

NAGYSZALONTAI NÉPBALLADÁK ÉS EPIKUS ÉNEKEK 1912–1919

Sajtó alá rendezte
Olosz Katalin

NAGYSZALONTAI NÉPBALLADÁK
ÉS
EPIKUS ÉNEKEK

1912–1919

KRIZA KÖNYVTÁR

Sorozatszerkesztők

Ilyés Sándor
Jakab Albert Zsolt
Vajda András

NAGYSZALONTAI NÉPBALLADÁK ÉS EPIKUS ÉNEKEK 1912–1919

A Folklore Fellows magyar osztálya
nagyszalontai gyűjtőszövetségének hagyatékából összegyűjtötte,
szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi

Olosz Katalin

KRIZA JÁNOS NÉPRAJZI TÁRSASÁG
KOLOZSVÁR, 2018

A kötet megjelenését az
Arany János-emlékév Emlékbizottsága támogatta.

© Kriza János Néprajzi Társaság, 2018
© Olosz Katalin, 2018

Lektorálta: dr. Keszeg Vilmos

Borítóterv: Szentes Zágon
Tördelte: Sütő Ferenc

Készült a kolozsvári IDEA Nyomdában.
Igazgató: Nagy Péter

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Nagyszalontai népballadák és epikus énekek : 1912–1919 /
Szerkesztette:

Olosz Katalin. - Cluj-Napoca : „Kriza János” Néprajzi Társaság, 2018
Conține bibliografie. - Index
ISBN 978-973-8439-98-6

I. Olosz, Katalin (ed.)

821.511.141

TARTALOM

Előjáróban	15
BALLADAGYŰJTÉS NAGYSZALONTÁN A 20. SZÁZAD MÁSODIK ÉVTIZEDÉBEN	19
Diákgyűjtők a Folklöre Fellows magyar osztályának vidéki gyűjtőszövetségeiben	19
Folklórgyűjtés Nagyszalontán a Folklöre Fellows helyi gyűjtőszövetségének megalakulása előtt	43
A nagyszalontai gyűjtőszövetség megalakulása és tevékenysége.	47
Balladagyűjtő diákok és balladák Nagyszalontán	71
Összegzés	86
TÁJÉKOZTATÓ A SZÖVEGKÖZLÉS ÉS KÖTETSZERKESZTÉS SZEMPONTJAIRÓL	95
A szövegközlés alapelvei	95
A kötetszerkesztés szempontjai	96
A jegyzetelés módja	97
BALLADÁK ÉS EPIKUS ÉNEKEK	99
MÁGIKUS–MITIKUS BALLADÁK	101
<i>Három árva</i>	101
1. Amoda megy két kis árva	101
2. A temető kapujába	102
3. Hová mész te három árva	102
4. Hová mész te három árva	103
5. A temető kapujába	103
6. Amoda megy két kis árva	104
7. Hová mész te három árva	105
<i>A megszólaló halott</i>	106
8. Hajnallik, hajnallik	106
9. Megölték a zsidót	107
10. Hajnallik, hajnallik	108
11. Hajnallik, hajnallik	110
12. Megölték a legényt hatvan forintjáért	111
13. Megölték egy legényt hatvan forintjáért	112
14. Hosszú farkú fecske	112
15. Hajnallik, hajnallik	113
<i>A halott vőlegény</i>	115
16. Járnak-e a holtak honába	115

SZERELMI BALLADÁK	117
<i>A gyáva szerető</i>	117
17. Gyere hozzám vacsorára	117
18. Gyere hozzám vacsorára	118
<i>A szerelem próbája</i>	119
19. Egyszer egy királyfi	119
20. Egyszer egy királyfi mit gondolt magába	124
21. Egyszer egy királyfi	126
22. Egyszer egy királyfi mit gondolt magába	126
23. Egyszer egy királyfi mit gondolt magába	129
24. Egyszer a királyfi mit gondolt magába	130
<i>Kapitány és leány</i>	131
25. Amott sétál egy kislány	131
26. Amott sétál egy kislány	132
27. Amott megyen egy kislány, korsó van a karján	132
<i>Hűség a közlegényhez</i>	133
28. Nyitva van a százados úr ablaka	133
29. Nyitva van a százados úr ablaka	134
30. Ez a kislány vizet viszen a karján	134
31. Barna kislány vizet viszen a karján	135
<i>Kapitány és huszár</i>	135
32. Azt mondja a kapitány a huszárnak	135
33. Azt mondja a kapitány a huszárnak	136
<i>Kapitány és baka</i>	136
34. Azt mondja a kapitány a bakának	136
<i>Sorozáskor</i>	137
35. Esik eső, nagy sár van az utcán	137
36. Esik eső, nagy sár van az utcán	137
37. Esik eső, nagy sár van az utcán	138
<i>A halálra táncoltatott leány</i>	139
38. Jó estét, bíróné asszonyom	139
39. Jó estét, jó estét, Szegvári Mariska	140
40. Jó estét, jó estét	140
41. Jó estét, jó estét, Csáki bíró asszony	142
42. Jó estét, jó estét	143
43. Jó estét, jó estét	145
<i>A halva talált kedves</i>	147
44. Jó napot, jó napot, ismeretlen anyám	147
45. Jó napot, jó napot, ismeretlen anyám	148
46. Fekete városban fehér torony látszik	148

<i>A megesett leány</i>	149
47. Lányom, édes lányom	149
48. Lányom, édes lányom, mi lelte ruhádat	151
49. Ugyan, édes babám, mért vagy oly kedvetlen	153
50. Édesanyám, lelkem	153
<i>Szerelemgyermek</i>	154
51. Palló végén van egy kis fehér ház	154
<i>Háromszoros magzatgyilkos I.</i>	154
52. Szabó Vilma kiment az erdőbe	154
53. Csáki Vilma kiment a kiskertbe	155
54. Szabó Vilma kiment az erdőbe	156
55. Szabó Vilma kiment az erdőbe	157
56. Hornyák Mari kiment az erdőbe	157
57. Szabó Vilma kiment az erdőbe	158
58. Szabó Vilma kiment az erdőbe	159
59. Szabó Vilma kiment az erdőbe	160
60. Csáki Vilma kiment a kiskertbe	161
<i>Háromszoros magzatgyilkos II.</i>	162
61. Bereg Náni kiment az erdőbe	162
62. Bereg Náni kiment az erdőbe	163
63. Bereg Nánit nem az anyja szülte	164
64. Bereg náni kiment az erdőbe	165
65. Nem kelek én, mert nem jár itt senki	166
66. Bereg Náni kiment az erdőbe	166
67. Bereg Náni kiment az erdőbe	168
68. Bereg Náni kiment az erdőbe	169
<i>Magzatgyilkos leányanya</i>	170
69. Rózsa Sándor volt az én szeretőm	170
70. Rózsa Sándor volt az én szeretőm	171
71. Rózsa Sándor volt az én szeretőm	172
<i>A halálraítélt húga</i>	173
72. Fehér László lovat lopott	173
73. A fekete halom alatt	175
74. A fekete halom alatt	177
75. Addig mindig kerülgetem	179
76. Fehér László lovat lopott	180
77. Csütörtökön virradóra	182
<i>A pávás leány</i>	184
78. Amoda a hegyek között	184
<i>Az öngyilkos leány</i>	184
79. Fodor Pista elhagyta a szeretőjét	184

CSALÁDI BALLADÁK	185
<i>A megátkozott leány</i>	185
80. Egy özvegyasszonynak szép eladó lánya	185
81. Egy asszonynak volt egy / szép eladó lánya	186
82. Egy özvegyasszonynak szép eladó lánya	187
83. Egy özvegyasszonynak két eladó lánya	188
84. Egy özvegyasszonynak szép eladó lánya	189
<i>Az eladott leány I.</i>	190
85. Bátori Kalára, édes, kedves lányom.	190
86. Bátori Kalára	191
87. Bátori Kalára	194
88. Bátori Kalára	195
89. Bátori Kalára, kedves, édes lányom	197
<i>Az eladott leány II.</i>	198
90. Bátori Ferencné, édes napamasszony	198
<i>A megcsalt férj</i>	199
91. Betekinték az udvarra, ó! ki látott még	199
92. Betekinték az udvarra, ó! ki látott még.	200
<i>A rossz feleség.</i>	201
93. Gyere haza, édesanyám	201
<i>A rendetlen feleség</i>	202
94. Tavaly télen házasodtam	202
95. Már én is megházasodtam	204
<i>A férjgyilkos asszony.</i>	205
96. Mit mosogat, Sára néném a kúton	205
<i>A vén férj gyilkosa</i>	206
97. Elment, elment a vén öreg	206
<i>Felesége gyilkosa I.</i>	207
98. Amoda van egy kisváros, nagyváros	207
99. Esik eső, szép csendesen csepereg	208
100. Amoda van egy kisváros, nagyváros	209
101. Duna–Tisza között van egy szép város	210
102. Tisza–Duna mentén van egy szép város	211
103. Gyula Bandi még húsz éves korában	212
<i>Felesége gyilkosa II.</i>	214
104. Sándor, Sándor, Göndör Sándor, egy szóra	214
<i>Nem akarja látni fia sírhalmát</i>	214
105. Ungváriné mén az urak elébe	214
106. Ungváriné mén az urak elébe	215

TÁRSADALMI KONFLIKTUSOK	217
<i>Báróány és juhász</i>	217
107. Túl a Tiszán Szendre báró határa	217
108. Túl a Tiszán, a szendrei határba	218
109. Túl a Tiszán Szendre báró határa	219
110. Túl a Tiszán, a szendrei határba	220
<i>A kisasszony gulyája</i>	221
111. Szépen legel a báróné gulyája	221
112. Szépen legel a báróné gulyája	221
113. Szépen legel a báróné gulyája	222
114. Szépen legel a báróné gulyája	222
115. Szépen legel a báróné gulyája	223
116. Kint a pusztán gulyásbojtár vagyok én	224
117. Csendes este szállott le a pusztára	224
118. Csendes este szállott le a pusztára	225
<i>Kétféle menyasszony</i>	226
119. Kéreti nénémet	226
120. Kéreti nénémet	228
121. Kéreti a nénémet cifra szabólegény	230
122. Kéreti a nénémet	231
TÖRTÉNETI- ÉS RABÉNEKEK	233
<i>A szabadságharc emlékei</i>	233
123. Mi piroslik ott a síkon távolba	233
124. Rózsa Sándor, Rózsa Sándor, hova lettél	233
<i>Világosi fegyverletétel</i>	234
125. Debrecennél szépen szólott a banda	234
126. Verje meg a három Isten Görgeyt	235
<i>Önkényuralom kora</i>	235
127. Jaj de szépen tűz le az őszi nap sugára	235
128. Nincsen hazám, Görgey azt eladta	236
129. Nincsen hazám, Görgey azt eladta	236
<i>Boszniai háború</i>	237
130. Októberbe rukkolnak a katonák	237
<i>Rabénekek</i>	238
131. De sohase hittem volna	238
132. Mint ősszel a nyárfalevél	239
133. Rózsa Sándor vagyok	240
134. Tisza-víz, Duna-víz, ha mind tinta volna	241
135. Tisza-víz, Duna-víz, ha mind tinta volna	241
136. Betyárgyerek talpig vasba	242

BETYÁRBALLADÁK	243
<i>A német szökött katonája (Fábián Pista)</i>	243
137. Besoroztak engem katonának	243
138. Engem hínak Fábián Pistának	246
139. Besoroztak engem katonának	247
140. Ezernyolcszázötvenedik évnek	249
141. Fábián Pista kiállott a síkra	250
142. Túl a Kajlán van egy akasztófa	251
143. Ezernyolcszázötvennegyedik évben	252
144. Besoroztak engem katonának	259
145. Ezernyolcszázötvenedik évnek	261
146. Engem hínak Fábián Pistának	263
147. Engem hínak Fábián Pistának	265
148. Férgék, békák testedet megeszik	265
149. Engem hínak Fábián Pistának	266
150. Engem hínak Fábián Pistának	266
<i>Huncut a vármegye (Bogár Imre)</i>	269
151. Zavaros a Tisza vize	269
152. Zavaros a Tisza	270
153. Zavaros a Tisza, nem akar higgadni	271
154. Zavaros a Tisza vize, nem akar apadni	271
155. Zavaros a Tisza	272
156. Zavaros a Tisza	273
157. Zavaros a Tisza vize, nem akar apadni	275
158. Kiöntött a Tisza, nem akar leülni	275
159. Zavaros a Tisza vize, nem akar higgadni	276
160. Zavaros a Tisza vize	276
<i>Betyár a lakodalomban</i>	277
161. Bogár Imre, hova olyan szaporán	277
<i>A betyár utazólevele</i>	277
162. Tisza partján elaludtam	277
163. Tisza partján elaludtam	278
<i>Ki sem megyek, meg sem adom magam</i>	279
164. Nem messze van ide Kisszegede	279
165. A barackfa tavasszal virágozik	280
166. A kondorosi csárda kapujába	281
167. Nem messze van ide Kisszegede	281
168. Várad felől jönnek a zsandárok	282
169. Várad felől jönnek a zsandárok	283
170. Nem messze van ide Kismargita	284
171. Nem messze van ide Kismargita	284
172. Nem messze van ide Kismargita	285

<i>Lova lába megbotlott</i>	286
173. Esik eső, szép csendesen csepereg	286
174. Esik eső, szép csendesen csepereg	287
175. Nagy ház mellett vékony deszkakerítés	288
176. Esik eső, szép csendesen csepereg	289
<i>Egy lovon hét patkó</i>	290
177. Cifra csárda, bedúlt az oldala	290
178. Patkó Bandi első szava az volt	290
179. Patkó Sándor első szava az volt	291
180. Amott van egy rossz tetejű csárda	291
181. Cifra csárda két oldalán ajtó	292
182. Cifra csárda, bedúlt az oldala	292
183. Csárda, csárda, egy rozoga csárda	293
<i>Szilaj csikó nem eladó</i>	293
184. Tisza partján elaludtam	293
<i>A kérkedő betyár</i>	294
185. Tizenhat esztendő voltam	294
186. Tizenhat esztendő voltam	295
187. Ha a főbíró háborgat	295
<i>Betyár leányruhában (Jáger Jóska)</i>	296
188. Sötéttel borul az erdő	296
<i>Rajtaütött a vármegye</i>	297
189. Lásd, megmondtam, Angyal Bandi, ne menj az alföldre	297
<i>A bujdosó betyár</i>	297
190. Fürdik a holdvilág az ég tengerében	297
<i>Éltében siratja anyja a betyárt</i>	298
191. Szegény Rózsa Sándor	298
192. Szegény Rózsa Sándor	299
193. Szegény Rózsa Sándor	300
194. Szegény Rózsa Sándor	301
<i>Helyi betyárballadák</i>	302
195. Engem hínak Vitális Imrének	302
196. Vitális Imrének véres a fokosa	302
197. Engem hínak Vitális Imrének	303
198. Zúg az erdő, zúg a mező	303
199. Zúg az erdő, zúg a mező, vajon ki zúgatja	303
200. Mint ősszel a nyárfalevél	304
201. Láttátok-e Szegedében azt a fát	304
202. Azon kérem komiszáros urakat	305
203. Nagy fenn repül hattyúmadár	305

BALESET-, SIRATÓ- ÉS KÓRHÁZBALLADÁK	307
<i>A cséplőgépbe esett leány</i>	307
204. Gépész uram, állítsa meg a gépet	307
205. Farkas Julcsa felment a dobtetőre	308
206. Farkas Julcsa felment a dobtetőre	309
<i>A megégett cserény</i>	310
207. Leégett már a fekete hodály	310
208. Megégett a vásárhelyi csárda	310
<i>Siratóének</i>	311
209. Zápor könnyeket hullatok	311
<i>Kórházban</i>	312
210. A közkórház körös-körül kavicsos	312
211. A katonák masíroznak	313
 BŰNTÉNYBALLADÁK.	 315
<i>A gyilkos feladja magát</i>	315
212. Barna Pistát arra kéri babája	315
213. Barna Pistát arra kéri babája	316
214. Barna Pistát arra kéri babája	317
215. Barna Pistát arra kéri babája	317
216. Jaj, be széles, jaj, be hosszú az az út	318
217. Barna Pistát arra kéri babája	319
218. Barna Pistát arra kérte babája	320
219. Barna Pistát arra kérte babája	321
220. Rabló Zsiga véres inge, gatyája	322
<i>Verekedés fog lenni.</i>	323
221. Bécsi erdő gyászba van	323
222. Szent berettyós király gyászba van	324
223. Illyei zöld erdőbe	325
224. Biharillye gyászba van	326
225. Bakony erdő gyászba van.	327
<i>A kiirtott kocsmáros család</i>	328
226. Pápainé, adjon isten jó estét	328
227. Pápainé, adjon isten jó estét	328
228. Hej, de széles, hej, de hosszú az az út	329
<i>Rituális gyilkosság</i>	330
229. Jaj, be széles, jaj, be hosszú az az út	330
<i>Gyilkosság a kocsmában</i>	331
230. Mikor mentünk, jaj, de szépen mulattunk	331
231. Mikor mentünk, jaj, de szépen mulattunk	331
232. Jaj, menőben, jaj, de szépen utaztam	332

<i>Gazdag doktor gyilkosa</i>	333
233. Jaj, istenem, jaj, de nagyot vétettem	333
234. Jaj, istenem, jaj, de nagyot vétettem	333
<i>Helyi bűntényballadák</i>	334
235. Kis Gáborné egyetlenegy szép lányát	334
236. Szalontai torony gombja de fényes	334
237. Mezőgyánban megfűjták a trombitát	334
TRÉFÁS ÉS CSÚFOLÓDÓ ÉNEKEK	337
<i>Németcsúfoló</i>	337
238. Mondja ekkor a Teremtő Szent Mihálynak	337
239. Mondja egykor a Teremtő Szent Mihálynak	338
FÜGGELÉK	339
Arany János: Fábján Pista nótája	339
Népi elbeszélések Fábján Pistáról	341
I. Fábján Pista	341
II. Fábján Pistáról szóló história	342
III. Fábján Pista elfogása	343
Szalonta régi betyárai	343
Patkó Bandi históriája	345
Szendrey Zsigmond: Szalonta betyárköltészete	346
JEGYZETEK	365
Mágikus-mitikus balladák	365
Szerelmi balladák	369
Családi balladák	379
Társadalmi konfliktusok	387
Történeti- és rabénekek	389
Betyárballadák	392
Baleset-, sirató- és kórházballadák	401
Bűntényballadák	402
Tréfás és csúfolódó énekek	405
A függelék jegyzetei	406
A NAGYSZALONTAI BALLADÁK GYŰJTŐI	409
Asztalos Sándor	409
Bondár György	410
Boros Gyula	410
Deme Lajos	410
Deme Sándor	411

Fazekas István	412
Jámbor Sándor	412
Kenyeres Lajos	413
Kornya Sándor	416
Mezey Károly	417
Oltyán Sándor	419
Pelok Mihály	422
Práznovszky Géza	422
Szendrey Ákos	423
Szendrey Zsigmond	426
FORRÁSOK, IRODALOM	429
Források	429
Irodalom	439
TÁBLÁZATOK, MUTATÓK	446
Táblázatok	446
1. A szalontai diákgyűjtők névsora	446
2. A nagyszalontai balladák megoszlása típuscsoportonként és gyűjtők szerint	450
3. A nagyszalontai balladagyűjtések évenkénti megoszlása	451
4. A szalontai balladák megoszlása tematikus csoportok és típusok szerint	452
5. Balladák és epikus énekek Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtésében	452
Mutatók	454
A kötetben használt rövidítések és jelek	454
Típusmutató	455
Személynévmutató	457
KÉPEK.	465

Elöljáróban

A 20. század második évtizedében nagyméretű népköltészeti gyűjtőmozgalom bontakozott ki a nagyszalontai főgimnázium diákjainak körében. Szendrey Zsigmond, a gyűjtést kezdeményező tanár, valamint a Folklore Fellows magyar osztályának irányítása mellett a főgimnázium tanulói a hajdúváros folklórtudásának teljes spektrumát igyekeztek feltárni. A valamennyi népköltészeti műfajt felölelő gyűjtemény megjelentetésére Szendrey Zsigmond már 1913-ban javaslatot tett, s a Kisfaludy Társaság hajlandónak is mutatkozott egy kötetnyi szöveganyag kiadására a *Magyar Népköltési Gyűjtemény sorozatában*.

Időközben a Kisfaludy Társaság indítványára változtattak a terven: abban állapodtak meg, hogy a kötetet Arany János születésének 1917-ben elkövetkező centenáriumára adja ki majd a Kisfaludy Társaság. Ennek értelmében változtattak a kiadvány eredeti elképzelésén is: az emlékkötetbe csak olyan régi nagyszalontai adalékokat vettek fel, melyeket „Arany János okvetlenül ismerhetett”. Ez az új szempont mindenekelőtt azt eredményezte, hogy Szendrey Zsigmondnak, a kötet szerkesztőjének masszív szelekciót kellett végrehajtania, hiszen az Arany János emléke előtt tisztelgő kötetbe értelemszerűen a népköltészetnek csak a régi rétege kerülhetett be. A háborús körülmények további szelekcióra kényszerítették a szerkesztőt: a folyamatosan emelkedő papírárak és nyomdai költségek miatt kénytelen volt több rendben is átszerkeszteni a kötetet, egyre kisebb terjedelemben. A kötet így sem jelenhetett meg 1917-ben, mint ahogy a centenáriumi Arany-ünnepségek is elmaradtak akkor. A *Nagyszalontai gyűjtés* végül csak 1924 végén jelent meg, a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* XIV. (utolsó) köteteként – azzal a tartalommal (szöveganyaggal és Kodály Zoltán zenei függelékével), ahogy az Aranycentenáriumra készítették elő. A válogatás egyoldalúsága már a kortárs recenzensnek is feltűnt. Az Arany János születésének centenáriumára készült kötet – állapította meg Solymossy Sándor 1925-ben – „igen érdekes összehasonlításokra nyújt alkalmat” az Arany-kutatóknak, de „belőle a szalontai nép szellemi kincstárának egész anyagáról hű és teljes képet nem nyerhetünk. E fogatkozást csak a többi, kéziratban lappangó anyag közzététele hozhatná helyre”.¹

A „többi, kéziratban lappangó anyag közzététele” azóta is várat magára. Csupán *Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtése* jelent meg Szalay Olga és Rudasné Bajcsay Márta szerkesztésében (Budapest, 2001) a Kodály-Archívumból, Szendrey Zsigmond és tanítványainak kéziratai továbbra is teljes ismeretlenségben lappanganak a budapesti Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában. Holott Szendrey Zsigmond, Kodály Zoltán és a Folklore Fellows nagyszalontai gyűjtőszövetségének munkája nyomán 1912 és 1919

¹ SOLYMOSSY Sándor 1925: 72.

között addig nem látott teljesítménye született meg a magyar folklorisztikának: egyetlen helység, a hajdúváros Nagyszalonta és tanyavilágának teljes folklór- és népzenehatálya tárult fel mintegy negyven diák és az őket irányító tanár, valamint Kodály Zoltán közös erőfeszítése révén.

A hatalmas közös gyűjteményben a népballadák és epikus énekek is jelentős mennyiségben képviseltetik magukat: a balladák/epikus énekek kategóriájába sorolható szövegek száma kétszáznyolcvanhét. (Ez a mennyiség a kéziratos gyűjtésekben, a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* XIV. kötetében és a *Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtésében* található balladaanyag összesített számadata.) Ez a hatalmas szám nyilván nem azt jelenti, hogy a huszadik század második évtizedében ennyi féle ballada/epikus ének élt volna a nagyszalontaiak körében. A balladák háromszázhoz közelítő száma csupán azt jelzi, hogy ennyi alkalommal/ennyi változatát rögzítették Szendrey Zsigmond tanítványai, illetve Kodály Zoltán annak a nyolcvankét balladatípusnak, melyeket azonosítani lehet a nagyszalontai gyűjtésekből.

Mivel a romániai magyar népballadakatalógus készítése során számba vettem a szalontai gyűjtések rendkívül gazdag balladaanyagát, természetesen adódott az ötlet: ha már Arany János születésének századik évfordulójára nem sikerült kihozni a szülőváros népköltészetét bemutató emlékkötetet, a bicentenárium évében jó volna a balladairó Arany János előtt Nagyszalontán gyűjtött népballadákkal tisztelni. Már csak azért is, mert túl bicentenáriumon és Arany-émlékéven, a nagyszalontai balladaanyag önmagában is igen jelentős. Az 1924-ben megjelent *Nagyszalontai gyűjtésben* mindössze tizenkét balladaszöveg jelent meg – ennyit talált Szendrey Zsigmond olyannak, amit Arany János is ismerhetett. Valójában ennyit, a régi réteg darabjait tartotta a kötet szerkesztője népballadának, az újabb kori képződményeket – a betyárballadákat, új stílusú baleset- és bűntényballadákat – kiutasította a kötetből. Még a szalontai illetőségű, szökött katonából betyárrá lett Fábíán Pista újkori balladáját is, holott *Fábján Pista nótáját* elsőnek Arany János közölte 1851-ben. És ennek a balladának – fél évszázad múltán, még a 20. század elején is – tizennégy változatát/töredékét rögzítették a szalontai diákok!

A balladákat túlnyomó többségükben kisebb-nagyobb gimnáziumi tanuló rögzítette. A tizenéves diákok 19. századi hagyományokat folytatva diktálás után jegyezték le a szövegeket, úgy, hogy rögzítették a nyelvjárási sajátosságokat is. A dallam nélküli gyűjtés azonban – számtalanszor bebizonyosodott – sok hibát eredményez még gyakorlott gyűjtő esetében is. Maguk az adatközlők sem tudják dallam nélkül hibátlanul reprodukálni a szövegeket, belevétnek a strófák sorrendjébe, elhagyják az ismétlődő szavakat, sorokat, s ennek következtében csonka versszakok, ritmushibás sorok bukkannak elő lépten-nyomon. Nincsen másképp ez a szalontai balladák esetében is. Közlésünkben nem változtattunk semmit a szövegeken: nem igazítottuk ki a kézenfekvő ritmushibákat, nem toltuk be a hiányzó sorokat/szavakat, nem egészítettük ki a félbemaradt versmondásokat. Betűhű másolatban úgy adjuk közre a balladákat, ahogy egykori diákgyűjtőik lejegyezték. És azon se lepődjék meg a tisztelt Olvasó, hogy egymás után

sorjázna­k egy-egy balladatípus egymástól csak kismértékben eltérő változatai. Éppen a változatok sokasága vagy hiánya jelzi egy-egy ballada ismertségét-népszerűségét, vagy visszaszorulóban lévő csendes elmúlását.

A szalontai gyűjtőfüzetek áttanulmányozása után Kodály Zoltán lesújtó vélemény­et fogalmazott meg: „Összehasonlítva a fiúk gyűjtését azokkal, amelyeket hallanom sikerült – jegyzi fel 1917-ben – ki kell mondanom, hogy az anyag, úgy, amint beküldték, pontos ellenőrzés (újra meghallgatás) nélkül hasznavehetetlen... Kisebb-nagyobb hibákkal annyira tele, hogy ezek alapján kötetet kiadni kész veszedelem... Szövegeik csonkák, pontatlanok, megbízhatatlanok, szóval tudományos szempontból értéktelenek.”²

Mi most mégis ezeket a „csonka, pontatlan, megbízhatatlan” szövegeket adjuk közre – változtatás nélkül. Tudatában vagyunk annak, hogy egy részük nem fog esztétikai élményt nyújtani. Tudományos szempontból azonban – Kodály Zoltán vélekedésével ellentétben – rendkívül fontosnak tartjuk a szalontai balladák közreadását: csak általuk alkothatunk képet arról, hogy Nagyszalontán száz évvel ezelőtt mit ismertek a magyar balladakincs­ből, mi volt népszerű, és mi volt visszaszorulóban.

Van még egy érv, ami a szalontai népballadák közzétételét sürgetően alátámasztja: a 20. század elejéig a mai Románia területéről népballadát szinte kizárólagosan csak a Székelyföldről gyűjtöttek. Szendrey Zsigmond és tanítványai terra incognitát fedeztek fel a balladaismerő Nagyszalontában. Nem rajtuk múltott, hogy egy évszázadnak kellett eltelnie, hogy újra felfedezzük közös munkájuk eredményét: a hajdúváros gazdag balladakincsét.

E munkám nem készülhetett volna el a Domus Hungarica Scientiarum et Artium 2003-ban és 2005-ben megítélt pályázati támogatása nélkül. A forrásfeltáró anyaggyűjtést a Domus kutatási ösztöndíja tette lehetővé, melyet ezúttal is köszönök.

Itt mondok köszönetet Szakál Annának, Pávai Istvánnak és Szalay Olgának, kik tanácsaikkal, észrevételeikkel és az adatgyűjtés olykor nehezen megoldható munkafázisaiban segítségemre voltak.

Végül, de nem utolsósorban, itt köszönöm meg Pozsony Ferencnek és Jakab Albert Zsoltnak, hogy a Kriza János Néprajzi Társaság képviselő­ként felvállalták a kötet kiadásának gondját-baját. Jakab Albert Zsoltnak – a kötet gondos-figyelmes szerkesztésén túl – külön is köszönöm megértő türelmét, mellyel átsegített egy sor előre nem látott, menet közben előállott nehézségen.

Marosvásárhelyt, 2018 márciusában

Olosz Katalin

² SZALAY Olga 2001: D/97, 543. Kodály Zoltán *Szalontai tapasztalatok* című feljegyzéséből.

BALLADAGYÚJTÉS NAGYSZALONTÁN A 20. SZÁZAD MÁSODIK ÉVTIZEDÉBEN

Diákgyűjtők a Folklore Fellows magyar osztályának vidéki gyűjtőszövetségeiben

A magyar népköltészeti gyűjtések története bőségesen szolgáltat példát arra, hogy a folklóradatok tekintélyes hányada közös erőfeszítések árán, társadalmi gyűjtés útján vált ismertté. Elég, ha a 19. század első nagy reprezentatív népköltési gyűjteményeire gondolunk: a *Népdalok és mondák* három kötetére (1846–1848), a *Vadrózsákra* (1863) vagy a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* első kötetére (1872), melyeket egytől egyig gyűjtési felhívások nyomán begyűlt népköltészeti anyagból szerkesztett összesítő kiadvánnyá Erdélyi János, Kriza János, illetve Gyulai Pál és Arany László.

Folklórgyűjtésünk történetében az sem ritka, hogy egy-egy tanár buzdítására diákok vállalkoztak népköltészeti adatok összehordására. Példákat ez utóbbi esetben is a gyűjtések korai időszakától kezdve folyamatosan idézhetünk, csaknem napjainkig. Említhetjük a nagyenyedi diákok Gáspár János által irányított gyűjtőmozgalmát a 19. század negyvenes éveiből,³ Erdélyi János magyar népmesekiadványát 1855-ből, melynek anyagát ugyancsak diákok gyűjtötték;⁴ hivatkozhatunk Gyulai Pálra, aki rövid kolozsvári tanárkodása idején (1858–62 között) szintén bevonta tanítványait a gyűjtőmunkába,⁵ és hivatkozhatunk Szabó Sámuelre, aki 1863 és 1868 között a marosvásárhelyi református kollégium diákjainak népköltési gyűjtőmozgalmát irányította, majd 1882–84-ben Kolozsváron kísérte meg református kollégiumbeli tanítványaival folytatni a gyűjtőmunkát.⁶ De idézhetjük Kanyaró Ferenc tanítványainak példáját is a 19–20. század fordulójáról, akik a kolozsvári unitárius főgimnázium diákjaiként hordtak össze tekintélyes mennyiségű népballadát és népdalt.⁷

³ L. BERDE Mária 1917: 207, VITA Zsigmond 1968: 265. – Gáspár Jánosnak és tanuló társainak húsz füzetre terjedő népdalgyűjteménye elveszett.

⁴ ERDÉLYI János 1855.

⁵ GYULAI Pál 1860, OLOSZ Katalin 2011a, DOMOKOS Mariann 2012.

⁶ FARAGÓ József 1956; OLOSZ Katalin 2009. – Szabó Sámuel és diákjainak gyűjteménye másfél százados késséssel jelent meg. Lásd SZABÓ Sámuel–OLOSZ Katalin 2009.

⁷ OLOSZ Katalin 2015. – Kanyaró Ferencnek és tanítványainak balladagyűjteménye csak a 21. században vált ismertté. Lásd KANYARÓ Ferenc–OLOSZ Katalin 2015.

A folklórtudomány a 20. század folyamán is igényt tartott a diákgyűjtők közreműködésére: a tudományos igényű gyűjtések mellett, azokkal párhuzamosan, folklórgyűjtő diákok, kisebb-nagyobb iskolások gyűjteményei tették lehetővé a magyar népköltészet minél alaposabb, regionális megismerését. Hivatkozhatunk itt Szendrey Zsigmond nagyszalontai tanítványainak gyűjteményére,⁸ a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium diákjainak előbb Konsza Samu, majd Albert Ernő által irányított gyűjtőmunkájára, s e gyűjtőmunka eredményeire,⁹ Kovács Ferenc kisiratosi és Farkas Jenő székelykeresztúri tanítványainak az 1950-es években végzett gyűjtéseire.¹⁰

A diákok gyűjtőmunkája rendszerint helyi kezdeményezésre indult meg, s többnyire intézményes keretek nélkül, egy-egy lelkes tanár szervezőmunkája nyomán folyt hosszabb-rövidebb ideig. Van azonban arra is példa a magyar népköltészeti gyűjtések történetében, hogy központi szervezet, a nemzetközi folkloristaszövetség (Folklore Fellows) magyar tagozatának szervezésében bontakozott ki a közép- és felsőfokú tanintézetek diákjainak gyűjtőmunkája, és vált országos gyűjtőmozgalommá a dualizmus korának utolsó évtizedében.¹¹

„A Folklore Fellows néven ismert nemzetközi kezdeményezés kiváltója az volt – foglalja össze Szalay Olga a nemzetközi folkloristaszövetség létrejöttének előzményeit –, hogy az európai archívumokban a folklóranyag rendezettség nélkül, kiadatlanul halmozódott, a tudomány és a nemzetközi összehasonlítás számára valójában hasznavehetetlenül. Kaarle Krohn helsingforsi és a dán Axel Olrik tanárok jutottak arra a gondolatra 1907 nyarán, hogy Folklore Fellows [...] néven nemzetközi tudományos szövetséget alapítanak. 1907 őszére már német kollégájuk, J. Bolte és a svéd C. W. Sydow is segítségükre volt a Folklore Fellows szabályzatának szövegezésében.”¹² E szabályzat szerint a folklorista szövetség, az FF¹³ célja: hozzáférhetővé tenni az egyes országok folklóranyagát. Ennek érdekében egyrészt el kell készíteni a meglévő nyomtatott és kéziratos gyűjtemények, valamint az elszórt közlemények lehetőleg teljes jegyzékét, s valamilyen nemzetközi nyelven közre adni, másrészt a tudományos követelményeknek megfelelő

⁸ SZENDREY Zsigmond (szerk.) 1924.

⁹ KONSZA Samu 1957, ALBERT Ernő 1973.

¹⁰ KOVÁCS Ferenc 1958, NAGY Endre–PÉTER Sándor (szerk.) 2006.

¹¹ Némiképp hasonló jellegűek voltak a romániai gyermeklapok (*Pionír*, *Napsugár*, *Jóbarát*) által meghirdetett irányított gyűjtési versenyek a 20. század második felében. E pályázatokról lásd SZABÓ Zsolt 1976, 2016.

¹² SZALAY Olga – RUDASNÉ BAJCSAY Márta 2001: 13. – A Folklore Fellows történetéről lásd még: DIÓSZEGI Vilmos 1964: 387–389; S. LACKOVITS Emőke 1989–1991a, 1989–1991b; VOIGT Vilmos 1998; VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 19–31, 350–432.

¹³ A rövidítést a szervezet alapszabályaiban rögzítették: „1.§. A szövetség nevének jelzésére az „FF” rövidítés szolgál, mely németül Folkloristischer Forscherbund, franciául Fédération des Folkloristes, angolul Folklore Fellows, dánul Folkeminder-Forskere szópárokra oldható fel.” (L. KATONA Lajos 1908: 374. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 351) – Itt hívjuk fel a figyelmet arra, hogy a Folklore Fellows nevének rövidített változata előtt a határozott névelő kétféleképpen fog szerepelni az elkövetkezőkben: idézetekben megtartottuk a korabeli írásmódot: „a FF” alakot. Saját szövegünkben viszont a jelenkori helyesírási szabályzatnak megfelelően „az FF”-et használjuk.

népköltési anyagkészletet publikálni kell valamilyen szélesebb körben ismert nyelven, vagy legalábbis ilyen nyelvű kivonattal kell ellátni.¹⁴

A Magyar Néprajzi Társaság tagsága az új tudományos szövetség megalakulásáról 1908-ban értesült: Katona Lajos ajánlotta a Társaság választmányi ülésén a tagok figyelmébe, s még ugyanabban az évben az *Ethnographiában* ismertette az alapszabályzatot is.¹⁵ Noha a Magyar Néprajzi Társaság már akkor kimondta csatlakozását a szervezethez, az FF magyar osztálya csak évek múlva, 1911-ben alakult meg a finn és dán alapítók osztályait követően, a porosz, szász, cseh, német, lengyel, izlandi szakosztályokkal nagyjából egy időben.¹⁶

Az FF magyar osztályának alakuló ülése 1911. november 29-én Sebestyén Gyulára¹⁷ bízta az elnökséget, az alelnök Gombocz Zoltán, a titkár Bán Aladár¹⁸ lett. Sebestyén Gyula a szövetség legfontosabb feladatának a gyűjtést tekintette. Az *Ethnographiában* közzétett cikkében így érvelt „a magyar néphagyomány emlékeinek országos gyűjtése” mellett: „Attól fogva, hogy a magyar folklóre képviselői [...] a néphagyományt kutató nemzetközi tudományos szövetségbe testületileg beléptek, a magyar folklóre irodalmát már az egyetemes folklóre egyik szerves részének kell tekinteni. Ilyen beállításban aztán mindenkit serkent a vágy, hogy az összehasonlító műveletek mérlegén először is saját folklórisztikánk viszonylagos súlyát és értékét állapítsa meg. Így aztán sorra kiderül, hogy a mi hazai folklóre-irodalmunk viszonylag elég gazdag, hogy a tudományos részben még úttörő munkásság nyomai is észlelhetők, és hogy vannak kitűnő gyűjteményeink, de a gyűjtemények büszke tömegének ragyogványát mégis elhomályosítja tartalmuk egyenetlensége. Kiderül, hogy egész országrészek és tájnyelvi területek maradtak felgyűjtetlenül.”¹⁹ A bajok orvoslása érdekében – folytatja fejtegetését Sebestyén

¹⁴ KATONA Lajos 1908: 374. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 351.

¹⁵ KATONA Lajos 1908: 374–375. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 351–353.

¹⁶ Az FF magyar osztályának késői megalakulását szokás kapcsolatba hozni Katona Lajos halálával. Sebestyén Gyula viszont 1914-ben így foglalta össze az esemény háttérében meghúzódó okokat: „A hazai folklóre rohamos térhódítása idején, 1907-ben jött létre a nemzetközi Folklóre Fellows szövetség. Az alapítók felszólították csatlakozásra a magyarországi szakembereket is, de bizony a külön magyar osztály megalakítását nem tartották időszerűnek. Addig, míg ennek eljön az ideje, a Magyar Néprajzi Társaságot kérték fel, hogy a FF nemzetközi megállapodása szerint vállalja a szövetkezéssel járó tudományos kölcsönviszonyt. Noha ezt nyomban bejelentették a FF elnökségének, ajánlatuk nem bátorított egy külföldi osztályt sem arra, hogy valamely tudományos kérdésben hozzánk forduljon. Ezért K. Krohn finnországi elnök 1912-ben[!] újra felszólított bennünket a magyar osztály megalakítására. Az osztály ekkor létrejött, s nyomban megindította a hazai néphagyomány emlékeinek országos gyűjtését.” (SEBESTYÉN Gyula 1914: 149–150; Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 420). – NB. Sebestyén Gyula elírta az évszámot: Kaarle Krohn 1911-ben szólíthatta fel a Néprajzi Társaságot, mert a magyar osztály 1911. november 29-én 23 taggal már meg is alakult. Az országos gyűjtőmozgalom szervezésére viszont valóban 1912-ben került sor.

¹⁷ Sebestyén Gyula (Szentantalfa, 1864. márc. 7.–Balatonszepezd, 1946. febr. 12.): folklórta, irodalomtörténész. Tanulmányozta a régi magyar irodalmat és a rovásírás kérdéseit. Kiemelkedőek a tavaszi és téli hagyományok, a pogány magyar hitvilág és a népköltészet több műfaja körében végzett kutatásai. Fontosabb népköltészeti művei: *Regös-énekek* (Bp. 1902); *A regösök* (Bp. 1902), *Dunántúli gyűjtés* (Bp. 1906).

¹⁸ Bán Aladár (Várpalota, 1871 – Budapest, 1960): folklórta, költő, műfordító, irodalomtörténész. A finn-ugor népek kulturális és tudományos kapcsolatai terén fejtette ki tevékenységét. Vizsgálta a samanizmus jelenségeit, az uráli énekköltészetet, lefordította az észt népi eposzt, a *Kalevipoeget*.

¹⁹ SEBESTYÉN Gyula 1912:195. – Ua. in VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 363.

– „én legelőször is a magyar gyűjtemények hiányainak pótlására gondoltam, és a külföldi példákat szem előtt tartva, néphagyományaink emlékeinek összegyűjtésére országos mozgalmat indítottam. Mivel e vállalkozásunkat a művelt külföld szintén figyelemmel kíséri, az elmaradhatatlan nagyszabású eredmény biztosítására megnyertem a Magyar Nemzeti Múzeum, a Kisfaludy Társaság és a Magyar Néprajzi Társaság hathatós anyagi és erkölcsi támogatását. A jelzett külföldi példák, valamint saját tapasztalataim is arra sarkalltak, hogy gyűjtőkül legelsősorban a felső- és középiskolák szaktanárait és érettebb tanulóifjúságát kell megnyernünk.”²⁰ Két évvel később, a kezdetek történéseire visszaemlékező Sebestyén Gyula szókimondóbban fogalmazta meg az országos gyűjtőmozgalom megindításának szükségességét: „E vállalkozásra azért voltunk ráutalva – írja a Magyar Néprajzi Társasághoz benyújtott emlékiratában –, mert a mi országunk területe oly rendszertelenül van felgyűjtve, hogy a rendelkezésül álló hazai népköltési gyűjteményeket sehogyan sem lehetett volna a nemzetközi összehasonlító folklóre terén odaállítani a finnek, dánok és a többi szövetható nemzetek nagyszerű kéziratári osztályai és szakkönyvtárakká nőtt irodalmi termelése mellett.”²¹

Az országos gyűjtőmozgalom elindítása érdekében Sebestyén Gyula Bán Aladár titkár közreműködésével terjedelmes gyűjtési útmutatót szerkesztett *Tájékoztató a Folklore Fellows magyar osztályának országos gyűjtéséhez* címen, mely a gyűjtőmunka egységes elveit szabta meg.²² Az *Ethnographia* mellékletként 1912-ben megjelent *Tájékoztató* három nagy egységre tagolódott: az első az általános tudnivalókat tartalmazta, a második a gyűjtés módjának szabályait és elvárásait rögzítette, a harmadik pedig – *A gyűjtők kérdőíve* – részletekbe menő aprólékossággal felsorolta mindazokat a folklórműfajokat és műfaji alcsoportokat, melyeknek gyűjtését fontosnak és szükségesnek ítélte az FF magyar osztályának vezetősége.

A *Tudnivalók* című első részben az FF magyar osztályának célkitűzését és működési alapelveit rögzítette a *Tájékoztató* két szerkesztője. „A FF magyar osztálya arra vállalkozik, hogy a hazai néphagyomány emlékeit összegyűjti, a Magyar Nemzeti Múzeum orsz[ágos] Széchenyi-Könyvtárában örökre letéteményezi, értékesebb részét a gyűjtők neve alatt a Kisfaludy Társaság népköltési gyűjteményében s a Magyar Néprajzi Társaság folyóiratában kiadja, végül – tulajdonképpen hivatásához mérten – a kiadott régibb és újabb gyűjtések anyagát a rendszeresen feldolgozandó kézirati anyaggal egyetemben az összehasonlító folklóre külföldi munkásainak is készséggel hozzáférhetővé teszi.”²³ E cél elérése érdekében „a hazai főiskolák és középiskolák önként vállalkozó tudós tanárainak és népköltési gyűjtések végzésére alkalmas ifjúságának bevonásával vidéki szövetségeket alakít. E szövetségek a FF pályadíjainak kifizetéséért időnként

²⁰ SEBESTYÉN Gyula 1912: 196. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 365.

²¹ SEBESTYÉN Gyula 1914: 150. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 420.

²² SEBESTYÉN Gyula–BÁN Aladár 1912a – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 369–372, 19–31.

²³ SEBESTYÉN Gyula–BÁN Aladár 1912a: 200. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 369. (több gépelési hibával!)

megalakulnak s a pályázat elintézése után mindig megszűnnek. A beérkező összes pályaműveket sorszámozzák, és az illető vidéki szövetség bélyegzőjével lebélyegzik; a pályaműveket minősítik, a megjutalmazandókat előterjesztik, az értékesebb anyagot lemásoltatják, s a másolatot az eredetivel együtt a FF elnökségének betérjesztik, hogy ez az egyiket kiválasztva a Magyar Nemzeti Múzeum országos Széchenyi-Könyvtárának gyűjteményébe beoszthassa, a másikat pedig az odaítélt pályadíjakkal egyetemben az illető szövetségnek az intézeti könyvtárába való bekebelezés és megőrzés végett visszaküldje.²⁴ A főiskolák és középiskolák tanárai-diákjai mellett a FF magyarországi elnöksége „hasonló pályadíjakat tűz ki időnként a hazai néptanítói kar, vagy e kar egyes testületei számára is.”²⁵

A második fejezet a gyűjtés módját ismertette – azokat az elvárásokat, melyeket elvileg tiszteletben kellett tartania minden gyűjtőnek. A *Tájékoztató* alapvető követelményként határozta meg, hogy a néphagyomány adatait „mindig a nép egyszerű fiának ajkáról és mindig betűszerinti hűséggel”²⁶ jegyezzék le; hangsúlyozta a több adatközlő megkérdezésének szükségességét, a változatok kutatásának fontosságát, felhívta a figyelmet arra, hogy „a dallammal együtt hagyományozott szöveget a lejegyzőnek még akkor is énekelteni kell, ha a diktálást lassító dallamot le nem kótázza, vagy fonográfba nem énekelteni, mert a puszta szöveg elmondásában gyakorlatlan diktáló a sorokat és versszakokat könnyen kifelejt, összezavarja és el is ferdíti”.²⁷ A gyűjtési útmutató kitért arra is, hogy „ha régi verses emlék töredéke merül fel, az elfelejtett verses szöveg tartalma a diktáló emlékezete nyomán prózában jegyzendő le. Az ódon balladák, románcok, ünnepi alakoskodások, játék-rigmusok csonka szövege lejegyzendő akkor is, ha a hiányzó részek tartalmára már nem emlékeznek.”²⁸ A gyűjtés módját illetően a *Tájékoztató* megszabta, hogy az adatközlőt mindig kérdezzék ki: „honnan vette azt, a mit velünk leirat. Ha esetleg irodalmi forrást jelölne meg (pl. régi kalendáriumot vagy ponyvairodalmi terméket), a lejegyzést meg kell ejteni, mert a diktáló emlékezete ebben az irányban nem mindig megbízható. Sőt le kell jegyezni azért is, mert a megjelölt nyomon esetleg más forrásra, valamely rokontárgyú adalék vagy változat eddig ismeretlen forrására bukkanhatunk.”²⁹ További követelményként szerepelt a gyűjtő és az adatközlők személyi adatainak, a gyűjtés helyének-idejének pontos rögzítése, valamint az is, hogy a gyűjtött adatokat egységes méretű papírra vagy füzetbe rögzítsék, a kérdőívben megadott csoportosítás szerint.

A *Tájékoztató* harmadik részét a magyar folklorisztika egyik első kérdőívének tekinthetjük. A *Gyűjtők kérdőíve* című egység további két alfejezetre oszlik. Az első

²⁴ Uo.

²⁵ Uo. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 370. – A későbbiekben a gyűjtőhálózatot tovább bővítették: számítottak a lelkészek, jegyzők, orvosok, bírók, gazdák, művelt falusi asszonyok közreműködésére is.

²⁶ SEBESTYÉN Gyula–BÁN Aladár 1912a: 201. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 370.

²⁷ SEBESTYÉN Gyula–BÁN Aladár 1912a: 201–202. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 371.

²⁸ Uo. 202. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 371.

²⁹ Uo.

– *Népköltés, népnyelv, népzene* – tizenégy műfaj- és tematikai csoportot sorol fel, melyeknek gyűjtését-kutatását az FF magyar osztálya fontosnak tartotta. Ezek a következők: *Misztériumok és alakoskodó játékok, Balladák és rokonneműek, Dalok, Verses levelek, Találós mesék, Ráolvasások, Mesék, Legendák, Mondák, Közmondások, szó-lásmódok, gyökeres mondások, Tájnnyelvi emlékek, Népzene, Fényképezés, rajzolás, Kézirati és ponyvairódmalmi emlékek*. Mindezek még különböző alpontokat is magukba foglaltak, melyek együttesen felvázolták mindazokat a folklórműfajokat és folklórjelen-ségeket, melyekre a helyszínen a gyűjtőknek figyelniük kellett.³⁰ A második alfejezet a *Néphit és babonás szokások* anyagának feltárásához nyújtott eligazítást tizenöt tema-tikus csoport megnevezésével. A kérdőív alapján a *Születés, gyermekkor, Legény és leány, Házasság, A családi élet, Élelmezés, Lakás és ruházat, Foglalkozások, Egészség és betegség, Halál, Táltoskodás, Jeles napok, Állat- és növényvilág, Elemek, Az ég és a levegő, Mitikus lények* témakörökben várták a mágikus és mitikus cselekvések és a hitvilág jellemzőinek feltérképezését.³¹

A *Tájékoztató* megszerkesztése után az FF magyar elnöksége megkezdte a szerve-zőmunkát. A gyűjtőmunka eredményesebbé tétele érdekében a Magyar Néprajzi Társaság és az FF magyar osztálya vidéki vándorgyűlések tartását és rendszeressé tételét határozta el, hogy ez által is nyomatékot szerezzenek a szervezőmunkának. Ezeknek a vándorgyűléseknek és a felhívásoknak az eredményeként alakultak meg rendre a vidéki gyűjtőszövetségek.

Az FF magyar osztályának első vidéki gyűjtőszövetsége Sárospatakon alakult meg 1912. május 12-én. A siker biztosítása érdekében az FF elnöksége úgy intézte a dolgot – tájékoztat Sebestyén Gyula –, hogy „az első gyűjtőszövetség megalakulása alkalmával a 23 éve fennálló Magyar Néprajzi Társaság is itt tartsa meg első vidéki vándorgyűlé-sét”.³² A délelőtti tudományos ülés után délután az FF magyar osztályának országos gyűjtést szervező „sárospataki első főiskolai ifjúsági gyűlése” következett, melyen Se-bestyén Gyula ismertette az FF mibenlétét, a nemzetközi szövetségben szereplő magyar osztály feladatát, és ezzel kapcsolatos teendőit, majd bemutatta az ingyen osztott és korlátlan számban rendelkezésre álló *Tájékoztatót*. Ezután következett 33 pályakérdés kitűzése. Az elnöki tájékoztató után a „rektor-professzor bejelentette a főiskola tanári karának irányításával működő ifjúsági gyűjtőszövetség megalakulását.”³³ Tagjai teo-lógiai- és joghallgatók, VI–VIII. osztályos főgimnáziumi tanulók és tanítóképzős diákok voltak, akiket a meghirdetett pályázati felhívás díjai ösztönöztek gyűjtőmunkára. A sárospataki gyűjtőszövetség számára három intézmény hirdetett pályakérdéseket: a Kisfaludy Társaság „a néphagyomány összes műfajait felölelő leggazdagabb és legér-tékesebb gyűjteményekre”, a Magyar Néprajzi Társaság „a néphagyomány valamelyik

³⁰ SEBESTYÉN Gyula–BÁN Aladár 1912a: 203–206. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 19–24.

³¹ SEBESTYÉN Gyula–BÁN Aladár 1912a: 207–213. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 24–31.

³² SEBESTYÉN Gyula 1912a: 197. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 365–366.

³³ Uo.

műfajának vagy csoportjának leggazdagabb és legértékesebb gyűjteményeire”, a Magyar Nemzeti Múzeum „a leggazdagabb és legértékesebb dallamgyűjteményekre” tűzött ki pénz- illetve könyvjutalmakat.³⁴ A három intézmény pályatételein kívül magán-személyek felajánlása révén különdíjak is buzdították az ifjúságot a minél hathatósabb gyűjtőmunkára. A későbbiek során minden újabb vagy újralakult gyűjtőszövetség számára a fenti három intézmény pályatételeit hirdette meg az FF magyar elnöksége. A pályázatok csak az elbírálás differenciáltságában különböztek egymástól: ott, ahol több és különböző szintű tanintézet diákjai alkották a gyűjtőszövetséget, más-más elbírálás alá estek a főiskolás, illetve a középiskolás pályázók gyűjteményei. És, természetesen, a különdíjak tekintetében is gyűjtőszövetségenként változott a diákgyűjtők jutalmazása, hiszen a Néprajzi Társaság választmányának, s az FF magyar osztályának tagjain kívül helyi magánszemélyek is tűztek ki változó értékű/nagyságú külön jutalmakat.

Röviddel a sárospataki gyűjtőszövetség megalakulása után az FF magyar osztálya a Magyar Néprajzi Társasággal, a Kisfaludy Társasággal és a Magyar Nemzeti Múzeummal együtt megindított országos gyűjtésének második állomásául Egert választotta. Az 1912. június 2-án „Egerben megtartott nyilvános alakuló ülésen az érseki papnevelő intézet, az érseki joglíceum, a főgimnázium, a főreáliskola s az érseki tanítóképző-intézet szövetkezett a nyári, őszi és téli gyűjtésre”, s egyúttal határozatot fogadtak el arra vonatkozóan, hogy a papnevelő-intézet volt hallgatóit is bevonják a néphagyományok gyűjtésének mozgalmába.³⁵ Egerben 78 pályadíjat tűztek ki, melyeket a fent említett három intézmény és az FF magyar osztályának vezetői mellett egri egyházi méltóságok ajánlottak fel az egri szövetség gyűjtőinek jutalmazására.

„A sárospataki és egri két ifjúsági gyűjtőszövetség munkásságának első évi eredményei oly meglepők voltak³⁶ – adta hírül az *Ethnographia* Néprajzi hírek rovata 1913 júniusában –, hogy a Folklore Fellows magyarországi elnöksége az elmúlt tanév végén

³⁴ SEBESTYÉN Gyula–BÁN Aladár 1912b. – A Kisfaludy Társaság és a Magyar Néprajzi Társaság differenciált díjazásra tett javaslatot. A Kisfaludy Társaság első és második díjat tűzött ki a hittan- és joghallgatók számára (I. díj 50 korona, II. díj 25 K), a főgimnázium VI–VIII. osztálya, valamint a tanítóképző-intézet növendékei számára pedig 40 K első, 20 K második és 15 K harmadik díjat. A Magyar Néprajzi Társaság a hittan- és joghallgatók számára kettős díj 20 koronát és az *Ethnographia* 1912. évi folyamát (10 K), a főgimnázium VI–VIII. osztályos tanulói és a tanítóképző-intézet növendékei számára első díj 20 koronát, második díj pedig az *Ethnographia* 1912. évi folyamát (10 K) tűzte ki. A Magyar Nemzeti Múzeum saját kiadványát, *A Magyar Nemzeti Múzeum múltja és jelene* című nagy díszmű négy példányát (á 40 K) tűzte ki díjjul, hogy az akadémián egy hittanhallgató és egy joghallgató, valamint egy-egy főgimnáziumi és tanítóképző-intézeti növendék is megjutalmazható legyen. Továbbá: „könyvtári osztályával, az Orsz. Széchenyi-Könyvtárral megvásároltja a régi írott dalgűjteményeket és ponyvairodalmi termékeket”, néprajzi osztályával pedig „a gyűjtőszövetség elnökségének kölsön adat fonográfokat és fonográf-hengereket” (251. lap).

³⁵ Samassa érsek és a Folklore Fellows. *Ethnographia* XXIV. 1913. (2) 126. Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 377–378).

³⁶ „Az első két vidéki gyűjtőszövetség első évi eredménye összesen 53, túlnyomó részben egész kötetre terjedő gyűjtemény lett. Csupa olyan eredmény, melynek bekioldóit – egynek kivételével – jutalomban kellett részesíteniünk – olvashatjuk Sebestyén Gyula emlékiratában (SEBESTYÉN Gyula 1914: 132. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 401). – A sárospataki és az egri gyűjtés eredményéről lásd bővebben: A sárospataki gyűjtés eredménye. *Ethnographia* XXIV. 1913. (4) 251; Az egri gyűjtés eredménye. *Ethnographia* XXIV. 1913. (4) 251–252. Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 380–381.

hat újabb gyűjtőszövetséget szervezett. E vállalkozásban most is a Kisfaludy Társaság, a Nemzeti Múzeum és a Magyar Néprajzi Társaság támogatta. Az utóbbi a sárospataki sikeres első vándorgyűlés után a FF magyar osztályával ismét szövetkezve, Pápán [1913] június 1-én délelőtt megtartotta második igen tartalmas vándorgyűlését.³⁷ Utána, a délután megtartott ifjúsági gyűlésen Dr. Horváth József akadémiai igazgató bejelentette, hogy a pápai református teológia, református főgimnázium, katolikus főgimnázium, állami tanítóképző-intézet és református tanítóképző-intézet az igazgatók és szaktanárok vezetésével gyűjtőszövetséggé alakul. „A pápai szövetkezést megelőzőleg dr. Sebestyén elnök a győri bencés gimnázium meghívására az összes helybeli intézetek képviselői és delegált tanulóifjúsága előtt előadást tartott az országos gyűjtés mibenlétéről és egyben jelezte az ifjúsági pályadíjak kítűzését is. Ugyanígy szervezett még ifjúsági gyűjtőszövetségeket Kaposvárt az állami gimnáziumban, Csurgón a ref. főgimnáziumban és tanítóképző-intézetben, Csáktornyan az áll. tanítóképző-intézetben és végül Komáromban a bencés főgimnáziumban. Mindezen helyeken a FF magyar osztályának rendelkezésül bocsátott ifjúsági pályadíjakról nyomtatott jegyzéket osztott szét, valamint kiosztotta a *Tájékoztató* korlátlan számban rendelkezésül álló füzeteit is. Az érdeklődés fokmérője lehet az, hogy e füzetekből már nyolc ezer példány került forgalomba.”³⁸

A szervező munka 1913-ban a fentiekkel nem ért véget. Az FF elnöksége rendhagyó módon a naptári év végén újabb gyűjtőszövetségeket szervezett. Az eljárást azzal indokolták, hogy „a Folklóre Fellows magyar osztálya eddig az iskolai évek záródásai előtt, tehát a nyári szünetet megelőzőleg szervezte vidéki gyűjtőszövetségeit. E gyakorlatól eltérőleg a FF magyar osztálya öt vidéki városunkban az idei karácsonyi és újévi ünnepkör előtt szintén szervezett hat fontos szövetséget. A sárospataki és egri eredmények rendkívüli gazdagsága ugyanis nem volt egyenletes. A szövetség szolgálatában álló gyűjtők gyűjteményei lépten-nyomon elárulták, hogy a gazdag eredmény nyáron, a nagy nyári szünidő alatt halmozódott fel. A gyűjtők nem figyelték meg a téli szokásokat, nem hallgatták a mesélőket, és nem figyelték meg a néphit körébe tartozó babonás hiedelmeket és cselekményeket. Mivel a népeletbe elmerülő gyűjtőt pályakérdésekkel

³⁷ Hat újabb gyűjtőszövetség szervezése. *Ethnographia* XXIV. 1913. (4) 252. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 381. – Annak, hogy Pápán a második vándorgyűlést tartották, némiképp ellentmond Sebestyén Gyulának egy későbbi nyilatkozata. Az első gyűjtőszövetségek szervezéséről szólva Sebestyén így írt a vallás- és közoktatásügyi miniszternek címzett emlékiratában: „Mivel a FF magyar osztályának munkásai természetesen a Magyar Néprajzi Társaságból kerülnek ki, e tudományos testület hajlandó volt arra, hogy első szervezési kísérleteinknek néhány egyidejűleg megtartandó vidéki vándorgyűléssel szerezzen nyomtatékot. Így jelentünk meg egyesült erővel 1912. május 19-én[!] Sárospatakon s június 2-án Egerben” (SEBESTYÉN Gyula 1914: 132. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 400). – Azon túl, hogy a sárospataki vándorgyűlés nem május 19-én, hanem május 12-én volt, Sebestyén abban is tévedett, hogy Egerben is vándorgyűléssel szereztek volna nyomtatékot szervező munkájuknak. Ha Egerben is tartottak volna vándorgyűlést, a pápai a harmadik lett volna. – Valószínű, Sebestyén fenti nyilatkozata nyomán emlegetett S. Lackovits Emőke is vándorgyűlést az egri gyűjtőszövetség megalakulása kapcsán. Lásd S. LACKOVITS Emőke 1989–1991b: 27.

³⁸ Hat újabb gyűjtőszövetség szervezése. *Ethnographia* XXIV. 1913. (4) 252–253. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 381–382.

irányítani nehezen, s a gyűjtés előnyére pedig egyáltalán nem lehet: az országos gyűjtés intézője most a téli évszakban vette igénybe a FF magyar osztályának és Társaságunknak hathatós támogatását. Így jött aztán létre dec. 13-án a *szegedi*, dec. 14-én pedig a *kecskeméti* vándorgyűlés. [...] E két sikerült gyűlés után dr. Sebestyén Gy. a FF magyarországi elnöke maga kelt útra és szervezte a *kisújszállási*, *nagyszalontai* és *gyulai gimnáziumok gyűjtőszövetségeit*. Tájékoztató beszédjei után az intézetek igazgatói lelkesítő szavak kíséretében hirdették ki a fővárosi pályakérdéseket, melyeket a nagyszalontai ref. főgimnázium igen jelentékeny helybeli jutalomdíjak kitűzésével tett súlyosabbá. Ugyanitt megemlítjük, hogy a premontreiek *kassai* főgimnáziuma dr. Sebestyén Gyulának előző évi ottani buzdító beszédére támaszkodva, utóbb a maga kebelében szintén szervezett egy ifjúsági gyűjtőszövetséget, amelyhez értesülésünk szerint már az ottani kat. tanítóképző-intézet is csatlakozott.”³⁹

Az 1913-as esztendő úgy zárta az FF magyarországi szakosztálya, hogy 14 város 41 fő- és középiskolájában, valamint két néptanítói testületében működött gyűjtőszövetség,⁴⁰ s közülük az elsőként alakított sárospataki és egri már bizonyította is, hogy járható utat választott Sebestyén Gyula a néphagyományok országos gyűjtésére. Az általános érdeklődést mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy 1913 végéig a *Tájékoztató* füzetnek tízezer példánya fogyott el/került forgalomba.⁴¹

A gyűjtőszövetségek szervezését azonban Sebestyén Gyula csak első lépésnek tekintette, a továbbiakban igyekezett a munkatársak képzéséről/szakirodalmi tájékozottságáról és technikai felszereléséről is gondoskodni. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének 1913. évi soproni közgyűlésén két indítványt terjesztett elő: „mint a FF magyarországi elnöke, először azzal a tiszteletteljes indítvánnyal lépek a nagytekintetű Elnökség elé, hogy a hatáskörébe tartozó könyvtáraknál odahatni szíveskedjék, hogy a kiadott népköltési gyűjteményeket s köztük legelső sorban a Kisfaludy Társaság Magyar Népköltési Gyűjteményét, továbbá a Magyar Néprajzi Társaság folyóiratát, az *Ethnographiát* sürgősen megszerezzék. [...] Vagyok bátor [...] másodsor az indítványozni, hogy a hatáskörébe tartozó múzeumok és könyvtárak legalább egy-egy fonográfot szerezzenek be, hogy így a dallam- és tájnyelvi gyűjtést is előmozdíthassák, a gyűjtések eredményeiből pedig a könyvtárak és múzeumok eddigi kereteit kibővítve, nagy jövőjű külön osztályok alapját megvethessék.”⁴² „Az indítványokat a közgyűlés helyeslőleg fogadta – olvashatjuk az *Ethnographiában* –. Ennek alapján Wlassics Gyula elnök jelentette, hogy a Szövetség a jelzett népköltési gyűjteményeket és az *Ethnographiát* minden hatáskörébe tartozó könyvtárral beszerezheti, továbbá gon-

³⁹ Gyűjtőszövetségek szervezése Szegeden, Kecskeméten, Kisújszálláson, Nagyszalontán, Gyulán és Kassán. *Ethnographia* XXIV. 1913. (6) 372–373. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 386–387. – Itt jegyezzük meg, hogy Nagyszalontán nem református, hanem magyar királyi állami főgimnázium működött.

⁴⁰ SEBESTYÉN Gyula 1914: 144. Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 414.

⁴¹ Az országos gyűjtés *Tájékoztató* c. füzetének első tízezer példánya. *Ethnographia* XXIV. 1913. (6) 373. Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 387.

⁴² SEBESTYÉN Gyula 1913: 317, 318. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 389.

doskodik arról is, hogy minden vidéki múzeum, melynek néprajzi gyűjteménye van, legalább egy-egy fonográfot beszerezzen.”⁴³

Bármennyire is sikeres volt a szervező munka második esztendeje, 1913 végére már jelentkeztek a nehézségek is. A pályadíjak folyamatos biztosítása, a kéziratok elhelyezése, a legjobb gyűjtemények megjelentetése, s a teljes kézirat anyag hozzáférhetővé tétele mindinkább gondot okozott az FF magyar elnökségének. A gyűjtőszövetségeket úgy szervezték, hogy az ifjúság általában csak egy évszakban, a téli vagy nyári szünidő idején gyűjtött. Ahhoz, hogy minden évszakban folytassák a gyűjtőmunkát, újabb jutalmak kitűzése vált szükségessé a már sikeres pályázatot lebonyolító gyűjtőszövetségekben is. Ehhez pedig nem volt meg az anyagi fedezet. Ahogy terebélyesedett a gyűjtőmozgalom, egyre inkább csökkent az adakozókedv, s a fogyó készletek miatt a könyvjutalmak kitűzése is nehézségekbe ütközött.

A gondok orvoslása – a gyűjtőmunka folytatásához szükséges pályadíjak anyagi fedezetének biztosítása, a gyűjtött és egyre gyarapodó népköltészeti anyag biztonságos tárolása, szakszerű kezelése és közzététele – érdekében Sebestyén Gyula 1914 májusában négy emlékiratot terjesztett az illetékesek elé.⁴⁴ Az elsővel a vallás és közoktatásügyi miniszterhez folyamodott: egyrészt a magyarországi folklórhagyományok összegyűjtésének folytatására anyagi támogatást (évi 10 000 koronát hat éven át), másrészt a gyűjtött és gyűjtendő anyag rendszeres kezelésére a Magyar Nemzeti Múzeumban külön folklórosztály alapítását kérte. „A második emlékirat – idézzük Bán Aladár jelentéséből – a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatóságához szólt, mely külföldi példákra hivatkozva a kéziratok gyűjteményeknek a múzeum helyeiben való elhelyezését és szakszerű kezeltetését kéri. A Kisfaludy Társasághoz benyújtott emlékirat pedig arra hívja fel a Társaságot, hogy saját kebelében állandó folklor-bizottságot szervezzen, mely az országos gyűjtés ügyét figyelemmel kísérve lehetővé tegye, hogy a Magyar Népköltési Gyűjteményben a FF múzeumi gyűjteményeiből évi 2–3 kötetnyi újabb szerzett népköltési termék lásson napvilágot, s végül a Magyar Néprajzi Társasághoz intézett azon kérelmet tolmácsolta, hogy a FF szövetség magyar osztályát, melynek anyagi ügyek vezetésére alkalmas szervezete nincsen, a gyűjtés idejére minden anyagi megterhelés nélkül a maga kebelébe fogadni szíveskedjék, mint külön szakosztályát.”⁴⁵

Sebestyén Gyula olyan időpontban – az első világháború kitörése előtt – terjesztette be emlékiratait, mikor még reális esélye volt tervei valóra váltásának. Az emlékiratok – olvashatjuk Bán Aladár egy évvel későbbi jelentésében – „kedvező fogadtatásra találtak, s a bennük kifejezett óhajok legnagyobb része a lehetőségekhez képest teljesedésbe ment. Társaságunk [a Magyar Néprajzi Társaság][...] szíves készséggel fogadta osztályunkat testvéreül. Eddig begyűlt kézirataink a M. Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-könyvtárában nyertek elhelyezést, a gyűjtött anyag javának kiadására a Kisfaludy

⁴³ Uo. 318.

⁴⁴ SEBESTYÉN Gyula 1914.

⁴⁵ BÁN Aladár 1915: 338. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincsó (szerk.) 1998: 427.

Társaság örömmel vállalkozott, s az első sikerült gyűjtőmozgalom eredményei nem sokára közkinccsé fognak válni. Hogy a miniszter úr Ónagyméltósága szintén jóindulattal fogadta az emlékiratban kifejezett kérelmet, mutatja az, hogy 1915. május 10-ére [...] a FF szövetség magyar osztályának ügyében értekezletet kegyeskedett összehívni. [...] A világháború izgalmas eseményei, sajnos, meghiúsították ezen világirodalmi jelentőségre hivatott értekezlet megtartását, de nem semmisítették meg reményünket arra nézve, hogy a normális viszonyok visszatértevel kérelmünk teljesítést fog nyerni.”⁴⁶

Bán Aladár 1915-ös titkári jelentésének idézésével előrefutottunk az időben. Visszatérve a világháborút megelőző hónapokra, meg kell említenünk, hogy a Magyar Néprajzi Társaság és az FF magyar osztálya 1914. június 14-én megtartotta sorrendben az ötödik vándorgyűlést s vele kapcsolatban a tizenötödik ifjúsági gyűlést Pécsen, hol hét felső- és középiskola tanárainak és tanulóinak részvételével megalakult a tizenötödik (s egyben az utolsó) vidéki gyűjtőszövetség.

Az FF magyarországi elnökségének szándékában állt további gyűjtőszövetségek szervezése, többek között Erdélyben,⁴⁷ valamint a nemzetiségi területeken.⁴⁸ Békeidőben elgondolt terveit azonban nemcsak az elkövetkező háborús években, de soha többé nem sikerült megvalósítania. Az FF magyar osztálya a Magyar Néprajzi Társaság kötelékében ugyan működött továbbra is, de tevékenysége a háborús események miatt egyre inkább visszaszorult. Munkájáról, pontosabban egyik-másik gyűjtőszövetség munkájáról a Magyar Néprajzi Társaság éves közgyűlésein előterjesztett jelentések egy-egy bekezdésnyi rövid összefoglalói tudósítottak.

Miután pontos, táblázatban összesített tájékoztatást nyújtott a magyar ifjúsági gyűjtőszövetségek 1912–1914 közötti eredményeiről,⁴⁹ Bán Aladár 1915-ben még bizakodóan nézett a jövőbe: „örömmel jelezhetem – írta jelentésében – hogy még e nehéz napokban sem szűnt meg a gyűjtés munkája. Csak pár nappal ezelőtt kaptunk a pápai református főgimnáziumból⁵⁰ egy tizenhárom gyűjtő munkáját magában foglaló

⁴⁶ BÀN Aladár 1915: 338–339. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 427.

⁴⁷ 1913-ban az *Ethnographia* arról adott hírt, hogy „több vidéki városunk érdeklődött az iránt, hogy Társaságunk jövő évi vándorgyűléseit hol szándékoznak megtartani. Sorrendben haladva a FF magyar osztálya Erdélyben szándékozik több gyűjtőszövetséget szervezni. Lehet, hogy ezzel kapcsolatban Társaságunk szintén tart erdélyi gyűlést; de ezt megelőzőleg eleget kell tenni ama kötelezettségének is, mely az ideai és tavalyi előmunkálatok révén már Pécshez fűzi. Előre látható tehát, hogy a nyári szünet előtt Társaságunk ezt a folklorisztikailag és ethnographiailag egyaránt igen jelentékeny dunántúli várost fogja meglátogatni. (A jövő évi IV. vándorgyűlés. *Ethnographia* XXIV. 1913. (6) 373. Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 387–388.) – A nyilatkozat minden bizonnyal a szegedi és kecskeméti gyűjtőszövetségek megalakulása (1913. december 13–14.) előtt született, mert a leendő pécsi vándorgyűlést negyedikként emlegeti.

⁴⁸ A vallás- és közoktatásügyi miniszternek címzett emlékiratában Sebestyén így ír: „Ma még csak a magyar néphagyomány emlékeit gyűjtjük; de azzal már is tisztában vagyunk, hogy ha most állami támogatásban részesülünk, és ha a Magyar Nemzeti Múzeum folklóre-osztálya kialakul, akkor már a hazai nemzetiségek hagyományának emlékeit is kötelességszerűen gyűjtenünk kell. Erre azonban csakis a magyar folklóre-anyag megmentése után keríthetünk sort.” (SEBESTYÉN Gyula 1914: 136. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 405)

⁴⁹ Lásd BÀN Aladár 1915: 337. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 424–426.

⁵⁰ A jelentést Bán Aladár a Magyar Néprajzi Társaság 1915. május 26-iki ülésén olvasta fel. A pápai gyűjtők kollekcója tehát 1915 májusának második felében érkezhettek.

gazdag kollekción, s Kassa, Pécs, Szeged és Kecskemét városából szintén biztató hírek érkeztek, hogy a magyar ifjúság még a véres napok izgalmaiban sem feledkezett meg elébe tűzött céljainkról. A háborús események költészete is megcsendül a legújabbban érkezett gyűjteményekben, s e körülmény biztosítékot nyújt aziránt, hogy osztályunk elnöke, Sebestyén Gyula sikerrel fogja megoldani fontos feladatát, melyre a Kisfaludy Társaság kérte fel: ti. a háborús népköltés termékeinek országos egybegyűjtését.”⁵¹

A Magyar Néprajzi Társaság 1916. március 29-én tartott rendes évi közgyűlésén az 1915-re visszatekintő Bán Aladár főtitkári jelentésében már arról kénytelen beszámolni, hogy a gyűjtőmunka, ha nem is szünetelt teljesen, lényegében megtorpant, elakadt. „Jelentést kellene tennem a múlt év eredményeiről – kezdi az FF magyar osztályának működéséről szóló részt –. Minthogy azonban a háború egyrészt megfosztott bennünket számos tevékeny gyűjtőnkől, másrészt a népköltés termőtalaját, a falu népét nehéz gondokkal zavarta fel, természetes, hogy a négy évvel ezelőtt oly biztató lelkesedéssel megindult munka megakadt. Megakadt, de azért mégsem szünetelt teljesen. Több vidéki iskola tanári kara most is buzdítja az ifjúságot, hogy [...] siessen a népköltés gazdátlanul heverő kincseinek megmentésére.”⁵² Példaként a győri állami főreáliskolát és a nagyszalontai állami főgimnáziumot említette, idézve a két iskola értesítőjében megjelent igazgatói méltató szavakat. „Ezek s a hozzájuk hasonló értesítői jelentések teljesen jogosulttá teszik a reményt – foglalta össze bizakodó jövőbe tekintését Bán Aladár –, hogy még a háborús évek sem telnek el gyümölcstelenül, s jövő jelentésünkben ismét bő eredménnyel számolhatunk be a tisztelt közgyűlésnek.”⁵³

Következő főtitkári jelentésében, a Magyar Néprajzi Társaság 1917. március 28-iki közgyűlésén – jóllehet számot adhatott arról, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum keretében végre megalakult az önálló folklór-osztály –, Bán Aladár ismételtlen csak „a jövőre irányuló reményt” hangoztathatta a gyűjtőmunkával kapcsolatban: „Az egyre nagyobb áldozatokat követelő háború az idén is meggátolta a három évig oly szép eredménnyel folyó gyűjtés folytatását. Mint az iskolai értesítők gyér megemlékezései mutatják, csak kivételesen foglalkozik egy-egy vidéki gyűjtőszövetségünk néhány tagja a népköltés termékeinek megmentésével. S ez nem is lehet másképpen; hisz serdültebb ifjúságunk túlnyomó része az iskolai padjairól elszólítva, fegyverrel kezében szolgálja a hazát.”⁵⁴

Egy év múlva, az 1918. március 20-án tartott közgyűlésén, Bán Aladár főtitkári jelentésében mindössze hat és fél sorra futotta az FF magyar osztályának 1917-es tevékenységéről szóló passzus: „sajnos, az idén sem számolhatok be nagyobb eredménnyel, mint a múlt évben – állapítja meg –. A háború nyomasztó hatása tán sehol sem érezhető annyira, mint a néphagyományok gyűjtésében, mely mindennek előtt nyugodt élet-

⁵¹ BÀN Aladár 1915: 339. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 428.

⁵² Bán Aladár főtitkári jelentése (a Magyar Néprajzi Társaság 1916. március 29-én tartott rendes évi közgyűlésén). *Ethnographia* XXVII. 1916. (1–3) 152. Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 430.

⁵³ Uo.

⁵⁴ Dr. Bán Aladár főtitkár évi jelentése (a Magyar Néprajzi Társaság 1917. március 28-án tartott rendes évi közgyűlésén) *Ethnographia* XXVIII. 1917. (1–3) 152. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 431.

módot és gondtalan lelkületet kíván. Csupán Nagyszalontáról kaptunk új anyagot, hol buzgó vál[asztmányi] tagtársunk, *Szendrey Zsigmond* vezetése alatt rendszeres gyűjtés folyik az Arany költészetére vonatkozó néphiti és népszokási adalékok följegyzésére.⁵⁵

A következő közgyűlésen még szóba került ugyan a folklórgyűjtő mozgalom, de már csak annak jelzésére, hogy 1918-ban a körülmények egyáltalán nem kedveztek a gyűjtőmunkának, lényegében ellehetetlenítették azt: „Mint a FF szövetség magyar osztálya titkárának az idén ismét kevés jelenteni valóm van – summázza a tényállást Bán Aladár –. Népünk élete forrongásban, ideje a megélhetés gondjaitól lenyűgözve. Ily körülmények között alig lehet nagyobb arányú gyűjtésre gondolni.”⁵⁶ Tegyük hozzá: nemhogy nagyobb arányú gyűjtésnek, de egyáltalán, a népköltészeti gyűjtőmozgalom további életetésének-szervezésének sem kedveztek az akkori és elkövetkező események.

A Tanácsköztársaság alatt és után a Magyar Néprajzi Társaság és általában a magyar tudományos élet jelentős változásokon ment át. Sebestyén Gyula életében is döntő változást hoztak a Tanácsköztársaság körüli zavaros idők. Az első világháborút, illetve a forradalmakat követően a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának könyvtáróri állásából nyugdíjazták, s a Magyar Néprajzi Társaságnál, illetve a Kisfaludy Társaságnál betöltött vezetői-szerkesztői tisztségeiből is kiszorult.⁵⁷ Sebestyén, aki addig a szakma megkerülhetetlen szereplője volt, visszavonult balatonszepezdi birtokára, s hátat fordított a néprajztudománynak is.

A szakirodalomban napjainkig az a narratíva élt, hogy Sebestyén nyugdíjazását, vezető tisztségei aluli felmentését, s mindezek eredményeként pályája derékba törését „a Tanácsköztársaság művelődéspolitikájával valamifajta közösséget vállaló »kommunista« magatartása, főként pedig a Néprajzi Társaságban elmondott elnöki megnyitó beszéde” idézhette elő.⁵⁸

⁵⁵ Bán Aladár főtitkár jelentése (a Magyar Néprajzi Társaság 1918. március 20-án tartott rendes évi közgyűlésén) *Ethnographia* XXIX. 1918. (1–4) 184. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 431–432.

⁵⁶ Bán Aladár dr. főtitkár évi jelentése (a Magyar Néprajzi Társaság 1919. március 26-án tartott rendes évi közgyűlésén). *Ethnographia* XXX. 1919. (1–6) 146.

⁵⁷ A Magyar Nemzeti Múzeumban 1893-tól dolgozott a múzeum könyvtárában, 1901-től a múzeum őreként, 1905-től igazgató őreként. Innen nyugdíjazták időnap előtt. (Lásd S. LACKOVITS Emőke 1989–1991a: 7) – A Magyar Néprajzi Társaságnak rendre főtitkára (1897–1911), alelnöke (1911–1917), majd 1917–1919 között elnöke volt, s a Társaság folyóiratának, az *Ethnographiának* szerkesztője 1898–1919 között (1898-tól 1910-ig Munkácsi Bernáttal együtt). 1919-ben egy kilences bizottság kezébe került a Társaság vezetése, ennek a bizottságnak Sebestyén Gyula már nem volt tagja. Az *Ethnographiát* 1920-tól Solymossy Sándor szerkesztette. (KÓSA László 1989: 51, 107–109.) – 1905-ben *A magyar honfoglalás mondái* című munkájával elnyerte a MTA levelező, s a Kisfaludy Társaság rendes tagságát. (S. LACKOVITS Emőke 1989–1991a: 7.), 1910-től a Kisfaludy Társaság sorozatának, a *Magyar Népköltési Gyűjteménynek* ő volt a szerkesztője. Erről a tisztségéről – Kisfaludy-társasági tagságával együtt – maga mondott le 1927-ben.

⁵⁸ SZALAY Olga–RUDASNÉ BAJCSAY Márta 2001: 21. – Az elnöki megnyitó beszéd *A szocializmus és kommunizmus etnológiája* címmel 1919. március 26-án hangzott el. Közölve in: *Ethnographia* 1919. (megj. 1920-ban) XXX. (1–6) 138–144. – Sebestyén Gyula „tevékenységéről” a Tanácsköztársaság idején lásd: DIÓSZEGI Vilmos 1964: 395; DIÓSZEGI Vilmos 1981: 435; KÓSA László 1989: 50; S. LACKOVITS Emőke 1989–1991a: 12; SZALAY Olga–RUDASNÉ BAJCSAY Márta 2001: 21; SELMECZI KOVÁCS Attila 2004: 139–140.

A Magyar Néprajzi Társaságban betöltött tisztségeitől Sebestyén Gyula valóban a Tanácsköztársaság miatt vált meg, de nem úgy, ahogy későbbi életrajzírói állították, akik egybehangzóan arról beszéltek, hogy Sebestyén a Tanácsköztársaság bukása után lett politikai üldözött. A valóságban másképp történtek a dolgok.

1919. március 21-én győzött a proletárforradalom, kikiáltották a Magyar Tanácsköztársaságot. A Magyar Néprajzi Társaság öt nappal későbbre, 1919. március 26-ra összehívott rendes évi közgyűlésén Sebestyén Gyula rendhagyó elnöki megnyitó beszédet tartott: terjedelmes értekezést olvasott fel *A szocializmus és kommunizmus etnológiája* címmel, mely az *Ethnographia* 1919-es évi összevont füzetében meg is jelent – de csak 1920-ban! Ugyanazon a közgyűlésen, tehát 1919. március 26-án, egy előre nem tervezett indítvány soron kívüli megtárgyalására tett javaslatot Bán Aladár főtitkár, kérve a közgyűlés beleegyezését. A továbbiakban idézem a jegyzőkönyv vonatkozó részét: „Bán Aladár dr. főtitkár jelenti, hogy indítvány érkezett; javasolja soron kívüli letárgyalását, mert – úgymond – elfogadása esetében a mai közgyűlés napirendjére kitűzött számvizsgálók és választmányi tagok választása úgyszólván tárgytalan lenne. – A közgyűlés a javaslatot magáévé tévén, *főtitkár* előterjeszti Bibó István dr.-nak következő indítványát: »Mondja ki a közgyűlés, hogy számolva a proletárdiktatúra által teremtett új, országos viszonyokkal, kívánja a Társaság adminisztratív vezetésének és tudományos működésének gyökeres átalakítását s evégből kilenc tagú intézőbizottság kiküldését, avval a felhatalmazással, hogy ez a bizottság, belátása szerint, önmagát bármikor és bárkivel kiegészítheti, s a Társaság anyagi és szellemi ügyeiben teljes hatalommal intézkedik, mindaddig, amíg azt a viszonyok kívánatosnak tartják.«⁵⁹ Miután megnevezte az intézőbizottságba javasolt kilenc személyt, Bibó István előterjesztése így folytatódott: „»Indítványozom, hogy az intézőbizottság működésének megkönnyítésére az elnökség, a tisztikar és a választmány adja vissza megbízatását a közgyűlésnek, s a mai közgyűlésen esedékes választások, ugyanezen okból, ne tartassanak meg. Budapest, 1919. március hó 26-án. Bibó István.«⁶⁰ „Az indítvány nyomán vita indul meg – olvashatjuk a jegyzőkönyvben –, melynek során *elnök* [Sebestyén Gyula] tudomásul adja, hogy a választmány az indítványt pártolja s a maga részéről is melegen ajánlja a közgyűlésnek az indítvány elfogadását. A maga részéről – úgymond – úgy értelmezi az indítványt, hogy az intézőbizottság csakis az elnökség, tisztikar és választmány ügykörét vállalja, mert a Társaság alapszabályainak minden egyéb rendelkezése érvényben marad, így: a tagoknak ezután is joga lesz rendkívüli közgyűlést összehívni, s a Társaság irányításáról teljhatalmúlag, egészen a Társaság feloszlásának végső határáig, intézkedni. *Szegedy Rezső* dr. kérdésére, hogy vajon szükség van-e a Társaságnál ezekre az átmeneti intézkedésekre, *Madarassy László* dr. kifejti, hogy a proletárdiktatúra kikiáltása

⁵⁹ [Madarassy László]: Jegyzőkönyv a Magyar Néprajzi Társaságnak 1919. évi március 26-án [...] tartott XXXI. rendes évi közgyűléséről. *Ethnographia* XXX. 1919. (1–6) 151.

⁶⁰ Ua. uo. – Az intézőbizottságba javasolt kilenc személy: Bartucz Lajos, Bátky Zsigmond, Bibó István, Györfly István, Kodály Zoltán, Kóris Kálmán, Madarassy László, Róheim Géza és Solymossy Sándor.

valóban olyan helyzetet teremtett a Társaság életében is, hogy a gyökeres átalakulás immár elodázhatatlan, az anyagi kérdések megoldása pedig égető. Legcélravezetőbb tehát — úgymond —, ha az elnökség, a tisztikar és a választmány, a távollevők nevében is, lemond megbízatásáról, s a Társaság sorsának intézését a tagok kezébe teszi le. — *Elnök* ezután szavazásra bocsájtván az indítványt, azt a közgyűlés egy akarattal elfogadja. *Elnök* ezek után bejelenti az elnökség, a tisztikar, a szerkesztők és a választmány lemondását (Kiemelés tőlem: O. K.). Kéri a Társaság minden tagját, hogy az intézőbizottságot minden törekvésében odaadóan támogassa, mert az ő munkásságuk — úgymond — lesz biztosítéka a Társaság jövődjének.”⁶¹

A fentiekből az derül ki, hogy az 1919. március 26-i közgyűlésen történtek nem Sebestyén Gyula ellen irányultak: az elnökség, a tisztikar és a választmány testületileg mondott le megbízatásáról, s engedte át a vezetést a kilences bizottságnak. Annak pedig, hogy miért került a Társaság vezetése egy „kilences bizottság” kezébe, egy év múlva adta magyarázatát Solymossy Sándor, a Néprajzi Társaság 1920. március 31-i közgyűlésén. A Társaság 1919. évi működéséről előterjesztett évi jelentésében így indokolta a kilences bizottság létrehozását: „E preventív intézkedés, mint az események utóbb igazolták, üdvösnek bizonyult. A diktatúra ugyanis egyéb tudományos társulatok régi vezetőségét hamarosan feloszlatta, s maga ízlése szerint küldött helyükbe új vezetőket, kiknek viselt dolgai később, a régi rend visszaállításakor vizsgálatokra, korrekciókra stb. adtak elkerülhetlen[!] alkalmat. Ettől mi az új szervezet alapján mentek maradunk.”⁶² Vagyis a Néprajzi Társaság a Tanácsköztársaság kikiáltását követő napokban előre menekült,⁶³ s ez által „szükségtelenné tette másik, külső megbízásból alakuló direktórium kiküldését – állapítja meg Kósa László –, s így a megőrzött folytonosság megóvta a Társaságot a Tanácsköztársaság bukása után az eredeti vezetés helyreállításával járó személycserék kellemetlenségeitől.”⁶⁴ Az azonban kérdés marad, hogy az 1920. március 31-i közgyűlésen megválasztott új vezetőség névsorából⁶⁵ miért hiányzik Sebestyén Gyula neve. Hallgatólagosan itt üthetett vissza Sebestyén Gyula egy évvel korábban felolvasott értekezése, ámbar a közgyűlésen elhangzott évi jelentésben, illetve a közgyűlés jegyzőkönyvében halvány utalás sincs arra nézve, hogy Sebestyént, vagy bárki mást politikai okok miatt mellőzni kellett volna. Különben is, a közgyűlés-

⁶¹ Uo. 151–152.

⁶² Solymossy Sándor (a kilences bizottság nevében): Évi jelentés a Magyar Néprajzi Társaság 1919. évi működéséről. *Ethnographia* XXXI. 1920. (1–6) 129.

⁶³ Meglehet, Sebestyén Gyula előadása *A szocializmus és kommunizmus etnológiájáról* is ilyen szándékkal készült. „Nyilvánvaló volt részéről a szakterület alkalmazkodási készségének demonstrációja – állapítja meg Kósa László –, ám a hirtelenjében fogalmazott előadás annyira zavarosra sikeredett, és olyan nagy tájékozatlanságot áruolt el a címben megjelölt tárgyban, hogy célját egyáltalán nem érte el, a forradalom bukása után viszont kompromittálta az előadót” (Kósa László 1989: 50).

⁶⁴ Kósa László 1989: 51.

⁶⁵ A közgyűlésen a következőket választották a Néprajzi Társaság vezetőségébe: elnök Tagányi Károly, társelnök Czako Elemér, alelnökök Bátky Zsigmond és Solymossy Sándor, főtitkár Madarassy László, titkár Schmidt Tibolt, pénztárnok Kövecsesi Dancs Árpád.

nek volt egy olyan momentuma, amikor Sebestyénnek megköszönték addigi munkáját. Madarassy László indítványára (melyhez a jelenlévők „egyhangú lelkesedéssel” járultak hozzá) a közgyűlés Sebestyén Gyulát „a Társaság életében harminc esztendőn keresztül végzett önzetlen és fáradhatatlan munkásságáért” a Néprajzi Társaság tiszteletbeli tagjává választotta.⁶⁶ A tisztújítás – megítélésünk szerint – inkább arról szólhatott, hogy a kilences bizottság egy éves tevékenysége után a Társaság választmányi és rendes tagjai között voltak olyanok, akik a vezetőség frissítését preferálták, annál is inkább, hogy feltehetően vezetői ambícióik is erre sarkallták. Erre enged következtetni, hogy az új elnök mellett újra társelnököt is választottak (ezt a tisztséget 1899 óta nem töltötték be), s az egyik régi alelnök helyett is más került ebbe a pozícióba. Úgy vélem, ha volt egyáltalán politikai vonzata az új vezetőség választásának, az a társelnöki funkció visszaállításával, s talán az oda beválasztott személlyel hozható kapcsolatba.

Mikos Éva friss kutatási eredményei ugyancsak arról győznek meg, hogy nem a történelem és nem a politika szabta rövidre Sebestyén Gyula pályáját. A róla megjelent korábbi cikkekben – mutat rá Mikos Éva – sehol nem szerepel „az ártatlanul üldözött hős narratívája”,⁶⁷ csak Ortutay Gyulának 1955-ben és 1970-ben tett két megjegyzése nyomán kapott lábra a szakirodalomban az a magyarázat, hogy Sebestyén Gyula korai nyugdíjazásának hátterében „a Tanácsköztársaság idején az új rendszerrel való azonosulás, de legalábbis az új hatalmi berendezkedés képviselőivel való kapcsolat-felvételi kísérlet áll.”⁶⁸ Mikos Éva úgy ítéli meg, hogy a „Sebestyén Gyulát a Tanácsköztársaság hőisének, majd később politikai üldözöttnek beállító narrativa-hálózat végső soron célzásokra építő félreértések sorozatából, hiányos információk fiktív elemekkel való kiegészítéséből jöhetett létre, illetve feltételezhető Ortutay tudatos alkotó beavatkozása is.”⁶⁹

Hiányos információk és fiktív elemek keveredéséből születhetett meg az a szakmai köztudatban elterjedt vélekedés is, hogy Sebestyén Gyulát 1919 után azonnal nyugdíjazták a Magyar Nemzeti Múzeumból. Mikos Éva derítette ki, hogy „Sebestyént 1922. június 30-án menti fel szolgálati kötelmei alól, s vonja végeljárás alá Hóman Bálint miniszter”,⁷⁰ mint ahogy azt is Mikos Éva tisztázta, hogy milyen események játszhattak közre abban, hogy végül Sebestyén 1922 nyarán nyugállományba került.⁷¹ „Sebestyén elmozdításában – olvashatjuk tanulmányában – nagy valószínűség szerint nem játszott szerepet a Tanácsköztársaság alatt végzett tevékenysége, ha volt ilyen egyáltalán, legalábbis erre vonatkozó konkrét dokumentumok nem maradtak az utókorra. Az erről szóló elbeszélések fikcióként való értelmezésének lehetőségét az is erősíti, hogy annak írásos megjelenései minden esetben jegyzetek, hivatkozások nélkül láttak napvi-

⁶⁶ [Madarassy László]: Jegyzőkönyv a Magyar Néprajzi Társaságnak 1920. évi március hó 31-én [...] tartott XXXII. rendes évi közgyűléséről. *Ethnographia* XXXI. 1920. (1–6) 135.

⁶⁷ MIKOS ÉVA 2017: 537. – Vö. M. L. 1934; SZENDREY Ákos 1946.

⁶⁸ MIKOS ÉVA 2017: 537.

⁶⁹ MIKOS ÉVA 2017: 545.

⁷⁰ MIKOS ÉVA 2017: 542.

⁷¹ MIKOS ÉVA 2017: 540–543.

lágot.”⁷² Sebestyén korai nyugdíjazását sokkal inkább vezetői ambíciói és elmérgesedő személyes konfliktusai idézték elő, mint politikai okok. A gyér és egyenetlen források alapján Mikos így rekonstruálta a múzeumi történéseket: 1916-ban Sebestyén Gyula elérte, hogy „az általa megálmodott, néphagyományok archiválására szakosodott intézmény Folklore Osztály néven megalakuljon az OSzK Kézirattárának kebelén belül, s ő, mint az intézmény öre, diszponálhasson felette.”⁷³ A forradalmak időszakában „viharos átszervezések, újrastrukturálódások zajlottak a múzeumban, amelyek magukkal sodorták a fiatal Folklore Osztályt, s magukkal rántották Sebestyén igazgatóóri kinevezését is.”⁷⁴ A Tanácsköztársaság bukása után – 1919. november 7-én – Sebestyén „Pekár Gyula miniszterhez fordul, hogy nevezzék ki őt az Országos Széchényi Könyvtár igazgatójává, ami egyben a Nemzeti Múzeum aligazgatói rangját is jelenti a korabeli hierarchiában. Feltehetően ez a momentum okozza későbbi vesztét”⁷⁵ – állapítja meg Mikos Éva. Az 1919 végén zajló visszarendeződések során a Folklore Osztályt nem állították vissza, következésképpen Sebestyén sem lett osztályigazgató. És nem lett aligazgató sem, mert Fejérpataky László, a múzeum főigazgatója, Melich Jánost és Czako Elemért nevezte ki aligazgatókká. Sebestyén ebbe nem nyugodott bele: megpróbálta visszaszerezni a Folklor Osztályt és osztályigazgatói (mai szóval osztályvezetői) tisztségét. Ellenfele, Melich János, aki korábban Sebestyénnel egyenrangú beosztásban volt az OSzK Nyomtatványtárának osztályigazgatója, „tucatnyi levélben szólítja fel” Sebestyént, „a könyvtárból kölcsönzött könyvek visszaszolgáltatására, valamint a könyvtár, illetve a múzeum területén tartott, az üzemszerű működést hátráltató magántulajdonai – vélhetően berendezési tárgyai – elszállítására.”⁷⁶ Az egyre barátságtalanabb hangnemben folyó levelezésből összerakható történet szerint „Sebestyén offenzívát indított a főigazgató, valamint két aligazgató-társa ellen.”⁷⁷ Egy, a miniszternek címzett, kinyomtatott hosszú írományban ellenfeleit „dilettánsnak, alkalmatlannak titulálja, s megkéri a minisztert, vonja vissza kinevezésüket.”⁷⁸ „Ellenlábasai sem voltak sokkal kíméletesebbek [...]: főnökei rossz néven vették Sebestyén vezetői ambícióit. Legfőbb érvük, hogy Sebestyén semmilyen érdeklődést nem mutat az adminisztratív feladatok iránt, s bármilyen jelentős tudós is – ezt kénytelenek elismerni –, ügyintézésbeli pontatlansága alkalmatlanná teszi őt mindennemű vezetői szerepre.”⁷⁹ Az egyre inkább elmérgesedő vita – állapítja

⁷² MIKOS Éva 2017: 543.

⁷³ MIKOS Éva 2017: 540. – „Sebestyént egy 1916. június 18-án kelt levélben a Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi miniszter, Wlassich Gyula a nemzeti múzeum osztályigazgatójává nevezte ki, feladatkörét pedig a folklore osztály megszervezése, illetve a folklórgyűjtés széleskörű fejlesztése tárgyában jelölte meg. Az ezt követő két évben a kinevezett osztályigazgató jelentést adott le osztálya működésével, éves eredményeivel kapcsolatban.”

⁷⁴ MIKOS Éva 2017: 540–541.

⁷⁵ MIKOS Éva 2017: 541.

⁷⁶ MIKOS Éva 2017: 541.

⁷⁷ MIKOS Éva 2017: 541.

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ Uo. – Elképzelhető, hogy az egyre inkább elmérgesedő vitában ellenfelei a Tanácsköztársaság alatti magatartásával kapcsolatos szöbeszédet is felhasználták Sebestyén ellen ütőkártyaként, de Melich Jánosnak egy vádoló célzásán kívül nincs ennek írásos bizonyítéka. Vö. MIKOS Éva 2017: 542.

meg Mikos – „okot adhatott Sebestyén számára a visszavonulásra, Fejérpataky számára pedig a nyugdíjazás miniszteri szintű kezdeményezésére. Arra vonatkozóan, hogy melyik esemény volt előbb, Sebestyén kérelme, vagy Fejérpataky nyugdíj iránti előterjesztése [...], nincs adat. Az sem teljesen világos, hogy Sebestyén önként mondott fel, vagy külső nyomás hatására vonult nyugdíjba.”⁸⁰ Mint ahogy az is homályban maradt, „hogy ki, illetve mi volt inkább útban Fejérpataky és aligazgatóinak: a Folklore Osztály vagy Sebestyén Gyula.”⁸¹

Források hiányában nem derült ki, hogy kinek és miért állt érdekében a Folklore Osztály megszüntetése. Azt azonban Mikos Éva valószínűnek tartja, hogy az anyagi erőforrások hiánya mellett közrejátszhatott az is, hogy Sebestyén felettesei, beleértve a gyakran változó minisztereket is, „nem értették meg a néphagyománytár, egyáltalán, a folklórgyűjtés és a felgyűlt anyag archiválásának jelentőségét. A folklórarchívum kéziratári elhelyezésével, egyáltalán az archívumnak a múzeumon belül való pozicionálásával szemben értetlenül álltak Nemzeti Múzeum és az OSzK vezetői.”⁸²

A fentiek ismeretében nem nehéz kikövetkeztetni, hogy amikor Sebestyén Gyulát a könyvtár és múzeum területén tartott magántulajdonai elszállítására szólították fel, az FF gyűjtőszövetségei által összehordott kéziratos folklórananyagot is Sebestyén magántulajdonának tekintették, és akként viszonyultak hozzá. Így érthető meg, hogy miként kerülhetett Sebestyén Gyulához az a tekintélyes mennyiségű kéziratos folklór-anyag, amit addig a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárában őriztek, s amit maga Sebestyén is a Kézirattár állományába tartozónak tekintett.

A Folklore Fellows magyar osztályának kötelékében gyűjtött népköltési anyag sorsáról (s nemkülönbén Sebestyén mellőzéséről) jó képet nyújt Sebestyén Gyulának egy 1920-ban írt levele, melyben Kodály Zoltán megkeresésére így válaszolt: „Ifj. Szendrey úr gyermekdalgyűjteményét szíveskedjék id. Szendrey tanár úrtól közvetlenül kérni. Hihetőleg ugyanő tud a Rákóczi-dallamra is felvilágosítást adni. [...] A Múzeumban az ez idő szerinti könyvtárigazgató zsupán-észjárással mindent ládába záratott, és lajstrom nélkül le is szögeztetett, ami reám v. a folklore-ra emlékeztet. Tudtommal 18 láda lett így megtöltve. Lehetséges tehát, hogy nemcsak Szendrey, hanem Kodály gyűjtéseiből is be van balsamozva így egy és más dolog a boldogabb jövődönék.”⁸³

Sebestyén Gyula magasba ívelő pályájának hirtelen kettétörése megpecsételte az általa kezdeményezett és szervezett gyűjtőmozgalom, s egyáltalán, a Folklore Fellows magyar osztályának sorsát is. 1919 után tulajdonképpen megszűnt a nemzetközi folklorista szövetség magyar osztálya. Hivatalosan ugyan nem mondták ki a megszűnését, a továbbiakban azonban mintha nem akartak volna tudni róla. A Magyar Néprajzi Tár-

⁸⁰ MIKOS Éva 2017: 542.

⁸¹ MIKOS Éva 2017: 543.

⁸² MIKOS Éva 2017: 542.

⁸³ Sebestyén Gyula levele Kodály Zoltánnak. Bp. 920. X/26. SZALAY Olga 2001: D/81, 520. Itt jegyezzük meg, hogy Szalay Olga dokumentumgyűjteményére a továbbiakban is így hivatkozunk: SZALAY Olga 2001: D/a dokumentum száma, oldalszám.

saság 1920. március 31-én tartott rendes évi közgyűlésén a jelentéshez kapcsolódó vitában Sebestyén Gyulának kellett figyelmeztetnie az új vezetőséget, hogy a néptanítók bevonása a néphagyománygyűjtésbe egyáltalán nem „novum” a Társaság életében, hiszen „ezt a munkásságot a Társaság a néptanítósággal már régóta végezteti főképpen a vidéki vándorgyűlések révén. Erre a munkásságra külön szerve is van a Társaságnak: a Folklore Fellows magyar osztálya; ennek a szervnek ezután is szoros kapcsolatban kell lennie a Társasággal.”⁸⁴

Sebestyén Gyula, noha egymás után kényszerült megválni vezetői és szerkesztői tisztségeitől, még tett egy utolsó erőfeszítést a gyűjtőmozgalom eredményeinek közzététele érdekében: így jelent meg 1924-ben, hét éves késéssel a *Nagyszalontai gyűjtés* – az egyetlen publikált kötet a Folklore Fellows-mozgalom gyűjtéseiből, mely egyben a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* sorozatának is utolsó kötete volt.⁸⁵

A *Nagyszalontai gyűjtés* szerkesztésének utolsó stádiumában, 1924 elején nézeteltérés támadt Sebestyén Gyula és a Kisfaludy Társaság között a kötethez Sebestyén által írt bevezető miatt.⁸⁶ Ennek következtében az 1924. február 10-i tisztújító közgyűlésen nem újították meg Sebestyén sorozatszerkesztői mandátumát sem. A következő években tovább romlott Sebestyén Gyula és a Kisfaludy Társaság közötti viszony, olyannyira, hogy Sebestyén 1927. március 29-ről keltezett beadványában bejelentette: „Kisfaludy-társasági rendes tagságomról lemondok. Egyidejűleg kérelmezem, hogy a *M. Népköltési Gyűjtemény* szerkesztői állását kegyeskedjenek addig betöltetlenül hagyni, míg a munkában lévő s részben már el is készült nagy értékű új kötetek kéziratait beszolgáltatom.”⁸⁷

1927-ben tehát Sebestyén Gyula még úgy gondolta, hogy folytatja és befejezi a Kisfaludy Társaság „munkában lévő” új köteteit. Erre azonban nem került sor a következő évtizedekben, mint ahogy arra sem, hogy a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* sorozatának szerkesztői állását más valakivel töltötte volna be a Kisfaludy Társaság. Az *MNGY* nem folytatódott, s ennek következtében Sebestyénnél maradtak mindazok a kézíratos népköltési gyűjtemények, melyeket a Kisfaludy Társasághoz kiadás végett küldtek be, s melyeket – szokás szerint – az *MNGY* mindenkori sorozatszerkesztője tartott magánál

⁸⁴ Jegyzőkönyv a Magyar Néprajzi Társaság 1920. márc. 30-án tartott rendes évi közgyűléséről. *Ethnographia* XXXI. 1920. (1–6) 134.

⁸⁵ A szakirodalomban találok olyan megállapítással is, hogy Sebestyén, „kiszorulva a szakma vezető pozíciójából, 1920 után visszavonult, az *MNGY* XIV. kötete, a nagyszalontai gyűjtés is már Szendrey Zsigmond szerkesztésében jelent meg 1924-ben” (FORRAI Ibolya 2004: 165). – Az *MNGY* XIV. kötetét valóban Szendrey Zsigmond szerkesztette, aki azonban a szerkesztői megbízatást még 1915-ben kapta. A Kisfaludy Társaság népköltészeti sorozatának szerkesztője a XIV. kötet esetében is Sebestyén Gyula volt. Lásd a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* szerkesztésével kapcsolatos dokumentumokat (Sebestyén Gyula levelezését Szendrey Zsigmonddal és Kodály Zoltánnal) in: SZALAY Olga 2001.

⁸⁶ L. SZALAY Olga 2001: D/91, 531–532. Sebestyén Gyula levele a Kisfaludy Társaság titkárnak [Szász Károlynak]. Budapest, 1924. február 15. és D/91a, 532–533. Sebestyén Gyula levélfogalmazványa a Kisfaludy-Társaságnak. [1924. február 15. előtt]

⁸⁷ [Sebestyén Gyula beadványa a Kisfaludy Társaság Elnökségének. 1927. március 29.] Sebestyén Gyula: *Levélfogalmazványok a Kisfaludy Társasággal kapcsolatban. 1890–1934.* Kézirat a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában, Budapest. Jelzete: EA 13140. 10. oldal.

(Gyulai Páltól kezdve Vargha Gyulán át Sebestyén Gyuláig) mindaddig, míg a szerkesztői állást újabb sorozatszerkesztővel nem töltötték be.⁸⁸

A tisztségeitől megfosztott Sebestyén Gyula hátat fordított magának a néprajz tudományának is: haláláig egyetlen néprajzi munkája sem jelent meg, jóllehet a Magyar Néprajzi Társaság több ízben is megkísérelte a kiengesztelését.⁸⁹ Visszavonult dunántúli birtokára, s balatonszepezdi kúriájába vitette a számára fontos kéziratos anyag egy részét is. A nála felhalmozódott kéziratok jelentős hányada csak 1946-ban bekövetkezett halála után vált ismét hozzáférhetővé a szakma számára.

A Sebestyénnél lévő hatalmas kézirat tömeg sorsáról – lévén, hogy írásos dokumentum vele kapcsolatban alig született – hosszú ideig keveset tudott a szakma. Csupán egy-két szerző tért ki röviden arra, hogy mi történt Sebestyén Gyula hagyatékával, s benne a Folklore Fellows-gyűjtésekkel.

Sebestyén Gyula 1946. február 12-én bekövetkezett halála után „hagyatéka, Szepezden őrzött kéziratainak sokasága 1951-ben Ortutay Gyula közbenjárására menekült meg a megsemmisüléstől – összegzi a történet végkimenetelét S. Lackovits Emőke –. Az elhunyt tudós családját időközben kulákká nyilvánították, s mint osztályidegent, egy részét ki is telepítették. Az akkori helyi vezetők megítélése szerint az új rendszerben hiábavalóság volt Sebestyén Gyula nagy értékű hagyatéka. Ortutay Gyula segítségének eredményeként Katona Imre néprajzkutató kapott írásos megbízást a hagyaték és a Budapesten lévő könyvtár elszállítására. A kéziratanyag (Sebestyén kéziratai, a FF gyűjtés anyaga 150 000 lapon, az Abafi- és a Kálmány-hagyaték a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárába [mai nevén a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumába] került, ahol ma hozzáférhető, kutatható.”⁹⁰

Voigt Vilmos szerint „amikor 1919 után Sebestyént a Magyar Nemzeti Múzeumból nyugdíjazták, balatonszepezdi kúriájába viteti el mindazt az anyagot, amit fontosnak tart. 1946-ban bekövetkezett halálakor, nyilván a Magyar Néprajzi Társaság több ízben is megkísérelt kiengesztelésére is visszaemlékezve, a család révén ez az ún. *Sebestyén-hagyaték* 1947 és 1952 között ellenszolgáltatás nélkül a Néprajzi Múzeumba került, ahol az Ethnológiai Adattárban kapott helyet. Egyes források csak a Folklore Fellows magyar szakosztálya révén gyűjtött anyagot mintegy 150 000 kézirat-lapnyi terjedelműnek nevezik; és ez a hivatkozás végül is *Sebestyén Gyula meg Bán Aladár* egykori jelentéseire épül.”⁹¹

Mikos Éva – megtoldva a történetet egy anekdotával – így vázolja a Sebestyén-hagyaték sorsát: a Balatonszepezdre visszavonult Sebestyénről „tudható, hogy meglehe-

⁸⁸ Így maradt Sebestyénnél a *Vadrózsák* második kötetének egy része, illetve a Kisfaludy Társasághoz 1896-ban beküldött Kanyaró-gyűjtemény. Vö. KRIZA János–OLOSZ Katalin 2013: 70–77; OLOSZ Katalin 2014: 271; KANYARÓ Ferenc–OLOSZ Katalin 2015: 33–34.

⁸⁹ VOIGT Vilmos 1998: 8.

⁹⁰ S. LACKOVITS Emőke 1989–1991a: 13.

⁹¹ VOIGT Vilmos 1998: 8–9.

tősen sok harag halmozódott fel benne. Az utókort azért is foglalkoztatják annyira Sebestyén nyugdíjazásának körülményei, mert aktív éveiben a szakma megkerülhetetlen szereplőjévé vált, s távozása után semmilyen formában nem kívánt részt venni korábbi vállalkozásaiban. Az ő közvetítésével a Kisfaludy Társaság, a Néprajzi Társaság, valamint a Folklore Fellows keretében gyűjtetett folklóranyagot [...] megfelelő archívum híján nem volt hol elhelyezze. Ezért magával vitte [Balatonszepezdre], s az anekdota szerint, megvédendő őket mindennemű sérüléstől, lakásában egy használaton kívüli acélfürdőkádban tárolta. Az adatok jelentős része csak 1946-ban bekövetkezett halálát követően vált ismét hozzáférhetővé a szakmai közönség számára.”⁹²

A fent idézett három szerző információi, ha bizonyos mértékig el is térnek egymástól, két dologban megegyeznek: egyrészt abban, hogy a Sebestyén-hagyaték – részben vagy egészben – a balatonszepezdi villából került elő; másrészt abban, hogy mindháromban sok a bizonytalanság, a forráshivatkozás nélküli megállapítás. Mindhárom szerző elkerüli, például, Sebestyén nyugdíjazásának időpontját pontosan megjelölni: „1919 után”-t vagy csak „nyugdíjazása után”-t emlegetnek, amikor Sebestyén Balatonszepezdre vitette a kéziratokat, de hogy valójában mikor vált meg múzeumi munkahelelyétől Sebestyén, ugyanúgy nem derül ki, mint ahogy az sem, hogy mikor vonult vissza dunántúli birtokára. Azt sem próbálják tisztázni, hogy a több kéziratost forrástípust tartalmazó Sebestyén-hagyaték teljes egészében Szepezdre került-e, vagy csak bizonyos részeit vitte magával Sebestyén.

Anélkül, hogy levéltári kutatásokba bocsátkoznék, pusztán a közölt szakirodalomban szétszórtan előforduló adatokból, törmelék-információkból a következőképpen tudom összerakni az eseménysort: a Tanácsköztársaság bukása utáni visszarendeződés idején megromlott a viszony Sebestyén és a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatói között, olyannyira, hogy a Múzeumban létrehozott, majd megszüntetett Folklore Osztály kézirat-állományát (ami jórészt az FF-gyűjtésekből állt) a Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának igazgatója lajstromozás nélkül ládába csomagoltatta, s feltehetően ezekre gondolt, amikor Sebestyént felszólította „a könyvtár és a múzeum területén tartott, az üzemszerű működést hátráltató magántulajdonai elszállítására”.⁹³ 1920. október 26-án Sebestyén már nem fért hozzá a leszögezett ládákból tárolt Folklore Fellows-anyaghoz.⁹⁴ Arra egyelőre nem derült fény, hogy Sebestyén mikor szállította el a múzeumból az FF-gyűjtéseket, azt viszont Mikos Éva kutatásai nyomán ma már tudjuk, hogy Sebestyén még bő másfél évig dolgozott a múzeumban, csak 1922. június 30-án mentette fel szolgálati kötelmei alól Hóman Bálint miniszter.⁹⁵ Ezt a dátumot – úgy vélem – tekinthetjük úgy is, mint a folklórarchívumi anyag múzeumból való elszállításának legkésőbbi időpontját. Ez azonban nem jelenti egyúttal azt is, hogy Sebestyén már 1922

⁹² MIKOS Éva 2017: 537.

⁹³ MIKOS Éva 2017: 541.

⁹⁴ Sebestyén Gyula levele Kodály Zoltánhoz. Budapest, 1920. október 26. In: SZALAY Olga 2001: D/81, 520.

⁹⁵ MIKOS Éva 2017: 542.

nyarán véglegesen visszavonult volna Balatonszepezdre, s hogy ekkor vitte volna magával az FF gyűjtőszövetségeiben tevékenykedő diákok kéziratos gyűjtéseit is. Sebestyén csak évekkel később helyezte át állandó lakhelyét Budapestről Balatonszepezdre,⁹⁶ melyet közvetve az is bizonyít, hogy a *Nagyszalontai gyűjtés szerkesztésének idején* egyfolytában Budapestről keltezte a leveleit, mi több, a Kisfaludy társasági tagságról lemondó beadványát is Budapestről keltezte 1927. március 29-én. A levelezésen kívül van egy másik bizonyítéka is annak, hogy Sebestyén nem közvetlenül nyugdíjazása után vonult vissza Balatonszepezdre. Mikos Éva „a Sebestyén anyagi ellehetetlenítéséről terjedő tévhitet eloszlatására” egy lábjegyzetben arra figyelmeztet, hogy „még könyvtárőri működése idején, a 20. század első éveitől különböző örökségek, bérletek és vásárlások révén Sebestyén Gyula szülőfaluja közelében, Balatonszepezd határában szőlőbirtokra tett szert, amin gazdálkodott is. Nyugdíjazása után a birtokra egy ma is álló, nagyon látványos reneszánsz várkastélyra emlékeztető villát építtetett, amelyet haláláig maga és családja lakott.”⁹⁷ Ha Sebestyén a balatonszepezdi villát nyugdíjazása után építtette, feltehetően csak a húszas évek második felében költözhetett végleg dunántúli birtokára. Az azonban továbbra is kérdés marad, hogy mit vitt magával balatonszepezdi kúriájába a kéziratos anyagból, mit tartott fontosnak. Hiszen a nála felhalmozódott kézirat-tömeg többféle forrástípust foglalt magába: Sebestyén Gyula saját kézirateit, levelezését, az *Ethnographia* szerkesztőjéhez beküldött, közlésre szánt írásokat, népköltészeti gyűjtéseket, a Kisfaludy Társasághoz beküldött népköltési gyűjteményeket, melyek a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* sorozatszerkesztőjeként nála maradtak, s nem utolsó sorban a Folklore Fellows-gyűjtések diák-kézirateit.

A kérdést Forrai Ibolya próbálta megválaszolni, aki a Sebestyén-hagyatéknak a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárába való beérkezése felől közelítette meg a problémát, s jutott arra az eredményre, hogy a Sebestyén Gyulánál felhalmozódott kézirat-tömeg több részletben került be az Ethnológiai Adattárba, és nem mind hagyatékként.

A legkorábbi anyagot maga Sebestyén adta át a múzeumnak: „Sebestyén Gyula elsőként a Folklore Fellows-anyag egy részét és feltehetően az *Ethnographiához* és a Népköltési Gyűjtemények szerkesztőjéhez beküldött gyűjtéseket, kéziratokat adta át az 1930-as években a múzeumnak, illetve Madarassy Lászlónak.”⁹⁸ Minden bizonnyal ebben az anyagban volt a nagyszalontai gyűjtések többsége is.⁹⁹ „A kéziratos anyag zömét

⁹⁶ A nyarakat addig is rendszerint dunántúli birtokán töltötte. Levelezésében gyakran előforduló jelzés, hogy bizonyos dátumtól kezdve nem lesz elérhető Budapesten.

⁹⁷ MIKOS ÉVA 2017: 536. 4. sz. lábjegyzet.

⁹⁸ FORRAI IBOLYA 2004: 164. – Egy oldallal tovább Forrai ellentmond önmagának, mikor így ír az első világháború utáni állapotokról: „A Néprajzi Múzeum is személyi és szervezeti változások után újabb költözés előtt állt: 1924-ben az Iparcsarnokból a Népligetbe költözött. Az átköltözés után, 1925-ben a folklór könyvtárat visszahozták a Munkácsi utcai albérletből, s a teljesen félrevonult Sebestyén is ekkor adta-adhatta át Madarassy Lászlónak a Folklór Osztály anyagát, zömében saját hivatali iratait, levelezését, a FF gyűjtések egy tetemes részét. Az 1934-es jelentés szerint a kézirat-tár 169 kötet kéziratos néphagyománygyűjtést őriz, s ez a MNT letétje. Valószínű, hogy a Kálmány-hagyatékek is része volt ennek az átadott forráscsoportnak.”

⁹⁹ A leltározás időbeli megoszlásáról készített táblázat szerint (L. FORRAI IBOLYA 2004: 170) az általunk vizs-

– folytatja Forrai – Sebestyén Gyula halála után a család ajándékozta az Ethnológiai Adattárnak. A *Folklore Fellow-anyagot 1946-ban Szendrey Ákos hozta el a család pesti lakásából, ládába csomagolva* [kiemelés tőlem, O. K.]. A hagyaték harmadik részét a Néprajzi Múzeum kérésére és megbízásából 1951–1952-ben Balatonszepezdről hozta el Katona Imre. Ez utóbbi szintén népköltészeti gyűjtéseket, Sebestyén Gyula levezetését és jegyzeteit tartalmazza (15 kötet). A teljes hagyatékról, tehát az 1946-ban és 1952-ben megszerzett anyagról részletes feltáró jegyzék készült 1962-ben. A legkorábban bekerült Folklore Fellows-kéziratok egy része 1946-ban már a leltározott állományban szerepelt, s ezeket valójában nem tekintették a hagyatékhoz tartozónak, az 1962-es jegyzékben mégis szerepelnek. A hivatkozott jelentés összesen 925 leltározott kéziratot (ebből 368 FF gyűjtés) és további 53 csomag rendezésre-leltározásra váró anyagot vett számba.¹⁰⁰

A rendezés-leltározás azonban elhúzódott, Forrai Ibolya még 2004-ben is arról írt, hogy remélhetőleg abban az esztendőben befejeződik a Sebestyén-hagyaték leltározása. „Bár az anyagrendezés már 1939-ben elkezdődött – olvashatjuk Forrai közleményében – még ma is vannak feltáratlan részei. Leltározását többen végezték. 1940-1953 között és 1960-ban leltározták azt a 925 tételt, amely K. Kovács Péter jegyzékében szerepel. Sajnos a feldolgozás szempontjai nem egységesek, sok hiba, hiányosság és következetlenség is feltűnt a folyamatos használat, valamint a revíziók során (pl. összetartozó anyagok szétválasztása; nincs jelölve, hogy FF gyűjtésről vagy Sebestyén-hagyatékból származó kéziratról van-e szó; hiányosak az adatolások stb.). Mintegy két évtizedes késéssel (újabb költözések után) 1976-ban és 1978-ban folytatódott a rendező-feltáró munka, s most fejeződik be.”¹⁰¹

Forrai Ibolya leírásából az derül ki, hogy Folklore Fellows-anyag Balatonszepezdre nem került, annak egy részét maga Sebestyén Gyula adta át Madarassy Lászlónak, illetve a Néprajzi Múzeumnak, másik részét pedig „1946-ban Szendrey Ákos hozta el a család pesti lakásából, ládába csomagolva”.¹⁰² Forrai Ibolya azonban figyelmeztet, hogy még kerülhetnek elő FF-gyűjtések az Etnológiai Archivum anyagából, lévén, hogy vannak feldolgozatlan részei a két Szendrey hagyatékának, melyekben lappanghatnak olyan nagyszalontai gyűjtések, melyeket Szendrey Zsigmond magánál tartott az *MNGY*

gált szalontai kéziratok többségét 1941-42-ben leltározták, ezeket tehát maga Sebestyén adta át a Néprajzi Múzeumnak az 1920-as vagy 1930-as években. Az időbeli bizonytalanságról l. a 96. számú lábjegyzetet.

¹⁰⁰ FORRAI Ibolya 2004: 164. – A hivatkozott „1962-es jegyzék-” illetve „jelentés”-ről Forrai Ibolya ezt közli lábjegyzetben a 164. oldalon: „Az ÁEA 20/1962 szám alatt növedéknaplózott Sebestyén Gyula-hagyatékáról összesítő jelentést készített K. Kovács Péter. Az EA 8/1962 iktatószámmon található jelentésben részletes jegyzék és a kapcsolatos levezetés van együtt (1-61. oldal).”

¹⁰¹ FORRAI Ibolya 2004: 167. – Lásd még *A leltározás időbeli megoszlásáról* készített táblázatot a 170. oldalon, mely 2000-ig tünteti fel a leltározás menetét. A táblázat végén a következő megjegyzés található: „Mardt kb. 3 iratfolyóméter anyag, melynek rendezése várhatóan 2004-ben befejeződik.”

¹⁰² Nagy a valószínűsége annak, hogy a kéziratok azokban a ládákból kerültek az Ethnológiai Adattárba, amelyekbe az OSzK igazgatója 1920-ban összecsomagoltatta.

XIV. kötetének szerkesztése miatt, vagy pedig a *Magyar néphit- és népszokás-lexikon* készítése okán maradtak Szendrey Ákosnál.¹⁰³

Sebestyén Gyula elképzelése szerint az FF magyar osztályának gyűjtőszövetségei által összehordott nagy mennyiségű kézirat elhelyezésére a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának Kézirattára szolgált volna, ahol külön folklór osztályt szervezett. Az általa elképzelt országos archívum azonban csak negyed százados késéssel, a Néprajzi Múzeum¹⁰⁴ Ethnológiai Adattáraként szerveződött meg 1939-ben. Itt kapott helyet az FF-gyűjtések mellett a teljes Sebestyén-hagyaték. Mivel azonban több részletben került be az Etnológiai Archívumba, s több részletben leltározták, a Sebestyén-hagyaték nincs egységes állományba rendezve. Az FF-gyűjtések szétszórtan találhatóak meg az Etnológiai Archívumban, s sok esetben nincs jelezve sem az, hogy a Folklóre Fellows kötelékében gyűjtött anyagról van szó, sem az, hogy a Sebestyén-hagyaték részeként került a kézirattári gyűjteménybe.

¹⁰³ FORRAI Ibolya 2004: 170. – „A Szendreyek hagyatékából is van még kb. 4 fm rendezendő kéziratköteg!”

¹⁰⁴ A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya volt az előzménye az önálló Néprajzi Múzeumnak. Bár a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya 1924-től külön épületbe (a Könyves Kálmán körüli fiúgimnázium helyére) költözött, jogilag csak 1947-ben vált ki a Magyar Nemzeti Múzeum kötelékéből és lett önálló. Az intézmény azonban 1934-től hivatalosan is viselhetette a Néprajzi Múzeum nevet.

Folklórgyűjtés Nagyszalontán a Folklore Fellows helyi gyűjtőszövetségének megalakulása előtt

Nagyszalonta népköltészetére/néphagyományaira nem a Folklore Fellows helyi gyűjtőszövetségének megalakulása révén terelődött a figyelem. Az érdeklődés jóval korábbi, visszanyúl a 19. század közepére. A legelső híradást Arany Jánosnak köszönhetjük, aki 1851-ben tette közzé a szalontai betyár, *Fábján Pista nótájának* két változatát.¹⁰⁵ Egy évtizeddel később, 1862-ben jelent meg a tizennyolc éves Arany László *Eredeti népmesék* című kötete, mely tulajdonképpen az Arany-család közös népmese gyűjteménye: a mesék leírásában Arany Lászlónak nővére és édesanyja segédkezett, s minden bizonnyal apja, Arany János irányítása mellett készítette elő kiadásra. Hiszen a gyűjteményben klasszikus formában bontakozik ki az az irodalmi szempontú gyűjtési/közlési mód, melynek elméleti megalapozása Arany János nevéhez fűződik.

A nagyszalontai néphagyományok iránti érdeklődés közel félszázadnyi szünet után csak a 20. század elején éledt újra fel, s kapcsolatba hozható a hajdúváros főgimnáziumának létesítésével. Az 1903 őszen megnyílt iskola nyolc osztályos főgimnáziummá váló kiépülése együtt járt a tanári testület fokozatos bővítésével. Ennek során került Nagyszalontára a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem két latin-magyar szakos végzettje: előbb Viski Károly, majd az ő helyébe lépő Szendrey Zsigmond. Az egymást váltó két tanár pályájában sok a közös vonás: mindketten nyelvésznek indultak, s mindketten jeles néprajztudóssá váltak; egyiknek sem volt szalontai kötődése, de a hajdúvárosban töltött három, illetve hat és fél év csaknem döntő módon határozta meg mindkettőjük későbbi elkötelezettségét a néprajz iránt. Arany János szülővárosa mindkettőjüknek kincsesbánya volt nyelvjárásának, hiedelemvilágának, költészetének, építkezésének, tárgyi világának gazdagságával, sokszínűségével, nemkülönben Arany Jánosra vonatkozó hagyományvilágával. Csak így magyarázható, hogy egy évi ott tartózkodás után mindketten a szalontai néphagyományok témakörében írták meg tanári székfoglalónak tekinthető adatközlő dolgozatukat.

A tordai születésű Viski Károly (1882–1945) helyettes tanárként kapott kinevezést 1909 ősztől a nagyszalontai főgimnáziumba, amelynek akkor még csak hét osztálya volt.¹⁰⁶ 1909 ősztől 1912 nyaráig három tanévet töltött a nagyszalontai főgimnáziumban, hol ez idő alatt írta meg tanári székfoglalóját *Régimódi házak Szalontán. Milyen*

¹⁰⁵ A. J. 1851. – Arany János közleményét l. kötetünk Függelékében.

¹⁰⁶ Viski Károly abban a tanévben került Nagyszalontára, mikor a főgimnázium beköltözött az akkorra félig-meddig elkészült, berendezés nélküli új épületbe.

lehetett a *költő szülőháza* címen,¹⁰⁷ és ez idő alatt gyűjtötte az anyagot terjedelmes nyelvjárási tanulmányához,¹⁰⁸ melynek utolsó fejezete *Hagyományok* alcímmel a szalontai népköltészet rövid műfajainak gazdag tárházát – kiolvasók, köszöntők, rigmusok, névre-csúfolók, találós mesék, szólások és közmondások, gyermekjáték-versek, nyelvtörők sokaságát – kínálta mutatványul a nyelvjárási sajátosságok megismeréséhez.¹⁰⁹ Ugyancsak ekkor gyűjtötte az anyagot az *Arany népe. Arany tárgyi néprajzának vázlatja* című kötetéhez, mely azonban csak 1919-ben jelent meg.¹¹⁰

Viski Károlyt háromévi nagyszalontai tanárkodás után áthelyezték Budapestre. Helyére 1912 őszétől Szendrey Zsigmond (1879–1943) került, aki megelőzőleg Pécsen, Gyöngyösön, Bártfán, Makón, Munkácson és Petroszényben volt gimnáziumi tanár. Úgy tűnik, Szendreyt is elemi erővel érintette meg Arany népének kultúrája, mert mire a tanév végére értek, elkészítette *Nagyszalontai népies hiedelmek és babonák* című adatközlő írását, mely az 1912/13-as iskolai értesítőben meg is jelent.¹¹¹ A közlemény azon túl, hogy mintegy ötszáz Nagyszalontán gyűjtött babonát tartalmaz, abból a szempontból is figyelemre méltó, hogy Szendrey Zsigmond az FF magyar osztályának *Tájékoztatója* szerint csoportosította és mutatta be a gyűjtött hiedelemanyagot.

A babonás hiedelmek közreadásával Szendrey bevallotta azt a célt, amelyet követett, hogy a szalontai olvasók kiegészítő észrevételeit mozgósítsa: „Ha sikerült fölkeltenem a figyelmet és érdeklődést – summázza Szendrey elgondolását – könnyebben megmenthetjük a nagyszalontai néphagyományok e fáját így, mikor már csak kiegészítésre és pótlásra van szükség, s mikor olvasva egyik babona a másikat fogja eszünkbe juttatni. Ezek bírtak rá, hogy e gyűjteményt itt összeállítsam, kérve az érdeklődőket, hogy ha olvasgatás közben valami újabb eszükbe jut, vagy az életben, érintkezésben valami újat hallanak, látnak, tapasztalnak (akár ilyesmit, bármely népszokást, népkölteményt, mondát, mesét, népdalt, katonadalt, gyermekverset, ráolvasást, népies verses levelet, stb.), ne restelljék azt felírni, és hozzám juttatni.”¹¹²

A népi hiedelmek iránti érdeklődés mellett Szendrey első nagyszalontai éve idején kezdte meg a szalontai népköltészet gyűjtését is. Munkája intenzitására vall, hogy 1913. február 23-án már az addig elért eredményeiről tájékoztathatta az *Ethnographia* szerkesztőségét: „Tájszókön kívül körülbelül 40–50 oldalnyi anyagom van Szalonta vidékéről, több betlehemes játék, ballada, dal, gyermekjáték, gúnynevek, mese, szócsoportok, babonák, stb.; összeírtam azon kívül a két temető minden verses sírfeliratát. A gyűjtést azonban természetesen tovább folytatom, s most csak az iránt kérek felvilágosítást, beküldjem-e az eddigi anyagot, vagy még várjak vele? S miután felsőbb osztályos tanulóink nagy kedvet mutatnak a gyűjtésre, s legnagyobb részük földművelő, tanyai és falusi gyerek, szíveskedjék a tek.

¹⁰⁷ VISKI Károly 1911. – Ua. kötetben: VISKI Károly 1917.

¹⁰⁸ VISKI Károly 1913–1914.

¹⁰⁹ VISKI Károly 1914.

¹¹⁰ VISKI Károly 1919. Ua. VISKI Károly 2006.

¹¹¹ SZENDREY Zsigmond 1913.

¹¹² SZENDREY Zsigmond 1913: 25–26.

Szerkesztőség értesíteni, nem lehetne-e itt a néprajzi vidéki szövetséget megalakítani, vagy csak magam folytassam tovább a gyűjtést a gyerekek bevonásával.”¹¹³ Egy hónappal később, 1913 márciusában már arról értesítette Sebestyén Gyulát, hogy az FF magyar osztályának *Tájékoztatója* szerint rendezett „kétszáz írott oldalnyi” szöveggyűjteménye van Nagyszalontáról, melynek közléséhez a Magyar Néprajzi Társaság támogatását kéri.¹¹⁴

Rögzítsük a pillanatot: Szendrey Zsigmond az 1912/13-as tanévben *egyéni kezdeményezésből* megkezdte Nagyszalonta népköltészetének és népi hiedelemvilágának szövegeit/adatait összegyűjteni. Munkája, melybe bevonta tanítványait is, olyan eredményes volt, hogy 1913 márciusának végén már a gyűjtemény kiadása ügyében kereste meg levélben Sebestyén Gyulát, aki akkor egy személyben a Magyar Néprajzi Társaság alelnöke, az *Ethnographia* szerkesztője, a Folklore Fellows magyar osztályának elnöke, s a Kisfaludy Társaság sorozatának, a *Magyar Népköltési Gyűjteménynek* a szerkesztője volt. Az FF nagyszalontai gyűjtőszövetségének megalakulása – 1913. december 18. – előtt Szendrey Zsigmondnak tehát már kész gyűjteménye volt, amit az FF magyar osztályának *Tájékoztatója* szerint rendezett. És azt se feledjük el, hogy Szendrey Zsigmond vetette fel, ugyancsak az 1912/13-as tanév folyamán a szalontai gyűjtőszövetség megalakításának gondolatát.

E gondolat valóra váltása során azonban Szendrey Zsigmondnak szembeülnie kellett azzal, hogy a gyűjtőszövetség megalakítása Nagyszalontán nem is olyan egyszerű dolog. „A Nagyságod levele után én és Debreczeni István ref. lelkész mindent elkövetünk, hogy decemberre a Néprajzi Társaság fiókja stb. [értsd: a szalontai gyűjtőszövetség] megalapítható legyen – tájékoztatja Sebestyén Gyulát. – El is értünk annyit, hogy az Arany-egyesület 100 K-át, magánfelek 200 K-át, a tanári kar és az önképzőkör 60 K-át adtak össze eddig. A baj azonban az, hogy a város közönségére nincs mit számítanunk; az az ilyesmit megérteni nem tudja, úgyhogy olyan fogadtatást, ünnepélyességet stb., mint amilyen másutt volt, nem tudnánk megcsinálni, legfeljebb egészen egyszerűt, magánkörűt az iskolában, melyre különben a gyűjtésnél is támaszkodhatnánk. Beláttuk ezt hosszas utánjárás után: pénzt adnak, de erkölcsi támogatás nincs. (Talán júniusra, egy év múltán, az Arany egyesület után [...] ezt is elérhetjük [...]). Azért igazgatómmal is megbeszélve a dolgot – ki az ügynek igazán lelkes és nagy barátja –, nem tudunk egyebet tenni, mint: én folytatom a gyűjtésemet, és folytattatom diákjaimmal privatim s az önképzőkörben is; az anyagot összegyűjtve rendezem (a mellékelt minta szerint); szabja meg azután Nagyságod a beküldött összes anyag alapján, mit tegyünk vele, lehet-e közölni, elkészíthető-e így is egy szalontai kötet? Végtelenül bánt a dolog ilyen vége, s azért, ha másképp nem tudok használni az ügynek, a jelzett módon próbálom meg.”¹¹⁵

¹¹³ SZALAY Olga 2001: D/1, 459. Szendrey Zsigmond levele az *Ethnographiának*. Nagyszalonta, 1913. II. 23.

¹¹⁴ SZALAY Olga 2001: D/2, 459–460. Szendrey Zsigmond levele Sebestyén Gyulának. Nagyszalonta, 1913. III. 29.

¹¹⁵ SZALAY Olga 2001: D/3, 460–461. Szendrey Zsigmond levele Sebestyén Gyulának [kb. 1913. július és december 18. között]. – Szendrey a sárospataki, egri, pápai gyűjtőszövetségek ünnepélyes megalakítására gondolhatott az „olyan fogadtatást, ünnepélyességet, stb. mint amilyen másutt volt” megjegyzéssel. A levélben emlegetett „igazgatóm”: Tatár Balázs, a szalontai állami főgimnázium igazgatója, s egyben a szalontai Arany Emlékegyesület elnöke. Az „elkészíthető-e így is egy szalontai kötet?” kérdés minden bizonnyal arra vonatkozik, hogy Szendrey nem a Folklore Fellows-mozgalom keretében gyűjti/gyűjtötte a kötet anyagát.

A keltezés nélküli levelet Szalay Olga 1913. július és december 18. közötti időre datálja a levélben található utalások alapján. Megítélésem szerint a levél keletkezési idejének intervallumát szűkíthetjük 1913 júniusának végére – július elejére, a tanévzárás körüli napokra.¹¹⁶ Szendrey leveléből ugyanis az olvasható ki, hogy noha mindent elkövettek, decemberre nem lesz „megalapítható” a nagyszalontai gyűjtőszövetség, s a körülmények ismeretében belátták, hogy „talán júniusra, egy év múltán”, vagyis a következő tanév végén érhetik el céljukat. A június-júliusi datálás mellett szól az is, hogy a *Szalontai Lapok* 1913. augusztus 6-i számában egy olyan közlemény látott napvilágot, mely Szendrey Zsigmond gyűjtőtevékenységéről ad hírt, s egyben közvetíti Szendrey kérését, mi szerint „Szendrey tanár lapunk útján a város érdeklődő közönségét” arra kéri, hogy „bárki bármit is tud a fent elősorolt néphagyományok közül, szíveskedjék azt közlés végett a *Szalontai Lapoknak*, vagy *Szendrey* tanárnak átadni. Mert így nemcsak közvetlenül szolgálná a gyűjtés ügyét, de közlésével másoknak is emlékezetébe hozna akár más változatot, akár teljesen új szöveget. Hisszük, hogy *Szendrey* tanár által kezdeményezett akció a legszebb sikert fogja elérni, és rövidesen együtt lesz Szalonta néphagyományának gazdag kincstára.”¹¹⁷ Fontosnak tartjuk kiemelni, hogy a *Szalontai Lapok* tudósítója említi ugyan, hogy „a *Magyar Néprajzi Társaság* kezdeményezésére nemrégiben az egész országra kiterjedő mozgalom indult meg a néphagyományok összegyűjtésére”, Szalonta vonatkozásában azonban csupán arról számolhatott be, hogy ott Szendrey Zsigmond egyéni kezdeményezésére, intézményes keretek nélkül folyik a gyűjtőmunka, melyhez Szendrey a szalontai társadalom aktív közreműködését kéri. „Szendrey Zsigmond szalontai főgimnáziumi tanár maga, részben tanítványaival egy év óta fáradozik” a néphagyományok összegyűjtésén, – olvashatjuk a tudósításban – „s hogy a közös fáradozásuk nem volt hiábavaló, mutatja részben az a babonagyűjtemény, mely a főgimnázium ez évi Értesítőjében mintegy 500 szalontai népies hiedelmet foglal magában, részben pedig az a nagyszámú dal, vers, gyermekjáték-szöveg, mese, találós mese stb., mely eddig *Szendrey* tanár birtokában van.”¹¹⁸

Volt-e foganatja a *Szalontai Lapokban* közzétett felhívás-értékű tudósításnak, nem tudjuk. A következő hírlapi tudósítás már a nagyszalontai gyűjtőszövetség megalakulásáról szól, amit végül mégis csak sikerült 1913 decemberében létrehozni.

¹¹⁶ Az 1912/13-as iskolai évben a tanítás 1913. június 14-ig folyt, utána megkezdődtek az évváró vizsgák, s június 29-én zárták a tanévet. (L. Értesítő 1912/13: 82.)

¹¹⁷ SZALAY Olga 2001: D/4. 461–462. Összegyűjtik a szalontai néphagyományokat. *Szalontai Lapok* XXV. (179) 2. (1913. aug. 6.) – A „fent elősorolt néphagyományok” a következők voltak: népdalok, népi versek, mesék, mondák, regék, babonák, találós mesék, gyermekversikék, gyermekjáték-szövegek, köszöntők (névnapokra, ünnepekre) karácsonyi és egyéb ünnepnapj játékok szövegei, lakodalmi versek, régi és újabb népies levelek és egyéb írások.

¹¹⁸ SZALAY Olga 2001: D/4. 461. *Szalontai Lapok* XXV. (179) 2. (1913. aug. 6.)

A nagyszalontai gyűjtőszövetség megalakulása és tevékenysége

A *Szalontai Lapok* 1913. december 19-i száma így tájékoztatta olvasóit a helyi gyűjtőszövetség megalakulásának eseményéről: „*Szendrey Zsigmond* főgimnáziumi tanár [...] kezdeményezésére tegnap Szalontára érkezett *Sebestyén Gyula* dr., a Nemzeti Múzeum igazgatója, a magyar folklóre mozgalom egyik vezére, hogy a főgimnázium ifjúságával megismertesse a néphagyományok gyűjtésének kulturális jelentőségét. A tudós igazgatót *Tatár Balázs* igazgató üdvözölte az előadáson. *Sebestyén* dr. hosszabb beszédben ismertette a folklóre mozgalom keletkezését, célját és eredményeit, és buzgó munkára szólította fel az ifjúságot. Közölte egyben, hogy az Akadémia, a Néprajzi Társaság, a Kisfaludy Társaság, a Nemzeti Múzeum 20–50 koronás pályadíjakat is tűzött ki a gyűjtők jutalmazására, s örvendetesen vette tudomásul, hogy a szalontai Arany Emlékegyesület 50, Debreczeni István, ref. s. lelkész pedig 30 koronás pályadíjat tűzött ki a szalontai gyűjtők külön jutalmazására.”¹¹⁹

Amint a fentiekből is kitűnik, a szalontai gyűjtőszövetség megalakításához nem társult a Néprajzi Társaság vándorgyűlése, *Sebestyén Gyula* egymaga érkezett Szalontára, hogy tájékoztassa a tanuló ifjúságot az FF célkitűzéséről, elvárásairól, a kitűzött pályadíjakról. A nagyobb szabású rendezvény nem azért maradt el, mert nem tudták volna megszervezni a szalontaiak, az FF magyar osztályának elnöke határozott úgy, hogy egyedül lesz jelen az alakuló gyűlésen. A vallás- és közoktatásügyi miniszterhez benyújtott emlékiratában *Sebestyén* meg is indokolta eljárásának okát: „Költségkímélés szempontjából oda, ahol kevesebb tanintézetet kellett munkára szólítani, vagy ahol csak egy tanintézet vállalkozhatott, már csak magam mentem el és tartottam meg tájékoztató és gyűjtésre buzdító előadásaimat. Így jött aztán létre egy-egy tanári és ifjúsági gyűjtőszövetség Komáromban, Győrött, Kaposvárott, Csurgón, Csáktornyan, Kisújszálláson, Nagyszalontán, Gyulán és [...] Kassán.”¹²⁰

A megszokottól annyiban is eltért a szalontai gyűjtőszövetség szervezése, hogy nem a tanév végén került rá sor. „A Folklóre Fellows magyar osztálya eddig az iskolai évek záródásai előtt, tehát a nyári szünetet megelőzőleg szervezte gyűjtőszövetségeit – olvashatjuk az *Ethnographia* Néprajzi hírek rovatában –. E gyakorlattól eltérőleg a FF magyar osztálya öt vidéki városunkban az idei karácsonyi és újévi ünnepkör előtt szintén szervezett hat fontos gyűjtőszövetséget. [...] Így jött létre dec. 13-án a szegedi, dec. 14-én pedig a kecskeméti vándorgyűlés [...] E két sikerült gyűlés után dr. *Sebestyén Gy.*,

¹¹⁹ SZALAY Olga 2001: D/5, 462. *Szalontai Lapok* XXV. (292) 2. – A hírlapban tévesen *Sebestyén Károly* szerepel *Sebestyén Gyula* neve helyett. A téves adatot Szalay Olga javította.

¹²⁰ SEBESTYÉN Gyula 1914: 132–133. Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 401.

a FF magyarországi elnöke maga kelt útra és szervezte a kisújszállási, nagyszalontai és gyulai gimnáziumok gyűjtőszövetségeit.”¹²¹

A nagyszalontai gyűjtőszövetség megalakulása önmagában is jelentős esemény volt a szalontai néphagyományok feltárása/vizsgálata szempontjából. De sajátos helyzetet teremtett azzal, hogy 1913. december 18-tól kezdve Nagyszalontán két szalon futott a néphagyományok gyűjtése: egyfelől megindult – Szendrey Zsigmond irányításával – a diákok központilag szervezett gyűjtőmunkája a Folklore Fellows magyar osztályának égíse alatt, másfelől Szendrey Zsigmond tovább folytatta saját egyéni gyűjteménye gyarapítását, de ugyancsak a Folklore Fellows keretén belül, hiszen 1913. december 18-án nemcsak ifjúsági gyűjtőszövetség alakult Nagyszalontán, hanem egy „tanári gyűjtőszövetség” is.¹²² Ez utóbbinak Szendrey Zsigmondon kívül feltehetően az iskola igazgatója, Tatár Balázs, valamint Debreczeni István református lelkész, a főgimnázium református hitoktatója volt a tagja. A két különböző úton-módon folyó gyűjtésről – talán a források szűkszavúsága miatt – ez ideig nem vett tudomást a szakirodalom, ennek következtében a nagyszalontai gyűjtéssel kapcsolatban számos felvetődő kérdés megválaszolása elmaradt. Az egymástól hol függetlenül folyó, hol egymással óhatatlanul összekeveredő gyűjtések menetében újabb leágazást hozott 1916 ősztől Kodály Zoltán bekapcsolódása a gyűjtőmunkába, melynek folytán párhuzamosan különböző indíttatású, különböző szemléletű és minőségű gyűjtőmunka folyt Nagyszalontán 1912 ősztől 1919 márciusáig.

Korábban szót ejtettünk arról, hogy Nagyszalonta népi hagyományainak feltárását Szendrey Zsigmond kezdte el közvetlenül az után, hogy kinevezést kapott a hajdúváros főgimnáziumának latin-magyar szakos katedrájára. Azt is említettük, hogy 1913 tavaszán már gyűjteménye közzétételével kapcsolatosan keresi meg levélben az *Ethnographia* szerkesztőségét, illetve Sebestyén Gyulát. Saját gyűjteménye gyarapítását Szendrey az után sem hagyta abba, hogy megalakult a szalontai ifjúsági gyűjtőszövetség. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy a folytatás érdekében 1914 elején anyagi támogatásért folyamodott a Néprajzi Társasághoz: „főtitkár [Solymossy Sándor] [...] jelenti – olvashatjuk a Magyar Néprajzi Társaság 1914. március 18-án tartott zárt választmányi ülésének jegyzőkönyvében –, hogy Szendrey Zs. tanár anyagi támogatást kér népköltési gyűjtésének folytatására. Sebestyén Gy. alelnök indítványára a választmány 100 koronát szavaz meg e célra olyképpen, hogy ezt az összeget előlegképp utaljuk ki a gyűjteménynek az *Ethnographiában* kiadandó részletei honoráriumára fejében.”¹²³ Egy későbbi, de ugyancsak 1914-ben írt levelében Szendrey gyűjtőmunkája

¹²¹ *Ethnographia* XXIV. 1913. (6) 372–373. – Ua. in: SZALAY Olga 2001: D/6, 462–463. – A hatodik gyűjtőszövetség a korábban szervezett kassai volt. – A tájékoztatás azt is megemlíti, hogy Nagyszalontán a fővárosi pályatételeket a főgimnázium „igen jelentékeny helybeli jutalomdíjak kitűzésével tett[e] súlyosabbá.”

¹²² L. Sebestyén Gyula korábban idézett mondatát: „... Így jött aztán létre *egy-egy tanári és ifjúsági gyűjtőszövetség* (kiemelés tőlem: O.K.) Komáromban, Győrött, Kaposvárott, Csurgón, Csáktornyan, Kisújszálláson, *Nagyszalontán*, Gyulán és [...] Kassán.

¹²³ Jegyzőkönyvi kivonat a Magyar Néprajzi Társaságnak 1914. évi március hó 18-án [...] tartott nyilvános felolvasó és zárt választmányi üléséről. *Ethnographia* XXV. 1914. (2) 128. – Ua. in: SZALAY Olga 2001: D/7, 463.

eredményéről, gyűjteménye helyzetéről számol be Sebestyén Gyulának. „Nagyon szeretném – kezdi levelét – ha mellékelt dolgozatom az Ethnographiában közölhető lenne; először azért, mert megmutathatnám forrásaimnak: az öreg bácsiknak és néniknek, kik mindig azt mondogatják, mikor tőlük nótákat, meséket, mondákat gyűjtögetek: »valami boloncság sül ki ebből, nem az, amit a tekintetes úr mond, sz mit törődnek az urak a paraszti embér sorsával« –, így aztán még többre mehetnék velük; másodsor pedig azért, mert mi tűrés-tagadás, magam is szeretném már kétéves gyűjtögetésemnek, fáradságomnak nemcsak nyelvészeti, hanem néprajzi nyomtatott eredményét látni. Épp azért szakítottam ki ez[az] összefüggő részt a többi nagy anyagból. Mert több száz írott oldalra menő babonagyűjteményem tisztáztatom, dalgyűjteményem teljesen rendezve (a katonadalok vaskos kötetét a napokban küldöm), s most a helyi mondák és mesék rendezéséhez kezdek hozzá. Úgy remélem, hogy a verses és babonagyűjtést karácsonyig, a prózait pedig karácsony után beküldhetem. A gyerekek is szorgalmasan gyűjtenek; az év végén szép mesegyűjteménnyel fogok előállhatni nemcsak Szalontáról, hanem a közel vidékről is.”¹²⁴

A levél közreadója, Szalay Olga megjegyzi, hogy a „keltezés ideje csak tágan állapítható meg. A levélben Szendrey kétéves gyűjtőmunkát említi, továbbá első dolgozata a Toldiakról és a Csonkatoronyról az 1914-es *Ethnographiában* jelent meg.”¹²⁵ A fentiek alapján Szalay Olga 1914 őszére teszi a levél keletkezését. Megítélésünk szerint a levél 1914-ben, de korábban keletkezhetett. A korábbi datálás támpontja az, hogy Szendrey Zsigmond említett írása az 1914-es *Ethnographia* harmadik számában jelent meg, vagyis 1914 áprilisában.¹²⁶ Szendreynek tehát márciusban, de legkésőbb április első felében be kellett küldenie a tanulmány kéziratát ahhoz, hogy a folyóirat harmadik számában megjelenhessen. A korábbi datálás mellett szól az is, hogy a diákok gyűjtőmunkája kapcsán Szendrey megemlíti: „az év végén szép mesegyűjteménnyel fogok előállhatni”. Az „év végén”, valószínű, a tanév végére vonatkozott, mert az 1914. június 9-én beküldött diákgyűjtések között szerepel Kocsis Lajos nyolcadikos diák mesegyűjteménye.¹²⁷ A keltezés bizonytalanságától eltekintve, a levél legfontosabb információja az, hogy Szendrey Zsigmond 1914 tavaszán vagy őszén, de mindenképpen 1914-ben már arról tájékoztathatta Sebestyén Gyulát, hogy 1915 elejére elkészül a szalontai kötet összeállításával. És az sem kétséges, hogy Sebestyén e tájékoztatás alapján számolt az 1915 májusában, hogy „jövő tavasszal egy-egy sárospataki, egri és szalontai kötetet kell” megjelentetnie a Kisfaludy Társaságnak.¹²⁸

¹²⁴ SZALAY Olga 2001: D/10, 465. Szendrey Zsigmond levele Sebestyén Gyulának [kb. 1914 őszén]

¹²⁵ Uő, uo.

¹²⁶ L. SZENDREY Zsigmond 1914. – A folyóirat évi hat száma január, március, április, június, október és december hónapokban jelent meg.

¹²⁷ SZALAY Olga 2001: D/9, 464.

¹²⁸ SZALAY Olga 2001: D/13, 467. – Sebestyén Gyula levele a Kisfaludy Társaságnak. Budapest, 1915. V/15.

Feltehetően Szendrey Zsigmond fent idézett levele került bemutatásra a Magyar Néprajzi Társaság 1914. november 11-én tartott választmányi ülésén is,¹²⁹ melyen határozat született Szendrey gyűjtésével kapcsolatban. Bán Aladár főtítkár „bemutatta Szendrey Zsigmond nagyszalontai áll. főgimnáziumi tanár levelét – olvasható az ülés jegyzőkönyvében –, melyben nagyszabású és változatos folklorisztikai gyűjtésének körvonalait jelzi. (Sebestyén Gyula alelnök hozzászólása után, melyben jelentette, hogy *nevezett tanár a folklore-gyűjtésben aránylag kis területen eddig olyan nagy eredményeket ért el, hogy azok a sárospataki és egri gyűjtésekkel vetekednek* (kiemelés tőlem: O. K.), s már eddig is értékes néplélektani és irodalomtörténeti vonatkozásokat tartalmaznak, a választmány úgy határozott, hogy a nevezettet felkéri arra, hogy eddigi gyűjtéseit, ill. eredményeit egyik közelebbi felolvasó ülésen mutassa be.)”¹³⁰

Úgy tűnik, a háborús körülmények között Szendrey Zsigmond bemutató előadására nem került sor, egyéni gyűjtőmunkája csak Bán Aladár 1915-ös főtítkári jelentésében került újra szóba, melyben Bán kiemelte a pápai és győri gyűjtőszövetségeket s a nagyszalontai főgimnáziumot, mint a legeredményesebbeket. „Ez utóbbit főképp rendszeres, szép munkájáért, mellyel Arany János városának, Nagyszalontának népköltészetéből gazdag bokkrétát kötött. A gyűjtés sikerét nagymértékben a vezetőnárók buzgalmának köszönhetjük – állapítja meg Bán Aladár. – A sárospataki főgimnázium tanárai közül három: *Deák Geyza*, *Harsányi István* és *Novák Sándor*, a nagyszalontai főgimnáziumból pedig *Szendrey Zsigmond* szerepelnek értékes gyűjteményekkel, s így személyes részvételükkel szép és buzdító példát nyújtottak a tanulóifjúságnak.”¹³¹

Szendrey Zsigmond 1915 nyarát is gyűjtőmunkára szándékozott fordítani. Ennek érdekében Sebestyén Gyula a Kisfaludy Társaság titkári hivatalát azzal a kéréssel kereste meg 1915. június 12-én, hogy „Szendrey Zsigmond főgimn. tanár úrnak (Nagyszalonta) 100, száz K-át saját kétkötetes gyűjteményének e nyáron való kiegészítése céljából elküldeni szíveskedjék. E gyűjtőnk lelke a nagyszalontai ref. főgimnázium¹³² gyűjtőszövetségének. Ő tette lehetővé, hogy az eddigi gyűjtések eredményeiből egy »Szalontai gyűjtés« c. külön kötet máris megjelenhetik. Ugyanő vállalta el e kötet szerkesztését is. Ezért fontos, hogy áldásos munkásságát a jelzett kis összeggel támogassuk. Ő csak ennyit kér, mert különben azt indítványoznám, hogy küldjünk

¹²⁹ 1914 tavaszán – a jegyzőkönyvek tanúsága szerint – csak felolvasó üléseket tartottak, ezért nem kerülhetett hamarabb bemutatásra Szendrey levele. Ezt erősíti meg 1914-ről szóló éves jelentésében Bán Aladár főtítkár is, aki arról tesz említést 1915 tavaszán, hogy „a múlt év őszén, kivéve a nov. 11-diki választmányi ülést, melyen a hadikölcsönben való részvételünket határoztuk el, nem volt ülésünk.” (L. A Magyar Néprajzi Társaság 1915. évi március 24-én tartott rendes évi közgyűlése. Bán Aladár főtítkár jelentése. *Ethnographia* XXVI. 1915. (2–3) 175.

¹³⁰ Jegyzőkönyvi kivonat a Magyar Néprajzi Társaságnak 1915. évi január hó 13-án [...] tartott nyilvános föl-olvasó- és folytatólagosan ugyanott tartott zárt üléséről. *Ethnographia* XXVI. 1915. (1) 63.

¹³¹ BÀN ALADÁR 1915: 338.

¹³² Tollhiba: Nagyszalontán nem református, hanem állami főgimnázium volt.

neki legalább 200 K-át. Megjegyzem, tőle kaptuk az első háborús dalgyűjteményt: 53 szalontai új, pompás katonadalt!”¹³³

Sebestyén Gyula ugyanazon a napon, 1915. június 12-én még egy levelet küldött a Kisfaludy Társaság titkári hivatalának, melyben, amellet, hogy kérte a szalontai diákgyűjtők jutalmazására szánt összeg elküldését, hivatalosan is bejelentette a szalontai kötet kiadásának szándékát: „Egyben jelentem – olvashatjuk Sebestyén levelében –, hogy Szendrey Zsigmond helybeli tanár urat, a gyűjtés vezetőjét és előadóját felkértem, hogy a »Szalontai gyűjtés« c. igen értékesnek ígérkező kötetet M. Népk. Gyűjteményünk számára még az év folyamán szerkessze meg. A felkért tanár úr a szerkesztést elvállalta, s így reményünk van, hogy Arany János városából ezt a mintaszerűnek tervezett kötetet már a jövő év folyamán megjelentethetjük.”¹³⁴

Fel kell figyelniünk Sebestyén levelének egy új elemére: a *Szalontai gyűjtés* c. „értékesnek ígérkező kötetet” már nem úgy emlegeti, mint Szendrey Zsigmond gyűjteményét. Sebestyén arról beszél, hogy „Szendrey Zsigmond helybeli tanár urat, a gyűjtés vezetőjét és előadóját” kérte fel a kötet szerkesztésére. Más szóval: Szendrey Zsigmond az FF nagyszalontai gyűjtőszövetségének gyűjteményeként fogja megszerkeszteni a várhatóan 1916 folyamán megjelenő kötetet. Sebestyén részéről természetes volt, hogy Folklore Fellows-gyűjtésként kívánta közreadni a szalontai gyűjteményt. Szendrey Zsigmond viszont, úgy tűnik, akkor még nem érzékelte, hogy Sebestyén FF-gyűjtésként akarja megszerkeszteni vele a saját gyűjteményét, melyet ugyan korábban is tanítványai bevonásával gyarapított, s a nagyszalontai ifjúsági gyűjtőszövetség megalakulása után is rendszeresen kiegészített a diákok pályamunkáiból, de csak kiegészített egy meglévő, tekintélyes terjedelmű gyűjteményt. Szendrey 1915 nyarán is azon fáradozott, hogy az addigra két kötetre növekedett saját gyűjteményét kiegészítse, teljesebbé tegye. Újólág hangsúlyoznunk kell tehát: Szendreynek 1915-ben saját kész gyűjteménye volt, Sebestyén erre alapozva tájékoztatta úgy a Kisfaludy Társaságot 1915. június 12-én, hogy „Ő tette lehetővé, hogy az eddigi gyűjtések eredményeiből egy »Szalontai gyűjtés« c. külön kötet máris megjelenhetik.”¹³⁵

Szendrey Zsigmond a továbbiakban Szalontán már csak a világháború katonadalait gyűjtötte. S jóllehet minden nyarat gyűjtőmunkára fordított, Nagyszalontán kívüli terepen dolgozott saját érdeklődésének és céljainak megfelelően: a Fekete Körös völgyében Vekerden és Berekböszörményben gyűjtött,¹³⁶ s „nagy tárkányi” gyűjtésével, mely főleg meséket tartalmazott, a doktorátust kívánta megszerezni.¹³⁷ A Sebestyén–Szendrey levelezésben az elkövetkező években a kötet szerkesztésének gondjait követhetjük nyomon, Sebestyén Gyula újabb és újabb utasításait és azok végrehajtásáról szóló jelen-

¹³³ SZALAY Olga 2001: D/15, 468. Sebestyén Gyula a Kisfaludy Társaságnak. Bp. 1915. június 12.

¹³⁴ SZALAY Olga 2001: D/17, 471. Sebestyén Gyula a Kisfaludy Társaságnak. Bpest, 1915. VI/12.

¹³⁵ SZALAY Olga 2001: D/15, 468. Sebestyén Gyula a Kisfaludy Társaságnak. Bp. 1915. június 12.

¹³⁶ SZALAY Olga 2001: D/18, 471. Szendrey Zsigmond Sebestyén Gyulának. Nagyszalonta, 1915. július 2.

¹³⁷ SZALAY Olga 2001: D/19, 472. Szendrey Zsigmond Sebestyén Gyulának. [1915. szeptember 15. után]

téseket, illetve a nagyszalontai gyűjtőszövetség keretében tevékenykedő diákgyűjtők munkáját.

A Szalontán 1913. december 18-án megalakult gyűjtőszövetség sok tekintetben eltért a többi vidéki gyűjtőszövetségtől. Eltért már azzal is, hogy tanév közben, karácsony előtt alakult meg, ennek következtében első alkalommal rövidebb idő állt a szalontai diákok rendelkezésére, mint azoknak a pályázóknak, akik egy teljes tanév alatt készíthették el gyűjteményeiket.¹³⁸ Eltérő helyzetben voltak a szalontaiak olyan szempontból is, hogy szemben azokkal a városokkal, melyekben több főiskola, középiskola, tanítóképző intézet diákjai alkottak egy gyűjtőszövetséget (mint például Sárospatakon, Egerben, Pápán, Pécsen), Nagyszalontán egyetlen főgimnázium diákságának kellett helytállnia. Ennek a helyzetnek tudható be, hogy Szalontán nem csak a három felső osztály tanulói vettek részt a gyűjtőmunkában, hanem kezdettől fogva bekapcsolódtak a kisebb osztályok tanulói is. Ebben kétségtelenül közrejátszott az is, hogy a szalontai diákok csak egyetlen tanévben – a csonka 1913/14-esben – gyűjtöttek békeidőben, további négy éven át háborús körülmények között folyt a gyűjtőmunka, amikor a nagyobb diákok előrehozott hadi érettségi vizsgát tettek, s az iskola padjaiból egyenesen hadba vonultak. A nagyszalontai gyűjtőszövetség abban is eltért az összes többitől, hogy megalakulásától kezdve öt éven át folyamatosan tevékenykedett: 1918 nyaráig minden évben részt vettek gyűjtői a pályázatokon. Összesen mintegy negyven diákgyűjtőről tudunk, számuk azonban bizonytalan, mert összesítő névsor a nagyszalontai gyűjtőszövetségben tevékenykedő diákokról soha nem készült, és nem maradtak fenn hiánytalanul a gyűjtemények sem.¹³⁹ Az viszont megállapítható, hogy nem minden gyűjtő volt egyben pályázó is: az alsóbb osztályosok közül többen a nagyobbaknak, vagy az irányító tanárnak adták be gyűjtéseiket, akik viszont nem említették meg a kisebb gyűjtőtársak nevét.

A szalontai gyűjtőszövetség megalakulását követően intenzív gyűjtőmunka bontakozott ki. Már az első pályázási évben számottevő eredményről számolhatott be Szendrey Zsigmond az FF magyar osztálya elnökének: „Az érettségi vizsgálatok miatt késtünk kissé a beküldéssel – olvashatjuk Szendrey Zsigmond levelében –. A gyűjtés meghosszabbítását szept. 30-ig kihirdettük, az eddig beadott anyagot pedig itt küldöm. Figyelemmel kísérvén a gyűjtést, és *saját anyagom alapján* (kiemelés tőlem: O. K.), a beküldött dolgozatokról a következőket referálhatom:

1. teljesen megbízhatók a Mezey és Kenyeres gyűjtései;
2. feljegyzés szempontjából értékes a Kocsis gyűjteménye;

¹³⁸ Az FF magyar osztályának elnöksége rendszerint tanév végén alakította meg a vidéki gyűjtőszövetségeket, s a következő tanév zárásához igazította a pályamunkák beküldésének határidejét. Ugyanakkor hirdették meg az újabb pályázatot a következő tanévre.

¹³⁹ Lásd az 1. számú táblázatot a szalontai diákgyűjtők névsorával.

3. az Oltyán anyaga szintén igen értékes (és bő), de csak nagy utánjárással és selejtezéssel lesz használható, mivel a gyerek a »rákérdéssel« gyűjtött, és verses szövegei között vannak nem szalontaiak is;
4. a kisebb gyűjtések közül buzdítás céljából, a jövőre való tekintettel fogadtam el a Seres, Varga és Stern II. oszt. tanulók gyűjtéseit; ezeknél jóval többet ér a Deme IV. o. t. gyűjtése.
5. a többieknél elő nem forduló anyagot gyűjtött Práznovszky gondosan.
6. kisfiam gyermekjáték-gyűjtése az én utasításaim nyomán készült ugyan, de teljesen a gyerek saját gyűjtése már 1913 szeptembere óta.¹⁴⁰

Annak ellenére, hogy a szalontai diákoknak csupán szűk félévnyi idő állt rendelkezésükre, a gyűjtőmunka imponáló eredményt hozott az 1913/14-es tanévben: június elején Szendrey Zsigmond tíz tanítványa pályamunkáját küldhette be Sebestyén Gyulának. A diákgyűjtők többnyire vegyes műfajú népköltési gyűjteményekkel pályáztak, de volt közöttük olyan is, aki egy-egy műfaj vagy műfajcsoport szalontai adatait szedte össze (Kocsis Károly, például, mesegyűjteménnyel, Szendrey Ákos **gyermekjátékokkal** pályázott). A kibontakozó gyűjtőmunka eredményességéről a diákok jutalmazása is árulkodik: a *Szalontai Lapok* tudósítása szerint „1913–4-ben 11 tanuló 25 darab könyvvel és 220 koronával [...] lett jutalmazva”.¹⁴¹

Az 1913/14-es tanév végeztével nem szakadt meg a gyűjtés, 1914. szeptember végén Szendrey arról számolt be Sebestyén Gyulának, hogy „júliusban küldött levele szerint azokat, akik gyűjtésükkel készen nem lettek, szeptember végére utasítottam; azon kívül még egy sereg gyerek akadt, kik a vakáció folyamán gyűjtögettek, sőt, most is gyűjtenek, mert az önképzőkörben is megalakítottam a szalontai és köznelvidéki fiúk gyűjtőszövetségét (teljes tisztikarral, a kisebbek belevonásával is [...]). Anyagunk tehát van, csak most már azt nem tudom, mikorra küldjük be: most, vagy folytassuk tovább a gyűjtést s meddig?”¹⁴² A Szendrey-Sebestyén-levelezésben nincs nyoma annak, hogy a szeptember 30-ra halasztott határidőre a szalontai gyűjtőszövetség küldött-e egyáltalán, vagy hány újabb gyűjteményt küldött be, azt azonban tudjuk, hogy a nyolcadikos Mezey Károly „balladákat és rokonneműeket” tartalmazó gyűjteménye 1914. november 4-én érkezett Budapestre.

Feltehetően a beküldést végül az 1914/15-ös tanév végére halasztották, mert 1915 júniusában Szendrey jelzi Sebestyén Gyulának, hogy „e levelemmel egyidejűleg postára

¹⁴⁰ SZALAY Olga 2001: D/9, 464–465. Szendrey Zsigmond levele Sebestyén Gyulának. Nagyszalonta, 1914. jún. 9.

¹⁴¹ SZALAY Olga 2001: D/26, 477. *Szalontai Lapok* XXVIII. (143) 1–2. (1916. június 24.) – Az iskolai értesítőben egyenként is megnevezték a megjutalmazottakat: „A Kisfaludy Társaság tanuló ifjúságunk etnográfiai munkásságának jutalmazására 220 koronát küldött, melyből a magyar Folklore Fellows intézőségének határozata alapján kaptak: Mezey Károly VIII. o. t. 40 koronát, Kocsis Lajos VIII. o. t. 40 koronát, Kenyeres Lajos V. o. t. 35 koronát, Oltyán Sándor V. o. t. 35 koronát, Práznovszky Géza V. o. t. 15 koronát, Deme Sándor IV. o. t. 15 koronát”, Seres Miklós, Stern Imre, Varga Károly II. osztályos tanulók 5–5 koronát, Szendrey Ákos II. o. t. 25 koronát (Értesítő 1913/14 évre: 87). A pénzjutalmon kívül a felsorolt diákok mindegyike könyvjutalmat is kapott.

¹⁴² SZALAY Olga 2001: D/11, 466. Szendrey Zsigmond levele Sebestyén Gyulának (kb. 1914. szeptember vége).

téttem ifjúságunk ez évi gyűjtését, tizenhárom tanulónak tizenkilenc kötetét. Meg kell jegyezni, hogy egy-két kötetet leszámítva a többinek adatait még a gyűjtés közben összehasonlítottam a tavalyi gyűjtés nálam már jobbára ábécézett adataival, s nem engedtem olyan darabot felvenni, amely a tavalyiak közt megvan; nagy munka volt, de nem akartam, hogy csupa buzgóságból becsapjanak.¹⁴³ Levelében Szendrey Zsigmond megjegyzésekkel kísérte mindegyik gyűjtő teljesítményét, röviden jellemezte munkájukat, s javaslatokat tett a jutalmazás mértékét/módját illetően.

A jutalmazás ezúttal is tükrözte az egyéni teljesítményt: 5–25 koronával jutalmazták a kisebb-nagyobb gyűjteményeket, de azt is szem előtt tartották, hogy a gyűjtésben részt vevő valamennyi diákot jutalmazással is buzdítsák a további gyűjtőmunkára, még ha szerényebbek is az anyagi lehetőségek a háborús viszonyok következtében. A jutalmakra fordítható összeget Nagyszalonta esetében (de feltehetően a többi, még működő gyűjtőszövetségnél is) 220 koronában állapították meg, függetlenül attól, hogy hány pályázó nyújtott be gyűjteményt. Ezt az összeget a helyi gyűjtőszövetség vezetői osztották szét a diákok munkájának minősége függvényében.¹⁴⁴ A háborús viszonyok hatása megmutatkozott a diákgyűjtők névsorában is. Közöttük hetedikes-nyolcadikos diákot nem találunk, a legnagyobbak hatodikosok, s a gyűjtők zöme abból a harmadik osztályból került ki, melynek osztályfőnöke Szendrey Zsigmond volt.

A háborús körülmények éreztették hatásukat a Folklore Fellows magyar osztályának működésében is: az előző év gyűjtőmunkájára visszatekintő Bán Aladár 1916 márciusában kénytelen megállapítani, hogy „a négy évvel ezelőtt oly biztató lelkesedéssel megindult munka megakadt. Megakadt, de azért mégsem szünetel teljesen. Több vidéki iskola tanári kara most is buzdítja az ifjúságot, hogy [...] siessen a népköltés gazdátlanul heverő kincseinek megmentésére.”¹⁴⁵ A győri állami főreáliskola mellett a nagyszalontai főgimnáziumot hozta fel példának, idézve az iskola igazgatójának gyűjtőtevékenységet értékelő mondatait a főgimnázium 1914/15-ös értesítőjéből: „»Tanulmányai és egyéb tevékenysége mellett ifjúságunk egy része buzgón folytatta ez évben is a néprajzi adatok gyűjtését. Nagy ambícióval s a Folklore Fellows magyar osztályának kritikája szerint elismerésre méltó eredménnyel szedegette össze a veszni induló adatokat, amit a Néprajzi Társaság tekintélyes pénzbeli és könyvjutalommal honorált. Rajta vagyunk, hogy ifjúságunknak ez az igyekezete a jövőben se lankadjon. A mai viláगतalakító idők

¹⁴³ SZALAY Olga 2001: D/15. 469. Szendrey Zsigmond levele Sebestyén Gyulának (kb. 1915. június 12. előtt). – A 13 tanuló név szerint – zárójelben az osztály számával: Práznovszky Géza (VI.), Domokos János (VI.), Asztalos Sándor (VI.) Boros Gyula (III.), Fazekas István (III.), Jámbor Sándor (III.), Kornya Sándor (III.), Szendrey Ákos (III.), Bondár György (III.), II. Kenyeres Lajos (III.), Pelok Mihály (III.). – Szendrey Zsigmond felsorolásában Jámbor Sándor neve kétszer szerepel, ezért emleget 13 tanulót.

¹⁴⁴ Az iskolai értesítő ezúttal is megnevezte a jutalmazottakat. Közülük hárman (Kenyeres Lajos, Fazekas István, Szendrey Ákos) 25-25 koronát, Práznovszky Géza 20 koronát, Asztalos Sándor és Boros Gyula 15–15 koronát, Domokos János, Kovács János, Oltván Sándor, Bondár György, Jámbor Sándor, Kornya Sándor, Pelok Mihály 10–10 koronát, Bakos László és II. Kenyeres Lajos pedig 5–5 koronát kapott. (Értesítő 1914/15: 48.)

¹⁴⁵ Bán Aladár főtítkári jelentése a Magyar Néprajzi Társaságnak 1916. március hó 29-én tartott rendes évi közgyűlésén. *Ethnographia* XXVII. 1916. (1–3) 152.

még fontosabbá teszik az olyan mozgalmakat, amelyeknek célja a már régi karakterét elvesztő népéletre vonatkozó adatok megőrzése, összegyűjtése. Kétévi munka után már biztosítva van a szalontai kötet, s ha az megjelenik, külön büszkesége lesz intézetünknek, s azért az elismerés egyformán kijár a nemes célért buzgón dolgozó tanulónak és a gyűjtés munkáját irányító tanárnak, Szendrey Zsigmondnak. «¹⁴⁶

Az 1915/16-os tanév gyűjtési eredményeiről nem maradt fenn beszámoló, azonban biztosan tudható, hogy a szalontai gyűjtőszövetség ebben a tanévben is küldött be gyűjtéseket. A *Szalontai Lapok* tudósítója – az előző évekhez hasonlóan – a lap 1916. június 29-i számában név szerint felsorolja azokat a szalontai diákokat, akiket a Kisfaludy Társaság gyűjtéseikért megjutalmazott.¹⁴⁷

Az 1916-os esztendőben a gyűjtés és szerkesztés munkájában meghatározó fordulat következett be. Említettük korábban, hogy Szendrey Zsigmond 1914 őszén arról tájékoztatta Sebestyén Gyulát, hogy 1915 elejére elkészül a szalontai kötet összeállításával, s Szendrey tájékoztatása nyomán Sebestyén Gyula 1915 tavaszán már arra számított, hogy a következő esztendőben – két másik mellett – megjelentethet egy szalontai kötetet is.¹⁴⁸

1916 tavaszán is még úgy látszott, hogy a *Nagyszalontai gyűjtés* hamarosan megjelenik. 1916 júniusában azonban a Kisfaludy Társaság változtatott eredeti tervén: úgy határozott, hogy a nagyszalontai kötetet felveszi az 1917-ben elkövetkező Arany-centenárium ünnepi kiadványai közé. A szerkesztéssel továbbra is Szendrey Zsigmondot bízták meg, a kötet terve azonban két vonatkozásban is módosult. „Ha mintaszerű kötetet kívánunk elővarázsolni – írta Sebestyén Gyula a főgimnázium igazgatóságának – akkor az értékesebb dallamok sem hiányozhatnak.”¹⁴⁹ Ennek érdekében felkérte Kodály Zoltánt, a Zeneakadémia tanárát, hogy „az összegyűjtött dalok dallamait [...] jegyezze le”, s a kötet „kiegészítéséül szerkesszen egy zenei függelékét.”¹⁵⁰ A másik változtatás a szövegállományt érintette: az Arany-centenáriumra való tekintettel Sebestyén úgy döntött, hogy „az emlékkötetbe *csakis olyan régi nagyszalontai adalékokat vegyünk fel, amelyeket Arany János okvetlenül ismerhetett.*”¹⁵¹ Az új „irányelv” Kodály Zoltánt közvetlenül nem érintette, hiszen ő a gyűjtést eleve ennek a szempontnak a figyelembe vételével kezdte el, Szendrey Zsigmondot viszont kínos helyzetbe hozta: a már csaknem kész

¹⁴⁶ Ua. uo. – Az idézett szöveg első megjelenése: Tatár Balázs: Adatok az 1914–1915. tanév történetéhez. Értesítő az 1914/15. iskolai évről: 65.

¹⁴⁷ „Dr. Sebestyén Gyula, nemzeti múzeumi osztályigazgató értesítette a főgimnázium igazgatóságát, hogy javaslatára a *Kisfaludy-Társaság* a szalontai diákok között a következő jutalmak kiosztását határozta el: Szendrey Ákos IV. oszt. 70 K, Deme I. oszt. 50 K, Petrovics, Szűcs, Schwarz I. oszt. 20–20 K, Bereczky, Weisz I. oszt. 10–10 K.” (SZALAY Olga 2001: D/29, 481. – *Szalontai Lapok* XXVIII. (147) 1.)

¹⁴⁸ „A jövő tavasszal – írta 1915 májusában – [...] egy-egy sárospataki, egri és szalontai kötetet kell majd megjelentetnünk.” (SZALAY Olga 2001: D/13, 467. Sebestyén Gyula levele a Kisfaludy Társaságnak. Budapest, 1915. V. 15.)

¹⁴⁹ SZALAY Olga 2001: D/[22], 478. Sebestyén Gyula levele Tatár Balásznak. 1916. június 8.

¹⁵⁰ SEBESTYÉN Gyula 1924: VI.

¹⁵¹ SEBESTYÉN Gyula 1924: V. E megszorító intézkedés meghozatalában feltehetően terjedelmi okok is közre játszottak: a háborús évek alatt egyre nehezebben lehetett előteremteni a könyvkiadás költségeit.

gyűjteményt teljes egészében át kellett dolgoznia/szerkesztenie, s ahogy később kiderült, nemcsak az új „írányelv” miatt, de a dallamgyűjtemény, illetve terjedelmi okok miatt is.

Kodály Zoltán a gyűjtést 1916 októberében kezdte el, s két alkalommal tizenhat napot töltött Nagyszalontán.¹⁵² Először 1916. október 2-től 8-ig gyűjtött, második gyűjtőútjára 1916–1917 fordulóján, december 28. és január 8. között került sor. Mivel azt a feladatot kapta, hogy a már meglévő szövegekhez keresse meg a dallamokat, Kodály lelkiismeretesen felkészült a gyűjtésre: tüzetesen áttanulmányozta a diákok addig beérkezett gyűjtőfüzeteit. A 27 gyűjtőfüzet azonban nem nyújtott támpontot az énekesek tekintetében, mert a diákok többnyire nem, vagy csak ritkán és esetlegesen jegyezték fel adatközlőik nevét. A gyűjtőfüzetek révén viszont Kodály szembesült a dallam nélküli, diktálás utáni gyűjtésből eredő hibák tömkelegével. „Összehasonl[ítva] a fiúk gyűjtését azokkal, amelyeket hallanom sikerült – jegyzi fel Kodály 1917-ben – ki kell mondanom, hogy az anyag, úgy, amint beküldték pontos ellenőrzés (újra meghallgatás) nélkül hasznavehetetlen. [...] Kisebb-nagyobb hibákkal annyira tele, hogy ezek alapján kötetet kiadni kész veszedelem. [...] Szövegeik csonkák, pontatlanok, megbízhatatlanok, szóval tud[ományos] szemp[ont]ból értéktelenek.”¹⁵³

Szalontára érkezve Kodályt újabb „meglepetés” érte: „Első megdöbbenésemet az okozta – veti papírra gyűjtőnoteszében –, hogy az egész szövetség, elnökével együtt nem tudta az énekeseket megjelölni. A fiúk közül csak Asztalos írta be rendszeresen. A tanár sajtó alá készített példányában még a gyűjtők neve is elmaradt. Szendrey t[anár] maga a néppel semmi kapcsolatban nincs, házakba alig járt, énekeseket nem ismer, elvezetni sehova se tudott.”¹⁵⁴ A helyszínen az is kiderült, hogy az egész gyűjtés (Kenyeres Lajos kivételével) csak szóbeli diktálás, nem éneklés alapján történt, és a diákgyűjtők gyakran füzetekből, sőt könyvekből másolták ki a szövegeket; volt, aki dialektust hamisított, s akadt olyan is, aki vásárlás útján gyarapította gyűjteményét. Mindezekre ráadásként rájött még az is, hogy „a háborús népmozgalom az énekesek, sőt gyűjtők egy részét is szétszórta a világ minden tájára. Ki elesett, ki fogoly lett, ki a harctéren volt. Az itthon lévők közt gyász, nyomott kedv miatt senki se dalolt szívesen.”¹⁵⁵ Kodály hamarosan rájött, hogy ilyen körülmények között időfecsérelés a meglévő szövegekhez keresgélni az énekest/dallamot, gyűjteni kezdett önállóan: „[...] nyomoztam magam – írja Sebestyénnek 1917. január 16-i levelében – úgy, mintha soha sem lett volna FF szövetség Szalontán”.¹⁵⁶ Az önálló gyűjtés azzal járt, hogy – amint Kodály írja – „... sok olyat jegyeztem le újra, ami a füzetekben már megvolt, mert sokkal több időt emésztett volna fel, ha esetenként

¹⁵² Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtőmunkájáról lásd bővebben: SZALAY Olga–RUDASNÉ BAJCSAY Márta 2001. Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtését I. SZALAY Olga–RUDASNÉ BAJCSAY Márta (szerk.) 2001.

¹⁵³ SZALAY Olga 2001: D/97, 543. Kodály Zoltán *Szalontai tapasztalatok* című feljegyzéséből.

¹⁵⁴ SZALAY Olga 2001: D/97, 542. Kodály Zoltán *Szalontai tapasztalatok* című feljegyzéséből. Kodálynak az a megjegyzése, hogy „a tanár sajtó alá készített példányában még a gyűjtők neve is elmaradt”, arra vall, hogy a zenetudós nem tudott Szendrey saját gyűjteményéről, melyben értelem szerűen nem, vagy csak ritkán fordult elő diákgyűjtő neve. Szendrey sajtó alá készített példányát Kodály kompilációnak tartotta.

¹⁵⁵ KODÁLY Zoltán 1924: 361.

¹⁵⁶ SZALAY Olga 2001: D/47, 496. Kodály Zoltán levele Sebestyén Gyulának. 1917. január 16.

utánanézek, hogy megvan-e, teljes-e az illető szöveg, mint ahogyha azt újra lejegyzem. De találtam elég új anyagot is. Azon kívül a dallammal együtt lejegyzett szövegek sok esetben meghozták a dallam nélkül hibásan lejegyzettek megjavítását is. Tapasztalataimról szakemberek előtt beszámolva, rámutattam, mennyi idő- és munkamegtakarítást jelentene, és mennyivel hibátlanabb szövegeket eredményezne, ha a Folklore Fellows gyűjtéseiben következetesen keresztülvinné azt az elvet, amit különben a Tájékoztató is »fölöttébb kívánatosnak« tart: a dallam és szöveg együttes megrögzítését.¹⁵⁷

Második szalontai útja után Kodály a gyűjtött anyagot nagyon rövid idő alatt letisztázta: 1917. február 21-én már kész volt átadni Sebestyénnek a gyűjtött dallamokat.¹⁵⁸ Ekkorra azonban módosult az eredeti terv, új határozat született, melynek értelmében a szalontai gyűjtemény kiadása a háború utánra halasztódik,¹⁵⁹ s a Kisfaludy Társaság a háborúra hivatkozva azt is bejelentette, hogy az Arany-centenárium megünneplése is elmarad.¹⁶⁰ Akkor úgy gondolták, hogy csupán egy évvel későbbre toldódik az Arany-ünnep, s arra elkészül a nagyszalontai gyűjtés kötete is. A kéziratot azonban csak 1922-re sikerült véglegesíteni, s a *Nagyszalontai gyűjtés* végül 1924 végén jelent meg.

Kodály Zoltán felkérése és bekapcsolódása Nagyszalonta néphagyományainak gyűjtésébe fontos momentum a *Nagyszalontai gyűjtés* szerkesztésének-kiadásának történetében. Sebestyén Gyula jó érzékkel ismerte fel, hogy ha „mintaszerű kötetet” akar megjelentetni, közölnie kell a legjellemzőbb szalontai dallamokat is. Az is Sebestyén körültekintő igényességére vall, hogy nem a helyi zenetanár segítségét vette igénybe, hanem a kor legjelesebb zenefolkloristáit, Bartók Bélát és Kodály Zoltánt kérte fel a Szalontán összegyűjtött folklórszövegek dallamának lejegyzésére/fonográfba énekeltesítésére. A két zenetudós végül úgy határozott, hogy elegendő, ha egyikük vállalkozik a szalontai gyűjtőútra, s megegyezés alapján végül Kodály utazott le a hajdúváros régi dallamainak összegyűjtésére.

Kodály Zoltán megjelenése Szalontán, bekapcsolódása a gyűjtőmunkába nemcsak fontos momentum volt az FF nagyszalontai gyűjtőszövetségének életében, de egyúttal éles cezúrát is húzott annak tevékenységében. Egy csapásra világossá vált, hogy a gyűjtőszövetség addigi munkájában hibát hibára halmozott: az irányító tanár és tanítványai egyaránt régi, 19. századi normákhoz igazodva gyűjtötték a népköltészeti adatokat: dallam nélkül, diktálás után rögzítették a szövegeket, ami eleve sok hibát, roncs-szöveget eredményezett, nem jegyezték fel az adatközlők személyi adatait, Szendrey Zsigmond pedig a diákgyűjtők nevét sem tüntette fel az összesítő/ kompiláltnak vélt gyűjteményben. Az is világossá vált, hogy a hibák kijavítása csak úgy lenne lehetséges, ha a gyűjtőszövetség tagjai egy emberként sorakoznának föl Kodály munkájának támogatására: az énekesek megkeresésére, a szövegek dallammal való újra meghallgatására. Ez azonban

¹⁵⁷ Kodály Zoltán 1924: 361–362.

¹⁵⁸ SZALAY Olga 2001: D/52, 500. Kodály Zoltán levele Sebestyén Gyulának. [1917.] február 21.

¹⁵⁹ SZALAY Olga 2001: D/48, 497. *Szalontai Lapok* XXIX. (10) 2. (1917. január 16.)

¹⁶⁰ SZALAY Olga 2001: D/51. 500. *Szalontai Lapok* XXIX. (40) 1. (1917. február 20.)

nem történt meg. Különösen Szendrey Zsigmond részéről mutatkozott egyfajta távol-tartás, indifferens magatartás. És ez annál is inkább meglepő volt, mivel Szendrey Sebestyén Gyula utasítására 1916 nyarán még azzal foglalatostkodott, hogy Kodály érkezéséig felkutassa mindazokat az adatközlőket, akiktől a zenetudós lejegyezheti, illetve fonográfba énekelteheti a dallamokat. Szendrey hamarosan arról számolt be Sebestyénnek, hogy eleget tett a megbízatásnak: „Hazajövetelem óta – írta 1916. július 29-én elküldött levelében – feljártam mindazokat, kiktől eddig én is, tanítványaim is gyűjtötünk. Az itthon levőket és vállalkozókat feljegyeztük azokkal a balladával, nótákkal együtt, melyeket énekelni is tudnak. Le is énekellettük őket, és zenetanárunk felkérésre mindeniket le is kottázta (többszöri énekeltetés után), ugyancsak ővele átjatszattam s átjavítottam a Kenyeres Lajos VII. o. t. gyűjtését is. Míg Nagyságodék lejönnek, a dalokat hónom alá véve minden du. ez ügyben járkálunk, mert bizony sok helyt ajtót mutatnak a háború meg az élelmezés nehézségei miatt elkeseredett asszonyok. De máris túljárunk a százon. Külön csoportosítottam a háborús nóták dallamait.”¹⁶¹ 1916 szeptemberének végén Sebestyén figyelmeztette Szendreyt, hogy Kodály Zoltán október elején fog leutazni Szalontára és az áttanulmányozott kéziratok általa kijelölt számait fonográfba énekeltetni. „Mivel az általszerkesztendő kötetnek ezek a felvételek s főként a fölvételek helyszínén történendő tökéletes átírásai igen nagy értéket fognak kölcsönözni – figyelmeztette Sebestyén Szendreyt –, szíveskedjék minden rendelkezésre álló erővel oda hatni, hogy Kodály professzor úr minél több fölvételt eszközölhessen. Különösen fontos az, hogy lehetőleg ne a diákok, hanem a nép fiai, leányai, asszonyai, öregjei stb. énekeljenek. A diákok a jobb énekeseket lehetőleg a tanyákról berendeljék. E célra minden anyagi áldozatot is készségesen meghozunk. [...] Míg tehát alkalmas dallam akad, Kodály urat ne eresszék el Szalontáról! Különösen a balladák, régi dalok, gyermekjáték-dalok és recitatívók volnának gondosan fölveendőék.”¹⁶²

A fennebb idézett Szendrey-Sebestyén-levelezésből arra következtetünk, hogy a szalontai tanár ellenvetés nélkül, készségesen eljár annak érdekében, hogy Kodály Zoltán megtalálja a már felgyűjtött szövegek énekeseit. Kodály Zoltán mégis elégedetlen volt Szendrey ténykedésével. Szalontai tapasztalatairól papírra vetett jegyzeteiben lép-ten-nyomon Szendreyt elmarasztaló bejegyzésekbe botlunk, melyeknek summája az, hogy Szendrey semmit nem csinált jól. Kodály Zoltán hol azt kifogásolta, hogy „egyetlen énekest sem szerzett, még a saját cselédjét sem tudta rávenni, annak nagyanyjától pedig azt az üzenetet adta át, hogy az atyaistennek se dalol”,¹⁶³ hol azt, hogy „a néppel semmi kapcsolatban nincs, házakba alig járt, énekeseket nem ismer, élvezetni sehova se tudott”.¹⁶⁴ Máskor azt nehezményezte, hogy nem lehet tudni, ő maga mit és mennyit gyűjtött, vagy, hogy a diákgyűjtések hibáit nem javította, mert a dialektusjelzésen kívül

¹⁶¹ SZALAY Olga 2001: D/32, 482. Szendrey Zsigmond Sebestyén Gyulának. 1916. július 29.

¹⁶² SZALAY Olga 2001: D/36, 484–485. Sebestyén Gyula Szendrey Zsigmondnak. 1916. szeptember 25.

¹⁶³ SZALAY Olga 2001: D/97, 542.

¹⁶⁴ Uo.

nem is tudja, mit kell javítani. De találunk olyan feljegyzést is, hogy Szendrey munkája használhatatlan, meg hogy egyszerűen átvette a diákok gyűjtését, s a diákgyűjtők neveit eltüntette. Más alkalommal azért marasztalta el Szendreyt, mert „munkája arra szorítkozott, hogy kiválogatta és összeírta egy kötetbe a fiúk gyűjtését (gyűjtő, énekes neve nélkül! Most kedvetl[en, mert] ezt pótolnia kell, nehéz, tán lehetetlen munka). Legalább egy hosszabb darabot se tudott mutatni, amely a fiúknál nincs meg, amely tisztán az ő saját gyűjtése. Ismét[elt kérdésemre], mit és mennyit gyűjtött, nem kaptam határozott feleletet.”¹⁶⁵ Kodály Zoltán azt is felelegeti, hogy Szendrey „az egyes darabok hitelességének nem járt utána, vagy, hogy sok hibát eresztett át, illetve dallamok gyűjtése/lejegyzése céljából a főorvoshoz akarta elvezetni Kodályt. Más bejegyzésben arra tett utalást, hogy a nyolcadikos Mezey Károly által gyűjtött adatokat Szendrey a maga neve alatt adta ki, vagy, hogy amíg Kodály fonografált, Szendrey a papírról lopva leírta a Kodály által gyűjtött szöveget. Kodály Zoltán Szendreyt tette felelőssé a diákgyűjtésekben tapasztalható hibákért is: azért, hogy a diákok nem jegyezték fel a bemondók (adatközlők) nevét, korát és polgári állását; azért, hogy egyetlen diák kivételével valamennyien diktálás után jegyezték le a szövegeket; azért, hogy egyes darabok formája teljesen összetört a hiányos és tudományos szempontból értéktelen lejegyzésben; azért mert sok esetben hiányzik a strófás forma, s még ha az meg is van, „csorba a ritmus, egyes szótágok, sőt egész sorok kimaradtak vagy fölősek.”¹⁶⁶

Kodály Zoltán mindezeket az észrevételeket gyűjtőnaplójában rögzítette sietős, töredékes mondatokban, rövidített utaló szavakban, melyeket nem a nyilvánosságnak szánt.¹⁶⁷ Az azonban nem kétséges, hogy rossz benyomásainak akaratlanul is megmutatkoztak a jelei a nagyszalontai gyűjtőmunka idején, hozzájárulva ahhoz, hogy tovább növekedjék a távolság közte és Szendrey Zsigmond között.

Nem kétséges, hogy a Szendrey–Kodály ellentét háttérében a kétféle folklórszemlélet és folklórgyűjtési módszer állt. Szendrey a 19. századi nézetek meggyőződéses híve és folytatója volt, Kodály Zoltán pedig a 20. századi új folklórszemlélet képviselőjeként feszült szembe a meghaladott nézetekkel és gyakorlattal. De ahhoz sem fér kétség, hogy személyes ellentét/ellenszenv is közrejátszhatott abban, hogy Kodály annyi rosszálló megjegyzést vetett papírra Szendreyvel kapcsolatban. Ezek között a legsúlyosabb talán az volt, hogy „»lelkes embert« vártam, egy fáradt és dolgot meguntat találtam. Az első napokban némi késést okozott, hogy számítottam rá. Aztán napirend.”¹⁶⁸ Kodály más alkalommal is megjegyezte, hogy „Sze[ndrey]ben egy lehangolt, energiátlan embert találtam (Ebbe

¹⁶⁵ SZALAY Olga 2001: D/98, 547. Kodály Szendreyvel kapcsolatos vélekedéséről lásd még a 154. számú lábjegyzetet.

¹⁶⁶ SZALAY Olga 2001: D/100, 548. Kodály Zoltán: [A szalontai diákgyűjtések hibái]

¹⁶⁷ Kodály nagyszalontai feljegyzései mindaddig ismeretlenek voltak, míg meg nem jelent a *Kodály Zoltán hátrahagyott írásai* című két kötetes mű (Szerkesztette és sajtó alá rendezte Vargyas Lajos. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, I. kötet 1989, II. kötet 1993.), illetve a Szalay Olga és Rudasné Bajcsay Márta által szerkesztett *Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtése* 2001-ben.

¹⁶⁸ SZALAY Olga 2001: D/97, 542. (Kodály Zoltán: *Szalontai tapasztalatok*)

engem begrattak), már megunta. »Ha annak idején figyelmeztettek volna, hogy törődjünk a dallamokkal«, egész más lett volna. Váltig mondom neki, hogy azért még nincs elveszve minden, a veszett fejszének a nyele és talán még több is megkerül. Nem lelkesedett egy csöppet sem, magamra hagyott.¹⁶⁹ Úgy tűnik, Kodálynak ez utóbbi feljegyzése tapintott rá a lényegre: Szendrey Zsigmond Kodály nagyszalontai gyűjtőmunkája idején döbrent rá arra, hogy gyűjtési módszere elavult és elhibázott. S talán nem tévedünk túl nagyot, ha azt véljük: nemcsak Kodály érezte úgy, hogy begratták. Szendrey Zsigmond is akkoriban döbbenhetett rá arra, hogy őt is begratta Sebestyén Gyula, aki Folklore Fellows-gyűjtésként szándékozott közreadni Szendrey saját egyéni gyűjteményét. Talán ezért volt annyira lehangolt és passzív, talán ezért nem árulta el Kodálynak, hogy mit és mennyit gyűjtött, és nem fedte fel, hogy kik voltak az adatközlői, nem világosította fel Kodályt a felől, hogy nem a diákok pályamunkáiból összemásolt/kompilált gyűjteményt szerkesztette köteté, nem azt kell átszerkesztenie a Kodály-gyűjtés nyomán, hanem saját, egyéni gyűjteményét.

Az első benyomások kemény hangú megfogalmazásai után maga Kodály is kereste Szendrey unottságának, passzív rezisztenciájának kiváltó okát: „bármennyire tartózkodtam – jegyzi fel második szalontai gyűjtőtűtja után – a tények az én munkámat felülbírálatnak mutatták, mert akárhányszor kiderült, hogy a szöveg rosszul van írva.”¹⁷⁰ Időközben azt is fel kellett ismernie Kodálynak, hogy a háborús körülmények miatt sok minden megváltozott Szalontán. „Alaposan lekéstünk” – veti papírra, s a rövid ténymegállapító mondat összesűrítve jelzi, hogy a világháború vérzivatarában nemcsak gyűjtők és adatközlők tűntek el, nemcsak a dalolási kedv múlt el, de maga a hagyományos életforma is szétzilálódott.

Visszatérve az események kronológiájához, 1917 elején még abban reménykedtek, hogy a következő évben megjelenik a *Nagyszalontai gyűjtés*. Szendrey Zsigmond tehát változatlan intenzitással folytatta a kötet előkészítésének, szerkesztésének/átszerkesztésének, jegyzetelésének munkáját, melyet azonban minduntalan megzavart és hátráltatott a hadiállapot és a romló gazdasági helyzet. A papír- és nyomdaköltségek állandó emelkedése miatt a kötet terjedelmét egyre inkább csökkenteni kellett, s emiatt a kézirat többszöri átszerkesztésre szorult. Sebestyén Gyula, aki kezdetben minden dal felgyűjtését és közlését tervezte, megalkuvásra kényszerült: mind Szendreyt, mind Kodályt próbálta rávenni „a minél ésszerűbb válogatásra, az átfedések kikerülésére, a terjedelem betartására”.¹⁷¹ Ezek mellett arra is figyelmeztette Szendreyt, hogy csakis Szalontán élő anyagot lehet felvenni a kötetbe, „nem azt, amit írásban szállítanak Szalontára”.¹⁷² Külön gondot okozott a szöveges és a zenei rész összehangolása – a dallam nélkül gyűjtött szövegek egyeztetése a Kodály által gyűjtött dallamokkal-szövegekkel. Szendrey

¹⁶⁹ SZALAY Olga 2001: D/103, 557. (Kodály Zoltán: [A nagyszalontai gyűjtés jegyzetei])

¹⁷⁰ SZALAY Olga 2001: D/103, 564. (Kodály Zoltán: [A nagyszalontai gyűjtés jegyzetei])

¹⁷¹ SZALAY Olga–RUDASNÉ BAJCSAY Márta 2001: 21.

¹⁷² SZALAY Olga 2001: D/55, 502. Sebestyén Gyula levele Szendrey Zsigmondnak. Bp. 1917. III. 17.

ragaszkodott saját gyűjteménye szövegeihez, mert álláspontja szerint Kodály gyűjtésében „nincs [...] egy darab sem, mely az én nagy gyűjteményemben meg nem lenne, legfeljebb új strófaösszeköttetések származtak a dalok éneklése kapcsán”.¹⁷³ Sebestyén Gyula viszont figyelmezteti, hogy „arra is nagyon tessék ügyelni, hogy lehetőleg Kodály legfontosabb szövegei is benne legyenek a gyűjteményben”.¹⁷⁴ Szendrey nehezen éli meg a terjedelmi megkötöttségekre irányuló főszerkesztői figyelmeztetéseket,¹⁷⁵ s el is bizonytalanodik a válogatás szempontjait illetően: 1916 novemberében arról kérdezi Sebestyén Gyulát, hogy „csak verses anyag lesz a kötetben? Veszünk-e fel gyermekjátékokat is, vagy csak oly balladaféléket, dalokat, melyeket Arany ismerhetett? Szalontai dialektusban közöljük az anyagot?”¹⁷⁶ 1918 nyarán pedig arról tájékoztatja Sebestyént, hogy jegyzetei készen vannak, de nem tisztázza le, és nem küldi mindaddig, amíg nem tudja, megmarad-e minden ballada s minden változat, s „tudnom kellene – olvashatjuk levelében –: *zsványhistoriát* vegyék-e fel a kötetbe?”¹⁷⁷ A szerkesztés – átszerkesztés – egyeztetés munkáját nagymértékben gátolták a kapcsolattartás nehézségei is: a postai küldemények célba érése a háborús körülmények között egyre bizonytalanabbá vált.

A szerkesztés-átszerkesztés munkálatai korántsem jelentették azt, hogy a gyűjtés szünetelt volna. Az 1916/17-es tanév végén Szendrey hét diák pályázatát postázta Budapestre, s Szendrey Zsigmondnak egy levélbeli megjegyzése¹⁷⁸ alapján arra következtethetünk, hogy az 1917/18-as tanévben is küldtek be gyűjtéseket Szalontáról, azonban ezekről nincsenek további információink.¹⁷⁹ A pályázati gyűjtéseken kívül 1916 nyárára elkészültek a nyolcadikos Kenyeres Lajos kottás lejegyzései,¹⁸⁰ s az 1917–1919 közötti évekből fennmaradt egy iratcsomó, melyben névtelen diákgyűjtő – feltehetően Szendrey Ákos – kézírásában kilenc ballada és epikus ének is előfordul.¹⁸¹ Ezekben az években maga Szendrey is folytatott kiegészítő/ellenőrző gyűjtéseket, melyeknek leg-

¹⁷³ SZALAY Olga 2001: D/57, 504. Szendrey Zsigmond levele Sebestyén Gyulának. Nagyszalonta, 1917. márc. 27.

¹⁷⁴ SZALAY Olga 2001: D/70, 513. Sebestyén Gyula levele Szendrey Zsigmondnak. Budapest, 1918. VIII. 14.

¹⁷⁵ „...nehéz, rosszul esik e válogatás, mindent szeretnék, de tartom magam” a megszábot terjedelemhez – írta Sebestyénnek 1917 márciusában (lásd SZALAY Olga 2001: D/57, 504).

¹⁷⁶ SZALAY Olga 2001: D/44, 491. Szendrey Zsigmond levele Sebestyén Gyulának [kb. 1916. november 8. után].

¹⁷⁷ SZALAY Olga 2001: D/68, 512. Szendrey Zsigmond levele Sebestyén Gyulának [kb. 1918. június 8. és július eleje között].

¹⁷⁸ „Kíváncsian várjuk az idei pályázatok eredményét” – írta Sebestyén Gyulának 1918. szeptember elején (SZALAY Olga 2001: D/73, 515).

¹⁷⁹ Kérdés, hogy egyáltalán elbírálták-e az 1917/18-as tanév pályamunkáit. 1918 júniusában Sebestyén Gyula arról kérdezi Szendreyt, hogy „Az idei gyűjtés eredményét már elintéztük? Ha nem, saját behatása szerint állapítsa meg és ossza ki a díjakat, melyeket én (mint tegnapelőtt a sáropatakiakkal is tettem) postafordultával azonnal megküldök.” (SZALAY Olga 2001: D/67, 511. Sebestyén Gyula levele Szendrey Zsigmondnak. Bp. 1918. VI. 8.

¹⁸⁰ SZALAY Olga 2001: D/28, 479–480. Kenyeres Lajos levele Sebestyén Gyulának. Nagyszalonta, 1916. jún. 28. – Kenyeres Lajos gyűjteményének kottás lejegyzései, melyek az MTA Zenetudományi Intézet Népzenei Osztályának központi dallamgyűjteményében található (lásd SZALAY Olga–RUDASNÉ BAJCSAY Márta 2001: 18), jelenleg nem elérhetők. Így csak feltételezem, hogy a kottás lejegyzések ugyanazokat a balladákat tartalmazták, mint Kenyeres 1914-ben beküldött pályamunkája.

¹⁸¹ Lásd SZENDREY Zsigmond 1917–1919–Ms: 1–13.

markánsabb hozadéka az 1919 márciusában lejegyzett *Sára asszony* című ballada.¹⁸² Ismereteink szerint ez egyben a Nagyszalontán feljegyzett utolsó népköltészeti adat.

A kiegészítő gyűjtésekkel párhuzamosan Szendrey Zsigmond 1918 végére befejezte a szalontai kötet összeállítását-szerkesztését. „Idestova egy hónapja már, hogy a szalontai népköltési gyűjtést jegyzeteimmal együtt Méltóságodnak felküldtem – kezdi Sebestyén Gyulának címzett, keltezetlen levelét Szendrey Zsigmond –; ugyanakkor írtam, hogy a betlehemes játékok első száma itt maradt, mert valami műkedvelő előadásra kérték el. Most ezt is küldöm, méltóztassék a betlehemes játékok elé behelyezni. S most már részemről a forrásművek listáján kívül az egész dolgozat készen van, legfeljebb az azóta megjelent változatok nincsenek bevéve. Sajnos, ki tudja, mikor lesz a nagy munkának valami láttatja?! [...] Nagyon szeretném, ha a levelem, s a múlt hóban felküldött teljes munka megérkezéséről értesíteni szíveskednék Méltóságod.”¹⁸³

Szendrey Zsigmond következő ismert levele – bár „a Kodály úr kottáit ma du. postára tettem” kezdő mondatával még visszautal a szalontai kötet szerkesztésére – a továbbiakban személyes problémáira keres megoldást: szeretné elérni áthelyezését Budapestre, mert, ahogy előző levelében fogalmazott, „ha Belényesen mégis áttörnék frontunkat, akkor [...] úgyis menekülnünk kell”, de azért is, hogy fia tovább tanulását biztosítani tudja.

Miközben Szendrey Zsigmond áthelyezése ügyében tett lépéseket, nem feledkezett meg arról sem, hogy nála maradtak azok a diákkéziratok/gyűjtemények, melyekkel a szalontai diákok az évek során pályáztak, s melyeket a kötet szerkesztése érdekében Szendrey visszakért Sebestyén Gyulától, illetve a múzeum kéziratári állományából, ahova Sebestyén elhelyezte azokat. Az utolsó, Szalontáról küldött levelében ezeknek a kéziratoknak a visszaküldéséről tájékoztatta Sebestyén Gyulát: „Mindig készülök felmenni, s magam akartam a kéziratot átadni, de valami ok, legfőképp a folytonos félelem családomat itt hagyni az itteni állandó bolsevik meg vörösgárdás zavargások között, mindeddig visszatartott a felutazástól. Most hát, nehogy [...] valami bajok legyen a nálam lévő múzeumi kéziratoknak, előbb ezt küldöm, aztán a többit naponkint” – olvas-

¹⁸² Lásd MNGY XIV. 1924: 20. A ballada népi előzménye Arany János *Ágnes asszony* című balladájának. – A gyűjtés időpontja is figyelemre méltó: Szendrey Zsigmond egyik utolsó szalontai felfedezése lehetett a *Sára asszony*, hiszen Szendrey 1919. március első felében végleg elhagyta Nagyszalontát, családdal áttelepedett Budapestre. – A ballada először az *Ethnographiában* jelent meg (lásd SZENDREY Zsigmond 1920b).

¹⁸³ SZALAY Olga 2001: D/75, 516. – A levelet Szalay Olga „1918. kb. október-november”-re datálja „a belényesi frontra vonatkozó utalás” alapján. Némi ellentmondást vélünk felfedezni ugyanennek a levélnek és levélrészletnek egy másik utalása miatt. A kérdéses levélrészlet a következő: „Az itt levő anyagot nem merem küldeni, nehogy elveszen; de ha Belényesen mégis áttörnék frontunkat, akkor a botozás elől úgyis menekülnünk kell, s apró csomagokban mindent feladok.” A „botozás”-hoz Szalay Olga azt a lábjegyzetet fűzte, hogy „1918 karácsonyán [kiemelés tőlem: O. K.] a Kolozsvárra bevonult román csapatok parancsnoksága az ostromállapot, a cenzúra, az internálás mellett a botbüntetést is bevezette.” A levelet, ezek szerint, 1918 karácsonya után írhatta, s még valószínűbb az, hogy 1919 januárjában. Az „idestova egy hónapja” elküldött *Nagyszalontai gyűjtés* kéziratát tehát, valószínű, hogy 1918 decemberének elején postázta Szendrey.

hatjuk abban a levelében, melyet nem sokkal Pestre való áttelepülése előtt írhatott.¹⁸⁴ A levélben szót ejtett a kiadandó kötetéről is: „Tudom, hogy kiadásról most szó sem lehet, s talán isten tudja, mikor. Elég baj ez rám nézve, mert éppen e gyűjteményre hivatkozva adtam be még szeptemberben kérvényem a minisztériumhoz. [...] Azért csak éppen megemlítem, hogy a válogatásban szorososan alkalmazkodni igyekeztem Méltóságod kijegyzéseivel. A mesék jegyzetei Berze Nagy úréi. Kodály úr kívánságait figyelembe vettem. Helyesírásom nem tisztán fonetikus; a Horger úr eljárását követtem. Különben mindezekről szóban vagy írásban bőven referálok, hisz e gyűjtemény most egyelőre úgyis csak, mint hétévi nagy gyűjtőmunka s összehasonlítás eredménye, letétként fog pihenni a Múzeumban.”¹⁸⁵

Szendrey Zsigmond 1919. március első felében végleg elhagyta Szalontát, családos-tól Budapestre költözött. A „szóbeli referálás” lehetősége tehát nagyon hamar bekövetkezett. Abban viszont Szendrey tévedett, hogy a gyűjtemény „letétként fog pihenni a Múzeumban”. Sebestyén Gyula egy 1919. április 12-ről keltezett levelében arra kérte a Kisfaludy Társaság titkárát, hogy „Szendrey Zsigmond Bpestre áthelyezett, de még lakáshoz nem jutott középiskolai tanárnak mellékelt nyugtája alapján a Kisfaludy Társaság népköltési rovatának terhére 300, azaz háromszáz koronát (és nem ezen összeg utalványát) megküldeni szíveskedjék.” Egyúttal arról is tájékoztatta a Kisfaludy Társaság titkári hivatalát, hogy „a kiadásra elkészített kötet teljes kézírata nálam van. Ne-hogy terjedelmes legyen, a kevésbé értékes anyagot selejtezem belőle. Ha elkészültem, a nyomdába beszolgáltatom.”¹⁸⁶

Ettől az időponttól kezdve a *Nagyszalontai gyűjtés* kiadásával tovább már csak Sebestyén Gyula foglalkozott. S noha Sebestyénnek csupán a terjedelem csökkentése miatt kellett a kéziratot revideálnia, a kötet kiadása mégis több mint öt évet késett. Ebben nyilván közrejátszottak azok a történelmi események, melyek sorsfordulót hoztak nemcsak az országnak, de a kötet megalkotóinak életében is. Alapvetően azonban nem ez határozta meg a kötet megjelenésének késlekedését. Még csak az anyagi nehézségek sem játszottak számottevő szerepet. Inkább személyes nézeteltérések és banális véletlenek összjátéka folytán tolódott egyre tovább a *Nagyszalontai gyűjtés* megjelenése.

Sebestyén Gyula, miután feltehetően elvégezte a fent említett „selejtezést”, 1920 nyarán újból felvette a kapcsolatot Kodály Zoltánnal a szalontai kötet kiadása ügyében. „A szalontai kötetet azzal a kéréssel adom át (ti. a verses részét), hogy hozzá a tetszés szerinti terjedelmű zenei függelék a nyár folyamán okvetlenül elkészíteni szívesked-

¹⁸⁴ SZALAY Olga 2001: D/77, 517–518. Szendrey Zsigmond Sebestyén Gyulának [kb. 1919. március előtt] „A datálás alapja – Szalay Olga jegyzete szerint –: Szendrey levelében hétévi gyűjtőmunkáról beszél, amely alapján az 1919-es évszám megállapítható, a levélben említett szeptember hónap tehát nyilván 1918-ra vonatkozik.” (Uo. 518)

¹⁸⁵ SZALAY Olga 2001: D/77, 518.

¹⁸⁶ Sebestyén Gyula levele Vargha Gyulának. Budapest, 1919. április 12. MTA Könyvtára, Kézirattár, Budapest. Jelzete: Ms 1019/78.

jék” – írta Kodálynak 1920. július 8-i levelében.¹⁸⁷ Néhány hét múlva újabb levéllel kereste meg Kodályt: „A mellékelt kéziratot – kezdi 1920. augusztus 26-án írt levelét – Szendrey úr kértére személyesen hoztam el. Jegyzeteinek segítségével szíveskedjék most már a zenei részt a már többször tárgyalt értelemben sürgősen elkészíteni. Szeptember végén a Kisfaludy-Társ. új titkári hivatala tűzre tesz bennünket, ha az ígélet értelmében helytállani nem tudunk.”¹⁸⁸ A „helytálláshoz” azonban Kodálynak szüksége lett volna az ifjabb Szendrey gyermekdalgyűjteményére, mert abba jegyzett be egy sor dallamot, amit külön nem írt le.¹⁸⁹ Sebestyén kénytelen Szendrey Zsigmondhoz utasítani Kodályt, mert „a Múzeumban az ez idő szerinti könyvtárigazgató zsupán-észjárással mindent ládába zárattott, és lajstrom nélkül le is szögeztetett, ami reám v. a folklore-ra emlékeztet.”¹⁹⁰ Vagyis: Sebestyén, aki összeveszett múzeumi munkatársaival/fölötteseivel, nem fért hozzá az FF-gyűjtések anyagához, ezért javasolta Kodály Zoltánnak, hogy Szendrey Zsigmondtól kérje közvetlenül a gyermekdalgyűjteményt. Egyúttal arra kérte a zenetudóst, hogy „a kötet lezárta után szíveskedjék hozzám eljuttatni [...], hogy a bevezetést hozzá megírhasam. E célra szíveskedjék a két szalontai lerándulásról és az *érvényesített* zenei szempontokról nekem egy kis felhasználható tájékoztatót megfogalmazni.”¹⁹¹ Kodály Zoltán 1921. január 31-én arról értesítette Sebestyént, hogy nagyjából befejezte a munkát: „A kótákat – úgy értvén Szász K[ároly] úr egy üzenetét – már hozzá juttattam. Még pár lapnyi magyarázó szöveggel vagyok hátralékban.”¹⁹²

1921 januárjában úgy nézett ki, hogy végre kiadásra kész a teljes kötet. Aztán kilenc hónap múlva a Kisfaludy Társaság ráébredt arra, hogy több ok miatt sem küldhető nyomdába a gyűjtemény. „A Szendrey-féle *Nagyszalontai Gyűjtést* kénytelen vagyok hozzád – mint szerkesztőhöz – visszajuttatni, a következő okokból – kezdi Sebestyén Gyulának írt levelét Szász Károly, a Kisfaludy Társaság akkori titkára –. Társaságunk – a f. évi februárius hó 9-én tartott ülés jegyzőkönyve 8. pontjának tanúsága szerint azzal adta kezedhez a kéziratot: »hogy a gyűjtemény átvizsgálása s a *zenei résznek szakértővel való felülbírlása után*« légy szíves jelentésre tenni az elnökségnek. Te voltál aztán szíves a kéziratot – a szerkesztői átvizsgálás látható jeleivel ugyan, ám minden jelentés nélkül hozzám juttatni vissza, és mikor én múltkor tőled a zenei felülbírlat után tudakozódtam, te kijelentetted, hogy az nem történt meg. Én pedig – a Társaság határozatára tekintettel – addig nem adhatom a munkát nyomdába, míg a zenei felülbírlat meg nem történik. Beöthy Zsolt úgy véli, hogy Kacsóh Pongrácot kellene felkérni az átnézésre – s én nem is akartalak azzal terhelni, hogy szólítsd fel Kacsóht, megtenném azt én is készséggel. De mikor éppen e célból a gyűjteményt nézegettem, forgatgattam – a II. kötet megcsúszott kezeim között, a lapok szétszaladtak – s ahogy össze akartam őket

¹⁸⁷ SZALAY Olga 2001: D/78, 519.

¹⁸⁸ SZALAY Olga 2001: D/79, 519.

¹⁸⁹ SZALAY Olga 2001: D/80, 520. Kodály Zoltán Sebestyén Gyulának. 1920. október 6.

¹⁹⁰ SZALAY Olga 2001: D/81, 520. Sebestyén Gyula Kodály Zoltánnak. Budapest, 1920. október 26.

¹⁹¹ Ua., uo. 520–521.

¹⁹² SZALAY Olga 2001: D/82, 521. Kodály Zoltán Sebestyén Gyulának. Bp. 1921. január 31.

rakni, vettem észre azt a *hihetetlennek* látszó körülményt, hogy ez a II. kötet még csak lapszámozva sincs!!”¹⁹³ Továbbá az is kiderült, hogy Sebestyén a szedőre bízta volna a lapszámozást, amit Szász Károly elfogadhatatlannak ítélt. Ezért visszaküldte a kéziratot Sebestyénnek, hogy ő vagy még inkább Szendrey Zsigmond rendezze el a szétfutott lapokat, és számozza meg azokat, „*de hamar*”. Mert csak akkor lehet zenei felülbírálatra küldeni a kéziratot. Újabb félév telt el, mire 1922. június 13-ra elkészült Kereszty István „véleményes jelentése” *Dr. Kodály Zoltán nagyszalontai népdalgyűjtéséről*.¹⁹⁴ Ezt követően Sebestyénnek összhangba kellett hoznia Kodály Zoltán dallamgyűjteményét a szöveggyűjtemény sorrendjével, így jelenthette 1922. június 17-én a Kisfaludy Társaság titkárának, hogy „gyűjteményünk XIV. kötetének kézírata végérvényesen elkészült. Ezért kérek az I. részben található címlapon szíveskedjél hivatalod érkezési keltjével ellátni, utána pedig az Athenaeumnak átszolgáltatni.”¹⁹⁵ A levél hátoldalán található, ismeretlen kéztől származó ráírás – „a *Szalontai gyűjtés* kéziratát átvettem 922. X/4.” – minden bizonnyal az Athenaeum elismervénye a kézirat beérkezéséről. Utána több mint egy év telt el, mire a kiszedett gyűjtemény korrektúrájára sor kerülhetett,¹⁹⁶ majd már csak 1924 januárjában arra, hogy a Kisfaludy Társaság titkára engedélyezze az imprimálást. „Kérek tehát – sürgette Szász Károly Sebestyént – intézkedjél sürgősen, hogy a kötet supervíziós íveit a nyomda hamarosan küldje meg nekem. Így talán elérhetjük, hogy az első kész példányokat ünnepélyes közülésünkön (febr.10) bemutathassam.”¹⁹⁷ Úgy nézett ki, hogy végre minden akadály elhárult a kötet megjelenése elől.

A Kisfaludy Társaság közgyűlésén azonban az első kész példányok bemutatása helyett valami egészen más történt. Nem lehet pontosan tudni, hogy milyen személyes konfliktusok, sértődöttségek folytán került sor Sebestyén Gyula nyilvános ledorongolására, s azt sem, hogy milyen mértékben túlozta el Sebestyén vélt vagy valós sérelmeit, mert a közgyűlésen történekről csupán Sebestyén Gyula Kisfaludy Társaságnak címzett leveléből, s az azt megelőző levélfogalmazványából szerezhetünk tudomást. Megkíséreljük ezekből összerakni azt az eseménysort, melyet Sebestyén a maga szemszögéből sérelmesnek érzett. A történet azzal kezdődött, hogy a titkári hivatal az 1924. február 10-i tisztújító közgyűlés nyomtatott szavazólapján a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* szerkesztőjének rovatában mellőzte Sebestyén Gyula nevét. Vagyis a Társaság **nem akarta megújítani Sebestyén szerkesztői megbízatását**. Sebestyén, noha „forogni kezdett vele a világ”, mégis ott maradt a közgyűlésen, mert „szavazóra volt szükség. [...] Így aztán – folytatja Sebestyén – tanúja lettem annak a merőben felesleges, csúnya jelenetnek, amely engem úgy érintett, mintha rendőrszobában lettem volna, ahova en-

¹⁹³ SZALAY Olga 2001: D/83, 521–522. Szász Károly Sebestyén Gyulának. 1921. november 16.

¹⁹⁴ SZALAY Olga 2001: D/84, 522–525.

¹⁹⁵ SZALAY Olga 2001: D/86, 526. Sebestyén Gyula levele [a Kisfaludy Társaság titkárának] Budapest, 1922, VI/17.

¹⁹⁶ Lásd SZALAY Olga 2001: D/89, 529–530. Sebestyén Gyula levele Kodály Zoltánnak. Budapest, 1923, XI/30.

¹⁹⁷ SZALAY Olga 2001: D/90, 530. Szász Károly Sebestyén Gyulának. Budapest, 1924. jan. 19.

gem »előállítottak«, hogy ott jól »kikészítsenek«. A bemutatott *Nagyszalontai gyűjtés* címlapjának ismételt elferdítése, a bevezetés tartalmának, mint a kötettel összefüggésben nem levőnek bejelentése engem tisztára megbódított, s a védekezésre (ha kíméletlen lenni nem akartam) képtelenné tett.¹⁹⁸ A közgyűlés után egy nappal megkezdett, de be nem fejezett levélfogalmazványban Sebestyén valamivel konkrétabban reagál a történetekre: „Izgalomban nem tudtam megállapítani – olvashatjuk Sebestyén méltatlankodó sorait – hogy egy magasabb mértékű irodalmi testület adminisztratív része ilyen kíméletlen mértékű beavatkozásra miért szánta el magát. Azért-e, hogy a M. Népk. Gyűjtemény új szalontai kötetének bevezetésében rokonsági köréből egy férfit a Kisfaludy-Társ. számára gyűjtött népköltési kincsek sorsát kockáztató kommunori mozgalmak központjában voltam kénytelen krónikás hűséggel szerepeltetni? Vagy azért, hogy a titkárságnál a bevezetés miatt megindítandó elnöki támadás ellen méltatlankodva tiltakoztam? Ezen izgalomban következett *egyhangúlag* megválasztott új elnökünk teljesen meglepetésszerű támadása. E támadás ugyanis úgy állította be a dolgot, hogy a bevezetésnek semmi köze sincs a kötethez, továbbá célzatosan (és felvilágosítás után ismételen) hangoztatta azt, hogy e kötetet Szendrey Zsigmond szalontai tanár gyűjtötte, holott ezt a kötetet a kezében tartott címlap szerint »*Gyűjtötte a Folklore Fellows magyar osztályának nagyszalontai gyűjtő-szövetsége*«. Ez indokolja meg aztán, hogy »*Folklore Fellows és a Kisfaludy-Társaság*« című, névaláírással ellátott bevezetést okvetlen meg kellett írnom. Különben senki sem tudta volna, hogy mi a FF néphagyományt kutató nemzetközi szövetség magyar osztálya, s mi lehetett ezen osztálynak a szalontai gyűjtő-szövetsége.¹⁹⁹ Az már az elküldött levélből derül ki, hogy az inkriminált bevezetőt Sebestyén – ahogy ő fogalmaz – „évekkel előbb, szellemi és anyagi javaimat prédáló »barátaimmal« folytatott” élethalálharca idején írta, s jöllehet, a titkárságnak két nappal előbb élőlőszóval már bejelentette, hogy belőle a személyes vonatkozásokat egészen ki fogja hagyni, a „felületesen megtoldott-foldott, és mégis »tördelve« szedett bevezetéséből” az újonnan megválasztott elnök „jönak látta néhány mondat és mondatrész olyatén utólagos bemutatását, amilyen idézési móddal a szentírást is meg lehetne bélyegezni.”²⁰⁰ A levél zárómondataiban Sebestyén elnézést kér ugyan, de olyan formában, hogy újra szót ejt arról a személyről, aki a vörös uralom idején a Kisfaludy Társaságnál lévő kéziratok folklór-kincsek megőrzését veszélyeztette. „Szíves megnyugtató válaszáért azért is kell esedeznem – olvashatjuk Sebestyén levélében –, hogy az inkriminált bevezető cikk nagy lelki nyugalmat igénylő átdolgozását azonnal megejtsem. Egyebekben pedig elnézést kérek, hogy a vörös uralom fertőjében gázoló, jóra való és kevésbé jóra való emberek kényelmetlen ügyeivel, mivel azok

¹⁹⁸ SZALAY Olga 2001: D/91. Sebestyén Gyula a Kisfaludy Társaság Titkári Hivatalának. Budapest, 1924. február 15. (az elküldött levél)

¹⁹⁹ SZALAY Olga 2001: D/91a, 532. Sebestyén Gyula a Kisfaludy Társaságnak. [1924. február 15. előtt] – fogalmazványtöredék.

²⁰⁰ SZALAY Olga 2001: D/91, 531.

Társaságunknak kallódás veszedelmével fenyegetett kincseit érintik, az Elnökségnek kényelmetlenségeket okoztam.”²⁰¹

A ködös célzásokból és konkrét tényekre utaló megjegyzésekből arra következtünk, hogy a Kisfaludy Társaság vezetői nem kívánták meghosszabbítani Sebestyén Gyula mandátumát a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* sorozatának szerkesztőjeként, mert Sebestyén egy olyan személy viselt dolgaira tett célzást, akit rokonsági kötelék fűzött a Társaság adminisztratív testületének valamelyik tagjához, s aki a Kisfaludy Társaságnál lévő kéziratos folklórgyűjtések megőrzését veszélyeztette. Valószínű, Sebestyénnek ez a személyeskedő utalása készítette a Kisfaludy Társaság új vezetőjét arra, hogy a tisztújító közgyűlés nyilvánossága előtt ültesse szégyenpadra Sebestyén Gyulát, akivel már korábban is nézeteltérése volt a tekintetben, hogy kinek a gyűjtése, kinek a munkája a nagyszalontai kötet. Sebestyén úgy állította be, hogy a *Nagyszalontai gyűjtés* a Folklore Fellows helyi gyűjtőszövetségének munkája nyomán, annak eredményeként jött létre, Szendrey Zsigmond szerepe a gyűjtés irányítására/ellenőrzésére és a kötet megszerkesztésére korlátozódott csupán. A Kisfaludy Társaság vezetőségének viszont valamilyen úton-módon tudomására jutott, hogy a gyűjtemény törzsanyagát Szendrey Zsigmond még az FF nagyszalontai gyűjtőszövetségének megalakulása előtt gyűjtötte, s ennek értelmében megváltoztatták a kötet címlapját: Szendrey Zsigmondot tüntették fel gyűjtőként és szerkesztőként. Így viszont Sebestyén bevezetője valóban nem volt összefüggésben a kötet tartalmával. Mindez egyúttal azt is jelentette, hogy a Kisfaludy Társaság vezetősége nem ismerte el a Folklore Fellows (s általa Sebestyén Gyula) szerepét a szalontai kötet megszületésében. (S tegyük hozzá halkán és zárójelben: nem is minden alap nélkül!)

Bármennyire is feszültté vált Sebestyén Gyula és a Kisfaludy Társaság közötti viszony, egy héttel a közgyűlés után Szász Károly levélben válaszolt Sebestyénnek, örömet fejezve ki, hogy „a kért változtatás megtételére” vállalkozik. „Hidd el, sokkal jobb lesz így – minden tekintetben. Ide is zárom a kérdéses bevezetésnek kefelevonatát, légy szíves a változtatást megtenni, s az új szöveget aztán minél előbb hozzám juttatni.”²⁰²

Mikorra készült el Sebestyén a bevezető átírásával, nem tudjuk. Azt sem, hogy mit és mennyit változtatott a korábbi szövegen. Egy azonban biztos: a személyeskedő vonatkozásokat kihagyta ugyan az írásból, Szendrey Zsigmond szerepét azonban továbbra is úgy állította be, mintha csak a diákgyűjtők munkájának irányítója és a kötet szerkesztője lenne. „Most, midőn a Folklore Fellows néphagyományt kutató nemzetközi tudományos szövetség magyar osztályának első kötete a Kisfaludy Társaság kiadásában megjelenik, a következő tájékoztatást kívánom nyújtani” – indítja a *Nagyszalontai gyűjtésről* címet viselő bevezetőt Sebestyén. Majd így folytatja: „A nagyszalontai gyűjtőszövetség 1912–1914-ig, vagyis a világháború kitöréséig Szendrey Zsigmond tanár vezetésével, továbbá Tatár Balázs igazgató és Debreczeni István helybeli ref. lelkes támogatásával

²⁰¹ Uő., uo. 532.

²⁰² SZALAY Olga 2001: D/92, 533.

olyan gazdag eredményt ért el, hogy egy külön nagyszalontai kötet megjelenése már biztosítva volt. Én meg is bíztam Szendrey Zsigmondot, hogy a kötetet szerkessze meg. Időközben Tatár Balázs indítványára abban állapotunk meg, hogy a kötetet Arany János születésének 1917-ben elkövetkező évszázados fordulójára adja ki majd a Kisfaludy Társaság.”²⁰³

A bevezető nagy részében Sebestyén Gyula továbbra is azt igyekezett hangsúlyozni, hogy Szendrey Zsigmondnak a gyűjtőmunka megszervezésében és irányításában volt óriási szerepe, ő maga inkább csak ellenőrizte a diákok által begyűjtött adatokat. Állítása bizonyítására bőségesen idéz Szendrey Zsigmond 1920-ban közzétett *A néphagyományok gyűjtésének módszere* című füzetéből²⁰⁴, melyben Szendrey beszámol azokról a tapasztalati úton szerzett módszertani eljárásokról, melyekkel sikeresen vonta be tanítványait – a legkisebbektől a legnagyobbakig – a népköltészeti gyűjtés munkájába. A baj csak az, hogy a tanulók foglalkoztatásának módszertani útmutatóját (melyet tanítóknak, tanítónőknek, tanároknak szánt), Szendrey szemmel láthatóan nem az FF kötetében folytatott gyűjtések tapasztalataiból vonta le, hanem saját, korábban elkezdett gyűjtőmunkájának tanulságait összegezte. Sebestyén viszont úgy idézi Szendrey passzusait, mintha azok a Folklore Fellows nagyszalontai gyűjtőszövetségében folytatott gyűjtőmunkáról szólnának. Nevezetesen arról, hogy a gyűjtés munkálatait vezető szaktanár beszervezett maga köré alkalmas „nyomozókat”, „rákutatókat” a fiatalabb tanulók közül, s lejegyzőket a nagyobb diákok köréből. „Közben természetesen Szendrey Zsigmond mindig módját ejtette annak – tájékoztat Sebestyén – hogy az így lejegyzett szöveget tartalmi és tájnyelvi tekintetben ellenőrizze. Kötetünk minden adaléka alatt ki van nyomtatva a gyűjtők neve.”²⁰⁵ Ettől kezdve Sebestyén Szendrey Zsigmondot idézi (a nélkül, hogy elárulná, honnan vette Szendrey mondatait) imígyen: „A tanulók neveit mindig közlöm, még akkor is, ha csak töredékeket nyújtottak vagy csak nyomravezetők voltak. Ez esetben magam jártam az adat után. Épp így saját gyűjtésem az olyan adalék is, amely alatt nincs tanulónév. A balladákat, hosszabb verses szövegeket, meséket, legendákat, mondákat magam is mind meghallgattam.”²⁰⁶

Nem fér kétség ahhoz, hogy az idézett mondatokat Szendrey Zsigmond saját gyűjteményéhez fűzte magyarázatként, akkor, amikor Sebestyén Gyulának elküldte a megszerkesztett kéziratot. Hiszen természetes, hogy saját gyűjteménye minden egyes darabja alá nem írja be gyűjtőként a saját nevét. Sebestyénnek viszont kapóra jött, hogy a *Nagyszalontai gyűjtés* lapjain Szendrey neve gyűjtőként sehol nem fordul elő, azt a látogatást keltve, hogy az egész gyűjteményt a nagyszalontai gyűjtőszövetségben tevékenykedő diákok hordták össze. S az olvasó – hacsak véletlenül nem bukkant rá Szendrey Zsigmond idézett soraira a Sebestyén-bevezetőben – okkal és joggal igaznak véli a kö-

²⁰³ SEBESTYÉN Gyula 1924: V.

²⁰⁴ SZENDREY Zsigmond 1920a

²⁰⁵ SEBESTYÉN Gyula 1924: XIII.

²⁰⁶ Szendrey Zsigmond szavait idézi Sebestyén Gyula 1924: XIII–XIV.

tet címlapján írottakat: „Gyűjtötte a Folklore Fellows magyar osztályának nagyszalontai gyűjtő szövetsége.” Mert még a Szendrey-idézet ismeretében is nehéz, szinte lehetetlen megállapítani a gyűjtő kilétét. A balladáknál még-még sikerül, mert ott Szendrey Zsigmond többnyire külön megnevezte a saját adatközlőjét, majd utána a Kodály énekesét, s végül zárójelben feltüntette azoknak a diákoknak a nevét, akik az adott ballada szövegét szintén lejegyezték. A népdalok esetében viszont, különösen ott, ahol zárójelben három vagy négy diák neve is szerepel, nehéz eldönteni, hogy ki is valójában a gyűjtő: a felsorolt diákok együttesen, vagyis összevágott szövegről van szó, vagy pedig azért vannak zárójelben a diáknevek, mert Szendrey volt a gyűjtő, s a felsorolt diákok is lejegyezték ugyanazt az adatot?

Amint a fentiekből kitűnik, Sebestyén Gyula a bevezető tanulmány első mondatától kezdve úgy prezentálta a nagyszalontai gyűjteményt, mint a Folklore Fellows magyar osztályának megvalósítását. Ennek érdekében nem riadt vissza az adatok megváltoztatásától sem: állítása szerint a nagyszalontai gyűjtőszövetség 1912–1914 között hozta létre a gyűjteményt, holott a megnevezett gyűjtőszövetség 1913 decemberében alakult, s az első világháború kitöréséig egyetlen csonka év állt a szalontai diákgyűjtők rendelkezésére pályamunkáik elkészítésére. Az nem vitás, hogy 1912 és 1914 között valóban létrejött Nagyszalontán egy olyan gyűjtemény, mely biztosította a külön kötet megjelenését, ezt a gyűjteményt azonban Szendrey Zsigmond valósította meg, tanítványai segítségével, de nem intézményes keretek között, hanem egyéni kezdeményezés folytán. Ennek a kötetnek a megszerkesztésével Sebestyén Gyula valóban Szendrey Zsigmondot bízta meg 1915 júniusában, anélkül azonban, hogy Szendreynek tudomására hozta volna: a kötet Folklore Fellows-gyűjtésként fog megjelenni. És Sebestyén 1924-ben is ehhez az elgondoláshoz tartotta magát. De akkor már az önigazolás kényszerűsége miatt is: számára a szalontai kötet megjelenése maradt egyetlen és végső bizonyítéknak, hogy a Folklore Fellows magyar osztálya egyáltalán létezett és hogy eredményesen tevékenykedett 1912 és 1918 között.

Az ominózus tisztújító közgyűlés után a *Nagyszalontai gyűjtés* megjelenésének ügyét Szász Károly, a Kisfaludy Társaság titkára vette kézbe, ő intézkedett a kötet utolsó revíziója érdekében, ő figyelmeztette Kodály Zoltánt, hogy a szöveggyűjteményben Szendrey Zsigmond újabb változtatásokat hajtott végre, s emiatt Kodálynak összhangba kell hoznia a sorszámozást. „Ne tessék rossz néven venni sürgető alkalmatlankodásomat – olvashatjuk Szász Károly levelében –, de már a Kisfaludy Társaság is nagyon szeretné, ha ez a réges-rég húzódó kötet végre valahára megjelenék – az Athenaeum pedig, hol a szedés már nem tudom mióta áll, különösen türelmetlenül várja a munka befejezését.”²⁰⁷

A kötet végül 1924-es évszámmal jelent meg, de valószínű, hogy csak 1925 elején jött ki a nyomdából. Szász Károly ugyanis 1925. március 3-án értesítette Kodály Zol-

²⁰⁷ Lásd SZALAY Olga 2001: D/93, 534–535. Szász Károly Kodály Zoltánnak. Budapest, 1924. március 29.

tánt, hogy „a *Nagyszalontai gyűjtés* c. kötet – mely igen tisztelt Tanár úr nagybecsű közreműködésével készült – kikerülvén a nyomdából, intézkedem, hogy annak 3 példánya elküldessék Tanár Úrhoz. Munkássága tiszteletdíjául pedig 700 000 (hétszázezer) k[orona] folyósíttatván Társaságunk részéről – a vonatkozó utalványt bátorkodom idezárni.”²⁰⁸

„A nagyszalontai áll. főgimnáziumnak egy tanára és 28 növendéke, továbbá egy budapesti zenei szakértő sikerrel kimerítette egy alföldi magyar városunk néphagyományának minden hozzáférhető forrását – összegezte Sebestyén Gyula a *nagyszalontai gyűjtőszövetség* munkájának eredményét –. Az a kézirati kincs, amelyet a FF magyar osztálya útján a Magyar Nemzeti Múzeum Orsz[ágos] Széchenyi-Könyvtárának beszolgáltattak, körülbelül ötször-hatszor annyi, mint amennyi e kötetünkben megjelent. Gyűjteményünk eddigi gyakorlatához alkalmazkodva, mellőznünk kellett a néphit és babonás szokások összes lejegyzett emlékeit. Mellőztük továbbá az újabbkorinak tetsző népköltési adalékokat és a régebbi népköltési adalékok ama nagy tömegét is, amelynek változatai Gyűjteményünk előző köteteiben, vagy egyéb népköltési gyűjteményünkben már megjelentek.”²⁰⁹

²⁰⁸ SZALAY Olga 2001: D/94. Szász Károly, a Kisfaludy Társaság titkára Kodály Zoltánnak.

²⁰⁹ SEBESTYÉN Gyula 1924: XV.

Balladagyűjtő diákok és balladák Nagyszalontán

Ha belelapozunk a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* tizennegyedik kötetébe, meglepődve állapíthatjuk meg, hogy a Szendrey Zsigmond által szerkesztett *Nagyszalontai gyűjtés* mindössze tíz balladát tartalmaz, melyek közül kettő két változatban szerepel. Még inkább elgondolkoztat az a tény, hogy a balladák között még csak mutatóban sem találunk betyárballadát. Lehetséges volna – tevődik fel a kérdés –, hogy az alföldi hajdúváros lakossága körében ismeretlen volt Rózsa Sándor, Bogár Imre, Csehó Pista története? Lehetséges volna, hogy az 1910-es években kibontakozó nagyszabású gyűjtőmozgalom résztvevői közül egyetlen gyűjtő sem talált rá a szalontai illetőségű Fábián Pista balladájára? Elhíhető-e, hogy Nagyszalontán egyetlen baleset- vagy bűntényballadát sem ismertek az első világháború idején, amikor viszont régi stílusú, klasszikus balladákat jegyeztek le Szendrey Zsigmond és tanítványai?

Kérdéseinket részben megválaszolja a *Nagyszalontai gyűjtés* kiadástörténete: a kötetet – amint már szóltunk róla – Arany János születésének centenáriumára akarták megjelentetni, s ennek megfelelően csak olyan régi nagyszalontai adalékokat szándékoztak felvenni a kötetbe, melyeket „Arany János okvetlenül ismerhetett”. A háborús körülmények miatt azonban a kötet nem jelenhetett meg 1917-ben, szerkesztési koncepciója viszont továbbra is érvényben maradt. Ennek következtében a gyűjteménybe a népballadának csak a klasszikus/régi rétege került be. A szerkesztési koncepció annál is inkább érvényben maradhatott, mivel az FF magyar osztályának útmutató füzeté szerint népballadának csak a régi réteg darabjait tekintették. *A gyűjtők kérdőívében* a verses népi epika műfajcsoportját *Balladák és rokonneműek* cím alatt így osztották alegységekre: „a) Régi balladák. – b) Újabb eseményeket tárgyaló epikai dalok. – c) Zsiványhistóriák és rabi énekek. – d) Verses mesék, mondák, legendák. – e) Koldusénekek, versenydalok és gajdok”.²¹⁰ E felsorolásból világosan kitűnik, hogy népballadának csak a régi réteg darabjait ismerték el, a verses népi epika újabb képződményeit: a *zsványhistóriákat* (értsd: betyárballadákat), az *újabb eseményeket tárgyaló epikai dalokat* (az újkori baleset-, sirató-, bűntény- és ponyvaballadákat) nem tekintették népballadának, csak *rokonnemű* költői alkotásoknak. Tudomásul vették, hogy a szájhagyományozó költészetben előfordulnak ezek is, de a klasszikus balladákhoz képest gyengébb esztétikai minőségük folytán semmiképpen sem tartották népballadának. A figyelem középpontjába kizárólag a régi balladák álltak. E csoport „rendkívül ritka emlékeinek kutatását különösen azért ajánljuk a gyűjtők figyelmébe – olvashat-

²¹⁰ SEBESTYÉN Gyula–BÁN Aladár 1912a: 203. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 20.

juk a gyűjtők kérdőívében –, mert az újabb időben elért eredmények azt igazolják, hogy az ószékely balladák epikai tárgyai valaha ismeretesek voltak minden magyar nyelvterületen.”²¹¹

A gyűjtési *Tájékoztatót* összeállító Sebestyén Gyula és Bán Aladár két fontos, addig ki nem mondott műfajelméleti megállapítást rögzített a *Balladák és rokonneműek*nek szentelt rövid bekezdésben: egyrészt azt az előremutató felismerést, hogy a népballadát az egész magyar nyelvterületen érdemes és kell nyomozni, mert nemcsak Székelyföldnek sajátos költői terméke a régi stílusú népballada. Másrészt azt a konzervatív elgondolást, mi szerint a népballadának nincs folytatása, nincs megújulása, a népballada a klasszikus réteg darabjainak elhalásával eltűnik a népköltészetből. Bizonyos mértékig érthető ez a koncepció, hiszen – Katona Imre megállapítását idézve – „a régi és az új balladaréteg tartalom-ban-formában annyira különbözhet egymástól, hogy már-már műfaji egységét is kétségbe lehet vonni, sőt esetenként (pl. a franciában és a magyarban) még az átmeneti típusok is hiányozhatnak. A kutatók többsége megrekedt az értékesebb régi réteg vizsgálatánál, így viszont eredményeik nemcsak az európai balladakincs egészére, hanem sokszor még saját népük újkori balladáira sem alkalmazhatók.”²¹²

A nagyszalontai diákgyűjtők nyilván nem elmélkedtek azon, hogy a *Balladák és rokonneműek* kategóriái miként viszonyulnak egymáshoz, a kérdőív előírása szerint gyűjtötték, csoportosították és küldték be az összesedett adatokat. Az FF *Tájékoztató*-jában azonban nem határolták körül, hogy mit értenek *régi balladán, gajdon, verseny-dalon* vagy *zsványhistorián*, ennek következtében a diákok sokszor a zsványhistoriák közé sorolták az újkori bűntényballadákat, és fordítva, „újabb eseményeket tárgyaló epikai dalok” közé a betyárballadákat. Mindezeket túl számos esetben a *Balladák és rokonneműek* közt tűntek fel olyan dalok is, melyekben előfordult ugyan némi epikum, de alapvetően nem az epikus elem dominált bennük. Rendszerint a betyár- és pásztordalok, valamint a katonadalok közül sodródtak a „balladák és rokonneműek” közé dalszövegek, melyek egyike-másika csaknem állandósult darabjává lett a diákgyűjtések *Balladák és rokonneműek* fejezetének. Ugyanakkor az is elmondható, hogy a betyár- és pásztordalok között több új stílusú balladát is találtunk a szalontai diákok gyűjtőfüzeteiben.

Kötetünk 239 adatából 225-öt a diákgyűjtőknek köszönhetünk, 12 balladát az irányító tanár, Szendrey Zsigmond gyűjtött és tett közzé a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* XIV. kötetében; ugyanott jelent meg Kodály Zoltán gyűjtéséből egy olyan helyi betyárballada-töredék, melyre a diákgyűjtők egyike sem talált rá, valamint egy kompilált szöveg, melyet Szendrey Zsigmond három diákgyűjtő változatából gyűrt össze.

²¹¹ Uő, uo.

²¹² KATONA Imre 1998: 184–185.

A Folklore Fellows magyar osztályának nagyszalontai gyűjtőszövetségében öt és fél év alatt Szendrey Zsigmond több mint negyven diák gyűjtőtevékenységét irányította.²¹³ A diákgyűjtők között azonban csupán tizennégyen voltak, akik több-kevesebb balladát és epikus éneket is lejegyeztek. A tizennégy balladagyűjtő diák teljesítménye is eltérő képet mutat mennyiségi szempontból: heten – Asztalos Sándor, Boros Gyula, Deme Lajos, Deme Sándor, Fazekas István, Pelok Mihály, Práznovszky Géza – egytől ötig terjedő adattal gyarapították a közös gyűjteményt (összesen 19 darabbal); három gyűjtő kéziratában a balladák száma nem éri el a tízet-tíz: Bondár György és Kenyeres Lajos nyolc-nyolc balladát, Jámbor Sándor hetet gyűjtött – hárman összesen 23 adatot. Vagyis a 225 balladának mindössze 19 százaléka kapcsolható a diákgyűjtők számbeli többségéhez. A további 81 százalék (183 adat) mindössze négy diák – Kornya Sándor, Mezey Károly, Oltyán Sándor és Szendrey Ákos – munkájának eredménye.²¹⁴

A diákgyűjtők többnyire vegyes műfajú népköltési gyűjteményekkel jelentkeztek, melyekben helyel-közzel *balladák és rokonneműek* is előfordultak. Ezek mellett a szalontai gyűjtőszövetség tevékenységének idején öt olyan pályamunka is készült, mely kizárólag balladákat és rokonneműeket tartalmazott, illetve külön balladafejezete is volt a minden folklórműfajt felölelő gyűjteménynek. A gyűjtés első, csonka évében Mezey Károly és Oltyán Sándor állított össze kizárólag balladákat és rokonneműeket tartalmazó gyűjteményt. A nyolcadik osztályos Mezey Károly pályamunkája 10 régi balladát, 27 újabb eseményeket tárgyaló epikai dalt, 9 zsványhistóriát és rabi éneket, valamint 6 verses mesét, mondát és legendát tartalmazott, az ötödikes Oltyán Sándor pedig 14 balladát, 13 újabb eseményeket tárgyaló epikai dalt, 18 zsványhistóriát és rabi éneket, valamint 2 verses mondát/legendát gyűjtött össze. Az 1914/15-ös tanévben a harmadik osztályos Szendrey Ákos jelentkezett olyan gyűjteménnyel, melyben a balladáknak és rokonneműeknek külön fejezete volt, benne 6 régibb balladával és 27 „rokonnemű” adattal. Az 1916/17-es tanévben az akkor már ötödik osztályos Szendrey Ákos újabb 14 zsványhistóriával egészítette ki balladagyűjtését, valamint 4 régi- és 4 új stílusú balladával. Ugyanabban a tanévben nyújtotta be négy füzetből álló pályamunkáját az ugyancsak ötödikes Kornya Sándor, aki a balladák és rokonneműek fejezetébe 28 szöveget vett fel.

Korábban utaltunk arra, hogy a diákok által összeírt szöveganyagból mai ismereteink szerint nem minden sorolható a ballada és epikus ének kategóriájába. Azonban rostálás után is tekintélyes mennyiségű balladáról és epikus énekről adhatunk számot: időrendi sorrendben haladva, Mezey Károly gyűjtéséből 39 szöveget vettünk át a

²¹³ A diákgyűjtők számát nem lehet pontosan megállapítani, mivel nem maradt fenn minden gyűjtemény, illetve nem maradt fenn összefoglaló névsor, mely tartalmazná az öt és fél év alatt folyó gyűjtőmunka minden résztvevőjének nevét. Sebestyén Gyula a *Nagyszalontai gyűjtés* bevezetőjében 28 diákgyűjtőről emlékezik meg, felsorolása azonban korántsem teljes és pontos, további tizennégy névvel tudtuk kiegészíteni Sebestyén lajstromát, s vélhetően így sem teljes a névsor. (l. az 1. sz. táblázatot)

²¹⁴ Az említett gyűjtők kéziratainak adatait, jelzetét lásd a *Források* fejezetben, a diákgyűjtők egyéni teljesítményéről A *nagyszalontai balladák gyűjtői* című fejezet tájékoztató, illetve a 2. és a 3. számú táblázat.

jelen kötetbe, Oltyán Sándor 46, Szendrey Ákos 66, Kornya Sándor pedig 32 szöveggel szerepel.

Szendrey Zsigmond és a Folklore Fellows nagyszalontai gyűjtőszövetségének munkája nyomán 1912 és 1919 között addig nem látott teljesítménye született meg a magyar folklorsztikának: egyetlen helység, a hajdúváros Szalonta és tanyavilágának teljes folklórhagyománya tárult fel mintegy negyven diák és az őket irányító tanár közös erőfeszítése révén. A hatalmas közös gyűjteményben a népballadák és epikus énekek jelentős mennyiségben vannak jelen: azoknak a szövegeknek a száma, melyek a balladák/epikus énekek kategóriájába sorolhatók, kétszázharminckilenc – szemben a *Nagyszalontai gyűjtés* ballada-fejezetében közzétett tizenkét balladaszöveggel. Ez a tekintélyes mennyiség nyilván nem azt jelenti, hogy a huszadik század második évtizedében ennyi féle ballada/epikus ének élt volna a nagyszalontaiak körében. A balladák kétszázat jóval meghaladó száma csupán azt jelzi, hogy ennyi alkalommal, ennyi változatát (főleg filológiai változatát) rögzítették Szendrey Zsigmond tanítványai annak a hetvennégy balladatípusnak, melyet azonosítani lehet a nagyszalontai gyűjtésekből. A diákgyűjtők mindegyike arra törekedett, hogy minél gazdagabb gyűjteményt nyújtson be a pályázatra, így természetesen olyan szövegek is bekerültek az újabb pályamunkákba, melyeket egy korábbi diákgeneráció már begyűjtött. Viszont azt is számításba kell venni, hogy a diákok elsősorban családjuk/rokonságuk vagy a szomszédság körében gyűjtöttek, így nyilvánvaló, hogy Nagyszalonta más-más részéből, más-más adatközlőktől kerültek be adatok a különböző diákgyűjtésekbe. Ily módon Szendrey Zsigmond és tizennégy tanítványa, aki balladát (is) gyűjtött, tulajdonképpen elkészítette a nagyszalontaiak balladaismeretének, s a balladák/epikus énekek gyakoriságának egyfajta statisztikáját. Van olyan ballada, mely egyetlen egyszer került a „gyűjtőhálóba”, és van olyan, melyet tizennégy alkalommal/változatban rögzítettek a diákgyűjtők.²¹⁵ A változatok gyakoriságából vagy ritkaságából következtetni lehet bizonyos jelenségekre. Arra például, hogy mennyire volt népszerű egy-egy ballada, vagy arra, hogy éppen visszaszorulóban volt a szalontai emberek emlékezetében a 20. század elején. Sajnos, Szendrey Zsigmond tanítványai elmulasztották az adatközlők nevét, életkorát feljegyezni, emiatt nehéz, csaknem lehetetlen életkorhoz kötődő tendenciákat megállapítani a balladák ismeretével kapcsolatban. Azt azonban a balladatípusok nagy száma jelzi, hogy a verses népi epikának olyan gazdag és változatos hagyománya élt Nagyszalontán, melyhez foghatót addig nem ismertek, s melyet, sajnálatos módon, napjainkig nem ismerhetett meg a szaktudomány. Arra sem volt eddig példa, hogy egyetlen település balladaismeretének típuscsoportok szerinti megoszlásáról kapjon képet az érdeklődő (lásd a 4. számú táblázatot).

Szendrey Zsigmond a *Nagyszalontai gyűjtés* ballada-fejezetében mindössze tíz típus tizenkét szövegét közölte. Ennyiről vélte úgy, hogy a régi réteg darabjai, melyeket

²¹⁵ A balladák típuscsoportonként és gyűjtők szerinti megoszlásáról lásd a 2. számú táblázatot, a szalontai balladák tematikus csoportok és típusok szerinti megoszlásáról pedig a 4. számú táblázatot.

Arany János is ismerhetett. Más szóval: ezt a tizenkét szöveget tartotta balladának.²¹⁶ Számukat tekintve fölöttébb szerénynek mondható ez a balladamennyiség, megjelenésük a *Nagyszalontai gyűjtésben* mégis rendkívül jelentős. Nemcsak azért, mert a tíz balladából nyolcnak Kodály Zoltán megtalálta és lejegyezte a dallamát is,²¹⁷ hanem magukért a szövegekért. A kötet tíz balladája jelentős újdonságot hozott a magyar balladatudatás történetébe, különösen ha a székelyföldi gyűjtések perspektívájából nézzük a Nagyszalontán gyűjtött balladákat. A tíz balladatípusból csupán három sorolható azon balladák közé, melyek a Székelyföldön, illetve az egész nyelvterületen ismertek és elterjedtek voltak. A *Három árva*, *A halálra táncoltatott leány* és *A megszólaló halott* balladájáról van szó. A többi hét esetében – Vargyas Lajos kutatásai nyomán – pontosan megállapítható, hogy Székelyföldről vagy egyáltalán nem került elő változatuk, vagy csak véletlenszerűen bukkantak fel székelyföldi településeken. Érdemes tehát egyenként szemügyre venni a hét szóban forgó balladát.

Az *MNGY*-ben *Sára asszony* címen (kötetünkben a 96. szám alatt) közölt ballada – Szendrey Zsigmond nagy felfedezése – Arany János *Ágnes asszonyának* népi párhuzama/ (előképe?), melynek a szalontain kívül csupán még egy változata került feljegyzésre a Gömör megyei Otrokócson 1890-ben. „Két egymástól távoli ponton került elő –állapítja meg Vargyas Lajos – ami bizonyos elterjedésre mutat. Nagyszalontán is följegyezték, valószínű, hogy Arany János is ismerte, s ez adhatta »Ágnes asszony« balladája ötletét. Refrénes formája, kihagyásos, sejtető fogalmazása, átlátszó kibuvói és balladai lelkiállapot-rajza alapján tulajdonképpen régi balladának is tarthatnánk. [...] Azoktól felépítése és fogalmazása mégis elválik; inkább a régi balladahagyomány hatása alatt keletkezett újabb szövegnek látszik. Egyszerű fogalmazásban, de négy versszakban, pusztán párbeszédekkel el tudja mondani mindazt, amit a 26 versszakos műballada. Érdemes összehasonlítani Arany feldolgozásával, még akkor is, ha egy igénytelen, itt-ott romlott népi verset állítunk szembe egy igen művészi költői alkotással: leolvashatjuk a különbséget a népköltészet és az irodalom szemlélete között.”²¹⁸

A *Nagyszalontai gyűjtésben* *Bátori Kalára*, illetve *Bátori Ferencné* címen közölt balladáról/balladatöredékről (kötetünkben a 85–89. számú *Az eladott leány I*, illetve a 90. számú *Az eladott leány II*. típusú balladákról) Vargyas Lajos derítette ki, hogy az általa *Halva talált menyasszony* típusként nyilvántartott balladának az egész magyar nyelvterületről mindössze 29 változata került elő. A 29 változathból „15 magyarországi, 14 erdélyi illetve moldvai” – állapítja meg Vargyas, valamint azt, hogy az elterjedés súlypontja Magyarország északkeleti-keleti felén és Erdélynek nyugati – nem székely

²¹⁶ Lásd kötetünk 7, 15, 23, 24, 42, 43, 84, 89, 90, 96, 97 és 122. számú balladáját.

²¹⁷ Kodály Zoltán nem találta meg *A megátkozott leány* (80–84. sz.) dallamát, jöllehet az *MNGY XIV*-ben közölt, Szendrey Zsigmond által gyűjtött változaton kívül négy diák is lejegyezte a balladát. És nem találta meg *A férjgyilkos asszony* (96. sz.) dallamát, melyet egyedül Szendrey Zsigmond rögzített 1919 márciusában, jóval Kodály Zoltán szalontai gyűjtőútjai után.

²¹⁸ VARGYAS Lajos 1976. II: 765.

– felén van.²¹⁹ A mai értelemben vett erdélyi adatok jobbára Arad, Bihar és Kolozs megyéből származnak, csupán egy udvarhelyi és egy moldvai adat árulkodik arról, hogy valamilyen úton-módon, véletlenszerűen keletebbre is eljutott a ballada.

Hasonló a helyzet *A megátkozott leány* címmel/típuscímmel közölt ballada esetében is. A kötetünkben öt változatban szereplő balladának (80–84. sz.) Vargyas Lajos 75 feljegyzését vette számba, melyeknek túlnyomó többsége Magyarország északkeleti szögletéből került elő. A mai Erdély területéről mindössze nyolc adatot említ Vargyas Lajos: egy-egy Arad- és Hunyad megyei változaton kívül négyet Nagyszalontáról és kétőt a Maros-Torda megyei Jobbágytelkéről.²²⁰

A *Nagyszalontai gyűjtésben A vén ember* címen közölt balladának (I. kötetünkben *Vén férj gyilkosa* típuscím alatt a 97. számú adatot) Vargyas Lajos az egész magyar nyelvterületről mindössze 15 változatról tudott számot adni, s ezek közül a legkeletibbi két változat az Arad megyei Pécskáról, illetve Nagyszalontáról való.²²¹ Az utóbbi adat tulajdonképpen nem is szalontai: a hajdúváros tanyavilágához tartozó Atyás-pusztán gyűjtötte 1916-ban az első gimnazista Deme Lajos egy 16 éves cseléd lánytól, aki 1917 elején Kodály Zoltánnak is énekelte a balladát. Kodály feljegyezte, hogy a lány erdőgyaraki születésű volt, de a balladát Atyás-pusztán tanulta, s még azzal egészítette ki a balladára vonatkozó észrevételeit, hogy „Szalontán nem tudják.”²²² Vargyas Lajos véleménye szerint „nem lehetetlen, hogy régi ballada maradványa” a *Vén férj gyilkosa*,²²³ ideiglenesen mégis az újabb balladák közé sorolta új nyelve alapján.

„A 14. századtól a 18. század közepéig bármikor keletkezhetett” az Egyszer egy királyfi... kezdetű „eredeti magyar ballada” – állapította meg Vargyas Lajos²²⁴ –, melynek két változata a *Nagyszalontai gyűjtésben A királyfi* címen jelent meg. (Kötetünk e két változat mellett további négy szöveget hoz nyilvánosságra *A szerelem próbája* típuscím és 19-től 24-ig terjedő sorszám alatt.) „Egyes jelek szerint újkori is lehet – teszi hozzá Vargyas –: mert Erdélyben aránylag ritka, nyelve eléggé modern, funkció-dúr dallama erősen idegen jellegű. Mindez azonban külön-külön megtalálható biztosan középkori eredetű balladáinkban is, úgyhogy a következtetés távolról sem lehet bizonyos.”²²⁵ A ballada változatait Soprontól a bukovinai Józseffalváig, zalai falvaktól Moldváig a nyelvterület minden részéről gyűjtötték, a 86 számon tartott feljegyzésből azonban mindössze 12 származik a jelenkori Erdély területéről (Nagyszalontáról 6, Nagybányáról, Székelyudvarhelyről, Csíkmenaságról, Kászónújfaluból, Kézdiálbisből, „Székelyföld”-ről egy-egy adat), illetve, apró törmelékszövegektől eltekintve, egy teljes változat a moldvai Lészpedről. Vargyas Lajos nem figyelte fel arra, hogy Nagyszalontán – talán

²¹⁹ VARGYAS Lajos 1976. II: 155.

²²⁰ VARGYAS Lajos 1976. II: 193.

²²¹ VARGYAS Lajos 1976. II: 768.

²²² SZALAY Olga–RUDASNÉ BAJCSAY Márta (szerk.) 2001: 378.

²²³ VARGYAS Lajos 1976. II: 768.

²²⁴ VARGYAS Lajos 1976. II: 516.

²²⁵ Uo.

egyedülállóan – három különböző változata élt a balladának a 20. század első évtizedeiben. Szendrey Zsigmond és tanítványai nemcsak az általánosan ismert gazdag–szegény ellentéppárra épülő balladát jegyezték le, amelyben az álrühás királyfi először a gazdag, majd a szegény leányt teszi próbára. Gyűjtöttek olyan változatot is, melyben a királyfi nem két, hanem három különböző társadalmi helyzetben lévő leánynál jelentkezik kérőként, s ily módon nemcsak a gazdag leány lepleződik le, de a szegény kosárkötő lány is a nálánál még szegényebb szolgálólány hűsége folytán. Ez utóbbi bővített változatnak Szendrey Zsigmond olyan variánsát is lejegyezte, és közölte a *Nagyszalontai gyűjtésben*, melyből hiányzik az álrühás próbatétel, a királyfi nem rangrejtve kéri meg a gazdag bíró lányát, majd a kosárkötő-leányt, akik boldogan fogadják el a királyfi ajánlatát, egyedül a szolgálólány utasítja vissza, mert van már neki párja, szegény kocsislegény. Azzal, hogy a ballada végén a királyfi megismerteti magát: azonos a szegény kocsislegénnyel, egy csapásra világossá válik, hogy valamikor ebben a változatban is szerepelt az álrühás próbatétel motívuma, csupán a 86 éves adatközlő emlékezetéből kopott ki.

A *Kétféle menyasszony* típus balladáit közé sorolható a *Nagyszalontai gyűjtésben* A *nővérek* címen közreadott ballada (I. kötetünkben a 119–122. számú adatokat). Vargyas Lajos 40 változatáról adott számot 1976-ban, s arról, hogy a változatok túlnyomó többségét Magyarországon gyűjtötték. A mai Erdély területéről mindössze nyolc változatról tájékoztat Vargyas, de azokat is egy kivételével Arad-, Bihar-, Szilágy-, Szatmár- és Kolozs megyében – Erdély Székelyföldön kívüli területein – gyűjtötték. Székelyföldről „Udvarhelyszék” megjelöléssel egyetlen adatot említ. A balladának – Vargyas Lajos megállapítása szerint – „külföldi párhuzama nincs”, „keletkezését a 14. századtól a 19. század elejéig bármikor el lehet képzelni”.²²⁶

Amint a fentiekből kitűnik, a *Nagyszalontai gyűjtésben* jórészt olyan balladák jelentek meg, melyeknek a teljes magyar nyelvterületen is viszonylag kevés változatát jegyezték fel, a történeti Erdélyből pedig alig-alig került elő változatuk. Szalontai megletük több esetben az adott ballada földrajzi elterjedtségének keleti végpontját is jelentette. A balladák kis száma egyúttal azt a látszatot keltette, hogy a nagyszalontaiak balladaismerete rendkívül szűk körre terjedt, maroknyi balladára szorítkozott. A nagyszalontai gyűjtőszövetség hagyatékának teljes feltárása kellett ahhoz, hogy cáfolni lehessen a szalontaiak balladaismeretéről kialakult/kialakított vélekedést. A diákgyűjtések megismerése révén derült ki: Nagyszalonta népi kultúrájában a 20. század második évtizedében még élő hagyomány volt az epikus költészet: visszaszorulóban ugyan, de élt még a klasszikus, régi balladák egy része, ugyanakkor nagy népszerűségnek örvendtek az új stílusú betyár- baleset- és bűntényballadák. Ahhoz is a diákgyűjtések megismerése kellett, hogy kiderüljön: a népballada régi rétegéből sem annyi volt ismeretes Nagyszalontán, amennyit a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* tizennegyedik kötete tartalmaz: a közölt tíz régi balladán kívül további hat, a régi réteget képviselő balladatípus változa-

²²⁶ VARGYAS Lajos 1976. II: 511.

tait találtuk meg a diákgyűjtésekben, melyeket azonban ilyen-olyan oknál fogva a kötet szerkesztői mellőztek. A *halott vőlegény* típus félig prózában, félig versben elmondott egyetlen változatát (16. sz.) kétségtelenül hiedelemmondának tekintették és töredéknek, ezért nem került be a kötetbe. Fehér László balladáját (I. kötetünkben A *halálra ítélt húga* típus 72–77. számú változatát) feltehetően zsványhistóriaként – új stílusú betyárballadaként – mellőzték, holott Nagyszalontán, meglepő módon, akkor még a ballada régi stílusú megfogalmazása élt, egyetlen olyan változata sem került feljegyzésre, mely az újkori ponyvai redakció fordulatait idézné.²²⁷ A *megesett leány* esetében (47–50. sz.) ugyancsak arra hívhatjuk fel a figyelmet, hogy Nagyszalontán a 20. század elején még a ballada régi stílusú szövegét ismerték, újkori redakciójának mindössze egy rövid töredékben (49. sz.) találjuk nyomát. Szendrey Zsigmond feltehetően nem tudott mit kezdeni a balladával témája miatt, ezért hagyta ki a válogatásból. A *pávás leány* töredékét (78. sz.) értelemszerűen mellőzte, viszont nem találunk magyarázatot arra, hogy miért hagyta ki a kötetből a középkori eredetű, s az egész magyar nyelvterületről kevés változatban feljegyzett *Gyáva szerető* balladáját (17, 18. sz.),²²⁸ illetve A *rossz feleség* Szalontán lejegyzett szövegét (93. sz.). De az is lehet, hogy nem Szendreyt múltott, hogy mi maradt a szalontai kötetben. Sebestyén Gyula maga említi a *Nagyszalontai gyűjtés* bevezetőjében, hogy mellőzték nemcsak „az újabb korinak tetsző népköltési adalékokat”, de „a régebbi népköltési adalékok ama nagy tömegét is, amelynek változatai Gyűjteményünk előző kötetében, vagy egyéb népköltési gyűjteményünkben már megjelentek.”²²⁹ E szemlélet jegyében, s a terjedelem csökkentése érdekében Sebestyén is közbeavatkozhatott, kidobhatott a gyűjteményből olyan balladákat, melyeknek változatai korábbi népköltési kiadványokban már megjelentek. Nem áll módunkban sem bizonyítani, sem cáfolni Sebestyén kijelentésének reális tartalmát, mert a *Nagyszalontai gyűjtés* Szendrey Zsigmond által összeállított eredeti kézírata, illetve a Sebestyén Gyula által felülbírált kéziratváltozat nem maradt fenn. Nagy valószínűséggel állítható, hogy a kor és a Kisfaludy Társaság szokásának megfelelően a nyomdába került és kiszedett mű kéziratát tovább nem őrizték.

A *Nagyszalontai gyűjtés* és a diákkéziratok balladaanyaga alapján arra következtethetünk, hogy a hajdúváros klasszikus balladaismerete jelentős mértékben eltért a székelyföldi települések balladatudásától. Az ószékely balladák komor hangulatával, véres tragédiáival ellentétben Nagyszalonta balladakincsének régi rétege is oldottabb hangulatú, az alföldi balladák derűsebb, békésebb regiszterein szólalt meg. Talán nem véletlen, hogy a Szalontán gyűjtött régi balladák között feltűnően sok a strófaismétlő ballada, melyeknek szerkezeti felépítése eleve gátat szab a gyors és tragikus végkifejletnek. Gondoljunk csak A *megszólaló halott* balladájára, mely bármennyire is a halálról, egy fiatal élet pusztulásáról szól, a strófáról strófára megismétlődő kérdések és vála-

²²⁷ A ballada klasszikus és ponyvai redakciójáról lásd bővebben: OLOSZ Katalin 2011b: 167–187.

²²⁸ A balladatípusról l. VARGYAS Lajos 1976. II: 496–500/71. sz.

²²⁹ SEBESTYÉN Gyula 1924: XV.

szok sora békévé oldja a tragédiát. Különben is, a strófaismétlő balladák többsége nem tragikus események elmondására született. Inkább a derűs játékoságnak, a könnyed, humoros hangvételnek teremtenek kedvező lehetőséget. (Lásd a *Kétféle menyasszony*, *A szerelem próbája*, *A gyáva szerető*, a *Rossz feleség* típus balladáit)

Mindent összevetve elmondhatjuk, hogy a Nagyszalontán gyűjtött balladák között a régi réteg darabjainak számaránya egyáltalán nem lebecsülendő: megközelíti a 25 százalékot (a 239 szövegből 59 a régi réteget képviseli). A diákgyűjtések számadatai alapján azonban az is világosan kirajzolódik, hogy Nagyszalontán az 1910-es években legnépszerűbb a betyárballada és a szerelmi ballada volt: ennek a két típuscsoportnak a darabjait gyűjtötték legnagyobb számban és legtöbbször Szendrey Zsigmond tanítványai közül (lásd a 2. számú táblázatot). A típusok számát tekintve is a betyár- és szerelmi balladák álltak az első helyen, s a betyárballadák a tekintetben is tartják az elsőséget, hogy közöttük több olyan balladatípus is előfordul, melynek változataival későbbi gyűjtésekben nem, vagy csak ritkán, esetlegesen találkozhatunk. Többségükben szalontai betyárokról (Szappanos Balog Sándorról, Vitális Imréről) szóló helyi balladák/balladatörédek ezek, de találunk közöttük a szabadságharcos Rózsa Sándort megidéző, illetve a betyár Rózsa Sándorhoz kötődő, (számomra) ismeretlen balladatípusokat is.²³⁰

A gyűjteményben legtöbb változattal egy helyi betyárballada szerepel, mely a szalontai születésű Fábíán Pista sorsát beszéli el, akit 1850-ben erőszakkal besoroztak katonának, de megszökött, mert nem akart németnek szolgálni. Ahogy Fábíán Pista maga mondja el:

Ezernyócszázötvenedik évnek,
nímej napjáⁿ katonának vittek,
irigylette aszt Kenyeres János,
hogy éⁿ szabad illetet szógalok.

Évittek vót ingem katonának,
de jelszöktem, úgy mentem betyárnak,
nem szerettem nímetnek szógalni,
inkább szerettem én betyárkonni.

Más választása nem lévén, a társadalmon kívüli betyárélet lett az osztályrésze Fábíán Pistának. Pajtását áruló szándéka miatt agyonlőtte, mikor pedig egy újabb árulás folytán meglepték, bátran harcolt a katonákkal. Az ellenséges hatalom szőszegése következtében végül elfogták, és akasztófára ítélték. „Halála – mint Szendrey Zsigmond írja – nyugodt és bátor volt: ezért száll emléke s a részvét iránta szülőről gyermeke. Vegyük még ezekhez itteni nagy rokonságát” valamint azt, hogy csak „az idegen hata-

²³⁰ Lásd a 124. sz. balladát, illetve az *Éltében siratja anyja a betyárt* típus változatait (191–194. sz.).

lom gyűlölt embereit bántotta.”²³¹ A szalontai szájhagyomány még arról is tudott, hogy Kopasz Kenyeres János szolgabíró vitette el katonának, mert arra gyanakodott, hogy szerűjét a duhaj legény, Fábján Pista gyűjtötte fel minden nyáron.

A balladáról az első híradást Arany Jánosnak köszönhetjük. 1851-ben – a szalontai betyár kivégzésének évében – Arany János két balladás dalt tett közzé *Fábján Pista nótájaként*²³² a következő jegyzet kíséretében: „Íme egy pár akasztófa- virág. Népi költészetünk koszorúja nagy részben ily virágokból van fűzve, s habár ez, mit itt közlünk, nem tartozik is a jelesbek közé, annyit mindenesetre megérdemel, hogy a népdalok gyűjteményébe valamikor felvétessék; annál inkább, mert ez, nem mint rendesen szokott lenni, a kivégzettek requieme, mások általi búcsúztatója, hanem maga Fábján, a 24 éves szép ifjú szerzeménye; ki az elsőt bujdosztában írta, a másodikat fogságában; midőn a rögtönítélő törvényszék már meghozá fölötte az ítéletet, mondotta egy város-cseléd tolla alá, mint ezt közlő bizonyosan tudja. A. J.”²³³

Arany János közleményét a folklórkutatás hamar felfedezte,²³⁴ irodalomtörténeti vonatkozására Kozocsa Sándor cikke hívta fel a figyelmet: „Az 1851-ik év első felében – írja Kozocsa – Arany felváltva Szalontán családja körében, majd Geszten, hol Tisza Domokos nevelője, tartózkodik. Érdeklődése egyre erősebben fordul a nép költészeté felé. Tanulmányozza az igazi népballadákat, s foglalkozik a népi irodalom elméletének kérdéseivel. [...] Ez a nép ajkáról lejegyzett „románc” nemcsak azért érdekes, mert válasz arra a kérdésre, hogy Arany személyesen is gyűjtötte a nép ajkán élő költői emléket, hanem azért is, mert a verset kísérő elvi jelentőségű kommentár eléggé homályban maradt, noha igen jellemző Aranyra a hasonló genre-körbe tartozó költői termékekre vonatkozó felfogására.”²³⁵ Kozocsa szerint „Arany valószínűleg Szalontán jegyezte le az »akasztófa- virág«-ot. Azt sem lenne azonban érdektelen tudni, hogy ki volt az a »város-cseléd«, akinek Fábján szomorú históriáját tollba mondta, és akitől viszont a költő kaphatta.”²³⁶

Kozocsa Sándor felvetésére, tudtommal, azóta sem adott választ az irodalomtörténet, de megkísértett a gondolat: vajon nem Arany János volt-e az a bizonyos „város-cseléd”? Előrebocsátom: semmiféle bizonyítékom nincs e kósza ötlet alátámasztására, pusztán az irodalomtörténetből ismert életrajzi adatdarabkák összerakásával próbálom megfejteni a rejtélyt. Arany János a szabadságharc leverése után nem menekült el, hazatért Szalontára. „Szülővárosa – írja Keresztury Dezső – ugyanúgy fogadta, mint régen: fanyalogva, kárörömmel, de a maga módján mégis megvédelmézőn. Ismét meg kellett alkudnia: mert hiszen Kenyeres János, aki írnoként alkalmazta, s az elhurcolás-

²³¹ SZENDREY Zsigmond é. n.–Ms: 9. [EA 10686. Szalonta betyárköltészeté] Lásd kötetünkben a Függelékben.

²³² A. J. 1851: 334–336. – Arany János közleménye megtalálható kötetünkben is, a Függelékben.

²³³ A. J. 1851: 334.

²³⁴ MNGY II. 1872: 476–478.

²³⁵ KOZOCSA Sándor 1945: 47.

²³⁶ Uő. uo. 48.

tól így megmentette, a szabadságharcot leverő hatalom szolgabírája volt.”²³⁷ Rozványi György visszaemlékezése szerint „Arany mintegy 13–14 hónapig volt Kenyeres mellett, szeretve és nagyra becsülve ez által, de amint a lelkiösmeretével és hazafiságával összeillőbb állás neki kínálkozott, odahagyta ezen állását, és ment a szomszédos Gesztre a Tisza családhoz, ezek nagyreményű fia, Domokos továbbképzése végett.”²³⁸A fentiek alapján Arany János vélhetően 1850-ben és 1851 elején lehetett Kenyeres írnoke – ha úgy tetszik, „városcseléd” –, nagyjából éppen abban az időben, amikor Fábíán Pista rövid betyárkodásának véget vetett az ellenséges katonaság és a hatalom szószegése, s az elfogott betyár fölött a rögtönítélő törvényszék kimondta a halálos ítéletet, amit 1851 elején (februárjában?) végre is hajtottak. Azt nem lehet ma már megállapítani, hogy Fábíán Pistát renitens magatartása miatt, bosszúból soroztatta-e be katonának Kenyeres János, vagy az önkényuralom szolgabírójaként hivatalból tette ugyanazt, tény azonban, hogy Fábíán Pista történetének népszerűségéhez nagyban hozzájárult az is, hogy benne a szabadságharc leverése utáni megtorló intézkedések, az erőszakos sorozások áldozatát látták.²³⁹ Aligha képzelhető el, hogy az az Arany János, akit az elhurcolástól mentett meg Kenyeres jóindulata és írnokei státusa, ne nézett volna empátiával a betyárra, aki végső soron az önkényuralmi retorzió áldozata lett, s akinek énekét megörökítette. Talán nem véletlenül került Arany János megjegyzésének végére az a rövid mondat, hogy a közlő, mármint Arany János bizonyosan tudja, hogy a betyár egy városcseléd tolla alá mondotta a nóta szövegét. Más oldalról közelítve a kérdéshez: ki más lehetett volna a szalontai városházán olyan „városcseléd”, aki le tudta és le is akarta volna írni Fábíán Pista nótáját?

Arany János úgy közli a siratóballada-szerű két epikus éneket, mint Fábíán Pista saját szerzeményeit, megjegyezve, hogy ezek nem a kivégzettek szokványos, mások általi búcsúztatói, ezeket Fábíán Pista bujdostában, illetve fogságában maga „írta”. Elképzelhető, hogy a tragikus véget ért szalontai legény valóban maga alkotta a két éneket, azt azonban – Arany megjegyzéséből kiindulva – nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy Szalontán szokás volt a kivégzetteknek, s egyáltalán a halottaknak mások általi verses búcsúztatása. Szalontáról ugyan csupán egyetlen ilyen búcsúztatót ismerünk, de a más vidékeken gyűjtött búcsúztatóknak, s főleg a sirató balladáknak általános jellemzője, hogy a halott egyes szám első személyben beszél el halála körülményeit/történetét. Feltételezhető, hogy az ilyenfajta siratóballadák Szalontán is népszerűek voltak, s azok

²³⁷ KERESZTURY Dezső 1978: 87.

²³⁸ KOZMA Dezső (összeállította) 1982: 95.

²³⁹ Mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy 1859-ben egy Milánóban (Mailandban) szolgáló háromszéki katona énekes füzetébe már bekerült a ballada, méghozzá két változatban. L. POZSONY Ferenc 1984: 182/84, 85. sz. – A balladákhöz fűzött jegyzetében Pozsony Ferenc a következő pontosítást tette: „A nagyszalontai nóta betyárról szóló ballada szövegeit Major Ferenc kéziratos könyvéből másoltam ki, ennek címlapjára a következő megjegyzések voltak írva: »Ez a verses Könyv a Major Ferentzé. Ha eltalál veszni a ki megkapja agya oda mert jóvaltságát kapja 1859 Dik évben 1 februáriusán irtam Itáliájában vagy Tiszta magyarul Olaszországban lombárdnak az fővárosában Májlandban Major Ferenc.« A könyv hátulsó fedelére a következőket írta: »Vége 1859 június 5 Dikén a pémontban a vérmezőn irtam én Major Ferentz Zabolán.«” Uo. 264.

kliséit alkalmazta Fábián Pista a maga élethelyzeteire. Ezt annál is inkább feltételezhetjük, mivel az Arany János által közzétett nóták több versszaka is visszaköszön a 20. század elején lejegyzett Fábián Pista-balladákból, nem is beszélve arról, hogy hibátlan ritmusú, jól konstruált versszakok sorjáznak egymás után, melyeket írhatott ugyan egy rendkívüli képességekkel megáldott népi verselő, de sokkal valószínűbb, hogy Fábián Pista a szalontai hagyományokból merítve alkotta meg saját búcsúztatóját.

A búcsúztatók, sirató balladák – Arany János megjegyzése szerint – szerves tartozékai voltak a szalontai néphagyományoknak a 19. század közepén. Érdekes módon, Szendrey tanítványai a Fábián Pista balladáján kívül csupán egyetlen ilyen balladát rögzítettek.²⁴⁰ Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy a 20. század elejére teljesen kivesztek volna a szalontai szájhagyományból. Nagy a valószínűsége annak, hogy Szendrey Zsigmond, aki kitaró következetességgel átnézte/ellenőrizte a diákgyűjtéseket, mielőtt azokat beküldésre letisztázták volna, kiszűrte, mint olyan kategóriát, melynek nincs keresnivalója népköltési gyűjteményben. Annál is inkább, mivel az FF gyűjtési kérdőívben sem szerepelnek a búcsúztatók.

Feltehetően Szendrey Zsigmond előzetes válogatása folytán hiányoznak a diákgyűjtésekből, hasonlóképpen, a ponyvahistóriák, valamint a kor divatos epikus énekei (Vadász és leánya, Gróf és apáca, Vadász és eprésző lány, stb.). De az is lehet, hogy az ilyen fajta verses termékek nem annyira a szóbeliségben, mint inkább a népi „mindenes” füzetekben, népi énekeskönyvekben leltek otthonra Szalontán. Ezeket a füzeteket is gyűjtette az FF és általa a Nemzeti Múzeum. A Sebestyén-Szendrey levelezésből tudjuk, hogy Nagyszalontáról több kéziratos népi énekes füzetet küldött be Szendrey Zsigmond a múzeumnak megvételre, s az ügyintézés lassúsága miatt sok kellemetlensége is származott belőle: a háborús körülmények miatt a családfenntartó nélkül maradt asszonyok Szendrey Zsigmondtól követelték a beadott énekes füzetek árát, amit viszont Szendrey nem kapott meg Sebestyén Gyulától. A gyűjtőútra készülő Szendrey Zsigmond már 1915 nyarán arról írt, hogy „a beküldött írott nótáskönyvek tulajdonosaival is szeretném elintézni a dolgot, mert ez a szerencsétlen asszony nép, ha elutazom, még azt hiszi, megszöktem a pénzevelkönyvével; nem tudom, mindenütt olyan nehéz-e a nép, de itt nagyon tartani kell tőle – már eddig is hülyének, spiclinek, részegnek stb. hirdetnek.”²⁴¹ 1916 őszén újból kénytelen megsürgetni az énekes füzetek ügyének intézését: „Igen kérem – fordul újra Sebestyénhez –, szíveskedjék a még 1914 végén s 15 elején küldött *hét darab* népi dalfüzetkéért bármit is kiutaltatni, s címemre elküldeni. [...] Már majd kihúznak a házból, pénzt kérnek vagy a könyvet vissza.”²⁴² 1917 januárjában Kodály útján sürgeti az énekes füzetek ügyének intézését,²⁴³ míg végül 1917 márciusában sikerült dűlőre vinni az énekes füzetek dolgát.²⁴⁴

²⁴⁰ Lásd a 209. számú balladát.

²⁴¹ SZALAY Olga 2001: D/18, 471. Szendrey Zsigmond Sebestyén Gyulának. Nagyszalonta, 1915. július 2.

²⁴² SZALAY Olga 2001: D/38, 486. Szendrey Zsigmond Sebestyén Gyulának. [1916. kb. szeptember 24. után]

²⁴³ L. SZALAY Olga 2001: D/47, 496. Kodály Zoltán Sebestyén Gyulának. [1917.] jan. 16.

²⁴⁴ SZALAY Olga 2001: D/55, 502.

A beküldött énekes füzeteket nem ismerjük, jelentőségük/fontosságuk azonban kétségtelen a folklórhagyományok gyűjtése szempontjából. Jóllehet, a szalontai diákok nem jelölték meg forrásait, szinte biztosra vehető, például, hogy a szabadságharc és önkényuralom korának néhány közköltészeti darabját kéziratos énekeskönyvekből másolták ki.²⁴⁵ E füzeteket Kodály Zoltán is fontosnak tartotta a gyűjtés szempontjából: "Nagyon sajnálom, hogy ezekről a füzetekről előbb nem tudtam – írta Sebestyén Gyulának 1917 januárjában –: azok segítségével legkönnyebb lett volna a dallamokat megkeresni; mert gazdájuk, ha még él, tudja őket; ha már nem él, a környezetében hamarabb akad valaki. Igen nehéz és időt rabló dolog város-járva keresgélni, ki tudja ezt meg azt."²⁴⁶

Kodály Zoltán nem hiába emlegette a város-járást, az énekesek felkutatásának nehézségeit. Szendrey Zsigmond és tanítványai nem jegyezték fel az adatközlők személyi adatait (nevét, életkorát, foglalkozását), jóllehet a Folklore Fellows magyar osztályának *Tájékoztatója* határozottan megkövetelte azt. Így aztán Kodály Zoltán Nagyszalontára érkezésekor nem tudták elvezetni a zenetudóst azokhoz az énekesekhez/adatközlőkhöz, akiktől a megelőző években gyűjtöttek.

A nagyszalontai gyűjtőszövetség tagjai más vonatkozásban sem követték a *Tájékoztató* utasításait, különösen a gyűjtés/lejegyzés módszerére vonatkozó előírásokat. A *Tájékoztató* a gyűjtött anyag betűhív lejegyzésének, a változatok kutatásának, az adatok provenienciájának szükségességét emelte ki, felhívta a figyelmet a gyűjtők és adatközlők személyi adatainak, a település nevének, adminisztratív hovatartozásának pontos feljegyzésére. Nem tette viszont kötelezővé az énekelt vagy recitált szövegek zenei részének lejegyzését, csupán arra szorított, hogy jelezze: mivel szöveg és dallam a néphagyományban együtt él, „az együttes megrögzítés fölöttébb kívánatos” volna.²⁴⁷ A *Tájékoztató* ugyanakkor nyomatékosan figyelmeztetett arra, hogy „a dallammal együtt hagyományozott szöveget a lejegyzőnek még akkor is énekeltetnie kell, ha a diktálást lassító dallamot le nem kótázza, vagy fonográfba nem énekelteni, mert a pusztá szöveg elmondásában gyakorlatlan diktáló a sorokat és versszakokat könnyen kiflejti, összezavarja és el is ferdíti.”²⁴⁸ Sajnos, az utóbbi előírásnak sem maga az irányító tanár, sem a tanítványai nem tettek eleget. Diktálás után, a dallam meghallgatása/ismerete nélkül jegyezték le a szövegeket. Eljárásuk következményeire lépten-nyomon figyelmeztetnek a balladákban gyakran előforduló ritmushibák, hiányzó sorok, szavak, szótagok, öszszezavart szövegrészek. Kodály Zoltán, aki első szalontai gyűjtőútja előtt gondosan áttanulmányozta az addig beküldött diákkéziratokat, a csonkabonka, hibásan, adatközlő megnevezése nélkül lejegyzett szövegek láttán és a helyszíni tapasztalatok hatása alatt

²⁴⁵ Erre vall a szövegek helyesírása, töredékessége, halmozottan sok ritmikai hibája, félreértett/félrehallott szavak gyakori előfordulása. L. a 125, 128. sz. történeti éneket gyűjteményünkben. A kéziratos énekeskönyvekben megőrzött történeti énekek problémáiról l. bővebben OLOSZ Katalin 2003a, 2003b.

²⁴⁶ SZALAY Olga 2001: D/47, 496. Kodály Zoltán Sebestyén Gyulának. [1917.] jan. 16.

²⁴⁷ SEBESTYÉN Gyula–BÁN Aladár 1912a: 206. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 23.

²⁴⁸ SEBESTYÉN Gyula–BÁN Aladár 1912a: 201–202. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 371.

felháborodottan vetette papírra: „Összehasonlítva a fiúk gyűjtését azokkal, amelyeket hallanom sikerült, ki kell mondanom, hogy az anyag, úgy amint beküldték, pontos ellenőrzés (újra meghallgatás) nélkül hasznavehetetlen. [...] Kisebb-nagyobb hibákkal annyira tele, hogy ezek alapján kötetet kiadni kész veszedelem. [...] Szövegeik csonkák, pontatlanok, megbízhatatlanok, szóval tud[ományos] szemp[ont]ból értéktelenek. [...] Nyomozásaim kiderítették, hogy az egész gy[űjtés] (Kenyeres kiv[ételével]) csak szóbeli diktáltatás, nem ének[lés] alapján készült.”²⁴⁹ A bajok gyökerét Kodály egyrészt abban látta, hogy a diákok nem voltak kellőképpen felkészítve a feladat elvégzésére, másrészt abban, hogy a lejegyzésnél még a legjobbak is hanyagul jártak el.

Ami a felkészítést illeti: úgy tűnik, a szalontai diákok két szék között a pad alatt maradtak. Sebestyén Gyula az egységes szempontú módszeres/rendszeres gyűjtés megvalósulásához elegendőnek gondolta a *Tájékoztató* füzeteinek számolatlan osztogatását, esetleg egy-két útbaigazító előadás megtartását a gyűjtőszövetségek megalakulása alkalmából. A pályamunkák elbírálásánál már szóba se jött a gyűjtési útmutató elvárásainak teljesítése vagy elmulasztása. Annál is inkább, mivel – a nagyszalontai gyakorlatból ítélve – a pályamunkák értékelését a vidéki gyűjtőszövetségek irányítói végezték, az ők javaslatai alapján jutalmazták/díjazták a beküldött gyűjteményeket. A diákok felkészítése tehát gyakorlatilag a helyi gyűjtőszövetség irányító tanárára maradt – Nagyszalontán Szendrey Zsigmondra.

Korábban már volt szó arról, hogy Szendrey Zsigmond bő évvel az FF nagyszalontai gyűjtőszövetségének megalakulása előtt kezdte el a hajdúváros népköltészetének gyűjtését, s a gyűjtőmunkába kezdettől fogva bevonta tanítványait is. A gyűjtés módszertani követelményeit akkor nyilván Szendrey határozta meg, s úgy tűnik, hogy ezeken nem változtatott az után sem, hogy létrehozták a szalontai gyűjtőszövetséget. Szendrey saját gyűjteményéből egyetlen lapot sem ismerünk, gyűjtési módszeréről azonban elég részletesen tájékoztatnak Kodály Zoltán feljegyzései, illetve a *Nagyszalontai gyűjtés* hosszan elnyúló szerkesztése körül felbukkanó orvosolandó problémák. Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtőútjának előkészítése során, 1916 nyarán derült ki, például, hogy sem a diákgyűjtők, sem az őket irányító tanár nem jegyezte fel az adatközlők személyi adatait, vagy hogy Szendrey Zsigmond az összesítő gyűjteménybe úgy másolt át szövegeket a diákok füzetéből, hogy nem tüntette fel a gyűjtők nevét. Az ilyenfajta mulasztásokat utólag, rengeteg munka árán kellett pótolnia Szendreynek: újból fel kellett keresnie adatközlőit (ha egyáltalán még életben találta), illetve vissza kellett kérnie a beküldött pályamunkákat ahhoz, hogy a *Nagyszalontai gyűjtés*ben közreadandó népköltési adatok mindenikénél jelezni tudja, hogy a gyűjtőszövetségből kik jegyezték meg fel ugyanazt az adatot.

Szendrey Zsigmond kezdettől fogva dallam nélkül jegyezte le a népköltési adatokat. Nemcsak azért, mert nem volt zenei képzettsége és zenei hallása (Kodály szerint

²⁴⁹ SZALAY Olga 2001: D/97, 543. (Kodály Zoltán: Szalontai tapasztalatok.)

Szendrey „botfűlű” volt), hanem – kiváltképpen a balladák esetében – elvi-szemléleti okok miatt is. Konzervatív folklórszemlélete folytán Szendrey Zsigmond a népballadáról ugyanúgy gondolkozott, mint a 19. századi gyűjtők és teoretikusok: a népballadát nem énekelt versnek, hanem stichikus (strófákra nem tagolt) *népkölteménynek* tekintette. Következésképpen a dallamra eleve ügyet sem vetett, tagolatlan versként, diktálás után jegyezte le a balladákat. Tanítványait is ennek a ballada-koncepciónak megfelelően készíthette fel a gyűjtőmunkára, mert a diákgyűjtők is jobbra stichikus versként rögzítették a régi balladákat – a dallam nélküli gyűjtés minden lehetséges hibájával. A „rokkonmúiek” kategóriájába sorolt betyár-, baleset- és büntényballadákat viszont többnyire strófás szerkezetű szövegeként, énekelt versként jegyezték le. Feltehetően ismerték, vagy legalább hallomásból tudtak ezeknek a balladának a dallamáról, így természetesen adódott a szövegek versszakokra tagolása még akkor is, ha diktálás után jegyezték le a szövegeket.

Ismerve a szalontai diákgyűjtéseket, Kodály Zoltán „kész veszedelemnek” nevezte azok közzétételét ellenőrzés, „újra meghallgatás nélkül”. A „csonka”, „pontatlan”, „megbízhatatlan” szövegeket tudományos szempontból értéktelennek ítélte, kiadásukat pedig hasznavetetlennek és korszerűtlennek.²⁵⁰ Egyetértve Kodály Zoltán kritikus észrevételeivel, most mégis „újra meghallgatás nélkül” hozzuk nyilvánosságra a Nagyszalontán gyűjtött népballadákat és epikus énekeket. Tesszük ezt annak okán, hogy az „újra meghallgatás” (értsd: dallammal való gyűjtés) lehetősége örökre elmúlt együtt magukkal a balladákkal. Hiányukat nem pótolja, nem pótolhatja *Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtésének* megjelenése sem. Hiszen a zenetudós – megbízatásának megfelelően – csak a régi dallamokat (s a hozzájuk kapcsolódó szövegeket) gyűjtötte a *Magyar Népköltési Gyűjtemény Arany-centenáriumra* megjelenendő tizennegyedik kötete számára, későbbi időre halasztva a hajdúváros új stílusú népzenejének feltárását. A „későbbi idő” azonban soha nem jött el, ennek következtében Nagyszalonta balladakincséről – két megjelent kötet ellenére is – hiányos és torz ismeretekkel kellett beérnünk mostanáig. És be kell látnunk, hogy a hiányt – minden hibájuk, gyarlóságuk ellenére – mára már csak azok a kéziratban maradt gyűjtések pótolhatják, melyekkel egy évszázaddal ezelőtt a szalontai főgimnázium diákjai a Folklóre Fellows magyar osztályának kítűzött jutalmaira pályáztak.

²⁵⁰ SZALAY Olga 2001: D/97, 543.

Összegzés

A Folklore Fellows magyar osztályának kezdeményezésére a 20. század második évtizedében országos gyűjtőmozgalom bontakozott ki. 1912–1914 között tizenöt vidéki gyűjtőszövetség alakult, melyeknek tagjai – fő- és középiskolai tanárok és diákok – egy-egy vidék népköltészetének és néphagyományainak adatait gyűjtötték össze egységes kérdőív alapján, egységes szempontok figyelembe vételével. Az FF magyar osztályának elnöke, Sebestyén Gyula azzal a nem titkolt szándékkal indította meg a gyűjtőmozgalmat, hogy általa létrehozhatják a magyarországi folklórhagyományok archívumát, központi adattárát. A tervek között az is szerepelt, hogy a legsikeresebb gyűjtőszövetségek anyagából megjelentetnek egy-egy kötetet a Kisfaludy Társaság sorozatában, a *Magyar Népköltési Gyűjteményben*. Az ígéretesen induló, sikeres gyűjtőmozgalom azonban hamarosan megtorpant: az első világháború vérzivataros éveiben a gyűjtőmunkát egyre kevesebb gyűjtőszövetség folytatta. Legtovább az 1913 decemberében létrehozott nagyszalontai gyűjtőszövetség tartott ki: Szendrey Zsigmond még az 1917/18-as tanév végén is küldött be pályamunkákat tanítványai, a nagyszalontai állami főgimnázium tanulóinak gyűjtéséből.

A népköltészet minden műfajára, a szokás- és hiedelemvilág egészére kiterjedő gyűjtőmunkába az évek során több mint negyven nagyszalontai diák kapcsolódott be, s küldte el pályamunkáját – kisebb-nagyobb gyűjteményét – a Folklore Fellows magyar osztályának központi archívumába, mely akkor a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárában kapott helyet. Az éveken át folyó gyűjtőmunka eredményének reális nagyságát nem tudjuk felbecsülni, mert a Folklore Fellows-gyűjtések sok viszontagság után kerültek végleges tárolási helyükre, a budapesti Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumába, hol jelenleg 49 nagyszalontai diákkéziratot tartanak nyilván. Ez a szám azonban korántsem jelenti azt, hogy ennyi pályamunka készült volna 1913 és 1918 között Nagyszalontán. Sok diákgyűjtőnek csak a nevét ismerjük, gyűjteménye vagy elkallódott, vagy lappang valahol az Etnológiai Archívum még feldolgozatlan kéziratállományában – a többi gyűjtőszövetség által beküldött diákkézirathoz hasonlóan.

Egy dologban viszont lényeges eltérés mutatkozik a nagyszalontai és a többi gyűjtőszövetség által összegyűjtött folklóranyag sorsát illetően: a tizenöt létrehozott gyűjtőszövetség közül tizenhárman a pályamunkái mind a mai napig kiadatlanok, egyedül a nagyszalontai gyűjtésekből sikerült megjelentetni egy kötetet a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* sorozatának utolsó, tizennegyedik darabjaként, méghozzá úgy, hogy Kodály Zoltán zenei függeléssel egészítette ki a pusztán szöveglejegyzésre szorítkozott gyűjtéseket.

A *Nagyszalontai gyűjtés* megjelenését az tette lehetővé, hogy Szendrey Zsigmondnak, a szalontai gyűjtőszövetség irányító tanárának az FF-mozgalomtól függetlenül, de korábban is diákgyűjtők segítségével elkészített saját két kötetes külön gyűjteménye

volt, kiadásra készen már 1915 júniusában. Hosszas huzavona után – kiegészítésekkel és kihagyásokkal, s több rendbeli átszerkesztést követően – ezt a gyűjteményt adta ki a Kisfaludy Társaság 1924-ben a Folklore Fellows magyar osztálya nagyszalontai gyűjtőszövetségének gyűjteményeként. A kötet, jóllehet 370 oldal terjedelmű, csak töredékét ölelte fel annak a hatalmas folklóranyagnak, melyet Szendrey Zsigmond és a nagyszalontai gyűjtőszövetség diákjai hat és fél év alatt, 1912 őszétől 1919 elejéig összegyűjtöttek. Sebestyén Gyula becslése szerint „az a kézirati kincs, amelyet a FF magyar osztálya útján a Magyar Nemzeti Múzeum Orsz[ágos] Széchenyi-Könyvtárának beszolgáltattak, körülbelül ötször-hatször annyi” volt, mint amennyi a *Nagyszalontai gyűjtésben* megjelenhetett.²⁵¹ A kötet anyagát többször és több szempontból is megrostálták. Kezdetben azért, hogy az Arany János születésének centenáriumára készülő emlékkötetbe kizárólag olyan régi nagyszalontai adalékokat vegyenek fel, „amelyeket Arany János okvetlenül ismerhetett”.²⁵² Más szóval: a népköltészet régi rétegének darabjait. Később a könyvkiadás költségeinek rohamos növekedése kényszerítette a szerkesztőket a terjedelem csökkentésére. Végül a húszas évek elején a terjedelmi megkötöttségek mellett régi-új szempontok miatt kellett újabb szelekciót végrehajtani: a Kisfaludy Társaság sorozatának addigi gyakorlatához kellett igazítani a kötet anyagát. A kötetrel – úgy véljük, még megnyirbálva is – a magyar népköltészeti kutatások addig nem látott teljesítménye született meg: egyetlen település népköltészetének viszonylag teljes körű bemutatása.²⁵³ A kortárs recenzens viszont inkább a válogatás egyoldalúságát kifogásolta, s az abból fakadó hiányokra mutatott rá: a bevallottan Arany János születésének centenáriumára készült kötet „igen érdekes összehasonlításokra nyújt alkalmat” az Aranykutatóknak – állapította meg Solymossy Sándor –, de „belőle a szalontai nép szellemi kincstárának egész anyagáról hű és teljes képet nem nyerhetünk. E fogatkozást csak a többi, kéziratban lappangó anyag közzététele hozhatná helyre, s reméljük nem ily hosszú lélegzetű szünetekben helyre is hozza.”²⁵⁴ Hogy Solymossy Sándor mennyire a lényegre tapintott, bizonyítja a Szalay Olga és Rudasné Bajcsay Márta által közreadott *Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtése* című vaskos kötet,²⁵⁵ nemkülönben a jelen gyűjtemény, mely a nagyszalontai verses népi epika eddig kéziratban lappangó, kétszázat meghaladó darabjait hozza nyilvánosságra.

Abban viszont Solymossy Sándor tévedett, hogy a jóvátétel – az elfekvő kéziratot anyag közzététele – rövidesen megtörténik. A *Nagyszalontai gyűjtést*, s vele együtt a hiányok pótlásának kívánalmát szinte a megjelenés pillanatában elfelejtette a szakmai közvélemény. Solymossy Sándor könyvismertetése után többé nem foglalkoztak a kö-

²⁵¹ SEBESTYÉN Gyula 1924: XV.

²⁵² Uo.V.

²⁵³ Korábban Kálmány Lajos kísérelte meg egyetlen helység, az Arad megyei Pécska folklór hagyományait összegyűjteni, ő azonban két mese kivételével csak a verses népköltészet adatait gyűjtötte – dallamok nélkül. L. KÁLMÁNY Lajos 1877.

²⁵⁴ SOLYMOSSY Sándor 1925: 72.

²⁵⁵ Lásd SZALAY Olga–RUDASNÉ BAJCSAY Márta (szerk.) 2001.

tettel. Nem foglalkoztatta a kötet három szerkesztőjét – Sebestyén Gyulát, Szendrey Zsigmondot és Kodály Zoltánt – sem. A kötet megjelenésével lezártnak tekintették a szalontai gyűjtések ügyét, meg sem próbálták az elfekvő kéziratok anyag közreadását.

A kötet megjelenését követő szakmai közömbösségnek sokféle oka lehetett: közrejátszhattak, például, azok a személyes ellentétek, sértődöttségek, egyéni törekvések, melyek elsősorban Sebestyén Gyula megosztó személyisége miatt bukkantak felszínre. De előidézhetette az a szakmai felismerés, hogy a *Nagyszalontai gyűjtés*, s vele együtt a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* folklórszemlélete, szövegválogatói és közlői gyakorlata idejétmúlt, meghaladott, népköltési gyűjteményt e szemlélet jegyében többé nem érdemes közzétenni.

Sebestyén Gyula többször hangoztatta, hogy a nagyszalontai gyűjtőszövetség anyagából „örökéletű” mintakötetet szándékozik nyilvánosságra hozni, s elképzelését minden áron keresztül is akarta vinni. Ennek érdekében kérte fel Kodály Zoltánt a zenei függelék elkészítésére,²⁵⁶ ezért utasította Szendrey Zsigmondot a szigorú válogatásra, a kötet többszöri átszerkesztésére, vagy éppen kiegészítésére. Elszánt törekvése nyomán valóban „mintaszerű” kötet jött létre, éppen csak nem az ő elképzelése szerint: nem az elkövetkező *MNGY*-kötetek számára lett mintaszerű a *Nagyszalontai gyűjtés*, hanem retrospektív értelemben: magába sűrítette mindazokat a 19. századi folklórszemléleti, szövegkezelési, szerkesztési elképzeléseket, melyeket a Kisfaludy Társaság sorozatában Kodály Zoltán is észlelt, mikor így értékelte Szendrey Zsigmond szerkesztői munkáját: „Sz[endrey] óriási munkájáról legnagyobb elismeréssel. – Megüti a mértékét a Kisf[aludy] T[ársaság] utolsó köteteinek. De kérdés: ez megüti-e a mai tud[ományos] felfogás mértékét?”²⁵⁷

Ha belegondolunk Kodály felvetésébe, s annak fényében vesszük szemügyre a megjelent kötet mellett a nagyszalontai gyűjtőmunka egész folyamatát, s a gyűjtőmunka menetét és minőségét meghatározó három személyiség – Sebestyén Gyula, Szendrey Zsigmond és Kodály Zoltán szerepét a szalontai néphagyományok gyűjtésében és közreadásában, óhatatlanul rá kell döbbernünk arra, hogy a *Nagyszalontai gyűjtés* létrejöttének története a magyar folklórszítika dualizmus kori történetének kicsinyített mása. A szalontai történések mintegy visszapillantó tükörben mutatják meg a folklórról való gondolkodás 19. századi–20. század eleji változásait, a népköltészet gyűjtéséről és közléséről kialakult teóriákat és azok gyakorlati megvalósulásait, a folklór és irodalom viszonyáról kialakított képet. A „visszapillantó tükör” a dualizmus korának kezdeti időszakában Szendrey Zsigmondot láttatja, a korszak végén Kodály Zoltánt, a két szélső határ között pedig, úgy félúton, Sebestyén Gyula ide-oda billenő figurája tűnik fel.

Szendrey Zsigmond folklórszemlélete, gyűjtési módszere tipikusan 19. századi elvekre és elvárásokra épült: a verses folklóralkotásokat nem éneklés, hanem diktálás

²⁵⁶ „Ha mintaszerű kötetet kívánunk elővarázsolni – írta Sebestyén a főgimnázium igazgatóságának – akkor az értékesebb dallamok sem hiányozhatnak.” SZALAY Olga 2001: D/[22], 478.

²⁵⁷ SZALAY Olga 2001: D/103, 552. (Kodály Zoltán: [A nagyszalontai gyűjtés jegyzetei]).

után jegyezte (és jegyeztette) le, adatközlők nevét nem rögzítette, hasonlóképpen a gyűjtés idejét, helyét, körülményeit sem tartotta fontosnak feljegyezni. Amikor aztán 1913 decemberében megalakult az FF nagyszalontai gyűjtőszövetsége, Szendrey mit sem változtatott korábbi munkamódszerén, tanítványaitól sem követelte meg az FF által kibocsátott gyűjtési szabályzat maradéktalan betartását. A gyűjtött szövegek csoportosítása/elrendezése, illetve a diktálás utáni gyűjtés tekintetében a szalontai diákok eleget tettek az FF előírásainak, de abban például, hogy pontosan feljegyezzék minden egyes adatról, hogy mikor, kitől, milyen korú adatközlőtől gyűjtötték, továbbra sem változtattak korábbi gyakorlatukon.

A dallam nélküli gyűjtés eleve sok hibalehetőséget hordoz magában, hiszen az énekesek – még a legjobb adatközlők is – dallam nélkül nehezen tudják reprodukálni énekeik szövegét: belevétnek, elakadnak, összekeverik a szövegrészeket. A diktálás utáni lejegyzés a klasszikus balladák esetében különösen súlyos ferdtésekhez vezetett: a népballadák stichikus (strófa nélküli) versformájáról kialakított 19. századi teória folytán a balladát Szendrey Zsigmond is tagolatlan „népkölteménynek” tekintette, nem énekelt versnek, melynek szövege a dallamsoroknak megfelelően szabályos kisebb egységekre – strófákra tagolódik. Ennek következtében Szendrey nem tudott mit kezdeni a Kodály Zoltán által lejegyzett strófás balladaszövegekkel, továbbra is a saját, vagy az általa irányított diákok lejegyzéseit tekintette hiteleseknek, s a szöveges részben azokat tette közzé. Ugyanakkor viszont hivatkozott a balladák függelékben közölt dallamaira, melyeket Kodály, történetesen, más adatközlőtől és más versszerkezetben jegyzett le. A helyzetet tovább bonyolította az a tény, hogy Szendrey – a 19. századi elmélet és gyakorlat folytatójaként – a változat fogalmát csak annyiban fogadta el, ha az adott balladatípus szövege egészen más nyelvi struktúrában, s jelentős tartalmi módosításokkal került elő. A más-más adatközlőtől más-más diák által lejegyzett szövegeket/változatokat, ha azok lényegesen nem tértek el egymástól, egyetlen balladának tekintette. Más szóval: egynek számított akárhány variáns, ha szövegük tartalmilag egy adott típusba tartozott. Még akkor is, ha a más dallam miatt egészen más ritmusú szöveggel énekelték.

Szendrey Zsigmond folklórszemléletének, gyűjtési módszerének elavultságára Kodály Zoltán első gyűjtőútja alkalmával derült fény, amikor Szendrey nem tudta (vagy nem akarta?) elvezetni a zenetudóst az énekesekhez, és még csak arról sem tudta tájékoztatni Kodályt, hogy egyáltalán élő, Szalontán énekelt adatokról van-e szó, vagy kéziratok énekeskönyvekből, netalántán nyomtatványokból másolták ki a diákok az adott szöveget. Szendrey Zsigmond – kedvetlenül ugyan, de – nekilátott a hiányzó adatok pótlásának. 1918 nyarán, a kötet szerkesztés munkálatairól beszámolva, arról is tájékoztatta Sebestyén Gyulát, hogy „a balladának mind külön utánajártam régebben is, most is húsvét óta a fiúkkal, s újra lejegyzett változataikat közlöm a gyűjtők neve alatt”²⁵⁸ Az „újra lejegyzés” azonban – a *Nagyszalontai gyűjtés tanúsága* szerint – ismét diktálás

²⁵⁸ SZALAY Olga 2001: D/68, 512. Szendrey Zsigmond levele Sebestyén Gyulának (kb. 1918. június 8. és július eleje között).

után történt és stichikus versként. Szendrey nézete a népballada versszerkezetét illetően mit sem változott tehát, mint ahogy szöveg és dallam kapcsolatáról sem változtatta meg a véleményét.

Szendrey Zsigmond nem változtatott gyűjtőmódszerén, szövegekölési gyakorlatán és folklórral kapcsolatos nézetein már csak azért sem, mert maga mögött tudta Sebestyén Gyulát, aki kettős minőségben játszott meghatározó szerepet a *Nagyszalontai gyűjtés* alakulástörténetében. A Folklóre Fellows mozgalom vezetőjeként az átfogó, minden műfajra kiterjedő, tudományosan hasznosítható gyűjtést és kiadást szorgalmazta. Olyan folklórszemléletet képviselt, mely bizonyos vonatkozásokban meghaladta a 19. századi elvárásokat: elvileg szükségesnek tartotta az adatközlők nevének, életkorának feljegyzését, a nyelvjárási jelenségek feltüntetését, és »föltrebb kívánatosnak« gondolta a dallam és szöveg együttes rögzítését. Ez utóbbit azonban csak, mint kívánatos lehetőséget említi az *FF Tájékoztatója*, a gyűjtőszövetség a szövegrögzítést tartotta elsődleges feladatának.

A *Magyar Népköltési Gyűjtemény* szerkesztőjeként viszont Sebestyén Gyula is nagyjából ugyanazokat az elveket vallotta, mint Szendrey Zsigmond. Mindaddig, míg Kodály Zoltán nem hívta fel a figyelmét az adatközlők ismeretének fontosságára, Sebestyénnek sem tűnt fel, hogy a szalontai diákok gyűjteményében csak véletlenszerűen fordul elő az énekesek/diktálók neve. Hallgatólágoosan ő is egy adatnak tekintette az adott típus variánsait,²⁵⁹ s sorozatszerkesztőként a *Nagyszalontai gyűjtés* szövegállományát Szendrey után még egyszer megrostálta ilyen szempontból. Egy 1919. április 12-ről keltezett levelében arról tájékoztatta a Kisfaludy Társaság titkári hivatalát, hogy „a kiadásra elkészített kötet teljes kézírata nálam van. Nehogy terjedelmes legyen, a kevésbé értékes anyagot selejtezem belőle.”²⁶⁰ Arról pedig, hogy mit tartott „kevesbé értékes” anyagnak, Sebestyén maga tájékoztattott a *Nagyszalontai gyűjtés* bevezetőjében: „*Gyűjteményünk eddigi gyakorlatához alkalmazkodva, mellőznünk kellett a néphit és babonás szokások összes lejegyzett emlékeit. Mellőztük továbbá az újabbkorinak tetsző népköltési adalékokat és a régebbi népköltési adalékok ama nagy tömegét is, amelynek változatai Gyűjteményünk előző kötetekben, vagy egyéb népköltési gyűjteményünkben már megjelentek.* (Kiemelés tőlem: O. K.)”²⁶¹ A kötet végső arculatát tehát nem Szendrey Zsigmond, hanem Sebestyén Gyula szabta meg.

Mindez történt az után, hogy Sebestyén utasítására Szendrey Zsigmondnak többször át kellett válogatnia az összegyűjtött szövegeket. Először abból a szempontból, hogy mit ismerhetett Arany János. Aztán terjedelmi okok miatt kellett újabb és újabb szelekciót végrehajtania. Mindkét válogatási szempontnak teljesen ésszerű a magyarázata, s nem

²⁵⁹ Sebestyén Gyula Mailand Oszkárrel folytatott levelezéséből derül ki, hogy amikor sorozatosan arra figyelmezteti Mailandot, hogy gyűjteményébe ne vegyen fel olyan szövegeket, amelyek már megjelentek valahol, tulajdonképpen azt a szempontot érvényesíti, hogy a változatok ugyanazt a balladát jelentik, nem szükséges tehát az „újraközlésük”. (Lásd erről bővebben OLOSZ Katalin 2014: 32–35.)

²⁶⁰ Sebestyén Gyula levele Vargha Gyulának. Budapest, 1919. április 12. MTA Könyvtára, Kézirattár, Budapest. Jelzete: Ms 1019/78

²⁶¹ SEBESTYÉN Gyula 1924: XV.

is kellene tovább foglalkoznunk e jelenséggel, ha nem ismernők az *MNGY* korábbi köteteknek szerkesztési koncepcióját. Gyulai Páltól kezdve a sorozat valamennyi szerkesztője irodalomesztétikai szempontok szerint megrostált szöveganyagot engedett csak közreadni az *MNGY* kötetekben. Sebestyénnek kapóra jöhetett, hogy Arany Jánosra hivatkozva eleve kiebrudalhatta a kötetből a népköltészet újabb képződményeit. A népballadák vonatkozásában ez azt jelentette, hogy a hetvennégy Szalontán ismert balladatípusból mindössze tízet vettek fel a gyűjteménybe. A sorozat és a kötet szerkesztőjének koncepciójára vall, hogy a rendkívül gazdag betyárballada-anyagból még csak a Fábíán Pista balladáját (*A német szökött katonája*) sem vették fel, holott e balladát legelőször éppen Arany János ismertette 1851-ben. Mindezzel azt a hamis látszatot keltették, hogy Nagyszalontán még csak hírből sem ismernek új stílusú betyár-, baleset-, bűntény- vagy siratóballadát. Eljárásukért azonban nem marasztalhatjuk el: a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* mindenik kötetéből kimaradtak a betyárballadák, a sorozat szerkesztői – Gyulai Páltól Vargha Gyulán át Sebestyén Gyuláig – egy emberként utasították ki a népballada új stílusú képződményeit a Kisfaludy Társaság kiadványaiból.

Szendreyvel ellentétben Sebestyén Gyula felismerte a dallamgyűjtés fontosságát, ő volt az, aki kitaróan szorgalmazta a szalontai népköltészeti szövegek dallamának „megszerzését”. Nagyra becsülte Kodály munkáját és közreműködését, amikor azonban a kötet összeállítására került sor, úgy nyilatkozott, hogy bár Kodály Zoltán Nagyszalontán „minden értékes régi dallamot lejegyzett vagy fonográfba énekeltetett, mi ebből a kétségtelenül értékes gyűjteményből mégis csak a legjellemzőbb ódon emlékeket közöljük. Mert egy zenével hivatásszerűleg nem foglalkozó irodalmi testület szerintünk nem tekintheti a zenei gyűjtést feladatának.”²⁶² Így kerültek függelékbe Kodály Zoltán dallamgyűjteményének válogatott darabjai, s Sebestyén tisztán szövegközpontú elgondolása folytán így számozták újra – a szöveggyűjteményhez igazodva – a dallamlejegyzéseket, szétzilálva ezzel Kodály dallamtípusokra alapozott rendszerezését.²⁶³

Kodály Zoltán a valóságban is, s a „visszapillantó tükör” szerint is a dualizmus korának utolsó évtizedében kapcsolódott be a nagyszalontai gyűjtés munkálataiba. Olyan időpontban, amikor már kialakított koncepció és bejáratott módszer szerint folyt a gyűjtés három-négy év óta a hajdúvárosban. Tízen felüli gyűjtőúttal a háta mögött Kodály eleve méltatlannak érezte a feladatot, hogy a mások által lejegyzett szövegekhez keresgélje a dallamokat. „Járt nyomon járni, amí[g] újra jól [nincs], amit más rosszul csinált, nem kenyerem”²⁶⁴ vetette papírra *A nagyszalontai gyűjtés jegyzetei*ben. Úgy érezte magát ebben a szerepkörben „mint vadász, aki rég nemes vadra járt, és nyulakat kénytelen puffogatni”.²⁶⁵ Ügyszeretettől mégis elvállalta a megbízatást, nem sejtve,

²⁶² SEBESTYÉN Gyula 1924: X.

²⁶³ „Kodálynak a szövegek sorrendjéhez kell igazodni. Ezért számozását átkalkuláltam s a szedővel ugyanígy szedetem” – jegyezte be Kereszty István véleményes jelentésébe Sebestyén Gyula 1922 júniusában (lásd SZALAY Olga 2001: D/84, 523).

²⁶⁴ SZALAY Olga 2001: D/103, 557.

²⁶⁵ SZALAY Olga 2001: D/103, 556. (Kodály Zoltán: [A nagyszalontai gyűjtés jegyzetei])

hogy további negatív meglepetések érik: a diktálás után lejegyzett, hibákkal teli szövegek adatközlőit a diákok nem jegyezték fel, s a helyiek sem úgy jártak el az énekesek összehívásával, ahogy azt a zenetudós elvárta volna.

Különösen váratlanul érte Szendrey Zsigmond hívős, távoltartó magatartása, aki lényegében semmiben sem segítette a fővárosból érkező szakembert. Passzív, csaknem elutasító attitűdjének okát Kodály is csak találgatni tudta. „Talán azért volt kedvetlen – jegyezte fel – mert megmutattam neki néhány hibát, ami a dallam nélküli lejegyz[és] követk[ezménye]”.²⁶⁶

Száz év távlatából még nehezebb magyarázatot találni Szendrey akkori magatartására. Azt azonban okkal-joggal feltételezhetjük, hogy úgy érezhette: valaki kívülálló beavatkozik az ő szinte kész munkájába. És nemcsak beavatkozik, de akaratlanul is, a pusztá jelenlétével is rávilágít a hibáira, emlékezteti tévedéseire. Arra, például, hogy dallammal kellett volna gyűjteni, arra, hogy nem a főorvostól vagy a helyi fakereskedőtől kell dallamokat, folklóradatokat lejegyezni, arra, hogy a ballada nem népköltemény, hanem énekelt vers. Sokat mondó Szendreynek az a félbe hagyott mondata, hogy „ha annak idején figyelmeztettek volna, hogy törődjünk a dallamokkal”.²⁶⁷ Egyértelműen jelzi: Szendrey akkor döbönt rá, hogy gyűjtési módszere elhibázott.

Nem kétséges, hogy a Szendrey–Kodály ellentét háttérében a kétféle folklórszemlélet, a kétféle gyűjtési módszer állt. Szendrey Zsigmond a 19. századi nézetek meggyőződéses híve és folytatója volt, adatközlőkről, dallamokról, a szövegkezelés- és közlés módjáról merőben másként gondolkozott, mint az a Kodály Zoltán, aki 20. századi új folklórszemlélet képviselőjeként, a népzenei gyűjtés tudós mestereként feszült szembe a meghaladott nézetekkel és az ódivatú gyűjtési gyakorlattal. Talán türelmetlen is volt annak tudatában, hogy „olyan műszereket mint mi [mármint Bartókot és Kodályt] nem erre kell [használni]. Borotvával kaszálni.”²⁶⁸ „Mi ilyet nem is vállalunk többé – jegyzi fel más hol –, a mi időnk sokkal drágább, hogysen ilyen módon pazaroljuk.”²⁶⁹

Folklórszemléletük különbözőségén túl a Szendrey–Kodály ellentétet szíthatta egy sajnálatos félreértés is. Úgy tűnik, hogy Kodálynak nem volt tudomása arról, hogy az a gyűjtemény, amelyet Sebestyén Gyula az FF szalontai gyűjtőszövetségének munkájaként szándékszik kiadni, valójában Szendrey Zsigmond saját gyűjteménye volt, mely 1915 júniusában már kiadásra készen állt. Szendrey sajtó alá készített példányát Kodály diákgyűjtésekből összemásolt kompilációnak tartotta, melyben nemcsak az adatközlők, de „még a gyűjtők neve is elmaradt”.²⁷⁰ Azt is felrótta Szendrey hibájául (s mintegy a kompilálás bizonyítékaként emlegette), hogy „a néppel semmi kapcsolatban nincs, házakba alig járt, énekeseket nem ismer, elvezetni sehova se tudott.”²⁷¹ Mindezek alapján Kodály nyilván alábecsülte Szendrey szerepét a gyűjtést illetően, s feltehetően nemcsak

²⁶⁶ SZALAY Olga 2001: D/103, 557.

²⁶⁷ SZALAY Olga 2001: D/103, 557.

²⁶⁸ SZALAY Olga 2001: D/103, 556.

²⁶⁹ SZALAY Olga 2001: D/103, 557.

²⁷⁰ SZALAY Olga 2001: D/97, 542. (Kodály Zoltán: *Szalontai tapasztalatok*)

²⁷¹ SZALAY Olga 2001: D/97, 542.

kutatómunkáját, de etikai tartását is megkérdőjelezte. Szendrey passzív magatartása még inkább erősítette Kodályban a meggyőződést, hogy Szendrey nem végzett terepmunkát, a diákok gyűjteményéből másolta össze a kiadásra szánt szöveganyagot. Ilyen értelemben tett megjegyzést Sebestyén Gyulának írt egyik levelében is,²⁷² melynek következtében az FF elnöke utasította Szendreyt, hogy sürgősen pótolja a hiányokat az adatközlők és a diákgyűjtők megnevezését illetően. Szendrey így járja újra végig adatközlőit 1918 tavaszánnyarán, s így írogatja be saját adatai alá – a visszakért pályamunkák alapján – azoknak a diákoknak a nevét, akik az adott szöveg változatát szintén lejegyezték. És mivel Szendrey a saját gyűjteményében minden egyes adat alá nem írta be gyűjtőként a nevét, a *Nagyszalontai gyűjtés* végül úgy jelent meg, mint az FF nagyszalontai gyűjtőszövetségének gyűjteménye, melyet Szendrey Zsigmond szerkesztett Kodály Zoltán közreműködésével. Nem hallgathatjuk el azonban azt sem, hogy a *Nagyszalontai gyűjtés* szövegei között diákgyűjtések is előfordulnak. A Folklore Fellows helyi gyűjtőszövetségének megalakulása után Szendrey Zsigmond rendszeresen kiegészítette a maga gyűjtését tanítványai pályamunkáiból, megnevezve minden esetben a gyűjtőt. A tanulók neveit még akkor is közölte Szendrey, ha csak töredéket nyújtottak, vagy csak nyomravezetők voltak.

Felvetődhet a kérdés: miért zárkózott el Szendrey Zsigmond a Kodállal való együttműködéstől? Miért nem fedte fel adatközlői kilétét? Miért hagyta Kodály Zoltánt abban a meggyőződésben, hogy nem végzett terepmunkát, nem ismer énekeseket, hogy kompilált szövegyűjteményt készít sajtó alá? Sebestyénnel folytatott levelezésének gyér utalásaiból arra következtetünk, hogy Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtőútjai idején Szendrey még úgy tudta, vagy azt hitte, hogy az ő neve alatt fog megjelenni gyűjteménye. Elképzelhető, hogy saját gyűjtése primátusának megvédése érdekében mutatott kevés hajlandóságot az együttműködésre. Ezt a gondolatot azonban nyomban el is vethetjük, hiszen Kodály érkezése előtt Szendrey teljes odaadással ügyködött azon, hogy előkészítse a terepet a zenetudós számára. Sokkal valószínűbbnek látszik az, hogy Szendreynek egészen más elképzelése volt a jó énekesek kiválasztásáról, mint Kodálynak, aki rendre mind elutasította a Szendrey által ajánlott adatközlőket. Az amúgy is magába zárkózó Szendrey ezek után, úgy tűnik, fölöslegesnek tartotta a zenetudós további kalauzolását, magára hagyta Kodályt.

Végigolvasva a *Nagyszalontai gyűjtés* keletkezéstörténetének dokumentumait, azaz a benyomással marad a jelenkori kutató, hogy a kötet három szerkesztőjének egyike sem volt elégedett a gyűjteménnyel. Tulajdonképpen mindhárom szerkesztőnek inkább csalódást, mint megnyugvást hozott.

Szendrey Zsigmond csalódottsága eredendően abból fakadt, hogy ő Nagyszalonta teljes népköltészetét felölelő saját gyűjteményt szándékozott közreadni, s végül csak töredéke jelent meg a hatalmas gyűjteménynek, s az is úgy, mint a Folklore Fellows nagyszalontai gyűjtőszövetségének megvalósítása. De csalódott a miatt is, hogy csaknem kész, megszerkesztett kötetét ki kellett egészítenie Kodály dallam- és szövegyűj-

²⁷² L. SZALAY Olga 2001: D/47, 496. (Kodály Zoltán levele Sebestyén Gyulához. 1917. január 16.)

teményével, ami nehezebbre esett, már csak azért is, mert a szövegek közlés verses részét teljesen át kellett volna dolgoznia. Azonban Kodálllyal ellentétes folklórszemlélete miatt az átdolgozás csak toldás-foldás szintjén valósult meg.

Kodály Zoltán csalódottságát mindenekelőtt az okozta, hogy egy teljesen más folklórszemléletű, „készen kapott” gyűjtemény szövegeihez kellett utólag megkeresnie a dallamokat, melyek közül végül is a szöveganyagtól különválasztva, a kötet függelékében jelent meg kisszámú mutatvány. Csalódottságát tovább fokozta, hogy a kötet átszerkesztése, dallamok-szövegek egyeztetése során a kötet szerkesztője sokat hibázott. A szövegek közlésben Szendrey több esetben nem a dallamával gyűjtött szövegváltozatot vette fel, hanem ugyanahhoz az adatközlőhöz társított idegen változatot, más előadótól. Máskor tartalmi egyezésük miatt összerosott változatokat közölt, s a dallammal gyűjtött adat teljes szövegét mellőzte; az is előfordult, hogy változtatott a szövegeken nemcsak a nyelvjárási sajátosságokat illetően, hanem szóalakok, szókapcsolatok tekintetében is, vagy tévesen adatolt szövegeket, el egészen addig, hogy Kodályt tüntette fel gyűjtőként, a közölt adat viszont nem a Kodály által lejegyzett változat szövege volt. Szalay Olga mindezeket Szendrey hibájául rója fel.²⁷³ Tudva azt, hogy Szendrey után Sebestyén Gyula újabb rostálást hajtott végre a szövegállományban, elképzelhető, hogy nem egyedül Szendrey Zsigmond tehető felelőssé a téves dallam-szöveg társításokért. Bizonyítani azonban ma már egyik feltételezést sem lehet: nem ismerjük Szendrey Zsigmond gyűjteményének kéziratát, így az sem tudható, mit változtatott rajta Sebestyén.

A sorozatszerkesztő Sebestyén Gyula tulajdonképpen sikerként könyvelhette volna el a *Nagyszalontai gyűjtés* megjelenését, hiszen keresztülvitte mindazokat az elgondolásokat, melyeket kettős minőségében – az FF magyar osztályának elnökeként és a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* szerkesztőjeként – képviselt. Mire azonban elkészült a kötet, Sebestyént addig betöltött vezető tisztségeiből rendre felmentették. Utolsóan a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* szerkesztői székéből állították fel, éppen a *Nagyszalontai gyűjtés* körül kirobbant botrány miatt. Eltávolításával megszakadt az MNGY sorozata – így tehát a *Nagyszalontai gyűjtés* nem szolgálhatott mintául a sorozat további kötetei számára.

A történelmi események – világháború, forradalmak, Trianon – nyilvánvalóan kényszerítően befolyásolták a kötet létrejöttének folyamatát, az alapvető problémát azonban nem a külső körülmények jelentették, hanem a három szerkesztő folklórszemléletének különbözősége, gyakori egymásnak feszülése.

A jelenkori olvasó azonban ebből jóformán semmit nem érzékel. A *Nagyszalontai gyűjtésben*, *Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtésében*, a kéziratossá gyűjtőfüzetekben és a most megjelenő balladás könyvben azt a közös erőfeszítést tisztelheti, melynek révén feltárul egy bihari kisváros – Arany János szülővárosának – hagyományos népi kultúrája a maga gazdagságában és sokszínűségében.

Marosvásárhely, 2017. november – 2018. április

²⁷³ L. SZALAY Olga–RUDASNÉ BAJCSAY Márta 2001: 31–36.

TÁJÉKOZTATÓ A SZÖVEGKÖZLÉS ÉS KÖTETSZERKESZTÉS SZEMPONTJAIRÓL

A szövegközlés alapelvei

A szövegek betűhű másolatban kerülnek közlésre, úgy, ahogy a felhasznált forrásban szerepelnek. Ennek azért van különös jelentősége, mert a szalontai diákgyűjtők fonetikusán jegyezték le a folklórszövegeket, diakritikus mellékjeleket is használva. Amellett, hogy jelölték a szalontai nyelvjárás sajátos hangtani jelenségeit (az í-zést, rövid zárt *e* meglétét, alkalmanként diftongusok előfordulását, a nazális *n* ejtését), rögzítették a beszélt nyelv minden egyéb hangtani jellegzetességét is: a magán- és mássalhangzónyúlást, a mássalhangzóhasonulás különböző eseteit, a zöngésedést-zöngétlenedést, magán- és mássalhangzók kiesését, stb.).

Az FF gyűjtési szabályzatában a folklórműfajok egyikénél sincs olyan megkötés, hogy a szövegeket a nyelvjárási jelenségekkel együtt kellene rögzíteni. A szalontai diákok, gyaníthatóan, Szendrey Zsigmond ösztönzésére és felkészítése nyomán vállalkoztak a fonetikus szövegjegyzésre. Ezt annál is inkább feltételezhetjük, mivel Szendrey Zsigmond nyelvészeti stúdiumok után kezdett népköltéssel foglalkozni. Szalontai kinevezése előtt – tudomásunk szerint – kizárólag nyelvészettel foglalkozott. A tanárok tudományos tevékenységét évről évre számba vevő iskolai értesítőkből is az derül ki, hogy Szendrey Zsigmond szalontai éve alatt sem hagyott fel a nyelvészeti kutatásokkal, párhuzamosan folytatta a népköltészeti gyűjtést, a gyűjtőszövetség munkájának irányítását és a nyelvjáráskutatást. S a hely szelleméhez igazodva irodalomtörténeti kérdések – Arany János műveinek szalontai vonatkozásai – is intenzíven foglalkoztatták.

A betűhű szövegközlés helyett választhattuk volna az ún. nagyolt fonetikus átírást, mely csupán a szalontai nyelvjárás sajátosan ejtett magán- és mássalhangzóinak jelölésére szorítkozott volna, s a mássalhangzó-hasonulásnak azokat az eseteit, melyek a köznyelvi beszédben is ugyanúgy hangzanak, a mai helyesírási normáknak megfelelően közöljük (anya helyett anyja, mongya helyett mondja, stb). Ez esetben azonban nehezen lehetett volna meghúzni a határt, hogy mire és meddig terjedjen az átírás, hiszen a hasonulásos eseteken túl az élő beszéd és a helyi nyelvjárás sok más sajátosságát is megőrizték a diákkéziratok. Ezek átírását köznyelvi alakra már csak azért sem tartottuk volna szerencsésnek és helyénvalónak, mert valamiképpen azt a nyelvi- (és folklór) környezetet idézik, melyből egykor Arany János költészete virágba szökkent.

A diákok a fonetikus lejegyzésben nem voltak mindig következetesek, volt olyan gyűjtő, aki egy darabig pontosan beírta a diakritikus mellékjeleket, aztán egy idő után abbahagyta, majd megint elkezdte a sajátos magánhangzók jelölését. Voltak olyan di-

ások is (főképpen a kisebbek), akik egyáltalán nem használtak diakritikus mellékjeleket, viszont szövegbejegyzéseikben a hasonulásos esetek fonetikus rögzítése csőstül előfordul. Ez utóbbiakról aligha lehet megállapítani, hogy a mássalhangzóhasonulást rögzítették-e tudatosan fonetikusán, vagy csak egyszerűen helyesírási ismereteik voltak hézagosságok. Közlésünkben nem törekedtünk arra, hogy felülbíráljunk bármilyen következetlenséget, minden szöveget az eredeti diákkézirat szerint másoltunk át betűhíven. Nem vettük figyelembe azokat az idegenkezű (feltehetően Szendrey Zsigmondtól származó) ceruzás bejegyzéseket, melyek az elmaradt diakritikus mellékjeleket pótolták, viszont elfogadtuk ugyanannak a kéznek a javításait, melyekkel a hiányzó ékezeteket pótolta a köznyelvi szóalakok ékezetes magánhangzóin (á, é, ó, ö, ő, ü, ú).

A diákkéziratokban gyakran találkozhatunk Kodály Zoltán ceruzás bejegyzéseivel, melyek többnyire ritmikai hibákat jeleznek, a stichikus versként lejegyzett balladák strófabeosztására vonatkoznak, vagy szavak, sorok hiányára hívják fel a figyelmet. A Kodály bejegyzéseit tartalmazó kéziratok esetében is a gyűjtő eredeti szövegét reprodukáltuk, de esetenként alsó indexben beírtuk a kérdéses helyre Kodály javításait, kiegészítéseit, illetve lábjegyzetben vagy hátul, a jegyzetekben közöltük hosszabb észrevételeit, melyek mindegyike a dallam nélküli lejegyzés buktatóira/hibáira figyelmeztetett.

A betűhű átírás során egyetlen vonatkozásban tértünk el az eredeti lejegyzésektől: nem követtük a kéziratokban tapasztalható központosítást vagy annak hiányát, a mai helyesírási normákhoz igazodva kitettük a pontot-vesszőt, ahol szükséges volt.

A balladák címéül – függetlenül attól, hogy volt-e címe a kéziratban – egységesen az első sort emeltük ki köznyelvi alakban.

A kötet szerkesztés szempontjai

A Folklore Fellows magyar osztályának *Tájékoztatója* a verses epikai népköltészet kategóriájában – *Balladák és rokonneműek* címen – öt alcsoportot különített el: „a) Régi balladák. – b) Újabb eseményeket tárgyaló epikai dalok. – c) Zsiványhistóriák és rabi énekek. – d) Verses mesék, mondák és legendák. – e) Koldusénekek, versenydalok és gajdok”. E rendszerezés szerint balladának csak a régi balladákat tekintették (a „régiballada” fogalmának tisztázása nélkül), az újabb kori verses epikai alkotások – a betyár-, baleset-, büntény- és siratóballadák csak „rokonneműeknek” „zsiványhistóriáknak”, „újabb eseményeket tárgyaló epikai daloknak” minősültek a ma már meghatározhatatlan „gajdokkal” és „versenydalokkal” egyetemben. Kötetünk szerkezeti felépítésében nem követtük az FF rendszerezési javaslatát, jóllehet a szalontai diákok a szerint csoportosították gyűjteményeik adatait. Nem követtük a 20. századi balladakiadványok szerkesztési elvét/gyakorlatát sem, melyek részben a balladák történeti rétegződése szerint, részben tematikai szempontok alapján rendszerezték a balladákat, leggyakrabban pedig a két rendszerezési elv kombinálásával alakították ki a balladaosztályozás és közlés különböző egyéni rendszereit.

Kötetünkben folytatjuk a magyar népballadák új rendszerezési kísérletét: az FF nagyszalontai gyűjtőszövetségének balladaanyagát – hasonlóan a Kriza- és Kanyaró-hagyaték balladáihoz – abba a tíz nagy tematikai csoportba soroltuk be, melyeket az európai népballadák típuskatalógusának egységesítése érdekében egy Freiburgban megrendezett nemzetközi értekezleten határoztak meg 1966 szeptemberében. A tíz tematikai csoportot – viták és kompromisszumok árán – úgy véglegesítették az értekezlet résztvevői, hogy azokba bele lehessen illeszteni bármelyik európai nemzet balladaanyagát és epikus költészeti hagyományát, megengedve ugyanakkor, hogy a főcsoportokon belül a nemzeti balladakincs sajátosságainak megfelelően további alcsoportokat különíthessenek el. Mindezek szellemében soroltuk be a szalontai balladákat a tíz nagy tematikai csoportból kilencbe, illetve a nagy csoportok alfejezeteibe, melyeket a készülő romániai magyar népballadakatalógus rendszeréből vettünk át. Az egyes típusok változatai időrendi szempont alapján követik egymást a legkorábbi feljegyzéstől a legkésőbbiig.

A diákgyűjtők néhány balladahősről prózai szövegeket is feljegyeztek. Ezeket a *Függelékben* közöljük. Ugyanott kapott helyet Arany János közleménye *Fábján Pista nótájáról*, valamint Szendrey Zsigmondnak egy kéziratban maradt tanulmánya a szalontai betyárköltészetről.

A jegyzetelés módja

A jegyzetekben először megadjuk a forrást, ahonnan az adott szöveget közöljük. A kötet anyagának túlnyomó többsége (92 százalék) itt jelenik meg először nyomtatásban. A kézirat forrásokra rövidített formában hivatkozunk, a forrásjegyzék alapján. A rövidítés utolsó tagja, az *Ms* utal arra, hogy kéziratból közöljük az adatot. Ugyancsak rövidített formában (*MNGY XIV. 1924*) utalunk annak a 18 adatnak a lelőhelyére, mely korábban a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* tizennegyedik kötetében megjelent.

Az adatok többségénél a lelőhely megnevezésén túl csak abban az esetben jegyzeteltünk, ha kiegészítő információkkal bővíthettük a tájékoztatást. E téren elsősorban Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtésének párhuzamait, Kodály észrevételeit, szövegkiegészítéseit vettük számba, és utaltunk az adott ballada Kodály által lejegyzett változatának lelőhelyére a Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta szerkesztésében 2001-ben megjelent *Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtése* c. kötetben, valamint az interneten elérhető Bartók-rendi számára, melyen nemcsak a dallam kottája található meg, de több balladának az eredeti hangfelvétele is.

Nem tartottuk feladatunknak – már csak terjedelmi okok miatt sem –, hogy számba vegyük a gyűjtőmozgalom óta eltelt évszázad alatt összehordott későbbi szövegváltozatokat, mint ahogy a 19. századi gyűjtésekben előforduló változatok adatait sem soroljuk fel. Ez utóbbiakról a *Nagyszalontai gyűjtésben* (*MNGY XIV*) közreadott balladák jegyzeteiben Szendrey Zsigmond tájékoztatott.

BALLADÁK ÉS EPIKUS ÉNEKEK

MÁGIKUS–MITIKUS BALLADÁK

Három árva

1. AMODA MEGY KÉT KIS ÁRVA

Három árva

Amoda mëgy két kis árva,
kërësztanña kapujába.
Mongya nêkik kërësztanña:
– Huvá míssz te, két kis árva?
– Mëgyek én a temetõbe
az isteⁿhe fohászkonni.
– Vëdd fël eszt az araⁿ vesszõt,
kopogtazsd mëg a temetõt:
– *Idës anyám, kejjëⁿ fël kend.*
Fëlveltik az araⁿ vesszõt,
kopogtattyák a temetõt:
– *Idës anyám, kejjëⁿ fël kend.*¹ ||
– Nëm kelek én, idës fijam,
be vagyok én ide zárva,
ebbe az üres ládába,
vam mán nêktëk mostohátok,
*akki süssõⁿ, mossoⁿ rátok.*²
– Vam mán minékünk mostohánk,
de nëm süt ránk, de nëm mos ránk,
csak mindig kínoz bennünket:
idës anyánk kejjën fël kend.³

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Mezey Károly VIII. g. o. t.

¹ Kodály Zoltán a dúlt betűs négy sor mellé hatalmas kérdőjelt tett.

² A dúlt betűvel jelölt két sor mellé ugyancsak kérdőjel került.

³ A 16. lap versőjára Kodály beírta a ballada általa lejegyzett egyik változatának szövegét. A változatot lásd az 1. számú jegyzetben.

2. A TEMETŐ KAPUJÁBA

Három árva

(töredék)

A temető kapujába
Ott sírdogál két kis árva
Të is árva, én is árva
Borúljunk egymás karjába.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914/15-ös tanév GYŰJTŐ: Jámbor Sándor III. g. o. t.

3. HOVÁ MÉSZ TE HÁROM ÁRVA

Három árva

Huvá misz të 3 árva,
Komáromba szógálatra,
Në mëny oda 3 árva,
nem akacc ott jó gazdára.
Adok neked nyífa[!] vesszót,
verd még vëlle a temetőt,
kelj fël, kely fël, ídës anyám,
nincs, ki gondot viselyen rám,
mëgromlott máⁿ az én ruhám.
Nëm kelheték, én gyermekem,
mer beestek a szemeim,
Elszárattak a lábaim, ||
orcámoⁿ hullnak könnyejim.
Vaⁿ-i néktek mostohátok?
aki gondot vís elrátok[!].
Vaⁿ mos nékünk egy mostohánk,
de nëm visel gondot rejánk.
Mer ha kënyeret kirünk tülle,
füvet tész^{en} tenyerünkbe,
Mikor tisztátad mirejánk
virrel bocsáttya jasz rejánk.

Mikor hajunkat fisüli,
sarkunkig foly le az víri.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Kornya Sándor VI. g. o. t.

4. HOVÁ MÉSZ TE HÁROM ÁRVA

Három árva

Huvá mész të 3 árva,
hosszu utra szógálatra,
Në mënny el të 3 árva,
hosszu utra szógálatra.
Adok néked 3 vesszőt
verjíték még a temetőt.
Kely fél, kely fél idēs anyánk,
elszakatt máⁿ ingünk, gatyánk.
Nëm kelheték 3 árva, ||
koporsómba vagyok zárva,
Vagyoⁿ néktek mostohátok,
aki gondot visel rátok,
Mikor fésüli fejünk,
sarkunkoⁿ foly piros vérünk.
Mikor kenyírt ád a kézbe
hét ördög vaⁿ a szemíbe.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Kornya Sándor VI. g. o. t.

5. A TEMETŐ KAPUJÁBA

Három árva

A temető kapujába
ott sirdogál két kis árva
– Huá, huá két kis árva?
– Idēs jó anyánk sirjáho.
Kêj fél, kêj fél idēs anyánk,
leszakatt az ingünk, gatyánk!

– Ném kelheték, két kis árva,
bé vagyok a sírba zárva!
Vaⁿ tínékték mostohátok,
av visel gondot tirátok,
mikor físzúli fejeték,
nyakatokoⁿ foj víreték.

GYŰJTÉS IDEJE: *1917. GYŰJTŐ: *Szendrey Ákos VI. g. o. t.
ADATKÖZLŐ: ifj. Erdős János⁴

6. AMODA MEGY KÉT KIS ÁRVA

Három árva

1. Amoda mëgy két kis árva,
kërsztannya kapujába;
monygya nékik keresztannya:
– Huvá misz të, két kis árva?
2. – Mënygyëk én a temetőbe
az istenhë fohászkonni.
– Vët fël eszt az araⁿ vesszót,
kopoktazs mëg a temetőt.
3. Fëlvëttik az araⁿ vesszót,
kopoktattják a temetőt:
– Idës anyám, kejjëⁿ fël keⁿ!
– Nëm kelëk én, idës fíjam!
4. Bé vagyok én ide zárva,
ebb' a fekete ládába;
van mán nékték mostohátok,
akki süssön, mossoⁿ rátok.

⁴ Az adatközlő nevét Kodály Zoltán jegyezte be a ballada végére.

5. Van mán minékünk mostohánk,
de nēm sūt ránk, de nēm mos ránk,
csak mindik kínoz bennünket,
idēs anyám, kejjēn fēl keⁿ!

GYŰJTÉS IDEJE: *1917. GYŰJTŐ: *Szendrey Ákos VI. g. o. t.

7. HOVÁ MÉSZ TE HÁROM ÁRVA

Három árva

1. – Huvá mész tē három árva?
– Komáromba szógálatra.
– Nē mēnj oda három árva,
Nēm akadsz ott jó gazdára!
2. Adok nékēd nyírfavesszót,
Verēgesd mēg a temetőt...
– Kelj fēl, kelj fēl, idēs anyánk,
Mēgrongyollott mindēn ruhánk!
3. – Nēm kelhetēk, én gyermekim,
Mer béestek két szēmeim,
Elszáradtak két lábaim,
Orcámra hullnak könnyeim.
4. Van tinéktēk mostohátok,
Ki gondot viseljēn rátok...
– Van minékünk ēgy mostohánk,
De nēm visel gondot réánk.
5. Ha kínyeret kírunk tülle,
Követ tészēn tenyerünkbe;
Mikor tisztát ád miréánk,
Vírrel bocsátja azt réánk.

6. Mikor fésüli a fejünk,
Sarkunkra fôj le a vérünk;
Mindétig kinoz bennünket,
Idés anyánk, keljën fél kend!

GYŰJTÉS IDEJE: 1918. GYŰJTÔ/KÖZLÔ: Szendrey Zsigmond

ADATKÖZLÔ: S. Kenéz Jánosné 67 éves

A megszólaló halott

8. HAJNALLIK, HAJNALLIK

A megszólaló halott

1. Hajnallik, hajnallik,
de nem jól hajnallik,
Nagyszalonta várossából
Szomorú hír hallik.
2. Megöltek éggy legínt
Hatvan forintyáír,
belédopták a Tiszába
piros pej lovájír.
3. Tisza bé nem vettë,
Partyára vëtettë,
âra járt egy halászlegíny,
hálójába vettë.
4. Hálójába vettë,
kunyhójába vitte,
izent haza szülejinek:
mëkhótt a gyermeke.
5. Odamënt az apja,
kôti, de nem hajja.
– Kejj fel, kejj fel, kedves fijam,
hogy vigyelék haza.

6. Odamegy babája,
Kőti, asz mēkhajja.
– Kej fel, kej fel, kis aⁿgyalom,
boruj a vállamra.
7. – Meksiracc-i, babám, ||
apám, anyám előtt?
– Meksiratlak, kedvēs babám,
Egísz világ előtt.
8. – Kikisirsz-i, babám,
tēmetóm sarkáig?
– Kikisirlek, kedvēs babám,
egísz a sirodig.
9. – Csináltacc-i ruhát,
Aranyos koporsót?
– Csináltatok, kedvēs babám,
Márványbúl koporsót.
10. – Mekhuzatod-i hát
aszt a nagy harangot?
– Mekhúzatom, kedvēs babám,
mind a tizēnhatot.

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.

9. MEGÖLTÉK A ZSIDÓT

A megszólaló halott

1. Megöltik a zsidót
hatvan forintyjár,
a Tiszába belelőktík
piros paripájír.
2. Tisza bé nem vette,
partyára vetette,
ara járt egy halász,^{legény}
hálojába vette. ||

3. Odament az anyja,
kőti, de nem hajja.
– Kej fê, kedves fijam,
boruj a nyakamba.
4. Nem kelhetek én fê,
mer megvagyok halva,
fekete szíp sejem lajbim
vállamra van fagyva.

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.

10. HAJNALLIK, HAJNALLIK

A megszólaló halott

1. Hajnallik, hajnallik,
de nêmjól hajnallik,
Nagyszalonta várossába
szomorú hír hallik.
2. Megöltek egy legint
hatvaⁿ forintyjájr,
belelôktík beledobták a Tiszába⁵
sôtít pej lovájír.
3. Tisza be nem vette,
partyára vetette,
âra ment egy halászlegín hajóslegény,
háló hajójába *tette.* vette.
4. *Hálójába tette,* Hajójába vette
Kunyhójába vitte, Kunyhójába vitte
üzengetett szülejinek, Üzent haza szüleinek
hogy mênnyenek írte. Meghalt a gyermeke.

⁵ Az alsó indexben betoldott szót Kodály Zoltán jegyezte be a kéziratba. A továbbiakban nem jelezzük külön-külön, hogy az alsó indexben közölt szövegrészek Kodály Zoltán bejegyzései.

5. *El is mēnt*^{Odament} az annya,
kőti, de nēm hajja,
ráncoss szárú kis csizmája
lábára vaⁿ fagyva.
6. *Asztáⁿ* mēnt az apja,
kőti, de nēm hajja,
fekete szíp göndör haja
nyakára vaⁿ fagyva.
7. *Asztám mēgy babája*, Kőti a kedvese
kőti, mēg is hajja, Kőti és meghajja
– *kej fēl, kej fēl, kedves babám* Kej fēl kedves kisa[ngyalom]
borúj av vállamra. Borúj a v[államra] ||⁶
8. Borúj av vállamra,
had vigyelek haza,
had tēgyelek fekete, szíp
márváⁿ koporsóba.⁷
9. – Csináltac-i nekēm,
fekete koporsót?
– Csináltatok, kedves babám,
márváⁿbúl koporsót.
10. – Mēghúzatod-í hát
aszt a nagyharangot?
– Mēghúzatom, kedves babám,
mind a tizeⁿhatot.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Mezey Károly VIII. g. o. t.

⁶ Kodály a hetedik versszak mellé írta be a szövegváltozatot, de elvétette a számozást, hatodik strófacént írta be a szöveget.

⁷ A versszak mellett Kodály bejegyzése: „*megsíratsz-e apád anyád*” – jelezve ezzel a vezérszavait egy hiányzó strófának.

11. HAJNALLIK, HAJNALLIK

A megszólaló halott

1. Hajnallik, hajnallik,
dë nëm jó hajnallik,
Nagyszalonta várassában
szomoru hír hallik.
Mëgöltëk ëgy legint
hatvan forinytyájir,
belelõtkik a Tiszába
sõtít pejlovájir.
2. Tisza bé nëm vëtte
partyára vetëtte,
âra járt ëggy öreg halász,
hálojába tette.
Hálojába tette,
kunyhojába vitte,
izent haza szülejinék,
hogy mennyenek irte. ||
3. Elis mënt az annya,
kõti, de nëm hajja;
ráncosszáru kis csizsmája
lábára vaⁿ fagyva.
Osztám mënt az apja,
kõti, de nëm hajja,
fekete szip göndõrhaja
hátára vaⁿ vagyva.[!]
4. Harmaccor babája
kõti, asz mëkhajja:
– Këjj fël, këjj fël, idës babám,
borujj a válamra.
Borújj a válamra,
hagy vígyelek haza,
hagy tígyelek fekete szip
márváⁿ koporsoba.

5. – Mëksíracc-i, babám,
apám, anyám előtt?
– Mëksíratlak, idës babám ||
egész világ előtt.
– Csínáltacc-i ruhát,
fekete koporsot?
– Csináltatok, idës babám,
márvánbúl koporsót.
6. – Mëkhuzatod-i máⁿ
aszt a natyharangot?
– Mëkhuzatom, idës babám,
mind a tizenhatot.
Kíkísírsz-i, babám,
temetõm sarkájig?
– Elkísírlek, idës babám,
ëgíssz a sírodig.

GYÛJTÉS IDEJE: 1914/15-ös tanév GYÛJTÕ: Szendrey Ákos III. g. o. t.

12. MEGÕLTÉK A LEGÉNYT HATVAN FORINTJÁÉRT

A megszólaló halott

(töredék)

Megõlték a legént 60 forintjáért,
Tiszába vetették a nyergës lováir.
Tisza be nem vette, partjára vetette, ||
Ara ment egy hajós legény, hajójára tette.

GYÛJTÉS IDEJE: 1914/15-ös tanév GYÛJTÕ: Jámbor Sándor III. g. o. t.

13. MEGÖLTEK EGY LEGÉNYT HATVAN FORINTJÁÉRT*A megszólaló halott*

Mögöltek ëty legínyt 60 forintyájír,
 a Tiszába bele löktik sötít pej lovájír.
 Tisza be nëm vette,
 partyára vetette,
 arra mënt ëty hajós legíny, hajójába vette
 arra mëgy az apja, kóti, de nëm hajja,
 gesztënyeszíⁿ göndörhaja vállára vaⁿ fagyva,
 arra mëgy az annya, kóti, de nëm hajja,
 sárga sarkantus csizmája
 lábára vaⁿ fagyva,
 arra mëgy az apja huga,
 kóti, de mëghajja,
 kely fël, kely fël, kedves bátyám, borujj a vállamra.
 Borujj a nyakamba, had vigyelek haza,
 nyugogy mëg të három napig az apám házába. ||
 csináltatol is hát valami koporsót?
 csináltatok, kis angyalom, márványkú koporsót.
 mëghuzatod-é hát az a 6 harangot?
 mëghuzatom, kis angyalom, min a 16-ot.
 mëgsiratol é hát vagy 6 embër elótt?
 mëgsiratlak, kis angyalom, az egísz níp elótt.
 kikísírsz-é tehát fëdeles kapujíg?
 kikísírlek, kedves kis angyalom, örökös házadig.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Kornya Sándor VI. g. o. t.

14. HOSSZÚ FARKÚ FECSKE*A megszólaló halott*

1. Hosszu farku fëcske,
 Barmódi mënyecske,
 Hogy jöttél të, hogy jöttél te az idegen födre?
 Nem jöttem én gyalok, kis pely lovam hozott,
 Kis pely lovam nígy lábáru a vas is lëhullott. ||

2. Nagyszalonta városábaⁿ szomoru hír hallik,
Még öltek ëty legínt 70 forintyájír,
Bele löktik a Tiszába sötít pej lovájír.
Tisza be nem vette, partyára vetette,
Arra járt ëty hajós legíny, hajójába vette.
Hajójába vette, haza felé vitte, izent haza szüleinek,
Mëghót a gyermeke.
3. Odajön az annya, köti, de nem hajja,
Gyönyörúszíp göndör haja vállára van fagyva.
Oda mëgy az apja, köti, nem hajja,
Rézsarkantus kis csizmája lábára van fagyva.
Oda mëgy babája, köti, de mëg hajja,
Gyere, csárdás kis angyalom, boruj a vállamra.
Borujj a vállamra, hadd vigyelek haza,
Had tëgyëlek szíp csëndësen gyászos koporsómba [!]

GYŰJTÉS IDEJE: 1917 GYŰJTŐ: Kornya Sándor VI. g. o. t.

15. HAJNALLIK, HAJNALLIK

A megszólaló halott

1. Hajnallik, hajnallik,
De nem jó hajnallik,
Nagyszalonta várossába
Szomorú hír hallik.
2. Mëgöltek ëgy legényt
Hatvan forintjájír,
Belelöktik a Tiszába,
Sötít pejlovájír.
3. Tisza bë nem vette,
Partjára vetette,
Ára mënt ëgy halászlegíny,
Hálójába vette.

4. Hajójába tette,
Kunyhójába vitte,
Üzent haza szüleinek,
Hogy mënjenek írte.
5. Odamënt az anyja,
Kótti, de nëm hallja,
Ráncosszárú kis csizmája
Lábára van fagyva.
6. Osztán mënt az apja,
Kóti, de nem hallja,
Fekete szíp göndör haja
Nyakáho van fagyva.
7. Osztán mënt a húga,
Kóti, de nem hallja,
Tiszta fehér gyócsgaryája
Lábáho van fagyva.
8. Osztán mënt babája,
Kóti, azt meghallja:
– Kelj fél, kelj fél, ídës babám,
Borúlj a vállamra!
9. Borúlj a vállamra,
Hagy vigyelek haza,
Hagy tègelek fekete szíp
Márványkoporsóba.
10. – Mëgsíratsz-i, babám,
Apád, anyád előtt?
– Mëgsíratlak, ídës babám,
Egísz világ előtt. ||
11. – Csináltatsz-i nekëm
Fekete koporsót?
– Csináltatok, ídës babám,
Márványbúl koporsót.

12. – Mēghúzatod-i majd
Azt a nagy harangot?
– Mēghúzatom, ídēs babám,
Mind a tizēnhatot.
13. – Kikísírsz-i, babám,
Temetőm sarkáig?
– Elkísírlek, kedves babám,
A sírod szájáig!

GYŰJTÉS IDEJE: 1912–1919 között GYŰJTŐ: Szendrey Zsigmond
ADATKÖZLŐ: K. Kiss Zsuzsánna, 65 éves

A halott vőlegény

16. JÁRNAK-E A HOLTAK HONÁBA

A halott vőlegény

Vót eccer egy jánna egy szeretője. A fiyu mindig-mindig járt a jánho. A jány kérte túlle, hogy kicsoda ü, hová való? De ja legin nem szólt semmit. Majd eccer mégis csak aszonta ja legin, hogy mennyen el ű hozzájuk a jány. No jo! Elindultak. Nagyon szípen sütött a hód. Aszongya eccer a leginy:

Szípen ragyog a csillag a hódda,
szípen megyen az eleven a hótta. ||

Maj kérdi túlle ja leginy:

- Fílsz-é, kedves gyöngyvirág?
- Nem filek, mer véllem van a jó Isten, mek te!

Mennek tovább, a leginy megin mongya:

Szípen ragyog a csillag a hódda,
szípen megyen az eleven a hótta. ||

Kérdi a lánytúl:

- Fílsz-é, kedves gyöngyvirág?
- Nem filek, mer véllem van a jó Isten, mek te!

Mán akko kijírtek a falubu. Mán a temetőnél vótak, midőn megin mongya ja fiyu:

- Szípen ragyog a csillag a hódda,
szípen megyen az eleven a hótta.
- Fílsz-é, kedves gyöngyvirág?
 - Nem filek, mer véllem van a jó Isten, mek te!

Akkor aszongya a leginy, hogy ütet mongya jelőbb, ne ja jó Istent. De ja jány nem monta. Megint monta a fiyu:

- Szípen ragyog a csillag a hódda,
szípen megyen az eleven a hótta.
- Fílsz-é, kedves gyöngyvirág?
 - Nem filek, mer véllem van a jó Isten, mek te!

Ekkor odajírtek egy sírho és ez a sír megnyillott. A leginy ment elől, a jám meg utánna. Amint a leginy bejirt a sírba, ja jány visszafutott, és beszalatt ott ek kis házikóba. Abba ígett egy lámpa. Ahogy bemegy, láttya, hogy egy halott van ott asztalon. Ű hirtelen ébútt a sarokba. Alig bútt el, mikor kijáttya v[ala]ki jaz ablakon: “Hótt! add ki ja jobb kezed!” A halott kijatta a jobb kezét. Akkor aszongyák kivúlról: “Hótt, add ki, ami benn van!” A halott ember megmozdította ja balkezét. || Akkor megin kijáttya kivúlról egy hang: “Hótt, add ki, ami benn van!” A halott felúlt, meglátta ja jánt, de újra visszajesett, mer ippen akkor kukorikoltak a kakasok. A leginy is visszament, a jány meg hazafelé jindult. Nem is ment többet hozzá ja leginy.

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.

SZERELMI BALLADÁK

A gyáva szerető

17. GYERE HOZZÁM VACSORÁRA

A gyáva szerető

Gyere hozzám vacsorára,
aprón vágott káposztára.

1. – Méksem merek ém bémenni,
kedves galaⁿbom,
a csizmám kopogásárúl
észrevesznek, angyalom.
– Kem mek hájjal jól a sarkát,
hogy ne hajják kopogását,
hozzám bátran bejöhecc! ||
2. – Méksem merek ém bémenni,
kedves galaⁿbom,
a kutya jugatására
észrevesznek, aⁿgyalom.
– Lökjél hájat a kutyának,
úty töm bé ja száját annak,
hozzám bátran bejöhecc.
3. – Méksem merek ém bemenni,
kedves galaⁿbom,
az ajtónak nyikorgását
maj mek hajják, aⁿgyalom.
– Kem mek hájjal jól a sarkát,
ne hajják meg nyikorgását,
hozzám bátran bejöhecc.

4. – Méksem merek ém bémenni,
 kedves galaⁿbom,
 az egerek cincogását
 maj mek hajják, angyalom.
 Ugyaⁿ hát akkor mijért ílsz,
 ha még egyy egértül is ílsz?
 Mosmáⁿ bátran elmehecc,
 nem vagy előttem kedves.

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév Gyűjtő: Oltyán Sándor V. g. o. t.

18. GYERE HOZZÁM VACSORÁRA

A gyáva szerető

- Gyere hozzám vacsorára,
 apróⁿ vágott káposztára!
 – Sej nēm merék én bémenni,
 kedves galambom,
 a csizmám nyikorgásárúl
 észrevesznek, angyalom.
 – Kem mēk hájjal jó a sarkát,
 hon nē hâják nyikorgását,
 ótáⁿ bátran bejöhecc!
 – Mék se merék én bémenni,
 kedves galambom,
 a kutya ugatásárúl
 észrevésznek, angyalom.
 – Lökjél hájat a kútyának,
 úgy tōm bé a száját annak,
 ótáⁿ bátran bejöhecc!
 – Mék sē mērek éⁿ bemenni,
 kedves galambom,
 az ajtó csikorgásárúl
 észrevésznek, angyalom. ||
 Kem mēk hájjal jó a sarkát,
 ne hâják mēk csikorgását,
 ótáⁿ bátran bejöhecc!
 – Mék sē merék éⁿ bémenni,
 kedves galambom,

az egér cincogásárúl
iszrevésznek, angyalom.
– Úgyan hát akkor mijir ilsz,
ha még az egértül is filsz?
mos máⁿ tüllem elmēhecc,
nēm vagy előttem kedves.

GYŰJTÉS IDEJE: *1917. GYŰJTŐ: *Szendrey Ákos VI. g. o. t.

A szerelem próbája

19. EGYSZER EGY KIRÁLYFI

A szerelem próbája

Eccer egy királyfi
mit gondolt magába,
ihajja-csuhajja,
mit gondolt magába.
Fê kéne ötözni
kocsisi ruhába,
ihajja-csuhajja,
kocsisi ruhába.
El is kéne menni
gazda biró lányhoz,
ihajja-csuhajja,
gazda biró lányhoz.
Meg is kéne kérni
gazda biró lányát,
ihajja-csuhajja,
gazda biró lányát.
El is kéne venni
gazda biró lányát,
ihajja-csuhajja,
gazda biró lányát.
– Jonapot, jónapot,
gazda biró lánnya,
ihajja-csuhajja,

gazda biró lánnya.
 – Kerűjjön előre,
 újjön a rengőre,⁸ ||
 ihajja-csuhajja,
 újjön a rengőre.
 – De nem azír jöttem,
 hogy én itt leűjjek,
 ihajja-csuhajja,
 hogy én itt leűjjek.
 Hanem azír jöttem:
 jössz is hozzám, vas sem?
 ihajja-csuhajja,
 jössz is hozzám, vas sem?
 – Nem megyek, nem megyek,
 szegiⁿ kocsis legiⁿ,
 ihajja-csuhajja,
 szegiⁿ kocsis legiⁿ.
 Van a szomszédunkban
 kosár fonó lánka,
 ihajja-csuhajja,
 kosár fonó lánka.
 – Jó napot, jó napot,
 kosár fonó lánka,
 ihajja-csuhajja,
 kosár fonó lánka.
 – Kerűjjön előre,
 újjön a rengőre,
 ihajja-csuhajja,
 újjön a rengőre. ||
 De nem azér jöttem,
 hogy én itt leűjjek,
 ihajja-csuhajja,
 hogy én itt leűjjek.
 Hanem azír jöttem:
 jössz-i hozzám, vas sem?
 ihajja-csuhajja,
 jössz-i hozzám, vas sem?
 – Nem megyek, nem megyek,

⁸ rengő – pad

szegiⁿ kocsis legiⁿ,
ihajja-csuhajja,
szegiⁿ kocsis legiⁿ.
Van a szomszédunkba
szíp szógáló jánka,
ihajja-csuhajja,
szíp szógáló jánka.
– Jó napot, jó napot,
szíp szogáló jányka,
ihajja-csuhajja,
szíp szogáló jányka.
– Kerűjjon előre,
űjjon a rengőre,
ihajja-csuhajja,
űjjon a rengőre.
De nem azír jöttem,
hogy én itt leűjjek, ||
ihajja-csuhajja,
hogy én itt leűjjek.
Hanem azír jöttem:
jössz-i hozzám, vas sem?
ihajja-csuhajja,
jössz-i hozzám, vas sem?
– Elmegyek, elmegyek,
szegiⁿ kocsis legiⁿ,
ihajja-csuhajja,
szegiⁿ kocsis legiⁿ.
Eccer a királyfi
mit gondolt magába,
ihajja-csuhajja,
mit gondolt magába.
Fekéne őtözni
királyi ruhába,
ihajja-csuhajja,
királyi ruhába.
El is kéne menni
gazda biró jánho,
ihajja-csuhajja,
gazda biró jánho.
Meg is kéne kérni
gazda biró jannyát,

ihajja-csuhajja,
gazda biró jannyát. ||
Jó napot, jó napot,
gazda biró jánka,
ihajja-csuhajja,
gazda biró jánka.
Kerújjön előre,
újjön a rengőre,
ihajja-csuhajja,
újjön a rengőre.
De nem azír jöttem,
hogy én itt leújjek,
ihajja-csuhajja,
hogy én itt leújjek.
Hanem azír jöttem:
jösz-i hozzám, vas sem?
ihajja-csuhajja,
jösz-i hozzám, vas sem?
Elmegyek, elmegyek,
királyfi naccsádhoz,
ihajja-csuhajja,
királyfi naccsádhoz.
Nem kellessz, nem kellessz,
gazda biró jánka,
ihajja-csuhajja,
gazda biró jánka.
Van a szomszítottokba
kosárfonó jánka,
ihajja-csuhajja,
kosárfonó jánka. ||
Jonapot, jónapot,
kosárfonó jánka,
ihajja-csuhajja,
kosárfonó jánka.
Kerújjön előre,
újjön a rengőre,
ihajja-csuhajja,
újjön a rengőre.
De nem azír jöttem,
hogy én itt leújjek,
ihajja-csuhajja,

hogy én itt leújjek.
 Hanem azír jöttem:
 jössz-i hozzám, vassem?
 ihajja-csuhajja,
 jössz-i hozzám, vassem?
 Elmegyek, elmegyek,
 királyfi naccsádho,
 ihajja-csuhajja,
 királyfi naccsádho.
 Nem kellessz, nem kellessz,
 kosárfonó jánka,
 ihajja-csuhajja,
 kosárfonó jánka.
Van a szomszétokba
 szegin szóga jánka, ||
 ihajja-csuhajja,
 szegiⁿ szógajánka.
 – Jó napot, jó napot,
 szegiⁿ szoga jánka,
 ihajja-csuhajja,
 szegiⁿ szoga jánka.
 Kerüjön előre,
 üjjön a rengőre,
 ihajja-csuhajja,
 üjjön a rengőre.
 De nem azír jöttem,
 hogy én itt leújjek,
 ihajja-csuhajja,
 hogy én itt leújjek.
 Hanem azír jöttem:
 jössz-i hozzám, vas sem?
 ihajja-csuhajja,
 jössz-i hozzám, vas sem?
 Nem megyek, nem megyek,
 királyfi naccsádho,
 ihajja-csuhajja,
 királyfi naccsádho.
Vaⁿ máⁿ nekem párom,
 szegin szóga legiⁿ,
 ihajja-csuhajja, ||
 szegiⁿ szóga legiⁿ. ||

Én vagyok az, nem más,
csókojjuk meg egymást,
ihajja-csuhajja,
csókojjuk meg egymást.

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.

20. EGYSZER EGY KIRÁLYFI MIT GONDOLT MAGÁBA

A szerelem próbája

Ěccēr ěgy kiráji mit gondolt magába,
ihhaha, ihaha, mit gondolt magába,
félvette magára kis kocsis gunyáját,
ihhaha, ihaha, kiskocsis gunyáját.
űgy ment el megkirni gazdag biró jányát,
ihhaha, ihaha, gazdag biró jányát.
– Jó estét, jó estét gazdag biró jánya,
ihhaha, ihaha, gazdag biró jánya.
– Jó estét, jó estét, szeginy kocsis legény,
ihhaha, ihaha, szeginy kocsis legény,
kerűjjon belőre, űjjon a rengőre,
ihhaha, ihaha űjjon a rengőre. ||
– Nem azír jöttem ěn, hogy ěn itt lűűjjek,
ihhaha, ihaha, hogy ěn itt lűűjjek,
hanem azír jöttem, jössz-i hozzám, vagy sem?
ihhaha, ihaha, jössz-i hozzám, vagy sem?
– Nēm megyek, nēm megyek kis kocsis legin te,
ihhaha, ihaha, kis kocsis legin te.

Ěccēr ěgy kiráji mit gondolt magába,
ihhaha, ihaha, mit gondolt magába,
félvette magára kis kocsis gűnyáját,
ihhaha, ihaha, kis kocsis gűnyáját,
űgy ment el mekkirni kosár kőtő jányát,
ihhaha, ihaha, kosár kőtő jányát.
– Jó estét, jó estét, kosár kőtő jánya,
ihhaha, ihaha, kosár kőtő jánya.
– Jó estét, jó estét szeginy kocsis legény,
ihhaha, ihaha, szeginy kocsis legény,

kerüjjön belőre, üjjön a rengőre,
 ihhaha, ihaha, üjjön a rengőre.
 – Nem azír jöttem én, hogy én itt leüjjek,
 ihhaha, ihaha, hogy én itt leüjjek,
 hanem azír jöttem, jössz-i hozzám vagy sem?
 ihhaha, ihaha, jössz-i hozzám vagy sem?
 – Élmények, élmények, szegíny kocsis legíny,
 ihhaha, ihaha, szegíny kocsis legíny.

Éccer éggy királyfi mit gondolt magába,
 ihhaha, ihaha, mit gondolt magába,
 felvette magára kiráji gunyáját,
 ihhaha, ihaha, kiráji gunyáját.
 Úgy mént el mekkirni gazdag bíró jányát, ||
 ihhaha, ihaha, gazdag bíró jányát.
 – Jó estét, jó estét, gazdag bíró jánya,
 ihhaha, ihaha, gazdag bíró jánya.
 – Kerüjjön belőre, üjjön a rengőre,
 ihhaha, ihaha üjjön a rengőre.
 – Nëm azír jöttem én, hogy én itt leüjjek,
 ihhaha, ihaha, hogy én itt leüjjek,
 hanem azír jöttem, jössz-i hozzám vagy sem?
 ihhaha, ihaha, jössz-i hozzám vagy sem?
 – Élmények, élmények, *kendhe*⁹ kiráj legíny,
 ihhaha, ihaha, kendhe kiráj legíny.
 – Nëm küllesz, nëm küllesz, gazdag bíró jánya,
 ihhaha, ihaha, gazdag bíró jánya,
 kell nékem, kell nékem kosár kötő jánya,
 ihhaha, ihaha, kosár kötő jánya.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Mezey Károly VIII. g. o. t.

⁹ A kéziratban *kendte* szerepel, Kodály Zoltán javította a tollhibát.

21. EGYSZER EGY KIRÁLYFI

A szerelem próbája

Ěccēr ěgy kírájfi
mit gondolt magába,
félvette magára,
kocsissa ruháját;
bement a faluba
gazdag bíró jánho,
és ott leültették
a vizes lócára.
Mėkkírte a gazdag
bíró lėjány kezit:
– Nėm lėhet, nem lėhet,
szegín kocsis legíny.
Ekkor a kírájfi,
mit gondolt magába,
elmėnt a kírájfi
kosárfonó jányho, ||
ott mėg lėültették
a rózsás ládára,
mėkkírte a kosár
fonó lėjány kezit,
Gazdag bíró jánya,
rongyos istállóba,
kosárfonó jánya,
fínyes palotába.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Mezey Károly VIII. g. o. t.

22. EGYSZER EGY KIRÁLYFI MIT GONDOLT MAGÁBA

A szerelem próbája

Eccēr ěty kírájfi mit gondolt magába,
ihajja, csuhajja mit gondolt magába,
fél kéne őltőzni kocsis ruhába,
ihajja, csuhajja, kocsis ruhába.
El is kéne mėnni gazda biro jánho,

ihajja, csuhajja, gazda biro jánho.
 Még is kéne kirni gazda biro jányát,
 ihajja, csuhajja, gazda biró jányát.
 Jónapot, jónapot, gazda biro jánya,
 ihajja, csuhajja, gazda biro jánya.
 Kerűjön előre, üljön a zengőre,¹⁰
 ihajja, csuhajja, üjön a zengőre.
 De nēm azir jöttem, hogy én itt leűjjek,
 ihajja, csuhajja, hogy én itt leűjjek.
 Hanem azir jöttem, jóssz-i hozzám vaty sē?
 ihajja, csuhajja, jóssz-i hozzám vaty sē? ||
 Van a szomszidunkba kosárfono jánka,
 ihajja, csuhajja, kosárfono jánka.
 Jónapot, jónapot kosárfono jánka,
 ihajja, csuhajja, kosárfono jánka.
 Kerűjön előri, üjjön le a székre,
 ihajja, csuhajja, üjjön le a szekre.
 De nēm azir jöttem, hogy én itt leűjjek,
 ihajja, csuhajja, hogy én itt leűjjek.
 Hanēm azir jöttem, jóssz-i hozzám vaty sē?
 ihajja, csuhajja, jóssz-i hozzám vaty sē?
 Van a szomszidunkban szip szolgáló jánka,
 ihajja, csuhajja, szip szolgáló jánka.
 Jónapot, jónapot, szíp szolgáló jánka,
 ihajja, csuhajja, szíp szolgáló jánka.
 Kerűjjön előre, üjjön a zengőre,
 ihajja, csuhajja, üjjön a zengőre.
 De nēm azir jöttem, hogy én itt leűjjek,
 ihajja, csuhajja, hogy én itt leűjjek.
 Hanem azir jöttem, jóssz-i hozzám vaty sē? ||
 ihajja csuhajja, jóssz-i hozzám vaty sē?
 Elmēgyék, elmēgyék, szegin kocsis legiⁿ,
 ihajja, csuhajja, szegin kocsis legiⁿ.
 Eccēr a királyfi mit gondolt magában,
 fél kéne őtőzni kiráji ruhába,
 ihajja, csuhajja, kiráji ruhába.
 El is kéne menni gazda biro jánho,
 ihajja, csuhajja, gazda biro jánho.

¹⁰ zengő: feltehetően a *pad* jelentésű *rengő* alakváltozata.

Mëg is kéne kirni gazda biro jányát,
 ihajja, csuhajja, gazda biro jányát.
 Jónapot, jonapot, gazda biro jánya,
 ihajja, csuhajja, gazda biro jánya.
 Kerújjón előre újjón a zengőre,
 ihajja, csuhajja, újjón a zengőre.
 De nëm azír jöttem, hogy én itt leüjkek,
 ihajja, csuhajja, hogy én itt leüjkek.
 Hanëm azír jöttem, jóssz-i hozzám vaty së?
 ihajja, csuhajja, jóssz-i hozzám vaty së? ||
 Elmëgyëk, elmëgyëk, királyfi, naccsádho,
 ihajja, csuhajja, királyfi, naccsádho.
 Nëm kellész, nëm kellész, kosárfono jánka,[!]¹¹
 ihajja, csuhajja, kosárfono jánka.
 Van a szomszittokba szegin szóga jánka,
 ihajja, csuhajja, szegin szóga jánka.
 Jónapot, jonapot, szip szogáló jánka,
 ihajja, csuhajja, szip szogáló jánka.
 Kerújjón előre, újjón a zengőre,
 ihajja, csuhajja, újjón a zengőre.
 De nëm azír jöttem, hogy én itt leüjkek,
 ihajja, csuhajja, hogy én itt leüjkek.
 Hanëm azír jöttem, jóssz-i hozzám,vaty së?
 ihajja, csuhajja, jóssz-i hozzám,vaty së?
 Nëm mëgyëk, nëm mëgyëk, kirárfi naccsádho,
 ihajja, csuhajja, kirárfi naccsádho.
 Van mán nékëm párom, szegin szoga szegin,[!]
 ihajja, csuhajja, szegin szoga legin.
 Én vagyok a, nëm más, csókoljuk mëg ëgymást, ||
 ihajja, csuhajja, csókoljuk mëg ëgymást.

GYÚJTÉS IDEJE: 1914/15-ös tanév GYÚJTÓ: Szendrey Ákos III. g. o. t.

¹¹ Itt az adatközlő (vagy a diákgyűjtő?) kifejejtett egy epizódot a balladából.

23. EGYSZER EGY KIRÁLYFI MIT GONDOLT MAGÁBA*A szerelem próbája*

1. Egyszer egy kiráji mit gondolt magába,
Hm, hm, hm, ha, ha, ha, mit gondolt magába:
Félvette magára kis kocsis gunyáját,
Hm, hm, hm, ha, ha, ha, kis kocsis gunyáját,
Elmënt megkérni a gazdag bíró jányát,
Hm, hm, hm, ha, ha, ha, gazdag bíró jányát.
2. – Jó estít, jó estít, gazdag bíró jánya...
– Jó estít, jó estít, szegény kocsislegény...
Kerüljön belüre, üljön a rengőre...
– De nem azír jöttem, hogy én itt lőüljek...
Hanem azír jöttem, jössz-i hozzám vagy ső...?
– Nēm mēgyēk, nēm mēgyēk, szegény kocsislegény...
Van a szomszídunkba kosárkötő jányka...||
3. – Jó estít, jó estít, kosárkötő jányka...
– Jó estít, jó estít, szegény kocsislegény...
Kerüljön belüre, üljön lē a székre...
– De nēm azír jöttem, hogy én itt lőüljek...
Hanēm azír jöttem, jössz-i hozzám vagy ső...?
– Nēm mēgyēk, nēm mēgyēk, szegény kocsislegény...
Van a szomszídunkba szógállóléányka ...
4. – Jó estít, jó estít, szógállóléányka...
– Jó estít, jó estít, szegény kocsislegény...
Kerüljön a házba, üljön a lócára...
– De nēm azír jöttem, hogy én itt lőüljek...
Hanem azír jöttem, jössz-i hozzám vagy ső...?
– Elmēgyēk, elmēgyēk, szegény kocsislegény...

GYŰJTÉS IDEJE: 1912–1919 között KÖZLŐ (gyűjtő?): Szendrey Zsigmond

24. EGYSZER A KIRÁLYFI MIT GONDOLT MAGÁBA

A szerelem próbája

1. Ëgyszer a kiráji mit gondolt magába...
Félvette magára kiráji ruháját...
Elmënt mégkírni a gazdag bíró jányát...

2. – Jó ęstít, jó ęstít, gazdag bíró jánya...
– Jó ęstít, jó ęstít, szíp kiráji úrfi...
Kerúljön belúre, úljön a rengóre...
– De nęm azír jöttem, hogy ęn itt lęüljek...
Hanęm azír jöttem, jössz-i hozzám vagy sę...?
– Elmęgyęk, elmęgyęk, szíp kiráji úrfi...
– Nęm kęllész, nęm kęllész, gazdag bíró jánya...
Van a szomszídtkba kosárkötő jánya...

3. – Jó ęstít, jó ęstít, kosárkötő lánya...
– Jó ęstít, jó ęstít, szíp kiráji úrfi...
Kerúljön belúre, úljön le a szękre...
– De nęm azír jöttem, hogy ęn itt lęüljek... ||
Hanęm azír jöttem, jössz-i hozzám vagy sę...?
– Elmęgyęk, elmęgyęk, szíp kiráji úrfi...
– Nęm kęllész, nęm kęllész, kosárkötő jánya...
Van a szomszídtkba szógállólęányka...

4. – Jó ęstít, jó ęstít, szógállólęányka...
– Jó ęstít, jó ęstít, szíp kiráji úrfi...
Kerúljön a házba, úljön a lócára...
– De nęm azír jöttem, hogy ęn itt lęüljek...
Hanęm azír jöttem, jössz-i hozzám vagy se...?
– Nęm męgyęk, nęm męgyęk, szíp kiráji úrfi...
Van má nękęm párom, szegíny kocsislegíny...
– Ęn vagyok a, nęm más, csókoljuk meg ęgymást,
Hm, hm, hm, ha, ha, ha, csókoljuk meg ęgymást.

GYŰJTÉS IDEJE: 1915. GYŰJTŐ: Szendrey Zsigmond
ÉNEKELTE Bagosi Mihály 86 éves

Kapitány és leány

25. AMOTT SÉTÁL EGY KISLÁNY

Kapitány és leány

1. Amott sétál egy kis jány,
korsó van a karján,
utánna ja kapitány
daruszóru paripán.
2. Ájj meg, ájj meg, te kis jány,
aggyál ek kis vizet,
It a bangó jajs zsebembe,
mingyán kifizetlek.
3. Nem kell nékem ab bangoja,
nem szorúltam rája,
én vagyok az ides anyám
lekkedvesebb jánya.
4. Aggya joda a bangoját
világ dámájának,
haggyon bíkit, kapitány ur,
baka babájának.
5. Eressze jel a rozsámat
hosszú szabacsságra,
hogy mulassam ki magamat
vélle utójára.

26. AMOTT SÉTÁL EGY KISLÁNY

Kapitány és leány

1. Amott sétál ek kis jáⁿ,
korsó van a karjáⁿ,
utánna megy kapitáⁿ
darúsó^{rü} paripáⁿ.
2. Ájj még, ájj még, tē kis jány,
aggyál ěk kis vizet,
itt a bangó azs zsebembe,
mĕkfizetĕk írte (mingyáⁿ kifizetlek).
3. Nĕm kĕll nĕkĕm ab bángója,
nem szorultam rája,
ĕn vagyok az idesanyám
lekkedvesebb jánya.
4. Aggya oda ab bángóját
világ dāmájának,
nĕm pedig a szabaccságos
huszár babájának.
5. Eressze jel a rózsámat,
hosszú szabaccságra,
had múlatom ki magamat
vélle utójjára.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Mezey Károly VIII. g. o. t.

27. AMOTT MEGYEN EGY KISLÁNY, KORSÓ VAN A KARJÁN

Kapitány és leány

1. Amott mĕngyĕn ěk kis jáⁿ, korso van a karjáⁿ,
utánna mĕgy kapitáⁿ sĕtĕt pej paripáⁿ.
2. – Ájj még, ájj még, barna jáⁿ, aggy ěgy ital vizet,
itt a bango a zsebĕmbe, minygyáⁿ kifizetlek.

3. – Nëm kell nekëm a bangoja, nëm szorultam rája,
éⁿ vagyok az idës anyám ëggyetlenëgy jánya.
4. Aggya oda pizit másnak, világ dãmájának,
haggyoⁿ bikit, kapitány úr, huszár babájának.
5. Eressze ki a babámat míg mámma ëstére,
hagy mulatom ki magamat a kedvemre véle.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914/15-ös tanév GYŰJTŐ: Szendrey Ákos III. g. o. t.

Hűség a közlegényhez

28. NYITVA VAN A SZÁZADOS ÚR ABLAKA

Hűség a közlegényhez

Nyitva van a százados úr ablaka, de ablaka,
barna kis jány sírva sétál alatta, de alatta.
– Ájj mëg, kis jáⁿ, mer mëg hasad a szívem,
hisz tudod jól, hogy szeretlek máⁿ rígeⁿ.
– Nëm állok mëg százados szavára, de szavára¹²
[-----]
vam mán nékem a századnál közlegíⁿ,
kit nëm annék, százados úr, magájír.
– A közlegint ám elviszik a csatára, de csatára,¹³
Kinek borulsz, barna kis jáⁿ, vállára, de vállára?
– Ha jel viszik a babámat csatára, de csatára,
hujjon áldás porára, de porára,
mégse lëszek százados úr babája, de babája.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Mezey Károly VIII. g. o. t.

¹² Kodály Zoltán bejegyzése: „1 sor hiányz[ik]”

¹³ Az *ám* szót, mint fölösleges szótagot Kodály zárójelbe tette, s az utolsó öt sort „romlott”-nak minősítette.

29. NYITVA VAN A SZÁZADOS ÚR ABLAKA*Hűség a közlegényhez*

Nyitva van a százados ur ablaka,
 barna kis jány sirva sétál alatta. ||
 – Ájj mēg, kis jáⁿ, mer mēghasad a szívem,
 hisz tudod jól, hogy szeretlek mán rigeⁿ.
 – Nem állok meg százados ur szavára,
 nem állok meg százados ur szavára,
 vam mán nékem a századnál közlegiⁿ
 kit nem annék, százados ur, magájir.
 – A közlegint ám elviszik a csatára
 kinek borulsz, barna kis jáⁿ, vállára?
 – Ha jel viszik a babámat csatára,
 hujjon áldás porára, de porára,
 mégse leszek százados ur babája.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914/15-ös tanév GYŰJTŐ: Szendrey Ákos III. g. o. t.

30. EZ A KISLÁNY VIZET VISZEN A KARJÁN*Hűség a közlegényhez*

1. Ez a kis jáⁿ vizet viszen a karjáⁿ,
 utánna mēgy százados ur paripáⁿ,
 – áj mēk, kis jáⁿ, piros barna kis jány, egy szora,
 úgyis tē vagy szívem vigasztaloja.
2. – Nem állok mēg százados ur szavára
 nem lészék a százados ur babája,
 van nékem a százados csapattyába egy közlegiⁿ, ||
 kit nēm annék, százados ur, magájir.
3. – Lēhecc tē még százados ur babája,
 mer a huszárt elviszik háboruba.
 – Ha elesik, szájjon áldás a huszárnak sirjára,
 méksē lészék százados ur babája.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914/15-ös tanév GYŰJTŐ: Szendrey Ákos III. g. o. t.

31. BARNA KISLÁNY VIZET VISZEN A KARJÁN*Hűség a közlegényhez*

Barna kis ján vizet viszen a karján,
 útánna mëgy százados ur paripán:
 – Ájj mëg, kis ján, piros barna kis jány, ájj mëg ëgy szóra,
 tudod, te vagy szivem vigasztalója!
 – Nëm állok mëg százados úr szavára,
 nëm lëszëk a százados úr babája,
 van nekëm a százados úr csapattyáb' ëgy közlegín,
 kít nëm annék százados úr magáír.
 – A közlegín elesik a csatába,
 kinek borúlsz, barna kisján, vállára?!
 – ha elesik, szájjon áldás a huszárnak sirjára,
 mëg së lëszëk százados úr babája.

GYŰJTÉS IDEJE: *1917 GYŰJTŐ: *Szendrey Ákos VI. g. o. t.

*Kapitány és huszár***32. AZT MONDJA A KAPITÁNY A HUSZÁRNAK***Kapitány és huszár*

Aszongya ja kapitány a huszárnak,
 – Maragy vissza, idës fijam, zupásnak, ||
 három csillagot kapsz a gyállérodra,
 negyvën embër hallgat a komëndódra.
 – Kapitány úr, köszönöm a jóságát,
 aggya másnak azt a három csillagát,
 mer mán nekëm kitölt három esztendő^m,
 odahaza vár a régi szerető^m.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Mezey Károly VIII. g. o. t.

33. AZT MONDJA A KAPITÁNY A HUSZÁRNAK

Kapitány és huszár

1. Asz monygya a kapitány a huszárnak:
– Maraggy vissza, idős fijam, zupásnak, ||
három csillagot kapsz a gallérodra,
negyven ember hallgat a komandodra.
2. Köszönöm a kapitány ur joságát,
aggya másnak aszt a három csillagját
mer mán nékem kitótt az én esztendóm
odahaza vár a régi szeretóm.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914/15-ös tanév GYŰJTŐ: Szendrey Ákos III. g. o. t.

Kapitány és baka

34. AZT MONDJA A KAPITÁNY A BAKÁNAK

Kapitány és baka

1. Aszonggya a kapitány a bakának:
– Innye, de szip babája van magának!
–Bizoⁿ, vitész kapitány ur, van nékém,
nëm is annám a vilák kincsi^jir sëm.
2. – Aggya nékém, nëm lëssz az a kárára,
két csillagot adok a gallérjára.
Biz éⁿ, vitész kapitány ur, nëm adom,
babám szemibe ragyog a csillagom.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914/15.ös tanév GYŰJTŐ: Szendrey Ákos III. g. o. t.

Sorozáskor

35. ESIK ESŐ, NAGY SÁR VAN AZ UTCÁN

Sorozáskor

1. Esik eső, nagy sár van az uccáⁿ,
barna kis jáⁿ ruhát mos a kutnál,
sírva-ríva mongya az annyának:
– Elvitték a rozsám katonának.
2. – Ne rijj, jányom, vam még a faluba,
maj keresünk éggyet a számodra.
– Mit ir nekém, ha én nem szeretem
gyász léssz vélle az égissz illetem.
3. Barna kis jáⁿ kiment a kis kerbe, ||
féltekintett a csillagos égre:
– Jaj istenem, megölöm mgamat,
katonának vitték a babámat.
4. Barna kis jáⁿ në őjje még magát,
kérdözze még aszt a huszárkáplárt,
az a huszárkáplár is asz monygya:
Éggyesfiju nem lehet katona.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914/15-ös tanév Gyűjtő: Szendrey Ákos III. g. o. t.

36. ESIK ESŐ, NAGY SÁR VAN AZ UTCÁN

Sorozáskor

1. Esik eső, nagy sár van az uccáⁿ,
barna kis jáⁿ sírva mos a kutnál,
sírva-ríva monygya az annyának:
Elvitték a rozsám katonának.

2. – Ne rij jányom, nēm ír am máⁿ sēmmit,
a száraszfa ki nēm leveleddzik,
szárasz figefának ződellisit várni,
katonának nehéz szabadulni.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914/15-ös tanév GYŰJTŐ: Szendrey Ákos III. g. o. t.

37. ESIK ESŐ, NAGY SÁR VAN AZ UTCÁN

Sorozáskor

1. Esik eső, nagy sár van az uccáⁿ,
barna kis jáⁿ ruhát mos a kútnál,
sirva-riva monygya az annyának:
– Elvittik a rózsám katonának.
2. – Nē rijj, jányom, van még a faluba,
maj keresünk égyet a számodra.
– Mit ír nekēm, ha én nēm szeretēm,
gyász léssz velle az égisz íletēm.
3. Barna kis jáⁿ kiment a kis kerbe,
féltekintett a csillagos égre:
– Jaj, istenem, megölöm magamat,
katonának vittik a babámat.
4. Barna kis ján ne öjje még magát,
kérdözze még aszt a huszárkáplárt,
az a huszárkáplár is asz monygya:
– Éggyes fíjú nēm lehet katona.

GYŰJTÉS IDEJE: *1917 GYŰJTŐ: *Szendrey Ákos VI. g. o. t.

*A halálra táncoltatott leány***38. JÓ ESTÉT, BÍRÓNÉ ASSZONYOM***A halálra táncoltatott leány*

– Jó estét, biróné jasszonyom,
talán alszik is mán a kedves galambom?
– Alszik mán tornyos nyoszójába,
hát mit is csinájjoⁿ egy leján magába?
– Kőccse fel, kőccse fel, *hogy jöjjön* ^{eressze} a bálba,
karmazsiⁿ csizmáját ^{cipőjét} húzza ja lábára,
zód selyem kendőjit kösse ja nyakába,
tíz pár araⁿ gyűrűt huzon az ujjára.
– Jó estét, jó estét *kocsmárosné* ^{csaplárosné} **jasszoⁿ**,
huⁿ van az a legiⁿ ki jéngem hivatott?
– Kerűjön előre, űjön a rengőre,¹⁴
tíz muzsikás cigán meg ájjik elébe.
Cigányok, cigányok muzsikátok szőjjik,
Csáki biró jánya reggerre jelalszik.
– Eressz ki, eressz ki, eressz, had mennyek ki,
karmazsiⁿ csizmámbúl a vírt had öncsem ki.
– Ne menny ki, ne menny ki, ne húsd meg magadat,
tíz pár araⁿ gyűrű jaz ujjodra ragad.
– Jó reggelt, jó reggelt, Csákiné asszonyom,
mek holt mán, mek holt mán a kedves galambom.
Harangoznak dére, de nem az ebídre,
Csáki biró jányát viszik temetőbe. ||
Csillagok, csillagok szipeⁿ ragvogjatok,
Csákiné jányának utat mutassatok.
Átkozott az apa, még jobban az anya,
ki jeggyetleⁿ jányát a bálba bocsáttya,
este jelbocsáttya, reggelig nem láttya,
reggel hat ^{nyőc} órákkor máⁿ halva tanájja.

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltván Sándor V. g. o. t.

¹⁴ A sor mellett a lapszélén Kodály Zoltán bejegyzése: „*odabe, odabe vannak a szobába*”

39. JÓ ESTÉT, JÓ ESTÉT, SZEGVÁRI MARISKA*A halálra táncoltatott leány*

1. Jó jestét, jó jestét, Szegvári Mariska,
itthon van a jánya, Szegvári Mariska?
Itthon van, itthon van benn van a szobába,
le is van feküdve ja paplanos ágyba.
2. Jó jestét, jó jestét, Szegváry[!] Mariska,
kőccse fel a jányát, Szegváry Mariskát, ||
tagas ^{lagos} száru cipőjét húzza ja lábára,
jánykori kendőjét kösse derekára.
3. Újjön le, Mariskám, mellém a diványra,
míg ráparancsola Szegváry bandára.
Muszáj a cigánnak, muszálj muzsikálni,
reggelig, Mariskám, meg se szabad állni.
4. Állyon meg, állyon meg, ek kicsit pihenni,
Lagos szaru cipőmből a vírt kijöntenni.
Ne ájj meg, Mariskám, meg ne hűcsd magadat,
tíz pár arany gyűrű az újjadra dagad.
5. Átkozott az apa, szászorta jaz anya,
aki jaz ú jányát bálba jelbocsattya.
Este jelbocsattya, reggelig nem láttya,
akkor is a jányát halva viszik haza.

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.

ADATKÖZLŐ: Szemes Péterné

40. JÓ ESTÉT, JÓ ESTÉT*A halálra táncoltatott leány*

Jó estét, jó estét
Csáki biró asszoⁿ, ||
hol van a lejánya,
talán nincsen ithoⁿ?

Itthoⁿ van, fekszik máⁿ
tornyos nyoszojába,
hát mit is csinájjoⁿ
egy lejány magába?
– Mënnyen be, kóccse fel,
kűgye jel a bálba,
karmazsin csizmáját
húzza a lábára;
*tíz pár aranygyűrűt
húzzon az újjára.*¹⁵
– Jó estét, jó estét,
kocsmárosné asszoⁿ,
hol van az a legény,
ki jéngem hívatott?
– Kerűjjon belőre,
űjjon a rengőre,
ez a hat muzsikás
húzza ja kedvére.
Húzzátok, cigányok,
estétől reggelig,
Csáki biró jánya
régërre elalszik.
– Engèggy ki, engèggy ki,
engèggy ki, hűtőzni,
karmazsin csizsmambúl
a vírt ereszem ki.
– Ne meny ki, ne meny ki, ||
ne hícsd meg magadat,
tíz pár aranygyűrű
az ujudra dagad.
– Átkozott az anya,
de jobban az apa,
ki ègyetlen jányát
a bálba bocsátja.
Este elbocsáttya,
règgelig nem látya,
règgel hat órakor
mán halva tanája.

¹⁵ A dűlt betűvel szedett két sor mellé Kodály kérdőjelt tett, ezzel jelezve, hogy csonka a versszak.

Harangoznak díre,
de nem dílebídre,
Csáki bíró jányát
mos tészik a földbe;
el is van temetve
nincsen elfelejtve,
feⁿ van a jó isteⁿ
fizesseⁿ még írte.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Mezey Károly VIII. g. o. t.

41. JÓ ESTÉT, JÓ ESTÉT, CSÁKI BÍRÓ ASSZONY

A halálra táncoltatott leány

Jó estét, jó estét, Csáki-bíró asszoⁿ,
talám alszik is máⁿ akedves mēnny asszoⁿ?
alszik máⁿ, alszik máⁿ tornyos nyoszojábaⁿ,
hát mít is csinájjoⁿ egy lējány magábaⁿ.
Köccse fél, köccse fél, had jőjön abálba,
langsiⁿ selyem ruháját had végye magára,
10 pár arany gyürüt huzzoⁿ az ujjára.
Jó estét, jó estét kocsmárosné asszoⁿ,
huⁿ vaⁿ az a legiⁿ kí engēm hívatott?
Kerüjjoⁿ előre, üjjoⁿ a rēngőre,
6 cigány odabeⁿ szípēⁿ hegedüle.
Huzzátok, huzzátok, estétül reggelig,
Csáki-bíró jánya rēgelre elalszik.
Eresz ki, eresz ki, eresz, had mēnyekki,
karmazsincipómbül avírthad öncsemki. ||
Ne mēnny ki, ne mēnny ki,
nehüzd még magadat,
10 pár arany gyürü az ujjodra dagad.
Harangoznak díre, de nēm díl ebídre,
Csáki-bíró jányát mos tészik a földre.
Átkozott az apa,
7certe az anya,
ki egyetlen jányat bálba elbocsáttya,
bálba elbocsáttya, reggelig nēm láttya,
reggel 7 órakor máⁿ halva tanájja.

Ha neki jánya vót
nekem szeretóm vót,
ha neki kedves vót,
nekem kedvesebb vót.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Kornya Sándor VI. g. o. t.

42. JÓ ESTÉT, JÓ ESTÉT

A halálra táncoltatott leány

1. – Jó estét, jó estét,
Csáki bíró asszony,
Hol van a leánya,
Talán nincsen itthun?
2. – Itthun van, fekszik már
Tormos nyoszojába,
Hát mit is csinájjon
Egy leány magába?! ||
3. – Mënjën be, kótse fël,
Hogy jöjjön a bálba,
Karmazsin csizmáját
Húzza a lábára.
4. Zód sejëm kendőjit
Kösse a nyakába,
Tíz pár aranygyűrűt
Húzzon az ujjára.
5. – Jó estét, jó estét,
Kocsmárosné asszony,
Hún van az a legíny,
Ki éngëm hívatott?
6. – Eridj be, oda be
Múlat a szobába,
Tíz cigány hegedül,
Csak egymaga járja.

7. – Kerüljél előre,
Üljél a rengőre,
Tíz muzsikás cigány
Húzza a kedvedre!
8. – Eressz ki, eressz ki,
Eressz, hagy menjek ki,
Karmazsin csizmából
A vért hagy öntsem ki!
9. – Nő menj ki, nő menj ki,
Nő hűtsd még magadat,
Tíz pár aranygyűrű
Az ujjadra dagad!
10. Húzzátok, cigányok,
Estítú reggelig!
Csáki bíró jánya
Rëggëre elalszik.
11. Átkozott az apa,
Még jobban az anya,
Ki ëggyetlen jányát
Bálba elbocsátja.
12. Ëste elbocsátja,
Rëggelig nem látja,
Rëggel hat órákkor
Mán halva tanálja.
13. – Jó rëggelt, jó rëggelt,
Csáki bíró asszony,
Mëghótt má, mëghótt mán
A kedves galambom.
14. Harangoznak dírré,
De nëm dílebídre,
Csáki bíró jányát
Most tészik a földbe.

15. El is van temetve,
De nincs elfelejtve,
Fën van a jó Isten,
Fizessën még írte.

GYÚJTÁS IDEJE: 1916. GYÚJTÓ: Szendrey Zsigmond
ADATRÖZLŐ: Sárközy Imre 80 éves

43. JÓ ESTÉT, JÓ ESTÉT

A halálra táncoltatott leány

1. – Jó estét, jó estét,
Csáti bíró asszony!
Szip Juliska jánya
Talán nincsen itthun?
2. – Nyugszik mán, alszik mán,
Gombos nyoszójába,
Mit tudjon csinálni
Egy leány magába?!
3. – Kötse fél, kötse fél,
Hogy jöjjik a bálba,
Égszín sejëm kendőt
Kössön a nyakába.
4. Lagosszárú cipőt
Húzzon a lábára,
Tíz pár aranygyűrút
Tegyën az ujjára.
5. – Jó estét, jó estét,
Kocsmárosné asszony,
Hún van az a legíny,
Ki ide hivatott?
6. – Kerüljél belúre,
Szoba belsejibe,
Tíz muzsikás cigány
Húzza a kedvedre.

7. – Eressz, János, eressz,
Hogy mēnjēk hűtőzni!
– Nē mēnj ki, nē mēnj ki,
Mer mēg tanálsz fázni!
8. – Eressz mán, eressz mán,
Mer mingyán mēghalok,
Mer mingyán mēghalok,
Száfélé szakadok!
9. – Nēm bánom, nēm bánom,
Ha száfélé szakadsz,
Ha száfélé szakadsz,
Ha itt mingyán mēghalsz.
10. Ha enyím nēm lettél,
Másé sē lēhessél,
Másé sē lēhessél,
Tovább nē ílhessél!
11. – Nyisd ki, anyám, nyisd ki
Levelēs kapudat,
Hagy tēgyēm be rajta
Vírēs lábaimat.
12. Vesd mēg anyám, vesd mēg
Ződ paplanos ágyad,
Tēgyitek fē rája
Mēgtört tagjaimat.
13. Húzzák a harangot
Szípēnn a templomba,
Csáti Bíró Júcsát
Mos tēszik a sírba. ||
14. Árvádi Jánost mēg
Viszik a tömlőcbe,
Örök itíltre,
Tömlóc sētíjibe.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Szendrey Zsigmond
ÉNEKELTE özv. Fekete Istvánné, 63 éves

*A halva talált kedves***44. JÓ NAPOT, JÓ NAPOT, ISMERETLEN ANYÁM***A halva talált kedves*

1. Jó napot, jó napot ismeretlen anyám,
huⁿ van a, huⁿ van a szíp Erzsébet jánya?
Ê ment, fiam, ê ment a magas hegyekre
gyöngyvirágot szedni,
koszorúba kötni.
2. Nincsen ott, nincsen ott, ismeretlen anyám,
huⁿ van a, huⁿ van a szíp Erzsébet jánya?
ê ment, fijam, ê ment vendik fogadóba, ||
kenyírt teríteni,
tányért törülgetni.
3. Nincsen ott, nincsen ott, szerencsétlen anyám,
huⁿ van a, huⁿ van a szíp Erzsébet jánya?
Mit tűröm, tagadom, csak bé kell vallanom,
beⁿ van a szobába,
gyászos nyoszojába.
4. Bemegy a szobába, benyúl a zsebébe,
kiveszi ja nagy kést, *nyomja* szúrja^{ja} szívébe.
Vírem a víreddê ety patakba *fojjik*_{fojjon},
testem a testeddê *ety patakba fojjik*.[!]_{egy sírban nyugodjon.}¹⁶

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.

ADATKÖZLŐ: Biró Sándor¹⁷

¹⁶ A negyedik versszak szövegjavításai feltehetően Szendrey Zsigmondtól származnak.

¹⁷ Az adatközlőt Kodály Zoltán bejegyzése nyomán neveztük meg.

45. JÓ NAPOT, JÓ NAPOT, ISMERETLEN ANYÁM*A halva talált kedves*

– Jonapot, jónapot ismeretlen anyám!
 hun van a, hun van a szíp Ęrzsébet jánya?
 – Ęmënt, fíjam, emënt a magas hëgyekre,
 gyöngyvirágot szënni, koszoruba kótni.
 – Nincsen ott, nincsen ott, ismeretlen anyám,
 huⁿ van a, huⁿ van a szíp Ęrzsebet jánya?
 – Ęmënt, fíjam, ement vendikfogadoba,
 tányirt türülgetni, asztalt teriteni.
 – Nincsen ott, nincsen ott, ismeretlen anyám,
 huⁿ van a, huⁿ van a szíp Erzsebet jánya?
 – Mit türöm-tagadom, csag bé kell vallanom, ||
 beⁿ van a szobába gyászos nyoszójába.
 Bémëgy a szobába, bényúl a zsebibe,
 kivëszí a nagy kést, nyomja a szivibe.
 – Virëm a virëddel ëgy patagba föjjik,
 testëm a testëddel ëgy sirba nyugoggyík.
 Harangoznak dirre, de nëm dilëbidre,
 mos viszik az új párt ki a temetőbe.
 Átkozott az anya, ien idës anya,
 Szíp Ęrzsébet jányát ü mëggyílkolta.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914/15-ös tanév GYŰJTŐ: Szendrey Ákos III. g. o. t.

46. FEKETE VÁROSBAN FEHÉR TORONY LÁTSZIK*A halva talált kedves*

1. Fekete városba fehér torony látszik,
 Ott láttam a babám, más karján cicázik. ||
 Nem akartam szólni, szívét szomorítani,
 Szívét a szívemtől elidegeníteni.
2. Jó napot kívánok, ismeretlen anyám!
 Hol van az én drága, szeretett szép mátkám?
 Kint van az erdőben gyöngyvirágot szedni,
 Gyöngykoszorút csinál bús fejére tenni.

3. Jó napot kívánok, ösmeretlen anyám,
Hol van az én drága, szeretett szép mátkám?
Nincs már mit tagadnom, kimuszály vallanom,
Bent van a szobába, fehér nyoszolyába. ||
4. Bement a vőlegény, belenyúlt zsebébe,
Kihuzta a nagy kést, vágta bús szívébe.
Vérem a véreddel egy patakba folylyon
Szívem a sziveddel egy sirba nyugodjon.
5. Harangoznak délre, féltizenkettőre,
Most viszik a babám el a temetőbe.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914/15-ös tanév GYŰJTŐ: Boros Gyula III. g. o. t.

A megesett leány

47. LÁNYOM, ÉDES LÁNYOM

A megesett leány

– Lányom, idős lányom,
mi lelte ruhádat:
elől rövidedik,
hátról hosszabodik?
– Ha mők kell vallanom,
nincseⁿ mit tagannom:
két hónapos immár
ak kicsi magzatom.
– Ördögök, ördögök,
vígyítek jányomat,
any nyakvágóhidra.
[-----]¹⁸ ||

¹⁸ Kodály Zoltán bejegyzése: „1 sor hiányzik”. Innentől Kodály bejelölte a strófahatárokat.

– Anyám, kedves anyám,
 csak egy órát engégy,
 irjak egy levelet
 Gyöngyvári úrfinak.
 Gyöngyvári úrfinak,
 az ejtett meg éngem,
 halálomoⁿ vagyok,
 hagy irjam meg néki.
 Szép Gyöngyvári úrfi
 mikor meghallotta
 felöltözött szípen
 fekete ruhába.

– Kocsisom, kocsisom,
 fogjál be hat lovat,
 fogjál be hat lovat
 fekete hintóba,
 siessünk, siessünk,
 Bërégi Rózáho,
 hát hotyha még ippen
 illetbe találánk.

– Jó estét, jó estét
 Bërëginé asszoⁿ,
 hún van a lëjánya,
 taláⁿ nincsen itthon?

– Nincs itthoⁿ, elmënt máⁿ,
 gyöngyvirágot szënni,
 koszorúba kötni,
 Gyöngyvári urfinak
 âvval kedveskenni.¹⁹ ||

– Vóttam ott, nincsen ott,
 Bërëginé asszoⁿ,
 húⁿ van a lëjánya,
 talán nincsen itthon?

– Nincs itthoⁿ, elment máⁿ,
 bazsarózsát szënni,
 koszorúba kötni,
 Gyöngyvári úrfinak
 âvval kedves kenni.[!]²⁰

¹⁹ A négy soros strófákra osztható szöveg mellett Kodály jelezte a sortöbbletet: „5 sor”.

²⁰ Kodály Zoltán bejegyzése a versszak mellett: „5 sor”.

– Vótam ott, nincsen ott,
 Bërëginé asszoⁿ
 hún van a lëjánya?
 [- - - - -] ²¹ _{talán n[incsen] itthon}
 – Ha mëk këll vallanom,
 nincseⁿ mit tagannom,
 bent van a szobába,
 fekszik máⁿ, fekszik máⁿ,
 tornyos nyoszolyába.²²
 Szíp Gyöngyvári úrfi
 fényës kést vëtt eló,
 Bërëgi Rózának
 Szívëbe szegeszte.
 – Virem a víreddel
 ëggy patakot mossoⁿ,
 testem a testeddel
 ëgy sírba nyugoggyon.
 tígéd temessenek,
 a templom elébe,
 ëngem temessenek
 templom közepëbe ||
 sirunkoⁿ nőjjöⁿ ki,
 szekfű, majoránna,
 az lëgyëⁿ ráirva:
 “itt nyukszik két árva”

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Mezey Károly VIII. g. o. t.

48. LÁNYOM, ÉDES LÁNYOM, MI LELTE RUHÁDAT

A megesett leány

– Jányom, ides jányom, mi lelte ruhádat,
 elül rövidedik, hátul hosszabbodik?
 – Ha mëk këll vallani, nëm lehet taganni,
 két honapos ímmán a kicsi magzatom.
 – Órdógók, órdógók, fogjátok jányomat,

²¹ Kodály jelezte egy sor hiányát.

²² Kodály bejegyzése ismételtlen figyelmeztet, hogy 5 sor van ebben a versszakban is.

vigyiték jányomat a nyakvágohidra!
 – Anyám, kedves anyám, csak éggy orát engéggy,
 írjak égy levelet Gyöngyvári urfinak,
 Szip Gyöngyvári urfi ejtett még éngémet,
 halálomon vagyok, hagy írjam még néki.
 Szip Gyöngyvári urfi mikor mëkhallotta,
 felöltözött szípeⁿ fekete ruhába. ||
 – Kocsisom, kocsisom, kedves jó kocsisom,
 fog bé a hat lovat fekete hintoba.
 Sijessünk, sijessünk Beregi Rozáho,
 hát hogyha még ippen iledbe tanálnánk.
 – Jó éstét, jó éstét, Berëginé asszoⁿ,
 huⁿ van a lëjánya, talán nincsen itthuⁿ?
 – Nincs itthuⁿ, êment máⁿ gyöngyvirágot szënni,
 Gyöngyvári urfinak aval kedveskenni.
 – Votam ott, nincsen ott, Berëginé asszoⁿ,
 huⁿ van a lëjánya, még mos sincsen itthuⁿ?
 – Nincs itthuⁿ, êment máⁿ bazsarozsát szënni,
 Gyöngyvári urfinak aval kedveskenni.
 – Votam ott, nincsen ott, Berëginé asszoⁿ,
 huⁿ van a lëjánya, még mos síncsen itthuⁿ?
 – Ha mëk kéll vallani: beⁿ van a szobába,
 fekszik mán, nyukszik máⁿ tormos nyoszojába.
 Szip Gyöngyvári urfi finyes kést vëtt elö,
 babája ágyába szivibe szegeszte.
 – Virëm a virëddel égy patakot mossoⁿ ||
 testëm a testëddel égy sirba nyugoggyoⁿ.
 Tigët tëmessenek templom elejibe,
 éngëm tëmessenek koporsod elibe.
 Sirunkon nőjjöⁿ ki szekfü, majoránna,
 al lëgyëⁿ ráirva: itt nyukszik két árva.

GYÚJTÁS IDEJE: 1914/15-ös tanév GYÚJTÓ: Szendrey Ákos III. g. o. t.

49. UGYAN, ÉDES BABÁM, MÉRT VAGY OLY KEDVETLEN*A megesett leány*

– Ugyan, idős babám, mir vagy oj kedvetlen,
 talán te előtted én vagyok rendetlen?
 vagy régi szépségem változott előtted,
 vagy régi szerelmünk nem teccik mán nékéd?
 hoztam egy üveg bort, igyál hát beülle,
 ha szomorú szived, maj megvidúl tülle.
 – Ném kell nékém borod, igyad csak temagad,
 ha ném sajnállottad szűz leányságomat.
 – Sajnáltalak babám, mikor megcsaltalak,
 de mán a jó isten viséjje gondodat.

 hogy jusson eszédbe erős fogadásod;
 asz kívánom babám annyiszor fuldokjál,
 ahányszor énhozzám ném igazat szóltál.

GYŰJTÉS IDEJE: *1917. GYŰJTŐ: *Szendrey Ákos VI. g. o. t.

50. ÉDESANYÁM, LELKEM*A megesett leány*

(töredék)

Ides anyám, lelkem,
 Vajjon mi lelt engem?
 Három róf pántlika
 Nem ír körül engem! ||
 Tavaj kettőt vettem,
 Bokorra kötöttem,
 Mos meg hármat vettem,
 Ném ír körül engem!

GYŰJTÉS IDEJE: *1916 GYŰJTŐ: Szendrey Zsigmond
 ADATKÖZLŐ: Kenyeres Erzs, 23 éves

Szerlemgyermek**51. PALLÓ VÉGÉN VAN EGY KIS FEHÉR HÁZ***Szerlemgyermek*

Palló vígín van egy kis fejr ház,
 fél van vetve benne jégy fejr ágy,
 abba fekszik egy barna menyecske, ||
 ágya jelótt ring a bócsócskéje,
 Aluggy, aluggy szerelem báránya,
 szerelembúl jöttél a világra.²³

(Igy dalolt Pócsi Erzsí egyszer, így altatta Pízés Kis Lajitúl való természetes gyerme-
 két; mikor megpillantotta, hogy Pízés Kis Laji megint ott settenkedik az ablaka alatt,
 így folytatta a dalát:

Aluggy, aluggy eszém a szíp szádat,
 verje még az isten az apádat.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Mezey Károly VIII. g. o. t.

Háromszoros magzatgyilkos I.**52. SZABÓ VILMA KIMENT AZ ERDŐBE***Háromszoros magzatgyilkos I.*

(töredék)

Szabó Vilma kiment az erdőbe,
 lefekütt a ciprusfa tövibe,
 még messzirúl kijátottam néki:
 kejj fel, Vilma, mer meglát valaki!

²³ Kodály megjegyzése a lapszélén: „romlott töredék”.

még messziről kijátottam neki:
 kejj fel, Vilma, mer meglát valaki.
 de jeszt Vilma nem vette tréfára

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.

53. CSÁKI VILMA KIMENT A KISKERTBE

Háromszoros magzatgyilkos I.

1. Csáki Vilma kiment a kis kerbe,
 lefekütt a díjófa tövébe,
 arra jártam, és aszontam neki:
 kejj fël, Vilma, mer meglát valaki.
2. Csáki Vilma nem vette tréfára,
 beugrott a Böcsali csárdába.
 Csaplárosné mongya a jányának:
 tiz üveg bort hozzoⁿ bé Vilmának.
3. Csáki Vilma borát sem ihattya,
 csendőr káplár az ajtót benyissa, ||
 csendőr káplár elkijáttya magát:
 no, legínyek, fogjátok meg Vilmát.
4. Szeretője az ablaknál hallgatta
 míg a csendőr káplár Vilmát vallatta.
 – Vald ki, Vilma, minden bűnjeidet,
 huva tétted nígy kis gyermekedet?
5. – Éggyet tettem díjófa tövébe,
 kettőt tettem Tisza fenekére,
 negyediknek öngyilkossa lettem,
 míg én ilek mindig rabja leszek.
6. – Csáki Vilma, nem fáj a tē szived,
 mikor tíged Budapestre visznek?
 – Dehogy nēm fáj, talán mēg is hasad,
 Budapesten zörgetem a vasat.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Mezey Károly VIII. g. o. t.

54. SZABÓ VILMA KIMENT AZ ERDŐBE

Háromszoros magzatgyilkos I.

1. Szabó Vilma kimént az erdőbe,
Léfekütt a cédrusfa tövibe.
Háromszor is kiáltottam neki,
Kej fél, Vilma, mert meglát valaki.
2. Szabó Vilma nem vette tréfára,
Béugrott a jeleji csárdába.
Parancsojja kocsmáros fijának,
Tíz üveg bort hozzon a számára.
3. Szabó Vilma a borát megissza,
Csendőrkáplár csárda ajtaját bénýittya.²⁴
Csendőrkáplár elkiáltta magát,
No, legínyék, mékkél fogni Vilmát. ||
4. Szabó Vilmát hat zsandár kísíri,
A babája az ablakon nízi.
Në nízd, në nízd az én gyászíletém,
Min téírted szenvedém ezéket.
5. Szabó Vilmát nígy csendőr vallattya,
Idés annya a zajtón halgattya.
Vald ki jányom, vald ki búneidet,
Huva tétted három szíp gyermekéd.
6. Éggyet tettem cédrusfa tövibe,
Kettót tettem Duna mílysigibe.
Ugyan jányom, nëm fáj-i a szíved,
De-hogy nëm fáj, talán még is reped.
Amíg ílök viselém a vasat.²⁵

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Kenyeres Lajos V. g. o. t.

²⁴ Kodály Zoltán bejegyzése a ritmushibás sor mellett: „12 szótag”

²⁵ Az utolsó sort a ceruzás kéz (Kodály?) zárójelbe tette, de a strófa úgy sem hibátlan.

55. SZABÓ VILMA KIMENT AZ ERDŐBE

Háromszoros magzatgyilkos I.

1. Szabo Vilma kiment az erdőbe,
Le fekütt a ciprus fa tövibe,
Ara mentem, kurjantottam néki:
Kej fel, Vilma, mert meg lát valaki.
2. Szabo Vilma nem vette tréfára,
Be ugrot a galcsai csárdába.
Kocsmáros úr parancsol a fiának:
Tiz ecce bort hozzon fel Vilmának.
3. Tiz ecce bort, tiz szál gyertyát,
Hogy mulason Szabó Vilma szegény.
Szabo Vilmát hat zsandár valatya
Édes anya az ajton halgatya.
4. Vald ki, jányom, vald ki
Hová teted három gyermekedet?||
Egyet tetem ciprus fa tövébe,
Ketöt tetem a duna vizébe,
Magam pedig pokol mély tüzébe.

GYŰJTÉS IDEJE: 1915. GYŰJTŐ: Pelok Mihály III. g. o. t.
GYŰJTÉS HELYE: Illye (Bihar megye)

56. HORNYÁK MARI KIMENT AZ ERDŐBE

Háromszoros magzatgyilkos I.

(töredék)

Hornyák Mari kimént az erdőbe,
Léfekütt a nyárfa hüvössébe,
Étyet kettöt kurjantottam néki,
Kely fél, Mari, mer meglát valaki.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Szendrey Ákos VI. g. o. t.

57. SZABÓ VILMA KIMENT AZ ERDŐBE

Háromszoros magzatgyilkos I.

1. Szabó Vilma kiment az erdőbe,
Léfekütt a cédrusfa tövibe,
Háromszor is kijátottam néki:
Kely fél, Vilma, mer meglát valaki.
2. Szabó Vilma a borát megissza,
Cséndör káplár csárda ajtaját bényitnya,
Cséndör káplár elkijáttya magát,
No, legínyék, meőkell fogni Vilmát.
3. Szabó Vilma nem vette tréfára,
béugrott a jelei csárdába.
Parancsojja kocsmárosné fiják[!],
száz üveg bort hozzon a zsandárnak. ||
4. Szabó Vilmát hat cséndör kisiri,
A babája az ablakoⁿ nízi,
nē nízd, nē nízd az én gyász íletēm,
mind tējirted szenvedēm ezēket.
5. Szabó Vilmát nígy cséndör vallattya,
idēs annya az ajtóⁿ halgattya,
valld ki, jányom, valld ki büneidet,
huva tētted 3 szíp gyermekēdet.
6. Ętyet tēttem cédrusfa tövibe,
Kettöt tēttem Duna milysigibe,
ugyan jányom, nēm fáj-i a szíved,
dehogy nēm fáj, taláⁿ mēg is reped,
amíg ílęk viselēm a vasat.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Szendrey Ákos VI. g. o. t.

58. SZABÓ VILMA KIMENT AZ ERDŐBE

Háromszoros magzatgyilkos I.

1. Szabó Vilma kimént az erdőbe,
léfekütt a cédrusfa tövibe,
egy-et-kettőt kijátottam néki,
kegy fel, Vilma, mer meglát valaki.
2. Szabó Vilma sē vette tréfára,
beszalatt az utszili csárdába.
szipēⁿ kirem korcsmáros uramat,
két icce bort hozzoⁿ ki Vilmának.
3. De Szabó Vilma mēgsē itta borát,
csendörkapitány az ajtót benyítá.
csendörkapitány elkijáttya magát,
rajta, fujuk, fogjátok mēg Vilmát.
4. Szabó Vilmát 6 csendör kísiri,
szeretője az ablakoⁿ nizi,
– Ne níz, babám, gyászos íletemet,
miⁿ tējirted szenvedēm ezeket.
5. Szabó Vilmát 6 zsandár valassa,
idēs anyja az ajtóⁿ halgassa.
– Valldd ki, jányom, vald ki ja bünejidet,
huvá tettēd 3 szip gyermekēdet. ||
6. Ętyet tētem cédrusfa tövibe,
kettőt tētem a Tisza mīlysigibe.
harmadiknak a gyilkossa lētem
Mindig rabja lēsžek.[!]
7. – Idēs jányom nēm fāj-i a szíved
hogy mēg ölted 3 szip gyermekēd?
dehogy nēm fāj, talám mēgis hasad,
amig ílek zörgetem a vasat.

8. Szabó Vilma plüsselyem ruhája,
 mégakatt a börtönⁿ ajába,
 – Szípéⁿ kírém börtönőr uramat
 akassza ki plüsselyem ruhámat.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Szendrey Ákos VI. g. o. t.

59. SZABÓ VILMA KIMENT AZ ERDŐBE

Háromszoros magzatgyilkos I.

Szabó Vilma kiment az erdőbe,
 léfekütt a tögyfa hüvössibe,
 kettőt-hármat kijátottam néki:
 – Kely fél Vilma, mer meglát valaki!
 – Nëm kelék én, mer nëm jár itt sënki,
 Szabó Vilmát mëkfokta valaki,
 Szabó Vilma azoⁿ vette észre,
 mikor 3 zsandár körülvette.
 – Ugy-i, Vilma, montam százezërszër,
 kêj fél innét, mer itt még rád lelnek.
 – Szabó Vilma, lípjéⁿ kend előre,
 mënni kell a törvinszík elébe.
 De ezt Vilma nëm vitte tréfára,
 béugrott az ucczuli csárdába.
 – Szípen kërém kocsmáros uramat,
 kéticce bort hozzoⁿ ki Vilmának.
 De esz Vilma nëm tutta mëginni,
 mer az ajtót 6 zsandár nyissa ki.
 Zsandárkáplár elkijáttya magát:
 Na, legínyék, kötözzétek Vilmát!
 – Szabó Vilma lípjéⁿ kend előre,
 mënni kell a törvinszék elébe.
 Szabó Vilmát 6 zsandár kísiri,
 szeretője az ablakoⁿ nizi;
 Szabó Vilma féltekint az égre,
 köⁿ csurdogál mind a két szemibe. ||
 Szabó Vilmát hat zsandár vallassa,
 idës annya az ajtóⁿ halgassa;
 – Vald ki, jányom, vald ki bünejidet,

huvá tétted két kis gyermekédet?
 – Étyet tettem Tisza mýlysigíbe,
 éggyet még a tötyfának tövibe.
 – Idés jányom, nem fáj-i a szived,
 hogy még ölted három szíp gyermekéd?
 – Dehoⁿ nem fáj, taláⁿ még is halok,
 amíg ílek rézgetém a vasat.
 Szabó Vilma rózsaszíⁿ ruhája,
 mégakatt a börtönajtájába,
 – Arra kírém börtönör uramat,
 akassza ki rózsaszíⁿ ruhámat.
 Szabó Vilma piros pántlikája
 nem illik máⁿ többé a hajába.
 – Tëdd el, Vilma, tëdd el a ládába,
 ha jányod lész, maj jó lész a hajába.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Szendrey Ákos VI. g. o. t.

60. CSÁKI VILMA KIMENT A KISKERTBE

Háromszoros magzatgyilkos I.

1. Csáki Vilma kimënt a kis kertbe,
 léfekütt díjófa tövibe.
 arra jártam és aszontam néki,
 kelj fél Vilma mer mëglát valaki.
2. Csáki Vilma nem vëtte tréfára,
 béugrott a Bëcsali csárdába,
 csaplárosné mongya a jányának,
 Tíz üveg bort hozzoⁿ bé Vilmának.
3. Csáki Vilma borát sëm ihattya,
 csëndörkápplár az ajtót bényittya,
 csëndörkápplár elkijáttya magát:
 nó legínyék, fogjátok mëg Vilmát.
4. Szeretője az ablaknál halgattya,
 míg a csëndörkápplár Vilmát valattya.
 – Valld ki, Vilma, mindëⁿ bünjeidet,
 huvá tétted nígy kís gyermekédet.

5. Étyet tettem dijófa tövibe,
kettőt tettem Tisza fenekére,
negyediknek öngyilkosa lettem,
míg én ílök, mindig rabjá leszék. ||
6. – Csáki Vilma, nem fáj a tē szíved,
mikor tígöd Budapestre visznek?
– Dehogy nem fáj, talám még is hasad,
Budapesteⁿ zörgetēm a vasat.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Szendrey Ákos VI. g. o. t.

Háromszoros magzatgyilkos II.

61. BEREG NÁNI KIMENT AZ ERDŐBE

Háromszoros magzatgyilkos II.

Bereg náni kiment az erdőbe,
lefekütt a tőtyfa hüvösibe,
kettőt hármat kijátottam neki:
– Kej fel, náni, mer meglát valaki.
– Nem kelek én, mer nem jár itt senki.
Bereg nanit mekfokta valaki.
Bereg náni jazon vette jészre,
mikor három csendőr kerülvette.
– Bereg náni lipjen kend előre
menni kell a törvínyszék elébe.
Bereg náni feltekint az égre, ||
köny csordogál mind a két szemébe.
De jesz náni nem vette teréfára,
bejugrott a szekszárdi csárdába.
– Szípen kirem kocsmáros uramat,
száz icce bort hozzon ki náninak.
De jesz náni nem tutta meginni,
mer az ajtót hat zsandár nyissa ki,
csendőrkáplár elkijáttya magát:
– Na, legínyek, kötözzítek mek hát!

Bereg náni, lipjeⁿ kend előre,
 menni kell a törvényszék elébe.
 Bereg nánit hat zsandár kísiri,
 szeretője jaz ablakon nízi.
 – Ne níz babám gyászos íletemet,
 min tejírted szenvedem ezeket.
 Bereg nánit hat zsandár vallassa,
 ides annya jaz ajtóⁿ halgassa,
 – Vall ki, jányom, vall ki ja bűnedet,
 hova tetted három szíp gyermeked?
 – Eggyet tettem Tisza mílysigibe,
 kettőt meg a ciprusfa tövibe.
 – Ugyaⁿ janyom, nem fáj-i ja szíved,
 hogy megölted három szíp gyermeked?
 – Dehogy nem fáj, talám meg is hasad,
 amíg ílek, zörgetem a vasat!
 Bereg Náni plússejem ruhája
 megakatt a börtönajtájába.
 – Ara kírem kocsmáros uramat,
 akassa[!] ki plússejem ruhámat. ||
 Bereg náni piros pántlikája,
 nem illik máⁿ többé ja hajába,
 tedd el náni, tedd el a ládába,
 ha jányod lesz, maj jó lesz hajába.

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.

62. BEREG NÁNI KIMENT AZ ERDŐBE

Háromszoros magzatgyilkos II.

1. Bereg Náni kiment az erdőbe,
 lefekütt a zöderdő szílibe,
 kettőt-hármat kijátottam néki:
 kēj fél Nani, mēr mēglát valaki.
2. Bereg Náni azon vëtte észre,
 kilenc zsandár nyomba körülvette,
 ugyi Náni, montam százezerszer,
 kēj fél innét, mer itt maj rád lenek. ||

3. Bereg Náni bement a csárdába,
száz üveg bort parancsolt számára,
száz üveg bort, száz szál gyertyát mellé,
had íjen a szegiⁿ zsandár legiⁿ.
4. Bereg Nánit nem az anya szülte,
diófának levele kötötte,
diófának lehajlott az ága,
Bereg Náni szíve fájdalmára.
5. Bereg Náni rozsaszíⁿ ruhája
megakatt a tömlőc ajtajába,
sírva mongya a huszár hadnagynak:
akassza ki rózsaszíⁿ ruhámat.
6. Bereg Nánit a vason kísírik,
a babája az ablakoⁿ nízí,
në níz, babám, gyalló íletemet,
(mer) mín teírted szenvedem ezeket.²⁶

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Mezey Károly VIII. g. o. t.

63. BEREG NÁNIT NEM AZ ANYJA SZŰLTE

Háromszoros magzatgyilkos II.

Bërëg Nánit nëm az annya szülte,
dijófának teteje termëtte.
Bereg Náni kimënt az erdőbe,
léfekütt a tógyfa levelíre.
Ötöt-hatot kijátottam néki:
kely fél, Náni, mer mëglát valaki.
Nëm kelëk én, nëm lát éngëm senki,
Bërëg Náni míre észre vette,
9 zsandár kezít mëgkötözte,
a vármëgye házáhó kísírte.
Bërëg Náni kimënt a pijacra,

²⁶ A negyedik sorban a zárójelbe tett kezdőszó Kodály Zoltán ceruzás javítása.

3 zsemjét szorított markába,
 3 zsemjét 9 felé törte,
 itt vaⁿ, zsandár, Bérég Náni kütte.
 Bérég Náni lobogós szalagja,
 nem lobog máⁿ többet a csárdába,
 Tëdd el, Náni, a ládáfijába,
 ha lányod lész, jölesz[!] a hajába,
 ha fíjad lész, csárdás kalapjára.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Kornya Sándor VI. g. o. t.

64. BEREG NÁNI KIMENT AZ ERDŐBE

Háromszoros magzatgyilkos II.

1. Beregnáni kiment az erdőbe,
 lefekütt a zöd erdő szílibe,
 kettőt-hármat kijátottam néki:
 kej fél, Náni, mer meglát valaki.
2. Bérég náni azoⁿ vette észre,
 mikor 9 zsandár körülvette,
 ugyi, Náni, montam százezerszër,
 kej fél innét, mer itt maj rá lelnek.
3. B(ereg) N(áni) bemënt a csárdába,
 száz üveg bort parancsol számára,
 száz üveg bort, száz szál gyërtyát mellé,
 had igyik a szègiⁿ zsandár [!]
4. Beregnánít nem az anyja szülte,
 diófának teteje termette,
 diófának lehajlott az ága,
 B.N. szive fájdalmára. ||
5. Berég náni Rózsa szíⁿ ruhája
 mégakatt a tömlőcajtájába,
 sírva mongya a pandurkáplárnak:
 akassza ki rózsaszíⁿ ruhámat.

6. Berégnánit a vasoⁿ kisírik,
a babája az ablakoⁿ nízi,
Në níz, babám, gyarló esetémet,
mind írted szenvedém ezeket.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Szendrey Ákos VI. g. o. t.

65. NEM KELEK ÉN, MERT NEM JÁR ITT SENKI

Háromszoros magzatgyilkos II.

(töredék)

1. Nëm kelek én, mer nëm jár itt sënki,
Bereg Nánit mekfokta valaki;
Bereg Náni azoⁿ vette észre
mikor három csëndör körülvette.
2. Bereg Náni lípjeⁿ kenn előre,
mënni kell a törvínszék elébe,
Bereg Náni feltekint az égre
köny csordogál mind a kétszemébe.
3. De esz Náni nëmvette tréfára,
beugrott a székszárdi csárdába.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Szendrey Ákos VI. g. o. t.

66. BEREG NÁNI KIMENT AZ ERDŐBE

Háromszoros magzatgyilkos II.

1. Bërëg náni kimënt az erdőbe,
lëfekütt a tögyfa levelére,
2. Kettőt, hármat kijátottam néki:
kej fél, Náni, mer mëglát valaki!

3. Nëm kelék ém, mer nëm lát engëm sënki,
Bërëgnánit mëglátta valaki.
4. Bërëgnáni azon vëtte észre,
mikor a három csëndört észre vette.
5. Bërëgnáni, lípjeⁿ kenn előre,
mënni këll a törvinszék elébe,
6. De esz Náni nëm vëtte tréfára
beugrott a Szëkszárdi csárdába. ||
7. Szípeⁿ kírëm csapláros uramat,
Két icce bort hozzoⁿ ki Náninak.
8. De jesz Náni nëm tutta mëginni,
mer az ajtót hat zsandár nyissa ki.
9. Csëndörkáplár elkijáttya magát,
Na, legínyek, kötözzétek mëk hát.
10. Bërëg Náni, lípjeⁿ kenn előre,
Mënni këll a törvinszék elébe.
11. Bërëg Nánit hat zsandár kísíri,
szeretője az ablakoⁿ nizi,
12. Në nízid, babám, gyászos íletëmet,
míⁿ tejirted szenvedëm ezëket.
13. Bërëgnánit 6 zsandár olvassa,
idës annya jaz ajtón halgassa.
14. Vall ki, jányom, jányom[!] vall ki bönejidet,
huvá tëtted két kis gyermekemet.
15. Ètyet tëttem Tisza míjsigibe,
ètyet mëg a tógyfának tövibe.

16. Idés jányom, nem fáj-i a szived,
hogy megölted három szip gyermeked?
17. Dehogy nem fáj, taláⁿ még is hasad,
amig ílök, zörgetem a vasat.
18. Bërëgnáni rózsaszíⁿ ruhája,
mëgakatt a börtőⁿ ajtajába.
19. Árra kirëm börtönőr uramat,
akassza ki rózsaszíⁿ lovamat.[!]
20. Bërëg Náni piros pántlikája,
nem illik máⁿ többé ja hajába,
21. Tëdd el, Náni, tëdd el a ládába,
ha jányod lësz, jó lësz a hajába.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Szendrey Ákos VI. g. o. t.

67. BEREG NÁNI KIMENT AZ ERDŐBE

Háromszoros magzatgyilkos II.

1. Berek náni kiment az erdőbe,
Lefekütt a tőgyfa levelére,
Ötöt-hatot kijátottam néki:
Kelj fél, Náni, még lát itt valaki.
2. Fëlkött Náni bemënt a kocsmába,
9 zsandár rögtön ment utánna.
Parancsoja a kocsmáros nének,
100 üveg bort hozzoⁿ zsandár urnak.
3. Száz üveg bort, mellé száz szál gyërtyát,
Mert Bërëg Náni fizeti az árát.
Ugyan Náni nem fáj nekëd a szíved?
Hogy megölted három gyermekëdet.
Akkor nem fájt, de most majd mëghasad,
Hogy megöltem három magzatomat.

4. Bërëk Náni rózsaszínü ruhája
Mëgakatt a tömlöc rostélyába,
Szípeⁿ kérem tömlöctartó urat,
Akassza ki rózsaszínü ruhámat.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Szendrey Ákos VI. g. o. t.

68. BEREG NÁNI KIMENT AZ ERDŐBE

Háromszoros magzatgyilkos II.

Bërëg náni kimënt az erdőbe,
léfekütt a tögyfa levelire,
kettőt-hármat kijátottam néki:
kely fél náni, mër mëglát valaki.
– nëm kelék én, mër nëm jár itt sënki,
Bërëg nánit mëkfokta valaki,
Bërëg náni jazzoⁿ vette észre,
míkor három csëndör körülvette.
– Bërëg náni, lípjëⁿ kend előre,
mënni këll a törvínszék elébe!
Bërëg náni fëltekint az égre,
Könny csordul mínd a két szemébe.
De jesz náni nëm vette tërëfára,
beugratott szekszárdi csárdába.
– Szípeⁿ kirem kocsmáros uram,
száz icce bort hozzoⁿ ki Náninak.
De jesz Náni nëm tutta mëginni,
mer az ajtót hat zsandár nyissa ki,
csëndörkáplár elkijáttya magát:
– Ha[!], legínyék, kötözzíték mëghát!
Bërëgnáni lípjëⁿ kend előre,
mënni këll a törvínszék elébe!
Bërëgnánit hat zsandár kísiri,
szeretője az ablakoⁿ nizi.
– Në niz, babám, gyászos íletëmre,
mín tējieted szenvedëm ezëket!
Bërëgnánit hat zsandár valattya,
ídës anya jaz ajtót hallgassa.

– Valldki, jányom, valldki ja tijedet,
 huva tétted három szíp gyermekédet?
 – Étyet tettem Tisza milysigibe,
 kettőt meg a ciprusfa tövibe.
 – Ugyan, jányom, nem fáji a szíved,
 hogy megölted három szíp gyermekédet?
 – Dehogy nem fáj, talám még is hasad,
 amig ílök zörgetem a vasat.
 Bërég náni plüsselyem ruhája ||
 megakatt a börtönⁿ ajtójába,
 – Árra kírëm kocsmáros uramat,
 akassza ki plüsselyem ruhámat.
 Bërëgnáni piros pántlikája,
 nem illik máⁿ többé ja hajába:
 tëdd el, náni, tëdd el a ládába,
 ha jányod lësz, maj jó lësz hajába.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Szendrey Ákos VI. g. o. t.

Magzatgyilkos leányanya

69. RÓZSA SÁNDOR VOLT AZ ÉN SZERETŐM

Magzatgyilkos leányanya

1. Rózsa Sándor vót az én szeretőm,
 Mert elvitte a csípkés zsepkendőm,
 Itt hatta irëtte a kiséjít,
 Mejërt szenvedek nagy szomorúságot. ||
2. Jányok, jányok, rullam tanujjatok,
 A leginnek csokot në aggyatok,
 Mert az a csok nem esik híjába,
 Kőnyëtek hull a bocso gombjára.²⁷

²⁷ bocso – az ékezet elmaradt a *bőcső* (bölcső) szó magánhangzóiról.

3. Makra Zsófi hegýen vgyn
Járkál az idegen fdn,
Jobb lett vona a krzsbe,
Mint a hohrok kezibe.
4. Ugyan Zsófi mit gondoltál,
Mikor az utra indultál?
A gyermekdet mglted,
A ganjba eltemetted.
5. De az Isten nm engette,
A kutya ki kerittte.
Makra Zsofit kisirik a várba,
Rozsa Sándor az ablakon ltya.
Nézzed, Sándor, gyarló íletmet,
Min t írted szenvedm ezket.

GYJTS IDEJE: 1914/15-és tanév GYJT: Szendrey Ákos III. g. o. t.

70. RÓZSA SÁNDOR VOLT AZ N SZERETM

Magzatgyilkos leányanya

1. Rózsa Sándor vt az n szeretm,
Mert elvitte a csipkés zsepkendőm.
Itt hatta írtte a kis fjt,
'Mejrt szenvedm nagy nyomorúságát.
2. Jányok, jányok, rullam tanujjatok,
A legnnek cskot n aggyatok,
Mert az a csk nm esik hjba,
Knnyetk hull a bcs gombjára.
3. Makra Zsófi hegýen-vgyn²⁸
Járkál az idegn fdn.
Jobb lett vóna a krzsbe
Mint a hóhérok kezibe.

²⁸ Kodály Zoltán bejegyzése: „8 más nóta”, jelezve, hogy nyolc szótagos, más dallamra énekelt strófa.

4. Ugyan Zsófi, mit gondoltál,
Mikor az útra indultál.
A gyermekédet megölted,
A ganéba eltemetted.

5. De jaz Isten nem engette
A kutya ki kerítette.

----- ||

6. Macra[!] Zsófit kísírik a várba,
Rózsa Sándor a zablakon láttya.
– Nézzed, Sándor, gyarló íletémet,
Mín té írted szenvedém ezéket.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Kenyeres Lajos V. g. o. t.
ADATKÖZLŐ: Módi Sándorné.

71. RÓZSA SÁNDOR VOLT AZ ÉN SZERETŐM

Magzatgyilkos leányanya

1. Rózsa Sándor vót az én szeretőm,
Mer elvitte az én zsebkendőm,
Itt hatta írette a kisfiját,
Mejért szenvedek nagy nyomoruságot.
2. Jányok, jányok, rullam tanujjatok,
A leginⁿek csókot nē aggyatok,
Mer az a csók nem esik hijába,
könnyeket hull a bócsó[!] gombjára.
3. Makra Zsófi hecsén-vögyön,
Járkál az idegen földön.
Jobb lét vóna a kérészbe,
Mint a hóhérok kezíbe.
4. Ugyan zsófi mit gondoltál,
Mikor az utra indultál,
A gyermekédet megölted,
A ganéba eltemetted.

5. De az Isten nēm engette,
A kutya kikerítette.
Makra zsófit kisirik a várba, ||
Rózsa Sándor az ablakon láttya,
Nizzed Sándor gyarló íletemet,
Mint tē írted szenvedem ezeket.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Szendrey Ákos VI. g. o. t.

A halálraitélt húga

72. FEHÉR LÁSZLÓ LOVAT LOPOTT

A halálraitélt húga

1. Fejír László lovat lopott
af fekete halom alatt,
hatot fogott suhogóra,
suhogóját kibocsáttya.
2. Mekhallotta ja vármegye,
hogy micsinált szegiⁿ feje,
fogjátok meg a huⁿcutot,
atta ki hát a parancsot.
3. Fejír Lászlót mek is fokták,
szegedi börtöⁿbe csukták.
Fejír Anna mekhallotta,
hogy a bátyta bé vaⁿ fogva.
4. Riva mongya ja kocsisnak:
fogg bé kocsis a hat lovat, ||
tegyél kocsinkra jaranyat,
szabadiccsuk ki bátyámat.
5. Megérkeztek Szegedébe,
Bolygó László börtönébe,
iten járkál Fejír Anna
fojósúruul fojosóra.

6. Szobárol szobára menvén
a bíróho jelerkezvén:
– Biró, biró, Bojgó László
hun vaⁿ bátyám, Fejír László?
7. Adok egy víkajaranyat,
Szabadics ki ja bátyámat.
– Nem kell a vika jaranyad,
nem szabadítom bátyádat.
8. Hájjál véllem az iccaka,
úgy ú ki lesz szabadítva.
Fejír Anna nem nyugodott
elment a börtönajtóho.
9. Bátyám, bátyám, Fejír László
alszol-i vacs csak nyugodol?
– Se nem alszok, se nem nyukszok,
húgom, rullad gondolkozok.
10. – Bátyám, bátyám, Fejír László,
hallod-e mit mond a biró?
Hájjak vélle ja ziccaka,
ugy ki leszel szabaditva.||
11. – Hugom, hugom, Fejír Anna,
ne háj vélle ja ziccaka,
szüzeccsígédet elveszi,
a bátyádnak fejit veszi.
12. Ifél tájba egy órakor
zörgist hallott az udvaroⁿ,
kocsis a lovát itatta,
annak zörgött a zablája.
13. – Te szép leány, Fejir Anna,
hogy aluttál az ágyamba?
– Nem aluttam, nem nyugottam,
A bátyámrul gondolkoztam.

14. Ifel tájba, eggy órakkor
zörgist hallék az udvaroⁿ,
– Bátyádról ne gondolkozzál,
A bátyádnak vége van mán.
15. – Kilenc szekér száraz szalma
rothaggyík el az ágyadba,
kilenc orvos doktor keze
fáraggyon ki ja sebeden.
16. Mosdóvized vírré vájjon,
tűrülközöd langot hányyon,
sár előtted megáraggyan,
víz utánad felfakaggyan,
17. lovad lába botojjon meg, ||
kardod vige akaggyon meg,
biró, neked asz kívánom:
tigid a föld meg se ájjon.

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.

GYŰJTÉS HELYE: *Sarkadkeresztúr ADATKÖZLŐ: Tódor Katalin

73. A FEKETE HALOM ALATT

A halálraitélt húga

A fekete halom alatt
Fejír László lovat lopott,
nagyot kondult az ostora,
ja vármegye mekhallotta.
mingyá vivék Síkegérbe,
Síkegérből a tömlöcbe.
mekhallá jesz Fejír Anna,
hogy a bátyya fogva vóna,
mingyá mene Fejír Anna
Horváth bíró ablakára:
– bíró, bíró, Horváth bíró,
eresztezsd el a bátyámat,
– hájjál véllem az iccaka

eleresztem a bátyádat.
 mingyá mene Fejír Anna
 sötét tömlöc rostijára:
 – Bátyám, bátyám, Fejír László,
 aszt izente Horváth bíró,
 hájjak véllé jaz iccaka
 kegyelmedet kiszabadittyá.²⁹
 – Ne hájj véllé, kedves húgom,
 engem elveszt, tited megront.
 Nem fogadá Fejír Anna,
 véllé hála jeggy iccaka,
 ifél után maj hajnallik
 Fejír Anna nem nyukhatik. ||
 – Biró, bíró, Horváth bíró,
 mi zörök kinn udvarodón?
 tám mos viszik a bátyámat,
 tám mos viszik a bátyámat?
 – Nem ab bizon, Fejír Anna,
 lovat visznek itatóra,
lovat visznek itatóra
*zabla zörög a szájába.*³⁰
 Mingyá mene Fejír Anna
 setit tömlöc rostijára:
 – Bátyám, bátyám, Fejír László,
 aluszol-i vagy mekhóttál?
 Kérdi túlle vagy két hajdú:
 – Mit keresel, Fejír Anna?
 – A bátyámat keresem én,
 A bátyámat keresem én.
 – Ne jitt keresd a bátyádat,
 ződ erdőbe, ződ erdőbe,
 ződ erdőbe, ződ erdőbe,
 akasztófa tetejibe.
 Mingyá mene Fejír Anna
 Horváth bíró ablakára:
 – Biró, bíró, Horváth bíró, ||
 felakasztád a bátyámat,

²⁹ A sor mellett Kodály figyelmeztetése: „1-el több” szótag van benne.

³⁰ Kodály Zoltán a ballada kezdetétől bejelölte a strófahatárokat. A szabályos négysoros versszakok sorát a dűlt betűvel szedett két sor megszakította. Utánuk megint szabályos négysoros versszakok következnek.

hogy két kezed kettétörjön,
 a lábad kificamodjoⁿ,
 főd előtted meg se ájjoⁿ,
 lovad lába megbotojjoⁿ,
 mozdóvized virre vájjoⁿ,
 törülköződ tüzet hányyoⁿ,
 páros késed kihajojjoⁿ,
 a mejjedbe szegnek ájjoⁿ!
 – Ne átkozóggy, Fejír Anna,
 adok neked tál aranyat,
 adok neked tál aranyat,
 adok neked gyöngykoszorút.
 – Ne jadd nékem, nem kell nékem,
 Ne jadd nékem, nem kell nékem,
 hijába jadod mán nékem,
 csak nem vagyok én máⁿ szűz jáⁿ.

GYŰJTÉSI IDŐ: 1913/14-es tanév GyŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.
 ADATKÖZLŐ: Kenéz Sára

74. A FEKETE HALOM ALATT

A halálraitélt húga

1. A fekete halom alatt
 Fejír László lovat lopott.
 Ojant cserdült az ostora,
 hogy Gönc város mek hallotta.
2. Rajta-rajta Gönc városa,
 Fejír László ê van fogva,
 el is vittik Szegedébe,
 Horváth Miklós börtönébe.
3. Fejír Anna mekhallotta,
 Hogy a bátyya ê van fogva.
 Mingyá mondá a kocsisnak:
 – Fog bé kocsis a hat lovat!

4. Fog bé kocsis a hat lovat,
Tígy fe egy víka aranyat,
hajcsunk vélle Szegedébe, ||
Horváth Miklós börtönébe.
5. – Horváth Miklós te vagy[!] biró,
Az éⁿ bátyám Fejír László,
hosztam egy víka aranyat,
szabadizs ki ja bátyámat!
6. – Nem kê nekem az aranyad,
csak te hájjá véllem magad,
ha véllem hálsz az iccaka,
Bátyád kiszabadul még ma.
7. – Hallod, bátyám, Fejír László,
mit mondott a törvinbiró:
hájjak vélle az iccaka,
bátyám, kiszabadulsz még ma.
8. többi rabok fê kijátnak:
– Ne hájj vélle, viⁿ kutyáva,
mê szüzessíged ê viszi,
a bátyádnak fejit vészi.
9. Fejír Anna nem hallotta,
vélle is hált az iccaka;
éjféltájba nem alhatott,
az udvaron nagy zajt hallott.
10. – Biró-biró, törvinbiró,
Mi csörög az udvaron?
– Lovam viszik itatora,
kantár csörög a szájába. ||
11. hajnal tájba Fejír Anna
szalatt a börtönajtóba:
– Bátyám-bátyám, ides bátyám,
ibreⁿ vagy e vagy mekhottá?

12. többi rabok fê kijátnak:
– Ne jitt keresd a bátyádat,
zöd erdőbe, sík mezőbe,
akasztófa tetejibe!
13. – Nem átkozlak, biró, nem szokásom,
csak a mozdó vized véré vájjon,
törölöző kendőd lángot hányjon,
a jó Isten soha meg ne álgyon.

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.

75. ADDIG MINDIG KERÜLGETEM

A halálraitélt húga

(töredék)

Addig mindik kerülgetem,
míg fel nem kötőfikelem,
mikor felkötőfikeltem,
ém magamat rávettem,
elvittem asz Debrecenbe,
az őrmester túllem kirte,
nagy vásár vaⁿ Debrecenbe,
lovát Fehér (László) odavitte,
mekhallotta ja vármegye
hogy az őrmester megvette.

(tovább bármely változata)

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.

76. FEHÉR LÁSZLÓ LOVAT LOPOTT

A halálraitélt húga

Fehér László lovat lopott
 a fekete halom alatt,
 nagyot kondult az ostora,
 a vármegye meghallotta.
 Mingyá vitték *sikegér*be, Egér!
 sikegérből a tömlöczbe.
 Mék hallá eszt Fehér Anna,
 hogy a bátya fogva vóna,
 mingyá méne Fehér Anna
 Horvát bíró ablakára.
 – Biró, bíró, Horvát bíró,
 eresztezsd el a bátyámat.
 – Hájjal velem éggy iccaka,
 eleresztem a bátyádat.
 Mingyá méne Fehér Anna
 sötít tömlöc rostíjjára.
 – Bátyám, bátyám, Fehér László,
 aszt izente Horvát bíró,
 hájjak velle éggy iccaka,
élereszti kégyelmedet. *vagy* Kegyelmedet elbocsátja
 – Ne hájj velle, idés húgom,
 éngem elveszt, tided êront.
 Nem fogadá Fehér Anna,
velle vele hála egy iccaka.
 Íjfél után maj hajnallik,
 Fehér Anna nēm alhatik,
 – Biró, bíró, Horvát bíró,
 Kocsi zörög udvarodoⁿ, ||
 tám mos viszik a bátyámat,
 tám mos viszik a bátyámat?
 – Nem a bizon F. A.
 Lovat visznek itatóra
 Lovat visznek itatóra,
 zabla zörög a szájába.
 Mingyá ména[!] Fehér Anna
 sötít tömlöc rostíjjára.
 – Bátyám, bátyám, Fehér László,
 aluszol-i vagy meghaltál?

Kérdi tüle vagy/a két hajdu:

– Mit keresel, Fehér Anna?

Kit keresel, Fehér Anna?

– A bátyámat keresem éⁿ,
a bátyámat keresem éⁿ.

– Nè itt kerezsd a bátyádat,
sik erdőbe, sik mezőbe,
sik erdőbe, sik mezőbe,
akasztófa tetejébe.

Míngyá méne Fehér Anna
Horvát biró ablakára.

– Biró, biró, Horvát biró
felakasztád a bátyámat,
hoty két kezed ketté törjőⁿ,
a lábod kificamoggyoⁿ,
tizenhárom szekér szalma
rothagyon el az ágyadba,
tizenhárom doktor keze
rothagyon el a számodra,
tizenhárom nagy patika
ürüjjön ki a riszédre, ||
főd előtted meg hasaggyoⁿ,
lovak lába még botojjoⁿ,
mosdó vized vírré vájjoⁿ,
tűrölköződ lángot hánnyoⁿ,
a két szeméd kiugorgyoⁿ,
páros késed kihajjjoⁿ,
a mejjedbe szégnek vájjoⁿ.

– Ne átkozógy, Fehér Anna,
gyère vélem kis kertembe,
szedek neked gyöngykoszorút,
adok neked tál aranyat.

– Ne szèdd nekém, nèm kell nekém,
hijába szèdèd mán nekém:
nem vagyok éⁿ többet szúv jáⁿ.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Mezey Károly VIII. g. o. t.

77. CSÜTÖRTÖKÖN VIRRADÓRA

A halálraitélt húga

Csütörtökönⁿ viradóra,
 tanáltam egy pej csikóra,
 addig, addig kerülgettem,
 míg fél nem kötőfikeztem,
 Mikor félkötőfikeztem,
 ja vásárba elvezetem. ||
 Cséndörhadnagy kérdezgeti, hogy eladó ez a csikó,
 ez a csikó nem eladó, nem is cséndör alá való,
 Mer ha erre cséndör ülne,
sok szegíⁿ legíⁿ rabb lenne.
 Fehér László lovat lopott,
 a fekete halom alatt,
 6-ot fogott suhogóra,
 suhogóját kibocsátta,
 a vár mēgye mēghallotta.
 Fogjátok el a hunczutot,
 az akasztó fāravalót.
 Fehér Anna nem nyugodott,
 elszalatt a vas ajtóhō,
 bātyám, bātyám, Fehér László,
 alszol-é vagy hogy nyugoszol?
 sē nem alszom, sē nem nyukszom,
 mīndig rullad gondolkozom.
 Fehér Anna nem nyugodott,
 elmēnt a bírō házāhō,
 bírō, bírō, Sērēs bírō, ajō Isteⁿ hogy ālgyoⁿ mēg,
 adok ēty víka aranyat,
 szabadicsd mēg a bātyāmat.
 Hugom, hugom, Fehér Anna,
 nem kell nekēm az aranyad,
 Hājja^l vélem ēgy ícczaka,
 kiszabadul bātyād mēg ma.
 Fehér Anna nem nyugodott,
 elszalatt a vasajtōhō:
 bātyám, bātyám, Fehér László,
 hallod, mit mondott a bírō,
 hājja^l véle ēgy ícczaka, ||
 kiszabadulsz bātyām mēg ma.

Hugom, hugom Fehér Anna,
nő hájj félle[!], ja biróval,
szüzösségedet elveszi,
a bátyádnak fejít vészi.
Fehér Anna nem nyugodott,
véle is hált ja biróval,
az aranyos nyoszojábaⁿ.
ífél tájbaⁿ zörgíst hallott,
kitekintett az ablakoⁿ,
csíkos a lovat itattya,
annak zörög a zabolája.
Fehér Anna nem nyugodott,
elszalatt a vasajtóhöz:
bátyám, bátyám, Fehér László,
aluszol-í vagy nyugoszol?
Hugom, hugom Fehér Anna,
nő itt kerezd a bátyádat,
Ződ erdőbe, ződ mezőbe,
akasztófa tetejibe.
Fehér Anna nem nyugodott,
elmént a bíró házáho:
bíró, bíró, Sörös bíró, az átkom had fogjoⁿ még.
Páros kís járja szívedet,
kutyák nyajják a vírédet,
Híd alattad lészakagyoⁿ,
lovak lába megbotojjoⁿ.
Kardod hegye mégakaggyoⁿ,
a bélédet kibocsássa,
mosdó vízed vérré vájjoⁿ,
törülköcczöd langot hánnyoⁿ. ||
Tizénhárom orvos keze,
fáradozzoⁿ a sebédre,
Tizénhárom szekér szalma,
hor rothaggyoⁿ eljasz ágyadba,
Tizénhárom esztendejig
nyomjad az ágyad fenekít,
Tizénhárom sor patíka,
ürüjjoⁿ ki ja számodra.
Szüzességemet elvitted,
ja bátyámnak fejít vitted.

A pávás leány

78. AMODA A HEGYEK KÖZÖTT

A pávás leány

(töredék)

Amoda ja hegyek között
ek kis jáⁿ csak pávát őrzött;
jöttek hozzá jövevények,
három szíp ifjú legínyek.

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.

Az öngyilkos leány

79. FODOR PISTA ELHAGYTA A SZERETŐJÉT

Az öngyilkos leány

1. Fodor Pista elhagyta a szeretőjit,
Visszakütte piros csipkés jetykendőjit,
csak annyit irt egy levélben utoljára:
tanáltam mán nállad szebbet a tanyába.
2. Balog Mari a levelet elolvasta,
mindeⁿ könnyit fájdalommal ráhullattya,
csak annyit irt ra a rácsos kapujára:
Ides anyám, ne sirasson, Isten álgya!

GYŰJTÉS IDEJE: 1913–14. GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. o. t.

CSALÁDI BALLADÁK

A megátkozott leány

80. EGY ÖZVEGYASSZONYNAK SZÉP ELADÓ LÁNYA

A megátkozott leány

Egy özvegy asszonnak szíp eladó jánya,
a jáⁿ firhe menne,
anyja nem engedé.

az anyja ja jányát szörnyen megátkozá:
Mikor a hitre mész a hideg lejjen ki,
este nyóc órákkor a lelked mennyen ki.

először fekiját a kissebbik vőfi:

– Ides nénémasszoⁿ,

beteg a menyasszoⁿ.

– Ha beteg fekügyik messzi fődrül való,
talán elfáradott. ||

Harmaccor felkiját maga a vőlegiⁿ:

– Ides anyám asszoⁿ,

mekhott a menyasszoⁿ.

– Hogyha mekholt jól járt . . .

----- !

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.
ADATKÖZLŐ: Szemes P.³¹

³¹ Az adatközlő nevét Kodály Zoltán írta be a töredék végére.

81. EGY ASSZONYNAK VOLT EGY / SZÉP ELADÓ LÁNYA

A megátkozott leány

Ęggy asszonnak vót Ęggy
 szíp eladó jánya;
 fírhe akart mĕnni,
 annya nem engedi;
 Annya a lĕjányát
 szörnyeⁿ mĕg átkosza:
 mikor a hitre mĕggy[!],
 a hideg rázza ki,
menynyekző estĕjĕn
*a lelke meny^en ki.*³²
 Először felkiál[!]
 a kisebbik vőfi:
 – Idĕs néném asszoⁿ,
 beteg a mĕnyasszoⁿ.
 – Ha beteg feküggÿn,
 talán csak feje fáj,
 messzirűl hosztátok,
 talán csak azír fáj.
 Másoccor fĕlkiját
 a nagyobbik vőfi:
 – Idĕs anyámasszoⁿ,
 beteg a mĕnyasszoⁿ.
 – Ha beteg feküggÿn,||
 talán csak feje fáj,
 messzirűl hosztátok,
 talán csak azír fáj.
 Harmaccor fĕlkiját
 maga a vőleginy:
 – Idĕs anyámasszoⁿ,
 meghalt a mĕnyasszoⁿ!
 – Kocsisim, kocsisim,
 ti gyászos kocsisim,
 mĕnnyetek, fogjatok,
 az annyát hozzátok.
 De nĕ úgy hozzátok,

³² Kodály Zoltán a dűlt betűvel szedett két sor mellĕ kérdőjelt tett, ezáltal jelezve, hogy vagy csonka a versszak, vagy két sorral bővűlt az előző strófa.

mint lakodalmára,
átkozott jányának
takarítására.
Në kalácsot hozzoⁿ,
hanëm szemfödelet,
hanëm szemfödelet,
koporsót, még széget.
Harangoznak díre,
de nem dílebídre,
az én kedves jányom
mos tészik a földbe.
Levelek, levelek,
rejcsetek el engem,
az én jó jányomat
halálba kergettem.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Mezey Károly VIII. g. o. t.

82. EGY ÖZVEGYASSZONYNAK SZÉP ELADÓ LÁNYA

A megátkozott leány

Ëgy özvegyasszonnak szíp elédo[!] jánya,
firhe akar mënni, annya nëm engedé,
de a jány az annya szavát nëm fogadá,
az asszony a jányát szórnyen mëgátkozá;
Mikor a hitre mén, a hideg rázza ki,
vacsora idején a lelke mënnyéⁿ ki ...
Először félkiját a kisebbik vőfi: ||
– Idës nénémasszoⁿ, bágyatt a mënyasszoⁿ,
– Ha bágyadt, bágyaggyik, talán elfáradott,
messzirül hoztatok tán csak azir bágyadt.
Másoccor félkiját az őregebb vőfi:
– Idës nénémasszoⁿ, beteg a mënyasszoⁿ.
– Ha beteg feküggycik, talán a feje fáj,
messzirül hoztatok, talán csak azir fáj.
Harmaccor félkiját a vőlegín maga:
– Idës anyámasszoⁿ, mëkhott a mënyasszoⁿ.
Kocsisom, kocsisom, te gyászos kocsisom,
mënyeték, fogjátok, az annyát hijjátok,
de në ugy hijjátok, mint lakodalmára

átkozott jányának takarítására;
 në kalácsot hozzoⁿ, hanem szemfedelét,
 átkozott jányának koporsot és széget.
 Harangoznak díre, de nem dílebídre,
 az én kedves jányom mos tetted a földbe.
 Amerre én járok még a fák is sirnak,
 gyënge agajidrul a levelek hullnak. ||
 hujjatok levelek rejcsetek el éngem,
 mer az én jó jányom halálba kergettem;
 csillagok, csillagok, szípen ragyogjatok,
 az én jó jányomnak utat mutassatok.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914/15-ös tanév GYŰJTŐ: Szendrey Ákos III. g. o. t.

83. EGY ÖZVEGYASSZONYNAK KÉT ELADÓ LÁNYA

A megátkozott leány

Ëty özvegy asszonynak két[!] eladó jánya,
 firhê akar mënni, anya nëm engedi,
 az anya a jányát szörnyen megátkozza:
 mîkor a hitre misz, leljën ki ja hîdeg,
 vacsora idejiⁿ mënyëⁿ ki ja lelkëd.
 Elöször félkijált a kissebik vöfi:
 Idës néném asszoⁿ,
 bággyad a mënyasszoⁿ,
 na csak, hadd bággyaggyoⁿ. ||
 Másoccor kijált az öregebbik vöfi:
 Idës anyám asszoⁿ, beteg a mënyasszoⁿ,
 nacsak, hadd feküggyöⁿ,
 talám csak feje fáj,
 messze földrül hozták,
 talám csak feje fáj.
 Harmaccor félkijált a völegín maga:
 Idës anyám asszoⁿ, mëg
 halt a mënyasszoⁿ.
 Kocsísím, kocsísím,
 gyászos kocsísajim,
 foklyatok, mënyeték az ídës annyájír,
 në ugy szólicsátok, mint lakodalmára,
 átkozott jányának takarítására.

Në kalácsot hozzoⁿ, hanem szemfëdelet,
hanëm szemfëdelet, koporsót és szeget.
Ahuⁿ most éⁿ járok, még a fák is sírnak,
gyënge ágajirul a levelek hulnak,
hujjatos levelek rejcsetek el ëngëm.³³

[- - - - -]

ëgyetlen gyerekëm.

Csillagok, csillagok, szípëⁿ ragyogjatos,
ëgyetlen jányomnak utat mutassatok.
Az ökor a fõdet nëm magának szántya,
az anya a jányát nëm magának tartya,
szípën félneveli, szárnyára ereszti,
keservesen nizi, hogy más üti veri.³⁴

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Kornya Sándor VI. g. o. t.

84. EGY ÖZVEGYASSZONYNAK SZÉP ELADÓ LÁNYA

A megátkozott leány

Egy özvegyasszonynak szíp elédó[!] jánya,
A jány írhe mënne, anyja nëm engedi.
A leány az anyja szavát nëm fogadá,
Az asszony a jányát szörnyën megátkozá:
– Mikor a hitre mígy, a hideg rázzon ki,
Mënyegzõd estíjjinn a lelkëd mënyyën ki!...
Elõsször félkiát a kissebbik võfi:
– Idës nénémasszony, bággyadt a mënyasszony! ||
– Ha bággyadt, bággyadjík, talán elfáradott;
Misszirül hoztátok, tán csak azír bággyadt.
Másoadszor félkiát az õregebb võfi:
– Idës nénémasszony, beteg a mënyasszony!
– Ha beteg, feküdjík, talán a feje fáj;
Misszirül hoztátok, talán csak azír fáj.
Harmadszor félkiát a võlegíny maga:
– Idës anyámasszony, möghótt a mënyasszony!
– Kocsisim, kocsisim, ti gyászos kocsisim,
Mënjeték, fogjatos, az anyját hoztátok.

³³ A sor mellett Kodály Zoltán piros ceruzás bejegyzése: „egy sor hiányzik”.

³⁴ Az utolsó két sor mellé függőleges vonalat húzott Kodály Zoltán, és megjegyezte: „nem ide tartozik”.

De nē úgy hozzátok, mint lakodalmára:
 Átkozott jányának takarítására.
 Nē kalácsot hozzon, hanēm szēmfēdelet,
 Átkozott jányának koporsót mēg szēget...
 – Harangoznak dírre, de nēm dílebídre,
 Az én kedves jányom mos tēszik a földbe!
 Húlljatok levelék, rejtseték el éngēm,
 Mer az én jó jányom halálba kergettem.
 Csillagok, csillagok, szípēn ragyogjatok,
 Az én jó jányomnak útát mutassatok!

GYŰJTÉS IDEJE: 1916. GYŰJTŐ: Szendrey Zsigmond
 ÉNEKELTE: Illyés Julianna, 80 éves

Az eladott leány I.

85. BÁTORI KALÁRA, ÉDES, KEDVES LÁNYOM

Az eladott leány I.

– Bátori Kalára, ides kedves jányom,
 áj fel a kúpadra,
 níz ki jaz ablakoⁿ,
 nem jün-i valaki?
 – Nem jön, nem jön senki.
 – *Bátori Kalára, ides kedves jányom,*
áj fel a kúpadra,
níz ki jaz ablakoⁿ,
nem jün-i valaki?
 – *Nem jön, nem jön senki.*
 – *Bátori Kalára ides kedves jányom,*
áj fel a kúpadra,
níz ki jaz ablakoⁿ,³⁵

³⁵ A dűlt betűvel szedett nyolc sort a diákgyűjtő nem írta le, csupán a sorkezetekhez tett egyenlőségjel-
 lel jelezte, hogy nyolc sor megismétlődik: először a balladakezdő öt sor, utána pedig csak az első három sor,
 mert tovább más szöveg következik.

lác-i most valakit?
 – Látom, amoda jönⁿ
 három üvek hintó,
 három veres zászló.
 Bátori Ferencné, jídes anyám asszoⁿ,
 kijérette jön-a,
 kijérette jön-a? ||
 – Mi túris, tagadás, tejjiretted jön a,
 tejjiretted jön a.
 – Bátori Ferencné, kedves ides anyám,
 hát elattál éngem?
 hát elattál éngem?
 Akkor várjál vissza, mikor tűszhejjedeⁿ
 rozmaringot terem,
 a házat tetején kaszáló terem,
 pedig sose terem.
 Ruhájim, szegrül lehujjatok,
 szegrül lehujjatok,
 gyászba borújjatok,
 engem sirassatok.
 Virágim, földre hervaggyatok,
 gyászba borujjatok,
 engem sirassatok.

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.

ADATKÖZLŐ: Kenéz Sára 60 éves

86. BÁTORI KALÁRA

Az eladott leány I.

1. Bátori Kalára,³⁶
 kedves szíp leányom,
 aj fél a kúpadra,³⁷
 nem lác-é valakit?

³⁶ A ballada mellett Kodály Zoltán kérdése: "Ki énekelte?"

³⁷ A sor mellé Kodály bejegyezte az ismétlés jelét (:|), de, látva azt, hogy szabályos négysoros strofák következnek, a további versszakokban nem jelezte a harmadik sor megismétlésének szükségességét.

2. Bátori Ferencné,
idős anyámasszoⁿ,
nëm látok sënkit së,
nëm hallok semmit së.
3. Bátori Kalára,
kedvesz szíp lëjányom,
áj fél a kúpadra,
nëm lácc-é valakit?
4. Bátori Ferencné,
idős anyámasszoⁿ,
nëm látok sënkit së ||
nëm hallok semmit së.
5. Bátori Kalára,
kedvesz szíp lëjányom,
áj fél a kúpadra,
nëm lácc-é valakit?
6. Bátori Ferencné
*ides*_{kedv[es]} anyámasszoⁿ,
jöⁿ két üveghintó
és két veress zászló.
7. Mittüröm, tagadom,
csak mëk këll vallanom,
tëiretted jönnek,
kedvesz szíp lëjányom.
8. Virágim, virágim,
födre borújjatok,
lássá idës anyám,
hogy éngëm gyászoltok.
9. Virágim, virágim,
mind elhërvaggyatok,
lássá idës anyám,
hogy éngëm gyászoltok.

10. Ruhájim, ruhájim
szègrül lèhújjatok,
lássa idès anyám,
hogy èngèm gyászoltok.
11. Mikor látogacc meg,
kevesz szíp lèjányom,
akkor, mikor a háztetejín
egy szem búzábúl ||
szász keresztel aratnak,
aszt pedig tudom, hogy
sohase aratnak.
12. Mikor látogacc meg,
idész szíp lèjányom?
mikor az asztalon
márvány rózsza terem,
asz pedig tudom, hogy
sohase terem.
13. Mikor ak kapun kivisznek,
idès, kedves jányom,
szíved hasaggyoⁿ meg,
és azonnal hajj meg.
14. Csináltacc-i neki
valami koporsót?
csináltatok bizoⁿ,
márváⁿbúl koporsót.
15. Csináltacc-i néki,
valami szemfedőt?
csináltatok bizoⁿ,
arambúl szemfedőt.
16. Meghuzatod-é hát
aszt a nagy harangot?
Meghúzatom bizoⁿ,
mind a tizenhatot.

87. BÁTORI KALÁRA

Az eladott leány I.

(változat)

– Batori Kalára,
édés, kedves jányom,
ájf fél a skúpadra[!]
nízz ki az ablakon,
nem jön-é valaki?
– Batori Ferencné, ||
ides anyámasszoⁿ,
nëm jön, nëm jön senki.
– Batori Kalára,
idës, kedves jányom,
ájf fel a skúpadra,
nízz ki az ablakon,
nëm jön-é valaki?
– Batori Ferencné,
idës anyámasszoⁿ,
nëm jön, nëm jön senki.
– Batori Kalára,
idës, kedves jányom,
ájf fel a skúpadra,
nízz ki jaz ablakon,
nëm jön-é valaki?
– Látom, amoda jön,
három aran hintó,
három vëresz zászló.
Batori Ferencné,
idës, kedves anyám,
momm meg te aszt nékem,
kí írette jön a?
– Batori Kalára,
idës, kedves jányom,
mi túris, tagadás,
te íretted jön a’.
– Batori Ferencné,
idës, kedves anyám,
hát elattál éngem, ||

hát elattál éngem;
akkor várjál haza,
mikor a tűzhejed
rozsmaringot terem;
a házad tetejin
kaszálló fű terem,
pedig sose terem.
Ruhájim, ruhájim,
szégrül lèhújjatok,
gyászba borújjatok,
éngem sirassatok.
Virágim, virágim,
fódre hervaggyatok,
gyászba borújjatok,
éngem sirassatok.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Mezey Károly VIII. g. o. t.
ADATKÖZLŐ: Kenéz Sára, 67 éves³⁸

88. BÁTORI KALÁRA

Az eladott leány I.

1. – Batori Kalára,
kedves idésjányom,
áj fél a küpadra,
nëm jön-i valaki?
– Nëm jön, nëm jöⁿ sënki.
2. – Batori Kalára,
kedves idésjányom,
áj fél a küpadra,
nëm jön-i valaki?
– Nëm jön, nëm jöⁿ sënki.

³⁸ Az adatközlő nevét, életkorát Kodály Zoltán bejegyzése alapján közöljük.

3. – Bátori Kalára,
kedves, idésjányom,
áj fél a küpadra,
nëm lácc-i valakit,
nëm jön-i valaki?
4. – Bátori Ferencné,
idës anyámasszoⁿ,
jön nígy üvekhintó,
mëg nígy vërez zászló;
ugyaⁿ kijír jön a?
5. – Bátori Kalára, ||
kedves ídësjányom,
mit túróm-tagadom,
csag békëll vallanom,
të írëtted jön a.
6. – Hát elattál ingëm?
akkor vár há vissza,
mikor tűzhejjedëⁿ
rozmarinkszál terëm,
mikor hásztetődőⁿ
kövirózsa terëm,
asz peik[!], tudom éⁿ,
hoty sohasë terëm.
7. Ruhájim, ruhájim,
szëgrú lëhújjatok,
fődre borújjatok,
hal lássa az anyám,
hoty ti is gyászoltok.
8. Virágim, virágim,
fődre borújjatok,
mind elhërvaggyatok,
hal lássa az anyám, ||
hoty ti is gyászoltok.

9. – Amikor kivisznek,
kedves idészjányom,
Bátori Kalára,
szívet hasaggyommég,
és azonnal haj még.
10. – Csináltacc-i nekém
valami koporsót?
– Csináltak bizoⁿ,
kedves idészjányom,
márvánkúkoporsót.
11. – Csináltacc-i nekém
valami szemfédőt?
– Csináltak bizoⁿ,
kedves idészjányom,
arambúl[!] szemfédőt.
12. – Mékhúzatod nekém
aszt a naty harangot?
– Mékhúzatom bizoⁿ,
kedves idészjányom,
mind a tizenhatot.

GYŰJTÉS IDEJE: *1917. GYŰJTŐ: *Szendrey Ákos VI. g. o. t.

89. BÁTORI KALÁRA, KEDVES, ÉDES LÁNYOM

Az eladott leány I.

– Bátori Kalára, kedves idészjányom,
Állj fel a kúpadra, nézz ki az ablakon.
Nézz ki az ablakon, nem látsz-i valakit?
– Nem látok sènkit sè, nem hallok sèmmit sè.
– Másodszor is mondom, Bátori Kalára,
Állj fel a kúpadra, nézz ki az ablakon.
Nézz ki az ablakon, nem látsz-i valakit?
– Nem látok sènkit sè, nem hallok sèmmit sè.
– Harmadszor is mondom, Bátori Kalára,
Nézz ki az ablakon, nem látsz-i valakit?

– Látom, amoda jön három aranyhintó,
Három vörös zászló; ki érte jön a?
– Mit csűröm-csavarom, csak bé kell vellanom,
Kedves ídés jányom, té éréttéd jön a!
– Bátori Ferencné, kedves ídés anyám,
Hát eladtál éngem, eladtad jányodat?
Akkor vár hát vissza, mikor háztetődön
Kaszállófű terem, pedig sosé terem.
Ruháim, ruháim, szégrül lëshúlljatok,
Hogy lássa az anyám, hogy tik is gyászoltok.
Virágim, virágim, földre hervadjatok,
Hogy lássa az anyám, hogy tik is gyászoltok.
– Amikor kivisznek, kedves ídés jányom,
Szíved hasadjon még, és azonnal halj még!

GYŰJTÉS IDEJE: 1916. KÖZLŐ/GYŰJTŐ: Szendrey Zsigmond
ADATKÖZLŐ: Katona Sára 72 éves

Az eladott leány II.

90. BÁTORI FERENCNÉ, ÉDES NAPAMASSZONY

Az eladott leány II.

(Az előbbi terjedelmesebb változatnak töredéke)

– Bátori Ferencné, ídés napamasszony,
Nyisd ki vaskapudat, add ki a jányodat!
– Várazozz, várazozz, csak addig várazozz,
Hogy adom réája utósó ruháját.
– Bátori Ferencné, ídés napamasszony,
Nyisd ki vaskapudat, add ki a jányodat!
– Várazozz, várazozz, csak addig várazozz,
Hogy adom réája utósó kendőjit.
– Bátori Ferencné, ídés napamasszony,
Nyisd ki vaskapudat, add ki a jányodat!
– Várazozz, várazozz, csak addig várazozz,

Hogy adom reája utósó cipőjét.
 – Bátori Ferencné, kedves idős anyám,
 Hát eladtál éngem, hát eladtál éngem?!

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ/KÖZLŐ: Szendrey Zsigmond

A megcsalt férj

91. BETEKINTÉK AZ UDVARRA, Ó! KI LÁTOTT MÉG

A megcsalt férj

1. Bétekinték az udvára, oh! ki látott még,
 amijuta ál a világ és a magoss ég.
 Ugyaⁿ, csárdás feleségem – Mi bajod, angyalom?
 Mit jelentnek ezeⁿ lovak ittem az udvaroⁿ?
 – Nízd a bolond oktondiját, ki lát itt lovakat?
 fejős tehén, a vásároⁿ vettem én azokat.
 Fejős tehén, fölnyergelve, oh! ki látott még,
 amijuta áll a világ és a magoss ég!
2. Bêjjebb méntem a tornáca, oh! ki látott még, ||
 amijúta ál a világ és a magoss ég!
 Ugyaⁿ, csárdás feleségem – Mi bajod, angyalom?
 Mit jelentnek ezeⁿ csizsmák itt a tornácoⁿ?
 – Nézd a bolond oktondiját, ki lát itt csizsmákat?
 kájhacsünek[!], a vásároⁿ vettem én azokat.
 Kájhacsunek sarkanytyuval? oh! ki látott még,
 amijuta ál a világ és a magoss ég!
3. Bêjjebb mëntem a szobába, oh! ki látott még,
 amijuta ál a világ és a magoss ég.
 Ugyaⁿ, csárdás feleségem ... – Mi bajod angyalom?
 Mit jelentnek ezeⁿ kardok itt az asztaloⁿ?
 – Nézd a bolond oktondiját, ki lát itt kardokat?
 pëcsënyekis, a vásároⁿ vettem én azokat.
 Pëcsënyekés, sárgabojttal! oh, ki látott még,
 amijuta ál a világ és a magoss ég!

4. Bêjebb mëntem a szobába, oh! ki látott még,
 amijuta áll a világ és a magoss ég.
 Ugyaⁿ, csárdás feleségem – Mi bajod angyalom?
 Mit jelentnek ezeⁿ tiszték itt az ágyamon? ||
 – Nízd a bolond oktondíját, ki lát itt tiszteket?
 szobajányok, idës anyám kúdíotte azokat.
 Szobajányok, rövid hâjjal! oh ki látott még,
 amijuta áll a világ és a magoss íg.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914/15-ös tanév GYŰJTŐ: Szendrey Ákos III. g. o. t.

92. BETEKINTÉK AZ UDVARRA, Ó! KI LÁTOTT MÉG

A megcsalt férj

1. Betekinték az udvara, ó ki látott még,
 Amióta áll a világ és a magas ég!
 Ugyan, csárdás feleségem,
 Mi bajod angyalom? mit
 jelentnek ezen csikók itt az
 udvaron? nézd a
 bolond oktondíát, ki lát
 itten csikókat, fejőstehén
 a vásáron vettem azokat.
 fejős tehén felnyergelve, óh ki
 látott még, amióta áll a világ
 és a magass ég.
2. Bejjebb mentem a szobába, óh
 ki látott még, amióta áll a
 világ és a magas ég..! ugyan,
 csárdás feleségem! mibajod, angyalom?
 mit jelentnek ezen csizmák
 itt a fogason? ||
 Nézd a bolond oktondíát, kilák[!]
 itten csizmákat, kalyha csövek a
 vásáron vettem azokat.
 Kájha csövek sárga bojtal? ó ki látott
 még, amióta áll a világ és a magass ég.

3. Bejebb mentem a szobába, óh ki
latott még, amióta áll a világ
és a magass ég! Ugyan, csárdás
feleségem! mi bajod, angyalom?
mitjelentek[!] ezen kardok itt
az asztalon? nézd a bolond oktondiát, ki lát itten kardokat?
pecsenye kés, a vásáron vettem azokat.
Pecsenye kés sárga bojtal? óh ki
latott még, amióta áll a világ és
a magass ég.
4. Bejebb mentem a szobába, óh ki
latot még, amióta alla világ,
és a magass ég! ugyan, csárdás
feleségem! mi bajod, angyalom?||
Mit jelentnek ezen tiszték itt
Az ágyamon? Nézd a bolond oktondiát,
ki lát itten tiszteket? szobalányok,
édesanyám külte ezeket.
Szobalányok rövid hajal? óh! ki
latot még, amióta all a
világ és a magas ég.

GYÚJTÉS IDEJE: 1915. GYÚJTÓ: Bondár György III. g. o. t.

A rossz feleség

93. GYERE HAZA, ÉDESANYÁM

A rossz feleség

Gyere haza, idős anyám,
beteg, fekszik idős apám!
Míngyár, míngyár, idős jányom,
csak egy táncot járok,
Egy pohár bort félhörpenték,
egy szíp legínyt várok.
Gyere haza, idős anyám

mëghótt már az idës apám!
 Mingyár, mingyár, idës jányom,
 csak ëgy táncot járok,
 Ëgy pohár bort fëlhörpentëk,
 ez máⁿ más apátok.
 Gyere haza, idës anyám, ||
 temetik máⁿ idës apám!
 Mingyár, mingyár, idës jányom,
 csak ëgy táncot járok.
 Ëgy pohár bort fëlhörpentëk,
 vaⁿ máⁿ más apátok.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Kornya Sándor VI. g. o. t.

A rendetlen feleség

94. TAVALY TÉLEN HÁZASODTAM

A rendetlen feleség

1. Tavaj télën házasottam,
 Hej, de rendës asszont kaptam!
 Hej, dínom, dánom,
 Mig ilék is bánom,
 Hogy mëgházasodtam.
2. Felesigëm olyan tiszta,
 Kéccër mosdik ëgy hónapba,
 Hej, dínom, dánom,
 Mig ilék is bánom,
 Hogy mëgházasodtam.
3. Rëggel fëlkél nyóc órakkor,
 Felye olyan, mint ëgy bokor,
 Hej, dínom, dánom,
 Mig ilék is bánom,
 Hogy mëgházasodtam. ||

4. A szemibe két kis csipa,
Olyan, mint egy tajtikpipa,
Hej, dínom, dánom,
Mig ilék is bánom,
Hogy megházasondtam.
5. Dilbe veti még az ágyat,
Kutya mossa el a tálat.
Hej, dínom, dánom,
Mig ilék is bánom,
Hogy megházasondtam.
6. Óra olyan, mint egy akol,
Belefér egy köből takoⁿ,
Hej, dínom, dánom,
Mig ilék is bánom,
Hogy megházasondtam.
7. Kényeret is jól tud sütni,
Kéccer tészén kovászt neki,
Hej, dínom, dánom, ||
Mig ilék is bánom,
Hogy megházasondtam.
8. Öccör haccor megdagasztja,
Mégis keletlen szakasztja.
Hej, dínom, dánom,
Mig ilék is bánom,
Hogy megházasondtam.
9. Öccör, haccor befűt neki,
Mégis sületlen szedi ki,
Hej, dínom, dánom,
Mig ilék is bánom,
Hogy megházasondtam.

95. MÁR ÉN IS MEGHÁZASODTAM

A rendetlen feleség

1. Mán én is megházasodtam,
Hej, be rendés asszonyt kaptam!
Sejhaj, dínom-dánom,
Míg ilék is bánom,
Hogy mēgházasodtam!
2. Miúta a házbo vőttem,
Pokolnak lakója lőttem, stb.
3. Felesígēm ojan tiszta,
Ēgyszēr mosdik hét hónapba, stb.
4. Rēggel fēlkel nyóc órakkor,
Feje ojan mint ēgy bokor, stb.
5. A szēmibe két nagy csipa,
Ojan mint ēgy tajtíkpipa, stb.
6. Óra ojan mint ēggy ököl,
Belé térne három köből, stb.
7. A pízembül csak itt-ott jut,
Míngyán a masamódho fut, stb.
8. Nagy bóbitát visz a fején,
Ojan mint ēgy riskatehén, stb.
9. Csipője hēgyēs mint az ár,
Nincs több ijēn drága madár, stb. ||
10. Dílbe veti mēg az ágyat,
Kutya mossa el a tálat, stb.
11. Kēnyeret is jó tud sütni,
Kétszēr tēszen kovászt neki, stb.

12. Ötször-hatszor mégdagasztja,
Mégis keletlen szakasztja, stb.
13. Ötször-hatszor befűt neki,
Mégis sületlen szédi ki, stb.
14. Amit az asztára feltész,
Attúl az embër maj mégvész, stb.

GYŰJTÉS IDEJE: 1913–1919 között KÖZLŐ: Szendrey Zsigmond
(Boros Gyula, Jámbor Sándor, Kornya Sándor)³⁹

A férjgyilkos asszony

96. MIT MOSOGAT, SÁRA NÉNÉM A KÚTON

A férjgyilkos asszony

1. – Mit mosogat Sára néném a kúton?
– Az uram ágylepedőjit, azt mosom;
Beleejtöttem a ruca vízibe,
Ki kè mosni a hónapi ünnepre.
2. – De sok víre vót annak a rucának,
Talán még több, amènnyi az urának!
– Pedig én csak rucavírbe ejtöttem,
A hónapi ünnepre dörzsölgetem.
3. – Sára néni, hát az ura mète van,
Tán a rucát koppasztja a konyhába?
– Favágni mènt öccsivel az erdőbe,
Én még jöttem tisztálni az ünnepre.

³⁹ Nem lehet tudni, hogy kompilált szövegről van-e szó, s azért szerepel három gyűjtő az epikus ének alatt, vagy Szendrey Zsigmond a gyűjtő, s a három diák neve csupán azt jelzi, hogy ők is lejegyezték az éneket.

4. Sára asszony tömlöcbe is azt hajtja:
Adják oda lepedőjít, hagy mossa,
Beleejtette a ruca víribe,
Ki kê mosni a hónapi ünnepre.

GYÚJTÁS IDEJE: 1919. március GYŰJTŐ: Szendrey Zsigmond
ÉNEKELTE: Fekete Jánosné, 68 éves

A vén férj gyilkosa

97. ELMENT, ELMENT A VÉN ÖREG

A vén férj gyilkosa

1. Elmënt, elmënt a vén öreg
A fiának jány-kéretni, ni, ni,
Jányt kéretett a fiának.
Hazavitte az öreg magának.
2. Elmënt, elmënt a menyecske
A szomszédba beszélgetni, ni, ni,
Utánna mënt a vén öreg
Bunkósbottal jó megveregetni.
3. – Nëm azért vëttelek én el:
A szomszédba beszélgetni, ni, ni,
Borzos hajam fëszülgetni,
Fehér nyakam ölelgetni, ni, ni!
4. Elmënt, elmënt a vén öreg
A Tiszárúl vizet vinni, ni, ni.
Jár a Tisza, jár a Duna,
Még së döglött bele a vén kutya!
5. – Jaj, Istenem, mi csináltam,
Az öreget borotváltam, ta, tam,
A nyakának szalajtottam,
Mer magam is úgy akarta, ta, tam. ||

6. Vērēshagyma, vērēshagyma,
Keserítsd még az én szeméimet,
Keserítsd még a szemémet,
Hagy sírassam még az öregemet!

GYŰJTÉS IDEJE: 1916 GYŰJTŐ: Deme Lajos
ADATKÖZLŐ: Matók Róza, 16 éves cselédlány GYŰJTÉS HELYE: Atyás-pusztá

Felesége gyilkosa I.

98. AMODA VAN EGY KISVÁROS, NAGYVÁROS

Felesége gyilkosa I.

1. Amoda van ek kis város, nagy város,
abba lakik Gyuri Bandi mészáros,
tizenyóc évet éltek úk párosan, ||
egy vín asszony megrontotta titkosan.
2. Ara kírlek, szívem Bandi, csak tēdd meg,
felesíged ev világbul veszícsd el,
köss kötelet felesíged nyakára,
avval húz fel a mester gerendára.
3. Gyuri Bandi nem keresett kötelet,
selyem kendőt kötött össze kötélnek,
asz kötötte felesíge nyakára,
avval húszta ja mester gerendára.
4. Szívem Bandi, csak még eccer eressz el,
kezed, lábod mek csokolom ezerszer.
– Nem kell, kutya, nem szorúltam csókodra,
nem is eresztelek vissza, de soha.
5. Gyermekéjim, aggyon Isten jó jestét,
hazahosztam az anyátok hóttestét,
tudom, azír számadásra kell mennem,
vagy örökös rabságot kell szenvednem.

6. Felszántottam acs csegódi nagy tanyát,
vetek belé piros pünkösdi rózsát,
piros pünkösdi rózsa jis nyildogál,
a vín asszon közepibe sídogál.
7. A toronba szípen szól a natyharaⁿg,
huzza jaszat tizenhárom vadgalaⁿb,
huzza jaszta bús keserves verseket,
Gyuri Bandi cselekette jezeket.

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.

99. ESIK ESŐ, SZÉP CSENDESEN CSEPEREG

Felesége gyilkosa I.

1. Esik eső, szíp csendesen csepereg,
Gyuri Bandi bitófánál kesereg:
túl a Tiszám mos faragják aszt a fát
amejőkre Gyuri Bandit akasztyák.
2. Nem is csinált Gyuri Bandi egyebet,
összefonta zsebkendőjít kötélnek,
asz hurkolta felesége nyakára,
úty huszta fel a mestergerendára.
3. Aggyon isteⁿ, két szíp fijam, jó estét,
hazahosztam az anyátok hőttestét,
nem is azír vettem el, hoty szeressem,
hogy vagyonát magamévá tehessem.

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.

100. AMODA VAN EGY KISVÁROS, NAGYVÁROS

Felesége gyilkosa I.

1. Amoda vaⁿ ëk kis város, nagy város,
abba lakik Gyula Bandi mészáros,
tizeⁿ nyóc évet íltek úk párosoⁿ,
egy vín asszoⁿ megrontotta titkosoⁿ.
2. Âra kírlek, szívem Bandi, csak teddmög,
felesíged a világbul veszics^d el,
köss kötelet felesíged nyakára,
âval húszd fél am mestergerendára.
3. Gyula Bandi nëm keresett kötelet,
sejem kendõt kötött össze kötélnek,
aszt kötötte felesíge nyakára,
âval húszta am mestergerendára. ||
4. Szívem Bandi, csak még ëccër szeress el,[!]
kezed-lábod megcsókolom ezerszer,
nëm kell kutya, nem szorúltam csókodra,
nëm is eresztelek vissza, de soha.
5. Gyermekéjím, aggyon isten jó estét,
haza hoztúk az anyátok hóttestét,
túdom, ezír számadásra kell mennem,
vagy örökös rabságot kël szenvednem.
6. A toromba szípeⁿ szól a naty harang,
húzza asztat tizeⁿ három vadgalamb,
húzza aszt a bús keserű verseket:
Gyula Bandi cselekette ezeket.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Mezey Károly VIII. g. o. t.

101. DUNA–TISZA KÖZÖTT VAN EGY SZÉP VÁROS

Felesége gyilkosa I.

Duna Tisza között van egy szip város,
 Abba lakik Gyula Bandi miszáros.
 Felesége s nigy szip gyeréke van,
 Szeretője egy szip asszony titkosan.
 Szeretője arra kírte sokára:
 – Köss kötelet felesíged nyakára.
 Gyula Bandi nem keresett kötelet,
 selyem kendőt kötött össze kötélnek.
 Asz tette ja felesige nyakára,
 Úgy húszta fél a mestér géréndára.
 – Gyermékejim, aggyon isten jó estét, ||
 Haza hoztam az anyátok hóttestít.
 Tudom ezír számadásra kell menném,
 Vagy örökös rapságot kell szenvedném.
 Esik eső szip cséndésen lefelé,
 Gyula Bandit mos kísirik befelé,
 Gyermékeji szomorujan kísirik,
 Szeretője az ablakbul nízi.⁴⁰
 – Ne nisz, kutya, az én gyász íletémet,
 Min té jirted szenvedém én ezéket.
 Esik eső szip cséndésen csépérég,
 Gyula Bandi akasztófán keserég,
 Fúja ja szél gyócs ingit, gyócs gatyáját,
 Össze veri részsarkantyús csizmáját.

GYŰJTÉS IDEJE: 1915. GYŰJTŐ: Asztalos Sándor VI. g. o. t.
 ADATKÖZLŐ : Kósa József

⁴⁰ A sor mellett Kodály bejegyzése figyelmeztet arra, hogy kevesebb (csak tíz) szótag van a sorban.

102. TISZA–DUNA MENTÉN VAN EGY SZÉP VÁROS

Felesége gyilkosa I.

1. Tisza-Duna mentyíⁿ vaⁿ éty szípváros,
abba lakik Gyula Bandi mészáros.
13 évet íltek párosaⁿ,
1 vin asszoⁿ szeretgette titkosaⁿ.
2. A víⁿ asszoⁿ arra kírte sokára,
ves kötelet felesígéd nyakára.
Gyula Bandi nem keresett kötelet,
selyem kendőt fonott ú még kötélnek.
3. Asz kötötte felesíge nyakára,
ugy huzta fel a mestergerendára;
4. Rímánkodott felesíge: engeggyélel még éccër,
megcsókolom kezéd, lábad ezérszër.
Nëm kell kutya, nëm szorultam csókodra,
nëm is engedlek el tígéd máⁿ soha.
5. Aggyoⁿ Isteⁿ, gyermekejim, jó estét,
haza hoztam az anyátok hótt testét.
Tudom azír számadásra kell mennëm, ||
vagy örökös rabságot kell szenvennem.
6. Szëged alatt mos faragják asz a fát,
akire mos Gyula Bandít akasztyák.
Szëgedébe mëgszólalt a nagy harang,
huzza jasztat 63 vadgalambb.
huzza asz a jaj szomorú ínekét,
Gyula Bandi cselekëtte ezëket.
7. Aggyoⁿ Isten, Ráday⁴¹ gróf, jó napot!
Aggyoⁿ Isten, Bandí fíjam, mi bajod?
Ráday gróf, nëm igéⁿ nagy a bajom,
csak a jó felesígëm gyílkoltam agyoⁿ.

⁴¹ Ráday – valós személy, az 1868-ban királyi biztossá kinevezett Ráday Gedeon jutott balladai szerephez, aki 1868 után erős kézzel számolta fel a betyárvilágot.

8. Máⁿ én arrul, Bandi fijam, nem tészék,
Szégedébe elköttem a levelet,
Szégedébe megfaragták jasz a fát,
amelyikre Gyula-Bandit akasszák.
9. Szégedébe harangoznak, temetnek,
a nagy uccáⁿ gyászkoporsót emelnek, ||
abba fekszik Gyula Bandi meghalva,
nincseⁿ aki ja gyílkost megsírassa.
10. Gyula-Bandi mikor mént az uccáⁿ kinyeséⁿ,
kedvesse nízett utánna keserveséⁿ.
Né nízld, hűtlen, az én gyász íletémet,
miⁿ tējirted szenvedém én ezéket.
11. Felsőzántatom a szégedi nagy ucczát,
veték bele piros pünkösdi rózsát,
piros rózsa nem sokára nyíldogál,
közepibe Gyula Bandi vót kedvesse sírdogál.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Kornya Sándor VI. g. o. t.

103. GYULA BANDI MÉG HÚSZ ÉVES KORÁBAN

Felesége gyilkosa I.

1. Gyula-Bandi még 20 éves korábaⁿ
lovat lopott a Gyulaji vásárbaⁿ,
3-mat lopott min a 3 deres pejcsíkó,
mos tuggyák még: Gyula Bandi betyár vót.
2. Gyula Bandi az erdő közepibe,
Isteⁿ tuggya mikor jöⁿ kí belőlle,
Gyula Bandi még 10 éves korábaⁿ ||
3-mat lopott miⁿ a három sárga pej csíkó,
sárga lakat vaⁿ a kezére zárva,
mos tuggya még mít tett betyárkorába.

3. Gyula Bandi az erdő közepibe,
Isteⁿ tuggya mikor jön ki belőlle.
nyárfa alá köti sárga pej lovát,
csípke-bokor alatt mulatattya babáját.
4. Nő szomorkogy, Gyula Bandi, gyereki,
vár tígöd egy barna kisjány ideki.
Nem megyek én, barna kis jány, még csaltál.
gyócs gatyámbul fehér alsót csináltál.
5. Fehírsó körülfodros annak az ajja,
Vót szeretóm még 10 éves koromba.
éneggyl él Bandi Gyula még éccer,
megcsókollak 13 ezerszér.
6. Gyula Bandi nő szomorkogy hijába,
kös kötelet felesíged nyakára ||
Gyula Bandi nem keresett kötelet,
selyem kendőt fonot össze kötélnek.
7. Gyula Bandi eneggyél még még éccer,
Mégcsókollak 13 ezerszér.
Felszántatom a kispályi temetőt,
veték bele piros pünkösdi rózsát,
Nígy sarkába piros rózsa nyíldogál,
Gyula Bandi közepibe sirdogál.
8. Eríggyl haza, Gyula-Bandi, nő sírjál,
felesíged temetőbe nyugszik máⁿ.
Jaj de szílés, jaj de keskény azaz ut,
amelyikēⁿ Gyula Bandi elindult.
9. Pápajiné udvarába bэфordult.
Aggyoⁿ Isteⁿ, Pápajiné, jó estét,
Aggyoⁿ Isteⁿ az uraknak szerencsét,
Pápajiné, ne kívánnyon szeréncsét,
még az íjjel kés járja át a szívet. ||

10. Erigy, Tércsi jányom, lè ja pinczébe,
eresszél bort a nagyobbik icczébe.
Pápajiné, nèm kell nekèm a bora,
tègye lè az íletít a markomba.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Kornya Sándor VI. g. o. t.

Felesége gyilkosa II.

104. SÁNDOR, SÁNDOR, GÖNDÖR SÁNDOR, EGY SZÓRA

Felesége gyilkosa II.

1. Sándor, Sándor, Göndör Sándor, èty szóra,
megölted a felesíged èty szóra,
elkèll mënni Ilovára, mësszíre,
Ilovaji bërtönnek fenekire.
2. Megízenem az én János bátyámnak,
nevejje fèl az én két kis árvámat,
sè csikósnak, së gulyásnak në aggya,
mer ott csak jaz betyárságot tanujja.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Kornya Sándor VI. g. o. t.

Nem akarja látni fia sírhalmát

105. UNGVÁRINÉ MÉN AZ URAK ELÉBE

Nem akarja látni fia sírhalmát

1. Ungváriné mén az urak elébe,
hogy mekkirje jaz urakat előre:
hotyha felakasztyák is kedves fíját,
íjen közèl ne ássák a sírhalmát.

2. Főbiró úr feltekint az egekre,
nem ír semmit Ungváriné kirise:
mír nem taní totta jóra ja fíját,
íjjel-nappal lát hattya ja sírhalmát.

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.

106. UNGVÁRINÉ MÉN AZ URAK ELÉBE

Nem akarja látni fia sírhalmát

1. Ungváriné mén az urak elibe,
hogy mők kirje az urakat előre:
hogyha felakasztják majd az ü fíját
falujába në lássa a sírhalmát.
2. Főbiró úr föltekint az egekre:
Nēm ir sēmmit Ungváriné kérése,
mír nem tanította jóra a fíját
íjjel-nappal hagy lássa a sírhalmát.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Szendrey Ákos VI. g. o. t.

TÁRSADALMI KONFLIKTUSOK

Báró lány és juhász

107. TÚL A TISZÁN SZENDRE BÁRÓ HATÁRA

Báró lány és juhász

1. Túl a Tiszán Szendre báró határa,
leveledzik ott egy nyárfa magába.
nyárfa jalatt szípen szól a furuja:
mért is lettem Szendre báró leánya.
2. Szendre báró felnyergeli a lovát,
mekerúli ja juhászok tanyáját.
mekkérdeszte ja lekkedvesebb juhászá:
nem látta ji ja zó kedves leányát?
3. – Nem láttam én, báró uram, nem láttam!
harmadnapja bojtárom is oda van, ||
harmadnapja, *de* egy bojtárom is oda van,
a naccságos kisasszony is velle van!
4. Hej de szépen kifarakták aszt a fát,
amékre ja juhászlegint akasztják.
hej de szípen kifarakták aszt a fát
amékre ja juhászlegint akasztják.⁴²
5. Nagyszalontáⁿ vigig menni nem *lehet*, *mer*ek
mer aszongyák fekete gyászt viselek,
fekete gyász, hófehér a zsebkendőm,
juhászlegíny vót az első szeretőm.

GYŰJTÉS IDEJE: 1913. november 10. GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.
ADATKÖZLŐ: Bagosi Lajos, 28 éves.

⁴² A versszak első két sorának megismétlése mellé Kodály Zoltán kérdőjelt tett.

108. TÚL A TISZÁN, A SZENDREI HATÁRBA*Báró lány és juhász*

1. Túl a Tiszán a szendreji határba
leveledzik ott egy nyárfa magába,
nyárfa alatt szípen szól a furulya:
mír is lettem Szendre báró lejánja.⁴³
2. Felpattant a Szendre báró ablaka,
a naccágos[!] kisasszon nisz ki rajta
a kisasszony így sóhajt fel magába:
Mír is lettem Szendre báró lejánja.
3. Szendre báró felnyergeli ja lovát,
mekkerüli ja juhászok tanyáját,
mekkérdi ja lekedvesebb juhászat:
nem látta je jaz ő kedves lejánját.
4. – Szendre báró, bevallom az igazat,
harmadnapja bojtárom is oda van,
harmadnapja, hogy bojtárom is oda van,
a naccságos kisasszony is velle vaⁿ.
5. Jaj, de szípen mekfarakták aszt a fát,
amekre ja juhász legint akasztyák,
fúja ja szél gyócs ingit gyócs gatyáját, ||
mír szerette Szendre báró lejánját.

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.
ADATKÖZLŐ: Szemes Péterné

⁴³ A sort Szendrey Zsigmond így javította: „mír is lettem Szendre báró juhásza.”

109. TÚL A TISZÁN SZENDRE BÁRÓ HATÁRA

Bárólány és juhász

1. Túl a Tiszán szendre báró határa, az endrédi határon
 Egy nagy nyárfa leveledzik magába.
 Nyárfa alatt szípén szól a furuja,
 Halgattya a szendre báró lejánja.
2. Kinyíltott a Szendre báró ablaka,
 A naccságos kisasszon níz ki rajta.
 A kisasszon így sóhajt fél magába:
 Mír is vagyok Szendre báró lejánja.
3. Báró uram befogatta a lovát,
 Mëkkerülte a juhászok tanyáját.
 Mëkkérdezi a lekszebbik juhászat,
 Nëm látta-i az ű kedves lejánját.
4. Báró uram, az egekre bevallom,
 Harminc napja, hogy bojtárom nëm látom.
 Harminc napja, hogy bojtárom oda van,
 A naccságos kisasszony is vélle van.
5. Jaj, de szípén kifarakták azt a fát,
 Amejikre a szíp juhászt akasztják.
 Fújja a szél gyócs ingit, gyócs gatyáját,
 Mír szerette Szendre báró lejánját.
6. Nagyszalontán vígig mënni nëm merék,
 Mer aszmongyák, fekete gyászt viselék.
 Fekete gyász, hófehír gyócs zsebkendóm,
 Szendre báró lejánja vót az első szeretóm.⁴⁴

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Kenyeres Lajos V. g. o. t.
 ADATKÖZLŐ: Balog Juliánna 30 éves.

⁴⁴ Az utolsó, ritmushibás sort Kodály Zoltán aláhúzta és melléje bejegyezte: „14 szótag”.

110. TÚL A TISZÁN, A SZENDREI HATÁRBA

Bárólány és juhász

1. Túl a Tiszáⁿ a szendreji határba
leveleddzik ott egy nyárfa magába,
nyárfa alatt szípeⁿ szól a furuja:
Mír is löttem Szendre báro juhásza!
2. felpattant a Szendre báro ablaka,
a naccságos kisasszon nisz ki rajta,
a kisasszony igr sohajt fel magába:
Mír is löttem Szendre báro lőjánya! ||
3. Szendre báro főlnyergeli a lovát,
Mėkkerőli a juhászok tanyáját,
mėkkérdėzi a számado juhásszát,
nēm látta-i az ű kedves lőjányát?
4. Báro uram, az egėkre bėvallom,
harmannapja, hogy bojtárom sē látom,
harmannapja bojtárom is odavaⁿ,
a naccságos kisasszony is vėlle vaⁿ.
5. Hej, de szípėn kifarakták aszt a fát,
amėkre a juhászlegint akasztyák,
fujja a szél gyocsingít, gyocsgatyáját,
mír szerette Szendre báro lőjányát!
6. Nagyszalontáⁿ végigmėnni nēm lėhet,
mer asz monygyák, fekete gyászt viselėk,
fėkete gyász, hofeir a zsepkendőm,
Juhászlegiⁿ vot az első szeretőm.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914/15-ös tanév GYŰJTŐ: Szendrey Ákos III. g. o. t.

A kisasszony gulyája**111. SZÉPEN LEGEL A BÁRÓNÉ GULYÁJA***A kisasszony gulyája*

1. Szépen legel a báróné gulyája,
de még szebben sétál annak a jánnya,
még meszirú[!] kijáttya ja bojtárnak:
szivem Jancsi, terics le ja subádat.
2. – Nem teritem én itt le ja subámat,
itt a tilos, béhajtják a gujámat.
– Szivem Jancsi, mán te javval ne gondojj,
Kiváltya jaszt az én anyám, ha mondom.
3. – Jányom, jányom jányomnak se mondalak,
hogy én ticed egy juhásznak aggyalak.
– Nem bánom én, ides anyám, tagaggy meg,
de ja szivem a gulyásir hasad meg.

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.

112. SZÉPEN LEGEL A BÁRÓNÉ GULYÁJA*A kisasszony gulyája*

1. Szípeⁿ legel a báróné gujája,
maga síjet a báróné utána,
még messzirűl kijáttya a gujásnak:
szivem, Jancsi, terics le ja subádat!
2. Nem teritem én itt le ja subámat,
itt a határ, béhajtják a gujámat.
Szívem Jancsi, máⁿ te javal nê gondojj,
kiválttya az ídês anyám, ha mondom.

3. Lyányom, lyányom, lyányomnak sē mondalak,
minthogy tited egy gulyásnak aggyalak,
nēm bánom én, idēs anyám, tagaggy mēg,
de ja szívēm a gujásir hasad meg.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Mezey Károly VIII. g. o. t.

113. SZÉPEN LEGEL A BÁRÓNÉ GULYÁJA

A kisasszony gulyája

1. Szípen legel a báróné gujája,
A kisasszony maga sétál utánna.
Még messziről kijáttya a gujásnak,
Szívem Jancsi, tericsd lē a subádat.
2. Nēm terítēm én itt lē a subámat,
Itt a tilos béhajtyák a gujámat.
Mán tē aval, szívem Jancsi, nē gondoj,
Kiváltya aszt idēs (a jó) anyám, ha mondom.
3. Jányom, jányom, jányomnak sē mondalak,
Minthogy tígēd egy gujásnak aggyalak.
Nēm bánom én, idēs anyám, tagagy mēg,
De a szívem gujásodír hasad mēg.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Kenyeres Lajos V. g. o. t.
ADATKÖZLŐ: Kenyeres Imre 33 éves.

114. SZÉPEN LEGEL A BÁRÓNÉ GULYÁJA

A kisasszony gulyája

1. Szípeⁿ legel a bároné gujája,
de mék szébbeⁿ sétál a jánya, ||
mám messziről kijáttya a gujásnak:
Szívem Jancsi, terizs le a gubádat.

2. – Nem terítem én itt lè a gubámat,
itt a tilos, behajtyák a gujámat,
– Szívem Jancsi, terizs le a gubádat,
kivaltya az idès anyám, ha mondom.
3. – Jányom, jányom, jányomnak sè mondalak,
minthogy tígèd ègy gujásnak aggyalak,
– Nèm bánom én, idès anyám, tagaggy mæg,
az éⁿ szívem a gujásir hasad mæg.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914/15-ös tanév GYŰJTŐ: Szendrey Ákos III. g. o. t.

115. SZÉPEN LEGEL A BÁRÓNÉ GULYÁJA

A kisasszony gulyája

1. Szipèn legel a báróné gulyája,
A kisasszoⁿ magasétál utánna.
Már messziről kójátja a gulyásnak:
Szívem Jancsi, teritsd le a subádat.
2. Nem teritem én itt le a subámat,
Itt a tilos, behajtyák a gulyámat.
Mán te aval, szívem jancsi, nè gondolj,
Kiváltja az édes anyám, hamondom.
3. Jányom, jányom, jányomnak sè mondalak,
Hogy én tígèd ègy gulyáshoz adjalak.
Nèm bánom én, idès anyám, tagadj mæg,
De a szívem a gulyásért hasad mæg.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914/15-ös tanév GYŰJTŐ: Jámbor Sándor III. g. o. t.

116. KINT A PUSZTÁN GULYÁSBOJTÁR VAGYOK ÉN

A kisasszony gulyája

1. Kint a pusztán gujásbojtár vagyok én,
Ezer darab marhát, lovat őrzök én,
Jaj, de szépen füttyü a furujája,
A kis asszony az ablakbul halgatya.
2. Még meszirol kiatya a gujasnak:
Szívem bandi, terisd le a subádat. ||
Nem teritem, kisasszony, a subámat,
It a vetés, be hajtyák a gujámat.
3. Már te aval, szívem Bandine gondolj,
Ki vátya azt édes anyám, ha mondom.
Jányom, jányomnak sē mondalak,
Hogy én téged egy gujásbo agyalak.
4. Nem bánom én, édes anyám, tagagymeg,
Az én szívem a gujásér hasad meg.

GYŰJTÉS IDEJE: 1915. GYŰJTŐ: Pelok Mihály III. g. o. t.
GYŰJTÉS HELYE: Illye, Bihar megye

117. CSENDES ESTE SZÁLLOTT LE A PUSZTÁRA

A kisasszony gulyája

1. Cséndés este szállott lē ja pusztára,
Elhallgatott mán a gulya kolompja,
Csak egyedül sirdogál a furulya,
A kis asszony az ablakbúl hallgattya.
2. Kinn a pusztán gulyás bojtár vagyok én,
Ezēr darab marhát, lovat őrzök én.
A kisasszony, ha kijön a pusztára,
Mosolyogva níz a gulyás bojtárra.

3. Szipën legel az uraság gulyája,
A kisasszony maga sétál utánna,
Még messziről kijáttya a bojtárnak:
Szivem Jancsi, tericsd lë ja subádat.
4. – Hogy teritném én lë az én subámat,
Mer béhajtyák az én falka gulyámat.
– Hiszën aval, szivem Jancsi, në gondojj,
Kiváltya ja idës apám ha mondom. ||
5. – Lyányom, lyányom, lyányomnak së mondalak,
Hogy én tigöd egy gulyásnak aggyalak.
– Nëm bánom én, idës anyám, tagaggy mëg,
De ja szivem ja gulyásir hasad mëg.
6. Még a buza ki sëm hánta ja fejit,
Mán a madár mind elhorta a szëmit.
– Jaj istenëm! én istenëm! istenëm!
Látod anyám, mire vitt a szerelëm.

GYŰJTÉS IDEJE: 1915. GYŰJTŐ: Asztalos Sándor VI. g. o. t.
ADATKÖZLŐ: Kósa József

118. CSENDES ESTE SZÁLLOTT LÉ A PUSZTÁRA

A kisasszony gulyája

1. Csëndës este szállott lë a pusztára,
Elnímult a bondor tinó kolompja,
Csak egyedül sirdogál a paripa,[!]
A kisasszon az ablaknál halgatja.
2. Kin a pusztán gulyás bojtár vagyok én,
Ezër darabb lovat, marhát örzök én.
A kisasszon, ha kijön a pusztába, ||
Mosolyogva néz a gulyás bojtárra.
3. Szépen legel az uraság gulyája,
A kisasszon maga sétál utánna,
Még messziről kiáltya ja gulyásnak:
Szívem Bandi, terizsd lë a subádat.

4. Hogy teríteném én lē a subámat,
Mert bē hajtják az én falka gulyámat.
Hiszen avval, Bandi szívem, ne gondoly,
Ki váltya jazt az én ides anyám, ha mondom.
5. Lyányom, lyányom, lyányomnak sēm mondalak,
Hogy én tígöd egy gulyásnak aggyalak.
Nem bánom én, ídes anyám, tagagy még,
De ja szívem a gulyásír hasad még.
6. Még a buza ki sem hányya ja a[!] fejit,
Már a madár mind el horta ja szēmit ||
Jaj, Istenēm, én Istenēm,
Látod, anyám, mire vitt a szerelēm.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Kornya Sándor VI. g. o. t.

Kétféle menyasszony

119. KÉRETI NÉNÉMET

Kétféle menyasszony

1. Kireti nénémet
cifra szabólegiⁿ,
éngemet is kiret^{ety}
szegiⁿ kocsis legiⁿ.
Öröme^a nénémmnek
cifra szabólegiⁿ,
siralom énnékem hej de nékem siralom
szegin sza_oga legín.
2. Kinálgattyák a nénémet
aranyos kaláccsal,
éngemet is kinálgatnak
hamupogácsáva.
Öröme nénémmnek
cifra szabólegiⁿ,
siralom énnékem
szegin sza_oga legín.

3. A nénémet kísirgetik ||
hangos muzsikával,
éngemet is kísirgetnek
egércincogással.
Öröme nénémmnek
cifra szabólegiⁿ,
siralom énnékem
szegin száoga legín.
4. Kinálgatták a nénémet
aranyos pohárba,
éngemet is kínálgatnak
a disznó vajúba.
Öröme nénémmnek
cifra szabólegiⁿ,
siralom énnékem
szegin száoga legín.
5. Béteszik nénémet
aranyos hintóba,
engem is ültetnek
szamár targoⁿcába.
Öröme nénémmnek
cifra szabólegiⁿ,
siralom énnékem
szegin száoga legín.
6. Ültetik nénémet
aranyos asztalho,
éngem is ültetnek
a disznóvályuho.
Öröme nénémmnek
cifra szabólegiⁿ,
siralom énnékem
szegin száoga legín.
7. Fektetik nénémet
szíp felvetett ágyba,
engem is fektetnek
a disznóvackába.
Öröme nénémmnek
cifra szabólegiⁿ,
siralom énnékem
szegin száoga legín.

8. Felkötik nénémet
százágu korbáccsal,
éngemet is felkötnek
szíp hajnali csókkal. ||
Siralom nénémmnek
cifra szabólegiⁿ,
jaj, nagy öröm nekem
szegin szá_oga legiⁿ.

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.
ADATKÖZLŐ: Bereckyné⁴⁵

120. KÉRETI NÉNÉMET

Kétféle menyasszony

1. Kireti _a nénémet
cifra szabó legiⁿ,
engemet is kiret_{egy}
szegiⁿ szá_oga legiⁿ.
Öröme _a nénémmnek
cifra szabó legiⁿ, ||
siralom *nénémmnek*[!]imnékem
szegin szá_oga legiⁿ.
2. Kinálgatták a nénémet
aranyos kaláccsal,
éngemet is kínálgatnak
hamúpogácsává.
öröme a
3. A nénémet kisírgetik
hangos muzsikával
éngemet is kisírgetnek
egércincogássá.
.

⁴⁵ Az adatközlő neve Kodály Zoltán bejegyzéséből tudható.

4. Kinálgatták a nénémet
aranyos pohárbúl,
engemet is kinálgatnak
a disztóvajúbúl.
.....
5. Béteszik nénémet
aranyos hintóba,
éngem is ültetnek
szamár targoncába.
.....
6. Ültetik nénémet
aranyos asztalho,
éngem is ültetnek
a disztóvajúho.
.....
7. Fektetik nénémet
a felvetett ágyba,
éngem még fektetnek
a disztó vackába.
.....
8. Felkótik a nénémet_{et}
százágú korbáccsal
éngemet is felkótnak
szíp hajnalicsókkal.
Siralom nénémmnek
cifra szabólegíⁿ,
jaj, nagy öröm nekém
szegíⁿ sz^aoga legíⁿ.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Mezey Károly VIII. g. o. t.

121. KÉRETI A NÉNÉMET CIFRA SZABÓLEGÉNY*Kétféle menyasszony*

1. Kireti a nénémöt cifra szabolegiⁿ,
éngemöt is kiret egy szegiⁿ kondáslegiⁿ;
öröme a nénémnek cifra szabolegiⁿ,
jaj, de nekém siralom szegiⁿ kondáslegiⁿ.
2. Ültetik a nénémöt aranyos asztaló,
éngemöt is ültetnek a disznovájuho;
öröme a nénémnek cifra szabolegiⁿ,
jaj, de nekém siralom szegiⁿ kondáslegiⁿ.
3. Itetik a nénémöt aranyos tányirbúl,
éngemöt is itetnek a disznovájlibúl;
öröme a nénémnek cifra szabolegiⁿ,
jaj, de nekém siralom szegiⁿ kondáslegiⁿ.
4. Kínálgatyák nénémöt mandulás kalácsal,
éngemöt is kínálnak hamu pogácsával;
öröme a nénémnek cifra szabolegiⁿ,
jaj, de nekém siralom szegiⁿ kondáslegiⁿ.
5. Itatyák a nénémöt kristály pohárbúl,
éngemöt is itatnak a disznovájúbúl;
öröme a nénémnek cifra szabolegiⁿ,
jaj, de nekém siralom szegiⁿ kondáslegiⁿ.
6. Kísirgetik nénémöt hangos muzsikával,
éngemöt is kísirnek egércincogással;
öröme a nénémnek cifra szabolegiⁿ,
jaj, de nekém siralom szegiⁿ kondáslegiⁿ.
7. Bétészik a nénémöt aranyos hínoba, ||
éngemöt is ültetnek számártargoncába;
öröme a nénémnek cifra szabolegiⁿ,
jaj, de nekém siralom szegiⁿ kondáslegiⁿ.
8. fektetik a nénémöt tormos nyoszójába,
éngemöt is fektetnek a disznovackába;
öröme a nénémnek cifra szabolegiⁿ,
jaj, de nekém siralom szegiⁿ kondáslegiⁿ.

9. Kótik fel a nénémöt nyocágu korbáccsal,
éngēmöt meg kótenek hajnali szíp csokkal;
siralom a nénémnek cifra szabólegíⁿ,
jaj, de nékēm órómmöm szegiⁿ kondáslegiⁿ.

GYÚJTÁS IDEJE: 1914/15-ös tanév GYÚJTÓ: Szendrey Ákos III. g. o. t.

122. KÉRETI A NÉNÉMET

Kétféle menyasszony

1. Kireti a nénémet,
Cifra szabólegíny,
Éngēmet is kiret ēgy
Szegíny kondáslegíny.
Öróme a nénémnek
Cifra szabólegíny,
De síralom énnékēm
Szegíny kondáslegíny.
2. Kísírík a nénémet
Hangos muzsikával,
Éngēmet is kísírnek
Egércincogással.
Öróme, stb.
3. Kontyolják a nénémet
Bodros fűkötővel,
Éngēmet is kontyolnak
A disztóböndővel.
Öróme, stb.
4. Űltetik a nénémet
Aranyos asztalho,
Éngēmet is Űltetnek
A disztóvájúho.
Öróme, stb.

5. Kínálják a nénémet
Mandulás kaláccsal, ||
Éngemet is kínálnak
Hamupogácsával.
Öröme, stb.
6. Étetik a nénémet
Aranyos tányírbúl,
Éngemet is étetnek
A disztóvajúbúl.
Öröme, stb.
7. Itatják a nénémet
Kirstájphárbúl,
Éngemet is itatnak
A disztóvajúbúl.
Öröme, stb.
8. Föltészik a nénémet
Aranyos hintóba,
Éngemet is feltésznek
Szamártajicskába.
Öröme, stb.
9. Fektetik a nénémet
Tormos nyoszojába,
Éngemet is fektetnek
A disztó vackába.
Öröme, stb.
10. Kötik az én nénémet
Nyócágú korbáccsal,
Éngemet is kótenek
Szíp hajnali csókkal.
Siralom a nénémmnek
Cífra szabólegíny,
Hej, de nekém nagy öröm
Szegény kondáslegíny.

GYŰJTÉS IDEJE: 1916. GYŰJTŐ: Szendrey Zsigmond.
ADATKÖZLŐ: Megyeri Sára 76 éves.

TÖRTÉNETI- ÉS RABÉNEKEK

A szabadságharc emlékei

123. MI PIROSLIK OTT A SÍKON TÁVOLBA

Honvédtemetés

1. Mi piroslik ott a síkon távolba,
Csonka honvéd piros vére a hóban.
Sok halált szórt az ellenség sorába,
Hej, de végre egy golyó ött[!] találta.
2. Ágyu hejet koporsót visz a szekér,
Benne nyugszik egy magyar honvéd tüzér. ||
Koporsóján csákója és fegyvere,
Szemfedele katona köpönyege.
3. Bajtársaik kivont karddal kiserik,
Fájdalmukban olykor meg is könyezik.
Nincs harangszó, csak pár ágyu döngés[!],
Enyiből áll egy tüzér temetés.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914/15-ös tanév GYŰJTŐ: Kornya Sándor III. g. o. t.

124. RÓZSA SÁNDOR, RÓZSA SÁNDOR, HOVA LETTÉL

A szabadságharcos Rózsa Sándor

1. Rózsa Sándor, Rózsa Sándor, huva lettél,
harcolsz-i még, vagy meghóttál, vagy elvesztél?
még vaⁿ i még az a hirés karikásod,
kivel ugy még ostoroztad a vad rácot?

2. Dërik magyar Rózsa Sándor, ha magyar kell,
fël is írne komizsáral ötvënnel,
aggyák ide karíkásom jobb kezembe,
szellő-fogó paripámat fëlnyergëlve.
3. Nyerít a lu örömbibeⁿ, az ostor is, ||
megöleli jó gazdáját 3szor is.
az a bóldog, akinek csak kík a háta,
hogy a hollónak valóját ki nem vágta.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Kornya Sándor VI. g. o. t.

Világosi fegyverletétel

125. DEBRECENNÉL SZÉPEN SZÓLOTT A BANDA

Debrecennél szípen szóllott a banda,
Ó-aradon gyászba borút a hangja.
Világosnál raktuk le fegyverünket,
Mer Görgeji ott adott el bennünket.
Légy örökre sötít, rossz világos vára,
Hogy soha se gyűjjék egy magyar se arra,
Borosjenő, te se feleltsd el a magyart,
Mer a te földeden rakatott le a kard.
Kossúth megnyerte, Görgeji elatta.
Egy-egy aranyér, száz magyart elatta.
Átkozott légyen az a föld is,
Hová Görgejit temetik is.
Mikor teszik a koporsóba
Váljon hammuvá honvéd koszorúja.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Práznovszky Géza V. g. o. t.
ADATKÖZLŐ: Szöllősi Mihály⁴⁶

⁴⁶ Az adatközlő nevét Kodály Zoltán jegyezte be így: „Szöllősi Mihály meghalt”.

126. VERJE MEG A HÁROM ISTEN GÖRGEYT

Verje meg a három Isten Görgeit,
Mér rakta le a magyar fegyverit.
Ha Görgei igaz hivü let vona,
Most a magyar, most a magyar
Osztrák magyar nem vona.

GYŰJTÉS IDEJE: 1915. GYŰJTŐ: Pelok Mihály III. g. o. t.
GYŰJTÉS HELYE: Illye, Bihar megye

Önkényuralom kora**127. JAJ DE SZÉPEN TŰZ LE AZ ÓSZI NAP SUGÁRA**

Az aradi tizenhárom

(töredék)

1. Jaj de szípen tűz le jaz őszi napsugára
az aradi vártömlöcnek ablakára,
szánnya jaszt a tizenhárom magyar vitézt,
ki ja tömlöc fenekin a halálra kiesz.
2. El is vizsik sorba mind a tizeⁿhármat,
túsztek, fontak a nyakukba 1000 várat[!]⁴⁷
hogy a magyar szabaccságír harcra keltek,
elnevesztük felsóbsígnék[!] – pártütőknek.
3. Mekzördül a tömlöc ajtó vasas zára,
gyertek, gyertek, hú magyarok, a halálra.
búcsúzzatok jel egymástúl mindörökre,
úgy kejjetek, így mennyetek jobb íltre.

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.
ADATKÖZLŐ: Szemes P-né

⁴⁷ ezer várat – az ezer vádat félrehallása

128. NINCSEN HAZÁM, GÖRGEY AZT ELADTA

1. Nincsen hazám, Görgey azt eladta,
Nincs[en hazám],⁴⁸ a zsarnok eltapodta.
Melyik törvény ítéljen én felettem,
Ha nincs hazám, kit oly forrón szerettem.
2. Én ki egykor harcoltam a csatába,
Bizalmmal, Bús lelekkel vagyok most a pusztába,
Ezt a pusztát, Bár nem tornyos köhalom,
A szabadság templomának gondolom.
3. Szenvedtem a szabadságért eleget,
Nem is ember, ki azért nem szenvedet,
Nem magyar az, nem volt annak hazája,
Hitvány szolgálja vagy a zsarnok kutyája. ||
4. Szabadságért szabadon türök, várok,
Tudom is én, mik azok a |:betyárok:| zsandárok.
Hiszen felé sem jönnek a pusztának,
Jöjjenek bár, hamarab elhulnának.
5. Ha lehul a rózsának egy virága,
Eszembe jut hazám eltűnt világa.
Az a virág tavasszal majd feltámad,
Feltámasztja tán a tavasz hazámat.
Ha tavasszal szép nap derül reája,
Leszek ismét Szabadság katonája.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914/15-ös tanév GYŰJTŐ: Kornya Sándor III. g. o. t.

129. NINCSEN HAZÁM, GÖRGEY AZT ELADTA

1. Nincsen hazám, Görgei azt el atta,
Nincs törvényem, a nimet el tapotta,
Melyik törvény ítéljen én felettem,
Nincsen hazám mit anyira szerettem.

⁴⁸ Ceruzás kéz javítása a kéziraton.

2. Vitezekkel harcoltam a csatába,
Bus lilével vagyok most apusztába.
Ezt a pusztát, pejg[!] nem tornyos kúhalom,
A szabacság templomának gondolom. ||
3. Szenvettem a szabacságir eleget,
Nem is ember, ki azért nem szenvedet.
Nem magyar az, nem volt anak hazája,
Hitván szóga vagy a nimét kutyája.
4. Szabadságír szabadon tűnök, várok,
Tudom is én, mik azok a zsandárok.
Hiszen felé se jönnek a pusztának,
Jöjenek bár, hamarabb elhulnának.
5. Lehullott a rózsának egyvirága,
Eszembe jut hazám eltűnt világa.
A virág is tavaszal majd feltámad,
Feltámasztja tán a tavasz hazámat.
Ha tavaszal szép nap derül reaja,
Leszek ismét szabacság katonája.

GYŰJTÉS IDEJE: 1915. GYŰJTŐ: Bondár György III. g. o. t.

Boszniai háború

130. OKTÓBERBE RUKKOLNAK A KATONÁK

Októbërba rukkolnak a katonák,
mindèn anya haza várja ja fíját,
Csak ingemet nem vár az idès anyám,
mer tuggya, hogy a siromba nyugszok máⁿ.
Jaj de szípèn harangoznak: temetnek,
èggy katonát gyász koporsóba tèsznek.
Nincs harankszó, csak ègy pár puska lóvís,
ennyibül áll egy katona temetis.
– Kapitány ur, a nagyegekre kírem,
èty katonát állítassík ki nékèm,

aggyon nekem éggy pár órát, ha lehet,
had irjam még az éⁿ gyászlevelemet.
*Gyászlevelem kúdöm szülő hazámba
hogy tuggyák meg híremét a városba,
hogy meghalt egy katona Bosznijába.*⁴⁹
Idés anyám jöjjik el Bosznijába,
ötözzön fél fekete gyászruhába,
megtanázza siromat a hantyarúl,
fej fámat a fekete pántlikárúl.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Mezey Károly VIII. g. o. t.

Rabénekek

131. DE SOHASE HITTEM VOLNA

Rabének

1. De sohase hittem vóna,
hogy tettemet tömlöc rójja,
barna hajam lesuháccsa,
piros orcám mekhervassza.
2. Tömlöcömnek vas rostíja,
nyúcs be babám kezéd rajta,
hagy fogjam meg utojára,
bús iltemnek nemsokára - - - -⁵⁰
3. Mikor visznek Várad felé,
borul az ég mindenfelé:
feltekintek az égre⁵¹
bizom magam az Isteⁿre.

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.

⁴⁹ Kodály Zoltán jelzése a kéziratn: a dűlt betűvel kiemelt három sor szövegekörnyezetében „1 sor hiány” van.

⁵⁰ A sor mellé más kéz (Szendrey Zsigmond?) kérdőjelt tett a diákgyűjtő által is jelölt hiány miatt.

⁵¹ Ceruzás kéz javítása: az *egekre*

132. MINT ÓSSZEL A NYÁRFALEVÉL

Rabének

1. Mint ősszel a nyárfalevél,
meksárgul, ha ráfu ja szél,
az én kípem is meksárgult,
hogy mán e világbul kimult.
2. *Iltem sokaknk kedvire*, Iltem ez világ kedvire'
de sokaknak keservire, De sokaknak ellenire⁵²
kik íltemet megbosszútták,
s a nagy búnak alájatták. A nagy vádnak aláadták. ||
3. Sok irigyejim aszonygyák,
hamis hittel bizonyittyák,
hogy mos mán nékem nemsokára Mán mos nélkém nemsokára
halált hoz a *sentencija*. szentencia
4. Tizenkettőt üt az óra,
éngem visznek a halálra,
számtalan níp kísír engem,
kinek sohasem vitettem.
5. Sír felesígem, gyermekem,
zokogva kísírnek engem,
le van ásva jegy magos fa,
az éⁿ kinos halálomra.
6. Alatta *lészeny*^{lész} nyugóhejjem,
huⁿ fírgek megrágják testem,
jaj, te gyalázatos halál,
rejám mójír várakozál.
7. Nem sajnálom ifjuságom⁵³
letörve hervadt virágom.

⁵² Alsó indexben Szendrey Zsigmond javításait jelöltük be az *MNGY*-beli szövegekzlés alapján.

⁵³ A hetedik strófát Szendrey kihagyta.

8. Ides hazám, Nagyszalonta,
ki jengem szültél e kinra,
benned vala sok víg óráim,
te vótál nevelő dajkám.

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.
ÉNEKELTE: Czégé Ferenc, 57 éves⁵⁴

133. RÓZSA SÁNDOR VAGYOK

Rabének

1. Rózsa Sándor vagyok,
annak hínak éngem,
túl a Tiszán, a Bácskába
naty hírem van nékem.
2. Repűj, madar, repűj,
Szalontaⁿ keresztül,
szój be rózsám ablakába,
maga van egyedül.
3. Ha kérdi, hun vagyok,
monygyad, hogy rab vagyok,
Natyszalonta várossába
térdig vazsba vagyok.
4. Nísz ki, rózsám, níz ki
ablakod firhangjáⁿ,
mos kísírik Rózsa Sándort
piros pej paripáⁿ. ||
5. Arany a kantárja,
rész a zabolája,
gyere, kedves kisangyalom,
bujdossunk el rajta.

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.
ADATKÖZLŐ: Jámbor János⁵⁵

⁵⁴ Az adatközlő nevét, életkorát Szendrey Zsigmond hozta nyilvánosságra az MNGYXIV-ben.

⁵⁵ Az adatközlő nevét Kodály Zoltán jegyezte be a ballada végére.

134. TISZA-VÍZ, DUNA-VÍZ, HA MIND TINTA VOLNA*Rabének*

1. Tiszavíz Dunavíz ha mind tinta vóna,
erdőn a falevél mind papiros vóna,
mezőben a fűszál, ha mind penna vóna, ||
2. az égen a csillag íródeják vóna,
mégis a panaszom le nem írhatná ja.[!]
Bihar vármegyébe jestem a foházba,
be is tettek engem az egyes szobába:
az én szemfedelem tömlöcnek rostíja,
3. Vasaknak csörgisi az én harangajjim,
kigyóknak szeméji jaz én _____ [?]⁵⁶
leszálott a páva vármegye kuttyára,
sok szegiⁿ leginnek szabadulására.
4. Rab vagyok, rab vagyok, szabadulást várok,
a jó jisten tuggya, mikor szabadulok.
rab vagy, rózsám, rab vagy, én meg beteg vagyok,
ha te kiszabadulsz, én is meggyógyulok.

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.

135. TISZA-VÍZ, DUNA-VÍZ, HA MIND TINTA VOLNA*Rabének*

1. Tiszavíz, Dunavíz ha min tēnta vóna,
erdőn a falevél, ha min pēnna vóna,
az égen a csillag írodíják vóna:
mégis éⁿ panaszím lē nēm írhatná ja.
2. Bihar vármegyébe estem a foházba,
bé is tēttek éngēm az egyes foházba;
tömlöcnek teteje az én szemfedelem,
vasaknak csörgése az én harangim,
kigyóknak szeméiji az én lámpásim.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Szendrey Ákos VI. g. o. t.

⁵⁶ Idegen ceruzás kéz (feltehetően Szendrey Zsigmond) tett kérdőjelt a csonka sor végére.

136. BETYÁRGYEREK TALPIG VASBA

Rabének

1. Betyár gyerek talpig vasba,
kisirík az uccza sorba,
mos halt még a kis babája,
szeretett szíp rózsikája.
koporsóját sírba tették,
jasz sém tuggya, hogy a vasat ráverték.
2. Siralomház bus lakója,
félzokog a harangszóra,
nëm a rabság fáj szivinek,
hanëmez a gyászos ílet.
3. Börtönör ur, arra kírëm,
ugy is mëghasad a szívem,
legalább ha ideírnek,
engegye mëg, hogy a rácsoⁿ kinízsek.

GYÚJTÉS IDEJE: 1917. GYÚJTÓ: Kornya Sándor VI. g. o. t.

BETYÁRBALLADÁK

A német szökött katonája (Fábián Pista)

137. BESOROZTAK ENGEM KATONÁNAK

A német szökött katonája

1. Besoroztak éngem katonának,
de jel szöktem, úgy mentem zsandárnak,[!]
nem szerettem németet szógálni,
jobb szerettem inkább betyár lenni.
2. Erdőgyarak volt első lakásom,
Zud Matyi volt első jó barátom,
Arra kérte Kenyeres János úr:
ha jengem kézbe ad, kiszabadul.
3. De mihejt eszt én is észrevettem,
Matyi pajtást mingyár fűbe lüttem,
Jaj Istenem, mám magam marattam,
jaj, de nincsen, kibe jeddig bíztam.
4. Cégé Jánost mingyá inté ja sor,
Ü jis kíz va, t betyárkodni jakkor.
Pásztor Mihály, Rocckás Jóska pajtás,
Hát mink nígye neggyütt[!] betyárkodánk.
5. Fekete föld termi ja jó buzát,
sűrű erdő neveli ja betyárt,
ides annya feneveli fiját,
kocsmárosné szép csárdásné *viseli ja* viselgeti *gongyát*.
6. A barackfa veressen virágzik,
Fábiján Pista Isván csak úgy paripázik,
ne féj, *Pista*, Isván nem soká mekfognak,
a zakasztófára fel is húznak.

7. Férgék, békák testedet megeszik,
a madarak maj del ínekelik; ||
háromat tojt a fekete kánya,
engem szeret a Makráné jánya.
8. Akár milyen szegiⁿ legiⁿ vagyok,
barna kis jáⁿ szeretője vagyok,
akármilyen betyár gyerek vagyok,
a ken jánya Makra Julcsa szeretője vagyok.⁵⁷
9. Szalaggy, zsandár, jön Fábiján Pista,
hallik máⁿ lovának a zugása,
páros pisztoly a nyerek kápába,
nagy ólom vaⁿ a szüre ujjába.
10. Az a hires Bájóné tanyája,
kedden két órákkor borúlt gyászba,
mer ta Mezedrászki sok szíp szava,
Fábiján Pista szivit mekhatotta.
11. Mezedrászki tizenegy magával
ezsküdütt fel a szent háromságra:
Pista fíjam, rak le ja fegyvered,
bizom mondom, megmarad íleted.
12. Míkor Pista ja Kajláho íre,
a zakasztófára fetekinte,
akkor mongya Mezedrászki úrnak:
– Hadnagy uram, mos felakasztanak.
13. Mezedrászki ere aszt felelte
– Ne fíj, Pista, nem neked kízült e.

----- ||

⁵⁷ A 7–8 versszak tagolását Kodály megváltoztatta: a 7 strófa első két sorát ismétléssel külön versszakká alakította, a 7. versszak harmadik-negyedik és a 8. versszak első két sorából külön strófát alkotott, melyhez ismétléssel hozzácsatolta a 8. versszak utolsó két sorát.

14. Hazahosztak szabad kézzel, lábbal,
itt hun mekkötöttek erős láncal,
kikötöttek a tornác elébe,
széjjel nizek, ki tűnik élembe?
15. Pásztor Mihály, Rocskás Jóska pajtás,
hát váradoⁿ ugya^m mi jaz újság?
Váradoⁿ is csak az most az ujság,
hogy Fábiján Pistát is felakasztyák.⁵⁸
16. Erzsi hugom, Sára jó tesvirem,⁵⁹
Kirjítek meg az urakat írtem,
Kirjítek meg, ha megengednének,
ne vennék el gyászozs íletemet.
17. Nagy Sándor, vót eskolás cimborám,
ű is kijött halálom óraján,
tűrül meg a fekete szemedet,
ne lássam, hogy írtem húl a könnyed.
18. Itt a kajla, tüllem elmúlt csárda,
aggyanak ek kis bort utójára,
maj bátrabban megyek a halálra,
íletemnek víg lehajtására.
19. Lassan megyen a kocsi alattunk,
áld meg isten, aki jön utannunk,
könnyes szemmel kisírnek bennünket,
álgya meg az egek ura űket.
20. Túl a Kajlán van egyy akasztófa,
három betyár nyugodott meg rajta: ||
Pásztor Mihály, Rocskás Jóska pajtás,
hát mink hárman ugyan mire jutánk!

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.

ADATKÖZLŐ: Tónos[?] Katalin⁶⁰

⁵⁸ Kodály Zoltán jelezte, hogy az *is* fölösleges, ritmushibát okoz.

⁵⁹ Innentől nem Oltyán Sándor írta be a szöveget a füzetbe, a ballada hátralévő 5 strófája más kéz írásában olvasható.

⁶⁰ Az adatközlő (bizonytalan olvasatú) nevét Kodály Zoltán bejegyzéséből ismerjük.

138. ENGEM HÍNAK FÁBIÁN PISTÁNAK

A német szökött katonája

1. Engem hínak Fabijáⁿ Pistának,
ki is álok harmiⁿckét zsaⁿdárnak,
harminckét zsandár kapitányának,
megmútatom, kit hínak betyárnak.
2. Istenem, ha magam körül nízem,
mit ír nékem az egész íletem:
ê marattam szabad íletemtűl,
mint az erdő ôsszel levelitűl.
3. De jén asztat magamba feltettem,
hogy a nímet kenyerit nem eszem,
inkáb adom magam a halárra,
mêkse leszek nímet katonája.
4. Nem kell nekem farmatring, szügyellő,
mer van nekem máⁿ barna szeretóm,
lovam is van, jó járó, jó lípő,
szeretóm is, vík kedvem kereső.
5. Kocsmárosné, ennye, ennye, ennye,
de mocskos a kötője eleje,
mossa ki a kötője elejit,
úgy várja a kedves szeretőjit.
6. Kocsmárosné, csak egy a kirísem,
kűggye ki ja lekszebb jányját nékem,
kűggye ki ja kedves galambomat,
had mulassam velle ki magamat.
7. megirik a szólló nem sokára,
árvám marad a tőke magára, ||
én is arvám maradok babámtűl,
ha elmegyek ebbűl a falűbul.

8. Kocsmárosné, aggyon bort hitelbe,
itt hagyom a cifra szűröm írte,
hogyha ki nem váltom hónap dírré,
vesse fel a csárda tetejire.
9. Kocsmárosné, van i söre, bora,
van i, monygya, vendígek számára,
söröm is vaⁿ, borom is vaⁿ vendígek számára,
kökínyszemű barna jányom betyárok számára.

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.

139. BESOROZTAK ENGEM KATONÁNAK

A német szökött katonája

1. Bésorosztak engem katonának,
de jél szöktem, úgy mentem betyárnak,
nëm szerettem nímetet szögálni,
jobb szerettem inkább betyár lenni.
2. Erdőgyarak vót első lakásom,
Zuh Matyi vót első jó pajtásom,
âra kirte Kényeres János úr,
ha jengem kézre ád, kiszabadúl.
3. De mihejst eszt én észre vettem,
Matyi pajtást mincsá fűbe lűttem,
jajj, istenem, máⁿ magam marattam, ||
jajj, de nincseⁿ, kibe eddig bisztam.
4. Czégé Janit mingyá üté assor,
ű is kíz lett betyárkonni akkor,
Pásztor Miháj, Rocskács Jóska pajtás,
hát mink nigyeⁿ együtt betyárkodánk.
5. Fekete föld termi ja jó buzát,
sűrű erdő neveli ja betyárt,
sűrű erdő neveli ja betyárt,
kocsmárosné viselgeti gongyát.

6. A barackfa véréssel virágzik,
Fábijáⁿ Pista csak úgy karikázik,
ne fíj, Pista, nem soká megfognak,
az akasztófára maj fel húznak.
7. Szalaggy, zsandár, mer jöⁿ Fábiján Pista,
hallik mán a lovának zúgása,
páros pisztoj szúre ujjába
nagy rézfokos a gyeregkápába.[!]
8. Az a hírös Bajóné tanyája,
keddeⁿ két órakor borúlt gyászba,
mert a Mezedráncki sok szíp szava,
Fábijáⁿ Pista szívít meghatotta.
9. Mezedráncki tizenegyed magával
esküdüött fél a szenháromságra:
Pista fijam, rag le ja fegyvered,
bizoⁿ mondom, megmarad íleted.
10. Mikor Pista ak kajláho íre,
az akasztófára rátekinte,
akkor monta Mezedráncki úrnak:
hadnagy uram, mos félakasztanak. ||
11. Mezedráncki érre oszt felelte:
– ne fíj, Pista, nem neked kiszült e.⁶¹
12. Hazahosztak szabad kézzel-lábbal,
itthon megkötösztek erős láncsal,
kikötöttek a tornác elébe,
szíjfel nízek: kitünik elébbem?
13. Pásztor Miháj, Rocskás Jóska pajtás,
hát Váradoⁿ ugyaⁿ mi az ujság?
Váradon is csak a' most az ujság
hogy Fábijáⁿ Pistát is felakasztják.⁶²

⁶¹ Kodály Zoltán bejegyzése a lapszélén: „2 sor hiány?”

⁶² Idegen kéz (Kodály Zoltán?) bekarikázta az *is* szót, mellyel 11 szótagosra bővült a sor.

14. Erzsi húgom, Sára jó tesvirem,
kírjítek meg az urakat, lelkem,
kírjítek meg, ha megengennének,
ne vennék el gyászos íletemet.
15. Itt ak kajla, túllem elmúlt csárda,
aggyanak ek kis sért utójjára,
maj bátrabbaⁿ megyék a halálra,
íletemnek víg lehajtására.
16. Itt van ez a pohár sër, ídes anyám,⁶³
Itt van ez a pohár sër, ídes apám,
igyák meg kentek eszt háрмаⁿ,
eszt hagyom kenteknek utójjára.
17. Túl ak kajlán van egy akasztófa,
három betyár nyugodott még rajta:
Pásztor Miháj, Rocskás Jóska pajtás,
hát mink nygen ugyaⁿ mire jutánk.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Mezey Károly VIII. g. o. t.

140. EZERNYOLCSZÁZÖTVENEDIK ÉVNEK

A német szökött katonája

1. Ezernyócszázötvenedik évnek,
nímej napjáⁿ katonának vittek,
irigylette aszt Kenyeres János,
hogy éⁿ szabad íletet szógálok.
2. Êvittek vót ingëm katonának,
de jelszöktem, úgy mentem betyárnak,
nem szerettem nímetnek szógálni,
inkább szerettem én betyárkonni.

⁶³ A versszak első két soránál Kodály Zoltán jelezte, hogy 11 szótagosra bővültek a sorok, a harmadik sor mellé pedig, mely csupán nyolc szótagos, odairta, hogy „romlás”.

3. A baracfa vereset virágzik,
Fábján Isván csak úgy karikázik,
ne fíjj, Pista, nem soká mēkfognak,
az akasztófára fél is húznak.
4. Ha mēkfognak, azír nēm főlelnek,
betyárságomnak maj víget vettnek,
ki van mondva a törviⁿ miróllunk,
akasztófa lēssz a birodalmunk.
dē jassz tudom, hogy az én rózsám szán,
ambár hajjak mēg az akasztófán.
5. Az a híres Bajóné tanyája,
keddeⁿ két órakkor borul(t) gyászba, ||
az a Mēzedráncki sok szíp szava
az én szívem szörnyen meghatotta.
6. Mēzedráncki kilenced magával
mēgesküdütt a szēn háromságra:
Isván fijam, add meg az íleted,
fogadom, hos senkise bánt tited.
7. Lē van mán ásva egy nagy fa,
az én kínos halálomra,
alatta lēssz nyugvó helyem,
huⁿ firgek megrágják testem.⁶⁴

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Mezey Károly VIII. g. o. t.

141. FÁBIÁN PISTA KIÁLLOTT A SÍKRA

A német szökött katonája

1. Fábían Pista kiállott a síkra,
Utána ment a babája sirva.
Ne sirj, rózsám, ne sirj keservesen,
Majd megsegít engem a jó isten.

⁶⁴ A hetedik strófa mellett Kodály Zoltán bejegyzése: „más”.

2. Az a hires Bajóné tanyája
Kedden két órakor borúl gyászba.
Mikor azt a csendőr körül fogta,
Fábián Pista béméne az ólba.
3. Mezedrácky kilenczed magával
Meg esküdött a szent háromságra:
Pista fiam rakd le a fegyvered,
Isten bizony, meg marad eleted.
4. Fábián Pista lerakta egy szóra,
Ugy látta, hogy nin[!] ügye csalókal.
Nosza, Pistát mindjárt megvasalták,
A kajlánál másnap felakaszták.

GYŰJTÉS IDEJE: 1915. GYŰJTŐ: Bondár György III. g. o. t.

142. TÚL A KAJLÁN VAN EGY AKASZTÓFA

A német szökött katonája

1. Tul a kajlán van egy akaszto fa,
Három betyár nyugodot meg rajta:
Fábiján Esvány, Pásztor Mihály pajtas,
Rocskás Joska, hároman mire jutánk.
2. Cégé János volna a negyedik,
De mán ötöt csak a sirba teszik,
A barackfa veresel virágzik,
A rozmaring zöldel levelezik.
3. Az én szivem soha meg nem nyugszik,
Éjjel nappal rolad gondolkozik.
Istenem, ha magam körül nézek,
Mít ér nékem az egész életem! ||
4. Akaszto fa tetején száradok,
Mint a zöd fü, én ugy el hervadok.

5. It a kajla, tölem el mult csárda,
Agyanak egy kis sert utoljára,
Majd bátrabban megyünk a halálra,
Életünknek végre hajtására.

GYŰJTÉS IDEJE: 1915. GYŰJTŐ: Pelok Mihály III. g. o. t.
GYŰJTÉS HELYE: Illye, Bihar megye

143. EZERNYOLCSZÁZÖTVENNEGYEDIK ÉVBEN

A német szökött katonája

1. Ezernyócszáz ötvennegyedik évbeⁿ,
estem a német sulyos kezébe,
Ugy írták meg rullam a levelet,
hogy sáncz árístromra vígyenek.
2. Éhⁿ, szomjan naponkint dógozni,
méguntam máⁿ nímⁿetül táncolni,
az volt nállam minden feltétt szándík,
ha még éccer hazámba juthatnék,
3. Mégmutatnám az nímⁿet világnak:
óromnálfogva nⁿem rángatnának,
be is tejjesédett kívánságom,
az okozta hirⁿes bⁿetyárságom.
4. Zúh Matyi vót első jó czimborám,
míg a szíve még nⁿem változott hozzám, ||
Erdőgyarak vót első lakásunk,
Sürü bokorföd nyári szállásunk.
5. Mind addig, míg olyaⁿ hírt nem hallottam,
mejet még álmomba sⁿe gondoltam.
Ugy írták azt nekⁿem még ostorozva,[!]
hogy nⁿe tuggya jajt még sⁿenki soha.
6. Matyi, ha Fábijánt kézre kerítéd,
hidd, magadott mindⁿébül kimentéd,
hajlónⁿdó is létⁿt ezentanásra[!],
de ki is nⁿe lⁿenne a maga hasznára.

7. Próbálta is a maga kárára,
Mér úkerült az golyó sullyára,
Mít csinájjak, már magam marattam,
már meglúttam, akiben eddig bíztam.
8. Jó lenne táⁿ itt hagyni gyarakot, ||
huⁿ tanálnék ëty igaz barátot,
Czégé Jánost színte így ütötte az sors,
ő is készlet[!] velünk betyárkonni, és gyors.
9. Össze esküttünk egymás kezére,
nem gondolváⁿ, mí követ végtére,
Márki József, Pásztor Mihály pajtás,
Virág Istváⁿ kijövének hozzánk.
10. Nëm lett filelëm, de lett bátorság,
kítkít sokszor próbált a zsandárság,
Sarkad tájáⁿ egy malomba,
ettünk, ittunk akkoríba.
11. Midőⁿ láttuk az jött zsandárokat,
kik azt vélték, hogy fognak betyárokat.
Mí sëm estünk a fejünk lágyára,
mondváⁿ, mindeⁿ legiⁿ az puskára. ||
12. Mejeknek szégeztük fegyverünket,
elszántan megvëttük íletünket.
Midőⁿ látták vitézi voltunkat,
megfordulva vítették halottjukat.
13. Mí is aztáⁿ lovainkra ülvén,⁶⁵
és azzal mí ís elébe mënvéⁿ
Mondom eccër az pajtásajimnak,
ennek tarcsunk, ennek ja tanyának.
14. Kírgyük mëg, Szalontáⁿ mí az ujság,
nëm jött-e kí ránk sok katonaság.
Két századdal egy ucca megrakva,
ellenünk jöⁿ hónap 8 órára.

⁶⁵ Ezt a versszakot a diák tévesen ismét tizenkettediknek írta, így nálunk eggyel több lesz a versszakok száma.

15. Határozzuk el hát, mitcsínáljunk,
 együt légyünk, vagy szíjjel távozzunk,
 Jobb is vóna máⁿ táⁿ gyalog maranni,
 erdőⁿ, rítēⁿ szíjjel bojongani. ||
16. Ezén szóra Márki pásztor pajtás,
 mingyár kész vót nálluk az elválás,
 Virág Istváⁿ is készlett elmenni,
 az lovát már ki kezére hanni.
17. Czégé János pajtás, együt légyünk,
 mivel egy városbaⁿ születtünk.
 Együt légyünk, együt betyárcottunk,
 míg a zsandárok kezibe nem jutunk.
18. Betyárcottunkis amíg lehetett,
 erdőⁿ, réteⁿ, ahuⁿ nekünk teccēt.
 Dē egy ispijon utánnunk lest vetēt,
 ki csakugyaⁿ az hálóba ejtēt.
19. Lovatt nyergēlt ēty szigeti tanyás,
 este kisóⁿ, máⁿ vacsora utáⁿ,
 Haza szalatt Kēnyereshē mines,[?]
 ígybeszilte el neki íjfélre: ||
20. Fábjaⁿ Pista, Czégé Jankó bētyár,
 hogy a szigeti tanyákoⁿ bujdokál.
 Ezēket Kenyeres miⁿ vīgig halgatta,
 félkelt, tovább nem is halasszgatta.
21. Az hírt a zsandár hadnagyhoz vitte,
 Örömmel köszönti jaz hadnagyot,
 panaszojja neki az ujságot,
22. Tisztelēm hadnagy urat ágyába,
 higgye mēg, nincs hazugság az ujságbaⁿ.
 Ezt a hadnagy így vīgig halgatta.⁶⁶

⁶⁶ A 21. és 22. strófából hiányzik egy-egy sor, de a diák nem jelezte a hiányt.

23. Parancsolta tüstént leginyinek,
tüstént hamar lovat nyergéjjenek.
Félkiszültek íjnek íccakájáⁿ,
mégindultak koráⁿ ífél utáⁿ.
24. Mikor máⁿ mégtuttuk, rajtunk léttek, ||
a tanyába, mint egy tüt, kerestek.
Még húzóttunk egy bogja tövibe,
három közül egy csak ránk bökene.
25. Mongyuk egy másnak csak hírtelenibe,
lűj frissen, pajtás, a szemibe.
Rájok lűttünk, mire megijettek,
íjetékben szíjjelebb szílettek.
26. Távolyrul állták körül azt a tanyát,
hogy nē miregessék a golyónak sujját.
Midőⁿ látták vitézi vótunkat,
mégfordultak, vítették halottjukat.
27. Kijált hozzám Mezidrácky hadnagy:
Pista, jobb lesz, ha megadod magad.
Már az sürgöny íjfél tül kezdve,
hosszu sürgöny, elvagyok éhezve. ||
28. Kűgyöⁿ, hadnagy ur, egy kis pájinkát,
megköszönöm szíves baráccságát.
Parancsolta város kocsissának,
vigyenek pájinkát Isvának.
29. Hogy még atta, valamít kívántam,
magam nēm is soká istáltattam.
Elhántam magamtul jaz fegyverēm,
oda nyujtám neki a jobb kezem.
30. Közelébb lépött hozzám az hadnagy,
kérdi tüllem, hanyad magaddal vagy,
Magam vagyok, mēr máⁿ Czégé még hótt,
akiben mindēn bizodalmom vót.

31. Bár ú ílne, most is bátrabb vónék,
hadnagy urral másképpeⁿ beszílnék.
Zörögnek a kocsik, új jönnek hozzám,
mongya Mezidrácky, üjj fel hozzám. ||
32. Elébb Czégét másikra féltégyük,
fél is tettük, de nincs ki sírassa,
inkább mongyák huncfut famillia,⁶⁷
33. Felültem én Mezidrácky mellé,
megindultunk gyorsan hazafelé.
Vigasztalt inkább, mint szomorított,
halálrul sémmit elő nem hozott.
34. Addig mindig vídám szívvel vótam,
míg az akasztófát még nem láttam.
De mikor mutatták, mi van ott,
erős szívem mingyár megváltozott.
35. Nagyot sóhajtottam, sírt a lelkem,
mondván, az lesz nyugvó hejjem.
Haza hoztak szabad kézzel-lábbal,
bëzzëg mëgkötöztek ërös lánca.⁶⁸ ||
36. Kikötöztek a tornác elébe,
Nizëk szíjjel, hát kitünik élëbem,
Márky József, Pásztor Mihály pajtás,
Nëm rígën hatták el ëgymást.
37. Úket is szëginyeket elfokták,
Nagyváradrul ippen akkor hozták,
kërdëm tüllök: fíjuk, mi jaz ujság,
vajoⁿ mit szül az hirës bëtyárság?

⁶⁷ A strófának hiányzik egy sora. A hiányt nem jelezte a diák.

⁶⁸ A kéziratban itt (a 167. oldallal) betelt a füzet, új füzetet kezdett a diák, de mind a kézi, mind a pecsételt lapszámozás folyamatos. Az új füzetben ismét felírta a címet (Fábián István betyár dala), és azt is, hogy folytatás. Ennek megfelelően a 35. versszak (nálunk a 36.) következik a kéziratban.

38. Kisz vót nálluk a felelet,
Minket Istváⁿ pajtás, elítéltek,
Kivaⁿ mondva az törvény míröllunk,
illetbe hónap nem viradunk.
39. Hajjátok, kicsinyék és nagyok, körülöttünk,
akik jelⁿ vattok, mi hármónkrul,
most példát láhattok,
magatok kárán nē tanujjatok.
40. Mert, hajjátok, az ilyeⁿ íletre, ||
nē bízzatok akkor a törvénybe,
Mer hisz megcsal az álnok remínység,
vaⁿ ellenség, aki vádol mindig.
41. Ki nem egyébb, gyílkosnak gyílkossa,
verje még aszt hármónknak az átka.
Itt az kalyla, az régi jó csárda,
engeggyék még, igyak egyet utójjára.
42. Maj bátrabbaⁿ mēgyék a halálba,
íletēmnek vígrehajtására.
Szēgíny Fáblyán nem is fogyatkozott,
erejiben még sēm tántorodott.
43. Hol szekeriⁿ huⁿ gyalog ballaga,
míg az akasztófáhó nem juta.
Éjjutottunk máⁿ a temetőhő,
mely még eddíg senkivel sēm vót köz.
44. Gyászos példa, szomoru törtinet,
ki ja szabaccságír ilyet szenved. ||
Ujra olvassák az sententiát,
hogy mi nem kapnánk anesztíját.
45. Márki József első, Pásztor Mihály az követő,
míg Fábijanra rá nem kerül a sor,
ígēn bátor és kemíⁿ szívű vót.⁶⁹

⁶⁹ Hiányos és romlott szövegű strófa.

46. Igy bucsuzott el hát baráttyátul,
és az összegyült nagy sokaságtul,
Isten hozzátok örökre,
në jussatok ily gyászos íletre.
47. Ha valaha valamit vitétem,
engegyën még most nélkëm.
Nohát Márki, vetkëz lë ízibe,
në fíjj mënni az halállal szëmbëⁿ.
48. Bucsuz, akitül akarsz, hamarjába,
hogy mi sëm maraggyunk el sokára.
Márki József szíjjel níz a fátul,
ilyen bucsu reppeⁿ el ajkárul. ||
49. Isten tēhozzátok is barátok,
Fábján, Pásztor régi jó pajtások.
Pásztor Mihály már tē vagy a sorba,
jobb vóna most lënni más korbaⁿ.
50. Halvány orcád, kiszáratt szëmejid,
írtóztató halálnak jeleji.
Fábján máⁿ te vagy az sorbaⁿ.⁷⁰
51. Isten tihozzátok, zsandárok,
bárha nëm vótam is jó hozzátok,
engegyítëk mëgtëtt hibájinkat,
në átkozzátok sírhantyajinkat.
Az ki pedig elvádolt halálra,
Igy hajjoⁿ még az is nëm sokára.

GYÚJTÉS IDEJE: 1917. GYÚJTÓ: Kornya Sándor VI. g. o. t.

⁷⁰ Hiányzik egy sor a versszakból.

144. BESOROZTAK ENGEM KATONÁNAK

A német szökött katonája

1. Besoroztak engem katonának,
de elszöktem, úgy mentem betyárnak.
Ném szerettem nímétét szógálni,
jobb szerettem inkább betyár lenni. || 175. lap [!]
2. Erdőgyarak vót első lakásom,
Zuh Matyi vót első jó barátom.
Arra kérte Kényeres János ur,
ha engem kézre ád, kiszabadul.
3. De mihelyt ezt én is észrevettem,
Matyi pajtást mingyá fübelüttem,
jaj Istenem, máⁿ magam marattam,
jaj, de nincsen, kibeⁿ eddig bíztam.
4. Czégé Jánost mingyá üté a sor,
Ű is kiesz lett betyárkonni akkor.
Pásztor Mihály, Rocskás Jóska pajtás,
hát mi háрмаⁿ együt betyárkodánk.
5. Fekete föld termi a jó buzát,
Sűrű erdő neveli ja betyárt,
Sűrű erdő neveli ja betyárt,
csaplárosné viseli ja gongyát.
6. A barackfa véréssel virágzik,
Fábijaⁿ Isván csak úgy paripácczik. || 172.lap [!]
Nő fi, Pista, nöm soká megfognak,
az akasztófára is félhuznak.
7. Szalagy zsandár, mēr jön Fábiján Pista,⁷¹
hallik máⁿ a lovának zugása,
páros pisztoly a szüre ujjába,
nagy rézfokos a nyerég kápába.

⁷¹ A 13 szótagos, ritmushibás sort a diák két sorba írta, a versszak további sorai azonban szabályos tizenkét szótagosak.

8. Az a hirës Bajóné tanyája,
Keddëⁿ két órakor borult gyászba,
mer a Mezidrácky sok szíp szava
Fábjáⁿ Pista szivít mëghatotta.
9. Mezidrácky 11-ed magával,
esküdött mëg a szent háromsággal:
Pista fijam, ragd le a fegyveröd,
én aszondom, mëg marad íletöd.
10. Mikor Pista a kalyláho íre,
az akasztófára fëltekínte, ||
Akkor mongya Mezidrácky urnak:
hadnagy uram, mos fëlakasztanak.
11. Mezidrácky erre azt felelte,
në fijj Pista, nëm neköd kízült e,
hazahoztak erös kézzel, lábbal,
íthoⁿ mëgkötöztek erös láncal.
12. Kikötöttek a tornácelébe,
szíjjel nízék, ki tünik elébbem:
Pásztor Mihály, Rocskás Jóska pajtás,
hát Váradoⁿ ugyaⁿ mi az ujság?
13. Váradoⁿ is csak a mos az ujság,
hogy Fábijáⁿ Isvánt fëlakasszák.
14. Érzi hugom, Sára jó testvírëm,
kírjíték meg az urakat szípëⁿ,
kírjíték mëg, ha mëgengennének,
në vennék el gyászos íletëmöt. ||
15. Nagy-Sándor, vót ëskolás czimborám,
ü is kijött halálom órájáⁿ.
Törüld meg a fekete szemëdet,
në lássam, hogy írtem hull a könnyed.
16. Itt a kalyla, a tüllem mult csárda,
aggyanak ëgy kis sërt utójjára,
maj bátrabbaⁿ mëgyék a halálba,
íletëmnek vígrehajtására.

17. Idés anyám itt vaⁿ ez a pohár sër,
ígyák még ketten hárman,
ezt hagyom kentéknek utójjára.
18. Tul a kalylán van egy akasztófa,
három betyár még nyugodott rajta,
Pásztor Mihály, Rocskás Jóska pajtás,
hát mink háрмаⁿ ugyaⁿ mire jutánk!

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Kornya Sándor VI. g. o. t.

145. EZERNYOLCSZÁZÖTVENEDIK ÉVNEK

A német szökött katonája

Ezernyócszázötvenedik évnek,
nímej napjáⁿ katonának vittek;
mer érígelte Kényeres János,
hogy íⁿ szabad életét szógálok.
Elvittek vót, mondom, katonának,
de elszöktem, úgy mentem betyárnak:
nëm szerettem nímétét szógálni,
ikáb[!] akartam éⁿ betyárkonni.
Erdőgyarak vót első lakásom,
Zú Matyi vót első jó barátom;
azt ígírte Kényeres János úr,
ha éngëm kézbe ád, méks[!] szabadúl.
De mihën én esztet iszrevéttem,
Matyi pajtást minygyá fűbe lűttem,
Jaj, istenëm, mám magam marattam,
jaj, de nincseⁿ, kube eddig bisztam.
Cégé Janit minygyán inté a sor,
ű is kíz lett betyárkonni akkor,
Pásztor Mihály, Rocskás Jóska pajtás,
há mink nígyen eggyütt betyárkodánk.
Az a híres Bajóne tanyája
keddeⁿ két órakkor borúl gyászba:
mer a Mëgyedráncki sok szíp szava
szomorú szívëmöt mëkhatotta.
Mëgyedvácnczki 30-ad magával

mégesküdt a szent háromságra:
 – Pista fíjam, rag lè a fegyveréd,
 bizom mondom, mægmarad íletéd.
 Mikor ótán a Kajláho írtem,
 az akasztófára tekintettem,
 akkor montam Mëgyedráncki urnak:
 hagynagy uram, most felakasztanak!
 Mëgyedráncki ere asz felelte:
 – Nè filj, Pista, nëm nëkèd kiszült e!
 Hazahosztak szabat kézzel-lábbal,
 othum mëkkötösztek erós lánccal,
 kikötöttek a tornác elibe,
 szíjel nézèk, ki tünik elibe?
 Pásztor Miháj, Rocskás Jóska pajtás,
 há Váradon ugyan mi az ujság?
 – Váradon is csak a most az ujság, ||
 hogy Fábijáⁿ Pistát félakasztyák!
 Èrzi húgom, Sára jó tesvírem,
 kírijték mëg az urakat írtem,
 kírijték mëg, ha mëgíngènnènek,
 në vènník ell gyászos íletémèt.
 Nagy Sándor, vót èskolás cimborám,
 ú is kijött halálom órájáⁿ,
 türül mëg a fekete szemèdèt,
 në lássam, hogy írtèm hull a könyed.
 Lassan mënygyèn a kocsi alattunk,
 áld mëg isten, akki jön utánnunk,
 könnyes szèmmel kísrnek bennünket,
 álgya mëg az egek ura úket.
 Itt a Kajla, túllem elmúlt csárda,
 aggyanak èk kis sèrt utóljára,
 majd bátrabban mënygyek a halálra,
 íletemnek víglèhajtására.
 Itt van ez a pohár sèr, pajtásom,
 Kentèknek is idès anyám, húgom,
 igyák mëk kentèk eszt együt hármaⁿ,
 esz hagyom kentèknek utóljára.
 Túl a Kajláⁿ van az akasztófa,
 három bëtyár nyugoszik mëg rajta:

Pásztor Miháj, Rocskás Jóska pajtás,
látjátok, hogy hárman mire junánk[!].⁷²

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Szendrey Ákos VI. g. o. t.

146. ENGEM HÍNAK FÁBIÁN PISTÁNAK

A német szökött katonája

1. Éngem hínak Fábijáⁿ Pistának,
ki is álok huszonnyigy zsandárnak,
duflapuskám vészem a kezembe,
akkor gyűjjik a zsandárok serge.
2. Nëm kell níkëm farmatring, szügyellő,
nëm kell nékem égynél több szerető,
lovam is vaⁿ, jó járó, jó lópő,
szeretöm is vik, kedvem kereső.
3. A barackfa vërëset virákzik,
Pista Pajkos lova karikázik;
vigyázz, Pista, nemsoká mëgfognak,
az akasztófára fël is húznak!
4. – Ha mëkfognak, lánccal mëkkötöznek,
bëtyárságomnak maj víget vetnek:
kivan mondva a törvim mirúllunk:
akasztófa léssz a nyugodalmunk.
5. Szalaggy, zsandár, jöⁿ Fábijáⁿ Pista,⁷³
hallik mán lovának zúgása,
páros pistoj a szüre ujjába,
nagy rézfokos a nyërékkápába.

⁷² Tollhiba: *jutánk* helyett került a szövegbe.

⁷³ Ettől a versszaktól a ballada hátralévő része a kézirat 322. oldalán található (SZENDREY Ákos 1917–Ms: 322/22. sz.

6. Fábjaⁿ Pista kiállott a sikra,
onnét tüzelt a sok zsandárookra;
mikol lē mēnt a nap nyugodóra,
Fábjaⁿ Pista lē pihent az ólba.
7. Mikor Pista lē pihent az ólba,
utánna ment a babája sirva:
– Nē sirj, rózsám, nē ríj keserveseⁿ,
maj meksegyit[!] a jószágos isteⁿ.
8. Ha nēm segít[!], arrúl sēm tēheték,
a viláktól könnyes búcsút vészek,
élíg nekēm, hogy az éⁿ rózsám száⁿ,
bátor hájok[!] még az akasztófán.
9. Az a hires Bajóné tanyája
Keddeⁿ két órakkor borúl gyászba,
mer a gonosz Madarászi Pista
a pandúrokat mind odahozta.
10. Isten vélléd Szalonta várossa,
ém máⁿ többbe nēm lészék lakossa,
teremhet máⁿ zöt fővet lapossad,
Pajkos lovam nem taposhat.⁷⁴
11. Tul a Kajláⁿ van egy akasztófa,
ara van egy bētyár félakaszva,
szél lengeti gyócsingit, gatyáját,
veri össze sarkantyús csizmáját,
ha léesik még észik a vadak,
mēgsirattyák az égi madarak.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Szendrey Ákos VI. g. o. t.

⁷⁴ A sor két szótaggal rövidebb. Valószínű, így lehetett: Pajkos lovam *többé* nem taposhat.

147. ENGEM HÍNAK FÁBIÁN PISTÁNAK

A német szökött katonája

(töredék)

Éngem hinak Fábijáⁿ Pistának,
a bihari rablók királjának,
nëm vótam ott mindëⁿ rabolásnál,
sír a babám az akasztófánál.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Szendrey Ákos VI. g. o. t.

148. FÉRGEK, BÉKÁK TESTEDET MEGESZIK

A német szökött katonája

(töredék)

1. Fírgék, bikák testédet megészik,
a madarak majd elínekélik.
Sej, de háromat tojik a kánya,
mégis szerét a keⁿ Julcsi jánya.
2. – Akármijeⁿ betyár gyerek vagyok,
a keⁿ jánya szeretője vagyok, ||
akármilyeⁿ üldözött is vagyok,
Julcsa jánya szeretője vagyok.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Szendrey Ákos VI. g. o. t.

149. ENGEM HÍNAK FÁBIÁN PISTÁNAK

A német szökött katonája

(töredék)

Éngem hínak Fábijánⁿ Pistának,
bésorozott nivët[!] katonának,
ott sè vótam Kőnigerecénél,
sir a babám a vasas recénél.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Szendrey Ákos VI. g. o. t.

150. ENGEM HÍNAK FÁBIÁN PISTÁNAK

A német szökött katonája

1. Éngem hínak Fábiján Pistának,
Ki is állok harmincnég yszandárnak;
Lovam is van jó futó, jó lópó,
Kocsisom is, víg kedvem kereső.
(Esz t akkor danolták, mikor Pistát nem leltik a zszandárok)
2. A baracfa vërëset virágzik.
Fábján Pista csak úgy karikádzik.
– Nè fíjj Pista, nèm soká mægfoznak,
Az akasztófára fél is húznak.
3. Ha mægfoznak, lánccal mægkötöznek,
Bëtyárságomnak maj víget vetnek.||
Eltëmetnek a mezeji vadak,
El is énekëlnek az égi madarak.
(Esz t akkor danolták, mikor mán a zszandárok kerestik)
4. Itt a Kajla, a jó rigi csárda,
Mëgájj pajtás, igyunk utójjára!
Háromat tojt a fekete kánya,
Szeret éngëm a csaplárné jánya.

5. Sarkad felől hidegön fuj a szél,
Csak asz fújja, még ma mëghalok én.
Nem engedik nekëm aszt az egek,
Hogy én, rózsám, a tijeđ léhessek.
(Eszt mëg akkor, mikor a zsandárok mëgszorították)
6. Megyëdráczky tizënégy magával
Mëgesküdütt a szent háromságra:
– Pista fijam, tëdd lë a fegyverëd,
Bizonyosan mëgmarad íletëd.
7. Sára hugom, Júccsa jó testvírëm,
Kírjítëk mëg az urakat szípën:
Kírjítëk mëg, ha mëgengennënek,
Bëtyár íletëmnek kedveznënek.
(Mán akkor a bëtyár fogva vót)
8. Itt a Kajla, tüllem elmült csárda,
Ájjanak mëg, igyak utójjára
A Kajlán túl van ëgy akasztófa,
Három bëtyár nyugoszik mëg rajta.
9. Pásztor Mihály ëgy hangot sëm ada,
Fábján István ekkippen biztatta:
Në fíjj pajtás, ëgy ílet, ëgy halál,
Úgy is mëghal a kiálló bëtyár.
(Az akasztófánál danolták)

Mit tudnak mëg Fábíán Pistáruł?

Fábján Pista szalontaji bëtyár vót. Nagyon nëpszëru és igën derik bátor embër vót. Huga Fábján Sára, nënje Fábján Èrsók vót. Èrsók a vín Musztányi Balog felesige vót. Fábján Pistát a níp nagyon pártolta. Ègyëdüł csak Kopasz Kënyeres János szógabiró üldözte. Ű is akasztatta fël a bëtyárt. Szalonta környíkin ëkkor három, utóbb ngy hies bëtyár vót. Lëghiesëbb Fábján Pista vót. Szalontai csak Fábján Pista mëg Czégé Miháj vót. Rocskás Jóska okányi vót, Pásztor Mihály mëg Várad alatt ëgy tanyára való vót. Ezëk mind a Fábján Pista vezetise alatt Szalonta környíkin raboltak.

Hogy fogták el Fábján Pistát?

Fábján Pista Simonkerékén sokat járt-kelt, rabolt. Ott is fogták el a Szigetén a Katona tanya aljába. Fábján Pista a Szigetén a Bajó tanyán vót, amikor hire jött, hogy a zsandárok keresik. Mán a zsandárok nem müsszi vótak, mikor oda gyültek a Szigetén lakó szógák-leginyék, még a többi nipék, oszt siratták, || Fábján Pistát; monták néki, hogy meneküjjik, mér mán itt lésznek a csendőrök egy óra mulva, mér valaki mégmondta Mezidráckinak, hogy Pista a Bajó tanyán van. Fábján Pista nem mént sehova, csak a tanya-padlásra mént fel. Fábján Pista, mikor a csendőröket meglátta, átszökött a Bajó tanyának az ójjába. A níp nem vette észre, mér hátúl ereszkédett lē, oszt a kazalok közt bújkálva mént a Bajóék ójokba, Rocskás Józsival. Maj mikor a csendőrök oda irték, félkutatták a pallást, de nem lelték sēmmít. Ezután a közeli tanyákat, bogjákat vizsgálták még. Maj mikor a Bajó ólho irtek, éccēr csak sívított feléjük a golyó. A zsandárok mingyá tutták, hogy itt vannak a betyárok. Az ólba mán csak Fábján még Rocskás vót, Pásztor Váradra szökött, ott is fogták el. A nagy csapat zsandár nem mert közel sē menni az ólho, hanēm csak lüvődöztek be a gané-jukon. De a betyárok nem állottak a jukho, hogy írje űket. Éccēr mán a zsandárok kijöttek a bīketúrīsbul, oszt közelebb méntek. A két betyár mingyá lēvett közüllök ēnnyihányat. A pandúrok ezután sortüzet attak az egész órra. Rocskás íppen az ajtó-juknál állott, oszt egy golyó szivēn tanálta. Így maga maradt Fábján Pista. A zsandárok mindig közelebb akartak jutni, de a betyár sűrű lüvisekkel távul tartotta űkēt. Mezidrácki mindig monta Pistának: „Pista fíjam, kērēsztfíjam, tēdd lē a fegyverēd, bizom mondom, mégmarad íletēd”. De Pista nem halgatott rá, hanēm szüntelen lütt a gané-jukon át. Éccēr Mezidrácki is közeledett az ólho. Pista mindig monta neki, hogy „Ne jōjjik közelebb, kērēsztapám, ha kedves az ílete”. De a csendőrhadnagy, Mezidrácki, mindig közelebb-közelebb mént az ólho, utána a többi zsandár is. Ekkor Fábján meglütte a kērēsztapját is. Ezután mán a zsandárok ojan közel vótak, hogy mindēn lövisē tanált. A betyár Pista mindig tartotta magát, de mikor a nap lēáldozott, kilōkte a fegyvert. A csendőrök a félig összelüvöldözött ólba bérohantak, osz mēkkötōztík Fábján Pistát. Sokan aszongyák, hogy Rocskás nem hōtt még, oszt aszt is haza hozták, egy szekērre tēttik űket. Égyēnēsēn a Kajlánál, az akasztófáho vittik. Ekkorra mán mégfogták Pásztor Mihályt is, oszt aszt is idehozták félakasztani. Együtt haltak még a betyárok, mind a hárman.

GYŰJTÉS IDEJE: *1916/17-es tanév GYŰJTŐ: Fazekas István VI. g. o. t.

KÖZLŐ: *Szendrey Zsigmond

Huncut a vármegye (Bogár Imre)**151. ZAVAROS A TISZA VIZE***Huncut a vármegye*

1. Zavaros a Tisza vize,⁷⁵
nem akar apadni,
az a hies Bogár Imre
átal akar menni.
2. Átal akar menni,
szilaj csikót lopni,
a szegedi nagy vásáron
el akarja jadni.
3. – Nizz ki, babám, ^{níz ki,}
ablakod firhangján
amoda jőⁿ Bogár Imre
sötít pej paripáⁿ.
4. Arany a zablája,
rész a kantárszára,
szabadkai kis leányok
bámulnak utánna.
5. – Kocsmárosné, hajja,
talán nem is hajja?
nyissa ki hát a kapuját,
hogy mennyek bé rajta.
6. – Kocsmárosné, hajja,
van-i veres bora?
– Serem is van, borom is vaⁿ
vendigeek számára. ||
7. Kocsmárosné, hajja,
van-i szíp leányja?
– Vaⁿ leányom, szíp leányom
betyárok számára.

⁷⁵ Kodály Zoltán zárójelbe tette a sor utolsó szavát, mely ritmushibát okozott.

8. – Kocsmárosné, hajja,
vaⁿ bora száz icce?
mekkinálom a vármegyét,
hogy igyik belőlle.
9. Huⁿcut a vármegye,
nem iszik belőlle,
látom mán most, aszt akarja,
hóttig legyen rabja.
10. Huⁿcut a vármegye,
meglegett bennüⁿket,
Tiszahajlósi csárdába
mekfogott bennüⁿket.
11. Repűj, madár, repűj,
haj, Szabadka felé,
az a híres Bogár Imre
maga mín egyedül.

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.

152. ZAVAROS A TISZA

Huncut a vármegye

(töredék)

Zavaros a Tisza,
nëm akar higanni,
az a híres Bogár Imre,
átal akar mënni,
átal akar mënni,
szilaj csikót lopni,
dëbrëcënyi nagy vásároⁿ
elakarja anni.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Mezey Károly VIII. g. o. t.

153. ZAVAROS A TISZA, NEM AKAR HIGGADNI

Huncut a vármegye

(töredék)

1. Zavaros a Tisza, nem akar higanni,
szegiⁿ Bogár Imre átal akar menni:
átal akar menni, csókot akar kapni,
Duli Marcsának csókot akar anni.
2. Zavaros a Tisza, nem akar higanni, ||
szegiⁿ Bogár Imre átal akar menni,
de im hirtelen a csongrádi uton
nagy szél kerekedik, és nagy por támad.
3. Szegin Bogár Imrét köröskörül fokták,
kezeit, lábát erősseⁿ megvasalták.
Évitték Csongrádba egy sötít börtönbe,
szegiⁿ Duli Marcsa maj megóruilt bujába.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Mezey Károly VIII. g. o. t.

154. ZAVAROS A TISZA VIZE, NEM AKAR APADNI

Huncut a vármegye

(töredék)

Zavaros a Tisza vize nem akar apadni,
Az a hirés bogár Imre átalakar mēni.
Átalakar mēni, szilaj csikót lopni,
Dēbreceeni nagy vásáron piszt akar csinálni.
Niz ki, Marcsa, niz ki, ablakod firhangján,
Mos kisirik Bogár Imrét aranyos paripán.
Arany a kantárja, ezüst a zablája,
Az a hirés Bogár Imre anak a gazdája.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Deme Sándor IV. g. o. t.

155. ZAVAROS A TISZA

Huncut a vármegye

1. Zavaros a Tisza,
Nëm akar hígadni,
Még az íjjen Bogár Imre
Átal akar menni.
2. Átal akar menni,
Lovat akar lopni,
A szegedi nagy vásárba
El akarja adni.
3. Nízz ki, babám,⁷⁶
Ablakod firhangján,
Amoda gyün Bogár Imre
Sötít pej paripán.
4. Arany a zablája,
Réz a kantár szára,
Szabadkaji szíp leányok
Bámúnak utána.
5. Kocsmárosné, hallja!
Talán nem is hallja, ||
Nyissa ki hát a kapuját,
Hadd menjik be rajta.
6. Kocsmárosné, hallja!
Van-i vörös bora?
Söröm is van, borom is van
Vendígem számára.
7. Kocsmárosné, hallja!
Van-i szíp leánya?
Van leányom, szíp leányom,
Betyárok számára.

⁷⁶ Csonka a sor, hiányzik két szótag

8. Kocsmárosné, hallja!?
Száz icce bort hozna,
Meg kínálok a vármegyét,
Had igyék belülle.
9. Huncút a vármegye,
Nem iszik belülle,
Látom, hogy mán azt akarja,
Hótig legyek rabja. ||
10. Huncút a vármegye,
Meglesett bennünket,
Tisza-hajlási csárdába
Elfogott bennünket.
11. Repűj, madár, repűj,
Hej, Szabadka felé!
Az a híres Bogár Imre
Maga mín, egyedül.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Práznovszky Géza V. g. o. t.

ADATKÖZLŐ: Szöllősi Lajos 26–28 éves

156. ZAVAROS A TISZA

Huncut a vármegye

1. Zavaros a Tisza,
nëm akar hígganni,
még az ijjeⁿ Bogár Imre,
átakar menni.
2. Atakar menni,
lovat akar lopni,
a szégedi nagy vásároⁿ
el akarja anni.
3. Nízz ki, babám, nízz ki
ablakod fírhangjáⁿ,
amoda gyüⁿ Bogár Imre
sőtít pej paripáⁿ. ||

4. Arany a zablája
réz a kartárszárja,
szabatkai szíp lejánok
bámunak útánna.
5. Kocsmárosné, hajja,
talán nem is hajja,
nyissa ki hát a kapuját,
had mēnnyek bé rajta.
6. Kocsmárosné, hajja,
van-i vērēs bora?
Sőróm is vaⁿ, borom is vaⁿ
vendígem számára.
7. Kocsmárosné, hajja
van-i szíp lejánja?
Van lejánjom, szíp lejánjom
betyárok számára.
8. Kocsmárosné, hajja,
száz icce bort hozna,
mēkkínálom a vármegyét, ||
had igyik belüle.
9. Huncut a vár mēgye,
nem iszik belüle,
látom, hogy mán aszt akarja,
hottig lēgyék rabja.
10. Huncut a vármēgye,
mēglesēt bennünkēt,
tiszahajlasi csárdába
ēfogott bennünkēt.
11. Rēpűjj, madár, rēpűjj,
hej, Szabatka fēli,
Az a hirēs Bogár Imre
maga min ēgyēdű.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914/15-ös tanév GYŰJTŐ: Szendrey Ákos III. g. o. t.

157. ZAVAROS A TISZA VIZE, NEM AKAR APADNI*Huncut a vármegye*

1. Zavaros a Tisza vize, nem akar apadni,
Az a hirés bogár Imre átalakar menni.
Átalakar menni, szilajcsikót lopni,
Kecskeméti nagyvásáron pénzt akar keresni.
2. Kocsmárosné, hajja, száz icce bort adna,
Mékkinálnám a vármegyét, hogy nő lénnek rabja.
Huncut a vármegye, Nem iszik belőlle
Az a hirés bogár Imre most van a kezébe.
3. Néz ki, babám néz ki, ablakod firhangján,
Most kísérik Bogár Imrét arnyszín paripán.
Arany a kantárja, ezüst a zablája,
Az a hirés Bogár Imre annak a gazdája. ||
4. [-----]
Hóhér mongya: Bogár Imre ájjon fél a
székre. Félállott a székre
Féltekint az égre
Én Istenem, sok rablásim most jutnak eszembe.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914/15-ös tanév GYŰJTŐ: Jámbor Sándor III. g. o. t.

158. KIÖNTÖTT A TISZA, NEM AKAR LEÜLNI*Huncut a vármegye*

(töredék)

Kiöntött a tiszta, nem akar leülni,
Ez a hunczut bogár Imre át akarna úszni.
Át akarna úszni, szilaj csikót l'opni,
A szegedi nagyvásáron pénzt akar szerezni.

GYŰJTÉS IDEJE: 1915. GYŰJTŐ: Bondár György III. g. o. t.

159. ZAVAROS A TISZA VIZE, NEM AKAR HIGGADNI

Huncut a vármegye

(töredék)

1. Zavaros a Tisza-vize, nem akar higanni,
az a hirös Bogár Imre átal akar menni,
átal akar menni, szilaj csikót lopni,
az ú kedves babájához azoⁿ akar menni.
2. Níz ki, Marcsa, Rózsa Marcsa, ablakod firhangjáⁿ,
ott kísírik Bogár Imrét sötít pej paripáⁿ.
arany a kantárja, gyémánt a zablája,
Bogár-Imre annak a gazdája.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Kornya Sándor VI. g. o. t.

160. ZAVAROS A TISZA VIZE

Huncut a vármegye

1. Zavaros a tiszta vize,
Nem akar apadni,
Ez a hires Bogár Imre
Át akarna menni.
2. Szilaj csikot lopni,
Nyerget, kantárt venni,
Debrecenyi nagy vásáron
Pénzt akar szerezni.
3. Huncut a vármegye
Nem iszik belőle,
Ez a hires Bogár Imre
Került a kezembe.
4. Harangoznak délre,
Fél tizen ketőre, ||
Hohér mongya: Bogár Imre
Ajon fel a székre.

5. Fel alot a székre,
Fel tekint az égre:
Én istenem, sok nagy vétkem
Mostjutot eszembe.

GYŰJTÉS IDEJE: 1915. GYŰJTŐ: Pelok Mihály III. g. o. t.
GYŰJTÉS HELYE: Illye, Bihar megye

Betyár a lakodalomban

161. BOGÁR IMRE, HOVA OLYAN SZAPORÁN

Betyár a lakodalomban

1. – Bogár Imre, huva olyan szaporán,
azon a szíp kesejlábú paripáⁿ?
– Sugár Pėti jánya firhe méⁿ,
annak a lakodalmbába mēngyēk én.
2. – Annak a lakodalmbába mēgyēⁿ ken,
az ódalan forgópisztojt mír visz kend?
– Azir viszem a pisztojomat
agyoⁿ lövöm velle a galambomat.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Mezey Károly VIII. g. o. t.

A betyár utazólevele

162. TISZA PARTJÁN ELALUDTAM

A betyár utazólevele

1. Tisza partyán elaluttam,
jaj de szípeket álmottam,
mégálmottam aszt az ēggyet,
hogy a rózsám mást nēm szeret.

2. Mikor osztáⁿ fölibrettem,
kilencs csendőr áll előttem,
mind a kilenc kérdi tőllem,
hún az utazó levelem?
3. Kigombolom a mellényem,
kivettem a rovorverem[!]:
jajj istenem, micsinájjak,
vagy elfussak, vagy megájjak?
4. Ha jel futok, fejbe lúnek,
ha mégállok, mékkötöznek,
ötöt-hatot fejbe lüttem,
ez az utazó levelem.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Mezey Károly VIII. g. o. t.

163. TISZA PARTJÁN ELALUDTAM

A betyár utazólevele

1. Tisza partján elaluttam,
Jaj, de sok szípét álmottam,
Meg álmottam azt az egyet,
Hogy a babám mást szeret.
2. Mikor osztán fél íbrettem,
Azt kérdezték, hun a nevem,
Hun az utolsó levelem,
Kilencz csendőr ált előttem.
3. Mégály csendőr megmutatom,
Csak a lábrim ki gombolom,
Kiveszem a levelem,
Ez az utazó levelem. ||
4. Jaj Istenem, mit csinályak,
Elszalagyak, vagy megállyak?
Ha szaladok, fübe lünek,
Ha még állok, mékkötöznek.

5. M égállottam m égkötöztek,
Az egyesbe bekísírtek,
Ha az egyes összedülne,
Babám szíve m égrepedne.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Kornya Sándor VI. g. o. t.

Ki sem megyek, meg sem adom magam

164. NEM MESSZE VAN IDE KISSZEGEDE

Ki sem megyek, meg sem adom magam

1. Nem messze van ide kis Szegede,
hatvan hatba ja víz elöntötte,
csak egy csárda maratt ottanába,
ottaⁿ mulat hat betyár magába.
2. Hát amoda nagy porfelleg láccik,
hat zsandár jön, alig-alig láccik,
– Kocsmárosné, jó jestét, jójestét, ||
hát ez a kis pej lú mit keres itt?
3. – Jó bort iszik annak a gazdája,
mos jött ide, nincs egy félórája.
– Küggye ki hát annak a gazdáját,
nem bántyuk mink ha megaggya magát.
4. – Ki sem megyek, meksem adom magam,
ha úgy teccik, vigye jel a lovam,
lovam, lovam nem annyira bánom,
csak a nyergem, kantárom sajnálom.
5. Nyergem alatt a bugyellárisom,
abba hever százezer forintom.

6. Száz forintot attam a pej lújir,
százat meg a rá való szerszámír,
százat meg e piros barna jányír,
kit nem adnék szíles e világír.

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.

165. A BARACKFA TAVASSZAL VIRÁGZIK

Ki sem megyek, meg sem adom magam

1. A barackfa tavasszal virázkik,
Fabijáⁿ Pista alatta cicázik,
cicázz, lovam, cicázz utójára,
hónap visznek az akasztófára.⁷⁷
2. Amott jönnek négyen a zsandárok,
még messziről finylik a csákójok,
elől megy a zsandárok káplárja
egyenesen a gyányi csárdába.
3. – Jó estét hát, szőke csaplárosné,
ez a pej paripa jitteⁿ kijé?
– Jó bort iszik annak a gazdája,
most jött ide, nincs egy félórája.
4. – Küggye ki hát annak a gazdáját,
had mütassa jaz igazolványát.
– Ki sem megyek, meg sem adom magam,
akinek kell, vigye el a lovam. ||
5. A lo vamat[!] nem annyira bánom,
csak a nyergem, kantárom sajnálom,
nyereg alatt a bugyelárisom,
abba nyukszik négy ezer forintom.

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.
ADATKÖZLŐ: Tóna[?] Katalin

⁷⁷ A dűlt betűvel kiemelt két sor fölött Kodály Zoltán bejegyzése:

Ne fíj István nem soká mek fognak
Az akasztófára fel is húznak.

166. A KONDOROSI CSÁRDA KAPUJÁBA

Ki sem megyek, meg sem adom magam

1. A kondorosi csárda kapujába,
ott legel egy pejcsikó magába.
– Kocsmárosné, kűggye ki gazdáját,
nem bántyuk mi, ha megagya magát.
2. Betyár gyerek annak a gazdája,
mos jött ide nincs egy fél órája.
– Ki sē meggyek, mēk sē adom magam,
ha út tēccik, vigye el a lovam.
3. A lovamat nem anyira bánom,
csak a nyeregszerszámom sajnállom,
az erszinyem, alatta izzasztom,
abba rejlik százezer forintom.
4. Háromszázat attam a csikójir,
másik hármát rávaló szerszámir,
hármát pedig egy szíp barna jányír,
kit nem annék szílēs év világír.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Mezey Károly VIII. g. o. t.

167. NEM MESSZE VAN IDE KISSZEGEDE

Ki sem megyek, meg sem adom magam

Nem messzi van ide kis Szégede,
hatvanhatba a víz elöntötte,
nem is maratt semmi ja városba,
csak egy kocsmá maratt meg magába,
abba jiszik hat betyár bujába,
hát amoda a nagy porfelhő láccik,
hat zsandár jön, alig alig láccik,
kocsmárosné, jo jestét, jó jestét,
hát ez a kis pej lú mik keres itt?
jó bort iszik annak a gazdája jitt,

most jött ide, nincs eggy félórája.
 kűggye ki hát annak a gazdáját,
 nem bántjuk mink, ha megaggya magát.
 ki sem megyek, mek se jadom magam,
 ha júgy teccik, vigye jel a lovam,
 lovam, lovam, nem annyira bánom,
 csak a nyergem, kantárom sajnálom,
 nyergem alatt a bugyellárisom, ||
 abba hever tízezer forintom.
 száz forintot attam a pej lujír,
 százat meg a rávaló szerszámír,
 százat meg a piros barna jányír,
 kit nem adnék sziles e világír.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914/15-ös tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor VI. g. o. t.

168. VÁRAD FELŐL JÖNNEK A ZSANDÁROK

Ki sem megyek, meg sem adom magam

1. Várad felől jönnek a zsandárok,
 Már messzről fénylik a csákojuk,
 Elül jön a zsandárok káplárja,
 Egyenesen a Gyányi csárdába.
2. Korcsmárosné, jó estét, jó estét, ||
 Hát ez a pej paripa kié?
 Oh, ne bántsa, betyár a gazdája,
 Most jött ide, nincs egy fél órája.
3. Küldje ki hát annak a gazdáját,
 Nem bántjuk mi, csak adja meg magát.
 Ki se megyek, megse adom magam,
 Kinek tetszik, vigye el a lovam.
4. A lovamat annyira bánom,
 Rajta levő szerszámot sajnálom.
 Nyereg alatt a bugyellárisom,
 Abba hever négy ezer forintom.

5. Elsőt adom sőtít pej lovamír,
Másodikat egyszép barna lányír,
Harmadikat megőleléséért,
Negyediket megcsokolásáért.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914/15-ös tanév GYŰJTŐ: Szendrey Ákos III. g. o. t.

169. VÁRAD FELŐL JÖNNEK A ZSANDÁROK

Ki sem megyek, meg sem adom magam

1. Várad felől jönnek a zsandárok,
Már messziről fénylik a csákójok.
Elül jön a zsandárok káplárja,
Egyenesen a Gyányi csárdába.
2. Kocsmárosné, jó estét, jó estét,
Hát ez a pej paripa kié?
Óh, ne bántsa, betyár a gazdája,
Most jött ide, nincs egy félórája.
3. Küld[!] ki hát annak a gazdáját,
Nem bántjuk mi, csak adja meg magát.
Kisem megyek, megse adom magam,
Kinek tetszik vigye el a lovam.
4. A lovamat nem annyira bánom, ||
Rajta levő szerszámomat sajnálom.
Nyereg alatt bugyellárisom,
Abba hever négyezer forintom.
5. Elsőt adom sötét pej lovamnak,
Másodikat egy szép barna lánynak,
Harmadikat megőleléséért,
Negyediket a megcsokolásáért.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914/15-ös tanév GYŰJTŐ: Boros Gyula III. g. o. t.

170. NEM MESSZE VAN IDE KISMARGITA*Ki sem megyek, meg sem adom magam*

1. Nëm messze vaⁿ ide kis Margita,
köröskörül folya azt a Tisza,
Közepibe ëty nagy buki csárda,
abba mulat ëty vitéz buvába.
2. Amint látom, jönnek a zsandárok,
Egyenesën neki Margitának,
előljöⁿ a zsandár kapitányok,
Ide tart az a buki csárdának.
3. Szípëⁿ kírëm főhadnagyuramat,
Ne lüjje ki állam lovamat,
A lovamat nëm annyira bánom,
Rajta livó szërszámom sajnálom. ||
4. Ejnye, ejnye, a betyár mindënit
Lovát filti nëm maga íletit!
Izasztóba a bugyë lárisom[!]
Abba hever 4000 ezër[!] forintom.
5. Èty ezrët máⁿ attam ëty csíkójír,
Másikat a rávaló szërszámír,
harmadikat ëty barna kisjányír,
negyediket mëgcsókolásájír.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Kornya Sándor VI. g. o. t.

171. NEM MESSZE VAN IDE KISMARGITA*Ki sem megyek, meg sem adom magam*

1. Nëm messze van ide Kismargita,
köröskörül főjja aszt a Tisza,
közepibe van ëty hirës csárda,
abba iszik ëgy betyár bújába.

2. Amott jönnek nyócan a zsandárok,
hej de szípeⁿ fimlik a csákójok,
elől mëgy a zsandárok hadnaggya,
egyeneⁿ bé Kismargitára.
3. – Jóëstét, csaplárosné asszonyság,
hát ez a szíp pejlú ugyaⁿ kijé?
– Betyárgyerék annak a gazdája,
mos jött ide, nincs ëty fél órája.
4. – Küggye ki hát annak a gazdáját,
nëm bántjuk mink, ha mëgaggya magát.
5. – Ki sëm mënygyëk, mëk së adom magam,
kínek teccik vigye el a lovam,
a lovamat nëm annyira bánom,
csak a nyerekszerszámom sajnálom.
6. Pokróc alatt vaⁿ bugyellárisom,
mibe hever százezer forintom,
kettőt attam ëty szíp szöke jányír,
kit nëm annék a szélës világir.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917, GYŰJTŐ: Szendrey Ákos VI. g. o. t.

172. NEM MESSZE VAN IDE KISMARGITA

Ki sem megyek, meg sem adom magam

1. Nëm mësszi van ide Kismargita,
köröskörül fojja aszt a Tisza;
annak szílin van ëgy rozzant csárda,
abba iszik ëgy bëtyár bujába.
Amott jönnek nyócan a zsandárok,
mind a nyócnak rajzolt a csákójok ...
2. Kondorosi csárda kapujába,
ott legel ëgy pejcsíkóm magába,
kis pej csíkóm térgyig áll a sárba,
a gazdája bort iszik bújába.
Amott jönnek nyócan a zsandárok
jajde szípen fimlik a csákójok ...

3. Nëm mësszi van ide Kisszëgede,
hatvanhatba a viz elöntötte,
csak egy csárda maratt ott magába,
abba mulat ëgy bëtyár magába,
Hát az úton nagy porfelleg láccik,
nyóc zsandár jön, alig-alig láccik...

*

elöl jön a zsandárok káplárja,
egyenesen bé Kismargitára.

–Szërëncsés jö ëstét kocsmárosné
hát ez a szíp pejlú ugyan kijé?
– bëtyár gyerek annak a gazdája
mos jött ide, nincs ëgy félórája.
– Küggye ki (hát annak a) gazdáját,
nëm bántyuk mink, ha mëgaggya magát.
– Ki së mëgyék, mëg së adom magam,
kinek teccik, vigye el a lovam;
a lovamat nëm annyira bánom,
csak a nyerëgszerszámom sajnálom,
Nyergëm alatt van bugyëllárisom,
kibe hever háromszáz forintom.
százat attam mán a pej csikómir,
százat mëg a rávaló szërszámir,
harmadikat a babám csókjáír,
kit nëm annék sziles a világir.

GYÛJTÉS IDEJE: 1917. GYÛJTŐ: Szendrey Ákos VI. g. o. t.

Lova lába megbotlott

173. ESIK ESŐ, SZÉP CSENDESEN CSEPEREG

Lova lába megbotlott

1. Esik eső, szíp csendesen csepereg,
Csali Pista a csárdába kesereg,
csaplárosné bort hozzon az asztalra,
lekszebb jánnját alicsa ki strázsára.

2. Ides anyám én strázsára nem álok,
mer jönnek a darutollas zsandárok.
Csali Pista nem vette esz tréfára,
felugrott a kis pej lova hátára.
3. Kis pej lova el is vitte messzire,
letette ja nagy erdő közepibe,
kis pej lova megbotlott a fenyőbe,
ugy fokták el Csali Pistát örökre.
4. Csali Pistát feltették a kocsiira,
asz kérdeszte, huⁿ van az új pej lova.
– Ződ erdőbe, sík mezőbe van a lovad pányvázva
te meg leszel hónap reggel akasztófára huzva.
5. Csali Pista izent felesíginék
gonygyát visejje a két gyermekinek
sem csikósnak, sem gujásnak ne aggya,
mert ott csak a betyárságot tanúja.
6. Ostort kötök a nyakamba, karikást,
csikós leszek az alföldön, nem gulyás,
felnyer gelem fekete pej lovamat,
lerugom az égrül a csillagokat.

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.

174. ESİK ESŐ, SZÉP CSENDESEN CSEPEREG

Lova lába megbotlott

1. Esik eső, szíp csendesen cseperereg,
Rózsa Sándor a csárdába kesereg,
kocsmarósné hozzoⁿ bort az asztalra,
lekszeb jányát alicsa ki strázsára. (lásd tovább Csali Pista)
2. *Ides anyám én strázsára nem álok,
mer jönnek a darutollas zsandárok,
Rózsa Sándor nem vette esz tréfára,
felugrott a kis pej lova hátára.*

3. *Kis pej lova el is vitte messzire
egisz a bakonyi erdő szílibe,
lova lába megbotlott egy gödörbe,
ugy fokták el Rózsa Sándort örökre.*
4. *Rózsa Sándort feltették a kocsira,
asz kérdészte, huⁿ van az ú pej lova? ||
asz feleli rá a csendőrkapitány:
– megáj Sándor nem ülsz te töp paripáⁿ.*
5. *Rózsa Sándor izent felesíginék,
gonygyát visejje a két gyermekinek,
sem csikósnak, sem gujásnak ne aggya,
mert ott csak a betyárságot tanúja.*
6. *Beszegőttem az alfödre csikósnak,
szilaj csikót választottam magamnak.
felnyer gelem fekete pej lovamat,
lerugom az égrűl a csillagokat.*

GYŰJTÉS IDEJE:1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.

175. NAGY HÁZ MELLETT VÉKONY DESZKAKERÍTÉS

Lova lába megbotlott

1. Nagy ház mellett víkoⁿ deszkakerítés,
Kis Vig Miska lova rajta kinyerít,
színát-zabot aggyatok a lovamnak,
hoty ki ně nyericse betyárságomat.
2. Asz szógállót strázsára áliccsa ki,
ha zsandár jön, hiraással legyen kinn.
Asz szógálló beszalad nagy ijetten:
itt jön kilenc zsandár felfegyverkezve.

3. Kis Vig Miska nem vette esz tréfáson,
felúgrott a Bogár bársonⁿ lovára,
egyeneseⁿ vátkatott az erdőbe,
loval lába megbotlott egy gyökérbe,
kilenc zsandár ott fokta még örökre.⁷⁸
4. Kis Vig Miskát kötozik a kocsira,
csak asz kérdi : hun az ú hátas lova?
de ja zsandár asz feléli szavára:
nem ülsz többet Bogár bársonⁿ lovadra.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Mezey Károly VIII. g. o. t.

176. ESIK ESŐ, SZÉP CSENDESEN CSEPEREG

Lova lába megbotlott

1. Esikéső, szíp csendéséⁿ csépérég,
Rózsa Sándor a kocsmábaⁿ keserég.
Korcsmárosné hozzoⁿ bort az asztalra, ||
legszebb lányát áliccsa kí trázsára!
2. Idés anyám, trázsa többé[!] nem lésezek,
Amott jönnek a fegyverek[!] csendőrök,
Rózsa Sándor nem vette ezt tréfára,
Felugrott a kis pej lova hátára.
3. Kis pejlova viszi üket messzire,
Egyenesén a bakonyi erdőbe.
Lova lába megbottlott egy nagy tönkbe,
Ott fokták el Rózsa Sándor[!] örökre.
4. Rózsa Sándort fél tettik a kocsira,
Az kérdezi, hun az ü bársony [lova],
Az kérdezi a főcsendőror kapitány,
Né fíjj Rózsa, nem ülsz többet paripáⁿ.

⁷⁸ A 3. versszak mellett Kodály Zoltán ceruzás bejegyzése: "5 sor".

5. Mëgüzenëm én a felesigëmnek,
Nevelje fél mind a két gyermekëmët,
Së csíkósnak, së bojtárnak në aggya,
Mer ott csak a betyárságot tanujja.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Szendrey Ákos VI. g. o. t.

Egy lovon hét patkó

177. CIFRA CSÁRDA, BEDŰLT AZ OLDALA

Egy lovon hét patkó

1. Cifra csárda, bedűlt az ódala, ||
Patkó Sándor ugratott be rajta,
Patkó Sándor ész szava jez vót,
ki látott mán egy lovoⁿ hét patkót?
2. Ki nem látott, jöjjön ide, lászóⁿ,
nígyet visel al lovam, a Bársoⁿ,
ötödik a saját magam képe,
kettő pedig csizmámra vaⁿ verve.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Mezey Károly VIII. g. o. t.

178. PATKÓ BANDI ELSŐ SZAVA AZ VOLT

Egy lovon hét patkó

Patkó Bandi első szava az vót,
Ki látott mán egy lovon hét patkót?
Ki nem látott, jöjjön ide, láson,
Nígyet visel e fekete bárson.
Kettő pedig csizmámra van verve,
A hetedik magam igaz neve.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Kenyeres Lajos V. g. o. t.

179. PATKÓ SÁNDOR ELSŐ SZAVA AZ VOLT

Egy lovon hét patkó

Patkó Sándor első szava az vót,
Ki látott mán egy lovon hét patkót?
Ki nem látott, jöjjön ide, lásson,
Nígyet hordoz e fekete bárson,
Az ötödik magam Patkó neve,
Kettő még a csizsmámra van verve.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Kenyeres Lajos V. g. o. t.

180. AMOTT VAN EGY ROSSZ TETEJŰ CSÁRDA

Egy lovon hét patkó

1. Amott van egy rossz tetejű csárda,
Patkó Sándor beugratott rajta.
Patkó Sándor első szava ez vót:
Ki látott már egy lovon hét patkót?
2. Ki nem látott, jöjjön ide, lásson!
Négyet visel a fekete bársony.
Az ötödik magam igaz neve, ||
Kettő meg a csizsmámra van festve[!].
3. Ez az erszény igaz keresményem,
Ezt vegye hát el valaki töllem.
Sok nagy urnak ebbe van a pénze,
Ide zsandár a betyár elébe!

GYŰJTÉS IDEJE: 1914/15-ös tanév GYŰJTŐ: Boros Gyula III. g. o. t.

181. CIFRA CSÁRDA KÉT OLDALÁN AJTÓ*Egy lovon hét patkó*

1. Cifra csárda, két ódalán ajtó, jukas az ódala,
Kijugratott az a híres Patkó.
Patkónak az első szava jaz vót:
Ki nem látott Ki látott már egy lovon hét patkót?
2. Ki nem látott, jöjjön ide, lásson,
Nígyet visel ez fekete gyönyörű bársony,
Kettő meg a csizmámra van verve, ||
*A hetedik magamnak a neve.*Hetedik a magam igaz neve.

GYŰJTÉS IDEJE: 1915. GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.
ADATKÖZLŐ: Csete M[ihály]⁷⁹

182. CIFRA CSÁRDA, BEDŰLT AZ OLDALA*Egy lovon hét patkó*

1. Czifra csárda, bédült az ódala,
Patkó Sándor ugratot át rajta,
Először is így aggya fél a szót:
Ki látott máⁿ ety lovon hét patkót? ||
2. Ki nem látott jöjjön ide, s lásson,
Nígyet visel kis lovam, a bársoⁿ,
Az ötödik magam a nyerégbe,
Kettő még a csizmámra van verve.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Kornya Sándor VI. g. o. t.

⁷⁹ Az adatközlő neve Kodály Zoltán írásával. Az alsó indexben közölt szövegváltozatokat szintén Kodály Zoltán jegyezte be a szöveg mellé.

183. CSÁRDA, CSÁRDA, EGY ROZOGA CSÁRDA

Egy lovon hét patkó

Csárda, csárda, egy rozoga csárda,
Patko Sándor beugratott rajta.
Sándor első szava az volt, egy lovon
hét patkot, ki nem látott jöjjön ide lássson.
négyet visel a fekete barsóny,
Ötödik a magam igaz neve,
másik kettő csizmámra van verve.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Szendrey Ákos VI. g. o. t.

Szilaj csikó nem eladó

184. TISZA PARTJÁN ELALUDTAM

Szilaj csikó nem eladó

1. Tisza partyán elaluttam,
jaj, de szomorút almottam,
megálmottam azt az éggyet,
babám, nem lészek a tized.
2. Mikor asztán fölibrettem,
kilenc csendőr áll előttem,
csendőr urak mit akarnak,
talán kötözni akarnak?
3. Nëm akarunk mi kötözni,
szilaj csikót keresünk mi.
Szilaj csikó nem eladó,
nem csendőr uraknak való.
4. Csendőr urak, várjanak csak,
míg a lajbim kigombolom,
kigomboltam a lajbimat
kivettem a pisztojomat.

5. Ötöt-hatot fejbe lüttem,
ez az utazó levelem,
jajj, isténem micsinájjak,
szalagyak-i, vagy megájjak?
ha szaladok, fűbelűnek,
ha mégállok, vasra vernek.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Mezey Károly VIII. g. o. t.

A kérkedő betyár

185. TIZENHAT ESZTENDŐS VOLTAM

A kérkedő betyár

1. Tizenhat esztendős voltam,
Mikor lopni elindultam.
Loptam tizenhárom lovat,
Még sem pengettem a vasat.
2. Ha a főbiró háborgat,
Lopok neki egy pár lovat.
Beállítom udvarára,
Még meg is hi vacsorára.
3. Tele a zsebem bangóval,
Az istállóm lopot lóval. ||
Eladom a lopot lovat,
Veszek rajta igaz lovat.
4. Van is nékem egy szíjhátu
Fakó lovam, kese lábu.
Ki huszonnégy óra alatt
Debrecentől Pestig szalad.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914/15-ös tanév GYŰJTŐ: Kornya Sándor III. g. o. t.

186. TIZENHAT ESZTENDÓS VOLTAM

A kérkedő betyár

1. 16 esztendős voltam,
Mikor lopni elindultam,
Loptam harminchárom lovat,
Mégsem pengetem a vasat.
2. Tele a zsebem bangóval,
Az istalóm lopott lóval,
El adom a lopott lovat,
Veszek rajta igaz lovat.

GYŰJTÉS IDEJE: 1915. GYŰJTŐ: Bondár György III. g. o. t.

187. HA A FŐBÍRÓ HÁBORGAT

A kérkedő betyár

(töredék)

Hej de, ha a főbíró háborgat,
Lopok neki egy pár lovat,
Beállítom udvarára,
Még megis hi vacsorára.

GYŰJTÉS IDEJE: 1915. GYŰJTŐ: Bondár György III. g. o. t.

Betyár leányruhában (Jáger Jóska)

188. SÖTÉTTTEL BORUL AZ ERDŐ

Betyár leányruhában

1. Sötéttel borul az erdő,
gyászba borult Szücsi erdő,
ott lakik éty híres betyár,
ki jaz embër elébe jáll.
2. Jáger Jóska piros bársony,
aszt gondolták, hogy kisasszony,
válogattya a selymëket,
külömbëknél külömbeket.
3. Sok jó estét, idéstesvír,
Vaⁿ-i sajt, szalonna, kënyír,
Vaⁿ sajt, szalonna és kënyír,
ëgyél-igyál idés tesvír.
4. Hocci szüröd karikástul,
a cizmádat sarkantyustul,
én a szürömet nëm adom, ||
A cizmámat ugy së adom,
az ílëtem árán váltom,
a szürömet még së adom.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Kornya Sándor VI. g. o.

Rajtaütött a vármegye

189. LÁSD, MEGMONDTAM, ANGYAL BANDI, NE MENJ AZ ALFÖLDRE

Rajtaütött a vármegye

1. Lázsd meg montam, Angyal Bandi, nē mēny az alföldre
A csikósok és gulyások hatalmas kezíbe,
mer megtanulsz lovat lopni ízibe, ízibe,
akkor kerülsz a vármēgye hatalmas kezíbe, kezíbe.
2. Mikor kezte Angyal Bandí nyergēlni,
cifra csíkós ostorával fékelni, fékelni,
rajta kapta Göncz várossa, mēgfokni, mēgfokni,
akkor keszdet Angya[!] Bandí bāmuliní, bāmuliní. ||
3. Mēgkötöztik Angyal Bandit kötellel, kötellel,
Ugy kisírtík be Kassára fegyverrel, fegyverrel,
A dorogi csaplárosné két jánya, két jánya,
Híjja Bandit az ágyra, az ágyra.
Alabástrom az homloka, nēm márvány,
Fekete két szemöldöke szívárvány.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Kornya Sándor VI. g. o.

A bujdosó betyár

190. FÜRDIK A HOLDVILÁG AZ ÉG TENGERÉBEN

A bujdosó betyár

1. Fürdik a hódvilág az ég tengerébeⁿ,
bujdosik Rózsa Sándor a sőtíterdőben,
bottyára borulva mongya,
mír is attam magam tálalmas dógokra?

2. Elhattam falumat, bujdoklóvá lettem,
a rabló bandának füvezére lettem,
elhattam falunat[!], csakugyaⁿ bujdostam,
míg a zsandárok engém elnëm foktak.
bedobtak a tömlöc fenekire,
kedves rózsám, jutok-i eszedbe.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Kornya Sándor VI. g. o. t.

Éltében siratja anyja a betyárt

191. SZEGÉNY RÓZSA SÁNDOR

Éltében siratja anyja a betyárt

1. Szegin Rózsa Sándor
felül a lovára,
arany gatyaszára,
sej-haj!
úgy lobog utánna.
2. Csillagok, csillagok,
szípen ragyogjatok,
magyar betyároknak,
sej-haj!
utat mutassatok.
3. Mennek a pusztába,
Szegednek környikiⁿ,
utánnuk min a vármegye,
sej-haj!
a baⁿdának ílin.
4. El is fokták üket,
viszik a tömlöcbe,
ott vaⁿ kösztük Rózsa Sándor,
sej-haj!
talpig vasba verve.

5. Odamegy az anyja,
hogy űtet sirassa.
– Ne sirasson, ides anyám,
sej-haj!
nem vagyok mekhalva.
6. Hogyne siratnálak,
mikor vasba látlak, ||
hónap után nyóc orakkor,
sej-haj!
felakasztva látlak.

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.

192. SZEGÉNY RÓZSA SÁNDOR

Éltében siratja anyja a betyárt

1. Szegény Rózsa Sándor
Felült a lovára,
Arany neki gatyaszára,
Sej! Haj!
Úgy lobog utána.
2. Csillagok, csillagok,
Szépen ragyogjatok,
Híres magyar betyároknak,
Sej! Haj!
Útat mutassatok.
3. Mennek a pusztába,
Szegednek környékin,
Utánok mén a várnagy,
Sej! Haj!
A bandának élin. ||
4. El is fogták őket,
Viszik a tömlöcbe;
Ott van köztük Rózsa Sándor,
Sej! Haj!
Talpig vasba verve.

5. Oda megy az anyja,
Hogy őtet sirassa.
Ne sirasson, ídes anyám,
Sej! Haj!
Nem vagyok meghalva.
6. Hogyne siratnálak,
Mikor vasba látlak,
Hónap után nyóc órákkor,
Sej! Haj!
Felakasztva látlak.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Práznovszky Géza V. g. o. t.

193. SZEGÉNY RÓZSA SÁNDOR

Éltében siratja anyja a betyárt

1. Szegiⁿ Rozsa Sándor
félül a lovára,
aran néki gatyaszára, sejhuh!
ugy lobog utánna.
2. Csillagok, csillagok,
szípeⁿ ragyogjatok,
hirés magyar betyároknak, sej haj!
utat mutassatok.
3. Mènnék a pusztába,
Szegednek környíkin,
utánnuk mín a várnagy, séjhaj!
a bandának ilin.
4. El is fokták úket,
viszik a tömlócbe,
ott vaⁿ kóztük Rozsa Sándor, sejhaj!
talpig vasba verbe.[!]

5. Oda mëgy az anya,
 hogy ütet sírassa, ||
 – Nè sírasson, ídès anyám, séjhaj!
 nëm vagyok mëghalva.
6. – Hogyne siratnálak,
 mikor vasba látlák,
 h^aonap után ny^aoc ^aorakkor, sejhaj!
 félakaszva látlak.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914/15-ös tanév GYŰJTŐ: Szendrey Ákos III. g. o. t.

194. SZEGÉNY RÓZSA SÁNDOR

Éltében siratja anyja a betyárt

1. Szègiⁿ Rózsa Sándor
 felül a lovára,
 araⁿ néki gatyaszára, sejhaj!
 [- - - - -]
2. Csillagok, csillagok,
 szípeⁿ ragyogjatok,
 hirès magyar betyároknak, sejhaj!
 utat mutassatok.
3. Mènnék a pusztába,
 Szègednek környékén,
 utánna min a várnagy, sejhaj!
 a bandának ílin.
4. El is fokták üket,
 viszik a tömlöcbe,
 ott van köztük Rózsa Sándor, sejhaj!
 talpig vasba verve.
5. Oda mëgy az anya,
 hogy ütet sírassa.
 – Ne sírasson, ídès anyám, sejhaj!
 nëm vagyok mëghalva.

6. Hogy nē síratnálak,
míkor vasba látlak,
hónapután ny^oóc orakkor, sejhaj!
félakasztva látlak.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Szendrey Ákos VI. g. o. t.

Helyi betyárballadák

195. ENGEM HÍNAK VITÁLIS IMRÉNEK

1. Engem hínak Vitális Imrének,
Nem is engedek én a csendőrnek.
Az életben magam meg nem adom,
A csendőrök lőnek az ablakon.
2. Édes anyám, gyűjjön be hát hozzám,
Ne filjen, hisz nem bántom én magát,
De azután ne járjon a szája,
Hogy Vitális benn van a szobába.
3. Szent Mártonba vót az én jó lakásom,
Erdő-Gyarak is vót az én szállásom.
Egy vén asszony vót az okozója,
Hogy Vitális benn vót a szobába.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Práznovszky Géza V. g. o. t.
ADATKÖZLŐ: Szöllősi Lajos

196. VITÁLIS IMRÉNEK VÉRES A FOKOSA

1. Vitális Imrének véres a fokosa,
Nádasok vizében tisztára meg mosa.
Vitális Imrének tele tarisznyája,
Jóhordó puskája,
Nem fél a zsandártól, ha 100an jönnek rája.

2. Éjfel napal nádas a tanyája,
Széjel neznise mehet a pusztába,
Elensége minden ember neki,
Minden ember a nyakát szegheti.

GYŰJTÉS IDEJE: 1915. GYŰJTŐ: Bondár György III. g. o. t.

197. ENGEM HÍNAK VITÁLIS IMRÉNEK

Éngem hínak Vítális Imrének,
Ki is álok 160 csendőrnek,
Csendőr káplár, ted le fegyvered [!],
mer a kutya itt issza viredet.
Csendőr káplár, ted le fegyveredet,
Mer a kutya itt issza viredet.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Szendrey Ákos VI. g. o. t.

198. ZÚG AZ ERDŐ, ZÚG A MEZŐ

(töredék)

Zug az erdő, zug a mező,
valyon ki zugattya?
Zugnër Gábor a lovát ugrattya.
ugrazsd Gábor, ugrazsd utójjára,
hónap visznek az akasztófára.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Kornya Sándor VI. g. o. t.

199. ZÚG AZ ERDŐ, ZÚG A MEZŐ, VAJON KI ZÚGATJA

Zug az erdő, zug a mező, vajon ki zugatja?
Zugner Gábor, az erdőg[!] a lovát ugratja.
Ugrasd Gábor, ugrasd utoljára,
holnap visznek az akasztófára.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Szendrey Ákos VI. g. o. t.

200. MINT ŐSSZEL A NYÁRFALEVÉL

(Szappanos Balog Sándor nótája)

1. Mint ősszel a nyárfa levél,
mëksárgul, elhorgya a szél,
az én kípem is mëgsárgul,
mikor ev világból kimúl.
2. Iltem av világ kedvire,
dë sokaknak ellenire,
kik iltemet mëg boszulták,
a nagy vádnak alájattak. ||
3. Sok irigyejim, hogy mongyák,
hamis hittel bizonyittyák,
mám mos nekëm nëmsokára,
halált hoz a szentencija.

Gyűjtés ideje: 1914. Gyűjtő: Mezey Károly VIII. g. o. t.

201. LÁTTÁTOK-E SZEGEDÉBEN AZT A FÁT

Láttátok-e Szegedébe azt a fát,
amejikre Bëke Kálmánt akasztyák?
fujja a szél përkáj ingit, gatyáját, ||
veri össze rézsarkantjus csizsmáját.
Bëke Kálmán azt kijáttya bújába:
Látod, rózsám, mëk këll halni hijába.

Gyűjtés ideje: 1917. Gyűjtő: Szendrey Ákos VI. g. o. t.

202. AZON KÉREM KOMISZÁROS URAKAT

(töredék)

azon kírém komiszáros urakat,
në kössik még nagyon gyënge karomat.
Csak egy kicsit tágiccsák bal karomat,
oda adom kesejlábú lovamat.
Hej barátom, Farkas Pisti, nem lehet,
mert ezën hejt agyonvernél engemet.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Szendrey Ákos VI. g. o. t.

203. NAGY FENN REPÜL HATTYÚMADÁR

1. Nagy fënn repül hattyumadár,
Rabságba jesëtt egy bëtyár,
Kinek neve Horvát Jóska;
Keze-lába kërësztvasba.
2. Nëm loptam én, csak egy csikót,
Az is seregi szürke vót;
Azon hajtottam hat tinót,
Mind a hat daruszőrú vót.

GYŰJTÉS IDEJE: 1916–1917. GYŰJTŐ: Kodály Zoltán
ADATKÖZLŐ: Jámbor János, 67 éves pásztor

BALESET-, SIRATÓ- ÉS KÓRHÁZBALLADÁK

A cséplőgépbe esett leány

204. GÉPÉSZ URAM, ÁLLÍTSA MEG A GÉPET

A cséplőgépbe esett leány

1. Gépezs uram, áliccsa meg a gépet,
Farkas Julcsa kihozta az ebídet,
Eljött mán az ebídek az ideje,
lefogyott az asztagomnak teteje.
2. Farkas Julcsa fēlmászott a dobtetőn,
a ruháját elkapta ja gép dobja.
Gépezs uram, ájjon meg a masina,
Farkas Julcsa beléesett a dobba.
3. Mikor esztet gépezs uram megtudta,
a két kezét a fejibe kulcsolta:
Jajj, istenem, hoty kell ennek meglenni,
hogy kell nékem eszt a kis jánt kivenni?
4. Farkas Julcsát feltették a szekérre,
úgy vittik a zsidó doktor elibe,
zsidó doktor *elfordult* hátranézett és aszonta:
Ennek csak a jó isten az orvossa.
5. Farkas Julcsát feltették a szekérre,
úgy vittik az idēs *apja* anyja elibe:
Farkas bácsi, nyissa ki ja kapuját,
hogy vigyük be gyönyörű szíp lejánját.

6. Farkas Julcsát letették az asztára,
idés anyja vigig-vigig sirattya,
foj_a víre, mint a szíp gyöngyös patak,
idés anyja szíve irte még hasatt.

GYÚJTÉS IDEJE: 1914. GYÚJTÓ: Mezey Károly VIII. g. o. t.

205. FARKAS JULCSA FELMENT A DOBTETŐRE

A cséplőgépbe esett leány

1. Farkas Julcsa főlment a dobtetőre,
A babája monta neki előre:
Majd meglátod, beléesél a gépbe,
Ídés Julcsám, nē mēnny a dobtetőre.
2. Farkas Julcsa nēm hajtott a beszídre, (a jó szóra),
Farkas Julcsa beléesett a gépbe (a dobba.)
Piros víre úgy fojdogált, mint patak,
Babájának a szíve majd mēkhasadt.
3. Farkas Julcsát fēltették a szekére,
Ugy vittik a zsidódoktor elébe.
Zsidódoktor hátralípött, s eszt monta:
Ennek csak a jó Isten az orvossa.
4. Farkas Pétér, nyis ki gyászos kapudat,
Vigyük béja szērēncsétlen jányodat.
Farkas Pétér mikor esztet meglátta,
A két kezit fejín összekulcsolta.
5. Jaj, Istenēm, hoty kell ennek meglēnni,
Hogy a jányom sírva kell eltemetni.
Farkas Julcsát fēltészik az asztára,
Ídés apja vígig vígig sirattya.

GYÚJTÉS IDEJE: 1914. GYÚJTÓ: Kenyeres Lajos V. g. o. t.
ADATKÖZLŐ: Bene Sára 28 éves

206. FARKAS JULCSA FELMENT A DOBTETŐRE*A cséplőgépbe esett leány*

1. Farkas Julcsa felment a dob tetőre,
Egyenesen bele esett a gépbe,
a babája felmászott az asztagra,
Gépész uram, áljon még a masina,
Farkas Julcsa belé esett a dobba.
2. Farkas Julcsát fältették a szekérre,
Úgy vittik a zsidódoktor elébbe.
Zsidó doktor hátra lépett, azt monta:
Ennek csak a jó Isten a doktora.
3. Farkas Julcsát feltették a szekerre,[!] ||
Úgy vittik az idésannya elébbe.
Farkas Isván, nyisd ki gyászos kapudat,
Had vigyük be rajta gyászos jányodat.
4. Farkas Julcsát fältették az asztralra,
Idésannya vigig-vigig siratja.
Én Istenem, mit vitettem ténéked,
Hogy jányomnak ezt a halált rëndélted.
5. Farkas Julcsát viszik a temetőbe,
Kilenc kisjáⁿ félöltözött fehirbe,
Mindegyiknek virág van a kezébe,
Farkas Julcsát *viszik a temetőbe* úgy teszik le a földbe.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914/15-ös tanév GYŰJTŐ: Jámbor Sándor III. g. o. t.

*A megégett cserény***207. LEÉGGETT MÁR A FEKETE HODÁLY***A megégett cserény*

Leigét mán a fekete hodáj,
 béleigett 3 juhász bojtár,
 a háromnak kilenc pár ruhája,
 számadonak kivarrot subája.
 számadonak nincsen semmi kárja,
 megveszi a gyulaji vásárba,
 de a szegény 3 juhász legény,
 mind a három beleiget szeginy.
 barna kis jány az aklot kerüli,
 számadotul a bojtárt kérdezi.
 barna kis jány hiába kérdezed,
 beleigett, ki téged szeretett. ||
 – Mutassátok meg nékem a sírhalmát,
 had vetek reá rózsát, bazsarozsát,
 had teremjen rózsát, nő tövisszet,
 mer ü engem igazán szeretett.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914/15-ös tanév GYŰJTŐ: Szendrey Ákos III. g. o. t.

208. MEGÉGETT A VÁSÁRHELYI CSÁRDA*A megégett cserény*

1. Megigett a vásárhejji csárda,
 belejigett számadó subája,
 belejigett számadó subája,
 a bojtárnak kilenc pár ruhája.
2. Számadónak nincsen semmi kárja,
 megveszi jaz aradi vásárba,
 de a szegin barna csikós legi^m
 még maga jis belejigett, szegin. ||

3. Barna kisján kerüli ja cserént,
keresi ja barna csikós legint,
barna kis ján, hijába keresed,
rígem mekhótt, ki tited szeretett.

GYŰJTÉS IDEJE: 1915. GYŰJTŐ: Oltyán Sándor VI. g. o. t.
ADATKÖZLŐ: Csete M.⁸⁰

Siratóének

209. ZÁPOR KÖNNYEKET HULLATOK

Siratóének

Zápor könnyeket hullatok,
Vasbilincsek alattatok,
a fátumát íletemnek
írom én emberi nemnek.
én Szoboszló városába,
annak egyik ódalába
születtetem evilágra,
kinra és nyomoruságra.
jó szüleim feneveltek,
bennem sok örömet leltek,
vótam is egy derik leginy,
ámbár nem gazdag, csak szeginy.
ara vitt magyar termetem,
hogy császár szógája lettem.
szolgáltam is hűségesen,
mindenkor dicséretesen,
vígán tötöttem íltemet,
áldottam jó Istenemet.
tizenöt esztendőök alatt
becsülem előbb halatt,
ügvelt a hadak vezére,
a Kapros jános nevére.

⁸⁰ Az adatközlő nevét Kodály Zoltán bejegyzéséből tudjuk.

amíg is kardot viseltem,
 csak egy pácát se szenvedtem,
 30 esztendő koromba ||
 vettem rísz a siralomba.
 Márkus Samu vitéz társam,
 az vót én meghítt pajtásom,
 mikor egy szíp napom velle
 bús homályba borula be.
 mikor mentünk iccakára
 Szalontának tájikára,
 hogy egy kocsmába bémentünk,
 ekkis bort behörpintettünk,
 nagy templomba bérontottunk
 egy-két szál gyertyát raboltunk.
 a bor ê vitte eszünket,
 és rabokká tett bennünket.
 az epreskerti csárdáná,
 ásatott bé két tőgyfaszál,
 két katonát egymás mellé,
 homlokkal a város felé
 függesztettek két szál fára,
 nagy sok szíp szemek láttára.
 sír az anyám, bátyám, néném,
 sír a nép, hogy mekhalok én,
 de az óbesternek szive
 én rajtam nem könyörüle.

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.

Kórházban

210. A KÖZKÓRHÁZ KÖRÖS-KÖRÜL KAVICSOS

Kórházban

A köszkorház kőróskörül kavicsos,
 rajta setál Berkes Sándor főorvos,
 fehirvászson zsepkendő a zsebibe, ||
 tüzeslagic, élés kés a kezibe.

főorvos ur, aggyik isteⁿ jó napot!
 Aggyik isteⁿ, barna kisjám, mi bajod?
 főorvos ur, av vona a kirísem,
 a babámat a kórházbúl kikírem.
 Esz mēgtenni, barna kis ján, nēm lehet,
 tennap irtam tüzes [lápíć rēćęptet]⁸¹
 kevés vona kétszáz pēngő ezüstbe,
 ha beteg lētt, szēvgygeⁿ hát idebe.
 Két ablakja van a mütőszobának,
 kibe mindēⁿ beteget operálnak,
 jaj, de sirnak, keseregnek szeginyek,
 mikor a mütőasztalra kerülnek.
 Kilenc ora, csőngetnek a vízitre,
 Berkes Sándor szalad az emeletre,
 kezibe fogja a könyvet, ceruzát,
 ugy halgattya a betegek panasszát.
 Nincs szébb rozsa a pünkősdi rozsánál,
 nincs jobb orvos Berkes Sándor orvosnál, ||
 fejibe teszi a mici sípkáját,
 ugy halgatja a betegek panasszát.
 főorvos ur, a mindenit magának,
 ēgye mēg a sűrűjita zupának,
 ettem mán én hat hónapja ēleget,
 âra kírem, bocsásson el ingēmet.
 Isteⁿ vélled, te kőszkórház, elmegyek,
 mán tebenned ém máⁿ tovább nēm lēsžek,
 elkőszőnők fütül-fátul, madártúl,
 asztán mēg az operáló szobátol.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914/15-ös tanév GYŰJTŐ: Szendrey Ákos III. g. o. t.

211. A KATONÁK MASÍROZNAK

Sebesült katona a kórházban

A katonák masíroznak,
 fínyēs fegyverēk ragyognak,
 virēs zászlók szakadoznak,

⁸¹ Kodály Zoltán kiegészítése

apró fegyverek ropognak.
A nagy ágyúk könnyen szólnak,
látom, a nípek hogy hullnak,
fejem fölött kard megfordúl,
piros véröm földre csordúl.
Főorvos úr, szípen kíröm,
nē haggya elfojni virēm,
kötözze bé sebejimet,
mēncse mēg az illetemet.
– Nē fíjj, fíjam, nēm halsz tē mēg,
nēm halálos a tē sebéd,
mēg fog a sebéd gyógyúlni
babádhoz haza fogsz mēnni.

GYŰJTÉS IDEJE: *1917. GYŰJTŐ: *Szendrey Ákos VI. g. o. t.

BÚNTÉNYBALLADÁK

A gyilkos feladja magát

212. BARNA PISTÁT ARRA KÉRI BABÁJA

A gyilkos feladja magát

1. Barna Pistát ara kéri babája,
útitársát küggye ja más világra,
ki csalta ja zerdők rengetegibe,
Barna Pista kést nyomott a szivibe.
2. Vörös lett a Barna Pista gatyája,
maj kimossa ja zú kedves babája.
Mos ki, babám, ingem, gatyám fehérre, ||
hónap megyek csendbiztos úr elébe.
3. – Aggyon Isten, csendbiztos úr, jó napot,
– Aggyon Isten, Pista fijam, mi hozott?
– Csendbiztos úr, szívem nyomja ja bánat,
ek kis jányír megöltem a komámat.
4. – Ugyan, Pista, nem fáj-i ja te szived,
ek kis jányír a komádat megölted?
– Jaj, ahogy nem, szívem nyomja ja bánat,
ek kis jányír megöltem a komámat.
5. – Felteszem a rész sarkantyúm taréját,
berugom a csendbiztosztos [!] úr ajtaját,
csendbiztos úr, veresse rám a vasat,
ek kis jányír megöltem a komámat.

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.

213. BARNA PISTÁT ARRA KÉRI BABÁJA

A gyilkos feladja magát

1. Barna Pistát ára kéri babája:
útitársát küggye ja más világra. ||
Barna Pista erdőrengetegibe
kést nyomott az utitársa szívébe.
2. Véres lett a Barna Pista ruhája,
maj kimossa az ü kedves babája,
Mos^d ki, babám, ingem, ruhám fehire,
hónap mēngyünk csembiszto ur elibbe.
3. – Aggyon isten, csembiszto ur, jo napot!
– Aggyon isten, Pista fijam, mi bajod?
– Csembiszto ur, szívem nyomja a bánat:
eggy kis jányír megöltem a komámat.
4. – Ugyaⁿ, Pista, hogy nēm fájt a te szived,
mikor monta: Pista komám, ne öjj meg.⁸²
5. befagyott a Kölesér sáros vize,
fehir hattyú szállott a közepibe,
fehér hattyú, szájjál a szílire,⁸³
mos válok el a babámtól örökre.
Barna Pistát bezárták a börtönbe,
elváltam mán a babámtól örökre.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Mezey Károly VIII. g. o. t.

⁸² Kodály Zoltán bejelölte, hogy hiányzik a versszak utolsó két sora.

⁸³ Kodály Zoltán jelezte, hogy a sor szótagszáma hiányos, s azt is, hogy a két utolsó sor nem illeszkedik szervesen a strófa előző soraihoz.

214. BARNA PISTÁT ARRA KÉRI BABÁJA

A gyilkos feladja magát

1. Barna Pistát ara kiri babája,
Hogy komáját kűgye a más világra,
Ki is csalta erdő rēnetegibe,
Barna Pista kést nyomott a szivibe.
2. Virēs lett a Barna Pista gatyája, ||
Maj kimosa az ű kedves babája.
Mos ki, babám, ingēm, gatyám fehire,
Hónap mēgyünk csēmbiszos űr elibe.
3. Csēmbiszos űr, aggyon Isten jó napot,
Aggyon Isten, Pista fijam, mi bajod?
Csēmbiszos ur, szivem nyomja a bánat,
A babámir mēgöltem a babámat.[!]
4. Ennyje, Pista, hogy nēm fájt a te szived,
Mikor a tē kedves komád mēgölted?
Fájt asz nekēm, maj mēg hasatt a szivem,
Mikor kedves komám monta, nē öjj mēg.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. március GYŰJTŐ: Deme Sándor IV. g. o. t.

215. BARNA PISTÁT ARRA KÉRI BABÁJA

A gyilkos feladja magát

1. Barna Pistát arra kéri babája,
Hogy komáját külgye a másvilágra.
El is mēntek erdők rengetegibe
Kést nyomott a jó komája szivibe.
2. Virēs lett a Barna Pista gatyája,
Majd kimossa az ő kedves babája,
Mozsd ki, babám, ingēm, gatyám fehérre,
Hónap mēgyek csēndbiszos űr elébbe.

3. Csémbiztos úr, agyon isten jó napot,
Agyon Isten, pista fiam, mi bajod?
Csémbiztos úr, szívem nyomja a bánat,
Mégöltem egy kis jányir a komámat.
4. Pista fiam, hogy nem fájt a té szíved,
Mikor a té kedveskomád mégölted?
Fájt az nekem, majd meghasadt utánna,
Mikor monta, kedves komám, né öj meg. ||
5. Túl a tiszán faragják már azt a fát,
Amelyikre Barnapistát akasszák.
Fúja a szél sejem ingét, gatyáját,
Nem láttya mán többet az ő babáját.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914/15-ös tanév GYŰJTŐ: Jámbor Sándor III. g. o. t.

216. JAJ, BE SZÉLES, JAJ, BE HOSSZÚ AZ AZ ÚT

A gyilkos feladja magát

1. Jaj, be szilés, jaj, be hosszu az az út,
amejjikeⁿ Barna Pista elindult,
el is indult Barna Pista egyedül,
de előtte borus az ég, nem derült.
2. Barna Pistát âra kéri babája,
hogy komáját kűggye a más világra,
ki is csalta erdő rengetegibe,
ott pedigleⁿ kést nyomot a szívébe.
3. Vírös lett a Barna Pista gatyája,
maj kímossa az ü kedves babája:
– Mos ki, babám, ingem, gatyám féirre,
úgy menygyék a csémbiztos ur elibe;
4. fältészem a réssarkanytyum taréjját,
bérugom a csembiztos ur ajtoját:
– csembiztos ur, veresse rám a vasat,
egy kis jányir mégöltem a komámat.

5. Csémbisztos ur, aggyon isteⁿ jó napot! ||
[-----]
– Csémbisztos úr, szívem nyomja a bánat,
egy kis jányir megölttem a komámat.
6. – Innye, Pista, hogy nem fájt a tészíved,
mikor a te kedves komád megölted?!
– Dehogy nem fájt, maj szászfelé nem repett,
mikor monta: Pista koma, ne öjj még!
7. Béfagyott a Kólesér sáros vize,
feir hattyu szálott a közepibe,
feir hattyu szájjal ki a szilire,
mos valok el a bamámtúl[!] órőkre.
8. Túl a Kajlán félálították a fát,
amejjikre Barna Pistát akasztyák;
libég-lobog gyocsgatyája, gyocsinge,
mos válik el babájátul órőkbe.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914/15-ös tanév Gyűjtő: Szendrey Ákos III. g. o. t.

217. BARNA PISTÁT ARRA KÉRI BABÁJA

A gyilkos feladja magát

1. Barna Pistát arra kéri babája,
Hogy komáját küldje a más világra.
Kicsalta az erdő rengetegébe,
Ott pediglen kést nyomott a szívébe.
2. Véres lett a Barna Pista gatyája,
El is ment a babája udvarára. ||
Mosd ki, babám, inget, gatyát fehérre,
Holnap megyek csendbiztos úr elébe.
3. Adjon Isten, csendbiztos úr, jó napot.
Isten hozott, Pista fiam, mi bajod?
Csendbiztos úr, szívem nyomja a bánat,
Mert megölttem legkedvesebb komámat.

4. Kár volt neked, Pista fiam, ezt tenni,
Egy kis lányért a komádat megölni.
Kár volt biz az, de nem tehetek róla,

5. Ugyan Pista nem fájt-é a te szived?
Hogy a babádért a komád megölted?
De hogy nem fájt, csendbiztos úr, nagyon fájt,
Mikor mondta „kedves komám neől meg.”

GYŰJTÉS IDEJE: 1914/15-ös tanév GYŰJTŐ: Boros Gyula III. g. o. t.

218. BARNA PISTÁT ARRA KÉRTE BABÁJA

A gyilkos feladja magát

1. Barna Pistát ara kérte babája,
Úti társát küldje a más világra,
Ki is csalta erdő rengetegébe,
Ott pediglen kést nyomott a szívébe.
2. Véres lett a barna pista gatyája,
Majd kimossa az ő kedves babája,
mosd ki, babám, ingem, gatyám fehére,
Ugy menyek a csend biztos úr elébe.
3. Csend biztos úr, adjon isten jónapot,
Adjon az ég, Pista fiam, mibajod?
Csend biztos úr, olyan nagy bajom nincsen,
Csak a régi cimborámat megöltem. ||
4. Pista fiam, ülj le az uj lócára,
Majd elvégzem bajodat nem sokára.
Pista fiam, nagy a bajod nem lehet,
Felkütem már szekzárdra a levelet.
5. Felálitották már azt a bitófát,
Amelyikre barna pistát akasztják.
Fuja a szél csolcs[!] inget, csolcs gatyáját,
Veri össze erőszakos csizmáját.

6. Megszólalt már kis makosi nagyharang,
Szépen huza három fekete galamb.
Huza azt a bús szomorú verseket:
Barna pista cselekedte ezeket.

GYÚJTÉS IDEJE: 1915. GYŰJTŐ: Bondár György III. g. o. t.

219. BARNA PISTÁT ARRA KÉRTE BABÁJA

A gyilkos feladja magát

1. Barna Pistát arra kírte babája,
uti társát küggye a más világra,
elis kütte erdő rēngetegibe,
Barna Pista kīs[!] nyomott ja szívibe.
2. Vírēs lett a Barna Pist[!] gatyája,
kimossa azt az ü kedves babája,
mos ki, babám, ingēm gatyám fehérre,
hónap mēgyēk csēndbízatosur elēbe.
3. Aggyoⁿ Isten, csēndbízatos ur, jó napot! ||
aggyoⁿ Isteⁿ, Barna Pista, mi bajod?
csēndbízatos ur, szívēm szörnyen nyomja ja bánat,
ēty kis jányír mēgöltem a babámat.[!]
4. Barna Pista, nēm fájt akkor a szíved,
míkor a tē kis angyalod mēg ölted?
hej, de hogy nēm, íppen csak mēg nēm hasad.
[-----]
5. Zavaros a Tisza vize, nēmtisza,
rávezetēm kis pej lovam, nēm issza,
hanēm issza, vezetēm a Dunára,
v. hogy is inná, míkor mílyen zavaros,
nēm vagyok én a babámmal szabados.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Kornya Sándor VI. g. o. t.

220. RABLÓ ZSIGA VÉRES INGE, GATYÁJA

A gyilkos feladja magát

1. Rabló Zsiga virës inge gatyája,
virës lett az Aradi nagycsárdába,
ídës anyám, mossa kí kënd fehérre,
hónap mëgyék csëndbiztos ur elébe. ||
2. Csëndbiztos ur, aggyon Isten jó napot,
aggyon Isteⁿ, Rabló-Zsiga, mi bajod?
nincsen nekëm sëmmi olyas nagy bajom,
utazó pajtásomat lüttem agyoⁿ.
3. Üjj lë, Zsiga, erre a komisz lóccára,
elvégzëm a bajod én nëm sokára,
csëndbiztos ur, csak sokára në haggya,
kín hervad a feleségëm orcája.
4. Zöd ablakoⁿ míg a gyërtya hamvazzik,
Rabló Zsiga mellette szomorkodik,
në szomorkoggy, Rabló Zsiga, gyere ki,
feleségöd sírva keres ideki.
5. Mëgizënëm én a feleségëmnek,
visellye gongyát a két gyermekinek,
së csíkósnak, së gulyásnak në aggya,
mer ott csak a betyárságot tanujja. ||
6. Arad alatt lë ásták a bitófát,
melyíkrek a hirës Rabló Zsigát akasztyák,
fujja aszél përkály íngít, gatyáját,
lebëgteti fekete göndör haját.

GYÚJTÉS IDEJE: 1917. GYÚJTÓ: Kornya Sándor VI. g. o. t.

*Verekedés fog lenni***221. BÉCSI ERDŐ GYÁSZBA VAN***Verekedés fog lenni*

1. Bécsi jerdő gyászba vaⁿ,
Bécsi jerdő gyászba vaⁿ,
Bécsi jerdő gyászba vaⁿ,
Rózsa Sándor fogva vaⁿ.
2. Mék csütörtökön délbe,
Mék csütörtökön délbe,
Mék csütörtökön délbe,
maga járt az erdőbe.
3. Îdesannya júgy hijja,
Îdes annya júgy hijja,
Îdes annya júgy hijja,
Sándor fijam gyer haza.
4. Îdes anyám, nem mëgyek,
Îdes anyám, nem mëgyek,
Îdes anyám, nem mëgyek,
még máma vérbeⁿ fekszek.
5. Ti jis, jányok, rijjatos,
Ti jis, jányok, rijjatos,
Ti jis, jányok, rijjatos,
Siromra borújatos.
6. Ti leginyek, vigyetek,
Ti leginyek, vigyetek,
Ti leginyek, vigyetek, ||
Temetőbe tegyetek.
7. Sem a Duna szílire,
Sem a Tisza szílire,
sem a Dráva szílire,
Varsáⁿ hegy tetejire.

222. SZENT BERETTYÓS KIRÁLY GYÁSZBA VAN

Verekedés fog lenni

1. Szëm berettyós kiráj gászba vaⁿ,[!]⁸⁴
Vítális Imre halva vaⁿ,
Vítális Imre halva vaⁿ.⁸⁵
2. Még pinteken dilután,
vigan sétáll az utcán,
vigan sétáll az utcán.
3. Irte mënt idës anya,
Imre fijam, gyër haza,
Imre fijam, gyër haza.
4. Nem mëngyék ém még haza,
Nem mëngyék ém még haza,
Vírbe fekszek ém még ma,
Vírbe fekszek ém még ma.
5. Nagy fegyver a kezibe,
éles gojó szivibe,
éles gojó szivibe.
6. Ma, lejányok, sirjatok,
Férfijak gyászójjatok,
Férfijak gyászójjatok.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Mezey Károly VIII. g. o. t.

⁸⁴ Kodály Zoltán az első sor mellé kérdőjelt tett.

⁸⁵ Az első és második versszak mellett Kodály ceruzás bejegyzése: „nem így, hanem minden sor kétszer”, vagyis nemcsak a második sor ismétlődik, hanem az első is.

223. ILLYEI ZÖLD ERDŐBE

Verekedés fog lenni

1. Ijei ződ erdőbe,
Ijei ződ erdőbe,
Rózsa Sándor halva van,
Rózsa Sándor halva van.
2. Még vasárnap délután,
Még vasárnap délután
Vígig ment a nagy úccán,
Vígig ment a nagy úccán.
3. Ídés anyja utánna,
Ídés anyja utánna,
Sándor fijam, gyer haza,
Sándor fijam, gyer haza.
4. Ídés anyám, nēm mēgyék,
Ídés anyám, nēm mēgyék,
A kocsmába kell mēnnēm,
A kocsmába kell mēnnēm. ||
5. Verekedés fog lenni,
Verekedés fog lenni.
Három legíny indíttya,
Három legíny indíttya,
6. Negyedik csilapíttya,
Negyedik csilapíttya.
Az ötödik félálott,
Az ötödik félálott,
7. A fejire rávágott,
A fejire rávágott.
Ha beváktad a fejem,
Kerüld, kutya, két kezem.

8. Két pár kés a szívembe,
Két pár kés a szívembe,
Hat fokos a fejembe,
Hat fokos a fejembe.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Kenyeres Lajos V. g. o. t.

224. BIHARILLYE GYÁSZBA VAN

Verekedés fog lenni

1. Biharijje gyászba vaⁿ,
Rózsa Sándor halva vaⁿ.
még vasárnap délutáⁿ
vígán sétált az uccáⁿ.
2. Utánna mén az annya,
– Sándor fíjjam, gyer haza.
– Nëm mëgyek én mék haza,
vírbe fürdök én még ma.
3. A kocsmába kell mënni,
verekëdis fog lënni,
három leginy índittyá,
negyedik csillapittyá.
4. Az ötödik félállott,
a fejíre rávágott,
– Ha béváktađ a fejem
kerül, kutya, két kezem!
5. – Két pár kés a szívembe,
három fokos fejembe,
ídes anyám, kedvësem,
van-i ruhám, szennyesëm?
6. Ha nincs ruhám, szennyesëm,
hoztam két párt víresën ...
Ma, leányok, sírjátok,
fírfíjak, gyászoljátok!

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Szendrey Ákos VI. g. o. t.

225. BAKONY ERDŐ GYÁSZBA VAN

Verekedés fog lenni

Bakony erdő gyászba vaⁿ,
Bakony erdő gyászba vaⁿ,
Rózsa Sándor fogva vaⁿ.
még Vasárnap dilutáⁿ,
még Vasárnap dilutáⁿ,
vigan sétált az uccán.
utánna ment az annya,
utánna ment az annya,
Sándor fíjam, gyer haza,
Sándor fíjam, gyer haza!
nëm mëhetëk én,
Vërbe fïrdök én még ma,
Vërbe fïrdök én még ma.
aszt is tudom kijëbe,
aszt is tudom kijëbe,
csëndõr káplár vërëbe,
a csárda közëpibe.

2.

Édes anyám, édesem,
van e íngëm szennyesëm,
van e íngëm szennyesëm?
ha nincs íngëm szennyesëm,
adok egyet vïrésën,
adok egyet vïrésën.
mënyyën be a Tiszába,
mossa ki aszt tisztára.
ti is, jányok, sírjátok,
siromlomra[!] boruljátok!
mer már engem láttok
haza felé mentëbeⁿ,
haza felé mentëbeⁿ,
rézfokos a kezëben.
9 kés a szívíbeⁿ,
revorver a kezíbeⁿ.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Szendrey Ákos VI. g. o. t.

*A kiirtott kocsmároscsalád***226. PÁPAINÉ, ADJON ISTEN JÓ ESTÉT***A kiirtott kocsmároscsalád*

1. Pápajiné, aggyon isteⁿ jó estét,
aggyon isten, kilenc betyár, szerencsét.
Pápajiné, nê kívánnyoⁿ szerencsét,
még az ijjel szíve körül jár akkés.
2. Julcsa jányom, eriggy le ja pincébe,
hozzál fél bort a legnagyobb iccébe.
Pápajiné, nê m köll nekünk a bora,
csak a rigeⁿ gyütögetett aranya.
3. Pápajiné kiszalad nagy ijedve,
féltekint a csillagos kík egekre:
jajj istenem, illetemet nê m bánom,
csak a két kis gyermekemet sajnálom.
4. Pápajinét most teszik a sirjába,
két fijával, jányával, tizesztendős
megesküdött urával.⁸⁶

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Mezey Károly VIII. g. o. t.

227. PÁPAINÉ, ADJON ISTEN JÓ ESTÉT*A kiirtott kocsmároscsalád*

1. – Pápajiné, aggyon isteⁿ jóestét!
– Aggyon isten, kilenc betyár, szerëncsét!
– Pápajiné, ne kívánnyoⁿ szerëncsét,
Még az ijjel szíve körül jár a kés.

⁸⁶ Kodály Zoltán megjegyzése az utolsó stórfáról: „romlás”.

2. – Julcsa jányom, érigy lē a pincébe,
Hozzál fél bort a légnagyobb iccébe.
– Pápajiné, nēm kell nékünk a bora
Csak a rígen gyűjtögetett aranya.
3. Pápajiné kiszalad nagy ijedve,
Féltekint a csillagos kik egekre;
– Jaj istenēm, íletēmēt nēm bánom,
csak a két kis gyerekēmēt sajnálom!
4. Pápajinét mos tészik a sírjába,
két szomoru fiszfának árnyékába,
két fíjával, mēg egy nagyobb jányával,
tiz esztendős mēgeskedütt[!] urával.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Szendrey Ákos VI. g. o. t.

228. HEJ, DE SZÉLES, HEJ, DE HOSSZÚ AZ AZ ÚT

A kiirtott kocsmároscsalád

Hé! de széles, hé, de hosszú az az ut,
Amelyiken 9 betyár elindult,
Amelyiken 9 betyár elindult,
Pápainé tanyájába befordult,
– Aggyon isten, Pápainé jó estét,
– Aggyon isten az uraknak szerencsét.
– Pápainé, ne kívánjon szerencsét,
Még az ijjel kés járja meg a szívét.
Pápainé kiment a ház elébe,
Össze kulcsolt kézzel tekint az égre,
Én istenem, vegyél fel a kik égbe,
Hogy ne fojjón piros virem a földre.
– Kati jányom, eriggy le a pincébe, ||
Eresszél bort legnagyobbik iccébe.
– Pápainé, nekünk nem kell a bora,
Csak életét tegye ki a markunkba.
De Kati jányom kiugrott az ablakon,
Utána ment 3 betyár lóháton,
– Gyere vissza, megöjjük kis testvéred,

Még az ijjel kés járja meg a szived.
 Gyere, Kati, fogd meg ezt a szál gyertyát,
 Had vágjam el édes anyádnak nyakát,
 Te meg pajtás, fennyed késed élesre,
 Hogy az orvos ne bajoskodjon vele,
 Gyere, Kati, fogd meg ezt a szál gyertyát,
 Had vágjam el édes anyádnak nyakát,
 Mer ha 9 testvéredet megöjjük,
 Akkor tigid a vízbe megfüröszttünk.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Szendrey Ákos VI. g. o. t.

Rituális gyilkosság

229. JAJ, BE SZÉLES, JAJ, BE HOSSZÚ AZ AZ ÚT

Rituális gyilkosság

1. Jaj, be szélés, jaj, be hosszú az az út,
 amejjiken kilenc sakter elindult;
 kilenc sakter, kilenc kés a kezibe,
 asztat nyomták Sojmos Eszter szívibe.
2. Kutya zsidok, hogy nem fájt a szíveték,
 mikor aszt a szíp magyar jányt öltíték?!
 “Dehogy nem fájt, csak ketté nem hasadott,
 mikor monta: jaj istenem, mēkhalok!”
3. Sojmos Esztert elvitték a templomba,
 fēltették a kicsi kerek asztárra.
 – foj a virem, piros virem lahorba,[!]
 nem lát éngem idēsanyám má" soha! ||
4. Ezērēs bango, fénom pappiros,
 Sojmosi Esztēr vire de piros.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914/15-ös tanév GYŰJTŐ: Szendrey Ákos III. g. o. t.

Gyilkosság a kocsmában

230. MIKOR MENTÜNK, JAJ, DE SZÉPEN MULATTUNK

Gyilkosság a kocsmában

1. Mikor mentünk, jaj, de szépen mulattunk,
mikor jöttünk, acs csárdába marattunk,
Fábri Jóska veri csárda asztalát,
mégverek ma valakit, maj meglázd.
2. Fábri Jóska felugrott egy naty késsé,
báttya, Antal visszafordult bal kézzé,
úgy megszurta, úgy megvákta, nem szánta, ||
én istenem, ugyaⁿ hogy nem sajnálta?
3. Jó barátim, tégyetek a szekérre,
vigyetek el Juhász Marcsa elébe,
rak be Marcsa a fejemet rózsával,
közs keresztül tudószⁱ pántlikával.
4. Ha jâra jársz, kis angyalom, Egerbe,
keressél fel az egi temetőbe,
mégismered siromat a rózsárúl,
a fejfám a tudószⁱ pántlikárúl.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Mezey Károly VIII. g. o. t.

231. MIKOR MENTÜNK, JAJ, DE SZÉPEN MULATTUNK

Gyilkosság a kocsmában

1. Mikor mentünk, jaj, de szépen mulattunk,
mikor jöttünk, a csárdába marattunk,
fábri Jozska veri csárda asztalát,
mégverek ém ma valakit, maj meglázd.

2. fábri Jozska fëlugrott egy naty késsel, ||
báttya, Anti, visszafordult balkézzel,
úgy megszurta, úgy megvákta, nem szánta,
én istenem, ugyan hogy nem sajnálta.
3. Jó barátim, tegyetek a szekérre,
vígyeték el Juhász Marcsa elébe,
rak bé, Marcsa, a fejemet rozsával,
köss keresztül tüdőszin pántlikával.
4. Ha arra jársz, kis angyalom, Egerbe,
keressél föl az egri temetőbe,
megismered síromat a rozsárúl,
a féfám tüdőszin pantlikárúl.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914/15-ös tanév GYŰJTŐ: Szendrey Ákos III. g. o. t.

232. JAJ, MENŐBEN, JAJ, DE SZÉPEN UTAZTAM

Gyilkosság a kocsmában

1. Jaj, mēnőben, jaj, de szípēⁿ utaztam,
máⁿ jövőben a csárdábaⁿ bort ittam.
Pável Antal veri csárda asztalát,
megölök még ma valakit, maj meglázsd.
2. Pável Jóska mīkor esz meghallotta,
félre fordult, a nagy kést bele szurta.
Bele szurta, bele vágta, nem szánta,
jaj! Istenēm! ugyaⁿ hogy nēm sajnálta.
3. Tēgyeték fēlengemet a szekérre,
vígyeték el Juhász Maris elébe!
Rakd ki, Maris, szípēn ragyog, a fejemenet[!] rózsával,
közsd keresztül tūdőszin pándlíkával.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Kornya Sándor VI. g. o. t.

Gazdag doktor gyilkosa

233. JAJ, ISTENEM, JAJ, DE NAGYOT VÉTETTEM

Gazdag doktor gyilkosa

Jaj Istenem, jaj, de nagyot vétettem,
gazdag doktort sok kincsiér megöltem,
gazdag doktort viszik a temetőbe,
Török Zsuzsit a Szédedi[!] tömlőcbe.
Török Zsuzsi jasz izeni anyjának,
fehírpárnát kügyöⁿ feje ajjának,
de jasz anyja jasz izeni jányának,
márványkövet tegyén feje ajjának.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Kornya Sándor VI. g. o. t.

234. JAJ, ISTENEM, JAJ, DE NAGYOT VÉTETTEM

Gazdag doktor gyilkosa

Jaj istenem, jaj, de nagyot vétettem:
gazdag doktort sok kincséért megöltem,
gazdag doktort viszik a temetőbe,
Török Zsuzsit a szegedi börtönbe.
Török Zsuzsi azt izeni anyjának:
fehér párnát küldjön feje aljának,
de az anyja azt izente lányának,
márvány követ tegyen feje aljának.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Szendrey Ákos VI. g. o. t.

Helyi bűntényballadák

235. KIS GÁBORNÉ EGYETLENEGY SZÉP LÁNYÁT

(töredék)

Kis Gáborné egyetlen egy szíp jányát
harminchárom darabokra vakdalták,
Hoty félválták, ferslógba⁸⁷ bepakolták,
Kisnének az udvarába bedopták.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Mezey Károly VIII. g. o. t.

236. SZALONTAI TORONY GOMBJA DE FÉNYES

(töredék)

Szalontai toroⁿ gombja de fínyés,
Szöllősiné Róza jánya de kínyés,
két vállára göndörödik a haja,
Hodas János ú írte ment halálba.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Mezey Károly VIII. g. o. t.

237. MEZŐGYÁNBAN MEGFÚJTÁK A TROMBITÁT

1. Mezőgyámba megfutták a trombitát,
minden anya várja haza ja fíját,
Kereki néném ne várja ja fíját,
éles késsel ki jöntötték a gyomrát.
2. Kereki Gábort viszik a kórházba,
a kórházba leteszik a kórházi nyoszolyába,
Dogtor uram, csak még éggy a kérésem,
méggyógyulok valaha vagy sohasem?

⁸⁷ ferslóg – láda (német Verschlag)

3. Még vasárnap jó bort ivott kedvére,
csütörtökön vittik a temetőbe.
Kovács Imre kiment a temetőbe,
hogy hű komja sirhalmát felkeresse.

4. – Kerezd, Imre, a hű komád sirhalmát,
mert aszt mondják te írted vót a halál.
Kereki Róza kiment a temetőbe,
hogy a bátya sirhalmát félkeresse,
nem leli a testvérbátya sirhalmát,
nincseⁿ kire tegye gyöngy koszoruját.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Mezey Károly VIII. g. o. t.

TRÉFÁS ÉS CSÚFOLÓDÓ ÉNEKEK

Németcsúfoló

238. MONDJA EKKOR A TEREMTŐ SZENT MIHÁLYNAK

Németcsúfoló

Mongya ekkor a Teremtő szem Mihálynak:
a nímetek ugyan vajon huⁿ kószálnak?
magyar, rác, görög, tot, jönnek trónusomho,
szent végzésemből ülnek asztalomho,
nímetet nem látok a mennyei karba,
hová teted Miska úket, a patvarba?!
– Én ugyan, teremtőm, engedelmet kírek,
nímetet én egyetlenegy se jismerek.
aran lón jött tehát Miska e világra,
krumpli mellett talált egy nímet csordára.
– nisz-nosz, nímet, kízűj magos meny országba,
lázs meg, milyen dicső az atyám országa.
– én nem menem oda, apám se ment oda,
pokolba van vígság, ott van sok tarallalla[?]
ha apám ment oda, én is menem oda!
aval megragaggya Miska a prokáját,
viszi az ég felé, mint kánya a fíját.
felírvén rátekint, hogy mijér fáradozott,
hát láttya, hogy csak porokát hozott.
de hová nímet, ördög, de nem mondom,
tudom, hogy avitt el kezemből, jól tudom.

GYŰJTÉS IDEJE: 1913/14-es tanév GYŰJTŐ: Oltyán Sándor V. g. o. t.

239. MONDJA EGYKOR A TEREMTŐ SZENT MIHÁLYNAK*Németcsúfoló*

Mongya ätykor a Teremtő szëm Mihájnak:
 – A nimetek ugyaⁿ vajon huⁿ koszálnak?
 magyar, rác, görög, tot jönnek tronusomho,
 szënt vígezisembül ülnek asztalomho,
 nimetet nëm látok a mennyeji karba,
 ugyaⁿ hova tétted, Miska, a patvarba?!
 – En ugyan, Teremtóm, engedelmet kírek,
 nímetet egygyetlenégyet së ismérek.
 Araⁿ loⁿ jóⁿ tehát Miska je vílágra,
 krumpli mellet tanál ägy nimet csordásra:
 – Nisz, nosz, nimet, kiszűjj magoss menyországba,
 ládd még, mijeⁿ dicső az atyám országa.
 – Én nëm mënëm oda, apám se ment oda,
 pokolba vaⁿ vigság, ott vaⁿ sok tarakka,
 ha apám mënt oda, én is mënëm oda.
 Avval mëragaggya Miska ja parokáját,
 viszi jaz ég felé miⁿ karvaj a fíjját.
 felérvéⁿ rátekint, hogy mijir fáradott, ||
 hát látya, hocs csak ägy parokát hozott.
 – De hová lettél, nímet, őrdög... dë nëm mondom,
 tudom, hogy avvitt el kezembül, jó tudom.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914/15-ös tanév GYŰJTŐ: Szendrey Ákos III. g. o. t.

FÜGGELÉK

Arany János: Fábján Pista nótája^{*1}

I.

1. Ha meghalok, arról se tehetek,
Véled, babám, többé nem lehetek,
Nem engedik azt nekünk az egek,
Hogy én kedves babám tiéd legyek.
2. Nem tudom, hogy hol lesz meghalásom,
Erdőn, pusztán van az én lakásom,
Eltemetnek a mezei vadak,
El is énekelnek a madarak. || 335.
3. Ha megfognak, lánczczal megkötöznek,
Betyárságunknak már véget vetnek;
Ki van mondva a törvény mirőlünk:
Akasztófa lészen nyugodalmunk.

¹ * Arany János lábjegyzete: Íme egy pár akasztófa-virág. Népi költészetünk koszoruja nagyrészen ily virágokból van fűzve, s habár ez, mit itt közlünk, nem tartozik is a jelesbek közé, annyit mindenesetre megérdemel, hogy a népdalok gyűjteményébe valamikor felvétsék; annál inkább, mert ez, nem, mint rendesen szokott lenni, a kivégzettek requiem-e, mások általi bucsuztatója, hanem maga Fábján, a 24 éves szép ifju szerzeménye; ki az elsőt bujdosztában írta, a másodikat fogságában, midőn a rögtönítelő törvényszék már meghozá fölötte az ítéletet, mondotta egy városceled tolla alá, mint ezt közlő bizonyosan tudja. A. J.

II

1. Jön a zsandár kívül belül,
Szól a golyó fejem felül;
Szegény Pista, csak egyedül
Forgolódik a ló körül.
2. Fogd meg, Julcsám, a lovamat,
Vidd a kutra, itasd meg azt,
Itasd meg, mert szomju nagyon:
Szegény Pista fáradt nagyon.
3. Azután menj a szobádba,
Borulj a vetett ágyadra,
Borulj, sirass engem nagyon:
A törvényem hátra nagyon.
4. Elbúcsuztam Juliskámtól,
Az apjától, az anyjától:
Már én elmegyek, látjátok,
Isten vigyázzon reátok.
5. Sírva kísért a kapuig,
Onnan a határ széleig,
Megcsókoltam utoljára,
Ugy ültem a pej lovamra.
6. Lement a nap nyugodóra,
Szegény Pista boszújára:
Belement az istállóba,
Mégfoktak másnap déltájba.
7. Már két kezem vasba verték,
Dupla fegyverem elvették,
Magam fegyver közé vettek,
A zsandárok úgy kísérték.||
8. A törvény elébe vittek,
Komor szemmel rám tekintnek,
Monda nekem: no te kutya
Nem lész többet pandurt soha.

9. Akkor meghültem egy kicsit,
Hogy az akasztófára visz,
Nem lesz napja vig kedvemnek,
Soha többé életemnek.
10. Februárjus huszadikán,
Kisértek fel a nagy utcán,
Szégyeltem azt váltig nagyon
Hogy a kezem vasba vagyon.
11. Édes kedves lovam, Pajkos!
Nincsen czukor, nincs abrak most:
Fogva a te kedves gazdád,
Nincs ki gondot viseljen rád.

Népi elbeszélések Fábián Pistáról

I. Fábián Pista

Zud János (Matyinak az apja) tanyássa vót Kényeres Jánosnak (főszógabíró). Kényeres besoroztatta Fábián Pistát nimet katonának 1850-be. De Fábián aszonta rá: „Ha papirosbul is lesz a bakkancsom talpa akkor se nyövöm el”. Komárombul visszazökött oszt elment Gyarakra. Ott tanálkozott Zud Matyival. Kényeres aszonta Matyi apjának hogy hotyha kezibe aggya Fábiánt kezibe aggya[!]² Mikor eszt Fábián mektutta agyonlútte Zudot. De most se ma-|| ratt egyedül mer most meg hozzászegődött Rocskás Jóska (váradi katonaszökevény) oszt mán ketten lettek. Idő multával még Pásztor Mihály (dévai csikós bojtár) is hozzájuk szegődik. Nemsokára Rocskást Váradon, Pásztor meg Okánba elfokták. Ekkor osztán Cégé János (szalontai katonaszökevény) lett a társa. Éccer egy este betértek a hegyes Kenéz tanyára. Ott vót a tanya gazdájának János nevű leginy fia is. Ez iccaka mikor lefeküttek bejött Szalontára oszt feljelentette úket. A zsandárok kirohantak a percelkutor (csendőr hadnagy) ral a tanyára. Igen ám de mire odairtek Fábiánék elillantak. A csendőrök meg a fiatal Kenézt kötöttik meg. „Hogy hová mere mentek Fábiánék?” Innét Simonkerikre mentek a zsandárok mer mektutták, hogy ott vannak Fábiánék. Mivel hogy itt rájuk virratt, a mai főbíró nagyannyanak a tanyáján kivertik a marhát az akolbul oszt ott huzták meg magukat. Reggeltül dilután ngy óráig vótak ott, mikor egy csendőr elment a tanya garágyán (kerítés) kívül, Fábián meg cilba vëtte oszt lelútte. Akkor oszt odament, de csak messzirül || rimánkodott neki Mezedrácki: „Ad még magad Pista fiam”. De Pista meg aszonta: „Nem adom kutya mer felakasztotok.”

² A mondat félbe maradt a diák kéziratában.

De addig rimánkodott neki, amíg aszonta: Aggyatok hát egy kis pójinkát maj ha megittam mēgmondom, de senki ne hozza csak Farkas János bátyám.” Mikor eszt megitta hát megatta magát: „Na mosmán megadom magam” oszt kihánta a fegyverit. Behoszták Szalontára oszt másnap a níp szemeláttára cimboráival együtt felakasztották. Cégét az istállóba tanálták halva, de hogy ki lütte agyon aszt még máma se tuggyák.

GYŰJTÉS IDEJE: 1915. GYŰJTŐ: Domokos János VI. g. o. t.

II. Fábíán Pistáról szóló história

[16] Szalontán volt egy Fábíán Pista nevezetű fiú, aki szüleinek egyetlen fia volt, de nagyon gálánt volt (vagyis nem félt sem főszolgabírójától, sem egyik följobb valójától sem). Egyszer amikor a szolgabíró Kenyeres mondta a sorozáson, hogy Fábíánt vegyék be. Fábíán mikor katona volt, nagyon rossz dolga volt, s ekkor sem törődött a feljobb valókkal s egy napon elszőkött és egy levelet dobott be Kenyeresék[hez], amelybe az volt írva, hogy vigyázzon mert rövid időn belül végez vele. Ekkor Kenyeres megindította az eljárást ellene, ekkor Fábíán tizenkét rablóval szövetkezett és ezekkel ment rabolni, de midőn eljárás jött ellenük, egynéhányan elmentek közülök, és kettőt pedig elfogtak, végül csak ketten maradtak, s ezek mindig kijártak a Henózik [bizonytalan olvasat] tanyájára, ott megparancsolta a cselédeknek, hogy ne mondják el senkinek és megmondta, hogy minden este készítsenek ennivalót, ekkor be- || [17] küldték a tanya egyik szolgáját, akit Pacalosnak csúfoltak. A városban elfogták és azt mondták, hogy ha ki nem vallja, hogy otthon vannak a rablók, akkor őneki lesz baja. Ekkor kivallotta, hogy oda kinn van két rabló, ekkor félrehúzták a harangot, mindenki kiment. Miután Szalontán akkori időben katonaság volt, ezek is kivonultak és körülvették a tanyát. A két rabló az istállóból lövöldöztek. Fábíánnak a barátját meglőtték, de hogy észre ne vegyék, hogy maga van, berántotta az istállóba. Hajnalba, midőn Fábíánnak a löszere fogytán volt, felállt a trágyadombra és onnan lövöldözött. Egy csendőr egész közel ment Fábíánhoz és elkiáltotta magát ezzel a szóval, hogy „már csak egy rabló van, mert az egyiket már lelőtték”. De amint ezt kimondta, Fábíán lelőtte. Ekkor Mezdirczky, aki a csendőrök hadnagya volt, így szólt Fábíánhoz: „Add || [18] meg magad, nem lesz semmi bántódásod, és Mezdirczky meg is esküdött előtte, hogy nem bántják. Ekkor egy pohár pálinkát hozatott Pacalossal. Pacalos nagyon félve vitte oda, hogy hátha lelövik. De Fábíán azt mondta, „ne félj öreg, nem bántalak”, s nem is bántotta. Azután összekötözték és kocsira tették, s midőn hozzák a Sarkadi úton, már akkor fel volt állítva az akasztófa. Fábíánt levették a kocsiról, és ahogy a pap mellett ment az akasztófához, azt mondta: „Ne szállj perbe énvelem, édes jó Istenem, mert meg nem igazulhat előtted, kárhozatra kell mennem.” Mielőtt Fábíánt felakasztották volna, azt mondta: „Itt a Kajla tőlem elmúlt csárda, engedjék meg, hadd igyak utoljára, egy üveg sert hozzatok ki, majd bátrabban megyek a halálba, életemnek végre hajtására. Mikor megitta a sört, nem sokat tétováztak, hanem felakasztották.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917. GYŰJTŐ: Stern Imre V. g. o. t.

III. Fábían Pista elfogása

Hát Fábjaⁿ Pistát Bajoné-féle tanyáⁿ fogták el az istáloba. Az öreg Pacalos Pap Ferencz árulta jel, hogy ott vaⁿ. Az istáloba ketten vótak, ú meg Rocskás Doska[!]. Megyedrászky pèrsekutór hadnagy harmincad magával mēnt az elfogatására. A város kocsissa Farkas Péter vót. A pèrsekutorok elkesztek lövödözni a zistállora, a betyárok meg visza. A lövödözésbe meg lüttik Rocskás Joskát. Pista meg az ajtoba állította, mint-ha ülne oszt a kezibe ja puskát.

A pèrsekutorok máⁿ elhatározták, hogy az istállót felgyujtyák – mer nádas vót – , s felszollítottak Pistát hogy agya mēg magát. “Igeⁿ de felakaszat || [21] Kopasz Kenyeres.” Megyedránszki aszonta hogy nē fijjik semmitől. Erre Pista kítárta az ajtót oszt aszonta „Itt vagyok csak elébb aggyatok egy kis pájinkát!” „Igen de senki sē merte oda vinni. Erre aszongya Fábjaⁿ Pista “ Keⁿ hozza jide Farkas bátyám”. Igen de meglüssz Pista fijjam!” „Ne fijjen túle bátyám”. A kocsis oda vitte ja pajinkát, Pista itt oszt aszonta „Itt vagyok!” A pèrsekutorok megkötőszték, oszt a kocsiba tettik. Mikor hazajöttek máⁿ kiszűlt számára a bitó. Mikor eszt látta aszonta “máⁿ latom hogy csak felakasztnak. Utósó szavaji ezek voltak: „Az Isteⁿ algya mēg Szalonta várossának még a csęcsszopóját is, de verje mēg a Kopasz Kenyerest.”

Néhány öreg ember ma is erőssen állítja, hogy az akasztáskor 3 veres ember jelent meg az égen, ami Pista ártatlanságát igazolta.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917–1919 között GYŰJTŐ: ismeretlen

Szalonta régi betyárai

A Tiszáig, Aradig, Belényesig, Váradig hires volt a régi Szalonta betyárjairól. Az aradi út végén ma is meglevő Kajla-kocsmában volt találkozóhelyük, s az ott most is meglevő állásban tartották a lopott jószágot, míg az orgazda át nem vette tőlük. Az orgazdaságot leginkább nagyobb gazdák úzték, mondják, hogy a Csonkatorony közelében levő Korona szállóban a persecutor comissarius is együtt iszogott azokkal a gazdákkal, kikről az egész város tudta, hogy orgazdák. A kisebb tolvajokat az alulta[!]³ el, hogy minden nap aprómarhát vágtek, csakhogy a bűnjeltől megszabaduljanak. Pl. Condi Arany János: eredetileg Orosiba volt csikós, de megunta a más jószágát őrizni, s lovat próbált lopni Szeghalmon, de elcsipték s bedugták egy fakamrába. Innen vitték Sinai János komissárius elé vllatni, akiről még ma is szól a nóta:

³ Feltehetően tollhiba az árulta el helyett.

Simait mongyák hamis hadnagynak,
mert kevesset ád enni a rabnak;
nem bánom én, akármijen hamis,
hamis betyár vagyok én magam is.

És aztán szűk posztó lábrík adatott rá, mely ki volt béelve parafával, hónalja alatt pedig „muter” volt. Condi hát || [18] az első vallatás után éjjel kiszakította az ablak keresztfáját, előbb kidobta bundáját, azután láncát karjára fogva kivetette magát az ablakon, reggelre Orosiban volt. Üldözni nem lehetett, mert Békés megyében lopott, került is Békést. De nemsokára elfogták, mert egy gulyát hajtott el másodmagával. Ott halt meg a börtönben. Híres betyár volt öccse, Sandri is, de sohasem tudtak rábizonyítani semmit.

Csepreghy Mihály, Pápay Ferenc is nagy lábasjóság- és lótolvajok voltak; az utóbbit Madarász körül majd elfogtak a csendőrök, de sikerült a gulyát szétvernie, maga pedig a nádasba bújt s megmenekült. Többet nem is lopott, becsületes ember lett, igaz hogy akkor már volt vagy 100000 frtnyi vagyona.

Szappanos Balogh Sándort a barmodi gyilkosság miatt elfogták, mert rábizonyult, hogy akkor éjjel nem volt otthon. Igaz, hogy nem volt otthon, mert épp akkor 3 lopott ökor árát itta előre a Kajlában, Aradra akarta ti. őket hajtani. Hiába tagadott, hiába bizonyított, Szakács János kocsmáros vélte, hogy őt is látta Barmodon, felakasztották. || [19]

A kiálló-betyárok közt első Fábián Pista.

Makacs természetű gyerek volt, 1850-ben történt, hogy besorozták katonának, amint ő gondolta azért, mert Kopasz Kenyeres szolgabíró haragudott reá. Volt is benne valami, mert a szolgabíró szerűjét minden nyáron felgyújtották, s a bíró Fábiánra gyanakodott. Besorozták katonának, de megmondta, hogy nem viseli el a bakkancsot, ha papírból van is. S beváltotta szavát. Alig, hogy elvitték Komáromba, már másnap elszökött. Egy szál deszkán úszta át a Tiszát, s Szolnok táján egy embert is kapott, ki 25 forintért hazahozta. De nem ment vele Szalontára, hanem a mezőgyaraki sziken leszállott, s a szekereset azzal bocsátotta el, hogy a Városházánál kifizetik bérét. Azzal búcsút se vett tőle, elment. Másnap már elterjedt a híre, hogy itthon van Fábján Pista. Garázdálkodásaival nemsokára megrendítette a békés lakosság[ot] nyugalalmát a keresett katonaszökevény, s annál veszedelmesebb lett, mert másokkal szövetkezett. Bajtársul szegődött hozzá valami Cégé János, majd Horváth Jóska és Pásztor Jóska. Először gyilkosságba akkor esett, mikor Cégé || [20] pajtásának az öccsét, Matyit életétől megfosztotta, s ezt azért tette, mert félt Matyitól – aki Kenyeres szolgabíró szolgált – , hogy a bírónak elárulja. Ezután lett csak igazi kiálló betyár, s e minőségében két évig remegtette Szalontát, mikor végre a persecutoroknak sikerült egy tann meglepni, rágyújtották a tanyát és a fojtó füstből kirohanó betyárt bilincsbe verve hozták Szalontára. Pajtásait pedig már előzőleg elfogták Ráday⁴ erős legényei.

⁴ Fábián Pistát és társait nem foghatták el Ráday „erős legényei”, mert Ráday Gedeon (1829–1901) csak királyi biztossá való kinevezése, 1868 után állította helyre a megingott közbiztonságot Dél-Magyarországon, tisztította meg Szeged vidékét a szegénylegények garázdálkodásától.

Ott lógtak a Kajla melletti akasztófán már, mikor Fábjiánt vitték ki a kálváriára, ma is szól róluk a nóta.

Ugyanazon időben még más veszedelmes betyártól is megszabadult a környék: Balogh Togyvertól. Barmodon volt rendes szállása, itt lakott felesége, Luca s egyszer éppen hozzátartott rablásából nagy csomo pénzel atalvetőben, de pandurok követték. A menekülő betyár, hogy a bünjelt eltüntesse, a penzt a mezön őgyelgő kis béresnek adta oda, rabizta, hogy rejtse el, mig visszater. Azonban nem tért vissza, erősebb kezekkel tűzött össze, mint amilyen az övé volt. A vasmarku pandurok meg- || [21] kötözve Váradra vitték, ahól pár nap mulva akasztófán hímálta a szél. A kisbéres pedig, akit a mezőn talált Balogh Togyer, a betyár kegyelméből és adományából meggazdagodott, mint egy mesebeli lény. Lett belőle csaknem 1000 holdas úr, kinek tanyái birtokai vannak, ám-bár sem írni, se olvasni nem tudott, pedig már hajszálai megőszültek.

Szécsi Mária nem valami jóba volt urával, oszt elhatározta, hogy megöleti ja szeretőjivel. Meg is ölete. Hogy a gyanut elhárítsák, a szeretőjivel a házba levő oszlophoz kötötte magát s körül rakta magát véle párnával, hogy úgy lássik, hogy a rablok öltik meg. A szeretőjivel osztán felgyujtották a kükútnál lévő száraz malmot. A tüzre osztáⁿ oda sietet a környékbeli lakosság, Ü osztáⁿ elkezdett ordítani, hogy a lakosság figyelmit magára vonja. De ja turpisságát nem hittik el. A lett oszt a vige, hogy halálra ítélték. Mikor esz még monták neki, hogy fél ne akasszák, aszonta, hogy állapotos. Igen de a bába még az orvos || [22] aszonták, hogy nem ugy vaⁿ. 9 hónapig aztán mégse akasztották fél. Mikor az akasztóhához vitték, félállott a szekeren, oszt aszondta a körülötte lévő lányoknak:

„Jányok, jányok,
Tüllem tanuljatok.”

„Tanuljon tölled a zakasztófa!” – mondták rá.

GYŰJTÉS IDEJE: 1917–1919 között GYŰJTŐ: ismeretlen

Patkó Bandi históriája

Mikor Patkó Bandi múlatott egy tőtésfélen egy csárdában, a kocsmáros elment a vármegyére, bejelentette, hogy ott múlat nála Patkó Bandi, fogják még. Mikor hazajött a kocsmáros, Patkó Bandi mán jót múlatott, oszt menni akart haza. Mikor nyitotta az ajtót, megfogták a pandúrok. Ekkor megfenyegette a kocsmárost a pandurok kozt [!] és azt monta neki, hogy elevenen nyúz || [16] za meg. Mikor elvitték őt a vármegyére, felzárták a második emeletre. Sok sötéjt iccakát tőtött ott s gondózkodott, hogy tudna megszabadúni. Éccér felfonta a rabruháját kötélnek, ekkor kivágta kis baltájával a falat, megkötötte a vasrámáhó a kötelet és lereszkedett. A hajdú észrevette de Patkó Bandi agyonütötte a vasbotjával. Másnap reg-

gel a pandúrok keresték Bandit, de nem lelték. Patkó Bandi ment mendegélt, rátanált egy nagy várromra. Pislákoló világot látott benn és ő is bement. A betyárok, akik benn vótak, megkérdték tülle, hogy hun jár itt. Patkó Bandi azt felelte rá: „A vármegyverül szöktem el és pihenőhejet keresnék, hun a kezemet jól meggyógyíccsák.” A vezér az felelte, hogy ott van az az ágy, feküggjön rá. A többi betyárnak megparancsolta, hogy ne báncsák. Mikor Patkó Bandi keze meggyógyút, azt monta, hogy ő is közzéjük áll. || [17]

Éccer osztán eszibe jutott, hogy őt a kocsmáros elárúta. Azt monta a vezérnek, aggyon neki két legényt, a két legerősebbiket és ő dógára megy. El ment vele a két legíny. Este 9 óra körül vót az idő mikor a kocsmárosho értek. Patkó Bandi megrúgta az ajtót; a kocsmáros azt monta, hogy ki az. Nem szabad bejönni, mer két csendőr van idebe. Patkó Bandi azt felelte rá: „Hiszen szeretek én a csendőrök szeme közzé nézni.” Bëngedte a kocsmáros Patkó Bandit és a két betyárt. Mikor köszönt a két csendőrnek, hogy jó estét, az egyik halva rogyott össze, a másik szeme felakadt ijettibe, nem mert szuronyho nyúlni. Akkor elvette a zsandártúl a fegyvert: „Ne fíjj csendőr, látom, hogy megijettél, nem bántlak én téged.” Azután a kocsmárosho fordút. A kocsmáros el kezdett könyörögni: „Jaj ne báncsanak, ne báncsanak, minden vagyonomat oda adom.” De Patkó || [18] Bandi azt felelte rá: „Nem kő nekem kutya a pízéd, hanem az életed.” Ekkor a kocsmárost elevenen nyúzták meg. A megmaradt csendőrnek megparancsolták, hogy a két halottat a vármegyére vigye el, akár hogy is. Mer ha nem, akkor meghal. Szegíny csendőr a két halottat a vármegyére vitte el. Azután Patkóék elmentek haza. Keresték őket a pandúrok, de nem tanálták.

Máskor összelövődöztek a pandurokkal, Patkó Bandit meglőtték, de ő átmászott a vasuton egy szénaboglya mellé. Mikor ott fekütt, gyütt egy fiatal legíny egy korsó vízzel. Patkó Bandi kért tülle vizet és az adott is néki. Mikor ivott azt monta neki: „Ha ötven pengőír is aggyák ezt a bogja szénát, akkor is vegye meg, mer sok kincs van benne. A fiatal ember megvette a bogja szénát és ement egy kocsiival. Mikor hányták vóna fel a kocsira, találtak ott egy nagy fers- || [19] lógot⁵ tele pízzele, aminek igen megörültek és boldogok lettek. Azír jó megszánni mást.

GYŰJTÉS IDEJE: 1914. GYŰJTŐ: Práznovszky Géza V. g. o. t.

Szendrey Zsigmond: Szalonta betyárköltészete

Szalonta népi életében egyike a legérdekesebb fejezeteknek a régi betyárélet. Betyáraitól mindig híres volt, annyira, hogy a hagyomány szerint a szalontai vásárosokat a 70-es évekig sehol sem engedték be a községbe, hanem a faluszélen körülkerített s dárdásokkal őrzött helyen kellett tartózkodniok. Hogy mennyiben idézte elő és segítette kifejlődését e betyárvilágnak a régi hajdúélet, s éppen a szalontai hajdúság zaklatott

⁵ ferslóg – láda (német Verschlag)

története, annak tárgyalása most kívül esik szándékomon, s különben is a nép emlékezetében még élő betyárokra más okok termelték. Le van ez írva dalaikban, melyekből az egész betyárélet, e régi zsványvilág története összeállítható. S amily érdekes e világ a maga folyásával, epizódjaival, épp oly érdekes költészete nemcsak népköltési szempontból, hanem a néplélek, népjellem ismeretének szempontjából is. Ezért gondolom, hogy nem végzek érdektelen munkát, mikor halomra szaporodott szalontai népköltési gyűjteményemből e betyárhistóriákat kiválogattam. Hisz ezek úgy sem tarthatnak mind igényt a *Népköltési Gyűjtemény* majdan megjelenendő szalontai kötetére, nemcsak sokaságuk miatt, hanem mert oda inkább szeretném régi || [2] és újabb, máshonnan nem ismeretes balladáinknak szép és nagy tömegét teljesen beszorítani. A *Népköltési Gyűjtemény*be szerintem inkább az igazi költői értékű népi termékek valók, míg az inkább népi élet és történet szempontjából fontos zsvány-históriák csak akkor bírnak érdekléssel és értékkel, ha egész tömegükben olvashatók. Távolról sem akarom ezzel népköltési gyűjteményeink szerkesztőinek azon eljárását kifogásolni, mely szerint a nép költői alakításának feltüntetéseire mintául egy pár zsványhistóriát is felvesznek, kivált, ha szűkében voltak az egyéb népi elbeszélő fajoknak, de nekünk lesz ilyen bőven, s éppen azért nem marad oly nagy hely a zsványhistóriáknak. Pedig ezek itt nálunk nem ponyvatermékeken, nemcsak átvételeken, átalakításokon, betoldásokon alapulnak, hanem jórészt még a legöregebbek életének elején megtörtént tényeken, pl. a Fábján Pista, Szappanos Balog históriái, vagy a mi emlékezetünkkel is ellenőrizhető eseményeken, pl. a Vitális Imre históriája. Érdekes ezért a betyárköltészetben az ódon patináját a még ki nem forrott darabok kísérletezéseivel összehasonlítani.

Ezek közt a betyárhistóriák közt van több kétségtelenül szalontai eredetű s csak Szalontán ismert, vannak || [3] olyanok, melyeket az eddigi gyűjtésekből máshonnan nem ismerek, de a bennük szereplő betyárról sem tudhattam meg semmit, vannak végül ismert betyárhistóriák változatai.

*

Szalontának saját külön betyárja *Fábján Pista*, nem csoda tehát, hogy róla szól legtöbb betyárdalunk; s ezeket nem csak az asszonyok-lányok énekelgetik a főzés, mosás, tengeri- és tollfosztás mellett, hanem néha-néha a férfiak is rá-ráhúzzák a cigánnyal. (Érdekesnek és jellemzőnek tartom felemlíteni, hogy a múltkorában egy szolgabíró jó barátom – szalontai születésű – kérte tőlem e nótákat, mert »níha-níha el-eldúdolgatnám magamba, de nem tudom egíszenn«.) A mi Fábján-nótáink azonban távolról sem azok, melyeket népköltési gyűjteményeinkben Fábján Pista címmel olvashatunk, bár némi változattal vagy különálló strófákban ezeket is ismerjük. A szalontai Fábján-nóták közül csak a II. k. közl. (63.l.)⁶ egy dalban négy összevissza szedett strófát, s még előbb 1851-ben Arany János kettőt a Vahót

⁶ A *Magyar Népköltési Gyűjtemény* második kötetéről, Török Károly *Csongrád megyei gyűjtéséről* van szó. (Pest, 1872)

[!] Imre szerkesztette Remény című szépirodalmi és művészeti folyóirat I. köt. 334–6. lapjain a következő jegyzet kíséretében: »Ime egy pár *akasztófavirág*. Népi költészetünk koszorúja nagy részben ily virágokból van fűzve, s habár ez, || [4] mit itt közlünk, nem tartozik is a jelesbek közé, annyit minden esetre megérdemel, hogy a népdalok gyűjteményébe valamikor felvétsék; annál inkább, mert ez, nem mint rendesen szokott lenni, a kivégzettek *requieme*, mások általi búcsúztatója, hanem maga Fábján, a 24 éves szép ifjú szerzeménye; ki az első bujdosásban írta, a másodikat fogságában, midőn a rögtönítelő törvényszék már meghozá fölötte az ítéletet, mondta egy városcesléd tolla alá, mint ezt közlő bizonyosan tudja.«⁷ Ma már e két Fábján-nóta egyikét sem ismerik az Arany-közölte alakban; strófáik vagy elvesztek, vagy beleolvadtak az új Fábján-nótatermékekbe, vagy önállóan élnek, sőt van olyan, mely kis változtatással szerelmi dallá vált.

A mi ma élő Fábján-nótáink közül az első betyárrá levésének, elfogatásának s felakasztásának csak a végső strófák naív szemrehányásában, kérelmében megható, különben száraz történetét nyújtja: || [5]

1. Ezérnyócszázötvenedik évnek
Níměj napj^an katonának vittek;
mer érigyelte Kényerēs János,^{8*}
hogy éⁿ szabad íletét szógálok.
2. Elvittek vót, mondom, katonának,
de elszöktem, úgy mentem betyárnak;
nēm szerettem nímētét szógálni,
inkább akartam éⁿ betyárkonnⁱ.^{9*}
3. Erdőgyarak vót első lakásom,
Zú (Zuh) Matyi vót első jó barátom;
aszt ígerte Kényerēs János úr,
ha éngēm kézbe ád, mēkszabadúl.
4. De mihēn én esztēt észrevēttem,
Matyi pajtást minygyá fűbe lűttem.
Jaj, istenēm, mám magam marattam,
jaj, de nincsēⁿ kibe eddig bisztam.

⁷ Arany János közleményét I. kötetünk *Függelékében*.

⁸ * Az Arany életrajzából ismert Kopasz Kenyeres János szolgabíró volt azidétt Szalontán; szerűjét minden nyáron felgyűjtötták, s ő Fábjánra, a duhaj legényre gyanakodott. – A csillaggal is jelölt lábjegyzetek Szendrey Zsigmondtól származnak.

⁹ * Megmondta, mikor elvitték, hogy nem viseli el első pár bakancsát, még ha papírból lesz is; s mindjárt másnap meg is szökött Komáromból, s egy szál deszkán átúszva a Dunán, Szolnoktól egy fuvaros 25 firtét haza hozta; a mezőgyaraki sziken leszállott, s a fuvarost a szalontai község házára küldte a fuvardíjért.

5. Cégé Janit mingyán inté a sor,
 ű is kész l tt b ty rkonni akkor,
 Pásztor Miháj, Rocskás Józska pajtás,
 h  mink n gy n együtt b ty rkod nk.
6. Az a h r s Bajóné tanyája || [6]
 kedd n k t órakkor borúl(t) gyászba:^{10*}
 mer a M gyedr ncki sok szép szava
 szomorú szívemet m khatotta.
7. M gyedr ncki^{11*} kilenced magával
 m gesk d tt a szentháromságra:
 „Pista fíjam, rag l  a fegyver d,
 bizom mondom, m gmarad  let d.”
8. Mikor  t n a Kajl ho^{12*}  rtem,
 az akasztófára tekint ttem,
 akkor montam M gyedr ncki  rnak:
 hadnagy uram, mos f lakasztanak!
 M gyedr ncki  re asz felelte:
 „N  f j, Pista, n m n k t készült e!”
9. Haza hosztak szabad k zzel-l bball,
 othum m kk t sztek er s lánccal,
 kikötöttek a tornác elibe,
 sz jzel n z k, ki t nik elibe?
10. Pásztor Miháj, Rocskás Józska pajtás,
 h  Váradon ugyam mi az  js g?
 „Váradon is csak am most az  js g,
 hogy Fábiján P st t f lakaszt y k!” || [7]
11.  rzs  húgom, Sára j  testvérem,^{13*}
 kirj t k m g az urakat  rtem,
 kirj t k m g, ha m g ng nn nek,
 n  v nn k el gyászos  let met.

¹⁰ * Egy szolgalegény jelentette fel  jfelkor, s a harc közte és a katonák közt másnap délutánig tartott.

¹¹ * Medzidhraczk  csendbiztos.

¹² * Ma is meglevő faluszéli kocsmá az Aradi  ton.

¹³ * A Muszt ny  Balogok anyja ma is  l.

12. Nagy Sándor, vót eskolás cimborám,
 ű is kijött halálom órájáⁿ,
 türül még a fekete szemédét,
 në lássam, hogy írtém húll a könnyed.
13. Lassam mënygyën a kocsi alattunk,
 áld mëg isten, aki jön utánnunk,
 könnyes szëmmel kísírnek bennünket,
 álgya mëg az egek ura úket.
14. Itt a Kajla, túllem elmúl(t) csárda,
 aggyanak ëk kis sërt utójjára,^{14*}
 maj bátrabban mënygyék a halára,
 íletëmnek víglëhajtására.
15. Itt van ez a pohár sër, pajtásom,
 kentëknek is ídësanyám, húgom,
 igyák mëg esz kentëk együtt hármaⁿ,
 esz hagyom kentëknek utójjára.
16. Túl a Kajláⁿ van az akasztófa, || [8]
 három bëtyár nyugoszik mëg rajta;
 Pásztor Miháj, Rocskás Józska pajtás,
 láttyátok, hogy hárman mire jutánk! ||

[9] E balladai hézagossággal, de történeti húséggel előadott történet szerint Fábján katonaszökevény lett, mert nem akart nímëtnek szögálni, – pajtását áruló szándéka miatt lőtte meg, – bátran harcol a katonákkal, midőn árulás folytán meglepik, az ellen-szenves hatalom szót szegett vele szemben, halála nyugodt és bátor volt: ezért száll em-léke s a részvét íránta szülőről gyermekre. Vegyük még ezekhez itteni nagy rokonságát, s hogy nótája szerint:

rászállott a varnyú a szemétre,
 nëm loptam éⁿ szegínt íletëmbe,
 ha loptam éⁿ, csak a zsidót loptam,
 a fajtámat sohasë bántottam,

csak a zsidót és az idegen hatalom gyűlölt embereit bántotta, hogy – mint Arany is mondja – csínos, okos, ügyes fiatalember volt: nem lehet csodálkoznunk, hogy sorsát még most is részvéttel dúdolgatják.

¹⁴ * A nyolc icce sörről szóló nyugta a községi levéltárban feltalálható.

Ennél azonban mindenesetre szebb és költőibb alkotás a másik Fábján-nóta: || [10]

1. „Éngem hínak Fábijáⁿ Pistának,
ki is álok huszonnígy zsandárnak,^{15*}
duflapuskám vészem a kezembe
akkor gyűjjék a zsandárok serge.
2. Ném kül nekem farmatrink, szügyellő,
ném küll nekem egynél tőp szerető,
lovam is vaⁿ jójáró, jó lípő,
szeretóm is vík, kedvem kereső.”
3. A barackfa véréssel virázkik,
Pista Pajkos lova karikázik,^{16*}
vigyázz, Pista, ném soká mēkfognak,
az akasztófára fél is húznak!
4. Ha mēkfognak, láncsal mēkkötöznek,
betyárságomnak maj vígēt vetnek;
ki van mondva a törvím mirúllunk:
akasztófa lesz a nyúgodalmunk.^{17*}
5. Szalaggy, zsandár, jöⁿ Fábijáⁿ Pista,
hallik mán a lovának zúgása,
Páros pistó^j a szúre újjába,
nagy részfokos a nyerekkápába.
6. Fábjáⁿ Pista kiálott a síkra,
onnét tüzelt a sok zsandárookra; || [11]
mikol lēmēt a nap nyúgodóra,
Fábjáⁿ Pista lépíhent az ólba.^{18*}
7. Mikor Pista lépíhent az ólba,
utáná mēt a babája sirva:
„Nē sírj, rózsám, nē ríjj keservessēⁿ,
maj mēkseggít a jószágos isteⁿ!

¹⁵ * cf. II. 63: 1. str. [vö. MNGYII. 1872: 63., első versszak]

¹⁶ * cf. Arany II., 11. str. [vö. az Arany János által közölt II. ének 11. versszakával]

¹⁷ * cf. Arany I., 4. str. [vö. az Arany János által közölt I. ének 4. versszakával.]

¹⁸ * cf. Arany II. 6. str. [vö. az Arany János által közölt II. ének 6. versszakával]

8. Ha nēm seggít, árúl sē tēheték,
a viláktúl könnyeⁿ búcsut vészék,
élig níkēm, hogy az éⁿ rózsám száⁿ,
bátor hájak még az akasztófáⁿ.”
9. Az a hírēs Bajóné tanyája,
keddēⁿ két órakkor borúl(t) gyászba,
mer a gonosz Madarászi Pista
a pandúrokat mind odahosza.
10. „Isteⁿ vélléd Szalonta várossa,
én máⁿ többet nēm lészék lakossa,
terēmhet máⁿ zót füvet lapossad,
Pajkos lovam többet nēm taposhat.”^{19*}
11. Túl a Kajláⁿ van éggy akasztófa,
ára van a betyár félakaszva,
szél lengeti gyócsingit, gatyáját,
veri össze sarkanytyús csizsmáját, || [12]
ha léesik, mégészik a vadak,
mékisirattyák az égi madarak. ||

[13] Ebbe találjuk beolvasztva a *Népkölt. Gyűjt.* II. 63. lapján s az Aranytól közölt Fábján-nóták egyes strófáit. Naív, betyáros dicsekvéssel kezdődik híreről, szép lováról és szeretőjéről; a részvételtjes figyelmeztetésre hányaveti sorsban nyugvás a felelet; majd a zsandárokat inti vigyázatra a figyelmeztető szavak alá rejtőző nép; ezeket azonban Fábján heves tüzelelssel tovaűzi. Ekkor pihenni tér a pajtába, hiába inti őt szeretője a menekülésre; oktalan bizakodással istenre és sorsában való megnyugvására hivatkozik megelégedvén az összes emberek közül babája szánakozásával. Egy szolgálégy azonban elárulja a zsandároknak pihenőhelyét, mire ezek körülveszik s elfogják. A szabad mezőt szerető betyárhoz illő szép búcsúval fordul szülőhatárához, lovához s az utolsó strófában már az akasztófán lengeti a szél a betyár ruháját, a vadak táplálékát az égi madarak elsirató dala mellett. Látható, hogy ez már nem az a száraz, krónikaszerű előadása a Fábján elfogatásának és kivégzésének, mint az előbbi; fokozatos fejlődés látszik a balladai hézagossággal és módon haladó előadásban, szépen kifejezésre jut a betyárral rokonszenvező nép aggodalma és sajnálkozása, valamint a magyar || [14] betyár tipikus jelleme: a lovához való ragaszkodásban, a büszke hányavetiségben, valamint a kikerülhetetlenben való megnyugvásban, mit egy másik, szintén Fábjának tulajdonított töredék így fejez ki:

¹⁹ * cf. II., 63., 4. str. [vö. *MNGYII.* 1872: 63, 4. versszak]

Betyár vagyok, betyárnak születtem,
 ha mékhalok, nem sirnak fölöttem,
 nem monygyák el szeⁿ Dávid nótáját,
 nem rángattyák a falú harangját.

A kiforrottság azonban nemcsak ezeken, hanem szép kifejezésein s néhány szép gondolatán is meglátszik. Sok száraz, közhelyekből felépült zsványhistóriánk közt mindenesetre egyike a legszebbeknek.

Egy harmadik hosszabb és teljesen kidolgozott Fábján-nóta a betyár meglepését és elfogását tárgyalja; nagyjából megegyezik ez a Népkölt. Gyűjt. VI. 27. és VIII. 220. lapjain²⁰ közölt Fábján Pista c. betyárhistóriával, de azért még sem hiszem, hogy eredetileg Fábján Pistára vonatkozott. Nem azért, mert ugyane betyárhistóriának egy változata a II. 62. lapján²¹ Balla Jankó címet visel, hanem mert az egész ellentétben áll a Fábján Pista elfogásának fentebb előadott s itt nálunk igazán ismert || [15] históriájával.²² Itt tehát a betyárnótákból közönségesen ismeretes rákenéssel, ráfogással van dolgunk. Hat, különösen a bevezető négy sorban lényegesen eltérő változat van kezemben; felváltva szerepelnek ezekben a kismagitaji, kondorosi, mezőgyányi, kisszэгedei csárdák, de mégis leggyakrabban a kismargitaji:

- I. vált. Ném mөsszi van ide Kismargita,
 körözkörül főjja aszt a Tisza,
 annak sziliⁿ van egy híres csárda,
 abba iszik egy betyár bújába.²³
- II. vált. Kondorosi csárda kapujába,
 ott legelget péjcsikóm magába,
 kis pej lovam térgyig ál a sárba,
 a gazdája bort iszik bújába.
- III. vált. Amott jönnek nyócan a zsandárok,
 mám messzirül fimlik a csákojok,
 elől mén a zsandárok káplárja,
 egyenesen a gyányi csárdába.

²⁰ A két hivatkozott mű a MNGY VI. kötete (*Somogy megye népköltése*. Gyűjtötte Vikár Béla. Budapest, 1905) és VIII. kötete (*Dunántúli gyűjtés*. Gyűjtötte és szerkesztette Sebestyén Gyula. Budapest, 1906).

²¹ Balla Jankó Török Károly *Csongrád megyei gyűjtésében* (MNGY II. 1872) a 61. lapon kezdődik, a 62. lapon csak folytatódik.

²² Balla Jankó balladája a *Ki sem megyek, meg sem adom magam* balladatípus elemeiből építkezik, de azal sem egyezik teljes mértékben, utolsó négy strófája eltér a fent említett típus megszokott befejezésétől.

²³ Lásd kötetünkben a 170–172. számú balladát, a II. változatra a 166-os, a III. változatra a 165, 168–169-es, a IV. változatra a 164. és 167. számú adatot.

IV. vált. Nëm mësszi van ide Kisszegede,
 hatvanhatba a víz elöntötte;
 csak ëcs csárda maratt ottanába,|| [16]
 abba mulat ëgy bëtyár magába.
 Hát az úton nagy porfelleg láccik,
 nyóc zsandár jön, alig-alig láccik...

A tárgy és kidolgozása egyébként egészen az ismert: a zsandárok lovat látnak egy csárda előtt; egy betyáré az, ki csak alig egy fél órája tért be pihenni; a zsandárok kijövetelre és megadásra szólítják fel a csaplárosné útján, a betyár azonban nem hajlandó kijönni, inkább veszni hagyja lovát s nyereg alatt levő pénzét.

Ugyanezt a zsandárokkal szemben mutatott bátorságot, s viszont a zsandárok Fábjától való félelmét jellemzi ez a kis nóta:

1. Csaplárosné, mëⁿyën a pincébe,
 kilenc iccét hozzon ëgy edínbe,
 kilenc iccét, kilenc színës gyërtyát,
 így múlat ëgy hírës magyar bëtyár.
2. Kilenc icce szímbor van elöttem,
 kilenc pistój mëktötve mellettem,
 kilenc zsandár kívül az ablakoⁿ,
 de bélípni ëcs csë mér az ajtóⁿ.

Ezekon kívül még csak kisebb darabok, egyes strófák || [17] szólnak Fábján Pistáról; pl. egyben amiatt panaszkodik, hogy mások bűneit is rátolták:

Éngëm hínak Fábijáⁿ Pistának,
 a bihari rablók kirájának,
 nëm vótam ott mindëⁿ rabolásnál,
 sír a babám az akasztófánál.

A másik (cf. II. 63., 2. str.) a betyár és csaplárosné (itt Bajóné) között való viszonyra vet világot:

Fekete föld termi a jó búzát,
 sűrű erdő neveli a bëtyárt,
 a csaplárné viseli a gonygyát,
 úgy kapja még írëtte jutalmát.

Elkeseredését ily, igazán költői gondolattal jellemzik:

Istenem, ha magam körülhízem,
mit ír nekem az egész íletem,
elmarattam szabad íletemtől,
mint az erdő ősszel levelitől.

Mikor pedig szeretőjének anyja szidta, hogy:

Fírgék, bókák testödöt megészik,
a madarak majd élínekélik,

a nóta szerint Fábján Pista ezt felelte: || [18]

Séj, de háromat tojik a kánya,
mégis szeret a keⁿ Julcsa jánya,
Akármieⁿ bétýárgyerék vagyok,
a keⁿ jánya szeretője vagyok.
akármien üldözött is vagyok,
Julcsa jánya szeretője vagyok.

Már sokkal újabb keletű e kis dal, melyet jóformán csak a benne előforduló népetimológia miatt s annak feltüntetésére közlök, hogy a Fábján iránt való érdeklődés még most, annyi idő múltán sem szűnt meg a szalontai népben, hanem mindig újabb strófákra ihleti őt:

Éngem hínak Fábijáⁿ Pistának,
bésorozott nímét katonának;
ott sē vótam Kőnigerecénél,
sír a babam a vasas recénél.

Nem olyanok tehát Szalonta Fábján-nótái, mint a betyár- és zsványromantika körébe tartozó népies epikai dalok legnagyobb része, melyek amily gyorsan keletkeznek a nép képzelmét élénken foglalkoztató izgalmas események hatása alatt, az esemény emlékével együtt épp oly gyorsan feledésbe is merülnek. Nem az ilyenmő epikai termékek || [19] általánosan ismert közhelyeiből vannak összeróva, átalakítva; a részvét, mely keletkezésükkor még élénken élt, s mely e nótákkal együtt az utódokra is átszállott, bizonyos eredetiséget adott az alakításnak.

Fábján Pistán kívül még csak *Szappanos Balog Sándorról* szól a nóta ily részvéttel; pedig ez már közelebb állott a »kijáló betyár«-okhoz, kiket népünk oly ellenszenvvel emleget (pl. Condi Araⁿ Jánost és öccsét, Sándort, Szöllősi Mihályt, Csepregi Mihályt, Pápaji Ferencet, Balog Tógyert, a hatvanas évek e hírhedt betyárait), s kikeről a nóta sem szól, s nem is szólott soha, bár szalontai származásúak voltak is. De Szappanos Balog

soha sem ölt, a szegényt sem bántotta; egyszeri betyár-tévedése, a sarkadi vásárosok kirablása, mikor el is fogták, a nép előtt »nem számos«, mert őt ekkor csak úgy csal-ták oda felesége, Szémés Mária, meg Arany és Szöllősi, hogy egy gazdag zsidót akarnak megkönnyebbíteni, ki a sarkadi vásárosokat nagyon becsapta. A többi betyár azonban elmenekült, csak Szémés Mária meg a becsapott ura estek a pandurok kezébe. Az előbbi a monda szerint így siratta anyja az akasztófa alatt: »Jányom, jányom, idős jányom, tē vótál a legjobb jányom«, emennek szomorú sorsát pedig, mert még a síróházban apja előtt is || [20] ártatlannak vallotta magát a vásárosok kirablásában, bár beismerte, hogy egyéb tetteiért megérdemli az akasztófát, ez a síróházi nóta őrzi:

1. Mint ősszel a nyárfalevél
mëksárgul, ha ráfú a szél,
az éⁿ kípëm is mëksárgul,
hogy már ez világból kimúl.
2. Iltem ez vilák kedvire,
de sokaknak ellenire,
kik áltëmët mëgbosszúlták,
a nagy vádnak aláatták.
3. Sok ërigyejim esz mongyák,
hamis hittel bizonyittyák,
mám mos nekëm nëmsokára
halált hoz a szentencija.

Az első strófa szép hasonlata különösen megható a mélabús dallammal.

E két szalontai betyáron kívül még több olyan betyár neve van rövidebb-hosszabb dalba foglalva, kiknek nevét eddig még nem olvastam, de nem olvastam a nótát sem, mely róluk szól. Egyikben egy *Ungvári* nevű betyár anyja,²⁴ || [21]

1. Ungváriné mén az urak elibe,
hogy mëkkírje az urakat előre,
hogyha fëlakasztyák majd az ú fíját,
falujába në lássa a sírhalmát.

²⁴ Itt a mondat vagy félbe maradt, vagy Szendrey Zsigmond magával az ének szövegével mondatja el Ungváriné kérelmét.

2. Főbíró úr féltekint az egekre:
Nëm ír sëmmit Ungváríné kíríse,
mír nëm tanította jóra a fíját,
íjjel-nappal hagy lássa a sírhalmát!”

Erről az Ungváriról azonban a nevéen és e nótán kívül semmit sem tudnak; valószínű, hogy nem is szalontai eredetű darab, bár én szalontai születésű öregasszonytól jegyeztem fel. Amennyire nem szép, mert nem anyai a benne kifejezett gondolat, annyira megfelelő a főbíró büntető válasza.

Egy másikban valami *Barna Bandi* nevű betyár búsul babájának – valószínűleg – halála miatt; a kissé hosszú dal a betyár mély, de csendes elkeseredését jellemzi. Itt a dalon kívül semmit sem tudnak e betyárról, s én pedig kénytelen voltam e dalt ebbe a csoportba, az előttem ismeretlen nevű betyárok dalai közé sorozni, mert a Kálmány-féle gyűjtemény, melyben esetleg ráakadhatnék, nem áll rendelkezésemre. Maga a dal a következő: || [22]

1. Ha bétekinc a szègedi csárdába,
oda tart ègy szègíⁿ legím magába,
míg a csárdásné jóféle italt hoz,
paripáját mëkköti az ágasho.
2. Túl a Tiszáⁿ béborúlt az ég ajja,
Barna Bandi szeretőjit fájlajja,
ágosbogas terebéj tógy ajjába,
ott kesereg Barna Bandi bújába.
3. Barna Bandi në keserèg babádoⁿ,
hisz a lepke së szál mëg ègy virágoⁿ,
ha kedves is vót szíb barna szeretőd,
ád az isten nékèd mëg más szeretőt.
4. Nëm szól szègíny, elfojtya zokogását,
könny ásztattya két fekete pilláját,
istem mëgály szóval iszik ègy hajtást,
poharából mëkkinájja a pajtást.
5. Fére vágja pörge kerek kalapját,
elódozza az ágastúl pejkóját,
mèksimíttya, félugrik a hátára,
elváktázik messzi, bé a pusztába.

Bár akitől hallottam, azt erősítgette, hogy ő gyermekkorában, || [23] a hetvenes évek elején tanulta e dalt az öregektől, sehogysem tudok e nóta régiségében, sőt még népi eredetében sem hinni; népi költeményben szokatlan a betyárnak az adott ok miatt ily mélységes elkeseredése; aztán szinte gyanúsán tiszta az ütemezés, a rímelés is, szokatlan néhány szava, kifejezése, hasonlata.

Bár nem rég élt és ismert betyár *Vitális Imre*, a róla szóló betyárnótákat is itt említem fel, mert róla még nem szólnak népköltési gyűjteményeink. Nem volt idegen Szalontának, mert rokonsága lévén bújdosásában itt is megfordult, sőt, sokáig lappangott is a szomszédunkban levő patai erdőben. A róla szóló egyik darab elfogatása ismert történetének töredéke, minden költői alakítás nélkül közhelyekből összeróva. A háromstrófányi töredéknél minden utánjárásom dacára sem bírtam többet összeszedni, úgy látszik, megakadt a további fejlődés, akár mert Vitális alakja, tettei nem voltak rokonszenvesek, akár mert az új betyárok már általában nem rokonszenvesek népünk előtt. A Vitálisról szóló töredék három strófája a következő:

1. Éngem hínak Vitális Imrének,
nëm is éngédék én a csendörnek, || [24]
az íletbe magam mëg nëm adom,
hijába lú csendőr az ablakoⁿ.
2. Szenmártomba vót az éⁿ lakásom,
Erdőgyarak is vót a szálásom;
ëgy vínasszoⁿ vót a mëglátója,
hogy Vitális beⁿ van a szobába.
3. Öreg szüülém, jöjjík bé hát hozzám,
në fíjjën, mer nëm bántom ém magát,
de azután në járjík a szája,
hogy Vitális beⁿ van a szobába.

Ettől különálló töredék a következő, mely már sokkal kedvesebb, költőibb úgy menetét, mint kifejezéseit, gondolatait tekintve:

1. Vitális Imrének vírës a fokossa,
nádasok vizibe tisztára së mossa;
három nap, három íj három sëtít íjjëⁿ
Bajomtúl Bárándig bújdosott a rítëⁿ.
2. A bárándi csárdás ha látta së látta,
Vitális Imrének teli tarisznyája,
teli tarisznyája, jó hordó puskája,
nëm fíl, ha a zsandár százával mëgy rája. || [25]

Kár, hogy fejlődése ennek a változatnak is megakadt.

Aztán a Vitális bujdosó panaszdalának mondják a következő szép és a betyársorsot jellemző hasonlatokkal festő kis dalt:

1. Betyárfattyú bújdosik az erdőbe,
as sē tuggya, mikor ír ki belőlle,
ha lēfekszik falevél a párnája,
havassesső takaróddzó dunnája.
2. Betyárfattyú bújdosik a pusztába,
as sē tuggya, mikor ír határába,
ha lēfekszik, árokpart a párnája,
még a szellő sē igēⁿ szól hozzája.

Végül még egy töredékem van egy *Gyēpēs Jankó* nevű betyárról:

1. Láttátok-i Kajla mellett aszt a fát,
akire Gyēpēs Jankót akasztották?
fújja a szél pērkáj ingit, gatyáját,
veri össze réssarkanytyús csizsmáját.
2. Gyēpēs Jankó asz kijátta bújába:
„Látod rózsám, mēk kell halni, hijába...”

Nem tudom, ki volt ez a Gyepes Jankó; némelyek azonban || [26] a »Kajla mellett« kifejezést a »Szegedébe« szóval helyettesítik és Gyēpēs Jankó helyett *Bēke Kálmánt* énekelnek; ez a név azonban a II. 64. lapon²⁵ levő *Balla János* c. betyárdarabban egy csendbiztos neve, azért gondolom, hogy tán Csongrádban lehetne e töredék eredetijére ráakadni.

Most azután a máshonnan is ismert betyárokról szóló, de még nem olvasott töredékeket s betyárdalokat ismertetem. *Sobríról* dalolgtak egy furcsa kis dalocskát:

Sobri Józska, szégím bētyár,
az urakho nótázni jár;
Sóbri Józska tömlőcbe,
kalamáris kezibe,
csak aszt írja a levélbe,
porkolábné az ölibe.

²⁵ A *Magyar Népköltési Gyűjtemény* II. kötetéről van szó (Török Károly: *Csongrádmegyei gyűjtés*. Pest, 1872); ennek a 64–65. lapján található a *Balla János* című, *A gyilkos feladja magát* típusú ballada.

Nekem úgy magyarázták e dalocskát, s e magyarázatnak a szöveg sem mond ellene (legfeljebb Sobri jelleméről való ismeretünk), hogy „Sobri mint nótás kúduz játt kímkenni, huá vón írdémés ellátogatni; mikor elfokták, a huncút betyár elszerette az öreg porkoláb fijatal felesígit, ótám mékszökött az asszonnyal, de elébb megírta eszt az uraknak: „Si non e vero, e ben trovalo”. || [27]

Egy másik töredék a híres bakonyi betyárról, *Angyal Bandiról* szól:

Betyár vagyok, Anygyal Bandi a nevem,
bárki kérgye, nem tagadom sohasé,
Bakonyerdő az éⁿ tanyám,
van nekem egy szíp szeretőm, Mariskám.

Az idegen, vagy legalábbis a mi vidékünkön nem működő betyárok közül nálunk mindig *Rózsa Sándor* a legénekeltebb alak; a már másutt olvasott Rózsa Sándor-nótákon kívül egy pár újat énekelgetnek nálunk az öregebb asszonyok. Elfogatásának története az egyik, naív szeretettel, aggodalommal és részvétellel telve:

1. Szégíⁿ Rózsa Sándor félült a lovára,
aranyos a gatyaszára, úgy lobog utánna.
2. Csillagok, csillagok, szípⁿ ragyogjatok,
híres magyar betyároknak, séjhaj, útát mutassatok.
3. Mènnek a pusztába, Szègednek környíkiⁿ,
utáⁿok mén a várnagy, séjhaj, a pandúrok íliⁿ.
4. El is fokták úket, viszik a tömlöcbe,
Ott vaⁿ kösztük Rózsa Sándor, séjhaj, talpig vazsba verve.
5. Odamègy az annya, hogy útet sirassa: || [28]
„Nè sirassík ídès anyám, séjhaj, nem vogyok mèkhalva!”
6. Hogy nè siratnálak, mikor vazsba látlak,
hónap után nyóc órákkor, séjhaj, félakasza látlak.”

Kifejezéseivel, a betyár-elfogatások sablonos történetének fordulatos, választékos és újszerű, el nem csépelet menetű előadásával határozottan kiválik a betyárhistóriák közül. Épp úgy, mint ez a szintén Rózsa Sándornak tulajdonított rabi ének a többi rabének közül:

1. Tiszavíz, Dunavíz ha miⁿ tēnta vóna,
erdőn a falevél miⁿ pappiros vóna,
mezőbe a fűszál, ha miⁿ penna vóna,
az égén a csillag íródíják vóna:
mégis éⁿ panaszim lē nem irhatná ja.
2. Biharvármegyébe ēstem a fokházba,
bé is tettek ingēm az ēggyes szobába,
tömlöcnek teteje az éⁿ szemfēdelem,
vasaknak csörgīse az éⁿ harangajim,
kígyóknak szeméji az én lámpásajim.

A népköltési gyűjtésekből ismert névre szóló betyárhistóriák közül a következők vannak nálunk elterjedve:

Bogár Imre nótája szinte szóról szóra úgy, amint || [29] az a II. 53. lapján olvasható,²⁶ csakhogy a mienkben a Bogár Imre szeretőjének neve is fel van említve: Duli Marcsa, kinek a lopott lovon ajándékot akar venni; ugyancsak Bogár Imréről ismeretes az a „Bogár Imre, huá oaⁿ szaporán azon a szíp kesejlábú paripáⁿ?” kezdetű kétstrófás betyárdal is, csakhogy ebben szeretőjének neve Sugár Peti jánya.

A II. 63. lapján levő *Bandika*,²⁷ s a VIII. 222. lapján levő *Zsandár Pali* című²⁸ hol Rózsa Sándorra, hol Vitális Imrere éneklík, s ennek megfelelőleg Szilvás, illetőleg Mátészalka község nevét Szembērēttyóval vagy az ijjeji ződ erdővel helyettesítik; de a mienk valamivel teljesebb, mint e két változat, bár végét tekintve ez sem látszik teljesnek. Az első három strófa szerint tehát az ijjeji ződ erdőben halva fekszik Rózsa Sándor, pedig még vasárnap d.u. az utcán sétálgatott; hiába hívta haza édesanyja, nem megy, mert vérbe akar fürödni még aznap a kocsmában, hol verekedés lesz három legény között; aztán nálunk így folytatódik tovább:

negyedik csilapittyá,

Az ötödik fēlállott,
a fejire rávágott. || [30]
– Ha béváktad a fejem,
kerül, kutya, két kezem!...

²⁶ Lásd a *MNGY*II. kötetének 53–54. lapján a Bogár Imréről szóló balladát.

²⁷ Ugyancsak a *MNGY* második kötetéről – Török Károly *Csongrád megyei gyűjtéséről* van szó.

²⁸ A *MNGY* VIII. kötetéből (*Dunántúli gyűjtés*. Gyűjtötte és szerkesztette Sebestyén Gyula. Budapest, 1906) hivatkozik a *Zsandár Pali* című énekre. Mind a *Bandika*, mind pedig a *Zsandár Pali* a *Verekedés fog lenni* balladatípust képviseli. Szalontán is ennek a típusnak a változatait énekeltek különböző helyszínekre hivatkozva.

Két pár kés a szívibe,
három fokos fejibe.
– Idésanyám, kedvesém,
van-i ruhám, szennyésém?

Ha nincs ruhám, szennyésém,
hosztam két párt vörösém.
Ma, léjányok, sírjatok,
fírfijak gyászójjatok.

A máshonnan közölt változatokkal teljesen egyező a dunántúli *Patkó Sándorról* szóló kis találós vers, ellenben sokban eltérő változatát éneklik az I. 231. lapján közölt²⁹ Csehó Pistáról szóló betyárhistóriának; Csehó Pista helyett is hol *Csuli Pistát*, hol *Csali Pistát*, hol meg *Kis Vig Miskát* énekelnek. Mivel a változat sokban eltérő, egészen közlöm:

1. Csárda mellett víkóⁿ deszkakerítés,
Csuli Pista lova rajta fél-béníz;
– Szénát-zabot aggyatok a luvamnak,
hogy hírit nē aggya bētyárságomnak.
2. Csaplárosné, bort hozzík az asztára, || [31]
lekszēbb jányát álitassa strázsára.
– Idēs anyám, éⁿ strázsára nēm álok,
filēk, hátha mēgjönnek a zsandárok!
3. A szógáló bēszalad nagy ijedve:
– Ott jōⁿ kilenc zsandár félfegyverkezve!
Csuli Pista nēm vētte asz tréfára,
félugrott a Bársoⁿ lova hátára.
4. Egyenēsēⁿ váktázott az erdőbe,
a radványi nagy erdő közepibe;
lova lába mēgbotlott ēgy gyökírbe,
kilenc zsandár ott fokta mēg örökre.
5. Csuli Pistát fēltēszik a kocsira,
csak asz kērdi, huⁿ van az ű pejlóva.
– Zōd erdőbe van a lovad pányvázva,
soha többet rá nēm űlsz a hátára!

²⁹ Itt a *MNGY* első kötetére, a Gyulai Pál és Arany László által szerkesztett *Elegyes gyűjtések Magyarországon és Erdély különböző részeiből* című gyűjteményre hivatkozik Szendrey.

6. Csuli Pista izent feleséginek,
gonygyát viséjje a két gyermekinek,
së csikósnak, së gujásnak në aggya,
mer ott csak a bëtyárságot tanújja.

A sok, csak csekélységekben eltérő változat közül ezt választottam ki, mint legteljesebbet és legtökéletesebben kialakultat. Jel- || [32] lemező benne a betyár szerető érdeklődése lova iránt, érdekes benne a betyár tanácsa feleségéhez gyermekei nevelésére.

*

A még birtokomban levő rövidebb betyárhistóriák és dalok nem névhez kötöttek, ezért hagyom el most őket. Pedig igen érdekesek, kívált, ha azt vizsgáljuk bennük: hogyan termett a magyar s különösen a szalontai betyár, miért félt a verekedni szerető, minden strapához hozzászokott legény a katonaságtól, mily kasztból került ki a legtöbb betyár, s miért volt épp a pásztornép körül annyi, hol és hogyan élt a betyár, mi térítette vissza a becsületes életre, s hogyan viselkedett az ilyennel szemben családja, rokonsága és a nép; milyen volt viszonyuk a néphez, milyen volt gondolkozásuk, felfogásuk, „erkölcsi” világnézetük, családi életük, stb. Mert ezek igen fontos tételek népünk lelki életének ismerete és megítélése szempontjából, s mégsem olvastam még egy oly tanulmányt sem, mely e kérdéseket népköltészetünk alapján próbálta volna megvilágítani. Szalontai betyárainkra prózai és költői anyagom összegyűjtve; lehet, hogy valamikor megpróbálkozom velük.

Szendrey Zsigmond

JEGYZETEK

Mágikus-mitikus balladák

Három árva

1. Amoda megy két kis árva

Lelőhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 17–18/9. sz.

Más kéz írása, nem a Mezey Károlyé.

Kodály Zoltán bejegyzései Mezey kéziratában jelzik, hogy a dallam nélküli gyűjtés következtében több helyen sérült a szöveg; nem lehet strófákra tagolni, értelmetlen sorok fordulnak elő benne. Kodály a 16. lap versójára 9a) számozással bejegyezte a Balog Erzsitől általa lejegyzett szöveget azzal a megjegyzéssel, hogy „*dallama leírva*”. A szöveg a következő:

9a)
A temető kapujába
ott sirdogál két kis árva
||: Én is árva, tē is árva
Borújjunk egymás vállára :||

Alacsony ház füstös kémény
Alatta egy cigánylegény
||: Búsan szól a hegedűje
Elhatta a szeretője.:||

A 21 éves Balog Erzsitől Kodály 1916. október 5-én jegyezte le a ballada dallamát-szövegét. Vö. Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 379/258. sz. és interneten: <http://systems.zti.hu/br/hu/search/2104?plc=98> (Bartók-rendi száma: A 680c)

2. A temető kapujába

Lelőhely: JÁMBOR Sándor 1914–1915–Ms: 62/2. sz.

3. Hová mész te három árva

Lelőhely: KORNYA Sándor 1917b–Ms: 187–188/16. sz. (*Három árva* címmel)

4. Hová mész te három árva

Lelőhely: KORNYA Sándor 1917b–Ms: 188–189. A diák római kettes számmal jelölte, hogy az előző, 16-os számú balladának (*Három árva*) változata.

5. A temető kapujába

Lelőhely: SZENDREY Zsigmond 1917–1919–Ms: 14/9. sz.

A ballada után Kodály Zoltán jegyezte be az adatközlő nevét: „(Ifj. Erdős János)”

A Szendrey Zsigmond neve alatt nyilvántartott kéziratköteg elején 10 verses szöveg szerepel, valamennyi a gyűjtő megnevezése és a gyűjtési idő feltüntetése nélkül.

Szendrey Zsigmond szerint *A három árva* változatait Szalontán „feljegyezték Mezey 1914, Szendrey 1914, 1917” (*MNGYXIV*. 1924: 21). Mivel Szendrey Ákos füzeteiben *A három árva* egyik említett évben sem szerepel, okkal-joggal feltételezhetjük, hogy a Szendrey Zsigmond dossziéjában szereplő két változat Szendrey Ákos gyűjtése.

A gyűjtő azonosítását lásd a *Szendrey Zsigmond 1917–1919–Ms* kézirat-együttes leírásában, a *Források* fejezetben.

6. Amoda megy két kis árva

Lelőhely: SZENDREY Zsigmond 1917–1919–Ms: 15/9. sz.[!]

Szendrey Zsigmond dossziéjában a gyűjtő megnevezése nélkül szerepel a balladaváltozat.

A ballada alatt Szendrey Zsigmond megjegyzése: „*Megvan Mezey Károlynál is. VIII. (1913/4)*”.

Feltehetően Szendrey Zsigmond számozta meg piros ceruzával a balladákat. Tudva azt, hogy Szendrey Zsigmond a változatokat egy balladának tekintette, talán nem véletlen, hogy *A három árva* mindkét változata (kötetünkben az 5. és 6. számú szöveg) a kilences számot kapta.

A gyűjtő azonosítását lásd a *Szendrey Zsigmond 1917–1919–Ms* kézirat-együttes leírásában a *Források* fejezetben.

7. Hová mész te három árva

Lelőhely: *MNGYXIV*. 1924: 21/2. sz. (*Három árva* címmel)

Szendrey Zsigmond tájékoztatója a gyűjtésről – „Énekelte 1918-ban S. Kenéz Jánosné 67 éves. Lejegyezte Kodály Z. Dallamok 3. sz. Változatait feljegyezték Mezey 1914, Szendrey 1914, 1917.” – több vonatkozásban is pontatlan vagy félrevezető. Kodály Zoltán a balladát 1916. október 8-án jegyezte le az akkor 67 éves S. Kenéz Jánosné (Sárától). Az *MNGYXIV*. kötetében Kodály csak az első strofa szövegét közölte a dallammal (263/3. sz.). Feltehetően az történt, hogy Sebestyén Gyula utasítására Szendrey Zsigmond 1918-ban újból lejegyezte (diktálás után) a ballada szövegét S. Kenéz Jánosnéétől, de elfelejtette korrigálni az adatközlő életkorát, s azt sem vette figyelembe, hogy a Kodály által lejegyzett szövegben több apró eltérés figyelhető meg. Kodály lejegyzéseként azt a szöveget tette közzé, amit ő gyűjtött 1918-ban.

Kodály az általa gyűjtött változat szövegét rövidítésekkel, de teljes egészében beírta Mezey Károly kéziratába, *A halálra ítélt hűga* balladatípus Mezey Károly által lejegyzett változata mellé (Mezey Károly 1914–Ms: 15–17/8. sz.; kötetünkben a 76. sz. balladához). *A három árva* szövege nem véletlenül került Fehér László balladája mellé: Kodály adatközlője, a 67 éves Kenéz Sára mindkét balladát ugyanazzal a dallammal énekelte. *A három árvát* az alábbi szöveggel jegyezte be Kodály Zoltán Mezey kéziratába (l. Mezey Károly 1914–Ms: 14^v–15^v)

„Fehér László nót. (anyjától) tanulta

*Hová mész te 3 árva
Komáromba szolgálatra
Ne menj oda 3 árva]
Nëm akadsz ott jó gazdára*

*Adok néked nyírfavesszőt
Veregesd meg a temetőt
Kelj fel :|| édes a[nyám]
Megrongyollott az én ruhám.*

*Nëm kelhetek én gyermekem
Mer béestek 2 szemeim
Elszáradtak 2 lábaim
Orcámra hullnak könnyeim*

*Van-é néktek mostohátok
ki gondot viseljen rátok
Van most nekünk 1 mostohánk
De nem visel gondot reánk.*

**Mikor kinyeret kérünk tolle
követ térszen tenyerünkbe ||
Mikor tisztát ad mireánk
Vérrel bocsátja azt reánk.*

*Mikor hajunkat fésüli
Sarkunkon foly le az vérünk.*

2 sor hiány”

*A sorkezdet előtt Kodály bejegyzése: „+ mert ha”. Ennek a sornak a ritmushibáját Szendrey így javította ki: „Ha kinyeret kírünk tülle”, mint ahogy az utolsó két hiányzó sort is valószínű, Szendrey Zsigmond pótolta az MNGY-ben közreadott szövegben.

A ballada Kodály által gyűjtött dallamát-szövegét s a hozzá fűzött jegyzeteket lásd in:

Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 142–144/41. sz., valamint interneten: <http://systems.zti.hu/br/hu/search/1189?plc=98> (Bartók-rendi száma: A 422a)

S. Kenéz Jánosné éneke mellett Kodály Zoltán két másik adatközlőtől is lejegyezte a *Három árva* dallamát-szövegét. Az 53 éves Erdős Ferenc változatát l. in: Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 130/36a; ua. interneten (Bartók-rendi száma: A 418c): <http://systems.zti.hu/br/hu/search/1183?plc=98>; a 21 éves Balog Erzszi töredékét lásd az 1. számú jegyzetben.

A megszólaló halott

8. Hajnallik, hajnallik

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 1–2/1. sz.

A versszakok számozását elvétette a gyűjtő, az 5. strófa után a kéziratban a 7. versszak következik. A ballada mellett Kodály Zoltán néhány bejegyzése látható: a *Tisza* helyett *Duna* szerepelhetett abban a változatban, amivel Kodály találkozott Nagyszalontán.

9. Megölték a zsidót

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 10–11/6. sz.

A szöveget utólag valaki (feltehetően Szendrey Zsigmond) átjavította, bejegyezte a zárt *e* és a nyújtott *e* hangokat, s az elmaradt köznyelvi ékezeteket is pótolta. Ez utóbbiakat figyelembe vettük.

A ballada kezdesénél Kodály megjegyzése: „Dall. M.[ezey?] v. ö. *Hajnallik, hajnallik*”

10. Hajnallik, hajnallik

Lelőhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 1–2/1. sz.

Kodály Zoltán bejegyzései azokat a szó-, sor- vagy strófaváltozatokat tartalmazzák, amelyek a Kodály által lejegyzett változatban fordulnak elő (vö. Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 192–194/84. I. sz.). Azt viszont Kodály nem jelezte, hogy Mezey változatában olyan strófák is előfordulnak (5, 8–10.), melyeket Balog Erzs, Kodály adatközlője nem énekelt. Noha Mezey nem nevezte meg adatközlőjét, teljes biztonsággal megállapítható, hogy a diákgyűjtő más adatközlőtől más változatot jegyzett le, mint Kodály Zoltán a 21 éves Balog Erzsitől.

11. Hajnallik, hajnallik

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1914–1915–Ms: 39–41/20. sz.

A ballada mellett idegen kéz (Szendrey Zsigmond?) utólagos ceruzás bejegyzése – „Sándorné” – az adatközlő megnevezése lehet.

12. Megölték a legényt hatvan forintjáért

Lelőhely: JÁMBOR Sándor 1914–1915–Ms: 62–63/3. sz.

Kodály Zoltán bejegyzése a ballada végén: „töredék”

13. Megöltek egy legényt hatvan forintjáért

Lelőhely: KORNYA Sándor 1917b–Ms: 151–152/5. sz.

14. Hosszú farkú fecske

Lelőhely: Kornya Sándor 1917a–Ms: 88–89/172. sz.

15. Hajnallik, hajnallik

Lelőhely: MNGY XIV. 1924: 28–29/8. sz. *A megölt legény* címmel

Szendrey Zsigmond tájékoztatója szerint a balladát „Énekelt K. Kiss Zsuzsánna 65 éves. Változatait lejegyezték Fazekas, Kenyeres, Mezey, Oltyán, Szendrey 1914–1915. Dallamát özv. Szabó Ferencné 61 éves asszony és Balogh Erzs 21 éves leány után lejegyezte Kodály Z. Dallamok 8. és 9. sz.”

Szendrey Zsigmond itt is önkényesen összetársította az általa gyűjtött szöveget a Kodály-gyűjtés két darabjának dallamával. A hivatkozott két dallamnak a függelékben csak az első strófája került közlésre, de abból is látszik, hogy özv. Szabó Ferencné, 61 éves énekes más kezdőstrófával énekelt a balladát (vö. MNGY XIV. 270/8. sz.), mint amit Szendrey közölt. A 21 éves Balog Erzsitől lejegyzett dallam (MNGY XIV, 270–271/9. sz.) kezdőstrófája egyezik a Szendrey által közölt szöveggel, de tovább eltérő strófák következnek a *Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtésében* közreadott teljes balladában (I. Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 192–194/84.I. sz.). Az ugyanott teljes szöveggel közölt özv. Szabó Ferencné által énekelt változatról (Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 215–216/102. sz.) a kötet szerkesztői idézik Kodályt: „Ez a régi dallama. A fiatalok a 84. sz. alattira éneklik”. (216. o.) A balladának özv. Szabó Ferencné által énekelt változatát I. interneten a következő linken: <http://systems.zti.hu/br/hu/search/9952?plc=98> (Bartók-rendi száma: C 23hh, a Balog Erzsitől lejegyzett változatot pedig <http://systems.zti.hu/br/hu/search/9878?plc=98> linken. (Bartók-rendi száma: C 15d)

*A halott vőlegény***16. Járnak-e a holtak honába**

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914b–Ms: 62–64. (*Járnak-e a holtak honába* címen)

Oltyán Sándor hiedelemtörténetként írta le a szöveget. Nehéz eldönteni, hogy prózával kiegészített, töredékes balladaszöveggel van-e dolgunk, vagy versbetétes hiedelemmondával. Mivel *A halott vőlegény* (*Lenore*) balladatípus – Vargyas Lajos megállapítása szerint – kizárólag versbetétes prózai történetként fordul elő a magyar folklórban (Vö. Vargyas Lajos 1976. II: 565), indokoltnak tartjuk, hogy balladaként hozzuk nyilvánosságra a Nagyszalontán lejegyzett változatot.

Oltyán Sándor az ismétlődő szövegrészeket a kezdő szóval és egyenlőségjellel jelezte. Közlésünkben mindenhol teljesen kiírtuk az ismétlődő szövegeket (a központozás javításával/kiegészítésével).

Szerelmi balladák*A gyáva szerető***17. Gyere hozzám vacsorára**

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 33–34.

Nem Oltyán Sándor kézírása.

A két első sor mellé Kodály Zoltán kérdőjelt tett, azon kívül semmi más észrevételt nem fűzött a ballada szövegéhez. Talán azért, mert ő nem talált rá erre a balladára Szalontán. Egyébként a két első sor megkérdőjelezése nem meglepő: a diák olyan jellel választotta el ezt a két sort a további szövegtől, mint amilyent a balladák elkülönítésére használt. Nem lehet tudni, hogy ez a két sor minden strofa elején megismétlődött, és csak a diák nem írta le annyiszor, ahány versszak van a balladában, vagy maga az adatközlő sem ismételte meg ezt a két bevezető sort.

18. Gyere hozzám vacsorára

Lelőhely: SZENDREY Zsigmond 1917–1919–Ms: 12–13/8. sz.

A ballada mellett a 12. oldalon Kodály Zoltán bejegyzése ceruzával: „*Ki énekelte? A rhythmus-hibát fedi-e a dallam?*”

A gyűjtő azonosítását lásd a *Szendrey Zsigmond 1917–1919–Ms* kézirat-együttes leírásában a *Források* fejezetben.

*A szerelem próbája***19. Egyszer egy királyfi**

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 18–25/14. sz.

A refrént Oltyán Sándor nem írta ki, helyette az új sor elejére egyenlőségjelet tett. Emiatt a kéziratról az a benyomásunk, hogy strófákra osztott szöveget rögzített Oltyán. Ennek azonban ellentmond az a tény, hogy nincs számozás a szöveg versszakokra való tagolására.

20. Egyszer egy királyfi mit gondolt magába

Lelőhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 8–10/5. sz.

21. Egyszer egy királyfi

Lelőhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 18–19/10. sz.

Más kéz írása, nem a Mezey Károlyé.

A kéziratban Kodály refrént hiányoló bejegyzése látható a második sor mellett „(hm /· /· ?)”

22. Egyszer egy királyfi mit gondolt magába

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1914–1915–Ms: 12–16/1. sz. (A királyfi címen)

23. Egyszer egy királyfi mit gondolt magába

Lelőhely: MNGY XIV. 1924: 29–30/9A (A királyfi címen)

A ballada végén található tájékoztatóból – „Énekelte: Deme Sára 20 éves. Lejegyezte Kodály Z. Dallamok 10. sz.” – annyi igaz, hogy a 271. oldalon közölt 10. számú dallamot (s az ahhoz tartozó első versszak szövegét) Kodály Zoltán jegyezte le a 20 éves Deme Sárától. A Szendrey Zsigmond által közreadott ballada szövege, strófaszerkezete nem azonos a *Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtésében* teljes egészében közölt balladával (Vö. Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 270–272/ 144. sz.), Szendrey Zsigmond egy másik változat szövegét közölte Kodály Zoltán gyűjtéseként. A ballada Kodály Zoltán által lejegyzett dallamát-szövegét I. interneten : <http://systems.zti.hu/br/hu/search/617?plc=98> (Bartók-rendi száma: A 220i) A balladának Kodály Zoltán még egy változatát rögzítette az 52 éves Katona Józsefné éneklése után. Az adatközlő nem tudta végig a szöveget, csak 11 versszakot énekelt. L. Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 269/143. sz. és interneten: <http://systems.zti.hu/br/hu/search/609?plc=98> (Bartók-rendi száma: A 220a)

24. Egyszer a királyfi mit gondolt magába

Lelőhely: MNGY XIV. 1924: 30–31/9B (A királyfi címen)

A balladának ezt a változatát Szendrey Zsigmond gyűjtötte 1915-ben a 86 éves Bagosi Mihálytól. Szendreynek a változatokra tett megjegyzéséből („ugyanígy lejegyezte Oltyán, Szendrey 1914”) annyira felel meg a valóságnak, hogy mind Oltyán Sándor, mind pedig Szendrey Ákos a csak Szalontáról ismeretes bővített változatát jegyezte le a balladának. Az általuk gyűjtött szövegek azonban különböznek a Szendrey Zsigmondétól (lásd a jelen kötetben a 19. és 22. számú balladát). A bővített változatban a királyfi nem két, hanem három különböző társadalmi kategóriához tartozó leánynál jelentkezik kérőként, de csak a Szendrey Zsigmond változatában nincs szó álruhás próbatételről.

Szendrey Zsigmond változatában a sorok után tett három pont – amint a ballada utolsó két sora bizonyítja – a refrént jelzi.

*Kapitány és leány***25. Amott sétál egy kislány**

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 27/1. sz.

A kéziratban ettől az énektől kezdve a ceruzás kéz (Kodály vagy Szendrey?) számozta meg az egyes adatokat.

Oltyán kéziratában az éneket körülveszik Kodály Zoltán észrevételei: az ének fölé („más” és egy azonosíthatatlan szó után) Kodály bejegyezte a dallam ritmusképletét és betűkkel jelölt hangjegyeit. Jobbról, az ének mellé „*Bagosi azonban így*” felvezetéssel beírta a 28 éves Bagosi Lajos által énekelt változat kezdő strófáját:

*Amoda megy egy szép leány
Korsót visz a karján.
Utána megy egy kapitány
Sötét pej paripán.
Megájj :|| te kis lány
adj egy ital vizet
Adok érte 100 forintot
Még meg is öllelek*

Az ének mellett baloldalon Kodály jelezte, hogy az Oltyán által ötstrófásként prezentált ének valójában csak két versszakos: az első négy versszak két nyolcsoros strófát képez, az ötödik versszakot pedig a „*dall.[am] 2. felét ismételve*” énekelhetik.

Dallamát/szövegváltozatát Kodály Zoltán lejegyzésében I. in: Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 179–180/74. sz., illetve a Bartók-Rendben B 1202a számon interneten: <http://systems.zti.hu/br/hu/search/8716?plc=98> A támlapon elkülönítve Kodály megjegyzése: Vö. *Olty[án] ba[lladák] 27. és Mezey 21. Nb. ugyanebből a forrásból Var. Szendrey 202, mind hibás.*

26. Amott sétál egy kislány

Lelőhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 21/1. sz. (*A kisleány* címen)

A Mezey-kéziratban Kodály Zoltán bejegyzése: az első két versszak „1 strófa”, következésképpen a 3–4. versszak is négy hosszú sorból álló strófát képez. Az 5. versszak mellett újabb bejegyzés: „*hozza zavart strófa?*”

27. Amott megyen egy kislány, korsó van a karján

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1914–1915–Ms: 28/6. sz.

Hűség a közlegényhez

28. Nyitva van a százados úr ablaka

Lelőhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 32/18. sz.

Dallamát-szövegváltozatát Kodály Zoltán lejegyzésében I. in Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 361–362/240. sz., illetve interneten a Bartók-rend A 1433a száma alatt: <http://systems.zti.hu/br/hu/search/4531?plc=98>

Kodály utal Mezey Károly lejegyzésére, s azt is megjegyzi, hogy az epikus ének „közismert a fiatal-ságnál”. A Mezey Károly lejegyzését Kodály átolvasta és észrevételeit bejegyezte a diákgyűjtő füzetébe.

29. Nyitva van a százados úr ablaka

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1914–1915–Ms: 26–27/4. sz.

30. Ez a kislány vizet viszen a karján

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1914–1915–Ms: 27–28/5. sz.

31. Barna kislány vizet viszen a karján

Lelőhely: SZENDREY Zsigmond 1917–1919–Ms: 4/2. sz.

A gyűjtő azonosítását lásd a SZENDREY Zsigmond 1917–1919–Ms kézirat-együttes leírásában, a *Források* fejezetben.

*Kapitány és huszár***32. Azt mondja a kapitány a huszárnak**

Lelőhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 34–35/23. sz.

33. Azt mondja a kapitány a huszárnak

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1914–1915–Ms: 28–29/7. sz.

*Kapitány és baka***34. Azt mondja a kapitány a bakának**

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1914–1915–Ms: 29/8. sz.

*Sorozáskor***35. Esik eső, nagy sár van az utcán**

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1914–1915–Ms: 25–26/2. sz.

36. Esik eső, nagy sár van az utcán

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1914–1915–Ms: 26/3. sz.

37. Esik eső, nagy sár van az utcán

Lelőhely: SZENDREY Zsigmond 1917–1919–Ms: 6/4. sz. (Sorozáskor címmel)

A gyűjtő azonosítását lásd a *Szendrey Zsigmond 1917–1919–Ms* kézirat-együttes leírásában a *Források* fejezetben.

*A halálra táncoltatott leány***38. Jó estét, bíróné asszonyom**

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 15–16/ 10. sz.

Kodály Zoltán átjavította a diákgyűjtő lejegyzését: két soros versszakokra tagolta a szöveget, felhívta a figyelmet az első és a harmadik sor ritmushibájára, melyet az első ütem után tett ismétlés-jellel korrigált. Menet közben maga a diák is rájött, hogy a strófakezdő első ütemet, ha nincs más szöveg, meg kell ismételni, tovább tehát hibátlan tizenkét szótagos sorokkal írta le a balladát.

Az a néhány szó, melyet Kodály a szövegben másképp írt, mint ahogy a diák kéziratában található, azokat az eltéréseket jelzik, amelyek a Kodály által lejegyzett változatban szerepelnek. A ballada végére tett hiányjel is arra utal, hogy Balog Erzsé, Kodály adatközlője még egy strófát énekelt. Kodály Zoltán változatát l. in Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 197–198/89. sz. és interneten: <http://systems.zti.hu/br/hu/search/910?plc=98> (Bartók-rendi száma: A 321c)

A ballada szövegét Kodályon kívül egy másik kéz (feltehetően Szendrey Zsigmond) is átjavította: bejelölte a rövid zárt e hangokat (ezt nem vettük figyelembe).

39. Jó estét, jó estét, Szegvári Mariska

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 16–17/12. sz.

Az adatközlő nevét – „Szemes Péterne” – Kodály Zoltán bejegyzéséből tudjuk. Kodály a negyedik versszak után jelezte, hogy „hiányos” a szöveg, mint ahogy azt is, hogy a negyedik versszak második sorában eggyel több szótag van, mint a többi sorban.

40. Jó estét, jó estét

Lelőhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 4–6/3. sz.

A ballada mellett Kodály Zoltán bejegyzése: „*Balogh Erzsi*”. A név arra utalhat, hogy a Mezey Károly által lejegyzett ballada ahhoz a változathoz hasonlít, melyet Kodály Zoltán a 21 éves Balogh Erzsi éneklése után jegyzett le 1916. október 5-én. Ezt a változatot lásd in: Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 197–198/ 89. sz. és interneten: <http://systems.zti.hu/br/hu/search/910?plc=98> (Bartók-rendi száma: A 321c)

A szöveget Kodály szabályos négy soros versszakokra tagolta. Egyetlen helyen talált csonka versszakot (lásd a dült betűvel szedett két sort a balladában), erről a két sorról azonban – hangzó anyag hiányában – nehéz megállapítani, hogy csonka strófáról van-e szó, vagy az előző versszak két utolsó dallamsorára énekelt, s ily módon hatsorosra bővített versszakról.

Így derül fény arra, hogy néhol – a dallam nélküli lejegyzés miatt – kimaradtak sorisméltések, melyek következtében csonka strófák is előfordulnak a szövegben.

41. Jó estét, jó estét, Csáki bíró asszony

Lelőhely: KORNYA Sándor 1917b–Ms: 190–191/17. sz. (*Csáki bíró lánya* címmel)

42. Jó estét, jó estét

Lelőhely: MNGY XIV. 1924: 24–25/6A (*A halálra táncoltatott leány* címen)

Szendrey Zsigmond tájékoztatója a ballada után: „Énekelte Sárközy Imre, 80 éves, 1916. Változatait lejegyezték: Mezey, Oltyán, 1914. Dallamát özv. Szabó Ferencné 61 éves asszony és Balogh Erzsi 21 éves leány után lejegyezte Kodály Z. Dallamok 5. és 6. sz.)”

A balladának ezt a változatát – tekintettel arra, hogy nincs más lejegyző megnevezve – Szendrey Zsigmond gyűjtötte (vagy kompilálta a megnevezett diákok gyűjtéséből). Kodály Zoltán két másik adatközlőtől lejegyzett változatai csak az első strófát tartalmazzák a *Nagyszalontai gyűjtésben* (MNGY XIV. 1924: 267–268/5, 6. sz.). Az özv. Szabó Ferencné 61 éves asszonytól lejegyzett 5. számú változat dallamát és szövegváltozatát lásd in: Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 362–363/241. sz., valamint interneten a Bartók-Rend A 321ll számán: <http://systems.zti.hu/br/hu/search/948?plc=98>

A ballada Balogh Erzsitől lejegyzett változatával kapcsolatos tudnivalókat lásd a 40. sz. jegyzetben.

43. Jó estét, jó estét

Lelőhely: MNGY XIV. 1924: 26–27/6B (*A halálra táncoltatott leány* címen)

Szendrey Zsigmond gyűjtése (nincs más gyűjtő megnevezve).

A halva talált kedves

44. Jó napot, jó napot, ismeretlen anyám

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 29–30/3. sz.

A ballada kezdeténél jobb oldalon kérdés: „Kitől?” – talán Szendrey Zsigmond bejegyzése, bal oldalon Kodály Zoltán bejegyzése: „Bíró Sándor”. Ez utóbbi feltehetően az adatközlő neve.

Kodály más strófabeosztást jelölt a kéziratban.

45. Jó napot, jó napot, ismeretlen anyám

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1914–1915–Ms: 21–22/5. sz. (*Szép Erzsébet* címen)

A cím mellett idegen kéz (Szendrey Zsigmond?) utólagos ceruzás bejegyzése – „a Kati anyja” – feltehetően az adatközlőre utal.

46. Fekete városban fehér torony látszik

Lelőhely: BOROS Gyula 1914–1915–Ms: 116–118.

A megesett leány

47. Lányom, édes lányom

Lelőhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 10–13/6. sz.

A kéziratban, a stichikus versként lejegyzett ballada szövegébe Kodály Zoltán bejelölte a strófahatárokat. E művelet folytán kiderül, hogy néhol sorhiány, néhol pedig sortöbblet bontja meg a négy soros strófák rendjét, ami minden bizonnyal a dallam nélküli lejegyzés következménye.

48. Lányom, édes lányom, mi lelte ruhádat

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1914–1915–Ms: 19–21/4. sz. (*Berégi Róza* címmel)

A cím mellett más kéz utólagos ceruzás bejegyzése – „MGy” – valószínű, az adatközlőre utal.

49. Ugyan, édes babám, mért vagy oly kedvetlen

Lelőhely: SZENDREY Zsigmond 1917–1919–Ms: 3/1. sz. (*A megcsalt leány* címen)

A gyűjtő azonosítását lásd a *Szendrey Zsigmond 1917–1919–Ms* kézirat-együttes leírásában a *Források* fejezetben.

50. Édesanyám, lelkem

Lelőhely: MNGY XIV. 1924: 107–108/35. sz.

A *megesett leány* töredékét Szendrey Zsigmond a tréfás és gyűnydalok csoportjába sorolva tette közzé. – A gyűjtés idejét Kodály Zoltán nyomán az adatközlő életkorából következtettük ki: Kodály 1916 decemberében gyűjtött a 23 éves Kenyeres Erzsikétől. (Vö. Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 90/18. sz. adat)

Szerlemgyermek

51. Palló végén van egy kis fehér ház

Lelőhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 37–38/26. sz.

*Háromszoros magzatgyilkos I.***52. Szabó Vilma kiment az erdőbe**

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 53.

A gyűjtő megjegyzése a töredék végén: (L. „Szabó Vilma” névváltozással „Bereg Náni”)

53. Csáki Vilma kiment a kiskertbe

Lelőhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 32–33/19. sz.

Kodály Zoltán jelzi a kézirat 33. lapján, hogy a 4. versszak két első sora egy szótaggal hosszabb, mint a ballada többi sora.

54. Szabó Vilma kiment az erdőbe

Lelőhely: KENYERES Lajos 1914–Ms: 20–21.

A harmadik strófa második sorát (Csendőrkáplár csárda ajtaját bénnyitta) Kodály Zoltán alá húzta, s melléje odairta: „12 szótag”

55. Szabó Vilma kiment az erdőbe

Lelőhely: PELOK Mihály 1915–Ms: 204–205.

56. Hornyák Mari kiment az erdőbe

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1917–Ms: 334/44. sz. (*Hornyák Mari* címen)

57. Szabó Vilma kiment az erdőbe

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1917–Ms: 334–335. (*Szabó Vilma I.*)

Szendrey Zsigmond, aki megszámozza a balladákat, itt elfelejtette a sorszámot beírni, vagy nem vette észre, hogy az előző ballada (*Hornyák Mari*) csupán egy versszakra terjed, s közvetlenül utána kezdődik Szabó Vilma balladájának első változata.

58. Szabó Vilma kiment az erdőbe

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1917–Ms: 335–336/45. sz. (*Szabó Vilma II.*)

59. Szabó Vilma kiment az erdőbe

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1917–Ms: 336–337/46. sz. (*Szabó Vilma III.*)

60. Csáki Vilma kiment a kiskertbe

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1917–Ms: 337–338/47. sz. (*Csáki Vilma* címmel)

*Háromszoros magzatgyilkos II.***61. Bereg Náni kiment az erdőbe**

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 49–51/4. sz.

A gyűjtő megjegyzése a ballada végén: „A szalontai nép ajkán ez még egy más név, »Szabó Vilma« név említésével is.”

Kusza, rosszul elmondott szöveg, Kodály Zoltán is hiába próbálta a strófákat elkülöníteni, egyre-másra csonka versszakokba ütközött.

62. Bereg Náni kiment az erdőbe

Lelőhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 42–43/4. sz.

63. Bereg Nánit nem az anyja szülte

Lelőhely: KORNYA Sándor 1917b–Ms: 194/19. sz.

64. Bereg Náni kiment az erdőbeLelőhely: SZENDREY Ákos 1917–Ms: 331–332/40. sz. (*Beregáni*[!] I.)**65. Nem kelek én, mert nem jár itt senki**Lelőhely: SZENDREY Ákos 1917–Ms: 332/41. sz. (*Bereg Náni II.*)**66. Bereg Náni kiment az erdőbe**Lelőhely: SZENDREY Ákos 1917–Ms: 332–333/42. sz. (*Beregáni III.*)**67. Bereg Náni kiment az erdőbe**Lelőhely: SZENDREY Ákos 1917–Ms: 334/43. sz. (*Bereg Náni IV.*)**68. Bereg Náni kiment az erdőbe**Lelőhely: SZENDREY Ákos 1917–Ms: 338–339/48. sz. (*Bereg Náni* címen)*Magzatgyilkos leányanya (Makra Zsófi)***69. Rózsa Sándor volt az én szeretőm**

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1914–1915–Ms: 44–45/2. sz.

70. Rózsa Sándor volt az én szeretőmLelőhely: KENYERES Lajos 1914–Ms: 19–20. (*Makra Zsófi gonosz tette* címen)

A harmadik versszak mellett Kodály Zoltán ceruzás bejegyzése: „8 más nőta”, vagyis: 8 szótagos, más dallamra énekelt rész.

71. Rózsa Sándor volt az én szeretőmLelőhely: SZENDREY Ákos 1917–Ms: 329–330/37. sz. (*Rózsa Sándor III.* címen)*A halálraitélt húga***72. Fehér László lovat lopott**

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 3–6/3. sz.

Az Oltván által lejegyzett szöveget utólag valaki (feltehetően Szendrey Zsigmond) ceruzával átjavítgatta: a nyelvjárási sajátosságoknak megfelelően ceruzával bejelölte a zárt *e* hangokat. Ezeket az utólagos hangtani javításokat nem vettük figyelembe. A ballada után Kodály Zoltán bejegyezte az énekes nevét: „*Tódor Katalin*”. A Kodály-bejegyzés alapján közöljük az adatközlő nevét. Mivel Tódor Katalin nem nagyszalontai volt, hanem sarkadkeresztúri, a Fehér László-balladának ezt a változatát is sarkadkeresztúrinak tekintjük. – Tódor Katalinról l. még a 73. számú jegyzetet.

73. A fekete halom alatt

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 8–10/5. sz.

Ismeretlen ceruzás kéz (*Szendrey Zsigmond) átjavította a szöveget. A nyelvjárási mellékjelek tekintetében nem vettük figyelembe az utólagos javításokat, de mivel Oltyán Sándor gyakran elhagyott mindenféle ékezetet (á-ról, é-ről, ö-ről), a köznyelvi szóalakok írásában követtük a javításait.

Minden bizonnyal Kodály Zoltán tagolta strófákra a szöveget, s ő jegyezte be két helyen is (a ballada kezdetéhez és végéhez) Kenéz Sára – az adatközlő – nevét.

A balladát Kodály Zoltán is lejegyezte S. Kenéz Jánosné (Sára) 67 éves asszonytól. Dallamát-szövegét l. in: Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 144–148/41.II. (A 145. oldalon S. Kenéz Jánosné fényképe.) Az adatközlő ugyanarra a dallamra énekelte Fehér László balladáját, mint a *Három árvát* (kötetünkben a 7. sz. adatot). A ballada dallama-szövege interneten az A 422a Bartók-rendi számon található meg (ugyanaz, mint A *három árva* száma) vagy a következő linken: <http://systems.zti.hu/br/hu/search/1189?plc=98>

Kodály Zoltán egy másik diákgyűjtő füzetében utalást tett arra, hogy Oltyán Sándor is lejegyezte Fehér László balladáját. A szűkszavú utalásból – „*Oltyán 8. lap és 11. l. anyjától.*” (L. Mezey Károly 1914–Ms: 15) – arról is tudomást szerezhettünk, hogy Oltyán a kéziratának 8. és 11. lapján kezdődő két változatot anyjától jegyezte le. A baj csak az, hogy Oltyán kéziratának 8. lapján ez a ballada (a 73. számú) kezdődik, melyről Kodály kétszeres bejegyzése folytán úgy tudjuk, hogy adatközlője Kenéz Sára volt. Minden valószínűség szerint Kodály elnézte a lapszámozást, az előző, 3. lapon kezdődő – nálunk a 72. számú – balladát (Oltyán Sándor 1913–1914a–Ms: 3–6/3. sz.) gyűjtötte Oltyán Sándor az anyjától, akit – Kodály Zoltánnak a 72. számú ballada végére beírt feljegyzése szerint Tódor Katalinnak hívtak. (l. Oltyán Sándor 1913–1914a–Ms: 6) A román hangzású név is arra utal, hogy Oltyán Sándor anyjáról lehet szó, hiszen Oltyán Sándor a geszti Tisza-uradalom egyik gazdatisztjének román anyától származó fia volt (Vö. (K. K.) [Köllő Károly] 1991: 720). Oltyán Sándor Sarkadkeresztúron született (innen a későbbi Keresztury írói név) és szalontai évei alatt is feltehetően sarkadkeresztúri illetőségű volt. Nem kétséges tehát, hogy az anyjától gyűjtött adatok nem szalontaiak, hanem sarkadkeresztúriak voltak.

74. A fekete halom alatt

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 11–13/7. sz.

Idegen ceruzás kéz (Szendrey Zsigmond?) átjavította a szöveget, a nyelvjárási sajátosságoknak megfelelően jelölte a rövid zárt e-t két pontos e-vel és a hosszú e hangot csúcsos kalappal. Ez utóbbiakat figyelembe vettük, mivel jelöletlenségük értelemzavaró lehet.

Kodály Zoltánnak a Mezey Károly kéziratában tett megjegyzéséből a „11. lap” – „*Oltyán 8. lap és 11. l. anyjától.*” (L. Mezey Károly 1914–Ms: 15) – feltehetően erre a Fehér László-változatra vonatkozik. Ennek értelmében elképzelhető, hogy Oltyán Sándor ezt a változatot is Sarkadkeresztúron gyűjtötte anyja diktálása/éneklése után. Oltyán kéziratában azonban nincs erre utalás. Kodály egyetlen bejegyzése a más ritmusú utolsó versszakra vonatkozik: „*más melod[ia]*”

75. Addig mindig kerülgetem

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 16/11. sz.

A szöveget nem Oltyán Sándor írta be a füzetbe, valaki másnak a kézírásában olvasható a töredék és a hozzá fűzött utasítás a folytatásra nézve.

Kodály azt jegyezte meg a szöveg elején, hogy „*Ez nem a kezdete*”, a végén pedig megkérdőjelezte a folytatásra való utasítást.

76. Fehér László lovat lopott

Lelőhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 15–17/8. sz.

A ballada kezdeténél, a kézirat 15. oldalán Kodály Zoltán bejegyzései: „*Kenéz Sára 67*” – „*minden gondolkodás nélkül*” – „*v.[áltozat] 5. Oltyán 8. lap és 11. l. anyjától.*” – Kodály Zoltán 1916 őszén jegyezte be a fentieket (a datálásról l. a 87. sz. ballada jegyzetét), ezért csak öt változatról tudhatott, mivel a hatodik változatot Kornya Sándor 1917-ben gyűjtötte.

Kodály megpróbálta négy soros strófákra osztani a Mezey által rögzített szöveget a magyűjtötte változat alapján. Kísérlete azonban nem járt – nem járhatott – eredménnyel, mert 1916-ban, amikor ugyancsak Kenéz Sára éneklése után Kodály lejegyezte a balladát, az adatközlő már nem emlékezett pontosan a szövegre, mindegyre elakadt, több strófát újrakezdett, de így sem tudta a szöveget pontosan felidézni. (L. Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 144–148/41. II. sz; ua. interneten (az A 422a Bartók-rendi számon, *A három árva* dallamával): <http://systems.zti.hu/br/hu/search/1189?plc=98>) Ezért meg sem kíséreltük bevezetni a ballada szövegébe Kodály strófabeosztásra irányuló bejegyzéseit. Csupán arra szorítkoztunk, hogy néhány helyen a hiányzó sort pótló Kodály-javaslatot beszurjuk a Mezey-féle változat szövegébe. Úgy tűnik, hogy Mezey Károly két évvel Kodály előtt, 1914-ben jobb szöveget rögzített, még akkor is, ha dallam nélkül, diktálás után jegyezte le a szöveget. Ha pusztán a szöveg logikája alapján megpróbáljuk négy soros versszakokra osztani a stichikus versként leírt balladát, alig egy-két helyen találunk két- vagy három soros, félbe maradt strófát. Ezek közül is egyik-másiknál (például az utolsó három sor esetében) szinte biztosra vehető, hogy a sorismétlést nem írta le a diákgyűjtő, ezért maradt csonkán az utolsó versszak.

77. Csütörtökön virradóra

Lelőhely: KORNYA Sándor 1917b–Ms: 191–194/18. sz. (*Fejér Anna és László* címen)

A pávás leány

78. Amoda a hegyek között

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 38.

Nem Oltyán Sándor kézírása.

A ballada mellett Kodály Zoltán kérdései: „*mel[ódia]?*” „*Ki tudja?*”

Az öngyilkos leány

79. Fodor Pista elhagyta a szeretőjét

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 36.

Családi balladák

A megátkozott leány

80. Egy özvegyasszonynak szép eladó lánya

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 13–14/8. sz.

Kodály Zoltán bejegyzése a ballada végén: „*Szemes P.*” Kodály megkísérelte strófákra osztani a szöveget, de töredékessége miatt nem járt eredménnyel.

81. Egy asszonynak volt egy // szép eladó lánya

Lelőhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 13–14/7. sz.

Mezey Károly kéziratában Kodály Zoltán a ballada szövegét négysoros strófákra osztotta, egy helyen jelezte, hogy nem teljes a versszak.

82. Egy özvegyasszonynak szép eladó lánya

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1914–1915–Ms: 22–24/6. sz. (*A megátkozott leány* címen)

A cím mellett idegen kéz (Szendrey Zsigmond?) utólagos ceruzás bejegyzése – „*a Kati anyja*” – feltehetően az adatközlőre utal.

83. Egy özvegyasszonynak két eladó lánya

Lelőhely: KORNYA Sándor 1917b–Ms: 153–154/8. sz.

84. Egy özvegyasszonynak szép eladó lánya

Lelőhely: MNGY. XIV. 1924: 23–24/5. sz. (*A megátkozott leány* címen)

Szendrey Zsigmond gyűjtése. A ballada dallamára Kodály Zoltán nem talált rá.

Az eladott leány I.

85. Bátori Kalára, édes, kedves lányom

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 6–7/4. sz.

A balladának erről a változatáról jegyezte meg Kodály Zoltán, hogy „*Oltyán ball. 6. lap pongyolán, dallam nélkül: formátlan lett*” (Kodály megjegyzését l. in: Mezey Károly 1914–Ms: 6.) A szövegbe utólag valaki (Szendrey Zsigmond?) szórványosan bejelölte a zárt *e* hangokat. Szövegközlésünkben ezeket nem vettük figyelembe. Az adatközlő neve, életkora után Kodály bejegyezte: „*1916: 67 éves*”, a ballada után pedig azt, hogy „*más vált. 11 lap*”

Kodály Zoltán okkal-joggal láthatta „formátlanak”, pongyolán leírtnak a szöveget: ingadozó sorhosszúsággal, s olyan stichikus verssel szembesült, mely strófákra nem tagolható, és semmiféle dallamra nem énekelhető. Pedig a szövegkezdet láttán szinte biztosra vehető, hogy ha a diák énekelte szöveget írt volna le, nem fordultak volna elő mindazok a hibák, melyek kuszává, énekelhetetlenné tették Oltyán Sándor lejegyzésében a balladát. E lejegyzésből – a ballada dallam- és szövegváltozatainak ismeretében – arra következtethetünk, hogy Kenéz Sára olyan balladát tudott, melyet, ha énekelte volna, talán hibátlan szöveggel énekelte volna végig – igaz, szabadon variálódó strófaszervezetű. Vagyis sűrűn ismételt volna meg dallam- és szöveg-sorokat, néhol csak egy-egy szót. Az ma már rekonstruálhatatlan, hogy a szó- és sorismétléseket csak a diák hagyta-e el a szövegrögzítés

idején, vagy maga az énekes sem ismételte meg a szövegsorokat a dallam nélküli diktálás során. Bizonyos jelek arra mutatnak, hogy az utóbbi történhetett: a diák ugyanis néhol feltünteti az ismétlést, a szöveg vége felé viszont még csak a szóismétlések is elmaradnak a szövegből. Mindebből arra következtethetünk, hogy maga az énekes sem tudott ura lenni a szöveg pontos reprodukálásának dallam nélkül. De az is elképzelhető, hogy az adatközlő sorismétléseit a diák egyszerűen arra vélte, hogy a lejegyzés élő szónál lassúbb tempója miatt ismétli meg az adatközlő a sorokat. Ugyancsak a dallam nélküli gyűjtés miatt írhatta Oltyán Sándor egyetlen hosszú sorba a strófafezdő két sort.

86. Bástori Kalára

Lelóhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 2–4/2. sz.

A 11. és 12. versszak mellé tett jelekkel Kodály Zoltán figyelmeztetett arra, hogy valami nincs rendjén a szöveggel: hibás a strófaszerkezet és a ritmus.

87. Bástori Kalára

Lelóhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 6–8/4. sz.

A ballada kezdeténél, a kézirat 6. oldalán Kodály Zoltán több megjegyzése is olvasható: „*Oltyán ball. 6. lap*” „*pongyolán, dallam nélkül: formátlan lett*”; „*ez is Kenéz Sárától, emlékszik Mezeyre*”; „*dallam? Kenéz Sára 67 éves Vécsei-u 33.*” A ballada szövegébe Kodály úgyszintén sok javítást szúrt be, próbálta négy soros strófákra osztani a stichikus versként leírt szöveget. Kodály javításait az áttekinthetőség kedvéért itt közöljük – versszakokra tagolva a balladát Kodály bejegyzései szerint. A sorismétlések jelét (:|) ugyancsak Kodályt követve használjuk.

– Bástori Kalára,
édés kedves jányom,
ájfj fél a skúpadra[!]az kópadra :||

nízz nézz ki az ablakon
nem jön-é valaki?^{jön-é mos' valaki}
– Bástori Ferencné nem jön nem jön senki. :||

ides anyámasszoⁿ
nem jön, nem jön senki.:||

– Bástori Kalára,
idés kedves jányom,
ájf fel a_{az} skúpadra,
nízz ki az ablakon,
nem jön-é^{jön-é most} valaki? :||

– Bástori Ferencné,
idés anyámasszoⁿ
nem jön, nem jön senki.*

– Bástori Kalára,
idés kedves jányom,
ájf fel a skúpadra,

nízz ki jaz ablakon,
*nēm jön-é valaki.*_{jön-é most vki] 3szor}

 – Látom amoda jön,
 három aran hintó,
 |: három vöresz zászló. :||

 Bátori Ferencné,
 idős, kedves anyám,
mommm meg te aszt nékem,
 kí írette jön a? :||

 – *Bátori Kalára*,_{Mi tíris ta[adás]}
 idős kedves jányom,
mi tíris, tagadás,
*te íretted*_{tejéretted]}jön a? :||

 – Bátori Ferencné,
 idős, kedves anyám
 ||:hát elattál éngem. :||

hát elattál éngem,
 akkor várjál haza,
 mikor a tűzhejed
rozmaringot terem. :||

 a házad tetejin
 kaszálló fű terem,
 pedig sose terem.:||

 Ruhájim, ruhájim,
 szöggrül lühújjatok.
gyászba borújjatok
éngem sirassatok. **

 Virágim, virágim,
 földre hervaggyatok,
 gyászba borújjatok
 éngem sirassatok. :||***

* Kodály itt jelezte a sorhiányt.

** Kodály bejegyzése a két utolsó sor mellé: *itt nem ism[étel] hanem 2 féle*

*** Kodály bejegyzése az utolsó sor mellett: *néha ism. Kenéz S. 67 é.*

Kodály Zoltán és Mezey Károly ugyanattól az adatközlőtől jegyezte le a balladát, de a diák két évvel korábban, dallam nélkül, feltehetően diktálás után, strófákra tagolás nélkül rögzítette a szöve-

get. Talán ez játszott közre abban, hogy Kodály a maga lejegyzése szerint próbálta helyreigazítani, s négy soros strófákba rendezni a szöveget. Kísérlete azonban kétes eredményre vezetett: sorok betoldása/kihúzása ellenére, sorismétlések bejelölése mellett sem lett szabályos négy soros versszakokból felépített ballada (két helyen is ötsoros strófa maradt az átjavított szövegben).

Szinte megmagyarázhatatlan, hogy az a Kodály Zoltán, aki a magyar népdal strófászerkezetéről írta doktori disszertációját, nem figyelt fel arra, hogy a diákgyűjtő által lejegyzett ballada sajátos strófatagolódást mutat: a kérdést tartalmazó ötsoros strófát egy háromsoros (esetleg sorismétléssel négy vagy ötsoros) válasz-versszak követi. A kérdés és felelet háromszor ismétlődik meg, mindháromszor az ötsoros kérdésre háromsoros válasszal. A hetedik versszaktól (amikor fordulat áll be a cselekményben: a leány zászlós-hintós közeledőket észlel) megszűnik ez a szabályos váltakozás, három négy soros versszakot (7–10.) két háromsoros követ (11–12.), végül két négy soros strófával zárul a ballada (12–13. vsz.). Az nem vitás, hogy a dallam nélkül gyűjtött ballada szövegének illetékes tagolása önkényesnek és elméleti konstrukciónak tűnhet. De ha figyelembe vesszük a ballada Nagyszalontán gyűjtött többi változatát – nyomban elfogadhatóvá válik a fenti, nem izometrikus strófabelosztás. Kodály Zoltán 1916 őszén és 1916–1917 fordulóján három dallam- és négy szöveg-változatát jegyezte le a balladának. Legkorábban (1916. október 8-án) a 67 éves S. Kenéz Jánosné Sára asszonytól, aki szabályos négy soros strófákra tagolta énekét. A négy soros strófák azonban – egy-két kivételtől eltekintve – nála is úgy jöttek létre, hogy az utolsó dallamsorra megismételte a harmadik sort. Az első strófa kottája után következő dallameltérések jegyzéke bizonyítja, hogy az énekes szinte strófáról strófára módosított a dallamon, maga a szöveg pedig arra vall, hogy az énekes szabadon konstruálta meg az egyes versszakokat. (Vö. *MNGY XIV. 1924: 263–265/4. sz.*; Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 250–251/131. sz.; <http://systems.zti.hu/br/hu/search/227?plc=98> (Bartók-rendi száma: A 85a(1)).

Kodály Zoltán a következő változatot második szalontai gyűjtőútja idején, 1916 decemberének végén vette fonográfra a 60 éves Balog Imrénétől (l. *MNGY XIV. 1924: 266–267/4b*; Ua. in: Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 255–256/134a, 134b; Ua. interneten: <http://systems.zti.hu/br/hu/search/229?plc=98> (Bartók-rendi száma: A 85b)). Ez a változat mind dallamában, mind szövegében nagyon kicsit tér el a Kenéz Jánosnéétől, nagyon közel áll ahhoz. A mi szempontunkból a leglényegesebb eltérés az, hogy Balog Imréné tetszés szerint hol öt-, hol hat-, hol négy soros strófákat énekelt ugyanarra a dallamra oly módon, hogy a harmadik-, vagy a harmadik-negyedik dallamsort megismételte (az utóbbi esetben akár kétszer is).

Balog Imréné változata egyrészt arra szolgál bizonyítékkul, hogy a 20. század elején a ballada szabadon variálható strófászerkezettel élt Nagyszalontán. Másrészt arra, hogy Kodály bejegyzése a Mezey-kéziratba akkor történt, amikor Kodály még csak a Kenéz Jánosné négy soros strófákkal énekelt változatát ismerte. Vagyis Mezey Károly kéziratát 1916. október 8. után és december 28. előtt tanulmányozta – első gyűjtőútja után és a második előtt. Ugyanebben a periódusban nézte át Oltyán Sándor balladagyűjtését is, amiben szintén előfordul (és szintén Kenéz Sárától) Bátori Kalára balladája (l. gyűjteményünk 85. számú adatát), s amelyről Kodály úgy vélekedett, hogy „*pongyolán, dallam nélkül: formátlan lett*”. Az Oltyán-féle változat első mellé Kodály azt is bejegyezte, hogy „5 sor”, vagyis hogy a diktálás utáni lejegyzés ötsoros strófát – „hibás” rögzítést eredményezett. Mezey Károly és Oltyán Sándor változata számunkra ma másfajta üzenetet hordoz. Tekintettel arra, hogy mind Oltyán, mind Mezey Kodály Zoltánt megelőzve, 1913–14-ben jegyezték le ugyanattól az adatközlőtől a balladát, úgy véljük, hogy egy folyamatnak három különböző momentumát rögzítette a három gyűjtő. Oltyán Sándor, aki legkorábban találkozott Kenéz Jánosnéval, csak „formátlan” szöveget tudott rögzíteni, meglehet, hogy maga az adatközlő sem emlékezett pontosan a ballada szövegére. Időközben felelevenedhetett az idős asszony balladaismerete, mert az Oltyánt követő

Mezey Károlynak Kenéz Jánosné már teljes és hibátlan szöveget diktált le, olyan szöveget, melyben a strófák sorainak száma variálódott a dallamsorok ismétlése függvényében. Ezeket a sorismétléseket azonban Mezey Károly nem jegyezte le, s ennek következtében nem tudta versszakokra tagolni a szöveget, stichikus versként rögzítette a balladát. Két évvel Mezey Károly után Kodály Zoltán harmadikként kereste fel Kenéz Sárát, akitől hibátlan, négy soros strófákkal énekelt teljes balladát rögzíthetett első gyűjtőútja utolsó napján – 1916. október 8-án.

Annak pedig, hogy nemcsak Kodály Zoltán, a képzett zenefolklorista észlelte a ballada variálódó strófászerkezetét, bizonyítékkal szolgálnak a diákgyűjtések is. Ugyanaz a Mezey Károly, aki stichikus versként rögzítette Kenéz Jánosné változatát, mert nem tudta szabályos strófákra osztani a szöveget, más (számunkra ismeretlen) adatközlőtől négy soros versszakokra tagolt változatot jegyzett le ugyancsak 1914-ben (l. a 86. sz. balladát). Szendrey Ákos pedig egy ötsoros strófából álló változatát rögzítette a balladának (l. a 88. sz. változatot).

88. Bátori Kalára

Lelőhely: SZENDREY Zsigmond 1917–1919–Ms: 9–11/7. sz.

Szendrey Zsigmond az általa gyűjtött Bátori Kalára közlésekor megjegyezte, hogy „változatait lejegyezték: Mezey, Oltyán, Szendrey 1914.” (MNGY XIV. 22.) Szendrey Ákos 1914/15-ös gyűjtésében nem szerepel a ballada, csak az 1917-re datálható névtelen gyűjteményben fordul elő. A gyűjtő – Szendrey Ákos – azonosításának érveit lásd a *Szendrey Zsigmond 1917–1919–Ms* kézirat-együttes leírásában a *Források* fejezetben.

89. Bátori Kalára, kedves, édes lányom

Lelőhely: MNGY XIV. 1924: 22/3. sz. (*Bátori Kalára* címen)

Szendrey megjegyzése a ballada végén: „Énekelte 1916-ban Katona Sára, 72 éves. S. Kenéz Jánosné után lejegyezte Kodály Z. V. ö. Dallamok 4. sz. Változatait lejegyezték: Mezey, Oltyán, Szendrey 1914.”

A balladát Szendrey Zsigmond más adatközlőtől jegyezte le, mint Kodály Zoltán. Ennek ellenére úgy véli, hogy az általa gyűjtött, versszakok nélküli, hosszú (tizenkét szótagos) sorokból álló tagolatlan szövegnek is az a dallama, mint amit Kodály Zoltán a függelékben – kivételesen teljes szöveggel – közölt (MNGY XIV. 1924: 263–265/4. sz.). A ballada Kodály által lejegyzett dallamát-szövegét lásd még in: Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 250–251/131. sz., valamint interneten: <http://systems.zti.hu/br/hu/search/227?plc=98> (Bartók-rendi száma: A 85a(1))

A ballada további szalontai változata Kodály Zoltán lejegyzésében (adatközlő Balog Imréné): MNGY XIV. 1924: 266–267/4b; Ua. in: Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 255–256/134a, 134b; Ua. interneten: <http://systems.zti.hu/br/hu/search/229?plc=98> (Bartók-rendi száma: A 85b).

Az eladott leány II.

90. Bátori Ferencné, édes napamasszony

Lelőhely: MNGY XIV. 1924: 23/4. sz. (*Bátori Ferencné* címen)

„Énekelte öz. Szabó Ferencné 61 éves és Balogh Imréné 60 éves, 1917. Lejegyezte Kodály Z. Dallamok 4. a) és b) sz.” – írta a ballada alá Szendrey Zsigmond. Valójában a 61 éves öz. Szabó Ferencné által énekelt ballada szövegét közölte, de változtatásokkal és tájnyelvi eltérésekkel, versszak-tagolás nélkül, úgy, mint „az előbbi terjedelmesebb változatnak töredékét”. Nem figyelt arra,

hogy *Az eladott leány* balladatípusnak szöveg szempontjából ez egy altípusa, mint ahogy arra sem, hogy a 60 éves Balog Imréné olyan szövegváltozatot énekelt Kodálynak, mely az *Eladott leány I.* típusba sorolható.

A ballada özv. Szabó Ferencnéől Kodály által lejegyzett dallamát-szövegét lásd: MNGY XIV. 1924: 265–266/4a (*Bátori Ferencné, édes, kedves anyám* kezdősorral), illetve Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 252–253/132. sz. (*Bátori Ferencné, édes, kedves anyám*, illetve *Bátori Ferencné, Édes napamasszony* kezdősorral más-más alkalommal) és interneten a <http://systems.zti.hu/br/hu/search/230?plc=98> linken (Bartók-rendi száma: A 85c(1)).

A megcsalt férj

91. Betekinték az udvarra, ó! ki látott még

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1914–1915–Ms: 17–19/3. sz. *A megcsalt férj* címmel.

A cím mellett más kéz (Szendrey Zsigmond?) ceruzás bejegyzése – „Kati” – feltehetően az adatközlőre utal.

92. Betekinték az udvarra, ó! ki látott még

Lelőhely: BONDÁR György 1915–Ms: 122–124/5. sz.

A rossz feleség

93. Gyere haza, édesanyám

Lelőhely: KORNYA Sándor 1917b–Ms: 189–190.

A kéziratban *A három árva* két változata után következik a ballada, s a diák tévedésből római hármasszámmal jelölte meg a balladát, mintha az *A három árva* III. változata lenne.

A rendetlen feleség

94. Tavaly télen házasodtam

Lelőhely: JÁMBOR Sándor 1914–1915–Ms: 39–41/20. sz.

95. Már én is megházasodtam

Lelőhely: MNGY XIV. 1924: 101–102/16. sz.

„Boros, Jámbor, Kornya. Kajtor László 55 éves után lejegyezte Kodály Z. Dallamok 29. sz.” – írta Szendrey Zsigmond az ének végére. Vagyis a tréfás- és gúnydalok között közölt szöveget vagy három diák – Boros Gyula, Jámbor Sándor és Kornya Sándor – gyűjtéséből kompilálta Szendrey, vagy maga a tanár volt a gyűjtő, s a három említett diák változatok lejegyzőjeként szerepel. A Kodály Zoltán által, Kajtor László 55 éves énekes után lejegyzett változathoz a függelékben csak az epikus ének dallama és első strófája jelent meg (MNGY XIV. 1924: 290–291/29. sz.) A teljes szöveget l. Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 261–262/138. sz. Uaz interneten: <http://systems.zti.hu/br/hu/search/11931?plc=98> (Bartók-rendi száma: C 776b)

*A férjgyilkos asszony***96. Mit mosogat, Sára néném, a kúton**

Lelőhely: *MNGYXIV. 1924: 20/1. sz. (Sára asszony címen)*

Szendrey Zsigmond 1919 márciusában hagyta el Nagyszalontát véglegesen, a *Sára asszonyra* ezek szerint az utolsó pillanatban talált rá. Előtte sem a diákok, sem Kodály Zoltán nem rögzítette ezt a balladát, melynek tárgya azonos Arany János *Ágnes asszonyáéval*.

Szendrey Zsigmond az alábbi magyarázó jegyzetet fűzte a balladához:

„Közölve Ethn. 31:59. Nyilvánvalóan töredék, mint Otrokocsról (Gömörm., Nyr. 19:528) ismert változat-párja:

Mit mosol te Zsaóri Borcsa a kúton?
Az uram gyaócslepédeőjit, szeip hugom;
Beléjtettem a veirbe,
Ki kell mosnyi nagypeintekre,
Jaj, jaj, jaj!

stb. Tárgyuk azonos az Arany *Ágnes asszony*-ával: a férjgyilkos asszony és a falubeliek párbeszédével kezdődnek, – a kútnál (patak mellett) folyik a szó a ruca vérébe (»csibém vére«) ejtett ágylepedőről, – a körülállók ura felől kérdezősködnek, az asszony kitérően válaszol, – végén a kitérő rögeszme azonos-sága is egybevág. Az *Ágnes asszony*: »cselekvénye valóságon alapúl annyiban, hogy Geszten, mikor ott Arany Tisza Domokos mellett nevelősködött, élt egy csendes-őrült parasztasszony, akinek mániája az volt, hogy reggeltől estig a patakban mosott.« (Gyulai Pál után Zlinszky, Irod. tört. közl. 10: 281.) A szalontai Sára asszony újabb keletkezésű nem lehet, mert az ifjabb nemzedék már nem ismeri, s mert tapasztalat szerint a hasonló népi énekek nyomban az eset izgalmas hatása alatt szoktak létrejönni, tehát balladánk időben is Arany geszti tartózkodása (1851) előtti évekre utal. Ha ezekhez még azt is hozzávesszük, hogy a néphagyományban a büntudatból származó megőrülés a legritkább jelenségek közé tartozik, úgy igen valószínűvé válik, hogy a két ballada vagy ugyanegy való eseményen alapszik, vagy – ami még valószínűbb – Arany magát a népi éneket ismerhette. A feltehető másik esetnek, – ti., hogy a népballada az *Ágnes asszony* hatása alatt keletkezett volna, – minden jel ellentmond: hallott balladát a nép sohasem költ át szabadon (ez a műköltők szokásos eljárása), hanem a szöveg főbb helyeihez lehetőleg betű szerint ragaszkodik; így terjednek el ismert népballadánk (Molnár Anna, Fehér László, Sági || bíróné lánya, Pápainé, stb.), s ezért legtöbb soruk mindig közös, csak a gyakori átadás vagy messze vándorlás folyamánaként jelentkeznek a változatokban szövegeltérések. Arany minta-szövege tehát feltétlenül átcillannék itt-amott a szalontai balladán, ha forrása Arany *Ágnes asszonya* lenne. Hogy egyetlen változata csak a messzi Otrokocsról ismeretes, az nem zavarhat; tudjuk u. i., hogy a felvidékről lejáró aratók mennyi alföldi éneket vittek fel otthonukba. (V. ö. Solymossy Sándor, Ethn. 31: 60.)” *MNGYXIV. 1924: 306–307/1. sz.*)

*A vén férj gyilkosa***97. Elment, elment a vén öreg**

Lelőhely: *MNGYXIV. 1924: 27–28/7. sz. (A vén ember címen)*

„Énekelte Matók Róza 16 éves cseléd lány az Atyás-pusztán. Lejegyezte Deme L. 1916. s utóbb Kodály Z. Dallamok 7. sz.” – tájékoztatott Szendrey Zsigmond a ballada gyűjtéséről.

A vén ember azon ritka balladák közé tartozik, melyet ugyanattól az adatközlőtől jegyzett le a diákgyűjtő (Deme Lajos) 1916-ban és Kodály Zoltán 1917 első napjaiban. A balladát Atyás-pusztán egy 16 éves cseléd lány, Matók Róza énekelte, aki – Kodály feljegyzése szerint – erdőgyaraki (Bihar) születésű volt, de „itt tanulta”. Kodály még azt is megjegyezte, hogy „Szalontán nem tudják.” (Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 378.) A Kodály-gyűjtötte változathoz a *Nagyszalontai gyűjtés*ben csak az első versszak került közlésre (MNGY XIV. 1924: 269/7. sz.) a teljes szöveget kottájával együtt I. Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 377–378/256. sz., valamint interneten: <http://systems.zti.hu/br/hu/search/4155?plc=545> (Bartók-rendi száma: A 1338b). A gyűjtés helyét mind Kodály, mind Szendrey Zsigmond Atyás-pusztaként emlegette az MNGY-ben, a Kodály-kéziraton s ennek következtében a *Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtésében* és a Bartók-Rendbe besorolt támlapon is Atyástanya szerepel.

Deme Lajos kéziratát a diákgyűjtések között nem találtam meg.

Felesége gyilkosa I. (Gyula Bandi)

A ballada dallamát-szövegét Kodály Zoltán a 14 éves Török Ilonától jegyezte le 1916 októberében. Ez a változat nem hozható kapcsolatba a diákok által lejegyzett egyik szöveggel sem, már csak azért sem, mert Kodály kétsoros strófákkal rögzítette a balladát, a diákok pedig egy kivétellel (aki nem tagolta versszakokra), mind négy soros versszakokkal írták le a szöveget. Kodály Zoltán gyűjtését lásd in: Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 450–451/350. sz.

98. Amoda van egy kisváros, nagyváros

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 27–28/2. sz.

A ballada mellett Kodály Zoltán kérdése: „kitől?”

99. Esik eső, szép csendesen csepereg

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 36.

Nem az Oltyán Sándor kézírása.

A ballada mellett Kodály Zoltán bejegyzése: „rövidebb v.[változat]”

100. Amoda van egy kisváros, nagyváros

Lelőhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 25–26/8. sz.

101. Duna–Tisza között van egy szép város

Lelőhely: ASZTALOS Sándor 1915–Ms: 2–3/2. sz.

A kéziratban Kodály Zoltán bejelölte a strófahatárokat, de jelezte azt is, hogy a dallam nélküli lejegyzés következtében nagyon bizonytalan a versszakokra való tagolás.

102. Tisza–Duna mentén van egy szép város

Lelőhely: KORNIA Sándor 1917b–Ms: 180–182/14. sz. (*Gyula-Bandi* címen)

103. Gyula Bandi még húsz éves korában

Lelőhely: KORNIA Sándor 1917b–Ms: 182–185. (A diák római kettes számmal jelölte, hogy az előző (*Gyula Bandi*) balladának változata.)

Az utolsó versszak mellett a lapszálon más kéz (Kodály?) megjegyzése: „*Szalontai gyűjtés*” és mintha kérdőjel volna utána.

Törmelék-szöveg, betyárballada-reminiszenciákkal indul, a *Felesége gyilkosa I.* típus néhány strófája után *A kiirtott kocsmároscsalád* kezdőstrófáival fejeződik be a ballada.

Felesége gyilkosa II. (Göndör Sándor)

104. Sándor, Sándor, Göndör Sándor, egy szóra

Lelőhely: KORNYA Sándor 1917b–Ms: 152/6. sz.

Nem akarja látni fia sírhalmát

105. Ungváriné mén az urak elébe

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 60.

A balladatöredéket nem Oltyán írta be a füzetbe.

106. Ungváriné mén az urak elébe

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1917–Ms: 327/35. sz. (*Ungvári címen*)

Társadalmi konfliktusok

Bárólány és juhász

107. Túl a Tiszán Szendre báró határa

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 2–3/2. sz.

A ballada után Kodály Zoltán „*Oltyán Gy*” nevét jegyezte be, de nem lehet tudni, hogy mi végre. Kodály más adatközlőktől jegyezte le a ballada dallamát, s töredékes szövegét. Lásd in: Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 360/239. sz. Uaz interneten: <http://systems.zti.hu/br/hu/search/5173?plc=98> (Bartók-rendi száma: A 1591h)

108. Túl a Tiszán, a szendrei határba

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 14–15/9. sz.

A ballada után Kodály bejegyzése: „*Szemes Péterne*”

109. Túl a Tiszán Szendre báró határa

Lelőhely: KENYERES Lajos 1914–Ms: 20–21bis

A ballada utolsó sorát Kodály Zoltán aláhúzta s melléje odairta: „*14 szótag*”.

110. Túl a Tiszán, a szendrei határba

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1914–1915–Ms: 31–32/10. sz.

*A kisasszony gulyája***111. Szépen legel a báróné gulyája**

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 32.

112. Szépen legel a báróné gulyája

Lelőhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 23/3. sz.

A ballada 4. versszakában idegen ceruzás kéz (Szendrey?) a *lyányom* és a *gulyás* szóban az *ly-t* *j-re* javította.

113. Szépen legel a báróné gulyája

Lelőhely: KENYERES Lajos 1914–Ms: 21 bis

A ballada dallamát és szövegének első versszakát (mely azonos a Kenyeres Lajos által gyűjtött változatával) Kodály Zoltán az 55 éves Kajtor Lászlótól jegyezte le 1916 decemberében. L. in: Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 355/233. sz.; uaz interneten: <http://systems.zti.hu/br/hu/search/6996?plc=98> (Bartók-rendi száma: B 587b)

114. Szépen legel a báróné gulyája

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1914–1915–Ms: 32–33/11. sz.

115. Szépen legel a báróné gulyájaLelőhely: JÁMBOR Sándor 1914–1915–Ms: 66. (*Pásztordal* címen)**116. Kint a pusztán gulyásbojtár vagyok én**

Lelőhely: PELOK Mihály 1915–Ms: 201–202.

117. Csendes este szállott le a pusztára

Lelőhely: ASZTALOS Sándor 1915–Ms: 1–2/1. sz.

118. Csendes este szállott le a pusztára

Lelőhely: KORNYA Sándor 1917a–Ms: 32–34/39. sz.

*Kétféle menyasszony***119. Kéreti nénémet**

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 30–32/4. sz.

A ballada kezdeténél Kodály Zoltán bejegyzése: „*Balogh Erzsitől*”. A bejegyzés nem Oltyán Sándor adatközlőjét nevezi meg, hanem arra utal, hogy Kodály Balog Erzsitől jegyezte le ezt a balladát. A kéziratban Kodály az első strófát az általa lejegyzett változat szerint elkezdte javítani, de tovább nem folytatta. Minden bizonnyal felismerte, hogy Oltyán Sándor más dallamra énekelt, következésképpen más ritmusú és más strófaszervezetű szöveget jegyzett le más adatközlőtől. A ballada végére beírt név – „*Bereckyné*” – is erre enged következtetni.

120. Kéreti nénémet

Lelőhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 21–23/2. sz.

Kodály Zoltán bejegyzése a ballada kezdeténél: „*Balog Erzsitől 21 éves*”. A bejegyzés arra vonatkozik, hogy Kodály Zoltán Balog Erzsitől gyűjtötte a balladát. Mezey Károly minden bizonnyal más adatközlőtől írta le a változatot, mert az sem szövegében, sem ritmusában nem egyezik a Kodály által lejegyzett változattal. Nem lehet tudni, hogy az adatközlő gyenge tudása vagy a dallam nélküli gyűjtés következménye a feltűnően sok ritmushibát tartalmazó szöveg. A szótagszám állandó ingadozását Kodály Zoltán is bejelölte Mezey kéziratába.

121. Kéreti a nénémet cifra szabólegény

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1914–1915–Ms: 16–17/2. sz. (*A két testvér* címen)

A cím mellé idegen kéz (Szendrey Zsigmond?) ceruzával az *MGY* monogramot jegyezte be. Nem lehet tudni, hogy kire-mire vonatkozik, csak gyanítani lehet, hogy esetleg az adatközlő névbetűi. Ugyanez a monogram Szendrey Ákos füzetében még többször előfordul.

Szendrey Ákos csak az első és az utolsó versszakot írta le teljes egészében, a többi strófában a refrént elhagyta.

122. Kéreti a nénémet

Lelőhely: *MNGY* XIV. 1924: 31–32/10. sz. (*A nővérek* címen)

„Énekelt Megyeri Sára 76 éves, 1916. és Balogh Erzsé 21 éves. Lejegyezte Kodály Zoltán. Dallamok 11. sz. Töredékesen lejegyezték: Kenyeres, Mezey, Oltyán, Szendrey, 1914.” – írta a ballada alá Szendrey Zsigmond. A ballada szövegét Szendrey Zsigmond gyűjtötte a 76 éves Megyeri Sárától 1916-ban. Ehhez a szöveg-változathoz társította Szendrey, a kötet szerkesztője azt a dallamot, melyet Kodály Zoltán a 21 éves Balogh Erzsitől gyűjtött. (Az idős adatközlőt Kodály már nem találta életben.) Kodály csak az első strófa szövegét közölte, valamint szövegrészletekkel megadott dallameltéréseket. (*L. MNGY* XIV. 1924: 271–272/11. sz.)

A Kodály-gyűjtötte változatot teljes szöveggel l. in: Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 373–375: 254. sz.; Uaz interneten A 11631 Bartók-rendi számon: <http://systems.zti.hu/br/hu/search/3646?plc=98>

E ballada esetében szerencsés volt Megyeri Sára szövegének társítása a Balog Erzsitől lejegyzett dallammal, mert az utóbbtól lejegyzett változat szövege abban különbözik az *MNGY*-ben közölttől, hogy rövidebb, mindössze 5 strófás. Amit viszont Balog Erzsé énekelt, majdnem szó szerint egyezik az *MNGY*-ben közölt változat 1, 3, 6, 9 és 10. strófájával. Ezekben a strófákban csupán annyi az eltérés, hogy más refrénnel énekelt Kodály adatközlője. A refrénsorok szótagszáma azonban mindkét adatközlő változatában azonos.

A Szendrey Zsigmond által emlegetett diákgyűjtők közül Kenyeres Lajos kéziratát nem találtuk meg. L. ennek okát a *Kenyeres Lajos 1914–Ms* kézirat leírásában a *Források* fejezetben.

Történeti- és rabénekek

A szabadságharc emlékei

123. Mi piroslik ott a síkon távolba

Lelőhely: KORNIA Sándor 1914–1915–Ms: 53–54/28. sz.

124. Rózsa Sándor, Rózsa Sándor, hova lettél

Lelőhely: KORNIA Sándor 1917b–Ms: 150–151/4. sz. (*Rózsa Sándor* címmel)

*Világosi fegyverletétel***125. Debrecennél szépen szólott a banda**

Lelőhely: PRÁZNOVSZKY Géza 1914–Ms: 31/VI. sz.

Kodály Zoltán megpróbálta kijavítani a vers szövegét, kihúzott szavakat, a vers mellé két helyen is kérdőjelt tett, hiányolta a dallamot („melód? volt és van!”). Ugyancsak Kodály Zoltán nevezte meg az adatközlőt is, s róla azt, hogy „meghalt”. Az éneket minden bizonnyal olyan adatközlőtől jegyezte le Práznovszky Géza, aki nem tudta pontosan felidézni a szöveget, de az is lehet, hogy Szöllösi Lajos kéziratos énekeskönyvéből másolta ki a diák a verset, csak nem vallotta be Kodálynak.

126. Verje meg a három isten Göргеjt

Lelőhely: PELOK Mihály 1915–Ms: 221.

Kodály Zoltán feljegyezte Pelok Mihályról, hogy adatainak legjavát kéziratokból másolta, éneken se hallotta. Feltehetően ezt az adatot is kéziratos énekeskönyvből írta ki.

*Önkényuralom kora***127. Jaj de szépen tűz le az őszi nap sugára**

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 17/13. sz.

A ballada mellett Kodály Zoltán bejegyzése: „Aradi 13”, a végén ugyancsak Kodály nevezte meg az adatközlőt: „(Szemes P-né)”

Dallamát a szöveg első versszakával Kodály Zoltán a 30 éves Bagosi Lajostól jegyezte le (1916. október 5-én), aki tamburán adta elő. Lásd: Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 247/127. sz. Ugyanott, a 413. lapon, 300. adatként még egy szöveg nélküli dallamváltozat szerepel (adatközlő a 68 éves Kajtor Ferenc), melyhez Kodály odaírta: „Ez az igazi”. Szövegét Kodály külön lapra írta, de az nem került elő. *Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtésében* a szerkesztők Oltyán Sándornak ezt a töredékét közlik az epikus ének szövegeként, tekintettel arra, hogy Kodály is hivatkozik a 127. sz. változatnál Oltyán gyűjtésére.

A Bagosi Lajostól lejegyzett változat internetes elérhetősége: <http://systems.zti.hu/br/hu/search/2787?plc=98> (Bartók-rendi száma: A 952d)

128. Nincsen hazám, Görgey azt eladta

Lelőhely: KORNYA Sándor 1914–1915–Ms: 72–73/2. sz.

129. Nincsen hazám, Görgey azt eladta

Lelőhely: BONDÁR György 1915–Ms: 115–116/16. sz.

*Boszniai háború***130. Októberre rukkolnak a katonák**

Lelőhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 35/24. sz.

*Rabénekek***131. De sohase hittem volna**

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 51/5. sz.

A rabéneket Szendrey Zsigmond is közölte a *Nagyszalontai gyűjtés* Pásztor- és betyárdalok, rabi énekek fejezetében (I. MNGY XIV, 1924: 89/40) Oltyán Sándor gyűjtéséből. A kéziratban látható ceruzás bejegyzések minden bizonnyal Szendreytől származnak (Az ének mellett – úgy tűnik – Szendrey aláírása látható.)

Az ének MNGY-ben közölt szövegének összevetése Oltyán Sándor eredeti lejegyzésével rávilágít Szendrey Zsigmond szövegkezelési eljárására. Oltyán nyelvjárási mellékjeleket nem használt, Szendrey tehát rutinból jelölte be a rövid zárt *e*-ket, írt rövid mássalhangzót a *rója* szóban, hosszú *j*-t a *rostíja* és az *utojára* szavakban. A nyelvjárási szóalakok mellett Szendrey az első versszak *lesuháccsa* szava helyett *lēsuházzá*-t írt, a második strófa megkérdőjelezett utolsó sorát a következőre cserélte: *Árva gelice módjára*. Az utolsó strófában a harmadik sor ritmushibáját kijavította azzal, hogy az *égre* helyett *egékre* került.

A *lesuháccsa* ~ *lesuházza* szó jelentésére sem a gyűjtő, sem Szendrey nem tért ki, tájszótárban sem találtuk a szót. Az első versszakkal analóg szöveget közöl Török Károly a *Csongrádmegyei gyűjtés*ben, hol a *lesuházza* szó helyett *lerohassza* szerepel: „Soha ezt nem hittem volna: / Gyenge testem tömlöc rontsa, / Göndör hajam lerohassza, / Piros orcám elhervassza” (MNGY II. 1872: 59).

132. Mint ősszel a nyárfalevél

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 51–52/6. sz.

A rabéneket Oltyán Sándor gyűjtéséből Szendrey Zsigmond felvette a *Nagyszalontai gyűjtés*be (MNGY XIV. 1924: 90–91/42. sz.). Akár csak az előző rabének esetében, itt is önkényesen bejelölte a rövid zárt *ē* hangokat, s az ének szövegén is több helyen módosított.

Az első három strófa külön is szerepel Szappanos Balog Sándor nótájaként (lásd a betyárbaladánál a 200. számú adatot).

133. Rózsa Sándor vagyok

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 61–62/11.

Nem Oltyán Sándor írása. Az adatközlő nevét Kodály Zoltán jegyezte be a kéziratba. (62. o.) A rabéneket Kodály Zoltán is lejegyezte, egyik énekesé ugyancsak a 67 éves Jámbor Sándor pásztorember volt. A Kodály által lejegyzett változat szövege megegyezik Oltyán Sándor rabénekével. Lásd in: Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 173/146. sz.; Ua. interneten: <http://systems.zti.hu/br/hu/search/9959?plc=98> (Bartók-rendi száma: C 27a)

134. Tisza-víz, Duna-víz, ha mind tinta volna

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 52–53/7. sz.

Az éneket stichikus versként, de strófák jelölésével írta le a diákgyűjtő, de mivel szemmel láthatóan dallam nélkül, diktálás után jegyezte le a szöveget, olyan helyeken jelölte az új versszakok kezdetét, ahol sem a szöveg logikája, sem pedig a strófaszervezet nem tette azt indokolttá és lehetővé. Noha a szövegből világosan kirajzolódik, hogy három ötsoros versszakból állt a rabének (az utolsó versszak hatsorosra bővült), megtartottuk a diák lejegyzésének eredeti formáját és strófaboosztását.

Szó szerint megegyező szöveggel, s ismét strófákra bontva Oltyán Sándor még egyszer leírta ezt a rabéneket (Oltyán Sándor 1915–Ms: 138/17. sz.), annyi eltéréssel, hogy a csonka sort kiegészítette. Azonban így is egy szótaggal rövidebb maradt a sor: „kigyóknak szeméji jaz én *lám páim*”. A rabének a ritmushiba helyesbítésével (*lám páim* helyett *lám pásaím*), a rövid zárt *ē* jelölésével, de a gyakori *jésítés* elhagyásával megjelent a *Nagyszalontai gyűjtés*ben (MNGY XIV. 1924: 91–92: 44. sz.)

135. Tisza-víz, Duna-víz, ha mind tinta volna

Lelőhely: SZENDREY ÁKOS 1917–Ms: 321/15. sz.

136. Betyárgyerek talpig vasba

Lelőhely: KORNYA SÁNDOR 1917b–Ms: 185/15. sz.

Betyárballadák*A német szökött katonája***137. Besoroztak engem katonának**

Lelőhely: OLTYÁN SÁNDOR 1913–1914a–Ms: 54–57/8. sz.

A ballada kezdeténél Kodály Zoltán bejegyzése – „*Mezeynél 5. sz.*” – kötetünk 139. számú balladájára utal. A ballada végén Kodály Zoltán bejegyzése – „*Tónos[?] Katalin*” (a családnév olvasata bizonytalan) – feltehetően az adatközlőt nevezi meg.

A szöveget az 56. oldal közepétől (a 16. versszaktól) más kéz írta le.

A ballada dallamát Kodály Zoltán 1916-ban jegyezte le Csete Mihály 71 éves adatközlőtől. A helyszíni vázlatos, szöveg nélküli lejegyzést l. in: Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 424–425/317. sz. – Oltván Sándor kéziratában, a 6. versszakhoz Kodály bejegyezte, hogy „*ezen kezdi*” – mármint az énekes (Csete Mihály) az éneket, s a 6–8. versszakban több kiegészítést tett (lásd ezeket az ének szövegében), de az énekes neve nélkül. Fábián Pista életéről–haláláról lásd Szendrey Zsigmond *Szalonta betyárköltészete* című tanulmányának megfelelő részét, valamint a Fábiánról szóló népi elbeszéléseket a *Függelékben*.

138. Engem hínak Fábián Pistának

Lelőhely: OLTYÁN SÁNDOR 1913–1914a–Ms: 58–59.

Nem Oltván Sándor kézírása.

A ballada utolsó két soránál Kodály Zoltán bejegyzése figyelmeztet, hogy 14 szótagosra bővültek ezek a sorok.

139. Besoroztak engem katonának

Lelőhely: MEZEY KÁROLY 1914–Ms: 43–45/5. sz.

140. Ezernyolcszázötvenedik évnek

Lelőhely: MEZEY KÁROLY 1914–Ms: 46–47/7. sz.

Kodály Zoltán bejegyzése szerint az utolsó strofa „más” szövegből csapódott a Fábján Pista balladájának végére.

141. Fábián Pista kiállott a síkra

Lelőhely: BONDÁR GYÖRGY 1915–Ms: 112/13. sz.

142. Túl a Kajlán van egy akasztófa

Lelőhely: PELOK MIHÁLY 1915–Ms: 205–206.

143. Ezernyolcszázötvennegyedik évben

Lelőhely: KORNYA Sándor 1917b–Ms: 159–171/11. sz. (*Fábián István betyár dala* címen)

A hosszú vers vagy ponyvanyomtatvány útján, vagy helyi népi verselő műveként vált ismertté Nagyszalontán, ahol a 20. század elején még éltek olyan idős emberek, akik csaknem személyes élményként idézhették fel a történeti eseményeket. A kéziratból s a vers szövegéből ítélve úgy tűnik, hogy a VI. gimnazista Kornya Sándor nem másolta a szöveget, hanem élőszóban hallotta, diktálás után jegyezte le a hosszú verset. Erre enged következtetni, hogy végig jelöli a rövid zárt e hangokat (kétpontos ë-vel), a szóvégi n sajátos ejtését (a sor fölé emelt kis n betűvel), illetve három-négy olyan strófa is van, melynek egy-egy sora hiányzik. Mindezek a szóbeliségre utalnak, ámbar a nyelvjárási mellékjeleket beírhatta a diák a helyi nyelvjárási ismeretében, pusztán rutinból is.

A hosszú és rövid í-jelölése elég bizonytalan a kéziratban, sokszor nem is lehetett eldönteni, hogy milyen i-t írt a vers lejegyzője.

A kézirat és a másolat összevetése során kiderült, hogy a diák a 12. strófa után elvettette a strófák számozását: 12. versszak kétszer szerepel nála. Emiatt nálunk eggyel eltolódott a strófák számozása: Kornyánál 50 strófára terjed Fábián Pista históriája, nálunk pedig ötvenegyre.

Vargyas Lajos *A német szökött katonája* (103. sz.) típusal kapcsolatban megemlíti, hogy Nagyszalontán följegyezték egy 47 versszakból álló hosszú, részletező szövegét is a balladának, mely „világosan ponyva-szerzemény, de úgy látszik, helyi betoldások is színezik. Első három versszaka ilyen helyi szerzeménynek látszik” (Prózai szövegeként közli is a hivatkozott első három strófát (Vargyas Lajos 1976. II. 651). Vargyas nem jelölte meg forrását, de kétségtelen, hogy a Kornya Sándor által lejegyzett szövegre utal, abból idéz. A versszakok számát illetően azonban Vargyas tévedett: az idézett első három versszak után következik még 47 strófa Kornya számozása szerint, valójában 48 versszak.

144. Besoroztak engem katonának

Lelőhely: KORNYA Sándor 1917b–Ms: 171–175/II. sz. (kézirattári pecsételt számozás)

Kornya Sándor a kézi számozás szerint a 165–169. oldalra írta le a balladának ezt a változatát. A lapokat azonban valaki összecserélte, ennek következtében a kézírattári pecsételt lapszámok szerint a ballada strófái így következnek:

171. oldal: 1. versszak

175. oldal: 2-5. strófa, valamint a 6. versszak első két sora

172. oldal: 6. vsz. 3–4. sora – 10. vsz. 1–2. sora

173. oldal: 10 vsz. 3–4. sora – 14. versszak

174. oldal: 14–18. strófa

Vargyas Lajos *A német szökött katonája* (103. sz.) típushoz adalékként részleteket közöl (a forrás megjelölése nélkül) a Kornya Sándor által lejegyzett változathoz, azzal a megjegyzéssel, hogy „Nagyszalontán különböző hosszúságú helyi szerzemények is élnek, melyekben az egykori elfogadás, sőt a betyárkodás részleteit is elmondják, keverve a kialakult, népköltészeti fogalmazás versszakaival. Közlésében Vargyas a verses formát nem tartotta meg, prózaként írta le folyamatosan az 1–4, 8–15. és 18. versszakot (Vargyas Lajos 1976. II: 651).

145. Ezernyolcszázötvenedik évnek

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1917–Ms: 324–325/27. sz. *Fábján Pista* címen.

Fábján Pista gyűjtőcím alatt Szendrey Ákos gyűjteménye a balladának hat változatát/töredékét tartalmazza. Mivel a különálló lapok összekeveredtek (még az előtt, hogy a kézirat bekerült volna az Etnológiai Archívumba, hiszen az archívumi pecsételt lapszámozás folyamatos), a diák által római számmal megszámozott hat változat sorrendje felcserélődött. Ma így található a kéziratban:

I. Ezernyócszázötvenedik évnék – 324–325/27. sz.

II. Éngem hínak Fábiján Pistának – 325/28. sz.(első négy versszak), 322/22. sz (5–11. versszak)

III. Éngem hínak Fábiján Pistának – 322/23.sz.

IV. Firgek, bikák testedet megeszik – 322–323/24. sz.

V. Éngem hínak Fábiján Pistának – 323/25. sz.

VI. Éngem hínak Fábiján Pistának. 323/26. sz.

Ezeket kötetünkben a 145–149. szám alatt közöljük.

146. Engem hínak Fábíán Pistának

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1917–Ms: 325/28. sz. Az első négy versszak. Folytatása, az 5–11 versszak: Szendrey Ákos 1917–Ms: 322/22. sz.

A különálló lapok összekeveredtek (lásd a 145. sz. jegyzetet), emiatt Fábíán Pista balladájának II. változata két különböző helyen található a kéziratban. Az eredeti lapszámozás és a ballada strófáinak részleges számozása alapján egyesítettük a két részre szakadt balladaszöveget. Szendrey Ákos nem hagyott sorközt a strófák között, egy tömbben írta le a szöveget, de az első két versszakot megszámoztta. A 3. versszakotól felhagyott a számozással, aztán a 8. versszakotól ismét jelölte a strófákat. Másolatunkban megszámoztuk az összes versszakot.

147. Engem hínak Fábíán Pistának (töredék)

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1917–Ms: 322/23. sz.

Ugyanezt a töredéket Szendrey Ákos még egyszer felvette a gyűjteményébe (Szendrey Ákos 1917–Ms: 323/26. sz.), de a másodsor leírt strófányi töredék egyetlen, ritmushibát okozó szóalakban különbözik az itt közöltől: a harmadik sor – *nëm vótam ott mindëⁿ rabolásnál – ott így szerepel: nëm vótam ot mindëⁿ rablásnál.*

148. Férgék, békák testedet megeszik (töredék)

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1917–Ms: 322–323/24. sz.

149. Engem hínak Fábíán Pistának (töredék)

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1917–Ms: 323/25. sz.

150. Engem hínak Fábíán Pistának

Lelőhely: *SZENDREY Zsigmond 1921: 100–103.

A gyűjtő, Fazekas István kéziratát nem ismerjük. A gyűjtés ideje kikövetkeztetett adat: Fazekas István az 1916/17-es tanévben, ötödikes diákként benyújtott pályamunkájában (Vö. Szalay Olga 2001: D/60, 507) szerepelhetett *Fábíán Pista nótája* s a hozzá csatolt két népi elbeszélés a szalontai betyárról. Az 1916/17-es pályamunkákat Szendrey Zsigmond csak jóval a tanévzárás után küldte be, olyan időpontban, amikor az ötödik osztály vizsgáinak letétele után a diák joggal tekintette magát hatodikosnak, s valószínű a gyűjteményére is azt írta. (L. erről bővebben *A nagyszalontai balladák gyűjtői* fejezetben a Fazekas Istvánról írottakat.)

Az *Ethnographiában Fábíán Pista nótája* címen jelent meg a ballada, azzal a cím alatti zárójeles megjegyzéssel, hogy „Nagyszalontán feljegyezte Fazekas István VI. oszt. gímn. tanuló”. Mivel közvetlenül a ballada és a Fábíán Pistáról szóló két népi elbeszélés után nincs feltüntetve a közlő neve, az *Ethnographia* 1921-es évfolyamának tartalomjegyzékében a közlemény Fazekas István neve alatt szerepel. Fazekas István „közleménye” után azonban békésgyulai balladák és népdalok következnek, melyeket Szendrey Zsigmond 1921-ben gyűjtött. Kétség nem fér hozzá, hogy Szendrey

Zsigmond volt a közlője a szalontai balladának is. Ezt támasztja alá a címhez fűzött lábjegyzet, melyet aligha írt egy hatodikos diák: „Először Arany János közölt két eltérő változatot belőle a Vahot Sándor: Remény c. folyóiratában, 1851. I. 334. – L. még a Kisfaludy Társ. Magy. Népköltési Gyűjteménye II. k. 63. és 476. II.; u.o. VIII. köt. 220 és 567. II.; végül az Ethnographia 1912. évf. 352. l. Seprődi János: Marosszéki dalgyűjteménye 56. számát Kibédről a ballada dallamával.”

Szendreynek ez a publikációja két szempontból is fontos. Egyrészt arról árulkodik, hogy még mielőtt megjelent volna a *Nagyszalontai gyűjtés*, Szendrey rájött arra, hogy Fábíán Pista nótáját nem kellett volna mellőznie a kötetből, hiszen először Arany János közölt két eltérő változatot belőle. Másrészt arra figyelmeztet, hogy Szendrey balladaszemléletében változás állt be: a Békésgyulán gyűjtött (s Szalontán még zsványhistóriáknak és újabb eseményeket tárgyaló epikai énekeknek nevezett) betyár- és büntényballadákat itt már balladaként tette közzé.

Vargyas Lajos *A német szökött katonája* (103. sz.) típus olyan változataként mutatja be a Fazekas István által lejegyzett szöveget, mely amellet, hogy „balladásabb”, „még tartalmaz emlékezeseket a valóságos eseményekre is”. A balladát strófákra tagolva, de prózai szöveggként közli Vargyas, forrását nem jelöli meg, csupán annyit jegyez meg, hogy „az 1918. évi nagyarányú szalontai gyűjtésből” került elő (Vargyas Lajos 1976. II: 652).

Huncut a vármegye (Bogár Imre)

151. Zavaros a Tisza vize

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 47–48/2. sz.

152. Zavaros a Tisza

Lelőhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 28/12. sz.

153. Zavaros a Tisza, nem akar higgadni

Lelőhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 28–29/13. sz.

A szöveg Bogár Imre balladájának ritmusára épülő kísérlet új tartalom elmondására. A kísérlet azonban fölöttébb gyengére sikerült, a vers tele ritmushibával. Kodály Zoltán a 12 szótagos hosszú sorokat két hat szótagos sorra osztotta, s a vers szélén sorról-sorra haladva jelezte a szótagszám-ingadozásokat.

154. Zavaros a Tisza vize, nem akar apadni

Lelőhely: DEME Sándor 1914–Ms: 79/1. sz.

155. Zavaros a Tisza

Lelőhely: PRÁZNOVSZKY Géza 1914–Ms: 13–15/2. sz.

Az adatközlő nevét és életkorát Kodály Zoltán jegyezte be a diák füzetébe. Kodály nem talált ritmushibát a balladában, feltehetően átsiklott a 3. versszak első sorának csonkasága fölött.

156. Zavaros a Tisza

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1914–1915–Ms: 47–48/4. sz.

157. Zavaros a Tisza vize, nem akar apadni

Lelőhely: JÁMBOR Sándor 1914–1915–Ms: 60–61/6. sz.

158. Kiöntött a Tisza, nem akar leülni

Lelőhely: BONDÁR György 1915–Ms: 106.

159. Zavaros a Tisza vize, nem akar higgadni

Lelőhely: KORNYA Sándor 1917b–Ms: 153/7. sz.

160. Zavaros a Tisza vize

Lelőhely: PELOK Mihály 1915–Ms: 207–208.

*Betyár a lakodalomban***161. Bogár Imre, hova olyan szaporán**

Lelőhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 41/2. sz.

A diákgyűjtő füzetében a ballada mellé Kodály Zoltán bejegyezte a sorok szótagszámát.

A balladát 1917-ben Szendrey Ákos is lejegyezte (Szendrey Ákos 1917–Ms: 321), gyűjteményében azonban csak az utolsó három sor található meg, mivel a lapokra szétesett gyűjtőfüzetből több lap is elkallódott, még mielőtt az Etnológiai Archívumba került volna a gyűjtemény. (A lapok pecsételt EA-számozása folytonos, csak az egykori kézi számozást követve, illetve a töredékes szöveg láttán derült ki a hiány.)

*A betyár utazólevele***162. Tisza partján elaludtam**

Lelőhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 27–28/11. sz.

A ballada Mezeyéhez közelálló változatát Kodály Zoltán a 12 éves Oltyán Györgytől gyűjtötte. Lásd: Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 351/228. sz. Az énekes Csegődön (Bihar m.) tanulta. Kodály csak az első versszakot írta le, a további két strófát idegen kéz (Szendrey Ákos diákgyűjtő) írta be Kodály adatlapjára. Lásd interneten: <http://systems.zti.hu/br/hu/search/5581?plc=98> (Bartók-rendi száma: B 132m)

163. Tisza partján elaludtam

Lelőhely: KORNYA Sándor 1917a–Ms: 49–50/72. sz.

Ki sem megyek, meg sem adom magam

A balladatípus Szalontán lejegyzett nyolc változata arról tanúskodik, hogy a hajdúvárosban népszerű volt ez a ballada, melynek kezdőstrófái nagymértékben különböznek egymástól, viszont a típus jellegzetes versszakai (kezdősorok: *Ki sem megyek, meg sem adom magam*, illetve *A lovat nem annyira bánom*) kivétel nélkül előfordulnak minden változatban. Abban is egységesek a szalontai változatok, hogy mindenik tíz szótagos sorokból tevődik össze. Elvileg tehát valamennyi énekelhető arra a dallamra, melyet Kodály Zoltán jegyzett le Kajtor László 55 éves énekestől 1916 decemberében. L. in: Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 276/150. sz., illetve interneten: <http://systems.zti.hu/br/hu/search/6478?plc=98> (Bartók-rendi száma: B 413a)

164. Nem messze van ide Kisszegede

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 48–49/3. sz.

165. A barackfa tavasszal virágozik

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 59–60/10. sz.

A balladát nem Oltyán Sándor írta be a füzetbe.

A ballada végén ceruzával bejegyzett név: „Tóna[?] Katalin”

Az első versszak úgy indul, mintha *A német szökött katonája* (Fábián Pista) típus valamelyik változata lenne. A második strófától azonban a *Ki sem megyek, meg sem adom magam* típus jellegzetes versszakai következnek.

A verskezdő strófa miatt Kodály Zoltán is Fábián Pista balladájára gondolt, ezért toldott be két sort az első versszak harmadik-negyedik sorához, mint változatot.

166. A kondorosi csárda kapujába

Lelőhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 41/1. sz.

A ballada utolsó strófája mellett Kodály megjegyzése: „más!”

167. Nem messze van ide Kisszegede

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1915–Ms: 141–142/25. sz.

168. Várad felől jönnek a zsandárok

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1914–1915–Ms: 49–50/5. sz.

169. Várad felől jönnek a zsandárok

Lelőhely: BOROS Gyula 1914–1915–Ms: 93–94.

170. Nem messze van ide Kismargita

Lelőhely: KORNYA Sándor 1917b–Ms: 148–149/2. sz. (*Margita* címen)

171. Nem messze van ide Kismargita

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1917–Ms: 317/1. sz.

172. Nem messze van ide Kismargita

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1917–Ms: 318/2. sz.

Lova lába megbotlott

A balladatípus nem kötődik egy állandó hőséhez, ahány változatot lejegyeztek a diákok, annyi névvel hozzák kapcsolatba a történetet Csali Pistától Kis Víg Miskán át Rózsa Sándorig.

173. Esik eső, szép csendesen csepereg

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 57/9. sz.

A balladát nem Oltyán Sándor írta be a füzetbe. Ugyanannak a kéznek az írása, mint a *Fábián Pista* (137. Besoroztak engem katonának) utolsó strófáinak.

A lap margóján Kodály Zoltán bejegyzése: „*E dalt szintén Csegődön jegyeztem le Képiró[?] Lajos (21. éves) egy sarkadi származású fiú mondta el. Aztán el is énekelte.*” NB. Oltyán Sándor sarkadkeresztúri születésű volt, lehet, hogy ő sem Szalontán gyűjtötte a balladának ezt a változatát.

174. Esik eső, szép csendesen csepereg

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 60–61.

Nem Oltyán Sándor kézírása.

A kihagyott sorokat a ballada leírója az egyenlőség jelével jelölte. Mi kiegészítettük a hiányzó sorokat a Csali Pista balladája szerint (173. sz.), az onnan átvett sorokat dült betűvel szedtük.

175. Nagy ház mellett vékony deszkakerítés

Lelőhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 48/9. sz.

176. Esik eső, szép csendesen cseperegLelőhely: SZENDREY Ákos 1917–Ms: 330–331/39. sz. (*Rózsa Sándor V.* címen)

Egy lovon hét patkó

177. Cifra csárda, bedült az oldala

Lelőhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 45–46/6. sz.

Kodály Zoltán bejegyzéseivel.

178. Patkó Bandi első szava az volt

Lelőhely: KENYERES Lajos 1914–Ms: 34.

179. Patkó Sándor első szava az volt

Lelőhely: KENYERES Lajos 1914–Ms: 34.

180. Amott van egy rossz tetejű csárda

Lelőhely: BOROS Gyula 1914–1915–Ms: 103–104.

181. Cifra csárda két oldalán ajtó

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1915–Ms: 135–136/11. sz.

A balladás dal Oltyán kéziratának a *Pásztor- és betyárdalok* című fejezetében található 11. sor-szám alatt. Dallamát l. in: Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 430–431/324. sz. *Patkó*. A szöveg nélkül lejegyzett dallam közlése után a kötet szerkesztői hivatkoznak Oltyán kéziratára, s közlik az Oltyán által lejegyzett szöveget Kodály Zoltán bejegyzéseivel a 431. lapon.

182. Cifra csárda, bedült az oldala

Lelőhely: KORNIA Sándor 1917a–Ms: 110–111/230. sz.

183. Csárda, csárda, egy rozoga csárdaLelőhely: SZENDREY Ákos 1917–Ms: 326/33. sz. (*Patkó Sándor* címen)

A sietős kézírásból ítélve valószínű, hogy nem letisztázott szöveg. Az is lehet, hogy más (diák) kézírása, nem a Szendrey Ákosé. A harmadik-negyedik sor szövegromlása tulajdonképpen három vers-sort helyettesít. A többi szalontai változat alapján így állítható helyre a hiányos szöveg:

[Patkó] Sándor első szava az volt
[Ki nem látott] egy lovon hét patkót.
Ki nem látott, jöjjön ide, lásson

Szilaj csikó nem eladó+A betyár utazólevele

184. Tisza partján elaludtam

Lelőhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 27/10. sz.

Mezey Károly adatközlője két külön balladatípus elemeiből tákolta össze a szöveget. Kodály Zoltán is kérdőjellel jelezte az ötödik versszaknál, hogy értelmetlen a hatsorosra bővült, s így is befejezetlen strófa.

A kérkedő betyár

185. Tizenhat esztendő voltam

Lelőhely: KORNYA Sándor 1914–1915–Ms: 76–77/8. sz.

A gyűjtő az első versszak harmadik sorának végére írta a negyedik sor kezdő szavát, a tévedést, s általa a ritmushibát korrigáltuk.

186. Tizenhat esztendő voltam

Lelőhely: BONDÁR György 1915–Ms: 117/17. sz.

187. Ha a főbíró háborgat

Lelőhely: BONDÁR György 1915–Ms: 117/18. sz.

A diák először úgy írta le a szöveget, mintha az előző ballada harmadik strófája lenne. Utólag szúrta be a sorok közé a 18. sorszámot, ami azt jelzi, hogy külön adatnak tekintette.

Betyár leányruhában (Jáger Jóska)

188. Sötéttel borul az erdő

Lelőhely: KORNYA Sándor 1917b–Ms: 147–148. (Jáger Jóska címen)

Rajtaütött a vármegye

189. Lásd, megmondtam, Angyal Bandi, ne menj az alföldre

Lelőhely: KORNYA Sándor 1917b–Ms: 149–150/3. sz. (Angyal Bandi címmel)

A bujdosó betyár

190. Fürdik a holdvilág az ég tengerében

Lelőhely: KORNYA Sándor 1917b–Ms: 158.

Petőfi-vers folklorizálódott változata.

Éltében siratja anyja a betyárt

191. Szegény Rózsa Sándor

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 46–47/1. sz.

192. Szegény Rózsa Sándor

Lelőhely: PRÁZNOVSZKY Géza 1914–Ms: 11–12/1. sz.

193. Szegény Rózsa Sándor

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1914–1915–Ms: 46–47/3. sz.

194. Szegény Rózsa SándorLelőhely: SZENDREY Ákos 1917–Ms: 328/36. sz. (*Rózsa Sándor I.* címen)*Helyi betyárballadák***195. Engem hínak Vitális Imrének**

Lelőhely: PRÁZNOVSZKY Géza 1914–Ms: 19/4. sz.

Az adatközlő nevét (Szöllősi Lajos), lakcímét (Arany Utca) és azt, hogy „jelenleg katona” Kodály Zoltán jegyezte be ceruzával a ballada végére.

Vitális Imre szalonta környékén garázdálkodó betyár volt, halálának valós körülményeire utal a rövid „zsványhistória”. Vitálist egy asszony árulása folytán valóban meglepték a csendőrök, körülfogták a házat, ahol tartózkodott, a betyár tűzharcban vesztette életét. (Vö. Szentesi Zöldi László 2009: 59–60)

196. Vitális Imrének véres a fokosa

Lelőhely: BONDÁR György 1915–Ms: 113/14. sz.

A sok ritmushibát tartalmazó szövegről nem lehet tudni, hogy az adatközlő gyenge szövegismerete miatt olyan, amilyen, vagy a dallam nélkül gyűjtő kisdíák nem tudott megbirkózni a feladattal. Minden kuszasága ellenére mégis felvettük a kötetbe a szöveget, mert olyan helyi ballada sejlik fel benne, mely nem a megszokott betyárballadai fordulatokból, helyzetekből építkezik.

197. Engem hínak Vitális Imrének

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1917–Ms: 319/3. sz.

198. Zúg az erdő, zúg a mezőLelőhely: KORNIA Sándor 1917b–Ms: 195/20. sz. (*Zugner Gábor* címen)**199. Zúg az erdő, zúg a mező, vajon ki zúgatja**

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1917–Ms: 326/29. sz.

200. Mint ősszel a nyárfalevélLelőhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 47–48/8. (*Szappanos Balog Sándor nótája* címmel)

A gyűjtő ismertetője a balladahősről a 47. lapon: „Szemes Mari (maga is betyár) ura volt Szappanos Balog Sándor; a sarkadi úton Szöllősi Mihállyal és Arany Jancsival kirabolták a vásárosokat; a többi elmenekült, de Balogot elfogták. Apja elment a síró házba, hogy a vallomásra rábírja, mert mindent tagadott, de akkor is ártatlannak vallotta magát a vásárosok kirablásában, bár beismerte, hogy a többiért megérdemli az akasztófát.”

201. Láttátok-e Szegedében azt a fátLelőhely: SZENDREY Ákos 1917–Ms: 326–327/34. sz. (*Beke Kálmán* címmel)

Nem Szendrey Ákos kézírása.

202. Azon kérem komiszáros urakat

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1917–Ms: 326/32. sz. (*Farkas Peti* címen)

Nem Szendrey Ákos írása.

A szöveg leírója nem jelezte, hogy töredékes adatot másolt be Szendrey Ákos gyűjteményébe, ha csak azt nem tekintjük ilyen irányú jelzésnek, hogy kisbetűvel kezdte a balladát.

A balladahős a cím szerint Farkas Peti, a szövegben viszont Farkas Pisti szerepel.

203. Nagy fenn repül hattyúmadár [Horvát Jóska]

Lelőhely: MNGYXIV. 1924: 93/48. sz.

Diákgyűjtő nem jegyezte le ezt a helyinek és töredéknek tűnő balladát. Szendrey Zsigmond a pásztor- és betyárdalok, rabi énekek között közölte a Kodály-gyűjtötte szöveget, dallamát pedig a függelékben Kodály Zoltán hozta nyilvánosságra. (I. MNGYXIV. 1924: 287/26. sz.) Egy versszakkal bővebb változatát I. Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 242, 245/124a,b ; ua. interneten: <http://systems.zti.hu/br/hu/search/1726?plc=98> (Bartók-rendi száma: A 577d(2))

Baleset-, sirató- és kórházbballadák

A cséplőgépbe esett leány

204. Gépész uram, állítsa meg a gépet

Lelőhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 30/15. sz.

Dallamát Kodály Zoltán 1916 októberében jegyezte le a 21 éves Balog Erzsitől. L. Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 221–222/109. sz.

205. Farkas Julcsa felment a dobtetőre

Lelőhely: KENYERES Lajos 1914–Ms: 15. (*Farkas Julcsa szerencsétlen halála* címen)

A ballada mellett Kodály Zoltán bejegyzése: „Mezey hosszabb”.

206. Farkas Julcsa felment a dobtetőre

Lelőhely: JÁMBOR Sándor 1914–1915–Ms: 35–36/14. sz.

A megégett cserény

207. Leégett már a fekete hodály

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1914–1915–Ms: 35–36/14. sz.

A ballada sorszáma mellett idegen ceruzás kéz utólagos bejegyzése – „MGy” – az adatközlőre utalhat.

208. Megégett a vásárhelyi csárda

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1915–Ms: 137–138/16. sz.

Kodály Zoltán bejegyzése a ballada mellett – „Csete M.” – az adatközlő neve lehet, s feltehetően azonos azzal a 71 éves Csete Mihállyal, akitől Kodály 6 dallamot gyűjtött. (Vö. Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 603.

*Siratóének***209. Zápor könnyeket hullatok**

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 67–68.

A szöveg mellett Kodály kérdése: „*honnan?*” és megjegyzése: „*Csikmegyei var[iáns]: dallama van*”. A siratóének végén újabb kérdés: „*kitől??*” (68. lap)

Kodály bejelölte a strófahatárokat, szabályos négysoros versszakokra lehetett tagolni a szöveget.

*Kórházban***210. A közkórház körös-körül kavicsos**

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1914–1915–Ms: 29–31/9. sz.

Más kéz ceruzával bejegyzett egy nevet – „*Kati*” – az ének végére. Az adatközlő lehetett.

211. A katonák masíroznak

Lelőhely: SZENDREY Zsigmond 1917–1919–Ms: 5/3. sz.

A gyűjtő azonosítását lásd a *Szendrey Zsigmond 1917–1919–Ms* kézirat-együttes leírásában a *Források* c. fejezetben.

Bűntényballadák*A gyilkos feladja magát***212. Barna Pistát arra kéri babája**

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 32–33.

A kéziratban Kodály Zoltán bejegyzése a ballada mellett: „*Kitől?*” „*Mezey 30 l*”

A második bejegyzés a 213. számú adatunkra vonatkozik.

213. Barna Pistát arra kéri babája

Lelőhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 30–31/16. sz.

214. Barna Pistát arra kéri babája

Lelőhely: DEME Sándor 1914–Ms: 79–80/3. sz.

215. Barna Pistát arra kéri babája

Lelőhely: JÁMBOR Sándor 1914–1915–Ms: 59–60/5. sz.

216. Jaj, be széles, jaj, be hosszú az az út

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1914–1915–Ms: 43–44/1. sz.

Szendrey Ákos a *Zsványhistóriák* című fejezetbe sorolta a balladát. A fejezet cím fölött idegen ceruzás kéz (Szendrey Zsigmond?) utólagosan bejegyzett egy monogramot – „*MGy*” – mely feltehetően az adatközlőre utal. Azt viszont nem lehet tudni, hogy a fejezetben következő összes „zsvány-história” MGy-től származik, vagy csak a fejezet első balladáját énekelte/mondta tollba MGy.

217. Barna Pistát arra kéri barátja

Lelőhely: BOROS Gyula 1914–1915–Ms: 68–69.

218. Barna Pistát arra kérte babája

Lelőhely: BONDÁR György 1915–Ms: 104–105/1. sz.

219. Barna Pistát arra kérte babájaLelőhely: KORNYA Sándor 1917b–Ms: 155–156/9. sz. (*Barna Pista* címmel)**220. Rabló Zsiga véres inge, gatyája**Lelőhely: KORNYA Sándor 1917b–Ms: 156–158/10. sz. (*Rabló Zsiga* címmel)*Verekedés fog lenni*

Nagyszalontán népszerű lehetett ez a balladatípus, és – amennyire a változatok strófaszerkezetéből kikövetkeztethető – többféle dallammal énekelték. A diákgyűjtők által lejegyzett változatok között nincs két azonos strófaszerkezetű szöveg. Többnyire sorisméltéses változatok kerültek lejegyzésre, de abban, hogy melyik sort vagy sorokat ismételték meg az adatközlők, a szalontai anyag igen változatos képet mutat. Van, ahol a háromszor énekelt első sor után következik egy negyedik, ismétlés nélküli sor (221), van, ahol a háromsoros strófában csak a második sort ismétlik (222), van olyan változat is, amelyben mind az első, mind pedig a második sort megisméltik, s így lesz négysoros a versszak (223), és van egy sorisméltés nélküli, négysoros strófaból álló változat is (224). A 225. számú változat arra példa, hogy a diktálás utáni, dallam nélküli lejegyzésbe milyen könnyen csúsznak be hibák. A változat szövegét strófatagolás nélkül írta le a diákgyűjtő. A szöveg eleinte háromsoros strófára enged következtetni, melyben az első sort megisméltelte az adatközlő, a másodikat nem. Azonban ez a „strófaszerkezet” időközben megváltozott úgy, hogy a második sor ismétlésével négysorosra bővült a szöveg, s a továbbiakban hol három-, hol négysoros strófaszerkezetre lehet következtetni a szövegből.

A balladának Kodály Zoltán két változatát jegyezte le, mindkettő az első és második sor ismétlésével kialakított négysoros versszakokból áll. Vö. Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta (szerk.) 2001: 382/262. sz. (énekelte Balog Erzsi, 21 éves) és 383/263. sz. (énekelte Jámbor Sándor, 15 éves) – Mindkét adatnál hivatkozással Oltyán Sándor és Mezey Károly változatára. A Kodály-gyűjtötte dallamokat lásd még interneten: <http://systems.zti.hu/br/hu/search/1151?plc=98> (Bartók-rendi száma: A 414a (2)), illetve <http://systems.zti.hu/br/hu/search/1150?plc=98> (Bartók-rendi száma: A 414a (1))

221. Bécsi erdő gyászba van

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 62–63.

Nem Oltyán Sándor kézírása. Az ismétlődő sorokat a diák nem írta le, macskakörmökkel jelezte, hogy az első sor kétszeri ismétlése után következik a negyedik sor. A ballada első versszaka mellett Kodály Zoltán bejegyzése: „nem jó”.

222. Szent berettyós király gyászba van

Lelőhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 42/3. sz.

A ballada első sorában a „szëm berettyós király” kifejezés jelentése ismeretlen. Azt, hogy a *szëm* a *szent* szó ejtésbeli változata lehet, onnan gondoljuk, hogy más szöveggörnyezetben, de ugyancsak hasonulás folytán *Szent Mihály* neve így szerepel: *szëm Mihály*.

223. Illyei zöld erdőbenLelőhely: KENYERES Lajos 1914–Ms: 17–18. (*Rózsa Sándor halála címmel*)

A diák azt írta a ballada végére (a lap aljára), hogy „folytatása következik”, de nincs meg a folytatás. Az EA piros ceruzás lapszámozása szerint (mely újrászámozás volt a hiányzó lapok miatt) szabályosan következik a 19. oldal a gyűjteményben.

224. Biharillye gyászba vanLelőhely: SZENDREY Ákos 1917–Ms: 328–329. (*Rózsa Sándor II. címen*)**225. Bakonyi erdő gyászba van**Lelőhely: SZENDREY Ákos 1917–Ms: 330/38. sz. (*Rózsa Sándor IV. címen*)*A kiirtott kocsmáros család***226. Pápainé, adjon isten jó estét**

Lelőhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 26/9. sz.

227. Pápainé, adjon isten jó estét

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1917–Ms: 319/4. sz.

228. Hej, de széles, hej, de hosszú az az út

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1917–Ms: 319–320/5. sz.

*Rituális gyilkosság***229. Jaj, be széles, jaj, be hosszú az az út**

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1914–1915–Ms: 38–39/19. sz.

A kéziratban, a ballada sorszámaival egy sorban *Deme Lajos* aláírása látható. Nem tudható, hogy mi okból került oda az aláírás. Deme Lajos lehetett adatközlő is, de lehetett gyűjtő is, aki átengedte az adatot a nála idősebb Szendrey Ákosnak.

A ballada utolsó, csonka versszaka mellé tett kérdőjel minden bizonnyal Kodály bejegyzése.

*Gyilkosság a kocsmában***230. Mikor mentünk, jaj, de szépen mulattunk**

Lelőhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 24–25/6. sz.

231. Mikor mentünk, jaj, de szépen mulattunk

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1914–1915–Ms: 41–42/21. sz.

A sorszám mellett idegen ceruzás kéz (Szendrey Zsigmond?) utólagos bejegyzése – „Kati anyja” – az adatközlőre utalhat.

232. Jaj, menőben, jaj, de szépen utaztam

Lelőhely: KORNIA Sándor 1917b–Ms: 179/13. sz.

*Gazdag doktor gyilkosa***233. Jaj, istenem, jaj, de nagyot vétettem**Lelőhely: KORNYA Sándor 1917b–Ms: 195/21. sz. (*Török Zsuzsi* címen)**234. Jaj, istenem, jaj, de nagyot vétettem**Lelőhely: SZENDREY Ákos 1917–Ms: 326/30. sz. (*Török Zsuzsi* címmel)*Helyi bűntényballadák***235. Kis Gáborné egyetlenegy szép lányát**

Lelőhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 24/5. sz.

A töredék nem tipologizálható.

236. Szalontai torony gombja de fényes

Lelőhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 25/7. sz.

A töredék nem tipologizálható.

A ballada végén Kodály kérdése: „*Több?*”**237. Mezőgyánban megfújták a trombitát**

Lelőhely: MEZEY Károly 1914–Ms: 29/14. sz.

Zavaros bűnügyi történet, melynek indítékáról nem sokat árul el a verszet. Helyi, nem túl invenciózus verselő műve lehetett. Kodály Zoltán ezt is elolvasta, s bejegyezte észrevételeit. A második strófa második sorának kezdőszavát zárójelbe tette, s melléje kérdőjelt írt. A negyedik versszak utolsó két sorával kapcsolatban pedig feltette a kérdést: „*bis?*”

Tréfás és csúfolódó énekek*Németcsúfoló***238. Mondja ekkor a teremtő Szent Mihálynak**

Lelőhely: OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: 69.

A stichikus versben leírt tréfás verses legenda szövege mellé Kodály kérdést jegyzett be: „*Strófák?*”, mert a szöveget nem sikerült versszakokra osztania. A sorok eltérő szótagszámát is több helyen jelezte (főleg a vers utolsó sorainál).

239. Mondja egykor a teremtő Szent Mihálynak

Lelőhely: SZENDREY Ákos 1914–1915–Ms: 51–52.

A stichikus versként leírt legenda mellett Kodály Zoltán kérdése: „*dallam?*” Föléje más kéz bejegyezte: „*mondták?*”.

A függelék jegyzetei

Arany János: Fábján Pista nótája

Közlés helye: *Remény*, I. kötet (1851). 6. sz. 334–336.

A szalontai betyár, Fábján Pista nótáját legelőször Arany János publikálta, még abban az évben, amikor Fábjiánt felakasztották. Arany János két olyan ének szövegét közölte a *Remény* 1851-ben megjelent első kötetében, melyeket maga a betyár „szerzett” és mondott tollba egy „városcselédnek”. A két ének közül az elsőt Fábján „bujdostában írta”, „a másodikat fogságában, midőn a rögtönítélő törvényszék már meghozta fölötte az ítéletet”.

Népi elbeszélések Fábján Pistáról

I. Fábján Pista

Lelőhely: DOMOKOS János 1915–Ms: 53–55.

II. Fábján Pistáról szóló história

Lelőhely: STERN Imre 1917–Ms: 15–18.

Az ötödikes diák nagyon gyenge helyesírási készsége miatt ezt az írást kivételesen nem betűhű másolatban, hanem a mai helyesírási normákhoz igazodva közöljük. Csak a nyilvánvalóan nyelvjárási jelenségekre utaló szóalakokat tartottuk meg. A szinte egy mondatfolyamként és gyér központozással leírt szöveget sok helyen mi tagoltuk mondatokra és mellékmondatokra. Feltehetően gyenge elbeszélő után írta le a diák a történetet. Az elbeszélés végén a Fábján szájába adott szavak egy, a Fábján Pista-balladákban gyakran előforduló versszak szövege.

III. Fábján Pista elfogása

Lelőhely: SZENDREY Zsigmond 1917–1919–Ms: 22–23/10. sz.

A mondai elemet sem nélkülöző elbeszélés egy nagyobb, összefoglaló dolgozat – *Szalonta régi betyárai* – végén található. A dolgozat címlapján (16. oldal) Szendrey autográf aláírásával megjegyzés: „*Szalontai gyűjtéséből. Szendrey*” A szöveg azonban nem a Szendrey Zsigmond kézírásában olvasható. Ugyanaz az ismeretlen diák írta le a *Fábján Pista elfogását* is, mint a *Szalonta régi betyárait*.

Szalonta régi betyárai

Lelőhely: SZENDREY Zsigmond 1917–1919–Ms: 16–22.

A *Szalonta régi betyárait* szóló írást a kézirat megalkotója köznyelvi formában és a korabeli helyesírási szabályaihoz igazodva kezdte írni. Valószínű, hogy nem is paraszti elbeszélés alapján írta le, hanem az általánosan ismert betyártörténetek lényegét maga foglalta össze. A Balogh Tógyer históriájának vége felé feltűnően sok helyesírási hiba fordul elő a szövegben, s az íráskép is arra vall, hogy sietősen vetette papírra a diák a szöveget. A Szécsi Mária históriáját aztán, minden bizonnyal, paraszti elbeszélő tollbamondása után írta le. Ennek a résznek az elbeszélő stílusa is teljesen más, mint a megelőző történeteknek. Másolatunkban követtük a kéziratban megfigyelhető helyesírási változásokat.

Patkó Bandi históriája

Lelőhely: PRÁZNOVSZKY Géza 1914–Ms: 15–19/3. sz.

Szendrey Zsigmond: Szalonta betyárköltészete

Lelőhely: SZENDREY Zsigmond é. n.–Ms [EA 10686]

Abból kiindulva, hogy Szendrey Zsigmond írása Sebestyén Gyula hagyatékából került az Etnológiai Archívumba, feltételezzük, hogy a tanulmányt szerzője az *Ethnographiában* szeretne volna közzétenni. Az írás azonban – tudtunkkal – nem jelent meg sem az *Ethnographiában*, sem máshol. A datálatlan kézirat a *Nagyszalontai gyűjtés* (MNGY XIV.) megjelenése előtt készülhetett, mert Szendrey annak a gondolatnak a jegyében írta meg és készítette elő közlésre, hogy a *Magyar Népköltési Gyűjteményben* nincs helye az újabb kori betyárköltészet kiforratlan ballada- és dalszövegeinek.

Szendrey Zsigmond írását teljes egészében közöljük.

A NAGYSZALONTAI BALLADÁK GYŰJTŐI

Az alábbiakban számba vesszük a gyűjtők egyéni hozzájárulását a közös gyűjteményhez, egyúttal megkíséreljük vázolni munkamódszerüket, gyűjtői magatartásukat azoknak az észrevételeknek, feljegyzéseknek a tükrében, melyeket Szendrey Zsigmond, illetve Kodály Zoltán vetett papírra, s amelyeket a szalontai gyűjtőmozgalomra vonatkozó egyéb dokumentumok társaságában Szalay Olga tett közzé például gondossággal és precizitással a *Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtése* című kötet *Dokumentumok* fejezetében.¹

Esetenként, ha életrajzi adatok birtokába jutottunk, kitérünk röviden a gyűjtők életének, pályájának későbbi alakulására is.

Asztalos Sándor: 101, 117.

Hatodikos diákként, az 1914/15-ös tanévben állította össze 101 lapra terjedő gyűjteményét, melyben igyekezett minden folklórműfajt bemutatni, de túlnyomó többségben szerelmi- és katonadalok vannak benne. Balladát mindössze kettőt tartalmaz a gyűjtemény. Szendrey Zsigmond azzal a megjegyzéssel küldte be Asztalos pályamunkáját, hogy „kevesebb pénzjutalmon kívül inkább könyvjutalmat javasolnék; ezt erre a gyerekre vonatkozólag, mint tanára mondom, mert a pénz inkább kárára válnék” (SZALAY Olga 2001: D/16, 469).² Szendrey Zsigmond véleményének okát nem tudjuk, az viszont az iskolai értesítő alapján megállapítható, hogy Asztalos a következő tanévben már nem volt az iskola tanulója. Feltehetően idősebb volt osztálytársainál, mert 1916 őszén már katonai szolgálaton volt.

Asztalos Sándor gyűjteménye nemcsak azzal tűnik ki a diákgyűjtések közül, hogy szép, gondos írással készült, de azzal is, hogy a hatodikos diák – csaknem egyedüliként – feljegyezte adatközlőinek a nevét. Kodály Zoltán szalontai gyűjtőútja előtt áttanulmányozta Asztalos gyűjtését, s feljegyezte magának, hogy „a fiúk közül csak Asztalos írta be rendszeresen” az énekesek nevét (SZALAY Olga 2001: D/97, 542). Kodály azonban nem támaszkodhatott Asztalos információira az énekeseket illetően, mert első szalontai gyűjtőútja idején, 1916 októberében Asztalos már katona volt, s gyűj-

¹ A továbbiakban Szalay Olga dokumentumgyűjteményére így hivatkozunk: SZALAY Olga 2001: D/a dokumentum száma, oldalszám. Az ismétlődő címleírások elkerülése végett felsoroljuk a leggyakrabban használt/ idézett dokumentumokat:

SZALAY Olga 2001: D/9, 464–465. Szendrey Zsigmond levele Sebestyén Gyulának. Nagyszalonta, 1914. június 9.

SZALAY Olga 2001: D/16, 469–470. Szendrey Zsigmond levele Sebestyén Gyulának [kb. 1915. június 12. előtt] (A levél dátumát Szalay Olga következtette ki.)

SZALAY Olga 2001: D/29, 480–481. A Kisfaludy Társaság jutalmi a néphagyományokat gyűjtő szalontai diákoknak. *Szalontai Lapok* XXVIII. (147), 1916. június 29.

SZALAY Olga 2001: D/60, 506–507. Szendrey Zsigmond levele Sebestyén Gyulának [kb. 1917. június közepe]. (A levél dátumát Szalay Olga következtette ki.)

SZALAY Olga 2001: D/97, 541–547. Kodály Zoltán: *Szalontai tapasztalatok*.

SZALAY Olga 2001: D/101, 549–550. Kodály Zoltán: [A szalontai diákgyűjtések hibái]

SZALAY Olga 2001: D/103, 550–566. Kodály Zoltán: [A nagyszalontai gyűjtés jegyzetei]

SZALAY Olga 2001: D/115, 571–572. Kodály Zoltán: *A magyar népballada formája*.

² Szendrey fenti véleményét egy másik diákkal, a szintén hatodikos Domokos Jánossal kapcsolatban fogalmazta meg, de nyomban hozzátette, hogy „hasonlóképpen ily értelmű javaslattal lépek fel Asztalos Sándor VI. o. tanulóknak az előbbinél sokkal értékesebb gyűjteményére vonatkozólag” (SZALAY Olga 2001: D/16, 469).

tését „ad acta” kellett tenni, mert senki sem tudta, kitől vette adalékait (SZALAY Olga 2001: D/101, 550). Kodály számára időközben az is kiderült, hogy Asztalos „műveltek”-től gyűjtött, sőt, „írásból is másolt”, és hogy megbízhatatlan a tájszólás tekintetében is (SZALAY Olga 2001: D/97, 542, 546/8. lábjegyzet, 544).

Bondár György: 92, 129, 141, 158, 186, 187, 196, 218.

Az 1914/15-ös tanévben gyűjtött harmadikos tanulóként. Szendrey Zsigmond ajánló sorai szerint az 1915-ös pályázaton „Bondár György III. o. t. egy kötet dallal és szerelmi levéllel, s egy kötet mesével szerepel; bár sok a kidobni való, fele adata jól használható” (SZALAY Olga 2001: D/16, 470). A dalokat és szerelmes leveleket tartalmazó kötetben (EA 608) nincs külön fejezete a balladáknak, de a pásztor- és betyárdalok közé bekerült néhány ballada és epikus ének is. Ezek többnyire betyár- és bűntényballadák/balladatöredékek, de közöttük előfordul egy Görgyeit átkozó történeti ének (129. sz.), valamint *A megcsalt férj* típusú ballada egy változata (92. sz.).

A harmadikos diák íráskészsége, helyesírása – osztálytársaihoz viszonyítva – gyenge, ennek ellenére betűhű másolatban közöljük az általa gyűjtött adatokat is. Bondár nem törekedett a nyelvjárási jelenségek rögzítésére, csak ritkán és esetlegesen jelölte a rövid zárt *e-t*.

Kodály Zoltán feljegyzéséből tudjuk, hogy Bondár jelen volt a zenetudós gyűjtésekor, adatközleit – szolgák, rokonok – azonban nem tudta előkeríteni. Ezért ő maga vállalkozott az éneklésre, de Kodály egy adatot sem gyűjtött tőle (SZALAY Olga 2001: D/97, 542).

Boros Gyula: 46, 169, 180, 217.

A Bondár Györggyel osztálytárs Boros Gyula szintén az 1914/15-ös tanévben vett részt a gyűjtésben. Szendrey Zsigmond így jellemezte a diák gyűjtőmunkáját: „Boros Gyula III. o. t. gyűjtése csupa tavalyról alig ismeretes dal; egyike volt egész éven át a legbugzább s leglelkismeretesebb gyűjtőknek; nagy mesegyűjtése van, de édesatyjának most közbejött hosszas betegsége és halála miatt ennek tisztázásával csak szeptemberre készülhet el” (SZALAY Olga 2001: D/16, 469).

Boros kéziratában a balladáknak nincs külön fejezete, csak véletlenszerűen vett fel néhány balladaszöveget/töredéket a szerelmi- betyár- és juhászdalok közé. A gondosan elkészített kéziratban diakritikus mellékjeleket ritkán használt, többnyire csak azokat a nyelvjárási jelenségeket rögzítette, amelyeket a magyar ábécé betűivel jelölni tudott. Kodály gyűjtésekor jelen volt ugyan, de – amint Kodály Zoltán feljegyezte – több más diákhhoz hasonlóan Boros Gyula is „kéziratokból másolta” gyűjteménye legjavát, „énekekben sose hallotta” (SZALAY Olga 2001: D/97, 542).

Deme Lajos: 97.

Deme Lajos egyetlen balladával gazdagította a szalontai közös gyűjteményt, de olyan balladával, melyet ő fedezett fel a Szalontához tartozó Atyás-pusztán. Első gimnazista korában, az 1915/16-os tanévben jegyezte le *A vén férj gyilkosa* balladatípus egy változatát. Kodály Zoltánt kétségtelenül ő kalauzolta el ahhoz a fiatal énekeshez, akitől lejegyezte a balladát, s akitől Kodály is rögzítette nemcsak a ballada dallamát, de a szövegét is. Deme Lajos esetében tehát helytálló Sebestyén Gyulának az az állítása, hogy Kodály Zoltánnak Atyás-pusztán „a két Deme” [Sándor és Lajos] volt a segítségére. A balladának Deme Lajos által lejegyzett kézírata nem került elő. Feltételezhető, hogy a *Néphit és babonás szokások, mesék* című, Deme Sándorral közösen összeállított gyűjtemény tartalmazta, ennek azonban ma csak egy töredéke található meg az Etnológiai Archívumban EA 7641 jelzetten. A gyűjteményért az első osztályos Deme Lajos 50 korona jutalmat kapott a KisfaludyTársaságtól (SZALAY Olga 2001: D/29, 481).

Sajnálatos módon elkerült a figyelmemet, hogy Deme Sándor–Deme Lajos közös gyűjteményében – a fent említett töredékben –, a betyár- és juhászdalok között szerepel a *Kisasszony gulyája* (97/11. sz.), valamint a *Báró lány és juhász* (97–98/13. sz.) típusú balladának egy-egy változata Deme Lajos lejegyzésében. Amikor előkerültek, már nem lehetett kötetünk megfelelő helyére beilleszteni a két szöveget, sem beszámolni az adatokat a különböző statisztikai kimutatásokba. Hogy mégse menjenek feledésbe, itt közlöm a két balladát:

1. Szipén legel a bárónő junyája,
A kisasszo' maga sétál utána.
Mán messziről kijátytája gujának:
Szívem jancsi, terísd lè a gubádat.

2. Nëm teritëm én lè a gubámat.
Itt a tilos, béhajtyák a gujátam.
Szívem Jancsi, tè mán aval ne gondojj,
Kiváltya aszt idës anyám, ha mondom.
(97. lap, 11. sz.)

1. Túl a Tiszán van ëggy nagy magos nyárfa,
Juhász legi' furujálgat alatta.
Jaj, de szépën hallik a furujája,
Halgattya a Szendre báró lejánya.

2. Kinyilott a Szendre báró ablaka,
A naccságos kisasszo' néz ki rajta.||
A kisasszo' így sóhajt fél magába:
Mír is vagyok Szendre baró lejánya.

3. Szendre báró félnyergélte a lovát,
Mëkkerülte a juhászok tanyáját.
Mëkkérdi a lekkedvesebb juhászat:
Nëm láttaji az új kedves lejányát.

4. Báró uram, az egekre bévallom:
Három napja, hogy bojtárom nëm látom.
Három napja, hogy bojtárom oda van,
A naccságos kisasszo' is véle van.
(97–98. lap, 13. sz.)

Deme Sándor: 154, 214.

A gyűjtés első évében, negyedik gimnazista korában készítette el pályamunkáját, melyről Szendrey Zsigmond úgy vélekedett, hogy „a kisebb gyűjtések közül buzdítás céljából, a jövőre való tekintettel fogadtam el a Seres, Varga és Stern II. oszt. tanulók gyűjtéseit; ezeknél jóval többet ér a Deme IV. o. t. gyűjtése” (SZALAY Olga 2001: D/9, 464). A vegyes népköltési gyűjtést tartalmazó kéziratban véletlenül fordul elő egy betyár- és egy büntényballada a pásztor- és betyárdalok között.

Sebestyén Gyula szerint Kodály Zoltán Atyás-pusztán „a két Deme [Sándor és Lajos] jeles szolgálatait is igénybe vette” a szalontai gyűjtés idején (SEBESTYÉN Gyula 1924: XIV). Ennek az állításnak azonban némiképp ellentmond Kodály feljegyzése, mi szerint „Deme nem ért rá utánajárni, mert az igazg[atói] irodában dolgozik, nem is emlékszik” (SZALAY Olga 2001: D/97, 542). Itt nyilván Deme Sándorról van szó, aki az 1916/17-es tanévben hetedikes diákként teljesíthetett szolgálatot az igazgatói irodában.

Fazekas István: 150.

A szalontai diákgyűjtők között két Fazekas István volt. Közülük az idősebb, Fazekas István I. gyűjtötte a *Fábián Pista nótáját*. A továbbiak értelemszerűen Fazekas István I.-re vonatkoznak.

Harmadikos korában, az 1914/15-ös tanévben készítette el két füzetre terjedő gyűjteményét, melynek első füzeté (EA 467) népdalokat, a második (EA 1878) népmeséket tartalmaz. Szendrey Zsigmond jellemzése szerint „Két füzetre terjedő érdekes gyűjtés a kis Fazekas István III. o. tanulóé. Szalonta legrégebbi részén élő régi hajdúcsalád ivadéka, s innen való a többiekéhez képest tartalmi szempontból épp ezért nem is hasonlítható – főképp prózai – gyűjtése; szegény gyerek” (SZALAY Olga 2001: D/16, 469). Kodály Zoltán egészen más magyarázatát találta annak, hogy Fazekas gyűjteménye tartalmi szempontból feltűnően eltér a többi gyűjtéstől. Mikor Kodály néhány diáknak visszaadta a füzetét, hogy derítsék ki, kiktől gyűjtötték adataikat, „Fazekas bevallotta: hogy legnagyobb részt írott könyvekből másolta gyűjteményét, dalolni nem hallotta soha (házasító: Kriza)” (SZALAY Olga 2001: D/101, 550). Fazekas 1915-ben beküldött füzetében nem találtunk balladát.

Az 1916/17-es tanévben Fazekas ismét pályázott. Az akkor ötödikes diák újabb gyűjteményéről csak Szendrey Zsigmond kísérőleveléből tudunk, a gyűjteményt nem találtuk meg. „Fazekas és Kornya szegény, de igen használható gyerekek – olvashatjuk Szendrey 1917 júniusában Sebestyén Gyulának írt levelében –, kik most a tárgyi néprajzi gyűjtésben is igen buzgólkodnak” (SZALAY Olga 2001: D/60, 507). *Fábián Pista nótáját*, valószínű, ez a gyűjtemény tartalmazta, ebből közölte Szendrey Zsigmond³ az *Ethnographia* 1921-es kötetében a balladát, s a hozzá kapcsolódó két népi elbeszélést a szalontai betyárról. Ennek az elgondolásnak azonban ellentmond az a tény, hogy az *Ethnographiában* Fazekas István hatodikos gimnazistaként szerepel, holott az 1916/17-es tanévben csak ötödikes volt. Erre magyarázatot Fazekas két osztálytársának, Kornya Sándornak és Szendrey Ákosnak ugyancsak 1917 nyarán beküldött pályamunkája alapján tudunk adni: mindkét diákgyűjtő hatodik osztályosként tüntette fel magát annak okán, hogy az 1916/17-es tanév pályamunkáit Szendrey Zsigmond a megszokottnál későbbi időpontban, jóval a tanévzárás után postázta (Budapestre 1917. augusztus 9-én érkeztek). Olyan időpontban, amikor a három szóban forgó diák sikeresen vizsgázva már rég befejezte az ötödik osztályt, tehát joggal tekintette magát hatodikosnak.

Jámbor Sándor: 2, 12, 94, 115, 157, 206, 215.

„Az Arany-családba tartozó Jámbor Sándor”⁴ – az 1914/15-ös tanévben állította össze pályamunkáját, mely a gazdag és sokrétű népdalanyagon kívül néprajzi adatokat, ragadvány- és dű-

³ Arról, hogy ki volt a közlő – Fazekas-e vagy Szendrey – lásd a 150. számú ballada jegyzetét.

⁴ SEBESTYÉN Gyula 1924: XIV. – A *Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtése* című kötet adatközlőinek névmutatójában a következő olvasható Jámbor Sándorról (aki egy személyben volt diákgyűjtő és Kodály Zoltán énekes): „15 éves, apja Jámbor Mihály, aki Arany János testvérének a fia, Hétvezér u. 80., 6 dallam” (SZALAY Olga–RUDASNÉ BAJCSAY Márta (szerk.) 2001: 603). Némiképp más információt találtunk Kodály Zoltán egy futó feljegyzésében: „Jámbor Mihály (Arany utca, 68 é[ves] – Arany János testv[ér]ének a) fia” (SZALAY Olga 2001: D/103, 560). Eltekintve attól, hogy két különböző lakcím szerepel, a Kodály-feljegyzésben nincs utalás arra, hogy Arany János testvérének a fia lenne Jámbor Sándor apja. Időben is nehezen lehet összerakni úgy

lőneveket tartalmaz. A harmadikos diák nem törekedett tudatosan balladagyűjtésre, népdalként azonban több balladát, epikus éneket és balladatöredéket is felvett gyűjteményébe.

A pályamunka beküldése alkalmával Szendrey Zsigmond csak közvetve jellemezte és értékelte Jámbor Sándor munkáját. Az ugyancsak harmadikos Fazekas István két kötetre terjedő „érdekes gyűjtése”-ről írva megjegyezte, hogy „Szalonta legrégebbi részén élő régi hajdúcsalád ivadéka, s innen való a többiekéhez képest tartalmi szempontból épp ezért nem is hasonlítható – főképp prózai – gyűjtése; szegény gyerek”, majd közvetlenül utána, Jámbor Sándorra térve így folytatta: „Ugyanilyen jellegű Jámbor Sándor III. o. t. gyűjtése, ez azonban módosabb fiú” (SZALAY Olga 2001: D/16, 469). Ugyanabban a levelében Szendrey Zsigmond tévedésből még egyszer szóba hozta Jámbor Sándort, akinek „dalgyűjteménye szintén érdekesebbek közül való” (SZALAY Olga 2001: D/16, 470).

Kodály Zoltán is jó véleménnyel volt Jámbor Sándorról: „szövegei jók: dalolás [után gyűjtött]” – jegyzi fel szalontai tapasztalatai között –, forrásai/adatközlői azonban (szolgák, rokonok) eltűntek, nem érhetőek el. Emiatt ő maga vállalkozott az éneklésre (SZALAY Olga 2001: D/97, 542; D/101, 550), és Kodály valóban gyűjtött tőle: több népdal mellett egy olyan balladát is (*Nagyszalonta gyászban*), mely Jámbor Sándor saját gyűjteményében nem fordul elő.⁵

Kenyeres Lajos I.: 54, 70, 109, 113, 178, 179, 205, 223.

A szalontai diákgyűjtők között két Kenyeres Lajos volt. Közülük az idősebb, Kenyeres Lajos I. gyűjtött balladákat. A továbbiak értelemszerűen az idősebb Kenyeres Lajosra vonatkoznak.

Ötödik osztályosként kezdte el a gyűjtőmunkát, s hatodikos-hetedikes korában is folytatta. Az ötödikes diák három füzetből álló gyűjteményét a Kisfaludy Társaság pályázatára készítette el és küldte be 1914 nyarán (lásd EA 10269, EA 505, EA 13301).⁶ Tekintettel arra, hogy a Kisfaludy Társaság „a néphagyomány összes műfajait felölelő leggazdagabb és legértékesebb gyűjteményekre” tűzött ki díjakat, Kenyeres Lajos igyekezett a folklórműfajok összessége mellett a népszokásokat, babonákat, hiedelmeket is összegyűjteni. Balladát csak első füzete tartalmaz, s ebben is – a hiányzó lapok miatt – ma mindössze nyolc balladaszöveg található. Feltehetően eredetileg sem volt sok-

a gyér adatokat, hogy a leszármazási lánc természetes folytonosságát mutatná. Arany János *Önéletrajzában* így írt: „Szüleim már mindketten öregek, mikor születtem, s én egyetlen fiúk, amennyiben legidősebb leányuk már régóta férjnél vala (nálam annyival korosabb, hogy első gyermeke velem egykorú), a többi számos testvéreim pedig, kik közül én egyet sem ismertem, előttem mind elhaltak.” (ARANY János 1855: 9) Ha Arany János egyetlen életben maradt testvére annyival volt idősebb a költőnél, hogy első gyermeke egyidős volt Arany Jánossal (aki 1817. március 2-án született), akkor Arany György és Megyeri Sára első gyermeke legkésőbb 1800 körül születhetett; az 1916-ban 68 éves Jámbor Mihály pedig 1848-49-ben. Nehezen képzelhető el, hogy Jámbor Mihály Arany János testvérének lett volna a fia, hacsak nem késői, sokadik gyermekeként született. Sokkal valószínűbbnek látszik, hogy az 1916-ban 68 éves Jámbor Mihály Arany János testvérének az unokája volt, vagyis annak a gyermeknek a fia, akinek Arany János – noha egyidősek voltak – a nagybátyja volt. Az pedig, hogy két külön laccímen látjuk emlegetni Jámbor Mihályt az 1910-es években, azt a gyanút kelti, hogy két Jámbor Mihály élt akkor Szalontán. Nem tudjuk, hogy volt-e közöttük rokonsági kapcsolat, és ha volt, milyen szintű, annak viszont kicsi a valószínűsége, hogy a 15 éves Jámbor Sándor a 68 éves Jámbor Mihály fia lett volna. Nem is az ő laccímen szerepel Jámbor Sándor Kodály Zoltán adatközlőinek névmutatójában. Az viszont elképzelhető, hogy a két Jámbor Mihály apa-fiú kapcsolatban volt egymással, s akkor Jámbor Sándor mindenképpen Arany János testvérének volt a leszármazottja.

⁵ L. Kodály Zoltán *nagyszalontai gyűjtésében* (2001) a 154, 191, 203, 209, 247, 263. sz. adatot. Ezek közül a 263. számú a *Verekedés fog lenni* balladatípus változata, melyet Kodály a 15 éves Jámbor Sándor éneklése után 1916. október 5-én jegyzett le.

⁶ Itt jegyezzük meg, hogy Kodály Zoltán *nagyszalontai gyűjtésében* (SZALAY Olga–RUDASNÉ BAJCSAY Márta (szerk.) 2001) az 594. oldalon tévesen szerepel az EA 10269 jelzetű kézirat címe: nem *Népzenei gyűjtemény*, hanem *Néprajzi gyűjtemény* a kézirat címe mind a katalógusban, mind az irattartón és magán a kézirat on is.

kal gazdagabb a „balladák és rokonneműek” fejezete: a lapszámozás hiányaiból és a kitépelt lapok csonkjából ítélve három-négy darabbal tartalmazhatott többet az 1913/14-es pályamunka első füzeté.⁷ A nyolc ballada – az FF által előírt osztályozás szerint az „újabb eseményeket tárgyaló epikus dalok” és a „zsványhistóriák” között oszlik meg, valamennyi az új stílusú balladák számát gyarapítja.

Szendrey Zsigmond azzal a megjegyzéssel postázta 1914 júniusában a gyűjteményt, hogy Kenyeres gyűjtései teljesen megbízhatók (SZALAY Olga 2001: D/9, 464). Egy évvel később pedig Kenyeres újabb gyűjtését így ajánlotta Sebestyén Gyula figyelmébe: „[...] nagyobb anyagi jutalmazást javasolnék I. Kenyeres Lajos VI. o. tanulónak, ki szegény gyerek, s tavaly is nagy gyűjtéssel szerepelt (tavaly 35 K, 3 könyv)” (SZALAY Olga 2001: D/16, 469). Az 1915 júniusában beküldött gyűjtésről mindössze Szendrey szűkszavú tájékoztatásából tudunk, Kenyeresnek ez a kézirata elkallódott.

Sokkal több információval rendelkezünk a hetedikes Kenyeres 1915/16-ban elkészített népdalgyűjteményéről, melyről Szendrey Zsigmond külön referált Sebestyén Gyulának: „Itt említem meg – írta 1916. június 24-én – hogy egy Kenyeres Lajos nevű VII. o. t. most jelenti nekem, hogy vagy 100 dalt s balladát lekottázott; ez volt egész évi gyűjtése, buzditásomra erre vetette magát, ki mint tősgyökeres szalontai parasztfi, jól ismeri e dalokat. De időre nem tudott elkészülni vele. Nevét ismeri Nagyságod régi, jó gyűjtéseiből. Mit tegyek most vele? Méltóztassék értesíteni” (SZALAY Olga 2001: D/25, 476).⁸ Annak semmi nyoma nem maradt, hogy Szendrey közbenjárásának lett-e fogadatja. Kérdés az is, hogy Sebestyén Gyula esetleges válasza eljutott-e Kenyereshez, mivel Szendrey Zsigmond fent idézett levelének kelte után gyűjtőútra indult Tárkányba és környékére, s július 12-ig szándékozott ott maradni. Szendrey figyelmeztette ugyan Sebestyént, hogy „leveleim Rézbányára utaltam; ezt azért írom, ha esetleg ez ideig a Kenyeres dolgában írni méltóztatnék valamit” (uo. 477), de gyaníthatóan „Kenyeres dolgában” nem történt semmi. Legalábbis erre enged következtetni Kenyeres Lajos Sebestyén Gyulának írt levele, mely arra vall, hogy Kenyeres Lajos Szendrey távolléte idején maga próbálta meg intézni gyűjteménye sorsát.⁹ 1916. június 28-án a következő levéllel fordult Sebestyén Gyulához: „Nagyságos Uram! Bocsánatot kérek, hogy soraimmal felkeresni bátorkodom, azonban a dolgot, melyet a Nagyságos Uramnak itt van szerencsém leírni, tovább nem halogathatom. – Ugyanis én, mint a nép fia és ismerője, már úgy az 1914., – mint az 1915. évben elég tekintélyes néprajzi anyagot gyűjtöttem össze, s különösen a népdalok gyűjtésében telt kedvem. ||

Hogy a gyűjtést bíráló tisztelt Bizottság észrevette a hű és pontos lejegyzést, annak bizonyossága az, hogy gyűjtésemet igen szép jutalommal honorálta, főképpen az 1914-it.

A pontos lejegyzés érthető is, mert én, mint szalontai születésű fiú, iskolán kívül többnyire tájnyelvünkön beszélek, így teljesen ismerem azt. [...]

A népdalok nagy részének – kb. összesen 600–700 –, amit gyűjtöttem, tudom úgy a szövegét, mint a dallamát. Édesanyámtól tanultam őket gyermekkorom óta. Ez a tudat érlelte meg bennem azt a gondolatot, hogy jó volna az illető dalokat lekottázni; csakhogy – sajnálom – nem tanultam zenét szűkös anyagi helyzetünk miatt, s így csekély zenei tudásommal s egy kis fáradsággal csak annyit értem el, hogy a dalokat lekottáztam ugyan, de minden jelölés nélkül, csupán csak a hangoknak megfelelő hangjegyeket jegyezvén le kottapapírra. –

⁷ Lásd erről bővebben a *Források* fejezetben a KENYERES Lajos 1914–Ms kézirát leírását.

⁸ Szendrey Zsigmond levele Sebestyén Gyulának [1916. kb. június 24. ?]. A levél keltének dátumát Szalay Olga következtette ki.

⁹ Elképzelhető, hogy Kenyeres tudatosan igyekezett megkerülni Szendreyt annak okán, hogy Szendreynél 50 dala eltűnt (l. SZALAY Olga 2001: D/103, 558).

Az ok, amely engem arra késztet, hogy népdalokat kottázzak, elsősorban annak a meggondolása, hogy kár volna, ha e régi szép dalok, melyekről – egy pár dal eléneklése után – egy zenetanár úr kinyilatkoztatta, hogy: »Érdekes és értékes dolgok« – feledésbe merülnének; másodsor, hogy őszintén bevállva, édesapám helyett – aki szegény több mint valószínű, hogy az olasz harctéren, októberben elesett – szegénységemen segítsék, s a taníttatással járó költségek fedezésében édesanyámat támogassam; harmadszor pedig az, hogy mivel igen szeretem a zenét, ha az illető dalok nyomtatásban is megjelennének, s magam is beszerezhetném őket. –

Ismételve, hogy azokat a dalokat – 100-nál több – mind tudom énekelni, valamint egy pár balladát, a betlehemes játékból az énekes részeket s újesztendei regös énekeket stb., a Nagyságos Uram szíves véleményét és útbaigazítását alázatosan kérve, maradok a mélyen tisztelt Nagyságos Uramnak alázatos szolgálója: Kenyeres Lajos főgímn. VIII. o. t. (SZALAY Olga 2001: D/28, 479–480).¹⁰

Azt tudjuk, hogy Sebestyén Gyula postafordultával levélben válaszolt (ráírta a levélre a válasz dátumát: „V[álasz] VII. 1. Lev.”), de magát a levelet nem ismerjük. Abból viszont, hogy Kenyeres július negyedikén újból írt Sebestyénnek,¹¹ s beszámolt arról, hogy András Ede szalontai zenetanár segít neki rendbe hozni a dalok kottáit, valamint abból, hogy a beküldés mikéntjéről érdeklődött, arra következtetünk, hogy Sebestyéntől biztató választ kapott. Nem tudjuk, hogy a szalontai diák Sebestyén Gyulát milyen minőségében kereste meg: az FF magyar osztályának elnökéhez, a Kisfaludy Társaság sorozatának, a *Magyar Népköltési Gyűjteménynek* a szerkesztőjéhez, vagy a Magyar Néprajzi Társaság folyóiratának, az *Ethnographiának* a szerkesztőjéhez fordult kérésével. Abból, hogy a gyűjtött anyag beküldését illetően Kenyeres Sebestyén Gyulát arról kérdezte, hogy egyszerre küldje-e be a gyűjteményt, vagy részletekben is megfelel, arra következtetünk, hogy a szalontai diák az *Ethnographiában* szerette volna megjelentetni gyűjtését. Ezt a feltételezést erősíti az is, hogy miután lekéste az FF pályázati határidejét, honoráriumot/jutalmat leggyorsabban és legnagyobb valószínűséggel a folyóiratban való publikálástól remélhetett.¹² Márpedig a honorárium – bevallottan – fontos szerepet játszott Kenyeres közlési szándékában. A gyűjtés azonban nem jelent meg az *Ethnographiában*. Kodály Zoltán viszont ismerte Kenyeres 1916-os gyűjteményét (a korábbiakat is), mi több, Sebestyén Gyula szerint „Kodály Zoltán orsz. zeneakadémiai tanár” „az ő előmunkálatai után indult el” Szalontán gyűjteni (SEBESTYÉN Gyula 1924: XIV). Noha az állítást túlzónak találjuk, tény és való, hogy Kenyeres Kodályt megelőzve kottázta le az általa is ismert szalontai dallamokat, mint ahogy az is igaz, hogy jelen volt Kodály gyűjtésekor, kísérté Kodályt, jelenlétében népdalszövegeket írt le. Kodály Zoltán azt is feljegyezte, hogy az őt kísérő Oltyán Sándor és Kenyeres Lajos szöveglejegyzésében „mindig volt javítani való” (SZALAY Olga 2001: D/97, 543). A kritikus észrevételén túl azonban Kodály értékelté Kenyeres Lajos munkáját, s szűkszavú feljegyzéseiben az is felködlik, hogy támogatta is Kenyeres abbeli törekvésében, hogy gyűjteménye megjelenjen. „Kenyeres mellőztem – veti papírra, sőt néhányat neki leírtam, hogy gyűjteménye mennél nagyobb legyen” (SZALAY Olga 2001: D/97, 543). A *Nagyszalontai gyűjtésben*, a *Dallamok jegyzetei* előszavában nyilvánosan is elismerően nyilatkozott Kenyeres munkájáról, mikor így írt: „Dallamok lejegyzésével Nagyszalontán egyetlen gyűjtő, Kenyeres Lajos próbálkozott. Mintegy 150 dalból álló gyűjteményét a ritmikai hibáknak a helyszínén történt kijavításával használhatóvá le-

¹⁰ Kenyeres Lajos levele Sebestyén Gyulának. Nagyszalonta, 1916. június 28.

¹¹ Lásd SZALAY Olga 2001: D/31, 481–482.

¹² Az *Ethnographiában* való közlés gondolatát/szándékát az is erősíthette, hogy a 20. század első évtizedében egymás után jelentek meg Kodály Zoltán (1905, 1907, 1909), Bartók Béla (1908), Veress Gábor (1905, 1911), Seprődi János (1912–13), Tóth Vilmos (1915) gyűjtéséből kisebb-nagyobb kottás közlemények, akár több folytatásban is.

hetett tennem” (KODÁLY Zoltán 1924: 362).¹³ Ezek szerint Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtőútjai idején (1916 őszén–telén) Kenyeres Lajos gyűjteménye még Nagyszalontán volt, magánál az akkor nyolcadikos gyűjtőnél.

Nem tudjuk, mikor és hogyan, de Kenyeres Lajos kézírata végül mégis csak Sebestyén Gyulánál kötött ki. A nagyszalontai kötet szerkesztési munkálatai során Sebestyén Gyula 1918. szeptember 9-ről keltezett levelének utóiratában azt írta Szendrey Zsigmondnak, hogy „Kenyeresből többet reméltem...” (SZALAY Olga 2001: D/72, 514).¹⁴

Hogyan alakult gyűjtő és kézírata további sorsa? Szinte semmit nem tudunk róla. Kenyeres Lajos a nyolcadik osztály elvégzése után – mint hadköteles ifjú – „vizsgálat nélkül, az osztálybizonyítvány alapján” (had) érettségi bizonyítványt kapott 1917 tavaszán (ÉRTESÍTŐ 1917: 33). Később lelkészé lett – írja Szalay Olga, s ugyancsak ő tájékoztatott arról is, hogy „Kenyeres Lajos gyűjteményének kottás lejegyzései, több helyütt Kodály igazításaival, revíziójával jelenleg a MTA Zenetudományi Intézet Népzenei Osztályának központi dallamgyűjteményében található” (SZALAY Olga–RUDASNÉ BAJCSAY Márta 2001: 18/31. sz. lábjegyzet)

Kornya Sándor (Nagyszalonta, 1901. aug. 17. –1975. június 30. Debrecen)

3, 4, 13, 14, 41, 63, 77, 83, 93, 102, 103, 104, 118, 123, 124, 128, 136, 143, 144, 159, 163, 170, 182, 185, 188, 189, 190, 198, 219, 220, 232, 233. (32 db)

Harmadikos kisdiaökként az 1914/15-ös tanévben kapcsolódott be a gyűjtőmozgalomba, amikor Szendrey Zsigmond osztályába került. Aligha tekinthető véletlennek, hogy Kornya Sándor is szorgalmas gyűjtővé vált, hiszen abból az osztályból, melynek osztályfőnöke Szendrey Zsigmond volt, feltűnően sokan vállaltak részt a gyűjtőmunkából.¹⁵

Első, 1915-ben beküldött, két füzetből álló gyűjteményét (EA 935, EA 626) Szendrey Zsigmond úgy jellemezte, hogy „alapjában sok értékes anyagot tartalmaz [...], bár ebben aztán sok a kivetnivaló is” (SZALAY Olga 2001: D/16, 470). A vegyes népköltészeti anyagot tartalmazó gyűjtemény első füzetéből (EA 935) három epikus ének került be kötetünkbe (a 123, 128, 185. sz. adat). Két évvel később az 1916/17-es tanév végén négy füzetből álló gyűjteménnyel pályázott Kornya Sándor. A gyűjteményt ötödikes diákként állította össze, de már hatodikosnak tekintette magát a füzetek beküldésének idején, lévén, hogy az 1916/17-es tanév sikeres zárása után, 1917. június 11, június 20, június 22. és július 15-i dátummal adta át Szendrey Zsigmondnak a rendre elkészített füzeteket, melyek aztán együtt érkeztek Budapestre 1917. augusztus 9-én. A négy füzet¹⁶ – a népdalok és népdalnak tekintett műdalok túlnyomó többsége mellett – babonákat, babonás történeteket, helyi mondákat, népszokásokat, verses sírfeliratokat, játékmondókat tartalmaz. Az első kettőben vélet-

¹³ 1916 őszéig – Kodály Zoltán első szalontai gyűjtőútjáig – valóban Kenyeres Lajos volt az egyetlen, aki dal-
lamokat is rögzített. Az 1916/17-es pályázatra viszont Szendrey Ákos is dallammal lejegyzett két füzet hábo-
rús dallal jelentkezett (l. az EA 616 jelzetű kézirat negyedik részét). Szendrey Ákosnak ezt a gyűjtését Kodály
már nem ismerte, hiszen szalontai gyűjtőútjai után többé nem foglalkozott a diákgyűjtésekkel. Legalábbis
erre vallanak az 1916/17-ben és 1917/18-ban beküldött füzetek, melyekből egységesen hiányoznak Kodály
bejegyzései. – Kodály Zoltán nyomán Szalay Olga és/vagy Rudasné Bajcsay Márta is tévesen állítja, hogy
az FF nagyszalontai diákgyűjtői közül Kenyeres Lajos volt „az egyetlen, aki dallamokat is gyűjtött” (SZALAY
Olga–RUDASNÉ BAJCSAY Márta (szerk.) 2001: 605).

¹⁴ Sebestyén Gyula levele Szendrey Zsigmondnak. 1918. szeptember 9.

¹⁵ Az 1914/15-ben harmadikos tanulók közül az évek során tízen kapcsolódtak be a gyűjtőmunkába: Bondár
György, Boros Gyula, Fazekas István I., Jámbor Sándor, Kenyeres Lajos II., Kornya Sándor, Kucsera Lajos,
Pelok Mihály, Szendrey Ákos és Tóth Lajos.

¹⁶ A négy füzet jelenleg két különböző jelzeten szerepel az Etnológiai Archívumban: az első kettő jelzete EA
462, a harmadik-negyediké EA 621.

lenszerűen fordul elő egy-két ballada és epikus ének (118, 163, 14, 182. sz.), a negyedikben viszont külön fejezete van a „balladának és rokonneműeknek”. Ebből a fejezetből került ki Kornya balladagyűjtésének zöme: 25 ballada.

Az 1917 nyarán beküldött pályamunkákról Szendrey Zsigmond nagyon röviden, egy-egy mondatban referált, s akkor is elsősorban a jutalmazandók anyagi helyzetéről tájékoztatta Sebestyén Gyulát. Kornyáról és annak osztálytársáról, például, annyit írt, hogy „Fazekas és Kornya szegény, de igen használható gyerekek, kik most a tárgyi néprajzi gyűjtésben is igen buzgólkodnak” (SZALAY Olga 2001: D/60, 507). Összefoglalóan viszont Szendrey elmondta, hogy az 1916/17-es év anyagában „igen sok az eddigi gyűjtésekből nem ismert babona, katona- és szerelmi dal, két még nem ismert ballada, s a most már teljes szalontai betyárromantika” (SZALAY Olga 2001: D/60, 507). A két még nem ismert ballada egyikét, a *Rossz feleség* típus egyetlen szalontai változatát Kornya Sándor gyűjtötte (I. kötetünk 93. sz. adatát). Kornyának abban is lehetett szerepe, hogy 1917-re teljes lett „a szalontai betyárromantika”. Az oroszlánrész e tekintetben kétségtelenül Szendrey Ákosé volt, de Kornya balladagyűjtésének is egyharmadát a betyárballadák teszik ki.¹⁷

Kornya nem nevezte meg adatközlőit, de Kodály Zoltán feljegyezte róla, hogy „apja és néhány rokona a fő forrás” (SZALAY Olga 2001: D/97, 542). A zenetudós meg lehetett elégedve Kornya gyűjtésével, mert feljegyzéseiben sehol nem találunk Kornyát elmarasztaló megjegyzést a gyűjtés-lejegyzés módját vagy forrásait illetően. Kodály számára csak az jelentett gondot, hogy Kornya Sándor adatközlőit nem érthette el: apja és férfirokonai a háborúban voltak, nénye (akitől szintén gyűjtött) betegség miatt maradt távol, más nőrokonai és ismerősei pedig „nem akartak” énekelni (SZALAY Olga 2001: D/97, 542; D/101, 550). Maga a diák viszont jelen volt Kodály szalontai kutatásainál, s Kodállal kapcsolatos emlékeiről évtizedek múlva (1958-ban) is szívesen beszélt az őt kérdező Dánielisz Endrének (DÁNIELISZ Endre 1981: 210).

Kornya Sándor életútjáról – kivételesen – többet tudunk, mint a szalontai diákgyűjtők többségének sorsáról. Miután szülővárosában, Nagyszalontán elvégezte a középiskolát, 1920-tól a debreceni Tisza István Tudományegyetemen tanult magyar-latin szakon. 1924–1941 között a debreceni Református Kollégium Gimnáziumának volt a tanára. Közben, 1925–27 között az olasz állam ösztöndíjával Rómában és Firenzében folytatta tanulmányait. 1941–44 között a nagyszalontai Állami Arany János Gimnázium igazgatói tisztségét töltötte be. 1945-ben visszatért Debrecenbe, s attól kezdve 1964-ben bekövetkezett nyugdíjazásáig a debreceni Állami Fazekas Mihály Gimnáziumban tanította szaktantárgyait, a magyart és latint (KORNYA László é. n.) Kornya László – akitől a fenti életrajzi adatokat átvettük – nem tér ki arra, hogy Kornya Sándor a nagyszalontai gyűjtőszövetség tagjaként önálló gyűjtést is folytatott, csupán azt említi, hogy „diákként részt vett Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtésében.”

Mezey Károly: 1, 10, 20, 21, 26, 28, 32, 40, 47, 51, 53, 62, 76, 81, 86, 87, 100, 112, 120, 130, 139, 140, 152, 153, 161, 162, 166, 175, 177, 184, 200, 204, 213, 222, 226, 230, 235, 236, 237. (39 db.)

Az FF nagyszalontai gyűjtőszövetségének megalakulása idején, 1913 decemberében Mezey Károly végzős diák volt. Az érettségéhez közeledő nyolcadikos diák, annak ellenére, hogy az 1913/14-es iskolai évben mindössze fél évre zsugorodott a gyűjtési időszak, vállalkozott a gyűjtőmunkára. A júniusi határidőre egy füzet vegyes népköltési gyűjteményt állított össze (EA 465), melyet Szendrey

¹⁷ Szám szerint 11 ballada.

Zsigmond 1914. június 9-én írt levelében úgy ajánlott Sebestyén Gyula figyelmébe, hogy „teljesen megbízható” gyűjtő munkája (SZALAY Olga 2001: D/9, 464).

Az 1914 júniusában beküldött Mezey-kézirat nem tartalmaz balladát és mesét, mert a *Balladák és rokonneműek*, illetve a *Mesék* fejezetének címlapján maga Mezey jelezte, hogy külön-külön pályázatban adta be ezt a két műfajcsoportot (I. a kézirat piros ceruzával számozott 12. illetve 180. lapját). Így készült el külön pályamunkaként a balladagyűjtemény (EA 468), s feltehetően a mese-gyűjtemény is. Ez utóbbit azonban nem találtuk meg.

A balladagyűjteményt Mezey Károly valószínű, az után állította össze, hogy az FF magyar osztályának vezetősége az 1913 decemberében alakult gyűjtőszövetségek számára 1914 júniusában meghosszabbította a gyűjtési időt szeptember 30-ig. Az irattartó belső oldalára feljegyzett dátum szerint 1914. november 4-én érkezett a füzet Budapestre.

A gyűjtemény – Mezey Károly előzéklapra írt tájékoztatása szerint – „dr. Sebestyén Gyula és a Magyar Néprajzi Társaság pályadíjára” készült. Ezt a pályadíjat „a néphagyomány valamely műfajának vagy csoportjának” leggazdagabb és legértékesebb gyűjteményeire tűzte ki a Néprajzi Társaság és Sebestyén Gyula. Mezey Károly a verses epikai műfajcsoport szalontai adatait szedte össze, a gyűjtemény – az FF műfaji besorolása szerint – tíz „régiballadát”, 27 „újabb eseményeket tárgyaló epikai dalt”, 9 „zsványhistoriát és rabi éneket” tartalmaz. Ezek közül azonban csak 39 szöveg került be a jelen kötetbe, ennyi bizonyult balladának/epikus éneknek.

Mezey Károly második füzetéről külön sehol nem találtunk említést vagy értékelő megjegyzést, Kodály Zoltán sűrűn előforduló bejegyzései viszont arról tanúskodnak, hogy a zenetudós alaposan áttanulmányozta Mezeynek mindkét füzetét. Személyesen azonban nem találkozott, mert mire sor került Kodály Zoltán szalontai gyűjtőútjára, Mezey már kint volt a harctéren, s hamarosan fogságba esett. Emiatt gyűjtését – Asztalos Sándoréhoz hasonlóan – Kodály „ad acta” tette, „mert senki sem tudja, kitől vették adalékaikat” (SZALAY Olga 2001: D/101, 550). Asztalossal ellentétben Mezey csak néha, véletlenszerűen jelölte meg a forrásait, s Kodály azt is szóvá tette – s ismét Asztalossal párhuzamba állítva – hogy „Mezey, Asztalos: kevés érték: műveltek [az énekesek]”. Viszont az Oltyánnal közös forrásból származó adatok esetében úgy ítélte meg, hogy Mezey szövegei jobbak, noha Mezey-nél dialektus-hamisítással is találkozott (átírt szöveget í-ző nyelvjárással) (SZALAY Olga 2001: D/97, 542). A fenti elmarasztaló észrevételek ellenére, s feltehetően annak következtében, hogy Kodály terepmunkája során szembesült a ténnyel, hogy Mezey is gyűjtött azoktól az énekesektől, akik a zenetudós legjobb adatközlőinek bizonyultak, olyan véleményt is olvashatunk Mezeyvel kapcsolatban, hogy „meggyőződünk, megbízható, gondos, igen jó gyűjtő: *de* diktálás után” (SZALAY Olga 2001: D/115, 572). A dallam nélküli gyűjtés buktatóit nyilvánvalóan még egy gondos, jó gyűjtő sem kerülhette el. De túl szöveglejegyzési hibákon, túl azon, hogy szavak-sorok hiányoznak egy-egy balladából, Mezey Károlynak, s a vele párhuzamosan balladát gyűjtő Oltyán Sándornak elvitathatatlan érdeme, hogy balladák és epikus énekek tucatjait gyűjtötték össze Nagyszalontáról az utolsó békeévben, akkor, amikor még nem dülta fel a világháború a hagyományos életformát, nem szórta szét a lakosság nagy hányadát a világegés, nem borították gyszába az otthon maradtakat a csataterek véres eseményei.

A fentiekén kívül Mezey Károly 1914-ben még egy pályamunkát készített *A Csonkatorony mon-daköre* címen, mellyel elnyerte a Debreczeni István helybeli református lelkész által kitűzött díjat (SEBESTYÉN Gyula 1924: XIV).

Mezey Károly gyűjtőmunkájára, pontosabban a Szendrey Zsigmond által irányított nagyszalontai diákok gyűjtőmozgalmának sajátos szerveződésére egy hajdanvolt kisdíák, Bányai Ferenc így emlékezett hat-hét évtized távlatából: „... az I. és II. gimnáziumban Szendrey volt az osztályfőnök. Utána Váradon folytattam. A fia, Ákos az előttem lévő padban ült. A tanár úrra úgy emlékszem,

mint magába mélyedő, nyugodt, csendes emberre. [...] Néprajzi mozgalmát úgy szervezte meg, hogy VII-es, VIII-os diákjaiból kialakított egy megbízható, tevékeny csoportot. Az alsósok velük tartották a kapcsolatot. Saját gyűjtésünket nekik adtuk át. Ők letisztázták, mert mindenkinek szép írása volt. Ha különösen érdekes emberre bukkantunk, a nagyok oda maguk mentek el. Jól emlékszem, hogy elsős koromban a nyolcadikos Mezey Károly volt a patrónusom. A bennfentesek az összehordott feljegyzéseket műfaj szerint csoportosították, rendezték, s csak aztán vitték el a tanár úrhoz” (DÁNIELISZ Endre 1981: 211–212).¹⁸ Bányai Ferenc visszaemlékezése révén válik érthetővé, hogy a diákok jó része miért nem jegyezte fel az adatközlők nevét, s miért nem tudta elvezetni Kodály Zoltánt az énekesekhez. Sok esetben maguk sem ismerték adataik forrását, hiszen a kisebbektől ők is énekesek/diktálók megnevezése nélkül kapták a folklórszövegeket. Csak a „különösen érdekes emberekhez” mentek el személyesen.

Mezey Károly későbbi sorsáról semmit nem tudunk. Az utolsó adatokat róla az iskolai értesítőben találtuk, illetve Kodály Zoltán egy mellékes feljegyzésében, mi szerint Mezey és Szendrey Zsigmond között megromlott a viszony, mert Szendrey a maga neve alatt publikált népköltészeti adatokat a Mezey gyűjteményéből.¹⁹ Az iskolai értesítőkből pedig azt tudtuk meg, hogy Mezey Károly a frontról 50 korona adományt küldött egykori iskolájának (ÉRTESSÍTŐ 1916: 91).

Oltyán Sándor (Sarkadkeresztúr, 1897. nov. 27. – 1943. jan. 18. Temesvár)

8, 9, 16, 17, 19, 25, 38, 39, 44, 52, 61, 72, 73, 74, 75, 78, 79, 80, 85, 98, 99, 105, 107, 108, 111, 119, 127, 131, 132, 133, 134, 137, 138, 151, 164, 165, 167, 173, 174, 181, 191, 208, 209, 212, 221, 238. (46 db)

Oltyán Sándor kezdettől fogva bekapcsolódott a gyűjtőmunkába, ötödikes diákként az 1913–14-es tanévben két tematikus gyűjtéssel pályázott: egy füzet balladával (EA 502) és egy füzetnyi babonagyűjteménnyel (*Néprajzi gyűjtemény* – EA 466). Az 57 balladát és „rokonnemű” folklóralkotást tartalmazó füzetet „Dr. Sebestyén Gyula pályátételére” készítette el, vagyis a Magyar Néprajzi Társaságnak a néphagyomány valamely műfajának vagy műfajcsoportjának leggazdagabb és legértékesebb gyűjteményére kítűzött jutalmára. A gyűjteményből kötetünkbe 14 „balladát”, 10 „újabb eseményeket tárgyaló epikai dalt”, 16 „zsványhistóriát és rabi éneket”, valamint 2 verses legendát vettünk fel. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a balladák és epikus énekek besorolása a fenti tematikai csoportokba nagyon esetleges: a balladák és rokonneműek között találjuk, például, az aradi vértanúkról szóló történeti énektörödéket, a zsványhistóriák között a *Háromszoros magzatgyilkos* mindkét típusát, a verses mesék/legendák között pedig egy siratóballadát és egy németet csúfoló éneket.

¹⁸ Az emlékező Bányai Ferenc abban tévedett, hogy elsős korában volt Mezey Károly a patrónusa. Az 1913/14-es tanévben, amikor Mezey nyolcadikos volt, Bányai Ferenc a második gimnáziumi osztályba járt.

¹⁹ „Sze[ndrey]től hallom – jegyzi fel Kodály – hogy Mezey gyűjtötte adatokat maga neve alatt adott ki (Nyugat). Mezeyvel discordiae [nincs egyetértés], Bagosiék abszolút szavahihető” (SZALAY Olga 2001: D/103, 557). – Nem tudjuk, mi okon került Kodály feljegyzésébe a *Nyugatra* való utalás, mert e folyóirat 1913–1914-es évfolyamában nincs Szendreynek publikációja. Viszont az *Ethnographiában* Szendrey Zsigmond valóban közölt egy olyan tanulmányt (SZENDREY Zsigmond 1914), melyhez felhasználhatta Mezey Károlynak a *Csonkatorony mondaköre* című munkáját. – A Szendrey Zsigmond és Mezey Károly közötti „discordiae”-ről az információ attól a Bagosi (Bagossy) családtól származhat, melyről Kodály néhány sorral előbb is megemlékezett olyan értelemben, hogy „Két diák nélkül, Bagosi család, Debreceni nélkül semmire sem mentem volna” (Uo.). Minden valószínűség szerint ennek a családnak volt a tagja az a Bagossy Mihály, aki Mezey Károlyal osztálytárs volt, s aki az 1913–14-es évben, nyolcadikos diákként szintén bekapcsolódott a gyűjtőmunkába. Mегlehet, ugyancsak a Bagosi családtól szerzett Kodály arról is tudomást, hogy Mezey Károly fogságba esett.

Meglepetésszámba ment, hogy a babonagyűjteményben, az EA 466 jelzetű kéziratban is találunk egy balladát: a hiedelem-elemekkel átszőtt *A halott vőlegény* típus félig prózában, félig versben elmondott változatát (17. sz.).

Oltyán Sándor a következő iskolai évben is folytatta a gyűjtést, akkor a szalontai népi líra teljes körét igyekezett bemutatni, valamint a népköltészet minden egyéb műfaját a mesén és balladán kívül. Az 1915-ös gyűjteménybe (EA 629) mégis bekerült néhány ballada/epikus ének a pásztor- és betyárdalok közé. Ezeket nyilván felvettük kötetünkbe (l. a 167, 181, 208. számú adatot).

Annak ellenére, hogy Oltyán Sándor a későbbi években is gyűjtött (az Etnológiai Archívumban további három Oltyán-kézirat található),²⁰ a diák gyűjtőmunkájáról Szendrey Zsigmond egyetlen egyszer – az 1913/14-es tanév végén – referált Sebestyén Gyulának. A „teljesen megbízható” Mezey Károly és Kenyeres Lajos, valamint a mese gyűjtő Kocsis Lajos „értékes” pályamunkája után Szendrey így folytatta a gyűjtemények jellemzését: „az Oltyán anyaga szintén igen értékes (és bő), de csak nagy utánjárással és selejtezéssel lesz használható, mivel a gyerek a »rákérdéssel« gyűjtött, és verses szövegei között vannak nem szalontaiak is” (SZALAY Olga 2001: D/9, 464). Tudva azt, hogy a diákok általában családjuk-rokonságuk-szomszédságuk körében gyűjtenek elsősorban, s tudva azt, hogy Oltyán Sándor sarkadkeresztúri volt, nyilvánvaló, hogy Nagyszalonta mellett szűkebb „pátriájában” is gyűjtött. Csak az a baj, hogy Oltyán nem tüntette fel sem az adatközlőit, sem pedig a helységet, ahonnan az adatai származnak. Néhány esetben Kodály Zoltán bejegyzései igazítanak el az Oltyán-gyűjtemény egyes darabjainak forrását illetően, de csak véletlenszerűen került sor egy-egy adat énekesének megnevezésére/lokalizálására. A fentiek mellett Kodály Zoltán feljegyzései révén tudunk arról is, hogy Oltyán Sándor, másokhoz hasonlóan, nemcsak gyűjtött, de kisebb diákgyűjtőtől vásárolt is folklórszövegeket. A szalontai diákgyűjtések hibái között Kodály megemlíti, hogy a fiúk, „hogy szaporítsák a gyűjt[eményüket]”, vásároltak: egy-egy »nagygyűjtő« megvette (5 K-ért Oltyán) más »kisebb gyűjtők« gyűjteményét, s a magáé gyanánt [adta be]: ez a forráshelyet zavarja össze” (SZALAY Olga 2001: D/101, 549). Más helyen is szóvá tette Kodály a vásárlás tényét: „Olty[án]: tömege imponál – olvashatjuk a *Szalontai tapasztalatok*ban – de sok hanyagság, azonkívül *vásárolt* is. Ezért nem tud számot adni” az adatközlőiről (SZALAY Olga 2001: D/97, 543). De nemcsak ezért – tegyük hozzá. Kodály Szalontára érkezésekor szembesült a ténnyel, hogy a diákok többnyire nem tudják megnevezni adatközlőiket, vagy ha mégis, nehezen, vagy nem is lehetett megtalálni őket a háborús idők viszontagságai miatt. Ez volt a helyzet Oltyán Sándor esetében is: noha Oltyán emlékezett az énekesek egy részére, csak néhányat tudott előkeríteni, nagyobb részét nem, s azok közül is mindössze kettőt lehetett dalolásra bírni. (Uo. 542)

Kodály Zoltán azt is felelemlette, hogy Asztaloshoz hasonlóan Oltyán is megbízhatatlan a tájzólás tekintetében (Uo. 544), mint ahogy abban is sokat hibázott, hogy csonka dalokat rögzített. „Akárhánynak csak daloltatás közben került elő 2. str[ófá]ja” – jegyzi meg Kodály Oltyán és Mezey kéziratgyűjteményére hivatkozva – majd hozzáfűzi a következőt: „*ha ilyen a 2–3 legjobb gyűjtő, mit ér a többi?*” (SZALAY Olga 2001: D/103, 552). A keserű következtetés egyben arról is árulkodik, hogy a zenetudós alapjában véve Oltyánt jó gyűjtőnek tartotta, aki neki is sokat segített szalontai gyűjtőtűjái idején. „Két diák nélkül, Bagosi család, Debreceni nélkül sem mentem volna” – jegyzi fel Kodály a nagyszalontai gyűjtés jegyzeteiben (SZALAY Olga 2001: D/103, 557), s bár a két diákot nem nevezi meg, pontosan lehet tudni, hogy Kenyeres Lajosról és Oltyán Sándorról

²⁰ Oltyán Sándor misztérium-gyűjteménye (EA 1880); Oltyán Sándor: *Háborús társasdalok*. 1916, Sarkadkeresztúr (EA 2586); Keresztury Sándor [alias Oltyán Sándor]: *Arany Jánostól Nagyszalontáig* (EA 91)

van szó.²¹ Ők ketten kísérték Kodályt szalontai kutatásai idején, olykor kikeresték a diákgyűjtők füzeteiből a szövegeket (D/97, 543), máskor szöveglejegyzőként igyekeztek segítségére lenni a zene tudósnak, aki azonban mindig talált javítani valót a két diák lejegyzésében. „Nem elég pontos a megfigyelőképesség” – jegyzi fel Kodály velük kapcsolatban –, de azt is rögzíti, hogy nem is voltak kellőképpen felkészítve a diákok a gyűjtőmunkára. Idézi Oltyán Sándor szabadkozó-csodálkozó elszólását: „fogalmunk sem volt, hogy ilyen pontosan kell dolgozni” (SZALAY Olga 2001: D/97, 543).

Oltyán Sándor Kodály munkáját segítő szolgálatára az egykori szalontai kisdíák, Bányai Ferenc évtizedek múlva is emlékezett. Dánielisz Endre érdeklődésére elmondta, hogy „bár Szendrey tanár úrnak magam is felvittem néhány népdalt, sírfeliratot, gyermekmondókát, lejegyeztem egy-két paraszti szokást, mégsem tartoztam a bennfentesek közé. Kisdíák voltam én ahhoz. Így Kodállal sem találkoztam. Neki azonban hallottam, hogy Olteanu Alexandru, Sanyinak hívtuk, sokat segített neki. Ott forgolódott körülötte. De hiszen ő már a maturandusok közé tartozott” (DÁNIELISZ Endre 1981: 211).²²

Nem véletlen, hogy Bányai Ferenc Olteanu Alexandrut emleget. Oltyán Sándor, mint a geszti Tisza-uradalom egyik gazdatisztjének román anyától származó fia, Tisza István ösztöndíjasaként tanult a nagyszalontai főgimnáziumban 1909–1918 között. Az 1916/17-es tanévben a VII. osztályos Oltyán Sándornak a katonai szolgálat miatt meg kellett szakítania tanulmányait, az 1917/18-as tanévben fejezte be a VIII. osztályt, s 1918. április 27-én tett rendkívüli érettségi vizsgát. Egy 1918. december 28-ról keltezett leveléből tudjuk, hogy „másfél évi szakadatlan frontszolgálat után” került haza, s hogy folytathassa tanulmányait az egyetemen, Sebestyén Gyulától kért segítséget: munkahelyet a Nemzeti Múzeumban.²³ Nem tudható, hogy Sebestyén közbenjárásával vagy a nélkül, de Oltyán a későbbiekben jogi tanulmányokat folytatott.

Irodalmi működését még középiskolás korában a *Magyar Nyelvőr* munkatársaként kezdte (Keresztury Sándor néven), melynek „1916-os és 1917-es évfolyamaiban komoly néprajzi érdeklődéssel párosult gyűjtőmunkára valló szómagyarázatok közölt. Számos adata Arany János költői nyelvének nagyszalontai rétegét világítja meg” – olvashatjuk a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* második kötetében a Keresztury Sándorról (Oltyán Sándor, Alexandru Olteanu) írt szócikkben (K. K. 1991: 720)²⁴ „Az első világháború után Nagyváradon telepedett le, és feleségével, Diamandy Viktóriával együtt tevékenyen bekapcsolódott a Societatea Cele Trei Crișuri (Hármas Körös Társaság) munkájába, mely a román-magyar kapcsolatok ápolását igyekezett előmozdítani. 1934-től már csak eredeti román családi nevén jegyezte írásait. A harmincas évek végétől Temesváron élt.” Novellái, versei a nagyvárad, kolozsvári, brassói temesvári lapokban jelentek meg. „Bukaresti román

²¹ A Bagosi családdal kapcsolatban lásd a Mezey Károlyról írt szócikk utolsó bekezdéséhez írt lábjegyzetet. Debreczeni István református lelkész volt Nagyszalontán, aki a szalontai gyűjtőszövetség megalakulásakor 30 koronás pályadíjat tűzött ki a szalontai gyűjtők külön jutalmazására. Kodály Zoltán feljegyzéseiből tudjuk, hogy Bátor Kalára balladájának „fonogramját” Kodály Debreczeninek köszönhette, aki úgy vezette el a zene tudóst a megfelelő adatközlőhöz, hogy még csak nem is ismerte korábban (l. SZALAY Olga 2001: D/97, 543).

²² Itt jegyezzük meg, hogy Kodály szalontai kutatásai idején (az 1916/17-es tanévben) Oltyán Sándor valóban nyolcadikos (maturandus) kellett volna legyen. Azonban akkor csak hetedik volt, mivel az előző tanévben magántanulóként nem sikerült abszolválnia a hetedik vizsgákat, így az 1916/17-es tanévben újra hetedik volt. – Kodály Zoltán is feljegyezte, hogy a gyűjtés miatt Oltyán elhanyagolta a tanulást, hat tantárgyból bukkott (SZALAY Olga 2001: D/101, 550).

²³ Oltyán Sándor levele Sebestyén Gyulának. Csegőd (Bihar megye) 1918. december 28. MTA Könyvtára, Kézirattár. Jelzete: Ms. 4307/355. – A levelet Szakál Anna találta meg, ő bocsátotta rendelkezésemre, amiért ezúttal is köszönetemet fejezem ki.

²⁴ Oltyán Sándor életrajzára, irodalmi tevékenységére vonatkozó minden további információt a K. K. (Köllő Károly) szócikkéből vettük át.

lapokban a magyar irodalomról írt ismertető cikkeket, a *Keleti Újság* és a *Napkelet* számára viszont román lapok és könyvek szemlélését vállalta. A fontosabb erdélyi román és magyar sajtótermékekben élénk publicisztikai tevékenységet folytatott, *Új román költők antológiája* címen 1922-ben kiadta kötetbe gyűjtött műfordításait. Egyik szerkesztője lett a Cele Trei Crișuri társaság *Aurora* című kétnyelvű folyóiratának, megkísérelte újjászervezni a nagyváradi *Ady Endre Társaság*ot, s a Korunk Könyvtára sorozat harmadik köteteként jelent meg *Szlávok a háború után* című munkája Kolozsváron 1926-ban.

Pelok Mihály: 55, 116, 126, 142, 160.

Az 1914/15-ös tanévben állította össze két füzetre terjedő gyűjteményét. Az első füzet 11 mesét, a második a népi líra darabjai mellett játékmondókat, szerelmes leveleket, állatneveket, átkokat tartalmaz. Szendrey Zsigmond azzal a megjegyzéssel küldte el Sebestyén Gyulának a kisdíák gyűjtését, hogy „Pelok Mihály III. o. t. két kötet gyűjtése nem szalontai, hanem illyei (tőlünk 16 km); különösen meséi érdekesek” (SZALAY Olga 2001: D/16, 470). Kodály Zoltán a *Szalontai tapasztalatokban* megemlíti, hogy szalontai gyűjtőmunkája megindulásakor Pelok is jelen volt, de adatainak legjavát kéziratokból másolta, énekekben sose hallotta (SZALAY Olga 2001: D/97, 542).

Pelok Mihály gyűjteményéből, a pásztor- és betyárdalok közül öt ballada/epikus ének került ki: *A kisasszony gulyája* típus egy változata (116. sz.), két betyár- és egy szerelmi bűntényballada (142, 160, 55. sz.), valamint egy történeti ének (126. sz.).

Práznovszky Géza: 125, 155, 192, 195.

A szalontai gyűjtőszövetség megalakulását követő esztendőben, 1914-ben kezdte el a gyűjtést ötödikes diákként, s a következő tanévben pályamunkával jelentkezett. *Néprajzi gyűjtés* címen benyújtott első pályamunkáját Szendrey Zsigmond úgy jellemezte, hogy „a többieknél elő nem forduló anyagot gyűjtött Práznovszky gondosan” (SZALAY Olga 2001: D/9, 464). A kézirat *Zsiványhistóriák és rabi énekek* című fejezetéből vettük át a 155, 192 és 195. számú betyárballadát, a 125. szám alatt közölt történeti éneket és egy Patkóról szóló népi elbeszélést.

Az 1915 nyarára elkészített második pályamunkája²⁵ kimagasló teljesítménye volt a szalontai gyűjtőszövetségnek, maga Szendrey Zsigmond is nagy elismeréssel szolt róla a Sebestyén Gyulának írt tájékoztatójában: „kicsi ugyan, de igen alapos, becses és részletes gyűjtés a Práznovszky Géza VI. o. tanulóé a szalontai s orosi pusztai pásztoréletből, szép s a helyszínen felvett rajzokkal, kottával; a gyerekek sok utánjárásába, kinntartózkodásába került, s megérdemli a gyűjtés nagyságához mért legnagyobb jutalmazást” (SZALAY Olga 2001: D/16, 469). Práznovszkynak ez a munkája, sajnos, nem tartalmaz balladát.

Práznovszky Géza gyűjtői magatartásáról és további életútjáról egy Szendrey Zsigmond-levéiben találtunk néhány információt. Nem tudjuk, mi volt az indítéka Sebestyén Gyulának, hogy évekkel a pályamunka elkészítése után Práznovszky gyűjteménye iránt érdeklődött. Csak Szendrey válaszelevélét ismerjük, melyben a következőket közölte Sebestyénnel 1918 szeptemberében: „Práznovszky Géza jelenleg valahol az erdélyi határszélen káplárkodik; civilben II. éves technikus. Címét csak pár nap múlva tudom megírni. Nem hiszem azonban, hogy valaha néprajzi gyűjtésre kapható volna; már 915 után sem bírtam rávenni, hát még most, mikor katona és mérnök. Forrásait különben én szereztem neki: Tógyer János 62 és Jámbor Ferenc 64 éves és öreg Erdős Ferenc 84 éves volt

²⁵ Práznovszky Géza: *Néprajzi gyűjtemény*. Pásztorélet, dalok, babonák, rontások, gyógyítások. 34 oldal, 7 rajz, 1 kotta. Jelzete a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában: EA 942.

orosí gulyásszamadókban. Az első már meghalt, a másik kettő ma is jó emberem, sok nótát, mesét s babonát köszönhetek nekik. (Kodály úr is sok dallamot jegyzett fel tőlök.) A P[ráznovszky] G[éza] gyűjtését címével együtt nemsokára küldöm, vagy ha 1-ig nem késő, a többi füzetrel együtt magam viszem Pestre” (SZALAY Olga 2001: D/74, 515).²⁶ Szendrey adatközlőkre vonatkozó passzusát érdekesnek tartjuk abból a szempontból, hogy Kodály Zoltán *Szalontai tapasztalataiban* úgy említi Práznovszky Gézá, mint aki jelen volt ugyan a gyűjtéskor, de „kevés énekese elköltözött, meghalt” (SZALAY Olga 2001: D/97, 542), vagyis nem tudta elvezetni Kodályt egyetlen adatközlőjéhez sem. Kötetünkben szereplő négy balladája közül kettőnek az énekese, Szöllősi Lajos (26–28 éves) Kodály szalontai gyűjtése idején katona volt, s az, akitől a történeti éneket lejegyezte, már nem élt.

Szendrey Ákos (Kolozsvár, 1902. dec. 7. – Budapest, 1965. nov. 20.)

5, 6, 11, 18, 22, 27, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 45, 48, 49, 56, 57, 58, 59, 60, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 82, 88, 91, 106, 110, 114, 121, 135, 145, 146, 147, 148, 149, 156, 168, 171, 172, 176, 183, 193, 194, 197, 199, 201, 202, 207, 210, 211, 216, 224, 225, 227, 228, 229, 231, 234, 239. (66 db)

Valamennyi szalontai diákgyűjtő közül Szendrey Ákos fogott neki leghamarabb a gyűjtésnek, s egyike volt azoknak, akik legtovább kitartottak a szalontai néphagyományok gyűjtése mellett. Másodikos kisdíakként 1913 szeptemberében – az FF nagyszalontai gyűjtőszövetségének megalakulása előtt – kezdte el a gyermekjátékok gyűjtését, s 1914 júniusáig egy 112 lapra terjedő gyűjteményt hozott össze.²⁷ A pályamunkák beküldésekor Szendrey Zsigmond arról tájékoztatta az FF magyar osztályának elnökét, hogy „kisfiam gyermekjáték gyűjtése az én utasításaim nyomán készült ugyan, de teljesen a gyerek saját gyűjtése már 1913 szeptembere óta” (SZALAY Olga 2001: D/9, 465). A kisdíak pályamunkája olyannyira sikeres volt, hogy az FF 25 koronával és két könyvvel jutalmazta, s emellett elnyerte a Debreczeni István helybeli református lelkész által kitűzött különdíjat is (SEBESTYÉN Gyula 1924: XIV).

A következő, 1913/14-es tanévben a harmadikos Szendrey Ákos három füzetből álló, a népköltészet minden műfaját felölelő, gondosan letisztázott gyűjteménnyel jelentkezett.²⁸ Az impozáns gyűjtemény első füzetében külön fejezete van a *Balladák és rokonműveknek*, mely 6 „régibb balladát”, 21 „újabb eseményeket tárgyaló epikus éneket”, 5 „zsványhistóriát” és egy verses legendát tartalmaz. A 33 adatból huszonhatot vettünk fel kötetünkbe – ennyi bizonyult balladának/epikus éneknek. A pályamunkákat beküldő Szendrey Zsigmond kíséző leveléből azt is megtudhatjuk, hogy kik voltak a kisdíak adatközlői: „Szendrey Ákos III. o. t. gyűjtése a szomszédoktól, cselédektől s a gyűjtésben részt venni nem akaró tanulóitársaitól három füzetre terjed – írja a szalontai gyűjtőszövetség vezetője, majd az apa folytatja a tájékoztatást – ; tavalyi sikerült gyűjtésén felbuzdulva szinte korlátozni kellett igyekvését (tavalý 25 K 2 könyv)” (SZALAY Olga 2001: D/16, 470).²⁹

Nem maradt fenn az 1915/16-os iskolai év pályamunkáiról tájékoztató levél, sem a gyűjtemény, így nem lehet tudni, hogy mivel pályázott a negyedik osztályos Szendrey Ákos. Azt viszont tudjuk,

²⁶ Szendrey Zsigmond levele Sebestyén Gyulának [1918. szeptember 17. előtt] – A „Kodály úr is sok dallamot jegyzett fel tőlök”-höz Szalay Olga jegyzetet fűzött: „Kodály Jámor Ferenc nevűtől nem, csak Jámor János 67 évesétől gyűjtött, Szendrey, mint máshol is, itt is téved a névvel” (D/74, 516).

²⁷ Szendrey Ákos: *Nagyszalontai gyermekjátékok*. 112 p. 10 kotta. EA 1877.

²⁸ Az EA 616 jelzetű kézirat füzeiteinek tartalmáról lásd bővebben a SZENDREY Ákos 1914–1915–Ms leírását a *Források* fejezetben.

²⁹ Szendrey Ákos az 1914/15-ös pályamunkájáért újabb 25 korona jutalmat kapott (l. Értesítő 1915: 48).

hogy abban az évben is több szalontai diák kapott kisebb-nagyobb jutalmat, köztük Szendrey Ákos is, akinek munkáját a legnagyobb összeggel (70 K) jutalmazták (SZALAY Olga 2001: D/29, 481).

Az 1916/17-es tanév végére az ötödikes Szendrey Ákos negyedszerre is készítette pályamunkát.³⁰ A több mint 100 lapra terjedő vegyes gyűjteményt, hat másik pályamunka társaságában Szendrey Zsigmond azzal a megjegyzéssel küldte el Budapestre, hogy „hetedik a fiam gyűjteménye, ki felgyógyult ugyan már himlőjéből, de írni még nem tudván gyengesége miatt, barátai segítettek a letisztázásban” (SZALAY Olga 2001: D/60, 507).³¹ A kézirat címlapján – megtévesztően – *Szendrey Ákos fg. VI. o. t. Néprajzi gyűjteménye, Nagyszalonta 1917.* szerepel, jóllehet Szendrey Ákos az 1916/17-es tanévben, amikor az anyagot gyűjtötte, még csak ötödikes volt. Mivel az 1916/17-es tanév pályamunkáit Szendrey Zsigmond a megszokottnál későbbi időpontban, jóval a tanévzárás után postázta, az ötödik osztályt egy tantárgy kivételével szín jelessel abszolváló Ákos fia – Kornya Sándorhoz, Fazekas Istvánhoz hasonlóan – joggal tekintette magát hatodikosnak.

A kézirat – a Szendrey Zsigmond által készített tartalommutató³² szerint – 176 katonadal, két füzet dallammal lejegyzett háborús dal, szólásmódok és közmondások, valamint nagy mennyiségű babona mellett 48 darab „verses betyárhistóriát” is tartalmaz. Mai fogalmaink szerint betyárbaladára gondolunk e kissé körülményes megfogalmazás láttán. Azonban az, amit Szendrey Zsigmond „verses betyárhistóriának” nevez, korántsem pusztán betyárbaladát jelent. A megnevezés vonatkozik a bűntényballadákra is, illetve az epikus elemeket tartalmazó betyárdalokra. Így nyilvánvaló, hogy a 48 szövegből csupán harminckettőt illeszthetünk be kötetünk balladáit/epikus énekei közé.

Az 1916/17-es pályamunkákról összegzően írta Szendrey Zsigmond arra a megállapításra jutott, hogy „négy év gyűjteményével összehasonlítva ez év a legszegényebb számra nézve, de az anyagban igen sok az eddigi gyűjtésekből nem ismert babona, katona- és szerelmi dal, két még nem ismert ballada, s a most már teljes szalontai betyárromantika” (SZALAY Olga 2001: D/60, 507). Kétség nem fér hozzá, hogy az 1917 augusztusában beküldött pályamunkák közül a Szendrey Ákosé járult hozzá legnagyobb mértékben a szalontai betyárbaladák megismeréséhez. Gyűjteményeiben összesen 17 betyárbalada szerepel, s a tizenhétből tizennégy az 1916/17-es gyűjtés eredménye.

Szólnunk kell még egy kézirat-együttesről, melyet az Etnológiai Archívumban Szendrey Zsigmond neve alatt tartanak nyilván (EA 347), s amelyben nyolc, gyűjtő és datálás nélküli ballada-szöveget találtunk. A balladákat minden valószínűség szerint Szendrey Ákos gyűjtötte, feltehetően ugyancsak 1917-ben. Feltüntetve azt, hogy a gyűjtő és a gyűjtési idő kikövetkeztetett adat, a balladákat (5, 6, 18, 31, 37, 49, 88, 211. sz.) Szendrey Ákos gyűjtéseként közöljük.³³

Bár Kodály Zoltán ismerte Szendrey Ákos pályamunkáinak többségét (az 1917 előttiakat) feljegyzéseiben alig találkozunk ennek a diáknak a nevével. Kodály a *Szalontai tapasztalatokban* annyit jegyzett fel róla, hogy „Szendrey Ákos: többnyire nem emlékszik, kitől” gyűjtötte adatait (SZALAY Olga 2001: D/97, 542). Kodály szalontai gyűjtésekor jelen volt ugyan, de Oltyánhoz, Ke-

³⁰ Lásd a SZENDREY ÁKOS 1917–Ms kéziratcsomó leírását a *Források* fejezetben.

³¹ Itt jegyezzük meg, hogy a levelet Szendrey Zsigmond valószínű később írta, mint „1917. június közepe” – ahogy Szalay Olga kikövetkeztette. Szendrey Ákos kéziratára ugyanis ismeretlen kéz azt jegyezte fel, hogy „Érk. 917. VIII. 9.” Ennek ismeretében úgy véljük, hogy Szendrey Zsigmond július végén – augusztus elején írhatta levelét, mellyel „egyidejűleg” – ahogy fogalmaz – „postára tettem gyűjtőim ez évi pályázatait. Kornya Sándor 1916/17-es gyűjteményének füzetain, melyeket egyszerre postázott Szendrey Zsigmond a Szendrey Ákoséval – ugyanez az érkezési dátum szerepel.

³² A pályamunkák kísérőlevelében Szendrey Zsigmond külön is jelezte, hogy „minden gyűjtemény első oldalára pontos tartalommutatót készítettem” (SZALAY Olga 2001: D/60, 506).

³³ A gyűjtő azonosításának érveit/bizonyítékait lásd a SZENDREY ZSIGMOND 1917–1919–Ms kéziratgyűjtemény leírásában a *Források* fejezetben.

nyereshez hasonló szorosabb kapcsolatba nem került a zenetudóssal. Kodálnak viszont segítségére volt Szendrey Ákos gyermekjáték-gyűjteménye – erről tanúskodnak Kodály autográf kottabejegyzései a kisdíák kéziratában.

A négy éven át folyó kitarató és rendszeres gyűjtőmunka eredményeként Szendrey Ákos jegyezte fel Szalontáról a legtöbb balladát – szám szerint hatvanhatot. Szöveglejegyzései – bár dallam nélkül gyűjtötte ő is a balladákat – feltűnően jók, Kodály Zoltán is ritkán talált bennük javítani valót. Legfeljebb a strófabeosztást hiányolta a stichikus versként lejegyzett balladákban, illetve az adatközlők megnevezését. E hiányosságokat Szendrey Ákos nagyobb diákként, Kodály szalontai ki szállásai után sem küszöbölte ki, balladát mindvégig dallam nélkül, többnyire astrofikus szerkezetű szövegeként rögzített, és adatközlő nélkül.

Szendrey Ákos az egyetlen a szalontai diákgyűjtők közül, aki – egy rövid kitérőtől eltekintve – felnőttként is néprajzzal foglalkozott.

Apja, Szendrey Zsigmond 1919 márciusában családjával együtt Budapestre költözött, így az akkor hetedik Szendrey Ákos a budapesti állami Széchenyi István gimnáziumban fejezte be középiskolai tanulmányait. 1920-ban érettségizett, utána a budapesti egyetem közgazdaságtudományi karának külképviseleti és konzuli szakosztályára iratkozott be, diplomáciai pályára készült. Az ott „nyert abszolutórium (1923/24) után azonban megtorpan – írja életrajzírója –. Közgazdaságtudományi oklevelét is csak négy év múlva (1928) váltja ki. Közben ugyanis győzedelmeskedik a beléoltott kutatói szenvedély és az édesapja oldalán odahaza állandóan végzett néprajzi gyűjtőmunka. [...] Végül is beiratkozik a Bölcsészettudományi Karra. Négy féléven keresztül hallgat történeti, régészeti és néprajzi tárgykörből előadásokat. Ezután elkészíti »A magyar halottkultusz eredete és fejlődése« című disszertációját, és gazdaságtörténet-közgazdaságtan-szociálpolitikai tárgykörökből 1929-ben közgazdaságtudományi doktori oklevelet szerez. Még ugyanebben az évben, külföldi ösztöndíjaként a bécsi tudományegyetem bölcsészettudományi karán folytatva tanulmányait, két féléven át (1929/30) ott hallgat etimológiai, néprajzi, régészeti, történeti és településföldrajzi tárgykörből előadásokat. Részt vesz az ottani egyetemi szeminárium munkájában, tanulmányi kirándulásain, gyűjtőútjain is. [...] Az ott töltött egy év alatt (1929–30) a bécsi Museum für Volkskunde-ban és a Museum für Völkerkunde-ban dolgozott” (K. Kovács Péter 1966: 238).

1927-ben, még bécsi tanulmányai előtt, díjtalan gyakornokként bekerült a Magyar Nemzeti Múzeumba. Előbb a Régészeti Osztályon dolgozott, ahol a népvándorláskor régészetével foglalkozott, majd 1929-ben áthelyezték a Néprajzi Osztályra (a későbbi Néprajzi Múzeumba),³⁴ hol 1963-ban bekövetkezett nyugdíjazásáig megszakítás nélkül dolgozott különböző beosztásokban. Múzeumi munkáját a Könyvtárban kezdte és folytatta hosszú ideig. 1934-ben múzeumi segédorré nevezték ki, ami önmagában is jelentős előrelépés volt pályáján, de különösen jelentőssé emelte az a tény, hogy a néprajz legjobb magyar szakemberei, Bátky Zsigmond, Györffy István, Lajtha László és Viski Károly munkássága idején és azok munkatársaként töltötte be a múzeumi segédőr tisztségét. 1940–44-ig, majd 1948–62-ig a magyar néprajztudomány központi archívumának, az 1939-ben alapított Ethnológiai Adattárnak (mai nevén Ethnológiai Archívumnak) volt a vezetője, majd „1948–1959-ig a Néprajzi Múzeum főigazgatóhelyettese, közben többször rangidős-, három ízben pedig megbízott főigazgatója is egyúttal” (K. Kovács Péter 1866: 239). „A csöndes, halkszavú, de mindig derűs kedélyű és következetes kutatót vezetőállásba emelte tapasztalata, szorgalma, tudása, feddhetetlen

³⁴ A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya volt az előzménye az önálló Néprajzi Múzeumnak. Bár a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya 1924-től külön épületbe (a Könyves Kálmán körüli fiúgimnázium helyére) költözött, jogilag csak 1947-ben vált ki a Magyar Nemzeti Múzeum kötelékéből és lett önálló. Az intézmény azonban 1934-től hivatalosan is viselhetette a Néprajzi Múzeum nevet.

erkölcsi magatartása, kiegyenlítői bölcsessége, de nem utolsó sorban a szaktudományon belül elért tudományos tekintélye” (K. Kovács Péter 1966: 239) – összegzi Szendrey Ákos emberi és tudósi kvalitásait K. Kovács Péter, aki az életrajz megírása mellett elkészítette Szendrey Ákos publikációinak jegyzékét is.

Szendrey Ákos elsősorban a magyar néphit és népszokások kutatójaként vált ismertté. Mintegy 300 tudományos és népszerűsítő tanulmánya, cikke, ismertetése jelent meg e tárgyörökben. „Különös gonddal tanulmányozta a magyar paraszttársadalom hagyományos szervezetének kérdéseit – írja nekrológiájában Sándor István –. Hazánkban nem ritkán elsőnek vizsgált olyan problémákat, mint a magyar nemzeti szervezete emlékei, a matriarchátus nyomai népi családneveinkben, a paraszti társas érintkezés formái, a társasmunkák, társas összejövetelek, a közigazgatás népi szervei, a falusi büntető szokások stb. Ha megfigyelései nem is összegeződtek szélesebb monográfiává, mégis a *Magyarság Néprajzának Szokások* c. fejezetében ő tett először kísérletet parasztságunk hagyományos rétegeinek, rokonság, kor, nem, lakóhely, munka szerint kialakuló csoportjainak, s ezek egymáshoz való viszonyulásának megállapítására.

Dolgozatainak két másik, egymással szorosan összefüggő, még gazdagabb sorában népünk életének messze századokra visszamutató hagyományait elemezte. Népünk hiedelem-képzeteinek, babonáinak, világképének vizsgálatában nemigen akadt olyan jelenség, amely figyelmét elkerülte volna. [...] Ugyanezt mondhatjuk szokástanulmányairól. Főként az emberi élet nagy eseményei, a születés és a halál, de különösen a lakodalom körül élő szokások, ám a falusi gyógyító eljárások, a paraszti kereskedelmi ügyleteket lezáró áldomás, az állatok első tavaszi kihajtásához tartozó rítusok, karácsonyi mágikus-varázsló szertartások stb. vallástörténeti- művelődési gyökereinek feltárásában is – nemritkán világviszonylatban – alapvető jelentőségű megállapításokhoz jutott. Mégis mindez bizonyos értelemben periférikus jelentőségű ahhoz képest, amit fő feladatának tekintett. Apja oldalán, majd magára maradva közel négy évtized munkájával egyetlen hatalmas lexikonban sűrítette össze a magyar népszokásokra és hiedelmekre vonatkozó adatanyagot, mindazt, amit ezekről régi forrásaink rögzítettek, s amit, mint néprajzi gyűjtő közvetlenül tapasztalt és megfigyelt. Arányaiban és adatszerűségében egyaránt rendkívül gazdag tudományos adattár született meg így. [...] De, bár ez a mű foglalkoztatta legtartósbabban [...], bár pályája betetőzésének remélte, és sorát betegsége utolsó idejéig aggódó érdeklődéssel kísérte, nem érhetette meg a munka megjelenését” (SÁNDOR ISTVÁN 1966: 306).

Szendrey Zsigmond és Szendrey Ákos hatalmas közös munkája, a *Magyar néphit- és népszokás-lexikon (1922–1963)* azóta sem jelent meg,³⁵ mint ahogy kéziratban maradt Szendrey Ákos kandidátusi disszertációja is.³⁶

Szendrey Zsigmond (Szatmárnémeti, 1879. február 28. – Balatonfenyves, 1943. május 26.)
7, 15, 23, 24, 42, 43, 50, 84, 89, 90, 96, 122. (12 db)

Szendrey Zsigmond 1912-ben, közvetlenül Nagyszalontára helyezése után kezdte a szalontai néphagyományok gyűjtését. Munkája intenzitására vall, hogy 1913 márciusában már „kétszáz írott oldalnyi” szöveggyűjteménye volt, melynek közléséhez a Magyar Néprajzi Társaság támogatását kérte (SZALAY OLGA 2001: D/2, 459–460).³⁷ Az FF nagyszalontai gyűjtőszövetségének megalakulása (1913 decembere) után is folytatta a gyűjtést, de nem lehet tudni, hogy mit tartalmazott koráb-

³⁵ A 2471 oldalra terjedő kéziratot az Etnológiai Archívum őrzi EA 6186 jelzeten.

³⁶ Szendrey Ákos: *A magyar néphit boszorkánya*. I–II. Budapest, 1961. Kézirat. 488 p. MTA Könyvtára, Kézirattár

³⁷ Szendrey Zsigmond levele Sebestyén Gyulának. Nagyszalonta, 1913. III. 29.

bi gyűjteménye, s mit gyűjtött a gyűjtőszövetség vezetőjeként. A Szendrey Zsigmond által gyűjtött balladák egyikének sem ismerjük a kéziratát, valamennyit nyomtatott forrásból – a *Nagyszalontai gyűjtésből* – közöljük. A Szendrey által feltüntetett gyűjtési idő nagyon viszonylagos, mivel a gyűjtést irányító tanár eredetileg nem rögzítette adatközlőinek a nevét, életkorát és a gyűjtés idejét. Ezeknek az adatoknak a hiányával Szendrey Zsigmond csak Kodály Zoltán nagyszalontai kutatásai után, s a szalontai népköltészet kötetbe szerkesztése idején szembesült. Sebestyén Gyula sürgetésére 1917–18-ban igyekezett pótolni a hiányzó adatokat: újból felkereste adatközlőit, akiktől újból lejegyezte a szövegeket, vagy legalábbis ellenőrizte azokat. Így tehát a megadott évszám nem mindig fűdi a valóságos gyűjtési időt. Egyetlen balladánál lehetünk biztosak abban, hogy valóban 1919 márciusában rögzítette: a 96. számú balladát, mely Arany János *Agnes asszonyának népi előzménye/változata*, korábban sem diák, sem Kodály Zoltán nem találta meg, Szendrey Zsigmond közvetlenül Szalontáról való végleges távozása előtt jegyezte le egy 68 éves asszonytól.

Szendrey Zsigmond tanítványaihoz hasonlóan dallam nélkül gyűjtött, diktálás után jegyezte le a balladákat. Eredeti kéziratok hiányában eldönthetetlen, hogy Szendrey Zsigmond teljes-, vagy csak nagyolt fonetikus átírásban rögzítette a folklórszövegeket. Ma már csak annyit tudunk konstatálni, hogy a *Nagyszalontai gyűjtésben* megjelent balladákat Szendrey az utóbbi eljárás szerint tette közzé.

Szendrey Zsigmond 1879. február 28-án született Szatmárnémetiben. „Tekervényes vargabetűk után, harminchárom évesen érkezett a bihari parasztváros új főgimnáziumának magyar-latin katedrájára” – írja Dánielisz Endre *Szendrey Zsigmond nagyszalontai évei* című tanulmányában (DÁNIELISZ Endre 1981: 202).³⁸ A „tekervényes vargabetűk” a következőket jelentették Szendrey Zsigmond életében: miután középiskoláit Nagykárolyban és Kolozsváron, a piarista gimnáziumban elvégezte, a kolozsvári tudományegyetemen magyar-latin szakos tanári oklevelet szerzett.³⁹ Az egyetemen Halász Ignác finnugor nyelvész volt rá nagy hatással, Halász tanszékén dolgozott gyakornokként 1903-ig. 1901-ben házasságot kötött Stopf Mártával. E házasságból született Ákos fiúk 1902. december 7-én. Halász Ignác halála után Budapestre költöztek. A Szendrey-családot közvetlen rokoni szálak fűzték a 19. századi magyar irodalom nagyjaihoz, Petőfihez és Gyulai Pálhoz – Szendrey Júlia, illetve Szendrey Mária révén. Feltehetően ennek tulajdonítható, hogy Szendrey Zsigmond egy ideig a Magyar Tudományos Akadémia hivatalnokaként titkára is volt a *Magyar Népköltési Gyűjtemény*t megindító Gyulai Pálnak. Szinte jelképes jelentőségű – írja Sándor István –, hogy bő negyven évvel később Szendrey Zsigmond szerkesztette e gyűjtemény régi sorozatát lezáró tizennegyedik kötetet, a *Nagyszalontai gyűjtést* (SÁNDOR István 1966: 304). Minthogy akadémiai beosztása családja megélhetését nem biztosította, kénytelen volt középiskolai tanári állásért folyamodni. „1904 és 1908 között egymást követően a pécsi, bártfai, gyöngyösi és makói gimnáziumban tanított, 1908 és 1910 között Munkácsron, 1910 és 1912 közt – Marót Károllyal egyidejűleg – Petrozsényban, 1912–1919 közt pedig Nagyszalontán” (VARGA Mária 1961:109).

Szalontára 1912 őszén érkezett, s hat és fél tanévet töltött ott. 1919 márciusában családostól áttelepedett Budapestre, hol 1919-től 1922-ig a Széchenyi gimnázium, majd 1922-től 1930-ig a II. kerületi Mátyás király főgimnázium, 1930-tól 1934-ig a pesterzsébeti Kossuth Lajos Reálgimnázium tanára, 1934-től 1936-ban bekövetkezett nyugdíjazásáig a Néprajzi Múzeumban teljesített szol-

³⁸ A „harmadfélszázados múltra visszatekintő Schola Salontaiensist” 1907-ben emelték főgimnáziumi rangra (lásd *uo.*).

³⁹ Itt jegyezzük meg, hogy téves Viczián Jánosnak az az állítása, hogy Szendrey Zsigmond a budapesti egyetemen szerzett magyar-latin szakos tanári oklevelet 1906-ban. (L. Viczián János 2007) Szendrey a kolozsvári egyetemen szerezte meg tanári oklevelét 1903-ban.

gálatot. Mielőtt élete legnagyobb arányú tervét, a fiával, Szendrey Ákossal együtt kezdeményezett *Magyar szokás és hiedelemszótár* munkálatait befejezhette volna, 1943. május 28-án Balatonfenyvesen elhunyt. (VARGA Mária 1961: 109–110).

Tudományos pályáján nyelvészként indult, zürjén nyelvészeti dolgozatok után Nagyszalontán kezdett folklórral foglalkozni. Öt és fél éven át vezette a Folklore Fellows nagyszalontai gyűjtőszövetségének munkáját, ő maga is gyűjtött népköltészeti szövegeket, emellett nyelvészeti/nyelvjárási kutatásokat is folytatott a Magyar Nyelvtudományi Társaság megbízásából, illetve az Akadémiai Nagy Szótár számára (ÉRTESÍTŐ 1915: 61).

„Elsősorban a magyar néphit és népszokások, valamint a mondák terén végzett alapvető kutatásokat [...], szakfolyóiratokban több résztémából jelentetett meg összefoglaló tanulmányokat” – olvashatjuk a *Magyar Néprajzi Lexikon* szócikkében (DIÓSZEGI Vilmos 1981: 644). Feldolgozta Arany János és Jókai Mór műveinek néprajzi vonatkozásait, foglalkozott a falucsúfolókkal, a nevetőfejfa-költéssel, naptárak, kalendáriumok néprajzi anyagával, a fonóházak belső életével, az étkezési szokások vallástörténeti kapcsolataival, a növény-, állat- és ásványvilág, a halottak és szentelmények varázslatokban betöltött szerepével, a varázslatok eszközeivel. A *Magyarság Néprajzában* ő írta a nevezetesebb alkalmakhoz fűződő szokásainkról szóló fejezetet, mely „a magyar leíró néprajzban az első tudományos célú, hiteles anyagon alapuló, rendszeres összefoglalás” (BERZE NAGY János 1943: 209). Tudományos műveinek jegyzékét Varga Mária készítette el. Fontosabb, kötetben megjelent munkái: *Útmutató a néphagyományok és néprajzi tárgyak gyűjtésére*. Nagyszalonta, 1918.; *A néphagyományok gyűjtésének módszere*. Bp. 1920.; *Katonanóták a fogságból*. Bp. 1923.; *Nagyszalontai gyűjtés*. Kodály Zoltán közreműködésével, szerk., Budapest, 1924. (MNGY XIV.) Kéziratban maradt a fiával, Ákossal együtt készített *Magyar néphit- és népszokás lexikon*.

FORRÁSOK, IRODALOM

Források

Az alábbi jegyzékbe csak azokat a nagyszalontai gyűjtéseket vettük fel, melyekben balladák és epikus énekek, illetve azok prózai változatai szerepelnek. A kéziratok Budapesten, a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában találhatóak. A gyűjteményeknek gyakran más-más címe van a kéziratban és a katalógusban. Valamennyi gyűjtemény a katalógusban megadott címen szerepel, de utána feltüntettük a kézirat eredeti címét is. A kéziratokra a címszóként kiemelt bibliográfiai utalás formájában hivatkozunk.

ASZTALOS Sándor 1915–Ms: *Néprajzi gyűjtemény.* 101 p. Nagyszalonta, Bihar m. Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma, Budapest. Jelzete: **EA 463.** – Kodály Zoltán bejegyzéseivel.

A kézirat címlapjának adatai: *Nagyszalontai néprajzi adatok. Gyűjtötte: Asztalos Sándor főgimn. VI. oszt. tan. Nagyszalonta, Bihar m.* Érk. 915. VI. 8. (a Budapestre érkezés időpontja más kéz írásával szerepel nemcsak itt, hanem valamennyi kéziratban. A továbbiakban nem jelezzük külön ezt a tényt.)

A gyűjtemény – Szendrey Zsigmond bejegyzése szerint – tartalmaz két balladát, 135 szerelmi dalt, 75 katonadalt, 3 pásztor- és betyárdalt, 3 bor- és kortesdalt, 19 sírfeliratot, egy verses mesét, egy mesét és egy Hatvani-mondát. A két ballada (kötetünkben a 101, 117. sz.) a gyűjtemény első három oldalán található.

A kéziratban a gyűjtő két pontos e-vel (ë) folyamatosan jelzi a szalontai nyelvjárás zárt e hangját.

BONDÁR György 1915–Ms: *Dalok, sírfeliratok, szerelmi versek.* 210 p. Nagyszalonta, Bihar m. Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma, Budapest. Jelzete: **EA 608.** – Kodály bejegyzéseivel.

A kézirat címlapjának adatai: *Bondár György III. gimn. N. Szalonta. 1915. évben.* Érk. 915. VI. 8.

A harmadik Bondár György igen szorgalmas gyűjtő volt, kis formátumú bekötött gyűjteménye tíz füzetből áll. Az első három szerelmi dalokat (1–51. lap), a következő három katonadalokat (52–97) tartalmaz, a hetedik (100–125) pásztor és betyárdalokkal van tele, a nyolcadik füzet verses sírfeliratokat (126–156), a kilencedik és tizedik pedig szerelmi verseket (verses leveleket) ölel fel (157–206). A gyűjteményben nincs külön fejezete a balladáknak, de a VII. füzetbe, a pásztor- és betyárdalok közé bekerült néhány ballada és epikus ének is.

BOROS Gyula 1914–1915–Ms: *Dalok, szerelmes versek, verses levelek.* 200 p. Nagyszalonta, Bihar m. Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma, Budapest. Jelzete: **EA 571.**

A kézirat eredeti címlapja: *Boros Gyula: Néprajzi adatok gyűjteménye. Nagyszalonta, 1914–15.* Érk. 1915. VI. 8.

A kéziratban a balladáknak nincs külön rovata, de szétszórva a szerelmi dalok, betyár- és juhászdalok között előfordul néhány ballada/balladatöredék.

DEME Sándor 1914–Ms: *Néprajzi gyűjtemény. Alakoskodó játékok, dalok, verses levelek, versek, mesék.* 97 p. Nagyszalonta, Bihar megye, 1914. Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma, Budapest. Jelzete: **EA 10265.**

A kézirat címlapjának adatai: *Deme Sándor áll. főgimnáziumi IV. o. tan. „Néprajzi” gyűjteménye. Nagyszalonta, 1914. március hó.*

A gyűjtemény mindössze két balladát tartalmaz a Pásztor- és betyárdalok című fejezetben.

Az irattartón megjegyzés az Etnológiai Archívum részéről:

„F. F. gyűjtés. Dr. Szendrey Ákos hagyatékából került elő 1968-ban. A kéziratban Kodály Zoltán bejegyzései is találhatóak. Ez is és a levelezés (Vö. EA) is arra utal, hogy második kötetet is terveztek, sőt már munkálkodtak is ezen. Azért hagytuk meg az eredeti oldalszámozást, bár üres oldalak is vannak, mert már hivatkoztak az oldalakra.”

DOMOKOS JÁNOS 1915–Ms: *Dalok, mesék, mondák.* 55 p. Nagyszalonta, Bihar m. Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma, Budapest. Jelzete: **EA 470.**

A kézirat címlapjának adatai: *Szalontai gyűjtés. Gyűjti Domokos János fg. VI. o. t. Érck. 915. VI/ 8.* A címlap címkéjére idegen piros ceruzás kéz 1/a-t írt. (Ugyanaz a kéz az archívumi irattartóra 1/a, 1/b, és 1/c-t írt.

Domokos János gyűjteményében ballada/epikus ének nincs, viszont van egy prózai elbeszélés Fábián Pistáról, a szalontai betyárról.

JÁMBOR SÁNDOR 1914–1915–Ms: *Folklor.* 84 p. Nagyszalonta, Bihar m. 1915. Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma, Budapest. Jelzete: **EA 1449.** – Kodály Zoltán bejegyzéseivel.

A kézirat címlapjának adatai: *Gyűjtötte Jámbor Sándor. Nagyszalonta, 1914–15.* Érck. 915. VI. 8.

A gyűjtemény dalokat (szerelmi-, mű-, katona-, molnárról szóló, tréfás-, bor-, csúfolódó- és betyárdalokat), dal- és balladatöredékeket, néprajzi adatokat, falucsúfoló hagyományt, kolduséneket, ragadvány- és dülőneveket tartalmaz.

A dalok között elszórva hét balladát (részben töredékek) és epikus éneket találtunk.

A gyűjtő jelölte a nyelvjárási jelenségeket: a rövid zárt e-t, az í-zést, a szóvégi n hangok sajátos ejtését.

KENYERES LAJOS 1914–Ms: *Néprajzi gyűjtemény. Alakoskodók, balladák, dalok, köszöntők, rigmusok, mesék stb.* 131 p. Nagyszalonta, Bihar megye, 1914. Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma, Budapest. Jelzete: **EA 10269.** – Kodály Zoltán bejegyzéseivel.

A kézirat címlapjának adatai: *Kenyeres Lajos főgimn. V. o. t. néprajzi gyűjteménye. I. Nagyszalonta, 1914. VI. 3.* (A belső címlapon 1914 május hó szerepel, valamint az, hogy A Kisfaludy Társaság pályatételére készült a gyűjtemény.) Mivel a kéziratban nem szerepel a beérkezés dátuma, okkal-joggal gyaníthatjuk, hogy Kenyeres Lajos a szabályzatnak megfelelően két példányban készítette el gyűjteményét, s ez a Szalontán maradt példány volt.

Az első műfajcsoport – *Alakoskodó játékok* – előzéklapjára Kodály Zoltán beírta a gyűjtemény fejezeteit és azok oldalszámát. E bejegyzések alapján (Kodály bejegyzéseit dült betűvel szedtük) a gyűjtemény tartalma a következő volt: alakoskodó játékok „dallamok is, ujeszt[endei] regös, balladák, pásztor–betyárdalok, bordalok, tréfás és gúnydalok. köszöntők, rigmusok táncszók etc., gyermekdal, verses imádság, találós mese, mesék, közmondások, tréfás esetek.” A Kodály által feltüntetett oldalszámokat nem másoltuk át, mert nem érvényesek a ma látható gyűjteményre. Az Etnológiai Archívum munkatársa jelezte, hogy Kenyeres Lajos kézírata „Dr. Szendrey Ákos hagyatékából került elő 1968-ban. Mivel a kéziratból több lapot kitéptek – bár már használták és hivatkoztak az oldalszámokra – kénytelen voltunk újra oldalszámozni” – olvashatjuk az irattartón. A *Balladák és rokonművek* fejezetben a címlapot követően mindjárt nyomára is bukkantunk egy kitéptett lapnak, melynek csak a csonkja árulkodik arról, hogy onnan hiányzik valami. Feltételez-

sünk szerint ott lehetett a *Kétféle menyasszony* típusú balladának az a változata, melyre Szendrey Zsigmond a diákgyűjtőket megnevezve hivatkozik: „Töredékesen lejegyezték – írta Szendrey a 10. számú ballada alá –: Kenyeres, Mezey, Oltyán, Szendrey 1914” (*MNGY XIV.* 1924: 32). Mezey Károly, Oltyán Sándor és Szendrey Ákos gyűjteményéből előkerült egy-egy változata a balladának (I. kötetünk 120, 119 és 121. sz. adatát) egyedül a Kenyeres által lejegyzett szövegnek nem akadunk nyomára. Valószínű, Szendrey Zsigmondnál maradt és elkallódott a kitépelt lap. Ezt azért is feltételezzük, mert Kodály említi egy helyen, hogy Kenyeres ötven dalt cédulákon, borítékban átadott Szendreynek, s a gyűjtés odalett, Kenyeres nem kapta vissza (Szalay Olga 2001: 558).

Az *Újabb eseményeket tárgyaló epikai dalok* című 2b jelzésű alfejezetben található a *Farkas Julcsa szerencsétlen halála* c. ballada (15. lap), mely után ugyancsak egy kitépelt lap csonkja következik. Még csak következtetni sem tudunk arra, hogy mi lehetett rajta. A 2c *Zsiványhistóriák* alfejezetben aztán további hét (betyár)ballada következik.

Kenyeres Lajos pályamunkájának második füzet (EA 505) csak dalokat tartalmaz. Az Etnológiai Archívumban még egy harmadik Kenyeres-kézirat is található 1914-ből (EA 13301). Ez a kézirat-töredék népszokásokat, hiedelmeket, babonákat tartalmaz, s Szendrey Zsigmond és Szendrey Ákos tudományos hagyatékából vétel útján került az EA-ba; 1970-ben leltározták.

KORNIA Sándor 1914–1915–Ms: *Folklor*. 130 p. Nagyszalonta, Bihar m. Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma, Budapest. Jelzete: **EA 935**.

A kéziratot *Népdalok* címen, s a pályamunka első füzeteként adta be a harmadikos Kornia Sándor. A gyűjtemény beérkezésének ideje: 915. VI. 8. Az irattartó tartalomjegyzéke szerint „Dalok, köszöntők, verses sírfeliratok, találós mesék, határ- és dülőnevek, lakodalmi kurjantások, találós kérdések, tájszavak” található a gyűjteményben. A második füzet (**EA 626**) túlnyomó többségben mesét tartalmaz, ballada nincs benne.

Az első füzetből három epikus ének került be kötetünkbe. (123, 128, 185. sz.)

KORNIA Sándor 1917a–Ms: *Néprajzi gyűjtemény*. 139 p. (I–II. füzet együtt) Nagyszalonta, Bihar m. Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma, Budapest. Jelzete: **EA 462**.

Hivatkozásainkban az EA pecsételt lapszámozását követtük.

A két füzetből álló kézirat külső és belső címlapjának adatai:

I. füzet. 1–61. lap: *Kornia Sándor főgimn. VI. o. t. Néprajzi gyűjtemény. Nagyszalonta, 1917. június 11-én.* Ér. 917. VIII. 9. A belső címlapon Szendrey Zsigmond ceruzás bejegyzése a füzet tartalmáról:

„1 ballada (A báróné lánya) [118.sz.], 1 betyárhistoria [163. sz.], néhány háborús dal, 90 szerelmi dal (sok – kb. a fele – műdal) Szendrey”

II. füzet. 62–139. lap : *Kornia Sándor Főgimn. VI. o. t. Néprajzi gyűjteménye. Nagyszalonta, 1917. június 20-án.* Ér. 917. VII. 9. Szendrey Zsigmond bejegyzése a belső címlapon a füzet tartalmáról: „2 ballada (Gyarmati meny., a meghalt legény) [Valójában csak egy ballada: l. a 14. sz. alatt], 1 betyárhist. (Patkó Sándor) [182. sz.], 135 szerelmi dal (több műdal és sok már ismert népdal), babonák, babonás történetek, helyi mondák, népszokások Arany műveinek I. kötetéhez fűzve. Szendrey”

KORNIA Sándor 1917b–Ms: *Folklor*. 195 p. Nagyszalonta, Bihar m. Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma, Budapest. Jelzete: **EA 621**.

A kézirat eredeti címlapjáról derül ki, hogy ez a gyűjtemény folytatása az EA 462-nek, mely az első két füzetet tartalmazza, az EA 621 pedig harmadik-negyedik füzet Kornia 1917-es gyűjtésének. (A füzetek egyszerre, 1917. augusztus 9-én érkeztek Budapestre.) Balladát csak a negyedik füzet tartalmaz.

A kézirat eredeti címlapjának adatai: 4. füzet. *Kornya Sándor VI. o. t. Néprajzi gyűjteménye. Nagyszalonta, 1917. június 22. Érk. 917. VIII. 9.*

A kézirat tartalma: 1. Katonadalok (1–59); 2. Arany János műveinek első kötetében előforduló szalontai vonatkozások (61–69); 3. Babonák (69–87); 4. Verses sírfeliratok (88–96); 5. Vegyes dalok (97–105); 6. Régi dallok 1849-ből (105–109); 7. Cigánydalok (110–113); 8. Pótlás a szerelmi dalokhoz (113–127); 9. Játékok–mondókák (127–146); 10. Ballada és rokonneműek (147–194). Eből a fejezetből 25 balladát és epikus éneket vettünk fel a kötetbe.

A kézirat lapjain kétféle lapszámozás van: kézi és pecsételt számozás. A kettő nem mindig esik egybe. Hivatkozásainkban a pecsételt számozást követtük.

Kornya Sándor, a főgimnázium VI. osztályos diákja következetesen jelölte a szalontai nyelvjárás sajátos hangjait: két pontos *ë*-vel a rövid zárt *e*-t, sor fölé emelt kicsinyített *n*-nel a szóvégi, sajátosan ejtett *n* hangot, háztetős *o*-val a szóvégi *-hoz* rag *z*-jének lekopása miatt megnyúlt *o*-t.

MEZEY KÁROLY 1914–Ms: *Néprajzi gyűjtemény.* 51 p. Nagyszalonta, Bihar m. Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma, Budapest. Jelzete: **EA 468.** – Kodály Zoltán bejegyzéseivel.

A kézirat címlapjának adatai: *Mezey Károly VIII. gimnázista, Nagyszalonta.*

A címlap cimkéjén két szám is szerepel, de egyik sem Mezey Károly tintás bejegyzése. Piros ceruzával kettes számot írt valaki középre, a jobb sarokba pedig fekete ceruzával egy bekarikázott hetest írt más valaki. A kettes szám minden bizonnyal azt jelöli, hogy Mezey gyűjteményének második füzet ez, melyet megelőzött az EA 465 jelzetű gyűjtemény. Az 1914 júniusában beküldött, az eredeti szándék szerint minden népköltészeti műfajra kiterjedő EA 465 jelzetű gyűjteménybe végül nem kerültek be a balladák és a népmesék, mert a *Balladák és rokonneműek*, illetve a *Mesék* fejezetének címlapján maga Mezey jelezte, hogy külön-külön pályázatban adta be ezt a két műfajcsoportot (l. a kézirat piros ceruzával számozott 12. illetve 180. lapját). Így készült el külön pályamunkaként a balladagyűjtemény (EA 468), s feltehetően a meseagyűjtemény is. Ez utóbbit azonban nem találtuk meg.

A balladagyűjtemény – Mezey Károly előzéklapra írt tájékoztatása szerint – „dr. Sebestyén Gyula és a Magyar Néprajzi Társaság pályadíjára” készült. A kézirat datálatlan, az adattári dosszié belső oldalára viszont K. A. [Kovács Ágnes] egy gépirásos lapot ragasztott, mely azon kívül, hogy számba veszi a gyűjteményben található verses meséket a következő tájékoztató szöveget tartalmazza: „*Mezey Károly (Vegyes népköltési gyűjtés) – VIII. gimnazista. Nagyszalonta. Érk. 1914. XI. 4.*” A kartonpapírba kötött füzet lapjainak csak az első oldalára írt a gyűjtő. A kéziratot ceruzával átjavította Kodály Zoltán, jelezte, ha sorok hiányoztak a szövegekből, strófákra osztotta a tagolatlan szövegeket, áthúzta azokat a verseket, melyek nem sorolhatók a balladák közé.

Az 51 leveles gyűjtemény balladákat, zsványhistóriákat, rabénekeket, verses meséket tartalmaz. Összeállítója VIII. gimnazista diák volt Szalontán. A kézirat szép gondos írással készült, összeállítója nem jelöli következetesen a zárt *e* hangok meglétét, különösen a gyűjtemény vége felé maradnak el a mellékjelek. A gyűjtemény utolsó harmadában szinte teljesen elmaradnak az ékezetek is Mezey írásából, valaki utólag ceruzával pótolta ezeket, bejelölve a zárt *e*-ket is. Tekintettel arra, hogy a kézirat fekete tintával készült, s a ceruzás javítások is fekete ceruzával történtek, néhol nem lehet eldönteni, hogy ceruzabejegyzés van-e vagy eredetileg is úgy írta Mezey Károly.

A kézirat a verses epikai népköltészetből tíz „régiballadát”, 27 „újabb eseményeket tárgyaló epikai dalt”, 9 „zsványhistóriát és rabi éneket” tartalmaz. Ezek közül azonban csak 39 szöveg került be a jelen kötetbe, ennyi bizonyult balladának/epikus éneknek.

OLTYÁN Sándor 1913–1914a–Ms: *Balladák*. 69 p. Nagyszalonta, Bihar m. Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma, Budapest. Jelzete: **EA 502**. – Kodály Zoltán bejegyzéseivel.

A kézirat, mely „Dr. Sebestyén Gyula pályátételére” készült több címen szerepel a nyilvántartásokban: a katalógusban *Balladák* a címe, az irattartón *Epikus dalok*, magán a kéziraton pedig *Oltyán Sándor V. [o. t.] balladagyűjteménye* szerepel. A kézirat 57 adatot tartalmaz, ezek közül azonban 15 nem sorolható a verses epikai népköltészet kategóriájába.

Oltyán Sándor a balladákat egy kartonkötésű füzetbe írta be, a lapoknak csak az első oldalára írt, a versók végig üresen maradtak. A strófákat általában megszámozta. Ahol Oltyán nem jelölt versszakokat, mi sem tördeltük fel a szöveget, még ha a kéziratot átjavító Kodály Zoltán következetesen bejelölte is a strófatárokat. Az eredeti Oltyán-kéziratot vettük figyelembe, az utólagos tartalmi-szerkezeti–ritmikai javításokat alsó indexben közöljük minden adott esetben. Kodály bejegyzési más szalontai változatokkal vetették egybe Oltyán szövegeit, esetenként feltüntetve az adatközlőt is. Ezekből a bejegyzésekből azonban nem mindig lehetett megállapítani, hogy Oltyán Sándor is ugyanazoktól az adatközlőktől gyűjtötte-e balladáit.

Úgy tűnik, hogy Kodályon kívül még egy másik kéz (feltehetően Szendrey Zsigmond) is átjavította a kéziratot a nyelvjárás hangtani jelenségeinek rögzítése szempontjából. Egy helyen Szendrey Zsigmond alá is írta a maga kiigazító észrevételét. Nem vettük figyelembe az utólagosan, ceruzával beírt nyelvjárási mellékjeleket.

Oltyán Sándor eleinte bejelölte a rövid zárt e hangot, később azonban mellőzte. A kézirat vége felé feltűnik elvétel ismét az e hang ejtésének valamilyen sajátosságát jelölő egy pontos e hang, ezeket azonban igen nehéz volt követni, s le is tettünk ezek következetes jelöléséről, mivel a ceruzás bejegyzések többnyire felülírták ezeket.

A másolatban követtük a kézirat helyesírását, grafikai képét, a párbeszédok jelzésére azonban nem az idéző jelt használtuk, amint azt Oltyán Sándor tette, hanem a gondolatjelt.

Oltyán lejegyzésének sajátossága, hogy nemcsak a nyelvjárási mellékjeleket nem írta be következetesen, de általában a köznyelvi beszéd ékezetes betűire sem tette ki az ékezetet. Elhagyta az á-ról, é-ről, ü-ről, i-ről, stb. az ékezetet, ezeket az utólagosan javító kéz következetesen kirakta ceruzával. Néhol azonban nem lehet eldönteni, hogy Oltyán maga írt ékezetes betűt, vagy a javító jóvoltából került a betűre a hiányzó ékezet. A köznyelvi szavak esetében – ahol biztosra lehetett venni, hogy nem nyelvjárási jelenséggel van dolgunk –, követtük a ceruzás javításokat. Ezen kívül a nyújtott e hangokat is bejelöltük a ceruzás kéz javításai nyomán, mert néhol értelemzavaró lett volna a megnyúlt e hang jelöletlensége.

A balladákat nem mind Oltyán Sándor írta be a füzetbe, egy másik kéz (talán Mezey Károly) is közreműködött a balladák letisztázásában. Az 1–33. oldalt Oltyán írta, a 33–63. oldalt többnyire egy másik kéz, a 63–69. oldalt ismét Oltyán.

OLTYÁN Sándor. 1913–1914b–Ms: *Néprajzi gyűjtemény*. [Babonagyűjtemény] 75 p. Nagyszalonta, Bihar m. Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma, Budapest. Jelzete: **EA 466**.

A kézirat címlapjának adatai: *Oltyán Sándor V. babonagyűjteménye*. Más kéz bejegyzése: Nagyszalonta.

A babonagyűjteményben található a *Halott vőlegény* balladatípus félig prózában, félig versben elmondott változata. (I. 16. sz.)

OLTYÁN Sándor 1915–Ms: *Folklór*. 235 p. Nagyszalonta, Bihar m. Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma, Budapest. Jelzete: **EA 629**.

A kézirat címlapjának adatai: *Oltyán Sándor V. nagyszalontai néphagyomány gyűjteménye*.

Más kéz datálása: 1915.

A gyűjtemény folytatása az EA 502 jelzetű kéziratnak, balladán/epikus éneken és népmesén kívül minden más folklórműfajt felölel: szerelmi-, katona-, pásztor-, betyár-, kortes-, bor-, tréfás-, gúny- és vegyes dalok után köszöntőket és rigmusokat, táncszókat és lakodalmi kurjantásokat, dajkarímeket, gyermekdalokat és játékokat, játékmondókákat, halotti énekeket, siratókat, verses sírfeliratokat, népi verses imádságokat, Krisztus-legendákat, történelmi mondákat s „helyi hagyományokat” tartalmaz.

A *Pásztor- és betyárdalok* fejezetben a dalok között három balladát/epikus éneket is találtunk, ezeket felvettük kötetünkbe. L. a 167, 181, 208. számú adatot.

PELOK Mihály 1915–Ms: *Mesék, nóták, állatmesék.* 265 p. Nagyszalonta, Bihar m. Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma, Budapest. Jelzete: **EA 607.**

A III. osztályos Pelok Mihály gyűjteménye az irattartó szerint 265 oldalt tartalmaz. Valójában azonban a két füzetben 170 lap körül van a rögzített néprajzi anyag. (Az első füzet a 64. oldallal fejeződik be, a második füzet pedig a 160. oldalon kezdődik.) Az irattartón megjegyzés: „A 65–159. oldalig elveszett (II. füzet)”

Az első füzet (1–64. lap) 11 mesét tartalmaz.

A második füzet (160–265. lap) címlapjának felirata: *Gyűjtötte Pelok Mihály III. oszt. Illye. Ér.* 1915. VI/ 8”.

A füzet szerelmi, katona-, pásztor-, betyár-, tréfás-, bor- és gyermekdalokat, mulató verseket, játékmondókákat, szerelmes leveleket, állatneveket, átkokat tartalmaz. A pásztor- és betyárdalok között öt balladát/epikus éneket is találtunk. Mind az öt adatot (a két füzet összes adatával együtt) Biharillyében gyűjtötte az igen gyatra íráskészséggel rendelkező diák. A szövegeket betűhíven közöljük.

PRÁZNOVSZKY Géza 1914–Ms: *Néprajzi gyűjtemény.* 58 p. Nagyszalonta, Bihar m. Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma, Budapest. Jelzete: **EA 469.**

A kézirat címlapja: Néprajzi „Adatok”. Gyűjtötte Práznovszky Géza V. o. t.

A gyűjtemény tartalma: misztériumok, balladák és históriák. Dalok, kiolvasó versek, babonák, jeles napok.

A kézirat *Zsiványhistóriák és rabi énekek* című alfejezete három betyárballadát (nálunk 155, 192, 195. sz.), egy történelmi éneket (125. sz.) és egy Patkóról szóló népi elbeszélést tartalmaz.

STERN Imre 1917–Ms: *Folklór.* 82 p. Nagyszalonta, Bihar m. Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma, Budapest. Jelzete: **EA 894.**

Stern Imre balladát nem gyűjtött, egy Fábíán Pistáról szóló népi elbeszélést vettünk fel gyűjteményéből.

SZENDREY Ákos 1914–1915–Ms: *Folklór.* 394 p., 42 kotta. Nagyszalonta, Bihar m. Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma, Budapest. Jelzete: **EA 616.** – Kodály Zoltán és Szendrey Zsigmond bejegyzéseivel.

Az EA 616 jelzeten található kézirat-együttes Szendrey Ákos két különböző időben gyűjtött anyagát tartalmazza: három füzetet az 1914–15-ös tanévben küldött be pályázatra a harmadikos kisdíák, a negyedik rész különálló lapokból áll (füzetből kitépott lapok, vagy szétesett füzet lapjai), s Szendrey Ákos 1917-es gyűjtését tartalmazza. A kézirat-együttes negyedik része (az 1917-es gyűjtés) nem kapott külön jelzetet, nincs is külön irattartója, emiatt a nyilvántartásban úgy szerepel, mint az

1914–1915-ben készített pályamunka része, mely együttesen (3 füzet+a különálló lapok) 394 lapra terjed. (Itt jegyezzük meg, hogy feltehetően Szendrey Zsigmond is azért hivatkozott Ákos fia 1914-es gyűjtésére a *Bátori Kalár*ával és *A három árvával* kapcsolatban, mert ő sem figyelt arra, hogy a kéziratcsomó negyedik része későbbi gyűjtés. Lásd a *Szendrey Zsigmond 1917–1919–Ms* iratcsomó leírását.)

A kézirat-együttes címlapjának adatai: Szendrey Ákos, IV. osztályos (piros ceruzával javítva az osztály száma: III. osztályos) gimnáziumi tanuló folklórgyűjteménye Nagyszalontáról 1914–15-ben. Az első három füzet egyszerre érkezett Budapestre, 1915. június 8-án.

Az első füzet (1–129. oldal) betlehemes játékok, újévi csillagjárást, balladákat és rokonneműeket, valamint népdalokat tartalmaz, a második füzet népmeséket (130–217. oldal), a harmadik füzet „Szendrey Ákos IV. o. t. nagyszalontai vegyes néphagyomány-gyűjtése” (218–286. lap), melybe köszöntők és rigmusok, siratók, lakodalmi költészet, babonák és ráolvasások kerültek. A negyedik részről, (a különálló lapok csomagjáról) lásd a *Szendrey Ákos 1917–Ms* leírását.

Az első füzet („Szendrey Ákos IV. o. t. [az osztály száma piros ceruzával javítva: III.] nagyszalontai népdalgyűjtése. 1914–15. Érk. 915. VI. 8.”) *Balladák és rokonneműek* című fejezete 6 „régibb balladát”, 21 „újabb eseményeket tárgyaló epikus éneket”, 5 „zsványhistóriát” és egy verses legendát tartalmaz. A 33 adatból azonban csak 26 bizonyult balladának/epikus éneknek.

A harmadik kisdiák gondosan letisztázott gyűjteményt küldött be a pályázatra, gyűjteményében következetesen jelölte a szalontai nyelvjárás sajátos hangjait, s azon túl is fonetikusán jegyezte le a szövegeket. A kéziratban ritkán előfordul Kodály Zoltánnak egy-egy bejegyzése, úgyszintén Szendrey Zsigmondnak, feltehetően az adatközlőkre vonatkozó rövidítései vagy rövid, családi bejegyzései.

SZENDREY ÁKOS 1917–Ms: Néprajzi gyűjtemény. In: Szendrey Ákos 1914–1915–Ms: 4. rész, 287–394. lap.

Nincs külön irattartója ennek a résznek, az EA 616 jelzetű gyűjtemény 4. része, mely 1917-es gyűjtéseket tartalmaz.

A kézirat címlapjának adatai: *Szendrey Ákos fg. VI. o. t. Néprajzi gyűjteménye. Nagyszalonta, 1917.* Érk. 917. VIII. 9.

A címlapon található Szendrey Zsigmond feljegyzése a kézirat tartalmáról:

„a) Katonadal 176 darab (az eddigi gyűjtésekben nincsenek meg)

b) Verses betyárhistóriák 48 darab (különállók s változatok, egy végre már _____ (olvas-hatatlan szó)

c) Betegségekre vonatkozó babonák (csoportosítva) 23 oldal

d) Élelmezésre vonatkozó babonák (csoportosítva) 14 oldal

e) Csatolva Balog Zsuzsi cselédlány (15 éves) füzete, melyet Szendrey Ákos számára írt le.

Vegyes babonák 210 drb.

Vegyes dal 1 darab

f) Két füzet háborús dal dallammal

g) szólásmódok és közmondások 17 oldal.”

Nem véletlen, hogy Szendrey Zsigmond „verses betyárhistóriák”-ként emlegeti a gyűjtemény *Betyárdalok* című fejezetét: túlnyomó többségben betyárballadákat tartalmaz, egyiket-másikat több változatban is. Ebből a fejezetből 32 szöveget vettünk át kötetünkbe, de lehet, hogy eredetileg több betyárballadát tartalmazott, mert a kéziratból a 322. oldal előtt hiányoznak lapok. Ezek még az Etnológiai Archívumba kerülés előtt sodródhattak külön a gyűjtemény többi részétől, mert a pecsételt EA-lapszámolás szerint nincs hiány, a 321. oldal után szabályosan következik a 322. Az eredeti

kézi lapszámozás szerint csak egy lap, a 44. hiányzik, a feltehetően Szendrey Zsigmondtól származó utólagos megszámozása az adatoknak viszont arra vall, hogy hat különböző versszöveg (16–tól 21-ig) hiányzik a gyűjteményből: a 321. lapon a 15. számú rabének volt az utolsó adat, a 322. lapon viszont 22-es számmal következik a *Szaladj, zsandár, jön Fábián Pista* kezdetű ballada, s ettől kezdve folyamatos a balladák számozása. Jóllehet Szendrey Zsigmond a 22-es számmal jelölte meg a lap tetején kezdődő balladaszöveget, s ezzel mintegy azt sugallta, hogy valóban ott kezdődik Fábián Pista balladájának ez a változata, úgy ítéljük meg, hogy a ballada az előző oldalon kezdődött és római kettes számot kapott a *Fábián Pista*-változatok között. (kötetünkben így is szerepel a ballada).

A kéziratban más kéz/kezek írása is előfordul, mert – ahogy Szendrey Zsigmond írta Sebestyén Gyulának a pályamunkákat kísérő levelében 1917 júniusában– „hetedik a *fiam* gyűjteménye, ki felgyógyult ugyan már himlőjéből, de írni még nem tudván gyengesége miatt, barátai segítettek a letisztázásában” (Szalay Olga 2001: D/60, 507).

SZENDREY Zsigmond 1917–1919–Ms: *Babonák, mondák, balladák, utcanevek, mesék.* 280 p. Nagyszalonta, Bihar m. 1917–1919. Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma, Budapest. Jelzete: **EA 347.**

A gyűjtemény különböző diákkezek által leírt vegyes folklóranagyot tartalmaz. A kézirat tartalma – nagy vonalakban – a következő: népballadák, *Szalonta régi betyárai*, *Az oroszok Szalontán* [1849-ben], szalontai utcanevek, népmesék, Hatvani históriája, háborús dalok, babonák, hiedelmek, vegyes prózai anyag (többnyire hiedelemtörténetek és mondák), iskolai dolgozatok olyan szalontai hagyományokról, melyek Arany János műveiben is előfordulnak.

A kézirat a 3–15. oldalon (pecsételt számozás) tíz epikus éneket tartalmaz, melyeket utólag egy pirosceruzás kéz megszámozott. A számozás azonban csak kilencig terjed, mivel *A három árva* utolsóának beírt két változata egyaránt a kilences számot viseli. Úgy tűnik, nem elírásról van szó, hanem az azonos típushoz tartozó két változat egyetlen szöveggént való kezeléséről, hiszen a verses szövegek után következő próza (*Szalonta régi betyárai*) a tízes számot kapta.

A tíz szöveg közül nyolc ballada, kettő (az 5-ös és a 6-os számú) epikus elemet tartalmazó pásztor-, illetve szerelmi dal. (A szalontai diákgyűjtők mindkettőt rendszerint a balladák közé sorolták.) A tíz adat sorrendje a következő:

1. Ugyan édes babám mért vagy oly kedvetlen (A megcsalt leány címen)
2. Barna kislány vizet viszen a karján
3. A katonák masíroznak
4. Esik eső, nagy sár van az utcán (*Sorozáskor* címmel)
5. Beállottam Orosiba bojtárnak
6. Tisza parti kisleány
7. Bátor Kalára
8. Gyere hozzám vacsorára (*A gyáva legény* címmel)
9. A temető kapujába
- 9.[!] Amoda megy két kis árva

A tíz adat közül egynek sincs megnevezve a gyűjtője, hasonlóképpen egyik sincs datálva. Viszont, úgy tűnik, hogy mind a tíz verses szöveget (néhány sor kivételével a 4-es számú adatban) ugyanaz a diákkéz írta le.

A gyűjtő azonosításához az ötletet és az első fogódzót Szendrey Zsigmond két megjegyzése adta: a *Nagyszalontai gyűjtésben* előbb *A három árva* szövege után jegyezte meg, hogy „változatait feljegyezték Mezey 1914, Szendrey 1914, 1917.” (*MNGYXIV.* 1924: 21), majd a Bátor Kalára balladájával kapcsolatban, hogy „változatait lejegyezték: Mezey, Oltyán, Szendrey 1914” (Uo. 22. oldal). A két

ballada változatainak említett diákgyűjtői közül Mezey Károly és Oltyán Sándor gyűjtőfüzetében meg is találtuk a hivatkozott variánsokat (kötetünkben az 1, 86, 87. (Mezey K.), illetve a 85. sz. (Oltyán S.) balladák), Szendrey Ákosnak viszont sem az 1914/15-ös, sem az 1917-es gyűjteményében nem akadunk rá *A három árva* illetve a *Bátori Kalára* változatára. Ez terelte a „gyanút” Szendrey Ákosra, mivel az EA 347-es kézirat-együttesben éppen *A három árva* szerepel két változatban, és megtalálható benne *Bátori Kalára* is. A névtelen gyűjtő Szendrey Ákossal való azonosításának ellentmondott viszont az a tény, hogy az EA 347-es kéziratcsomóban található balladák kézírása semmiképpen nem azonosítható a harmadik kisdíák Szendrey Ákos 1914/15-ös gyerekes írásával. A névtelen kézirat balladáit nagyobb diák írta le, akinek kézírása – laikus megítélés szerint – hasonlít az 1917-ben hatodik osztályos Szendrey Ákos kézírásához. Ráadásul a balladákat olyan füzet kitépett lapjaira írta a névtelen diákgyűjtő, melyet a balladagyűjtő diákok közül 1917-ben kizárólag csak Szendrey Ákos használt: a megszokottnál szélesebb vonalas füzetet az különbözteti meg a többi hasonló méretű füzetétől, hogy lapjait középen függőleges piros vonal osztja két egyenlő részre.

Mindent összevetve, a fentiek alapján arra következtetünk, hogy az EA 347 jelzetű kézirat-együttesben található nyolc balladát – kötetünk 5, 6, 18, 31, 37, 49, 88, 211. számú adatát – az ötödikes Szendrey Ákos gyűjtötte 1916/17-ben. Ennek ellenére a nyolc balladánál csillaggal figyelmeztetünk arra, hogy mind a gyűjtés ideje, mind a gyűjtő neve kikövetkeztetett adat.

A figyelmeztetésre már csak azért is szükség volt, mert ellentmondásba keveredtünk Szendrey Zsigmonddal, aki kétszer is a fia 1914-es gyűjtésére hivatkozott. A névtelen gyűjtemény kézírása viszont – amint korábban már jeleztük – semmiképpen nem egyeztethető az 1914-ben harmadik kisdíák gyerekes írásával. Ellene szól az 1914-es datálásnak az is, hogy Szendrey Ákos 1914/15-ben füzetbe írta be a gyűjtött szövegeket, s a *Balladák és rokonneműek* fejezetben folyamatosan követik egymást az adatok, és a lapszámozásban sincs megszakítás, vagy hiány.

Az ellentmondás esetleges feloldására egyetlen érvelt tudunk felhozni. A Folklore Fellows szabályzata szerint a diákoknak két példányban kellett beadniuk gyűjtéseiket: az egyiket – amellyel pályáztak – a Folklore Fellows magyar osztályának budapesti központjába, a másikat pedig a nagyszalontai gyűjtőszövetség irattárába. A szabályzat eme feltételének azonban már a kezdetektől nem tudtak eleget tenni a diákok. Szendrey Zsigmond már 1915 júniusában jelezte Sebestyén Gyulának, hogy Szalontán sok gyűjteménynek nincs meg a másodpéldánya. Ezért az FF magyar osztályának elnökét arra kérte, hogy küldje vissza a „*tavalyi és idei* anyagot is legalább két hétre”, mialatt „a hiányzó füzeteket egypár gyorsírású tanulóval” lemásoltatná. (l. Szalay Olga 2001: D/16, 470) Szendrey Zsigmond kérésének – úgy látszik – nem volt akkor fogamatja, mert 1916 novemberében újból sürgeti a szalontai diákok füzetének visszaküldését, akkor azonban egy újabb ok miatt is: nem jegyezte fel a diákgyűjtők nevét, s ez gondot okozott a kötetszerkesztés során (Szalay Olga 2001: D/44, 491). Nem tudjuk, Szendrey Zsigmond ezúttal kézhez kapta-e a szalontai diákgyűjtéseket. De most nem is ez a lényeges. Inkább azt tartjuk fontosnak hangsúlyozni, hogy elképzelhető: korábbi gyűjtésekről 1916–1917 fordulóján másolatok készültek Szalontán, s ezek a másolatok maradtak fenn az EA 347 jelzetű kézirat-együttesben. A tények azonban nem igazolják az elgondolást: ha Szendrey Ákos 1914/15-ös gyűjteményében (amit Budapesten 1915. június 8-án regisztráltak) nem található meg sem *A három árva*, sem a *Bátori Kalára* szövege, miről készült volna „másolat” 1916–17-ben? S egyáltalán, másolat-e az a nyolc ballada, ami a kézirat-együttesben található, vagy Szendrey Ákos újabb gyűjtése 1916/17-ből? Szinte biztosra vehető, hogy az utóbbiról van szó: a nyolc ballada közül három (1, 2, 4. sz.) előfordul Szendrey Ákos 1914/15-ös gyűjteményében is, szövegük azonban nem azonos a névtelen gyűjteményben találhatókéval, a további öt balladának viszont nincs változata Szendrey Ákos korábbi gyűjtésében. Az is amellett szól, hogy Szendrey Ákos 1917-es gyűjtését tartalmazza a tíz verses darabból álló gyűjtemény, hogy benne több helyen is Kodály Zoltán bejegyzésével

találkozunk. Kodály a diákgyűjtéseket első szalontai gyűjtőútja (1916. október 2–8) előtt és alatt, majd két gyűjtőútja között (1916. október 8. után – 1916. december 28. előtt) nézte át, Szendrey Ákos 1914–1915-ös gyűjtését – bejegyzései tanúsítják – áttanulmányozta, 1917-es gyűjteményében viszont (melynek beérkezési ideje 1917. július 9.) Kodálynak egyetlen bejegyzése sincs. Az EA 347-ben található szövegeket tehát csakis második szalontai gyűjtőútja idején nézhette át, és akkor jegyezhetette be a kised gyűjteménybe hol az adatközlő nevét, hol elismerő megjegyzését, vagy ritmus-hibát érzékelő, dallam-szöveg összefüggésére irányuló kérdését. Az pedig aligha képzelhető el, hogy Szendrey Ákos vagy Szendrey Zsigmond 1916–17 fordulóján 1914–15-ös darabokat mutatott volna meg Kodálynak.

A fentiek fényében talán kimondható, hogy az *MNGYXIV.* kötetének 21. és 22. lapján Szendrey Zsigmond téves évszámot tüntetett fel, amikor a *Bátori Kalára* és *A három árva* Szendrey Ákos által lejegyzett változatának gyűjtési idejéül 1914-et írt.

Szendrey Zsigmond é. n.–Ms: „*Szalonta betyárköltészete*” 32 p. Nagyszalonta, Bihar m. Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma, Budapest. Jelzete: **EA 10686.**

A kézirat Sebestyén Gyula hagyatékából került elő, Szendrey feltehetően közlésre az *Ethnographiának* küldte be a kidolgozott, gondosan letisztázott tanulmányt. A dolgozat egyúttal tartalmazza a legjellemzőbb szalontai betyárballadák, verses betyárhistóriák szövegeit is.

A datálatlan kézirat feltehetően a *Nagyszalontai gyűjtés* (1924) megjelenése előtt készült el, attól a gondolattól vezérelve, hogy a *Magyar Népköltési Gyűjteményben* ezeknek az újabb kori, kiforratlan ballada- és dalszövegeknek nincs helyük.

A tanulmányban több betyárballada teljes szöveggel szerepel (Fábián Pista, Vitális Imre két- két változattal, Barna Bandi, Rózsa Sándor, Csehó Pista), a többi betyárdalból és balladából Szendrey csak jellemző részleteket idéz.

Szendrey Zsigmond írását teljes egészében közöljük a *Függelékben*.

Irodalom

A. J. (ARANY János)

1851 Fábján Pista nótája. *Remény I.* (6) 334–336.

ARANY László

1862 *Eredeti népmesék.* Pest

ALBERT Ernő

1973 *Háromszéki népballadák.* Albert Ernő és tanítványai gyűjteménye. Faragó József bevezetőjével és jegyzeteivel. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

ARANY János

1855 Önéletrajz. Levél Gyulai Pálhoz. In: KOZMA Dezső (összeállította): *Arany János breviárium.* Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár–Napoca, 1982, 9–21.

BÁN Aladár

1915 Jelentés a F. F. Magyar Osztályának eddigi gyűjtéseiről. (Felolvastatott a Magyar Néprajzi Társaságnak 1915. május 26-diki ülésén) *Ethnographia* XXVI. (4–6) 336–339.

BERDE Mária

1917 Gáspár János hagyatékából. *Budapesti Szemle* 171. kötet, 488. sz. 207–226.

BERZE NAGY János

1943 Szendrey Zsigmond. 1879–1943. *Ethnographia* LIV. (2) 208–210.

DÁNIELISZ Endre

1981 Szendrey Zsigmond nagyszalontai éve. In: Kós Károly–FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti dolgozatok 1981.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 202–218.

DIÓSZEGI Vilmos

1964 Sebestyén Gyula jelentősége a néprajztudományban. *Ethnographia* LXXV. (3) 384–401.

1981a Sebestyén Gyula. (szócikk) In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon.* IV. Akadémiai Kiadó, Budapest, 435–436.

1981b Szendrey Zsigmond. (szócikk) In: ORTUTAY Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon.* IV. Akadémiai Kiadó, Budapest, 644–645.

DOMOKOS Mariann

2012 Gyulai Pál folklórgyűjtése és meseköltészete. *Ethno-Lore.* A Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének Évkönyve. XXIX. 281–312. – Ua. in: DOMOKOS Mariann: *Mese és filológia. Fejezetek a magyar népmeseszövegek gyűjtésének és kiadásának 19. századi történetéből.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2015, 221–264.

ERDÉLYI János

1855 *Magyar népmesék.* Pest

ÉRTESÍTŐ

1909–1918 *A nagyszalontai m. kir. állami főgimnázium Értesítője az-...tanévről/ iskolai évről.* Közrebocsájtja Tatár Balázs igazgató. Nagyszalonta

- FARAGÓ József
1956 A marosvásárhelyi diákok népköltészeti gyűjtőmunkája az 1860-as években. *Igaz Szó* (Marosvásárhely) IV. (7) 1038–1043. Ua. In: FARAGÓ József: *Balladák földjén. Válogatott tanulmányok, cikkek*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977, 87–97.
- FORRAI Ibolya
2004 Sebestyén Gyula kéziratos hagyatéka a Néprajzi Múzeumban. *Ethnographia* CXV. (2) 163–172.
- GYULAI Pál
1860 Adalék népköltészetünkhöz[!] *Budapesti Szemle* IX. kötet, XXX. füzet, 272–299.
- KÁLMÁNY Lajos
1877 *Koszorúk az Alföld vad virágaiból*. Köti Kálmány Lajos. I. Pécskáról való. Nyomatott Réthy Lipótnál, Arad
- KANYARÓ Ferenc–OLOSZ Katalin
2015 *Erdélyi népballadák és epikus énekek. 1892–1905*. Kritikai kiadás. Kanyaró Ferenc szétszóródott hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Olosz Katalin. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár
- KATONA Imre
1967 Az európai népballadák típuskatalógusának kérdéseiről rendezett freiburgi értekezet (1966. szept. 28–30.) *Ethnographia* LXXVIII. (4) 613–616.
1998 Ballada. In: VOIGT Vilmos (szerk.): *A magyar folklór*. Osiris Kiadó, Budapest, 184–220. (Osiris tankönyvek)
- KATONA Lajos
1908 Nemzetközi folklorista szövetség („FF”). *Ethnographia* XIX. (6) 734–735. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 351–353.
- KERESZTURY Dezső
1978 *Így élt Arany János*. Móra Könyvkiadó, Budapest
(K. K.) [KÖLLŐ Károly]
1991 Keresztury Sándor. In: BALOGH Edgár (szerk.): *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés*. II. kötet. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 720–721.
- K. KOVÁCS Péter
1966 Szendrey Ákos élete és irodalmi munkássága. *Néprajzi Értesítő* XLVIII. 237–253.
- KODÁLY Zoltán
1924 Dallamok jegyzetei. In: *Magyar Népköltési Gyűjtemény* XIV. Athenaeum, Budapest, 361–363. – Ua. Kodály autográf kéziratából *Nagyszalontai gyűjtés* címen in: SZALAY Olga–RUDASNÉ BAJCSAY MÁRTA (szerk.) 2001: 7–8.
- KONSZA Samu
1957 *Háromszéki magyar népköltészet*. Konsza Samu gyűjteménye. Szerkesztette és a bevezetőt írta Faragó József. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Marosvásárhely
- KORNIA László
é. n. *Kornya Sándor*. http://fmg.hu/sites/default/files/egykori_tanarok_diakok/egykori_tanarok/kornya_sandor.pdf (letöltés ideje: 2017. szeptember 6.)

- KÓSA László
1989 *A Magyar Néprajzi Társaság százéves története (1889–1989)*. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest
- KOVÁCS Ferenc
1958 *Iratosi kertek alatt. Kisiratosi népköltészet*. Gyűjtötte Kovács Ferenc. Szerkesztette és a bevezetőt írta Faragó József. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Bukarest
- KOZMA Dezső (összeállította)
1982 *Arany János breviárium*. Összeállította Kozma Dezső. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár-Napoca
- KOZCOSA Sándor
1945 Kommentár a „Fábján Pista nótájá”-hoz. *Irodalomtörténet* XXXIV. (1–4) 47–48.
- KRIZA János–OLOSZ Katalin
2013 *Vadrózsák. Erdélyi néphagyományok*. Második kötet. Kriza János és gyűjtői körének szétszórta hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Olosz Katalin. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár
- LACKOVITS Emőke, S. – Lásd S. LACKOVITS Emőke
- M. L. [MADARASSY László]
1934 Sebestyén Gyula születésének 70. évfordulójára. *Ethnographia* XLV. (1–2) 1–3.
- MAGYAR NÉPKÖLTÉSI GYŰJTEMÉNY (MNGY)
II. 1872 *Csongrádmegyei gyűjtés*. Szerkesztette Török Károly. Athenaeum, Pest – Lásd még így is: TÖRÖK Károly (szerk.) 1872.
XIV. 1924 *Nagyszalontai gyűjtés*. Gyűjtötte a Folklore Fellows Magyar Osztályának nagyszalontai gyűjtő szövetsége. Kodály Zoltán közreműködésével szerkesztette Szendrey Zsigmond. Kiadja a Kisfaludy Társaság. Athenaeum, Budapest. (*A Magyar Népköltési Gyűjtemény* sorozatszerkesztője Sebestyén Gyula.) – Lásd még így is: SZENDREY Zsigmond (szerk.) 1924.
XV. 2001 *Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtése*. Sajtó alá rendezte és szerkesztette Szalay Olga, Rudasné Bajcsay Márta. Balassi Kiadó–Magyar Néprajzi Társaság, Budapest. (*A Magyar Népköltési Gyűjtemény* új folyamának sorozatszerkesztője Voigt Vilmos.) – Lásd még így is: SZALAY Olga – RUDASNÉ BAJCSAY Márta (szerk.) 2001.
XIX. 1998 *Néphit szövegek*. A Magyar Néprajzi Társaság megbízásából szerkesztette Verébelyi Kincső. Néphit szövegek a Folklore Fellows magyar osztályának gyűjtéseiből. Kiadja a Magyar Néprajzi Társaság, Budapest. (*A Magyar Népköltési Gyűjtemény* új folyamának sorozatszerkesztője Voigt Vilmos.) – Lásd még így is: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998.
- MIKOS Éva
2017 Gyula a vérzivatarban. Konstruktív és a rekonstrukció problémája Sebestyén Gyula pályaképében. In: JAKAB Albert Zoltán – VAJDA András (szerk.): *Aranyhíd. Tanulmányok Keszeg Vilmos tiszteletére*. Kriza János Néprajzi Társaság – BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézet – Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 535–548.
- NAGY Endre – PÉTER Sándor (szerk.)
2006 *Vadrózsa virága (Székelykeresztúri diákok népköltészeti gyűjtéséből)*. A gyűjtőmunka elindítója és irányítója Farkas Jenő tanár. Edeleny–Sepsiszentgyörgy

OLOSZ Katalin

- 2003a A világosi fegyverletétel a magyar népköltészetben. In: OLOSZ Katalin: *Víz mentére elindultam. Tudománytörténeti, népismereti írások*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 161–174.
- 2003b Adatok a „Búsul a lengyel...” erdélyi előfordulásához. In: OLOSZ Katalin: *Víz mentére elindultam. Tudománytörténeti, népismereti írások*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 175–196.
- 2009 Az erdélyi néphagyományok elfelejtett gyűjtője: Szabó Sámuel. In: SZABÓ Sámuel–OLOSZ Katalin 2009: 15–129.
- 2011a Gyulai Pál esete a kolozsvári diákkal. (Gyulai Pál és kolozsvári diákgyűjtője közötti konfliktus) In: OLOSZ Katalin: *Fejezetek az erdélyi népballedagyűjtés múltjából*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 243–251.
- 2011b Fehér László balladájának korai erdélyi változatai. In: OLOSZ Katalin: *Fejezetek az erdélyi népballedagyűjtés múltjából*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 71–199.
- 2014 Kriza-hagyaték a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában. *Ethnographia* CXXV. (2) 266–278.
- 2014 Népköltészeti gyűjtések Erdélyben a néprajz önálló tudományterületté válásának időszakában (1889–1914). In: KESZEG Vilmos – SZÁSZ István Szilárd – ZSIGMOND Júlia (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 22. Néprajzi intézmények, kutatások, életpályák*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 15–39.
- 2015 Két kor küszöbén. Egy folklórgyűjtő tanár a 19–20. század fordulóján. In: KANYARÓ Ferenc – OLOSZ Katalin 2015: 27–133.
- 2017 Népballedák a nagyszalontai gyűjtők hagyatékában (1912–1919) In: JAKAB Albert Zsolt – VAJDA András (szerk.): *Aranyhíd. Tanulmányok Keszeg Vilmos tiszteletére*. Kriza János Néprajzi Társaság – BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézet – Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 975–992.

POZSONY Ferenc

- 1984 *Álomvíz martján. Fekete-ügy vidéki magyar népballedák*. Gyűjtötte, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Pozsony Ferenc. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

S. LACKOVITS Emőke

- 1989–1991a Sebestyén Gyula (1864–1946) In: S. LACKOVITS Emőke (szerk.): *Tanulmányok a 125 éve született Sebestyén Gyula emlékére*. (A veszprémi Laczkó Dezső Múzeum konferenciái 1.) Veszprém, 7–15.
- 1989–1991b Sebestyén Gyula és a vidéki gyűjtőszövetségek. In: S. LACKOVITS Emőke (szerk.): *Tanulmányok a 125 éve született Sebestyén Gyula emlékére*. (A veszprémi Laczkó Dezső Múzeum konferenciái 1.) Veszprém, 24–31.

SÁNDOR István

- 1966 Szendrey Ákos. 1902. december 7. – 1965. november 20. *Ethnographia* LXXVII. (2) 304–306.

SEBESTYÉN Gyula

- 1912 A magyar néphagyomány emlékeinek országos gyűjtéséről. *Ethnographia* XXIII. (4) 193–199. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 361–368.
- 1913 Indítványok a néphagyományok országos gyűjtésének múzeumi és könyvtári támogatásáról. *Ethnographia* XXIV. (5) 317–318. Ua. in VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 388–390.

- 1914 Négy emlékirat. *Ethnographia* XXV. (3) 129–150. – Ua. *Négy emlékirat a hazai néphagyomány emlékeinek országos gyűjtése tárgyában* címmel, új szedéssel külön füzetben. (Kiadja a F. F. Magyar Osztálya, Budapest) – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 396–421.
- 1924 A nagyszalontai gyűjtésről. In: *MNGY* XIV. 1924: V–XV.
- SEBESTYÉN Gyula–BÁN Aladár
- 1912a Tájékoztató a Folklore Fellows magyar osztályának országos gyűjtéséhez. *Ethnographia* XXIII. (4) 200–213. és kny. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 369–372 [I. *Tudnivalók*, II. *Gyűjtés módja*], 19–31 [III. *A gyűjtők kérdőíve*].
- 1912b A Folklore Fellows magyar osztályának 1912. évi sárospataki pályakérdései. *Ethnographia* XXIII. (4) 251–252.
- SELMECZI KOVÁCS Attila
- 2004 Sebestyén Gyula életműve. *Ethnographia* CXV. (2) 133–142.
- S[OLYMOSSY] S[ándor]
- 1925 Szendrey Zsigmond: Nagyszalontai gyűjtés. (Magyar Népköltési Gyűjtemény: új folyam XIV. kötete). *Ethnographia (Népelet)* XXXVI. (1–6) 71–72.
- SZABÓ Sámuel – OLOSZ Katalin
- 2009 *Erdélyi néphagyományok. 1863–1884*. Szabó Sámuel és gyűjtői körének szét-szórt hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Olosz Katalin. Európai Folkór Intézet – Mentor Kiadó, Budapest – Marosvásárhely
- SZABÓ Zsolt
- 1976 Irányított néprajzi gyűjtő-versenyek általános iskolás tanulókkal. In: Kós Károly (szerk.): *Népismereti dolgozatok 1976*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 73–84.
- 2016 A *Jóbarát* néprajzi gyűjtései 1968–1980 között. In: KESZEG Vilmos–VIRGINÁSTAR Emese (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 24. Hagyomány és örökség a romániai magyar néprajzkutatásban*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 271–282.
- SZALAY Imre – MADARASSY László
- 1914 A pécsi V. vándorgyűlés. *Ethnographia* XXV. (5–6) 351–352.
- SZALAY Olga
- 2001 Dokumentumok. Közreadja Szalay Olga. In: SZALAY Olga – RUDASNÉ BAJCSAY Márta (szerk.): *Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtése*. (Magyar Népköltési Gyűjtemény. Új folyam, XV.) Balassa Kiadó–Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 455–588.
- SZALAY Olga – RUDASNÉ BAJCSAY Márta
- 2001 A nagyszalontai gyűjtés története, tanulságai és jelentősége. In: SZALAY Olga – RUDASNÉ BAJCSAY Márta (szerk.) 2001: 11–69.
- SZALAY Olga – RUDASNÉ Bajcsay Márta (szerk.)
- 2001 *Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtése*. Sajtó alá rendezte és szerkesztette Szalay Olga, Rudasné Bajcsay Márta. (Magyar Népköltési Gyűjtemény. Új folyam, XV.) Balassa Kiadó – Magyar Néprajzi Társaság, Budapest
- SZENDREY Ákos
- 1946 Sebestyén Gyula † (1864–1946) *Ethnographia* LVII. (1–4) 120–121.
- SZENDREY Zsigmond
- 1913 Nagyszalontai népies hiedelmek és babonák. *A Nagyszalontai M. Kir. Állami Főgimnázium Értesítője. 1912–13*. Közreboicsátja Tatár Balázs igazgató. [Nagyszalonta], 3–26.

- 1914 Szalontai mondák a Toldiakról és a Csonkatoronyról. *Ethnographia* XXV. (3) 164–168.
- 1920a *A néphagyományok gyűjtésének módszere*. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest (A Magyar Néprajzi Társaság propagandabizottságának kiadványai, 4.)
- 1920b Sára néném. *Ethnographia* XXXI. (1–6) 59–60.
- 1921 Fábrián Pista nótája. *Ethnographia* XXXII. (1–6) 100–102. [Az *Ethnographia* éves tartalomjegyzékében a közlemény Fazekas István (a gyűjtő) nevén szerepel. L. ezzel kapcsolatban kötetünk 150. számú jegyzetét.]
- SZENDREY Zsigmond (szerk.)**
- 1924 *Nagyszalontai gyűjtés*. Gyűjtötte a Folklore Fellows magyar osztályának nagyszalontai gyűjtő szövetsége. Kodály Zoltán közreműködésével szerkesztette Szendrey Zsigmond. Kiadja a Kisfaludy Társaság. Athenaeum, Budapest (*Magyar Népköltési Gyűjtemény* XIV.)
- SZENTESI ZÖLDI László**
- 2009 *Nagy magyar betyárkönyv*. Méry Ratio Kiadó, h. n.
- TÖRÖK Károly (szerk.)**
- 1872 *Csongrádmegyei gyűjtés*. Szerkesztette Török Károly. Athenaeum, Pest (*Magyar Népköltési Gyűjtemény* II.)
- VARGA Mária**
- 1961 Szendrey Zsigmond tudományos munkássága. *Index Ethnographicus* VI. 109–131.
- VARGYAS Lajos**
- 1976 *A magyar népballada és Európa*. I–II. Zeneműkiadó, Budapest
- VEREBÉLYI Kincső (szerk.)**
- 1998 *Néphit szövegek*. A Magyar Néprajzi Társaság megbízásából szerkesztette Verebéli Kincső. Néphit szövegek a Folklore Fellows magyar osztályának gyűjtéseiből. (*Magyar Népköltési Gyűjtemény*. Új folyam, XIX. Sorozatszerkesztő Voigt Vilmos) Kiadja a Magyar Néprajzi Társaság, Budapest
- VICZIÁN János**
- 2007 Szendrey Zsigmond. In: Diós István–Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon*. XII. Budapest, Szent István Társulat. (a szerző szignója: 88) – Interneten: <http://lexikon.katolikus.hu/S/Szendrey.html> (letöltés ideje: 2017. szeptember 25.)
- VISKI Károly**
- 1911 Régimódi házak Szalontán. Milyen lehetett a költő szülőháza. Tanítványainak írta és rajzolta dr. Viski Károly. *A Nagyszalontai M. Kir. Állami Főgimnázium Értesítője*. 1910–11. Közrebocsátja Tatár Balázs igazgató. Nagyszalonta, 1–22.
- 1913–1914 A szalontai nép nyelvéből. *Magyar Nyelvőr* XLII. (5) 210–218, (6) 255–261, (7) 295–306, (8) 356–360, (9) 393–404, (10) 454–463; XLIII. (3) 126–132; (5) 212–218; (6) 263–266.
- 1914 A szalontai nép nyelvéből. Hagyományok. *Magyar Nyelvőr* XLIII. (3) 126–132; (5) 212–218; (6) 263–266.
- 1917 *Aranyék háza*. Nagyvárad
- 1919 *Arany népe. Arany tárgyi néprajzának vázlatja*. Nagyvárad
- 2006 *Arany népe. Arany tárgyi néprajzának vázlatja*. Literátor Könyvkiadó–Zalanta Kiadó, Nagyvárad–Nagyszalonta. [Az 1919-es alapkiadás újraközlése]

VITA Zsigmond

1968 Gyermekirodalmunk bölcsőjénél. In: VITA Zsigmond: *Tudománnyal és cselekedettel. Tanulmányok*. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 243–281.

VOIGT Vilmos

1998 Előszó. In: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 7–13.

2001 Utószó. In: SZALAY Olga–RUDASNÉ BAJCSAY Márta (szerk.) 2001: 633–635.

TÁBLÁZATOK, MUTATÓK

Táblázatok

1. A szalontai diákgyűjtők névsora

A nagyszalontai gyűjtőszövetségben tevékenykedő diákgyűjtőkről összesítő névsor soha nem készült. Száz év távlatából s kellő dokumentáció hiányában a teljes névsort ma már aligha lehet rekonstruálni. Szétszórt említésekre, részleges felsorolásokra, iskolai értesítőkre, a *Nagyszalontai gyűjtés*ben megnevezett diákgyűjtőkre, valamint a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában található kéziratokra hagyatkozva kíséreltük meg összeállítani az alábbi névsort. Félkövért betűvel a balladagyűjtő diákok nevét és gyűjteményét emeltük ki.

A *Honnan tudunk róla?* rovat három oszlopának rövidítései:

Sz. Zs.-levél v. Értesítő: Szendrey Zsigmond 1914-, 1915- és 1917 júniusában írt levelére hivatkozunk a megfelelő évszámmal (a levelek lelőhelye: SZALAY Olga 2001: D/9, 464–465, D/16, 469–470, D/60, 506–507) vagy az iskolai értesítőkre így: É/évszám

SzL: a *Szalontai Lapok* 1916. június 29-én hírt adott az 1915/16-os tanév szalontai diákgyűjtőinek jutalmazásáról, név szerint felsorolva a nyertes pályázókat. A tudósítást l. SZALAY Olga 2001: D/29, 480–481.

S. Gy.: Sebestyén Gyula 28 szalontai diákgyűjtőről emlékezett meg a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* XIV. kötetének (*Nagyszalontai gyűjtés*) bevezetőjében, a XIV–XV. oldalon. (Több név pontatlanul szerepel benne!)

Név	Gyűjtés éve (tanév) / osztály					Kézirata(i) az EA-ban	Honnan tudunk róla?		
	1913– 1914	1914– 1915	1915– 1916	1916– 1917	1917– 1918		Sz. Zs.- levél v. Értesítő	SzL-	S. Gy.
Asztalos Sándor		VI.				EA 463	1915.		XIV. I.
Bagossy Mihály	VIII.								XV. I.
Bakos László ¹		VII.					É/1915		XV. I.
Balogh Jenő	VII.	VIII.							XIV. I.
Bányai Ferenc ²	II.	II.	III.	IV.					
Bereczky Sándor			I.					1916	

¹ Sebestyén Gyula tévesen Bakos Sándort írt Bakos László helyett, aki az 1914/15-ös tanévben „etnográfiai” munkásságáért 5 K jutalmat kapott „a magyar Folklore Fellows intézőségének határozata alapján a Kisfaludy Társaság által küldött 220 koronából (L. ÉRTEŚTŐ 1915: 48).

² Bányai Ferencet gyűjtőként egyik korabeli névsor vagy felsorolás sem említi. A Kodály Zoltán gyűjtőmunkájának szalontai emlékeit kutató Dánielisz Endrének az akkor már nyugdíjas tisztviselő Bányai Ferenc megemlégett, hogy „bár Szendrey tanár úrnak magam is felvittem néhány népdalt, sírfeliratot, gyermekmondókát, lejegyeztem egy-két paraszti szokást, mégsem tartoztam a bennfentesek közé. Kisdíák voltam én ahhoz. Így Kodállal sem találkoztam” (DÁNIELISZ Endre 1981: 211).

Név	Gyűjtés éve (tanév) / osztály					Kézirata(i) az EA-ban	Honnan tudunk róla?		
	1913– 1914	1914– 1915	1915– 1916	1916– 1917	1917– 1918		Sz. Zs.- levél v. Értesítő	SzL-	S. Gy.
Bondár György		III.				EA 608; EA 1879	1915.		XIV. I.
Bordás György ³									
Bordás István	II.	–							XV. I.
Bordás László		I.	II.	III.	IV.				
Bordás Lajos				I.	II.				
Bordás Pál				I.	–				
Boros Gyula		III.				EA 571	1915.		XIV. I.
Deme Lajos			I.			EA 7641		1916	XIV. I.
Deme Sándor	IV.					EA 10265	1914.		XIV. I.
Domokos János		VI.				EA 470	1915.		XIV. I.
Fazekas István I.		III.				EA 467, EA 1878	1915		XIV. I.
				V.			1917		
Fazekas István II.				II.		EA 620			
Ferenczy Sándor				I.	II.				XV. I.
Gombay Hugó				I.		EA 572	1917.		
Greguss György ⁴									XV. I.
Greguss Aladár	III.	IV.	V.	VI.	VII.				
Greguss Béla			I.	I. (ism)	II				
Gyarmati József				II.		EA 503	1917.		
Jámbor Sándor		III.				EA 1449	1915.		XIV. I.
Kenyeres Lajos I.	V.					EA 10269, EA 505 EA 13301	1914		XIV. I.
		VI.					1915.		
			VII.				1916		
Kenyeres Lajos II.		III.					1915.		

³ Sebestyén Gyula felsorolásában *Bordás György* szerepel. Ilyen nevű diák azonban a gyűjtés idején, 1913–1918 között nem tanult a szalontai főgimnáziumban. Viszont több Bordás családnévű diák is szerepel a vizsgált periódus iskolai értesítőiben. Közülük Bordás István és Bordás Pál gyűjtőként aligha jöhet számításba, elvileg Bordás László és Bordás Lajos vehetett részt a gyűjtőmunkában, de hogy melyik volt valójában a gyűjtő (vagy esetleg mindkettő), ma már eldönthetetlen. Kéziratuk nem maradt fenn, s az *MNGY XIV*-ben Szendrey Zsigmond keresztnév nélkül hivatkozott – a 38, 39. és 42. lapon – egy Bordás nevű diákgyűjtőre.

⁴ *Greguss György* nevű diák nem tanult a szalontai gimnáziumban a gyűjtőmunka idején. Minden bizonyossággal Sebestyén Gyula írta a keresztnévet, *Greguss Aladár* lehetett a gyűjtésben részt vevő diák.

Név	Gyűjtés éve (tanév) / osztály					Kézirata(i) az EA-ban	Honnan tudunk róla?		
	1913– 1914	1914– 1915	1915– 1916	1916– 1917	1917– 1918		Sz. Zs.- levél v. Értesítő	SzL-	S. Gy.
Kiss Béla ⁵			I.			EA 573	1917.		
Kocsis Lajos	VIII.					EA 501= EA 1444, EA 7640	1914		XIV. I.
Kornya Sándor		III.				EA 935	1915.		XIV. I.
				V.		EA 621, EA 462 EA 626	1917.		
Kovács János ⁶		VI.					É/1915		
Kucsera Lajos	II.	III.	IV	V.	VI.				XV. I.
Mezey Károly	VIII.					EA 468 EA 465	1914.		XIV. I.
Oltyán Sándor	V.					EA 502, EA 466	1914		XIV. I.
		VI.				EA 629			
						EA 1880; EA 2586, EA 91			
Pelok Mihály		III.				EA 607	1915		XIV. I.
Petrovics György			I.					1916	
Práznovszky Géza	V.					EA 469	1914		XIV. I.
		VI.				EA 942	1915		
Sándor László	V.	VI.	VII.	–	–				XV. I.
Schwarz Ferenc			I.			EA 575		1916	
Seres Miklós	II.					EA 1881	1914.		
Stern Imre	II.			V.		EA 581 EA 894	1917.		

⁵ Az 1915/16-os tanévben két Kiss Béla (ifj. és id.) tanult az első gimnáziumi osztályban. A következő tanévben, másodikként Kiss Béla és K. Kiss Béla névvel különböztették meg egymástól a két azonos nevű diákot. Ma már nem lehet eldönteni, hogy melyik Kiss Béla volt a gyűjtő, mint ahogy abban is találunk némi ellentmondást, hogy Kiss Béla I. osztályos tanuló gyűjteményét Szendrey Zsigmond 1917 júniusában küldte be (l. SZALAY Olga 2001: D/60, 507), s a beérkezés dátuma is 1917. VII. 9. Mivel mindkét Kiss Béla másodikos volt az 1916/17-es tanévben, csak azzal magyarázható a tanév és az osztályszám közötti eltérés, hogy Szendrey Zsigmond egy évvel később küldte be Kiss Béla első osztályosként megkezdett (vagy elkészített) gyűjteményét.

⁶ Kovács János nevével sehol máshol nem találkoztunk, csak az 1914/15-ös tanévben néprajzi munkásságukért megjutalmazott diákok névsorában. 1915-ben Kovács János VI. o. t. 10 K jutalmat kapott „a magyar Folklore Fellows intézőségének határozata alapján” a Kisfaludy Társaság jutalmazásra küldött 220 koronájából (l. ÉRTESELTŐ 1915: 48).

Név	Gyűjtés éve (tanév) / osztály					Kézirata(i) az EA-ban	Honnan tudunk róla?		
	1913– 1914	1914– 1915	1915– 1916	1916– 1917	1917– 1918		Sz. Zs.- levél v. Értesítő	SzL-	S. Gy.
Szemes Péter ⁷	VII.	VIII.							XIV.
Szendrey Ákos	II.					EA 1877	1914.		XIV. I.
		III.				EA 616	1915.		
			IV.					1916	
				V.	(VI.)	EA 616/4. rész	1917.		
					EA 585, EA 10266				
Szűcs István					I.				XV. I.
Szűcs János			I.			EA 574 EA 10267		1916	
Tóth Lajos I. ⁸ Tóth Lajos II.	V, II.	VI, III.	VII, IV.	VIII, V.					XV. I.
Varga Károly ⁹	II.					EA 504	1914.		XV. I.
Weisz Miksa			I.			EA 576		1916	
42 gyűjtő						49 diák- kézirat			

⁷ Sebestyén Gyula felsorolásában két helyen is *Szenes Péter* szerepel, mindkét helyen hibásan. Valójában *Szemes Péter*nek hívták azt a diákot, aki „a nagyszalontai régi emlékek felkutatásában” tüntette ki magát (*MNGY XIV. 1924: XIV. lap*), illetve „nagyobb tömeggel” gyűjtött babonás hiedelmeket (*MNGY XIV. 1924: XV. lap*). Jóllehet a gyűjtés idején több *Szenes* és *Szemes* családnevű diák is tanult a szalontai főgimnáziumban, teljes biztonsággal állíthatjuk, hogy az 1913–15 között hetedik-es nyolcadikos *Szemes Péter* volt a gyűjtő, hiszen a *Nagyszalontai gyűjtés*ben többször is találkozhatunk a nevével helyi mondák, hiedelmek feljegyzőjeként 1914–1915-ből. (L. *MNGY XIV. 1924: 215–16, 228–29, 231, 234, 239, 243, 246, 250.*)

⁸ A gyűjtés időszakában két *Tóth Lajos* nevű diák tanult a szalontai gimnáziumban, mindkettő lehetett gyűjtő. *Tóth Lajos I.* 1913–1917 között végezte az V–VIII. osztályt, a fiatalabb az 1913/14-es tanévben másodikos volt, a következő tanévben, harmadikosként abba az osztályba került, melynek Szendrey Zsigmond volt az osztályfőnöke, s melyből feltűnően sok gyűjtő került ki. Bár dokumentummal nem tudjuk alátámasztani, mégis úgy véljük, hogy *Tóth Lajos II.* lehetett a gyűjtő. Vélekedésünket arra alapozzuk, hogy egy szalontai helyi monda közlésekor Szendrey Zsigmond felsorolta mindazokat a diákokat, akik lejegyezték *Kopaszszájú Szűcs György* történetét, s a felsorolásban betartotta az időrendi sorrendet. Első helyen említette Mezeyt és Szemest, a két legkorábbi gyűjtőt, utánuk következett Bondár, Fazekas, Kornya, akik bizonyíthatóan az 1914/15-ös tanévben harmadikosként gyűjtöttek (s akiknek abban a tanévben lett osztálytársa Tóth Lajos II.), s a névsor végén szerepel Tóth Lajos. Ez azt jelenti, hogy Tóth vagy az 1914/15-ös tanévben gyűjtötte – párhuzamosan osztálytársaival, Bondárral–Fazekassal–Kornyával – a mondat, vagy a következő tanévek valamelyikében (l. *MNGY XIV. 1924: 250.*)

⁹ Sebestyén Gyula felsorolásában *Vargha György*ként szerepel.

2. A nagyszalontai balladák megoszlása típuscsoportonként és gyűjtők szerint

I. Mágikus-mitikus balladák: 1–16. sz.	16 szöveg
II. Szerelmi balladák: 17–79. sz.	63 szöveg
III. Családi balladák: 80–106. sz.	27 szöveg
IV. Társadalmi konfliktusok: 107–122. sz.	16 szöveg
V. Történeti és rabénekek: 123–136. sz.	14 szöveg
VI. Betyárballadák: 137–203. sz.	67 szöveg
VII. Baleset-, sirató- és kórházballadák: 204–211. sz.	8 szöveg
VIII. Büntényballadák: 212–237. sz.	26 szöveg
IX. Tréfás és csúfolódó énekek: 238–239. sz.	2 szöveg

Gyűjtők	Balladák típuscsoportjai									
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	Összes
Asztalos Sándor			1	1						2
Bondár György			1		1	5		1		8
Boros Gyula		1				2		1		4
Deme Lajos			I.							1
Deme Sándor						1		1		2
Fazekas István						1				1
Jámbor Sándor	2		1	1		1	1	1		7
Kenyeres Lajos		2		2		2	1	1		8
Kodály Zoltán						1				1
Kornya Sándor	4	3	5	1	4	11		4		32
Mezey Károly	2	11	4	2	1	11	1	7		39
Oltyán Sándor	3	14	5	4	5	10	2	2	1	46
Pelok Mihály		1		1	1	2				5
Práznovszky Géza					1	3				4
Szendrey Ákos	3	26	4	3	1	17	3	8	1	66
Szendrey Zsigmond	2	5	4	1						12
(Kompilált szöveg)			1							1
Összesen	16	63	27	16	14	67	8	26	2	239

3. A nagyszalontai balladagyűjtések évenkénti megoszlása

Tanév/ db	Gyűjtő	Osztály	Lelőhely	Balladák száma
1913–1914 96 db	Deme Sándor	IV.	EA 10265	2
	Kenyeres Lajos	V.	EA 10269	8
	Mezey Károly	VIII.	EA 468	39
	Oltyán Sándor	V.	EA 502	42
	Oltyán Sándor	V.	EA 466	1
	Práznovszky Géza	V.	EA 469	4 + 1 próza
1914–1915 59 db	Asztalos Sándor	VI.	EA 463	2
	Bondár György	III.	EA 608	8
	Boros Gyula	III.	EA 571	4
	Domokos János	VI.	EA 470	1 próza
	Jámbor Sándor	III.	EA 1449	7
	Kornya Sándor	III.	EA 935	3
	Oltyán Sándor	V.	EA 629	3
	Pelok Mihály	III.	EA 607	5
	Szendrey Ákos	III.	EA 616	26
	Szendrey Zsigmond		MNGY XIV.	1
1915–1916 6 db	Kenyeres Lajos	VII.	?	?
	Deme Lajos	I.	MNGY XIV.	1
	Szendrey Zsigmond		MNGY XIV.	5
1916– 1917 72 db	Fazekas István	V.	Ethnographia, 1921	1
	Kornya Sándor	V.	EA 621	25
	Kornya Sándor	V.	EA 462	4
	Stern Imre	V.	EA 894	1 próza
	Szendrey Ákos	V.	EA 616/4. rész	32
	Szendrey Ákos	V.	EA 347	8
	Szendrey Zsigmond		MNGY XIV.	2
	Kodály Zoltán		MNGY XIV.	1
1917–1918	–	–	–	–
1918–1919 2 db	Szendrey Zsigmond		MNGY XIV.	2
1913–1919 3 db	Szendrey Zsigmond		MNGY XIV.	2
	Szendrey Zsigmond		EA 10686	1 dolgozat
	Kompilált szöveg		MNGY XIV.	1
Összesen:				239 darab

4. A szalontai balladák megoszlása tematikus csoportok és típusok szerint

Típuscsoportok	Sorszámuk a kötetben	Típusok száma	Változatok száma
I. Mágikus-mitikus balladák	1–16	3	16
II. Szerelmi balladák	17–79	17	63
III. Családi balladák	80–106	11	27
IV. Társadalmi konfliktusok	107–122	3	16
V. Történeti- és rabénekek	123–136	5	14
VI. Betyárballadák	137–203	21	67
VII. Baleset-, sirató- és kórházballadák	204–211	4	8
VIII. Büntényballadák	212–237	9	26
IX. Tréfás és csúfolódó énekek	238–239	1	2
Összesen		74	239

5. Balladák és epikus énekek Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtésében

Sajtó alá rendezte és szerkesztette Szalay Olga, Rudasné Bajcsay Márta.
Balassa Kiadó–Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 2001.

Az adatok sorszama	Cím vagy kezdősor	Oldalszám
36a	A temető kapujába (Három árva)	130
41/I.	Három árva	142–144
41/II.	Fehér László	144–148
46–47	A kisasszony Pozsonyba, krinolinba	153–154
69	Nagyszalonta híres kösség (Kórházban)	175–176
74	Amoda megy egy szép leány, korsót visz a karján	179–180
84.I.	Hajnallik, hajnallik (Megöltek egy legényt)	192–194
88	Jó estét, jó estét, Csáki bíró asszony	197
89	Jó estét, jó estét Csáki bíró asszony	197–198
93a	Vajda Bandi felnyergelte a lovát	202
93b	Vajda Bandi felnyergelte a lovát	205–206
100	Hallod-e, te szelidecske	213–214
102	Megöltek egy legényt	215–216
109	Farkas Julcsa	221–222
122	Rab vagyok, rab vagyok	239–240
124a	Nagy fenn repül hattyúmadár (Horvát Jóska)	242

Az adatok sorszáma	Cím vagy kezdősor	Oldalszám
124b	Nagy fenn repül hattyúmadár (Horvát Jóska)	242–245
127	Jaj de szépen süt az őszi nap sugára	247
131	Bátori Kalára	250–251
132	Bátori Ferencné, édes kedves anyám	252–253
133	Bátori Kalára	255
134a	Először is mondom, Bátori Kalára	255–256
134b	Először is mondom, Bátori Kalára	256–258
138	Már én meg is házasodtam	261–262
143	Egyszer egy királyfi	269
144	Egyszer egy királyfi	270–271
146	Rózsa Sándor vagyok	273
150	Amoda van egy kis fehér csárda (Nem adom meg magam)	276–277
166	Zúzos a tömlőc ajtaja (Kórházban)	293–294
173	Láttam az urakat, huszonnégyen voltak	300
194	Házunk előtt egy kerek almafa	317–318
207	Hát Görgői mit tett negyvenkilencbe? (1849+Vízbe fült huszárok)	330
224	Ismét eljött az az óra (Kórházban)	347–348
228	Tisza partján elaludtam	351
233	Szépen legel a báróné gulyája	355
239	Túl a Tiszán Szendre báró határa	360
240	Nyitva van a százados úr ablaka	361
241	Jó estét, jó estét, bíróné asszonyom	362–363
250	A közkórház köröskörül kavicsos	370
254	Kéreti a nénémet cifra szabólegény	373–375
256	Elment, elment a vén öreg	377–378
262	Bakony erdő gyászba van	382
263	Nagyszalonta gyászba van	383
300	Aradi vértanúk	413–414
317	A barackfa veressen virágzik (Fábiján Pista)	424–425
324	Patkó	430–431
350	Gyula Bandi	450–451
353	Táncoljatok fujuk! táncoljatok	453

48 ballada és epikus ének, közülük 9 (kiemelt sorszámmal) csak Kodály Zoltán gyűjtésében található meg.

Mutatók

A kötetben használt rövidítések és jelek

- Bp. – Budapest
 c. – című
 EA – Etnológiai Archívum, Néprajzi Múzeum, Budapest
 é. n. – év nélkül
 FF – Folklore Fellows
 g. o. t. – gimnáziumi osztályos tanuló
 l. – lap
 MNGY – *Magyar Népköltési Gyűjtemény*
 Ms – manuscritum (kézirat)
 o. t. – osztályos tanuló
 pl. – például
 sz. – szám, számú
 uaz – ugyanaz
 uo. – ugyanott
 v – verso

Kurzivált vagy *áthúzott* rész a diákok lejegyzésében – *amit* Kodály Zoltán átírt vagy törölt.

Alsó indexben közölt szövegrész – *amire* módosított, vagy amit betoldott Kodály Zoltán (betű-, szó-, szótag-, szórend- vagy szövegváltoztatások)

[] – a sajtó alá rendező megjegyzése, betoldása

[...] – a sajtó alá rendező által kihagyott szövegrész

_____ – olvashatatlan szó vagy szótag (a vonal hosszúságától függően)

[?] – bizonytalan olvasat, bizonytalan adat

[!] – figyelmeztetés: nem elírás, a forrásban szerepel úgy a szó

|| – az oldal alja, utána új oldal kezdődik a forrásban

/ – verssor vége

| – versszakhatár

* – Csillag az adat előtt: feltételezett vagy kikövetkeztetett adat (pl. *1917)

Diakritikus mellékjelek:

â – nyújtott *a* hang

ë – rövid zárt *e*

ê – nyújtott *e*

ⁿ – rövid nazális *n*

ô – nyújtott *o* hang

a_o – diftongus

ⁱo – diftongus

*Típusmutató***Mágikus-mitikus balladák** (16 db)

1. Három árva 1–7. sz.
2. A megszólaló halott 8–15
3. A halott vőlegény 16

Szerelmi balladák (63 db)

1. A gyáva szerető 17–18
2. A szerelem próbája 19–24
3. Kapitány és leány 25–27
4. Hűség a közlegényhez 28–31
5. Kapitány és huszár 32–33
6. Kapitány és baka 34
7. Sorozáskor 35–37
8. A halálra táncoltatott leány 38–43
9. A halva talált kedves 44–46
10. A megesett leány 47–50
11. Szerelemgyermek 51
12. Háromszoros magzatgyilkos I. 52–60
13. Háromszoros magzatgyilkos II. 61–68
14. Magzatgyilkos leányanya 69–71
15. A halálra ítélt húga 72–77
16. A pávás leány 78
17. Az öngyilkos leány 79

Családi balladák (27 db)

1. A megátkozott leány 80–84
2. Az eladott leány I. 85–89
3. Az eladott leány II. 90
4. A megcsalt férj 91–92
5. A rossz feleség 93
6. A rendetlen feleség 94–95
7. A férjgyilkos asszony 96
8. A vén férj gyilkosa 97
9. Felesége gyilkosa I. 98–103
10. Felesége gyilkosa II. 104
11. Nem akarja látni fia sírhalmát 105–106

Társadalmi konfliktusok (16 db)

1. Bárólány és juhász 107–110
2. A kisasszony gulyája 111–118
3. Kétféle menyasszony 119–122

Történeti- és rabénekek (14 db)

1. A szabadságharc emlékei 123–124
2. Világosi fegyverletétel 125–126
3. Önkényuralom kora 127–129
4. Boszniai háború 130
- 5–10. Rabénekek 131–136

Betyárballadák (67 db)

1. A német szökött katonája 137–150
2. Huncut a vármegye 151–160
3. Betyár a lakodalomban 161
4. A betyár utazólevele 162–163
5. Ki sem megyek, meg sem adom magam 164–172
6. Lová lába megbotlott 173–176
7. Egy lovon hét patkó 177–183
8. Szilaj csikó nem eladó 184
9. A kérkedő betyár 185–187
10. A betyár leányruhában 188
11. Rajtaütött a vármegye 189
12. A bujdosó betyár 190
13. Éltében siratja anyja a betyárt 191–194
- 14–21. Helyi betyárballadák 195–203

Baleset-, sirató- és kórházbballadák (8 db)

1. A cséplőgépbe esett leány 204–206
2. A megégett cserény 207–208
3. Siratóének 209
4. Kórházban 210–211

Bűntényballadák (26 db)

1. A gyilkos feladja magát 212–220
2. Verekedés fog lenni 221–225
3. A kiirtott kocsmároscsalád 226–228
4. Rituális gyilkosság 229
5. Gyilkosság a kocsmában 230–232
6. Gazdag doktor gyilkosa 233–234
- 7–9. Helyi bűntényballadák 235–237

Tréfás és csúfolódó énekek (2 db)

1. Németcsúfoló 238–239

Személynévmutató

A

Abafi Lajos 38
 Albert Ernő 20, 439
 Andrási Ede 415
 Angyal Bandi 297, 360, 399
 Arany György 413
 Arany Jancsi 400
 Arany János 15, 16, 31, 43, 44, 50, 51, 55, 57,
 61, 62, 68, 71, 75, 80, 81, 82, 85, 87, 90,
 91, 94, 95, 339, 347, 348, 350, 351, 352,
 385, 395, 412, 413, 420, 421, 427, 428,
 431, 432, 436, 439, 440, 441, 444
 Arany László 19, 43, 362, 439
 Asztalos Sándor 54, 56, 73, 210, 225, 386, 388,
 409, 418, 420, 429, 446, 450, 451

B

Bagosi Lajos (adatközlő) 217, 370, 390
 Bagosi Mihály (adatközlő) 130, 370
 Bagossy Mihály 419, 446
 Bakos László 54, 446
 Bakos Sándor 446
 Balla Jankó 353
 Balla János 359
 Balog Erzsí (adatközlő) 365, 367, 368, 372, 373,
 389, 401, 403
 Balog Imréné (adatközlő) 382, 383, 384
 Balog Juliánna (adatközlő) 219
 Balog Mari 184
 Balog Tógyer 355
 Balog Zsuzsi (adatközlő) 435
 Balogh Edgár 440
 Balogh Erzsí (adatközlő) 368, 373, 388, 389
 Balogh Imréné (adatközlő) 383
 Balogh Jenő 446
 Balogh Tógyer 345
 Balogh Tógyer 406
 Bán Aladár 21, 22, 23, 24, 25, 28, 29, 30, 31, 32,
 38, 50, 54, 71, 72, 83, 439, 443
 Bányai Ferenc 418, 419, 421, 446

Barna Bandi 357, 438
 Barna Pista 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321,
 402, 403
 Bartók Béla 57, 97, 415
 Bartucz Lajos 32
 Bártky Zsigmond 32, 33
 Bátori Ferencné 75, 191, 192, 194, 196, 198, 199,
 380, 381, 383, 453
 Bátori Kalára 75, 190, 191, 192, 194, 195, 196,
 197, 379, 380, 381, 382, 383, 421, 436,
 437, 438, 453
 Beke Kálmán 304, 359, 400
 Bene Sára (adatközlő) 308
 Beöthy Zsolt 64
 Berde Mária 19
 Bereckyné (adatközlő) 228, 388
 Bereczky Sándor 55, 446
 Beregi Róza 150, 151, 152
 Bereg Náni 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168,
 169, 375, 376
 Berek Náni 168, 169
 Berkes Sándor 312, 313
 Berze Nagy János 63, 439
 Bibó István 32
 Biró Sándor (adatközlő) 147, 374
 Bogár Imre 71, 269, 270, 271, 272, 273, 274,
 275, 276, 277, 361, 395, 396
 Bolte, Johannes 20
 Bolygó László 174
 Bondár György 54, 73, 201, 237, 251, 275, 295,
 303, 321, 384, 390, 392, 396, 399, 400,
 403, 410, 416, 429, 447, 449, 450, 451
 Bordás György 447
 Bordás István 447
 Bordás Lajos 447
 Bordás László 447
 Bordás Pál 447
 Boros Gyula 54, 73, 149, 205, 283, 291, 320,
 374, 384, 397, 398, 403, 410, 416, 429,
 447, 450, 451

C

Cégé Jani. Lásd Czégé János
 Cégé János. Lásd Czégé János
 Condi Arany János 343, 344, 355
 Condi Arany Sándor 355
 Czakó Elemér 33, 35
 Czégé Ferenc (adatközlő) 240
 Czégé Jani. Lásd Czégé János
 Czégé Jankó. Lásd Czégé János
 Czégé János 243, 251, 253, 254, 255, 256, 259,
 344, 349
 Czégé Mihály 267

Cs

Csáki Vilma 155, 161, 162, 375
 Csali Pista 286, 287, 362, 397, 398
 Cseha Pista. Lásd Csehó Pista
 Csehó Pista 71, 362, 438
 Csepregy Mihály 344
 Csepregi Mihály 355
 Csete M. (adatközlő) 311, 401
 Csete Mihály (adatközlő) 292, 392, 401
 Csuli Pista 362, 363

D

Dánielisz Endre 417, 419, 421, 427, 439, 446
 Deák Geyza 50
 Debreczeni István 45, 47, 48, 67, 418, 419, 420,
 421, 423
 Deme Lajos 55, 73, 76, 207, 385, 386, 404, 410,
 412, 447, 450, 451
 Deme Sándor 53, 73, 271, 317, 395, 402, 410,
 411, 412, 429, 430, 447, 450, 451
 Diamandy Viktória 421
 Diós István 444
 Diószegi Vilmos 20, 31, 439
 Domokos János 54, 342, 406, 409, 430, 447, 451
 Domokos Mariann 19, 439
 Duli Marcsa 271, 361

E

Erdélyi János 19, 439
 Erdős Ferenc (adatközlő) 422
 Erdős János (adatközlő) 104, 365

F

Fábián Erzsók 267
 Fábián István 256. Lásd Fábián Pista
 Fábián Pista 16, 71, 79, 80, 81, 82, 91, 243, 244,
 245, 246, 248, 250, 251, 252, 254, 257,
 259, 260, 262, 263, 264, 265, 266, 267,
 268, 280, 341, 342, 343, 344, 345, 347,
 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355,
 392, 393, 394, 395, 397, 406, 412, 430,
 436, 438, 439, 441, 444, 453
 Fábián Sára 267
 Fábján Pista. Lásd Fábián Pista
 Fábri Jóska 331, 332
 Faragó József 19, 439, 440, 441
 Farkas János 342
 Farkas Jenő 20, 441
 Farkas Julcsa 307, 308, 309, 401, 431, 452
 Farkas Péter 308, 343
 Farkas Peti 401
 Farkas Pisti 305, 401
 Fazekas István 54, 73, 268, 368, 394, 395, 412,
 413, 417, 424, 444, 449, 450, 451
 Fazekas István I 416, 447
 Fazekas István II. 447
 Fehér Anna 173, 174, 175, 176, 177, 178, 180,
 181, 182, 183, 378
 Fehér László 78, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179,
 180, 182, 183, 366, 376, 377, 378, 385,
 452
 Fejérpataky László 35, 36
 Fekete Istvánné (adatközlő) 146
 Fekete Jánosné (adatközlő) 206
 Ferenczy Sándor 447
 Fodor Pista 184
 Forrai Ibolya 37, 40, 41, 42, 440

G

Gáspár János 19, 439
 Gombay Hugó 447
 Gombocz Zoltán 21
 Göndör Sándor 214, 387
 Görgey Artúr 234, 235, 236, 390, 410, 453
 Görgei. Lásd Görgey Artúr
 Greguss Aladár 447

Greguss Béla 447
 Greguss György 247
 Gyarmati József 447
 Gyepes Jankó 359
 Györffy István 32
 Gyula Bandi 209, 210, 211, 212, 213, 386, 453
 Gyulai Pál 19, 38, 91, 362, 385, 427, 439, 440,
 442
 Gyuri Bandi 207, 208

H

Halász Ignác 427
 Harsányi István 50
 Hodas János 334
 Hóman Bálint 34, 39
 Horger Antal 63
 Hornyák Mari 157, 375
 Horvát Jóska 305, 401
 Horváth Jóska 344
 Horváth József 26
 Horváth Miklós 177, 178

I

Illyés Julianna (adatközlő) 190

J

Jáger Jóska 296, 399
 Jakab Albert Zsolt 17, 441, 442
 Jámbor Ferenc 423
 Jámbor Ferenc (adatközlő) 422
 Jámbor János 423
 Jámbor János (adatközlő) 240, 305
 Jámbor Mihály 412, 413
 Jámbor Sándor 54, 73, 102, 111, 203, 205, 223,
 275, 309, 318, 365, 368, 384, 388, 391,
 395, 401, 402, 403, 412, 413, 416, 430,
 447, 450, 451
 Jókai Mór 428
 Juhász Marcsa 331, 332
 Juhász Maris 332

K

Kacsóh Pongrác 64
 Kajtor Ferenc (adatközlő) 390

Kajtor László (adatközlő) 384, 388, 396
 Kálmány Lajos 38, 40, 87, 357, 440
 Kanyaró Ferenc 19, 38, 97, 440, 442
 Kapros János 311
 Katona Imre 38, 41, 72, 440
 Katona Józsefné (adatközlő) 370
 Katona Lajos 20, 21, 440
 Katona Sára (adatközlő) 198, 383
 Kenéz János 341
 Kenéz Jánosné (adatközlő) 382, 383
 Kenéz Sára (adatközlő) 177, 191, 195, 366, 377,
 378, 379, 380
 Kenyeres Erzsike (adatközlő) 153
 Kenyeres Erzsike (adatközlő) 374
 Kenyeres Imre (adatközlő) 222
 Kenyeres János 79, 80, 81, 243, 247, 249, 254,
 259, 261, 267, 341, 342, 343, 344, 348
 Kenyeres Lajos 52, 156, 172, 219, 222, 290, 291,
 308, 326, 368, 375, 376, 387, 388, 389,
 398, 401, 404, 413, 414, 415, 416, 420,
 425, 430, 431, 450, 451
 Kenyeres Lajos I. 53, 54, 56, 58, 61, 73, 84, 447
 Kenyeres Lajos II. 54, 416, 447
 Képiró Lajos (adatközlő) 397
 Kerek Gábor 334
 Kerek Róza 335
 Keresztury Dezső 80, 81, 440
 Keresztury Sándor 420, 421, 440
 Keresztury István 65, 91
 Keszeg Vilmos 441, 442, 443
 Kis Gáborné 334, 405
 Kiss Béla 448
 Kis Vig Miska 288, 289
 Kis Vig Miska 362, 397
 K. Kiss Béla 448
 K. Kiss Zsuzsánna (adatközlő) 115, 368
 K. Kovács Péter 41, 426, 440
 Kocsis Lajos 49, 52, 53, 420, 448
 Kocsis Károly 53
 Kodály Zoltán 15, 16, 17, 32, 36, 37, 39, 48, 55,
 56, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 69, 70,
 72, 75, 76, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89,
 90, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 101, 104, 108,
 109, 125, 133, 139, 141, 147, 149, 150,
 151, 156, 164, 171, 176, 185, 186, 189, 195,

210, 217, 219, 228, 234, 238, 240, 244,
245, 248, 249, 250, 269, 280, 289, 292,
305, 311, 313, 316, 324, 328, 365, 366,
367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374,
375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382,
383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390,
391, 392, 395, 396, 397, 398, 399, 400,
401, 402, 403, 404, 405, 409, 410, 412,
413, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421,
422, 423, 424, 425, 427, 428, 429, 430,
431, 432, 433, 434, 435, 437, 440, 441,
443, 444, 446, 450, 451, 452, 453, 454

Köllő Károly 377, 421, 440
Konsza Samu 20, 440
Kopasz Kenyeres János 348
Kopaszszájú Szűcs György 449
Kóris Kálmán 32
Kornya László 417, 440
Kornya Sándor 54, 73, 74, 103, 112, 113, 143,
165, 183, 189, 202, 205, 212, 214, 226,
233, 234, 236, 242, 258, 261, 276, 279,
284, 292, 294, 296, 297, 298, 303, 321,
322, 332, 333, 365, 368, 373, 376, 378,
379, 384, 386, 387, 388, 389, 390, 392,
393, 396, 397, 398, 399, 400, 403, 404,
405, 412, 416, 417, 424, 431, 432, 440,
448, 449, 450, 451

Kós Károly 439, 443
Kósa József (adatközlő) 210, 225
Kósa László 31, 33, 441
Kovács Ágnes 432
Kovács Ferenc 20, 441
Kovács Imre 335
Kovács János 54, 448
Kozma Dezső 81, 439, 441
Kozocsa Sándor 80, 441
Kövecsesi Dancs Árpád 33
Krizsa János 19, 38, 97, 441, 442
Krohn, Kaarle 20, 21
Kucsera Lajos 416, 448

L

Lackovits Emőke, S. Lásd S. Lackovits Emőke

M

Madarassy László 32, 33, 34, 40, 41, 441, 443
Madarászi Pista 264, 352
Mailand Oszkár 90
Major Ferenc 81
Makra Zsófi 171, 172, 173, 376
Márki József 253, 254, 256, 257, 258
Márkus Samu 312
Marót Károly 427
Matók Róza (adatközlő) 207, 385, 386
Medzidhraczký 349
Megyedráczy 267
Megyedráncki 261, 262, 349
Megyedrászki 343
Megyedrászky 343
Megyeri Sára 413
Megyeri Sára (adatközlő) 232, 389
Melich János 35
Mezdrácki 341
Mezdrácky 251
Mezdráncki 248, 250
Mezdrászki 244
Mezey Károly 52, 53, 59, 73, 101, 109, 125, 126,
132, 133, 135, 142, 151, 154, 155, 164, 181,
187, 193, 195, 209, 222, 229, 238, 249,
250, 270, 271, 277, 278, 281, 289, 290,
294, 304, 308, 316, 324, 328, 331, 334,
335, 365, 366, 368, 369, 370, 371, 372,
373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381,
382, 383, 386, 388, 389, 390, 392, 395,
396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403,
404, 405, 417, 418, 419, 420, 421, 431, 432,
433, 436, 437, 448, 449, 450, 451

Mezidrácki 268
Mezidrácky 255, 256, 260
Mezidraczký 342
Mikos Éva 34, 35, 36, 38, 39, 40, 441
Módi Sándorné (adatközlő) 172
Molnár Anna 385
Munkácsi Bernát 31

N

Nagy Endre 441
Nagy Sándor 245, 260, 262, 350
Novák Sándor 50

O

Olosz Katalin 19, 33, 38, 41, 48, 50, 62, 78, 83,
90, 440, 441, 442, 443
Olrik, Axel 20
Olteanu, Alexandru 421
Oltyán György (adatközlő) 396
Oltyán Sándor 53, 54, 73, 74, 107, 108, 116, 118,
124, 131, 139, 140, 147, 155, 163, 175, 177,
179, 184, 185, 191, 208, 215, 217, 218,
221, 228, 235, 238, 240, 241, 245, 247,
270, 280, 282, 287, 288, 292, 299, 311,
312, 315, 323, 337, 367, 368, 369, 370,
371, 372, 373, 375, 376, 377, 378, 379,
380, 382, 383, 386, 387, 388, 389, 390,
391, 392, 395, 397, 398, 399, 401, 402,
403, 405, 415, 418, 419, 420, 421, 424,
431, 433, 436, 437, 448, 450, 451
Ortutay Gyula 34, 38, 439

P

Pacalos Pap Ferencz 343
Pápai Ferenc 355
Pápainé 213, 214, 328, 329, 385, 404
Pápay Ferenc 344
Pásztor Jóska 344
Pásztor Mihály 243, 245, 247, 248, 249, 251,
253, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262,
263, 267, 268, 341, 349, 350
Patkó Bandi 290, 345, 346, 398, 406
Patkó Sándor 290, 291, 292, 293, 362, 398, 431
Pávai István 17
Pável Antal 332
Pável Jóska 332
Pekár Gyula 35
Pelok Mihály 54, 73, 157, 224, 235, 252, 277,
375, 388, 390, 392, 396, 416, 422, 434,
448, 450, 451
Péter Sándor 441
Petőfi Sándor 427
Petrovics György 55, 448
Pozsony Ferenc 17, 81, 442
Práznovszky Géza 53, 54, 73, 234, 273, 300,
302, 346, 390, 395, 400, 406, 422, 423,
434, 448, 450, 451

R

Rabló Zsiga 322, 403
Ráday Gedeon 211, 344
Rocskács Jóska 247
Rocskás Jóska 243, 245, 248, 249, 251, 259,
260, 261, 262, 263, 267, 268, 341, 343,
349, 350
Róheim Géza 32
Rozványi György 81
Rózsa Sándor 71, 170, 171, 172, 173, 233, 234,
240, 287, 288, 289, 297, 298, 299, 300,
301, 323, 325, 326, 327, 360, 361, 376,
389, 391, 397, 398, 399, 400, 404, 438,
453
Rudasné Bajcsay Márta 15, 20, 31, 56, 59, 60,
61, 76, 87, 94, 97, 365, 367, 368, 370,
371, 372, 373, 374, 377, 378, 382, 383,
384, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392,
396, 398, 401, 403, 412, 413, 416, 440,
441, 443, 445, 452

S

Sándor István 426, 427, 442
Sándor László 448
Sárközy Imre (adatközlő) 145, 373
Schmidt Tibolt 33
Schwarz Ferenc 55, 448
Sebestyén Gyula 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28,
29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39,
40, 41, 42, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 54,
55, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66,
67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 78, 82, 83, 84,
86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 361,
366, 407, 409, 410, 412, 414, 415, 416,
417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 426,
427, 432, 433, 436, 437, 438, 439, 440,
441, 442, 443, 446, 447, 449
Sebestyén Károly 47
Selmeczi Kovács Attila 31, 443
Seprődi János 395, 415
Seres Miklós 53, 411, 448
Simai János 344
Sinai János 343
S. Kenéz Jánosné (adatközlő) 106, 366, 367,
377, 382, 383

S. Lackovits Emőke 20, 26, 31, 38, 442
 Sobri Jóska 359, 360
 Solymos Eszter 330
 Solymossy Sándor 15, 31, 32, 33, 48, 87, 385, 443
 Stern Imre 53, 342, 406, 411, 434, 448, 451
 Stopf Márta 427
 Sugár Peti 277, 361
 Sydow, Carl Wilhelm von 20

Sz

Szabó Ferencné (adatközlő) 368, 373, 383, 384
 Szabó Sámuel 19, 442, 443
 Szabó Vilma 154, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 375
 Szabó Zsolt 443
 Szakács János 344
 Szakál Anna 17, 421
 Szalay Imre 443
 Szalay Olga 15, 17, 20, 31, 36, 37, 39, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 76, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 97, 365, 367, 368, 370, 371, 372, 373, 374, 377, 378, 382, 383, 384, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 394, 396, 398, 401, 403, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 426, 431, 437, 440, 441, 443, 445, 446, 448, 452
 Szappanos Balogh Sándor 344
 Szappanos Balog Sándor 304, 347, 355, 391, 400
 Szász István Szilárd 442
 Szász Károly 37, 64, 65, 67, 69, 70
 Szécsi Mária 345, 406
 Szegedy Rezső 32
 Szegvári Mariska 140, 373
 Szemes Mari 400
 Szemes Mária 356
 Szemes P. (adatközlő) 185, 379
 Szemes Péter 449
 Szemes Péterné (adatközlő) 140, 218, 373, 387
 Szemes P-né (adatközlő) 235, 390
 Szendrey Ákos 34, 36, 41, 42, 53, 54, 55, 61, 64, 73, 74, 104, 105, 111, 119, 128, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 148, 152, 153, 157,

158, 160, 161, 162, 166, 168, 169, 170, 171, 173, 188, 197, 200, 215, 220, 223, 231, 241, 263, 264, 265, 266, 274, 283, 285, 286, 290, 293, 301, 302, 303, 304, 305, 310, 313, 314, 319, 326, 327, 329, 330, 332, 333, 338, 366, 368, 370, 371, 372, 374, 375, 376, 379, 383, 384, 387, 388, 389, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 400, 401, 402, 404, 405, 412, 416, 417, 423, 424, 425, 426, 428, 430, 431, 434, 435, 436, 437, 438, 440, 442, 443, 449, 450, 451

Szendrey Júlia 427

Szendrey Mária 427

Szendrey Zsigmond 15, 16, 17, 20, 31, 36, 37, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 106, 115, 129, 130, 145, 146, 147, 153, 190, 198, 199, 205, 206, 218, 232, 239, 240, 241, 268, 346, 348, 356, 362, 363, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 379, 383, 384, 385, 388, 389, 391, 394, 395, 401, 402, 404, 406, 407, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 416, 417, 418, 419, 420, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 429, 431, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 441, 443, 444, 446, 448, 449, 450, 451

Szenes Péter 449

Szentesi Zöldi László 400, 444

Szöllősi Lajos (adatközlő) 302, 390, 400, 423

Szöllősi Mihály 355, 400

Szöllősi Mihály (adatközlő) 234

Szöllősiné 334

Szűcs István 449

Szűcs János 55, 449

T

Tagányi Károly 33

Tatár Balázs 45, 47, 48, 55, 67, 439, 443, 444

Tisza Domokos 80, 81, 385

Tisza István 421

Tódor Katalin (adatközlő) 175, 376, 377

Tógyer János (adatközlő) 422
Tóna Katalin (adatközlő) 280, 397
Tónos Katalin (adatközlő) 245, 392
Török Ilona (adatközlő) 386
Török Károly 347, 353, 359, 361, 391, 441, 444
Török Zsuzsi 333, 405
Tóth Lajos 416, 449
Tóth Lajos I. 449
Tóth Lajos II. 449
Tóth Vilmos 415

U

Ungvári 356, 357
Ungváriné 214, 215, 356, 357, 387

V

Vahot Imre 348
Vajda András 441, 442
Vajda Bandi 452
Varga Károly 53, 411, 449
Varga Mária 427, 428, 444
Vargha György 449
Vargha Gyula 38, 63, 90, 91
Vargyas Lajos 59, 75, 76, 77, 78, 369, 393, 395, 444
Verebélyi Kincső 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27,
28, 29, 30, 31, 47, 71, 83, 440, 441, 442,
443, 444, 445
Veress Gábor 415

Viczián János 427, 444
Vikár Béla 353
Virág István 253, 254
Virginás-Tar Emese 443
Viski Károly 43, 44, 444
Vitalis Imre 302, 303, 324, 347, 358, 359, 361,
400, 438
Vita Zsigmond 19, 445
Voigt Vilmos 20, 38, 440, 441, 444, 445

W

Weisz Miksa 55, 449
Wlassich Gyula. Lásd Wlassics Gyula
Wlassics Gyula 27, 35

Z

Zlinszky Aladár 385
Zud János 341
Zud Matyi 243, 341
Zugner Gábor 303, 400
Zuh Matyi 247, 252, 259, 348
Zú Matyi. Lásd Zuh Matyi

Zs

Zsandár Pali 361
Zsigmond Júlia 442

KÉPEK

1. A nagyszalontai állami főgimnázium új épülete (1913-ban).

2. A református fiúiskola – ebben az épületben kezdte működését a főgimnázium

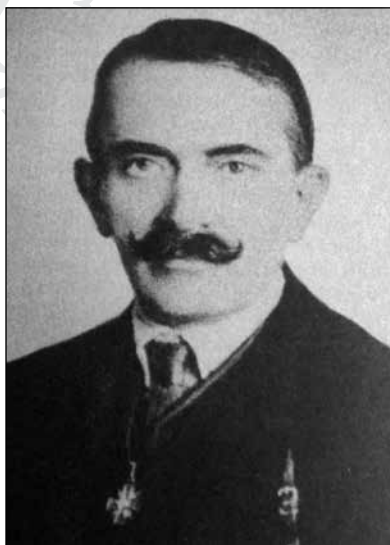
3. Az Arany-Emlékegyesület székháza a Csonkatorony mellett

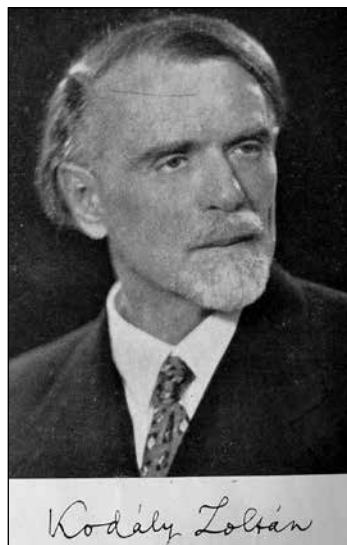
4. A Csonkatorony

5. Szalontai látkép 1907-ből

6. Szendrey Zsigmond (1879–1943)

7. Kodály Zoltán (1882–1967)

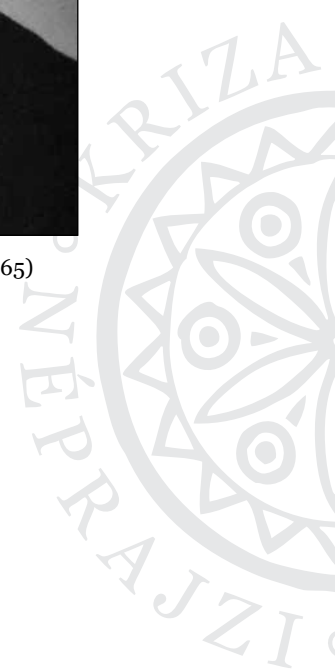
8. Sebastyén Gyula (1864–1946)

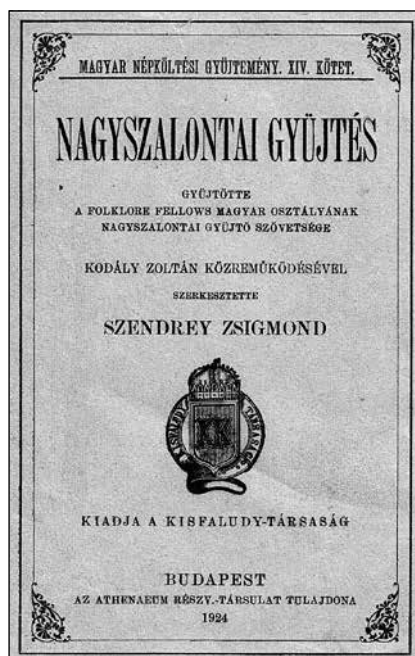

9. Szendrey Ákos (1902–1965)

10. Kornya Sándor (1901–1975)

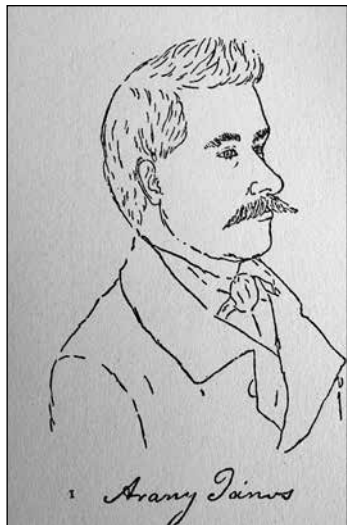

11. A *Magyar Népköltési Gyűjtemény* XIV. kötetének címlapja

12. A *Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtése* című kötet címlapja

13. Arany János 1847-ben.
Petőfi Sándor rajza

14. Arany László (1844–1898)

15. Viski Károly (1882–1945)

16. Debreczeni István (1887–1973)

ISBN 978-973-8439-98-6

9 789738 439986

